

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОГЛЯД ВІД ВОЛОНТЕРА ДО НАУКОВЦЯ

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ТА ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

КРАЩИЙ ДОСВІД ІНСТИТУЦІЙ,
ЩО ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ СТРАТКОМУ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

**СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ
В УМОВАХ ВІЙНИ:
*ПОГЛЯД ВІД ВОЛОНТЕРА
ДО НАУКОВЦЯ***

Монографія

**Київ
2024**

Рецензенти:

Володимир Горбулін – Перший віцепрезидент НАН України,
академік НАН України, Герой України;

генерал-майор Олександр Литвиненко – Секретар Ради національної безпеки
і оборони України, доктор політичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної академії Служби безпеки України
(протокол № 11 від 27 червня 2024 р.)*

Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера
С 83 до науковця : монографія / [за заг. ред. Л. Компанцевої]. Київ : 7БЦ,
2024. 492 с.

ISBN

Монографія продовжує цикл видань наукової школи Національної академії СБ України з питань стратегічних комунікацій. У цьому виданні узагальнюється досвід України у протидії гібридній агресії РФ в умовах повномасштабного вторгнення (2022–2024 рр.), пропонуються технології асиметричних відповідей на цю агресію, надаються практичні рекомендації фахівцям державних і безпекових інституцій щодо протидії деструктивним гібридним впливам на основі аналізу і оцінювання українського досвіду. Автори монографії – представники різних безпекових і державних інституцій, журналісти, волонтери, іноземні дослідники – вирішують спільне науково-практичне завдання – створення системного підходу щодо розбудови стратегічних комунікацій у нашій Державі.

Цим виданням можуть користуватися представники сектору безпеки і оборони, державні службовці, здобувачі вищої освіти та наукових ступенів, а також усі фахівці, які працюють у сфері інформації та комунікації.

Матеріали подані в редакції авторів і відображають їх власну позицію.

УДК 316.472.4:355.45(075)

© Національна академія
Служби безпеки України, 2024
© Колектив авторів, 2024

ISBN

УКРАЇНА
Ла Страда

З М І С Т

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	6
Андрій ЧЕРНЯК. Передмова.....	7
КРАЩИЙ ДОСВІД ІНСТИТУЦІЙ, ЩО ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ СТРАТКОМУ	9
<i>Анаїт ХОПЕРІЯ</i> . Діяльність Центру протидії дезінформації РНБО України в умовах гібридної війни	9
<i>Ігор СОЛОВЕЙ</i> . Розбудова сталих державних комунікацій: про діяльність Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики України.....	26
<i>Богдан СЕНИК</i> . Російська гібридна агресія в епоху постправди: досвід протистояння Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України.....	39
<i>Сергій ЧЕРЕВАТИЙ</i> . Стратегічні комунікації в період війни. Досвід Східного фронту	57
<i>Богдан ТИВОДАР</i> . Центр стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України як науково-практичний хаб.....	86
ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ОЦІНИТИ, ІНТЕГРУВАТИ, КОМУНІКУВАТИ	107
<i>Олег БОЙКО, Владислав КЛОЧКОВ, Віктор ШИДЛЮХ</i> . Результати експертного оцінювання дієвості методик впровадження внутрішніх комунікацій військових лідерів Збройних Сил України у 2022 році.....	107
<i>Андрій РОЖДЕСТВЕНСЬКИЙ, Тарас ОЛЕКСИН</i> . Характер військового(ої) лідера(ки), суб'єктивний добробут та робота у ворожих контекстах: уроки для України у війні на виснаження.....	116
НОВАТОРСТВО У СФЕРАХ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ	129
<i>Ірина ЄФІМЕНКО</i> . Вплив блогерів на інформаційний простір під час війни. «Блогерський батальйон»	129
<i>Євген КЛОПОТЕНКО, Марина СОБОТЮК</i> . Кулінарна дипломатія як символ української стійкості	149

<i>Володимир НАСТЮК, Віктор ГУРКЕВИЧ. Особливості налагодження і розвитку стратегічних комунікацій з міжнародними організаціями.</i>	
<i>Досвід розбудови партнерських відносин</i>	<i>161</i>
<i>Тетяна ЧЕРНЕНКО. Потенційні напрямки деструктивної ворожої інформаційної активності щодо співпраці з міжнародними партнерами.....</i>	<i>174</i>

ДЕСТРУКТИВНІ ВПЛИВИ РОСІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ 187

<i>Вікторія РОМАНЮК. Російська дезінформація в іспанськомовному медіапросторі від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну</i>	<i>187</i>
<i>Олександр КОВАЛЕНКО. Російська агентура у світі шахраїв: кейс польської лжепринцеси (журналістське розслідування групи «Інформаційний спротив»)</i>	<i>195</i>
<i>Володимир САЗОНОВ, Юрій КАРІН. Прокремлівські пропагандистські наративи в Естонії у довоєнний період і під час війни, розв’язаної Кремлем</i>	<i>210</i>
<i>Максим СЕРГАЛІЄВ. Мова інформаційної війни: досвід України для Казахстану</i>	<i>221</i>
<i>Філіпп ФЛУРІ. Гібридні підходи у триваючому протистоянні між КНР і Тайванем</i>	<i>233</i>

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ВІЙНИ: АНАЛІЗ, ПРОАКТИВНІСТЬ І ПРОТИДІЯ..... 241

<i>Лариса КОМПАНИЦЕВА. «М’яка сила» Росії як медійна стратегія</i>	<i>241</i>
<i>Євген МАГДА. Новації російської пропаганди після 24 лютого 2022 року: передумови та практичне втілення.....</i>	<i>275</i>
<i>Наталія СЛУХАЙ. Структура інформаційного потоку періоду гарячої фази російської агресії та сугестивні засоби його просування</i>	<i>285</i>
<i>Олена СНИТКО. «Битва наративів» у медіапросторі України воєнної доби</i>	<i>301</i>
<i>Галина ЯВОРСЬКА. Політичний дискурс противника (комунікативна перспектива).....</i>	<i>333</i>

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗБУДОВИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ	343
<i>Наталя ІВАНОВА. Психологічні передумови безконфліктної комунікації на деокупованих територіях</i>	<i>343</i>
<i>Олег ПОКАЛЬЧУК. Потенціал нових міжгрупових конфліктів в українському суспільстві в умовах війни.....</i>	<i>358</i>
ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ	366
<i>Катерина ЛЕВЧЕНКО, Ольга ДУНЕБАБІНА. Стратегічні комунікації на прикладі адвокації ратифікації Конвенції Ради Європи із запобігання насильства стосовно жінок і домашнього насильства та боротьби з цими явищами: надбання, уроки, виклики, перспективи.....</i>	<i>366</i>
<i>Катерина ЛЕВЧЕНКО, Олена СУСЛОВА. Імплементацийний план на виконання Рамкової програми співробітництва між Урядом України та системою ООН з протидії сексуальному насильству і надання допомоги постраждалим</i>	<i>386</i>
<i>Лада РОСЛИЦЬКИ. Роль російських жінок у війні проти України. Дискурс-аналіз деструктивних комунікацій.....</i>	<i>397</i>
СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	421
<i>Олег Гайдук. Кібердипломатія як парадигма нового підходу до міжнародних відносин: досвід країн світу, науково-академічні практики та кібербезпека міжнародних комунікацій.....</i>	<i>421</i>
<i>Алла ГРЕБЕНЮК. Місце стратегічних комунікацій в умовах сучасності: погляд крізь призму мовознавства.....</i>	<i>432</i>
<i>Ірина ІЖУТОВА. Інституалізація стратегічних комунікацій. Досвід України 2015–2024 років</i>	<i>449</i>
<i>Віталій КАЦАЛАП, Вікторія НАМЕСТНИК. Організація і зміст стратегічних комунікацій Збройних Сил України в умовах широкомасштабної збройної агресії РФ</i>	<i>459</i>
<i>Андрій ЮСОВ. Нові безпекові альянси: виклики і перспективи (Пропозиції до Концепції стратегічних комунікацій України).....</i>	<i>473</i>
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	488

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУР МО України – Головне управління розвідки Міністерства оборони України
ГШ ЗС України – Генеральний штаб Збройних Сил України
ДПС України – Державна прикордонна служба України
ДСНС України – Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ЗС – Збройні Сили (будь-якої держави)
ЗС України – Збройні Сили України
ІПСО – інформаційно-психологічна(і) операція(ії)
ІСБО – інститут(и) сектору безпеки і оборони
КК України – Кримінальний кодекс України
КМ України – Кабінет Міністрів України
МВС України – Міністерство внутрішніх справ України
МЗС України – Міністерство закордонних справ України
МКС – Міжнародний кримінальний суд
МКЧХ – Міжнародний Комітет Червоного Хреста
МО – Міністерство оборони (будь-якої держави)
МОН України – Міністерство освіти і науки України
НГ України – Національна гвардія України
НП України – Національна поліція України
НУО – Неурядові організації
ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООС – Операція Об'єднаних Сил
ОГП – Офіс Генерального прокурора
ОП України – Офіс Президента України
ПТСР – посттравматичний стресовий розлад
РНБО України – Рада національної безпеки і оборони України
РФ – Російська Федерація
СБО – сектор безпеки і оборони
СБ України – Служба безпеки України
СЗР України – Служба зовнішньої розвідки України
СІО – спеціальна інформаційна операція
СК, стратком – стратегічні комунікації
ССО ЗС України – Сили спеціальних операцій Збройних Сил України
СНПК – сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом
ТОТ – тимчасово окуповані території
ЦА – цільова аудиторія
ЦВС – цивільно-військове співробітництво

ПЕРЕДМОВА

З початком повномасштабної воєнної агресії РФ проти України світ поринув у бурхливий вир трагічних і драматичних подій, за якими спостерігають у всіх його куточках, бо велика війна – це завжди потрясіння для людства. Особливістю цієї наймасштабнішої у XXI столітті війни є її інформаційна складова, бо саме технологічний розвиток останніх десятиліть надав нового імпульсу сфері комунікацій, створив безпрецедентні умови для миттєвого поширення інформації, уможливив масовість та масштаб інформаційних атак і пропагандистських кампаній. Саме інформація перетворилась на зброю масового ураження. Сьогодні слово, проголошене політиками, лідерами думок, журналістами, експертами, набуває особливої ваги. Водночас відсутність інформації обертається потенційною слабкістю людей, громад, держав. Те, яким чином спілкуються з громадськістю державні службовці, військові, журналісти або просто присутні в медійному просторі особи, може визначати настрої величезної кількості людей і таким чином змінювати хід подій, людські долі, історичну парадигму існування держав і народів.

Що ж може бути ефективним інструментом, аби утримувати й зберігати баланс думок, настроїв, мотивації до життя, стійкість у бурхливому океані дезінформації? Це стратегічні комунікації – мистецтво і водночас наука, які дозволяють перетворювати інформаційні потоки на надійний щит, здатний захистити націю від атак ззовні.

Стратегічні комунікації – це не просто напрям у сфері безпеки, це одна з основ сталого розвитку держави та сучасного світу. Це «дорожня карта», яка допомагає берегти ресурси та закладає фундамент готовності до викликів. Війна підштовхнула до оновлення комунікативних стратегій: для інституцій сектору безпеки і оборони, державних органів, недержавних організацій і суспільства загалом великого значення набула координація дій, протидія деструктивним інформаційним впливам, створення і трансляція меседжів із ціннісним змістом.

Україна, опинившись на передовій лінії гібридної війни, зіткнулася з унікальними викликами, які потребують нових підходів та інноваційних рішень у сфері стратегічних комунікацій. Монографія «Стратегічні комунікації в умовах (гібридної) війни: погляд від волонтера до науковця» пропонує **відповіді на нагальні питання воєнного сьогодення**: яким має бути лідер в умовах війни; як розбудувати ефективні внутрішні комунікації в інститутах сектору безпеки і оборони; яким чином організувати плідні зв'язки з громадськістю та публічну дипломатію; як забез-

печити проактивність в інформаційно-психологічній боротьбі з ворогом; як асиметрично відповідати на медіаоперації ворога.

Ця монографія є третьою у циклі «Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни» і продовжує **системні** дослідження розбудови стратегічних комунікацій в умовах російської агресії. Усі три видання (2018 р., 2021 р., 2024 р.) дозволяють прослідкувати становлення українського страткому, проаналізувати помилки й перемоги на шляху забезпечення безпеки нашої Держави.

У створенні монографії «Стратегічні комунікації в умовах (гібридної) війни» 2024 року, як і попередніх, взяли участь представники різних безпекових і державних інституцій, волонтери, науковці. Але більше уваги в останньому виданні авторський колектив приділив практичній складовій стратегічних комунікацій, успішним кейсам воєнної доби інституцій, що займаються страткомом, волонтерів. Окремий підрозділ монографії присвячений протидії інформаційній агресії в іноземних державах – унікальні матеріали ми отримали від наших колег з Естонії, Казахстану, Тайваню. Журналістські розслідування – ще одна родзинка нашого видання.

Серед авторського колективу відбувалися дискусії, чи варто залишати в назві слово *гібридна*. Як результат, воно надано у дужках: сучасна війна гібридна, але військова складова сьогодні надважлива, оскільки наша Перемога здобувається у важких боях.

Ця книга – не просто збірник теоретичних знань, а жива, дихаюча праця, що допомагає зрозуміти й осмислити складні процеси комунікації у воєнних умовах. Сподіваємося, що ця монографія стане міцним фундаментом для подальших досліджень і практичних застосувань у сфері стратегічних комунікацій, провідником у світі інформаційних битв, допомагаючи перетворювати складні виклики на нові можливості, а хаос – на порядок.

Слава Україні!

Ректор Національної академії
Служби безпеки України
Андрій ЧЕРНЯК,
доктор юридичних наук

КРАЩИЙ ДОСВІД ІНСТИТУЦІЙ, ЩО ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ СТРАТКОМУ

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРУ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ РНБО УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анаїт ХОПЕРІЯ

Вступ. Роль стратегічних комунікацій у протидії дезінформації

Із розвитком інформаційного суспільства перед національною безпекою постають нові виклики. Зловживання можливостями новітніх технологій призвело до виникнення нового типу загроз – інформаційних, зокрема, координованого поширення дезінформації та пропаганди, що призводить до гібридних війн, руйнування довіри громадян до державних інституцій, а також до військових конфліктів. Саме тому належне реагування на інформаційні загрози є критично важливим завданням для політичного керівництва усіх держав світу. У цьому контексті необхідно відзначити роль СК як ефективного інструменту в реалізації стратегій інформаційної безпеки.

Стратегічні комунікації – це плановий та цілеспрямований підхід до комунікативної діяльності, орієнтований на досягнення певних стратегічних цілей. Основна мета СК – надати правдиву інформацію та підвищити рівень освіченості населення щодо різних аспектів суспільного життя. Досягти цього можна за допомогою таких каналів комунікації, як соціальні медіа, телебачення, радіо, преса й інші. Для вітчизняних науковців актуальним є дослідження ролі СК у протидії гібридній війні проти України. Зокрема над цим працює український дослідник В. Ліпкан [1].

Використання СК позитивно впливає на інформаційну безпеку країн. Можна навести декілька аргументів на користь цієї тези. По-перше, це забезпечує дієвість інформаційних кампаній, спрямованих на виявлення та ліквідацію наслідків інформаційних атак, а також розвінчання фейкових новин. По-друге, дозволяє Державі підвищити рівень усвідомленості населенням інформаційних загроз, спонукає людей до розповсюдження правдивої інформації. По-третє, допомагає підвищувати рівень критичного мислення та медіаграмотності.

СК мають бути використані для підвищення рівня усвідомленості громадянами загрози, яку РФ становить для України, а також для підтримання національної безпеки та суверенітету країни. З-поміж підходів, які можна застосувати, варто виокремити такі:

- розроблення комунікативної стратегії для створення позитивного іміджу України. Для цього необхідно використовувати соціальні медіа, пресконференції, інтерв'ю з експертами та інші інструменти поширення інформації;

- співпраця з громадськістю та медіа задля підвищення рівня медіа-грамотності. Це допомагає людям відрізнити достовірну інформацію від дезінформації, яку поширює ворог;

- співпраця з іншими країнами та міжнародними організаціями для зміцнення своєї позиції на міжнародній арені. Це допомагає отримати підтримку в боротьбі з агресором та сприяє розвитку відповідно до європейських стандартів.

Розвиток СК в Україні становить особливий інтерес, зокрема в контексті інформаційної боротьби з кремлівською пропагандою. Питання стало актуальним після анексії Криму та початку війни Росії на сході України у 2014 р. Варто зазначити, що попри систематичний вплив Кремля на українське суспільство, політичне керівництво України та вітчизняні медіа протягом довгого часу недооцінювали або ігнорували інформаційні загрози та виклики з боку Росії. Тому кремлівська пропаганда постійно зображувала Україну як нестабільну та безладну державу, яка буцімто переживає політичну кризу. Це спричинило негативні настрої в українському суспільстві та допомогло Росії створити з України образ «ворога», що стало однією з передумов війни на Донбасі.

Отже, поширення російської дезінформації стало серйозною загрозою для національної безпеки України, що вимагає розвитку ефективних стратегій протидії на державному рівні, з-поміж яких використання СК посідає провідне місце. Застосування СК може сприяти створенню ефективної системи протидії та зменшити вплив російської дезінформації на розвиток соціально-політичних процесів усередині країни. Варто зазначити, що саме використання СК також може допомогти уряду залучити громадськість до процесу ухвалення рішень і розв'язання внутрішніх суперечностей, які можуть бути використані Росією для розхитування суспільної єдності. Особливо це стало актуальним в умовах повномасштабної війни Росії проти України.

Заходи інформаційного впливу як головний інструмент досягнення цілей у гібридній війні

Сучасна війна ведеться в інформаційному та кіберпросторі, основною її метою є досягнення цілей за допомогою інформаційного впливу на свідомість населення. Україна піддається постійному інформаційному впливу з боку Росії та її союзників-сателітів. Ворог роками чинить тиск на Україну, її суспільство і стратегічних партнерів, проводячи агресивні інформаційні та психологічні операції з метою підготувати ґрунт для подальших військових провокацій.

Теорія інформаційного впливу містить різні підходи й дослідження у сфері психології, комунікації, політичних наук тощо. З-поміж науковців,

які зробили внесок у дослідження теорії інформаційного впливу державних суб'єктів, можна назвати Джозефа Ная, Герберта Шиллера, Роберта Юнга й інших. Вони аналізують вплив державних інформаційних систем на суспільство і політичний процес, а також роль інформаційних технологій у сучасній політиці [6].

Інформаційний вплив передбачає потенційно шкідливі форми комунікації, організовані державними суб'єктами або іншими представниками іноземних країн, та здійснюється шляхом проведення інформаційно-психологічних операцій. Для національної безпеки однією з найважливіших загроз, які спричиняють такі дії, є створення атмосфери недовіри між Державою та її громадянами. Різні форми інформаційного впливу можуть застосовуватись окремо або як частина більшої кампанії інформаційного впливу з використанням широкого спектру технологій – від дипломатичних та економічних санкцій до демонстрації військової сили.

Заходи інформаційного впливу – це комплекс дій, метою яких є вплив на свідомість аудиторії задля формування певної думки, уявлень, переконань та поведінки. Такі заходи можуть бути використані для різних цілей, включаючи політичний вплив, дестабілізацію суспільства, підготовку до війни тощо. До заходів інформаційного впливу належать:

- розповсюдження фейкових новин і дезінформації;
- розміщення замовних статей та реклами;
- організація фейкових акцій, протестів і демонстрацій;
- створення штучної атмосфери паніки, страху та нестабільності.

Координоване використання цих засобів є основою реалізації успішної інформаційної кампанії, в якій виокремлюють чотири важливих компоненти: використання технік впливу, зривання публічних обговорень, дотримання власних інтересів і використання вразливостей.

Використання технік впливу. Зв'язки з громадськістю, маркетинг, дипломатія, публіцистика і лобіювання є прикладами загальновизнаних способів впливу на погляди й поведінку людей. Засоби інформаційного впливу імітують наведені вище форми взаємодії, проте використовують їх деструктивно.

Зривання публічних обговорень. Іноземні держави використовують інформаційну діяльність із метою впливу на ті сфери та громадські обговорення, від яких вони можуть отримати вигоду. Такий вплив здійснюється прямо або опосередковано із застосуванням як засобів відкритої пропаганди, так і прихованого фінансування груп громадянського суспільства. Водночас втручання неуповноважених суб'єктів у державні публічні дебати може змінити уявлення суспільства про ключові погляди та вплинути на ухвалення рішень.

Діяльність у власних інтересах. Засоби інформаційного впливу спрямовуються на досягнення конкретних цілей на користь іноземної держави. Ціллю може бути будь-що – від конкретних рішень до поляризації політичних дискусій.

Використання вразливостей. Кожне суспільство стикається з певними викликами. Це можуть бути соціальна чи класова напруженість, соціальна

нерівність, корупція, безпека чи інші ключові для соціального життя проблеми. Ворожі країни виявляють і систематично використовують ці вразливі місця для досягнення власних цілей. Головною вразливістю для інформаційного впливу є сам процес пізнання людини. Думки людей є результатом певного раціонального процесу, окремих дій або появи нової інформації. Свідки, фахівці у відповідних галузях, представники уряду, яких вважають найкомпетентнішими, та інші особи, які володіють глибокими експертними знаннями, інтерпретують ситуацію з огляду на ширший контекст. Медіа збирають цю інформацію з-поміж різних прошарків суспільства в інтернеті та за його межами і розповсюджують її. Звісно, на практиці алгоритм може дещо змінюватися, але загалом саме так виглядає теорія формування громадської думки в демократичному суспільстві.

Кейс 1

Російська дезінформаційна кампанія з дискредитації Головнокомандувача ЗС України Олександра Сирського [8]

Яскравим прикладом координованого використання заходів інформаційного впливу є реалізація російської дезінформаційної кампанії з дискредитації Головнокомандувача ЗС України Олександра Сирського. Зокрема, кремлівські спецслужби просувають деструктивні меседжі через мережу фейкових акаунтів у соціальних медіа – фейсбук, інстаграм, Х та телеграм. Для цього було застосовано відеопровокацію з так званим «сином Сирського», злам російськими хакерами сторінок українських медіа та розміщення там фейку про буцімто «розгром росіянами “елітних підрозділів” Сил оборони України в Авдіївці», а також фейкові обкладинки європейських журналів. Таким чином, у Кремлі намагаються використати «радянське походження» Сирського, щоб знизити довіру українського суспільства до новопризначеного Головнокомандувача ЗС України і вищого політичного керівництва України.

Викривлення інформації або її видозміна через зловмисний шкідливий вплив спотворює здоровий процес формування громадської та персональної думки. Для досягнення цієї мети ворог залучає підставних експертів, підкуплених публічних діячів, фейкові ресурси, «альтернативні» медіа тощо, які, своєю чергою, використовують наративи. Тобто події, явища, організації, місця чи групи здебільшого описуються так, щоб відповідати заздалегідь створеному уявленню. Визначення задіяних стратегічних наративів і логіки, що за ними стоїть, є важливим кроком у прогнозуванні відповідної реакції. Зазвичай виділяють три ключові види стратегічних наративів:

1. *Позитивний, або конструктивний*: «Це правда!». Створюється альтернативне уявлення про певну проблему, що вписується в існуючі, добре сформовані стратегічні наративи, або доповнює та розширює їх.

2. *Негативний або руйнівний*: «Це брехня!». Робиться спроба запобігти появі цілісного і повного уявлення про проблему або спростувати чи підірвати існуючі в межах цієї теми наративи.

3. *Відволікаючий*: «Подивіться сюди!». Відволікається увага від ключових питань за допомогою, наприклад, гумору, мемів, теорій змов чи іншого

розважального і легкого для сприйняття контенту. Наповнення залежить від уподобань цільової аудиторії.

Ворог роками успішно використовував ці прості за формою й одночасно ефективні види побудови наративів і це почало змінюватися лише після початку повномасштабної війни проти України.

У більшості випадків техніки інформаційного впливу є нейтральними – ані хорошими, ані поганими. Їх можна використовувати відкритими та прийнятними способами як природну частину демократичного діалогу або ж з хибними та злочинними намірами – як частину кампанії інформаційного впливу. Використання будь-якої з цих технік не завжди є ознакою цілеспрямованого інформаційного впливу, чим ворог дуже вміло користується, маскуючи свої техніки впливу під природну частину демократичного діалогу суспільства.

У побудові своїх кампаній РФ застосовує велике різноманіття технік та їх поєднань, з-поміж яких можна виділити такі: соціально-когнітивний хакінг, використання фальшивих особистостей, зловмисне використання технологій, маніпулювання риторикою та символічні дії.

Соціально-когнітивний хакінг – це процес використання соціально-психологічних технік задля впливу на поведінку і думку людей. Одним із провідних дослідників у галузі соціально-когнітивного хакінгу та вивчення впливу масової інформації на суспільство є Крістофер Бейл. Він досліджує, як соціально-когнітивний хакінг впливає на демократію, а також доводить, що соціальні мережі можуть бути використані для масштабного поширення дезінформації, що може призвести до порушення демократичного процесу [5].

Фальшиві особистості є однією з технік інформаційного впливу, що використовуються для розповсюдження дезінформації, маніпуляцій громадською думкою та створення штучної популярності. Ними можуть бути підставні особи, шахраї, підробки чи фейкові медіа. Також у межах цієї техніки варто згадати про термін «потьомкінські поселення». Йдеться про створення в медіа й соціальних мережах фіктивної мережі акаунтів, фейкових повідомлень задля шахрайства та введення в оману. Наприклад, російські боти в соціальній мережі X поширили статтю буцімто від українського інформаційного порталу РБК-Україна, у якій йдеться про те, що після відставки Валерія Залужного з посади Головнокомандувача ЗС України українську армію чекають масовані «м'ясні штурми» «в ім'я амбіцій Президента Володимира Зеленського». Проте, Центр протидії дезінформації (далі – Центр) встановив, що на сайті РБК-Україна такої статті немає, а сайт, на якому розміщено матеріал, є фейковим [12].

Кейс 2

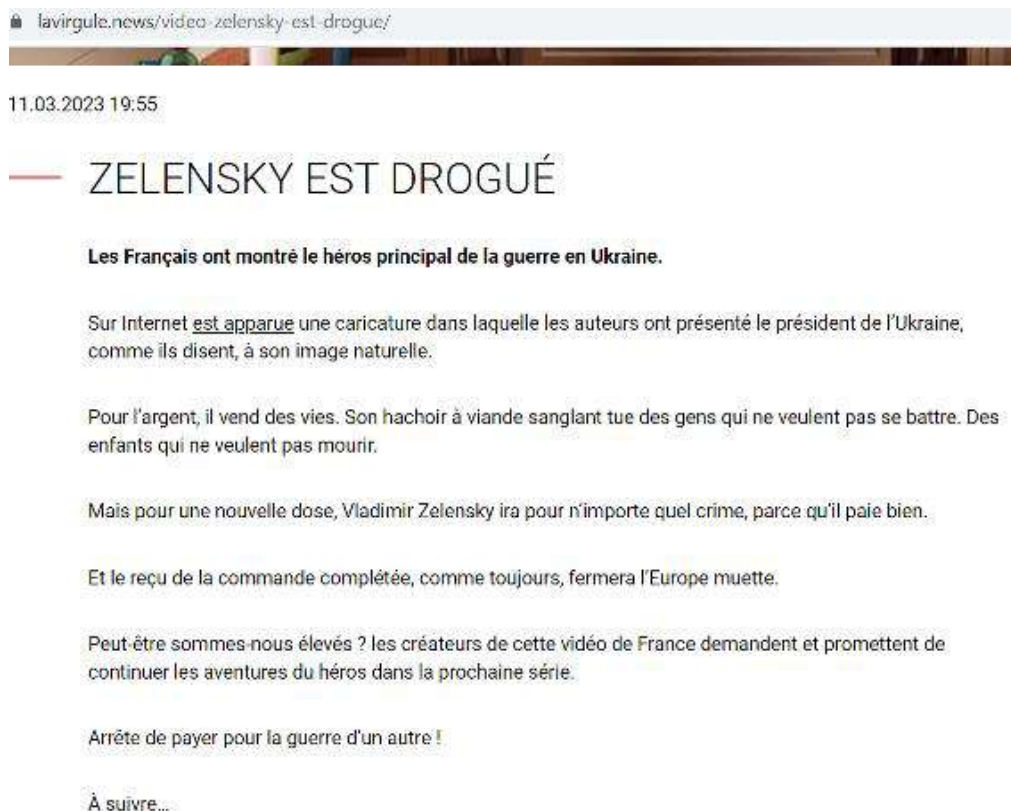
Провокаційний мультсеріал Ukraine Inc

12.03.2023 р. Центр виявив, що на спеціально створеному однойменному сайті (<https://ukraine-inc.info>) опубліковано серію мультфільмів під назвою Ukraine Inc, метою яких є дискредитація Президента України Володимира Зеленського. Водночас для прихо-

ування власного сліду ворожі інформаційні джерела стверджували, що ці ролики буцімто створили французи.

Під час перевірки встановлено, що фейковий ресурс зареєстровано 11.03.2023 р. Розташування IP-адреси: США, Каліфорнія, Сан-Хосе. Домен зареєстрований за допомогою компанії PublicDomainRegistry. Це свідчить про те, що ресурс, ймовірно, зроблений за допомогою конструктора сайтів.

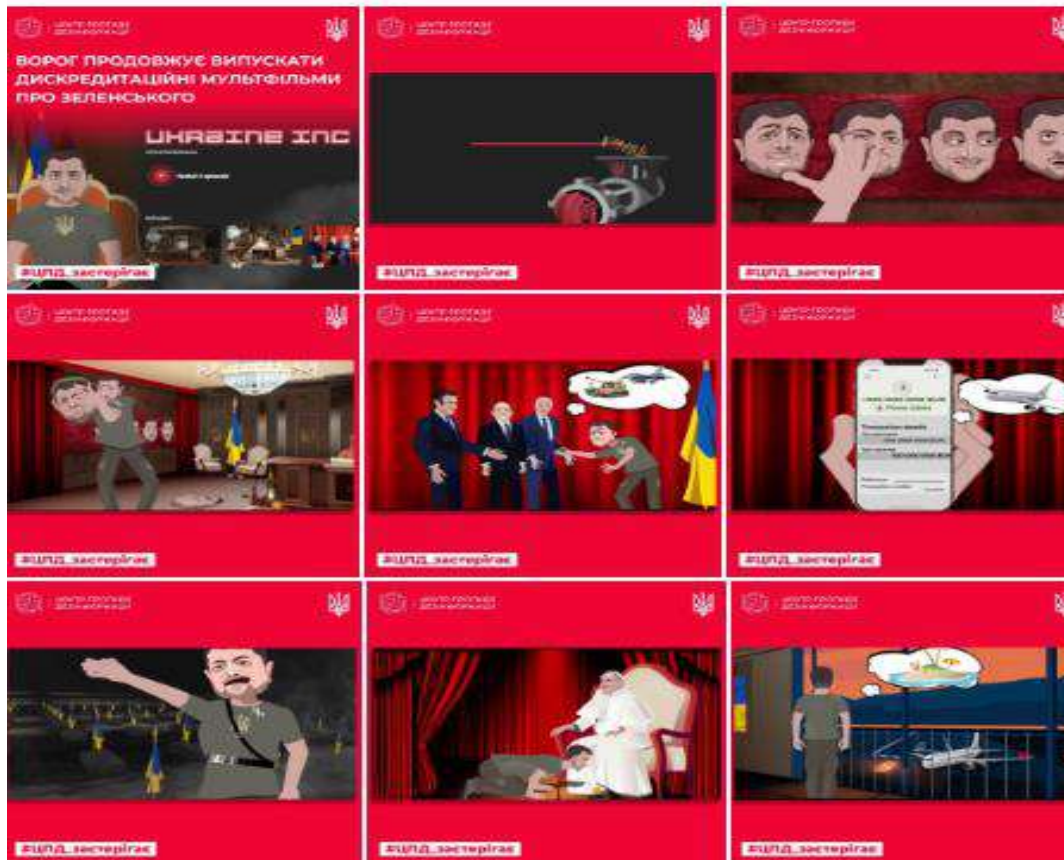
Пізніше опублікований сайтом Ukraine Inc мультиплікаційний ролик поширив ресурс La Virgule в публікації ZELENSKY EST DROGUÉ.

Після перевірки цього ресурсу вдалося встановити, що домен La Virgule зареєстровано 24.02.2023 р. За зовнішніми ознаками, зокрема мовою матеріалів і контентним наповненням, ресурс La Virgule нагадує французький сайт: на ньому регулярно публікуються статті опозиційного характеру, в яких висловлюється невдоволення владою Франції. Проаналізувавши ресурс, Центр дійшов висновку, що він створений за допомогою конструктора сайтів, адже однією з характеристик таких ресурсів є вшиті неробочі посилання на сторінки у соціальних мережах. Крім цього, у підписі до ролика є стилістична помилка, оскільки навряд чи французькі публіцисти писали б про себе «Французи показали ...».

На сайті Ukraine Inc і далі виходили серії цього мультфільму, які Центр регулярно аналізував та оприлюднював свої висновки на сторінках у соціальних мережах.

Ворог використав серію пропагандистських мультфільмів Ukraine Inc задля дискредитації Президента України. Водночас російські інформаційні джерела заявили, що ці матеріали – французького походження. Для підкріплення цього твердження вони й використали буцімто французьке медіа La Virgule. Однак те, що сайт зареєстровано нещодавно, а назва пропагандистської статті не відповідає французькому стилю написання, свідчить, що La Virgule не має нічого спільного з Францією.

● #ЦПД_застерігає:

! Роспропаганда під іменем французьких аніматорів ширить мережею третю серію провокаційного мультсеріалу *Ukraine Inc.* про Володимира Зеленського

Зважаючи на використання псевдоміжнародних інформаційних ресурсів, можна дійти висновку, що ці мультфільми спрямовані як на жителів західних країн, зокрема французів, так і на внутрішню (російську) аудиторію, яку намагаються запевнити, що політичний курс РФ активно підтримується міжнародною спільнотою. Тож завдяки активній роботі Центру протидії дезінформації Національний центр оперативно-технічного управління мережами телекомунікацій за зверненням СБ України від 04.08.2023 р. доручив постачальникам електронних комунікаційних послуг заблокувати сайт із пропагандистським мультсеріалом. Також цей ресурс заблоковано на території Французької Республіки.

Зловмисне використання технологій – це розповсюдження фейкових новин, кібератаки на інформаційні системи, використання штучного інтелекту для маніпулювання поведінкою користувачів в інтернеті, створення фальшивих облікових записів у соціальних мережах, використання ботів для створення штучного трафіку тощо. Для зловмисного впливу на інформаційне середовище також можуть бути використані сокпапети, діпфейки та фішинг.

Фейковий лист Генерального штабу Збройних Сил України

25.05.2023 р. до Центру звернулися колеги з Урядового центру безпеки Республіки Польща та повідомили, що в польському сегменті інформаційного простору поширюється лист нібито від ГШ ЗС України. Цей лист буцімто за підписом колишнього начальника ГШ ЗС України генерал-лейтенанта Сергія Шаптали адресувався Голові ДПС України генерал-майору Сергію Дейнеці. У листі йшлося про залучення до війни в Україні багатонаціонального контингенту військ Литовської Республіки та Республіки Польща. Зважаючи на це, генерал-лейтенант С. Шаптала буцімто попросив свого колегу посприяти оперативному та потайному перетину державного кордону України цим контингентом. У Польщі також повідомили, що лист почали використовувати російські пропагандисти для поширення наративу «Польща готується анексувати українські території».

Центр одразу звернувся до ГШ ЗС України для спростування наданої інформації. Там оперативно повідомили, що лист та інформація, яка міститься в ньому, фейкові, і наголосили, що в документі відсутні дата, вихідний номер та підпис Головнокомандувача ЗС України. Тож Центром та Урядовим центром безпеки Республіки Польща було вирішено підготувати й опублікувати роз'яснення для інформування польського і українського населення.

Інформаційний лист ЗС України

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Поступовийський проспект, 6, м. Київ, 01168, Тел.: (044) 234-71-52 Факс: (044) 225-20-15
 E-mail: kabinet.poc@mil.gov.ua Код зброї з СДРГОУ 24906352

від " " 20 р. №

На № від " " 20 р.

ТЕРМІНОВО
 Голові Державної прикордонної
 служби України
 генерал-майору Сергію ДЕЙНЕКО

Шановний Сергію Васильовичу!

З метою збільшення обороноздатності України в період російської агресії, між Україною, Литовською Республікою та Республікою Польща опрацьовується питання про залучення багатонаціонального контингенту військ.

Прибуття багатонаціональних підрозділів контингенту планується здійснити залізничним та автомобільним транспортом.

Ураховуючи викладене, прошу Вас посприяти оперативному та потайному перетину державного кордону України багатонаціональними підрозділами контингенту з боку Республіки Польща.

Місце і час переміщення підрозділів уточнюється і буде доведено додатково.

Контактна особа в Генеральному штабі Збройних Сил України із зазначеного питання - полковник Бузулутський Олександр Володимирович, o.v.buzulutskiy@mil.gov.ua, моб. +38 068 687 7778.

У разі необхідності надання з боку Збройних Сил України, Литовської Республіки або Республіки Польща будь-яких документів, необхідних для організації заходів такого прикордонного контролю, прошу доручити в робочому порядку проінформувати контактну особу Генерального штабу Збройних Сил України у найкоротший термін.

З повагою

Начальник Генерального штабу
 Збройних Сил України
 генерал-лейтенант

Сергій ШАПТАЛА

Олександр Бузулутський +38 044 454 4251

Проте інформаційна операція ворога на цьому не закінчилася. Того ж дня польські колеги повідомили, що в польському сегменті інформаційного простору з'явився новий документ у рамках інформаційної операції.

У фейковому документі за підписом маршала Підкарпатського воєводства йшлося про вжиття заходів щодо обмеження доступу до прикордонних з Україною районів у зв'язку з проведенням військових навчань НАТО. Центр, отримавши цю інформацію, одразу передав її ГШ ЗС України для уникнення можливих негативних наслідків.

Завдяки якісній співпраці Центру з Урядовим центром безпеки Республіки Польща вдалося нівелювати чергову російську інформаційну операцію, яка мала на меті спаплюжити відносини двох країн-союзниць.

MARZĄŁEK
WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO
Władysław Ortyl

Rzeszów, maj 2023 roku

W związku z przeprowadzeniem na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej międzynarodowych ćwiczeń wojskowych z udziałem państw Sojuszu Północnoatlantyckiego, podjęte zostaną działania mające na celu ograniczenie dostępu w rejonach przygranicznych na granicy państwowej z Ukrainą.

We wtorek 23 maja o godzinie 9.00 opublikowane zostało w Dzienniku Ustaw Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 22 maja 2022 r. w sprawie wprowadzenia czasowego zakazu przebywania na terenie powiatów przemyskiego, jarosławskiego i lubaczowskiego Województwa Podkarpackiego w strefie nadgranicznej przyległej do granicy państwowej z Ukrainą.

MSWiA wprowadzi czasowy zakaz od 23 maja br. na 90 dni, kierując się koniecznością zapewnienia obrony lub bezpieczeństwa Państwa i porządku publicznego, potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa funkcjonariuszy i pracowników służb państwowych oraz żołnierzy i pracowników Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz NATO wykonujących zadania służbowe, a także koniecznością wywiązywania się z zobowiązań międzynarodowych Rzeczypospolitej Polskiej.

Zgodnie z art. 12c wprowadzony zakaz przebywania będzie oznaczony tablicami z napisem: "Obszar objęty zakazem przebywania – wejście zabronione".

Wyjątki dotyczyć mogą osób które:

stale zamieszkują, prowadzą działalność gospodarczą, wykonują pracę zarobkową, wykonują pracę w gospodarstwach rolnych znajdujących się na obszarze objętym zakazem, pobierają naukę lub są opiekunami osób pobierających naukę na obszarze objętym zakazem;

będąc małżonkiem, wstępnym, zstępnym lub rodzeństwem, sprawują opiekę albo udzielają pomocy w załatwianiu bieżących spraw życia codziennego osobie stale zamieszkującej na obszarze objętym zakazem;

są objęte wychowaniem przedszkolnym lub formami opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 na obszarze objętym zakazem, oraz ich opiekunów;

przebywają na obszarze objętym zakazem w celu załatwienia sprawy w urzędzie administracji publicznej lub w celu sprawowania lub udziału w kulcie religijnym;

są właścicielami lub posiadaczami nieruchomości zlokalizowanych na obszarze objętym zakazem;

są osobami niepełnosprawnymi albo opiekunami osób niepełnosprawnych przebywającymi na obszarze objętym zakazem w związku z korzystaniem z ośrodka dla osób niepełnosprawnych.

Ustawa uwzględnia prawo do wykonywania zawodu i przekazywania informacji przez dziennikarzy. Będą oni mogli tam przebywać na zasadach określonych przez Straż Graniczną, a z tej możliwości będą mogli korzystać redakcje mediów o zasięgu ogólnopolskim.

Minister spraw wewnętrznych i administracji wyda też rozporządzenie które umożliwi funkcjonariuszom Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Ministerstwa Obrony Narodowej nakładanie mandatów karnych za wykroczenia związane z przebywaniem przez osoby nieuprawnione na obszarze objętym zakazem przebywania.

Z wyrazami szacunku

Władysław Ortyl

al. Łukasza Cieplińskiego 4, 35-010 Rzeszów
tel. +48 17 850 17 80, +48 17 850 17 82, fax +48 17 860 67 02, e-mail: marszalek@podkarpackie.pl, www.podkarpackie.pl

Сокпанети (англ. *sock puppet*) – це шахрайські акаунти в соціальних мережах, що керуються людиною і створені з метою приховування ідентичності користувача, а також впливу на думку інших користувачів.

Діпфейки (англ. *deepfake*) – штучно змонтовані відео, зображення або звуки, які створені з метою обману аудиторії. Діпфейки можуть бути використані для створення фальшивих заяв та інших видів зловмисного впливу. Важливо зазначити, що Росія активно використовує цю техніку в гібридній війні проти України. Як приклад можна навести поширене підконтрольними Кремлю TG-каналами відео з тіктоку, на якому буцімто військово-службовці 119-ої окремої бригади територіальної оборони закликають до свавілля й порушення Конституції України [11].

Фішинг (англ. *phishing*) – техніка зловмисного впливу, що передбачає автоматизовану розсилку електронних листів, які видаються за повідомлення від відомої компанії або сервісу, але насправді це посилання на фальшивий сайт, де користувач буде змушений ввести свої особисті дані – пароль або номер кредитної картки.

Зловмисна риторика в інтернеті – використання мовних засобів для розповсюдження неправдивої або провокаційної інформації з метою створення негативних емоцій, гніву, ненависті чи насильства щодо певних осіб або актуальних питань. Найпопулярнішим засобом поширення такої риторики є використання тролів. Тролі – користувачі соціальних медіа, які свідомо провокують інших своїми коментарями та онлайновою поведінкою. З-поміж методів, що можуть застосовуватися, варто виділити: перехід на особистості, критика у відповідь на критику, закидання аргументами, підміна тези та перехоплення.

Перехід на особистість (англ. *ad hominem*) – це техніка, коли аргументи відкидаються через звернення до особистості замість того, щоб обговорити факти і суть питання. Також використовується такий метод, як зосередження на особистих вадах або недоліках опонента. Цей підхід часто використовується під час дискусій у соціальних мережах, де люди можуть використовувати персональні атаки замість аргументів.

Критика у відповідь на критику («якщодоїзм») – пропагандистсько-риторична техніка «переведення стрілок» шляхом проведення помилкових паралелей між подібними, але нерелевантними явищами.

Закидання аргументами («Галоп Гіша») – намагання отримати перевагу над опонентом, закидаючи його аргументами, фактами та джерелами, багато з яких хибні або не пов'язані з проблемою [7].

Підміна тези («опудало») – дискредитування опонента шляхом приписування йому поглядів чи аргументів, які потім спростовуються.

Перехоплення – намагання перехопити ініціативу в дебатах та змінити їх тему чи мету. Цей процес іноді використовується задля нав'язування певної думки або перекручування фактів.

Часто Росія використовує одночасно всі зазначені техніки.

Кейс 4 Інформаційна операція РФ з дискредитації допомоги від НАТО

03.11.2022 р. у телеграм-каналі Mash опубліковано матеріал, спрямований на дискредитацію ЗС України, Міністерства охорони здоров'я України та країн-членів НАТО. Він супроводжувався документами, які нібито були отримані за допомогою хакерської групи Kombarant. Ці документи містили підпис Міністра охорони здоров'я Віктора Ляшка та згадування особистої поштової скриньки Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала. Матеріал швидко поширився російськими та проросійськими інформаційними джерелами, а загальна кількість переглядів становила понад 1 млн.

Основний наратив цієї дезінформаційної кампанії було сформовано таким чином: «країни-члени НАТО поставляють Україні консервовану кров, що містить віруси ВІЛ, гепатит В/С та інші інфекції, які можуть призвести до епідемії з-поміж українських військовослужбовців».

Під час аналізу, проведеного Центром, виявлено, що ця інформаційна кампанія мала вкрай деструктивний характер для інформаційної безпеки України та її міжнародних партнерів. Ураховуючи це, було ухвалено рішення про реагування на міжвідомчому рівні, а також підготовлено і направлено рекомендації до МО України та Міністерства охорони здоров'я, відповідно до яких на сайті останнього було опубліковано спростування цього матеріалу.

Спростовуємо черговий російський фейк про неякісну кров для пацієнтів

07/11/2022 © 2900

Через невдачі на фронті російські пропагандисти запустили чергову дезінформаційну кампанію. Цього разу вона спрямована на дискредитацію ЗСУ, Міністерства охорони здоров'я України та країн-членів НАТО.

Її зміст зводився до того, що Україна гостро потребувала донорської крові, а тому, начебто, запросила її у членів-країн НАТО. Після того як «консервована кров» начебто надійшла до України, її, за словами російських пропагандистів, вирішили вибірково перевірити та виявили збудників ледве не всіх можливих інфекційних захворювань. Це все ніби підтверджується офіційним листом від міністра охорони здоров'я Віктора Ляшка та прем'єр-міністра Дениса Шмигала.

Факт 1. За весь період великої війни Україна жодного разу не зверталася до закордонних партнерів за донорською кров'ю чи її компонентами. Україна вибудувала національну службу крові, яка працює за європейськими стандартами і забезпечує доступ пацієнтів до якісних та безпечних компонентів донорської крові у достатній кількості.

Факт 2. З першого дня війни українці самостійно надійно тримають донорський фронт. У країні налагоджено системне планове донорство, яке дає змогу забезпечити сталі запаси крові, та вибудовано її логістику. Якщо в центрах крові виникає термінова потреба, люди активно відгукуються на запити і закривають такі потреби протягом кількох годин.

Факт 3. Україна не проводить вибіркових перевірок крові та її компонентів. Будь-яка донорська кров чи її компоненти завжди і без винятків проходить лабораторні дослідження. Відповідно, до використання потрапляє лише та кров та її компоненти, які є безпечними й ефективними для пацієнта.

Факт 4. Лист, начебто відправлений на керівника уряду, – фейковий, що видно неозброєним оком. До прикладу, він не відповідає вимогам до оформлення офіційних документів в Україні.

Міністерство охорони здоров'я нагадує, що в Україні триває ініціатива «[Твоя кров може воювати. Стань донором](#)». Її мета – не лише спонукати до донорства крові, а й сформувати сталий реєстр потенційних донорів, які за потреби можуть поповнити запаси крові та допомогти українським пацієнтам, підтримати обороноздатність країни.

Отже, завдяки швидкому реагуванню Центру загроза інформаційній безпеці України та її міжнародних партнерів була нівельована на початкових етапах.

Дії є ціннішими за слова. Проте варто зазначити, що в інформаційному полі деякі з них розраховані лише на передачу певного меседжу, а не для досягнення мети самої дії. У таких випадках дія символічна. На відміну від будь-яких звичайних дій, символічні мотивовані комунікативною логікою та стратегічним наративним контекстом. У контексті заходів інформаційного впливу символічні дії можуть використовуватися для формування певного образу, ідеї або настрою аудиторії. Це може бути витік, злам чи публічні демонстрації.

Витік полягає в оприлюдненні інформації, отриманої незаконними шляхами. Це має символічну вагу, оскільки особи, які «зливають» секретну інформацію, традиційно викривають неправдиві та приховані факти, невідомі громадськості. «Зливу» інформацію викидають із контексту й використовують для дискредитації суб'єктів і маніпуляцій. Так, наприклад, РФ намагалась використати масовий витік урядових секретних документів США, щоб уповільнити контрнаступ ЗС України й зірвати допомогу міжнародних партнерів [13].

Злам як діяльність, що впливає на інформацію, може слугувати символічним актом, саме ж вторгнення є вторинним. Справжня мета – викликати підозру, що система є ненадійною, щоб підірвати довіру до цієї системи чи органу, відповідального за безпеку.

Публічні демонстрації виступають символічними діями та є важливим елементом демократичного діалогу. Однак зловмисники можуть організовувати демонстрації, щоби створити помилкове враження сильної підтрим-

ки певного питання або його несприйняття в соціумі (також відомого як *астротурфінг* – створення штучної громадської думки).

Тож, щоб встановити факт впливу інформації, необхідно оцінити стратегічні наративи, цільову аудиторію та комунікативні техніки, які використовувалися. Варто зазначити, що дуже часто для посилення інформаційного впливу застосовують низку зловмисних технік.

Діяльність уряду в боротьбі з інформаційними загрозами: робота Центру протидії дезінформації

З початком повномасштабного вторгнення уряд України вживає різних заходів для боротьби з дезінформацією. З-поміж них: заборона мовлення окремих телеканалів, які транслювали руйнівну пропаганду; заборона російських соціальних мереж, які використовували персональні дані українців у розвідувальній роботі; заборона окремих маніпулятивних фільмів та публічних інформаційних ресурсів. Крім того, було застосовано персональні й економічні санкції до конкретних громадських діячів (політиків, акторів, псевдожурналістів тощо), які поширювали антиукраїнські наративи. Але цього виявилось недостатньо для того, щоб зупинити інформаційний терор Росії проти українців.

Враховуючи актуальні обсяги загроз національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, було створено Центр протидії дезінформації.

Відповідно до Положення, затвердженого Указом Президента України від 07.05.2021 р. № 187/2021, Центр протидії дезінформації є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утвореним відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.03.2021 р. «Про створення Центру протидії дезінформації», уведеного в дію Указом Президента України від 19.03.2021 р. № 106 [2–4].

Центр протидії дезінформації (далі – Центр) забезпечує реалізацію заходів щодо:

- протидії існуючим та прогнозованим загрозам національній безпеці України та національним інтересам в інформаційній сфері;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- виявлення та протидії дезінформації, ворожій пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям;
- запобігання спробам маніпулювання громадською думкою.

Мета Центру полягає у формуванні міжнародного хабу з протидії інформаційним загрозам у національній та міжнародній площині, адаптації права під реалії нової інформаційної ери для ефективного захисту українців і громадян держав-партнерок від інформаційних злочинів, зокрема інфор-

маційного тероризму. Основну увагу Центр приділяє протидії ворожим інформаційним кампаніям, а також виявленню осіб, які їх фінансують та беруть у них участь.

Центр відслідковує і досліджує тактики, техніки та процедури ворога з метою подальшої нейтралізації загроз національній безпеці України, а також для розроблення превентивних заходів протидії інформаційним загрозам. Задля цього основний акцент діяльності установи робиться на:

- розвитку співпраці на загальнонаціональному рівні між центральними органами виконавчої влади, місцевими органами влади та громадськістю;
- співпраці з міжнародними партнерами у галузі кібербезпеки та інформаційної безпеки: проведення спільних тренінгів, обмін інформацією та розробка стратегій боротьби з інформаційними загрозами;
- розвитку медіаосвіти в Україні шляхом проведення кампаній із підвищення медіаграмотності населення та організації навчальних курсів для журналістів, інших фахівців з медіа;
- розробленні спеціальних механізмів протидії дезінформації, зокрема через соціальні мережі та медіа шляхом виявлення і блокування фейкових акаунтів.

Від початку повномасштабного вторгнення РФ Центр протидії дезінформації на системному рівні комунікує з українською громадськістю та світовою спільнотою через свої сторінки у соціальних мережах. Ці платформи використовуються для здійснення превентивних інформаційних заходів, попередження про ймовірні пропагандистські провокації агресора, інформування щодо викритих ворожих інформаційних кампаній Кремля, а також результатів досліджень інформаційних загроз.

Задля підвищення довіри до своїх повідомлень проросійські канали використовують як пропагандистський інструмент так званих псевдо-експертів, яких видають за фахівців. Це можуть бути іноземні політики, експерти, публіцисти, військові, журналісти, лідери думок та блогери. Фейкові експерти своїми публікаціями і промовами викликають сильні емоції у великої аудиторії, маніпулюючи нею. В умовах війни ці особи під протекторатом РФ або за внутрішнім переконанням надають некоректні «експертні» висновки щодо економічних, військових, гуманітарних та інших галузей в Україні. По суті, вони намагаються створити певну альтернативну реальність, маніпулюючи фактами або підмінюючи їх контекст. З метою протидії діяльності цій категорії осіб Центр розробив список «Спікерів, які просувають співзвучні російській пропаганді наративи» [9]. Враховуючи завдання Центру, передбачені Положенням про Центр протидії дезінформації, оприлюднена інформація щодо переліку таких осіб спрямована, насамперед, громадянам України задля запобігання спробам маніпулювання громадською думкою.

Кейс 5

Приклади списку західних спікерів, які найактивніше просувають проросійські наративи

ХЕЛЬГА ЦЕПП-ЛАРУШ

Німецька політикиня та засновниця інституту Шиллера

Лютий 2022

«Я думаю, що президент путін дуже чітко дав зрозуміти, що «червоні лінії» перетнули. Він якось сказав, що йому нема куди відступати, і Захід до цього не прислухався. Я вважаю, що Захід зробив величезну помилку, не прислухавшись до росії щодо побоювань про її безпеку».

Категорія: Розширення НАТО на Схід спровокувало вторгнення росії в Україну

Січень 2022

«Якщо американсько-британське угруповання війни за зміну режиму проти росії та Китаю отримає перемогу, Київ буде використаний як гарматне м'ясо для «військового вирішення» протистояння на Донбасі, чого росія ясно дала зрозуміти, що не потерпить. Україна буде принесена в жертву».

Категорія: Війна в Україні — це проксі-війна НАТО проти росії

Жовтень 2022

«Це не путін погрожує застосувати ядерну зброю, це НАТО доводить росію до точки, коли вона або здасться як нація, або вступить у війну в порядку самооборони. Ось, де ми».

Категорія: Військова допомога — це ескалація війни

Лютий 2023

«Безрозсудне відправлення все більшої і більшої кількості важкого озброєння в Україну має бути негайно припинене. «Наратив» про те, що немає ніяких червоних ліній, що «Україна повинна перемогти» і що «росія повинна бути зруйнована», — божевільня».

Категорія: Військова допомога - це ескалація війни

КАЛЕБ МОПІН

Кореспондент RT

Січень 2022

«Країни постачають в Україну всіляку зброю. Це просто повне божевільня! Росія не збирається вторгтися в Україну! Вони не хочуть війни! Вони не хочуть вторгнення в Україну! Цей уряд в Україні, якому вони дають зброю, сповнений неонацистів... У них є справжній нацистський батальйон — батальйон «Азов», це частина армії».

Категорія: Військова допомога — це ескалація війни

ТАКЕР КАРЛСОН

Телеведучий, журналіст

Вересень 2022

«Якщо Україна хоче зберегти суверенітет, як ми всі цього хочемо для України, вона має добитися урегулювання за допомогою переговорів з росією... Вони [події] є руйнівними, вони знищують не лише Україну, а й усю західну економіку. Чим довше буде цей конфлікт продовжуватись, тим біднішими всі будуть ставати. Можливо, окрім володимира путіна».

Категорія: Антиросійські санкції шкодять Заходу більше, ніж росії

Березень 2022

«Ми також отримали низку документів від української влади. У цих документах перераховано 30 біологічних лабораторій в Україні, які отримували фінансування від Міноборони США. Згідно з цими українськими документами, ці об'єкти використовували фінансування для досліджень, збору та зберігання зразків».

Категорія: Війна в Україні — це проксі-війна НАТО проти росії

Лютий 2023

«Озброєння українських військових винищувачами F-16 означало б пряме втручання Америки у війну проти ядерної росії. Звідси — прямий і, можливо, дуже короткий ядерний обмін. Це безумство».

Категорія: Військова допомога — це ескалація війни

З метою координованого реагування на загрози національній безпеці України та нейтралізації ворожого інформаційного впливу Центр налагодив систему оперативного інформування зацікавлених органів влади. За час існування Центру напрацьовано базу успішних кейсів з протидії дезінформації.

Висновки

Питання протидії інформаційному впливу Росії на українську громадськість та світову спільноту особливо актуалізувалося з початку повномасштабної війни РФ проти України. У цьому питанні важливо відзначити роль СК як ефективного інструменту в реалізації стратегій інформаційної безпеки. Ворог протягом довгого часу намагається втручатись у соціально-політичні процеси в Україні шляхом здійснення пропагандистського деструктивного впливу на свідомість громадян. З метою протидії інформаційним загрозам в Україні був створений Центр протидії дезінформації, який вживає проактивних заходів протидії інформаційним загрозам на національному та міжнародному рівнях, налагоджує співпрацю між державними органами у питаннях активного реагування на ворожі атаки та підвищує обізнаність населення щодо ворожих інформаційних операцій.

Література

1. Ліпкан В. А. Роль стратегічних комунікацій у протидії гібридній війні проти України. Глобальна організація союзного лідерства, 2015. URL : <https://goal-int.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-ukraini>.
2. Про створення Центру протидії дезінформації. Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про створення Центру протидії дезінформації» від 11.03.2021 р. № 106/221. *Законодавство України*, 2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015525-21#Text>.
3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року “Про створення Центру протидії дезінформації”» від 19.03.2021 р. № 106/2021. *Законодавство України*, 2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106/2021#n5>.
4. Указ Президента України «Питання Центру протидії дезінформації» від 07.05.2021 р. № 187/2021. *Законодавство України*, 2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/2021#Text>.
5. Bail C.A. Breaking the Social Media Prism: How to Make Our Platforms Less Polarizing. Princeton University Press, 2021. 240 p.
6. Schiller Herbert I. Mass Communications and American Empire. Boulder : Westview Press, 1992. 170 p.
7. Scott E. Debates and the Globetrotters. Talk Origins Archive, 1994. URL : <https://web.archive.org/web/20220318201444/http://www.talkorigins.org/faqs/debating/globetrotters.html>.

Джерела

8. Спецслужби РФ запустили фейкові сторінки Сирського у соцмережах. *Центр протидії дезінформації*, 2024. URL : <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/9228>.

9. Спікери, які просувають співзвучні російській пропаганді наративи. *Центр протидії дезінформації*, 2023. URL : <https://cpd.gov.ua/reports/spikery-yaki-prosuvayut-spivzvuchni-rosijskij-propagandi-naratyvy-2>.

10. Спростовуємо черговий російський фейк про неякісну кров для пацієнтів. *Міністерство охорони здоров'я України*, 2022. URL : <https://moz.gov.ua/article/news/sprostovujemo-chergovij-rosijskij-fejk-pro-nejakisnu-krov-dlja-pacientiv>.

11. Фейкове відеозвернення бійців 119 ОБРТО. *Центр протидії дезінформації*, 16.02.2024. URL : <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/9155>.

12. Фейкова стаття від імені РБК-Україна. *Центр протидії дезінформації*, 15.02.2024. URL : <https://t.me/CenterCounteringDisinformation/9132>.

13. Що стоїть за «зливом» секретних документів США щодо України. *Центр протидії дезінформації*, 14.04.2023. URL : <https://cpd.gov.ua/articles/shho-stoyit-zazlyvom-sekretnyh-dokumentiv-ssha-shhodo-ukrayiny>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ФАХІВЦЯМ, ЯКІ ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

Зважаючи на комплексність загроз в умовах гібридної війни, у контексті протидії дезінформації необхідно:

1. Розробляти та реалізовувати інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення рівня усвідомлення громадськістю негативного впливу дезінформації на соціально-політичні процеси в країні.

2. Використовувати інструменти моніторингу медіа для виявлення дезінформації.

3. Розробляти механізми швидкого реагування на інформаційні загрози.

4. Підвищувати рівень медіаграмотності українців шляхом впровадження медіаосвітніх програм у школах та інших освітніх закладах.

5. Налагоджувати партнерство з громадськими організаціями, академічними установами і приватним сектором для обміну інформацією та ресурсами у сфері протидії дезінформації.

6. Держава має активно співпрацювати з незалежними медіа та журналістськими організаціями з метою підвищення рівня дотримання журналістських стандартів.

7. Зміцнювати заходи із захисту державних інформаційних систем від кібератак, які можуть сприяти поширенню дезінформації.

8. Співпрацювати з іншими країнами та міжнародними організаціями у сфері протидії дезінформації з метою обміну досвідом та найкращими практиками.

РОЗБУДОВА СТАЛИХ ДЕРЖАВНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРУ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ МІНІСТЕРСТВІ КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Ігор СОЛОВЕЙ

Вступ

Умови інформаційної війни ставлять перед державами складні виклики, які вимагають системного підходу до боротьби з дезінформацією. Забезпечення цілісності інформаційного середовища та підвищення рівня медіаграмотності громадян – стратегічні завдання, які є важливим елементом національної безпеки та стійкості суспільства. Тож, завдяки об'єднанню зусиль уряду і громадянського суспільства, у березні 2021 р. при Міністерстві культури та інформаційної політики України створено Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (далі – Центр) [8]. Його завдання – забезпечити цілісність інформаційного середовища, підвищити обізнаність громадян і сприяти розвитку громадянського суспільства.

Центр спрямовує свої зусилля на:

- забезпечення цілісності інформаційного середовища;
- підвищення обізнаності громадян щодо інформаційних загроз;
- підтримання розвитку та зміцнення стійкості громадянського суспільства.

Нині Центр виконує роль своєрідного посередника між урядом і громадянським суспільством, а також сприяє формуванню стійкої реакції на дезінформацію на загальносуспільному рівні.

Розбудова державних стратегічних комунікацій: політика «єдиного голосу»

Одним із ключових напрямів діяльності Центру є підтримання стратегічних державних комунікацій. Багато зусиль Центр спрямував на формування єдиної державної позиції – «one voice policy» – щодо ключових процесів в Україні [4]. Серед конкретних заходів у цьому напрямку відзначимо такі:

1. Kyiv StratCom Forum – найбільша щорічна подія Центру (грудень 2021 р., березень 2023 р., березень 2024 р.), де українські та закордонні експерти, зокрема з країн НАТО у Східній Європі, обмінюються досвідом реалізації страткому й розробляють підходи до формування стійкості до дезінформації на державному рівні. Отже, Kyiv StratCom Forum – це майданчик для міжнародних дебатів та координації зусиль.

М. Сіммонс, Надзвичайний і Повноважний Посол Великої Британії в Україні (2019–2023 рр.), Л. Галазда, Надзвичайний та Повноважний посол Канади в Україні (2019–2023 рр.), Р. Дюфло, заступник голови представництва ЄС в Україні, М. Ліндгрєн-Салтанова – заступниця Посла Швеції, Л. Цибульська, радниця Центру під час панельної дискусії «Підтримка стійкості. Як на інформаційному фронті України допомагають західні партнери», StratCom Forum, 2023

І. Соловей, керівник Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки відкриває Kyiv StratCom Forum, 2023

Фото 1. Kyiv StratCom Forum, 2023

2. Створення і розсилка меседжбоксу, що охоплює ключові події в Україні та світі, сприяючи подоланню інформаційного вакууму та розбудові політики «єдиного голосу».

ЯК ПОЯСНЮЄТЬСЯ:

1. РОСІЯ І МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ

Відповідальність за теракт у Красногорську 22 березня взяла на себе організація Ісламська держава - Хорасан.

- **Україна засуджує міжнародний тероризм в усіх його проявах.** Заяви Москви про "український слід" у теракті в Красногорську - безпідставні і завідомо неправдиві.

- Звинувачуючи Україну в тероризмі, **Росія намагається приховати власну терористичну суть** і відволікти світ від сврого щоденного терору проти мирних українців.
- **Росіяни хизуються тортурами підозрюваних у теракті**: поширюють кадри, де вони відрізали людині вухо та катують електрострумом. Звірства росіян не відрізняються від звірств терористів.
- **Путінський режим конфліктує з одними терористами і водночас підтримує інших**, зокрема, Талібан. Росія показово запросила делегацію ХАМАС невдовзі після того, як світ облетіли кадри різанини на фестивалі NOVA і в прилеглих кібуцах у жовтні 2023 року.
- Для демократичного світу **немає підстав сподіватися на примирення з РФ на ґрунті спільної боротьби з міжнародним тероризмом**. Кремль прагне не співпраці із Заходом, а його розколу.

2. ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Прессекретар Путіна Пєсков заявив, що конфлікт починався як "спеціальна військова операція", але після втручання Заходу на боці України вже став війною.

- Для України **російська агресія з самого початку була війною, що почалася в 2014 році**. Жонглювання поняттями "війна", "конфлікт", "СВО" тощо - не міняють суті.
- Кремль прагне звинуватити Захід у переростанні так званої "СВО" у війну. Однак **вся відповідальність за масштаб протистояння лежить виключно на РФ**.
- Нав'язуючи облудний термін **"СВО"**, Росія намагалася виставити **комфортні для себе рамки агресії**. Зокрема, самій визначати, де буде театр воєнних дій. Але Україна відмовилася підлаштовуватися під "правила гри" агресора.
- **Зміна риторики Кремля пов'язана з тим, що вже пройшли "вибори Путіна"**. І тепер у ставленні до "електорату" можна переходити від "пряника до батога".
- Тепер під гаслами "війни, а не СВО" **на росіян чекають нові хвилі мобілізації, нові обмеження прав і свобод, нові репресії, погіршення матеріального добробуту**.

3. ПРОАКТИВНЕ СТРИМУВАННЯ АГРЕСОРА

24 березня російська крилата ракета, яка атакувала Україну, на 39 секунд порушила повітряний простір Польщі. Однак Польща утрималася від рішення знищити цю ракету літаками, які патрулювали прикордоння.

- Порушення повітряного простору Польщі Росією - не випадковість, а свідомо провокація. **Росія тестує здатність Варшави і НАТО захистити себе від агресії**.
- Це вже не перший випадок, коли **внаслідок російської агресії проти України страждають прикордонні території членів НАТО** - Польщі та Румунії. Внаслідок ракетної атаки РФ України 15 листопада 2022 року в польському селі Пшеводув загинули люди.

- Польські експерти обґрунтували рішення не збивати російську ракету 24 березня низкою міркувань технічного характеру. На жаль, військово-політичні наслідки цього рішення виглядають більш промовисто.
- Нерішучість Польщі знищити ракету, яка поверталася у повітряний простір України, **справила прикре враження на українців.**
- Натомість Москва отримала **свідчення нерішучості НАТО**, тому подібні провокації будуть продовжуватися.
- Кремль розуміє виключно мову сили. Стимування російської агресії має бути проактивним. **Слабкість - це запрошення до агресії.**

Скриншот 1. Приклади меседжбоксів Центру

3. Проведення комунікаційних кампаній для внутрішньої і зовнішньої аудиторій, зокрема, кампанії «Незламні, бо єдині» та інформаційної кампанії Russkiy Mir у Німеччині.

Кейс 1

Комунікаційні кампанії Центру «Незламні, бо єдині» і Russkiy Mir

Незламні, бо єдині – спецпроект Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, «Української правди» за підтримки USAID в Україні. У його матеріалах розповідаються історії незламних людей, які своєю справою допомагають іншим та роблять усе, щоб наблизити перемогу.

Ініціатива «Незламні, бо єдині» демонструє, що українці та українки діють спільно, допомагають одне одному та проявляють твердість духу навіть у найважчі часи. Адже тільки разом ми зможемо подолати будь-які виклики заради переможного майбутнього країни.

Воєнні злочини, катування, вбивства, безкарність. Зневага до прав людини й до міжнародного права. Такий «руський мір» приносить із собою Росія на кожному окуповану територію. Щоби пояснити небезпеку ідеологічної доктрини «руського міра» для європейського суспільства, поблизу посольства РФ у Берліні 22.02.2023 р. встановили інсталяцію з однойменною назвою.

Ми хотіли наочно продемонструвати німецькому суспільству, які загрози несе «руський мір», окуповуючи території. В західних суспільствах у хід вже багато років

ідуть пропаганда, економічні та політичні важелі, газовий шантаж. Ми насправді надзвичайно радіємо кожному кроку, який робить Німеччина, звільняючись від цього впливу.

4. Регулярні координаційні зустрічі та тренінги для комунікаційників державних організацій.

Співпраця з громадянським суспільством

Центр стратегічних комунікацій активно співпрацює з інститутами громадянського суспільства у сфері СК, медіаграмотності та протидії дезінформації. Партнерство включає спільні ініціативи, семінари і проєкти з метою об'єднання зусиль Української держави та громадянського суспільства в боротьбі з дезінформацією. Центр систематично організовує і проводить спільно з партнерами з громадських організацій та урядових інституцій брифінги, круглі столи й конференції на актуальні теми. За 2023 р. Центр провів понад 20 таких заходів, зокрема, Міжнародну конференцію до 105-річчя проголошення Республіки Горців Північного Кавказу, а також спільно із ГУР МО України, СБ України, МЗС України та Центром національного спротиву пресмарафон щодо ситуації на тимчасово окупованих територіях.

кейс 2

Пресмарафон щодо ситуації на тимчасово окупованих територіях

Кожен може чинити
спротив ворогу і зробити
свій внесок у перемогу

А. Юсов, представник ГУР; А. Стельмах, заступник Міністра з питань реінтеграції ТОТ; Представник Центру національного спротиву ССО; І. Соловей, керівник Центру стратегічних комунікацій під час Пресмарафону щодо ситуації на тимчасово окупованих територіях, 08.09.2023 р.

Протидія дезінформації

Боротьба з дезінформацією – ключовий напрям діяльності Центру з моменту його утворення, що набув особливої актуальності у зв'язку зі зростанням кількості інформаційних атак під час повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р.

Експерти Центру систематично відстежують цілі дезінформаційних кампаній, виявляють інформаційні загрози та слідкують за російською пропагандою не лише в Україні, а й за її межами. На основі цих висновків Центр публікує власні дослідження, моніторинги, аналітично-публіцистичні матеріали і дайджести російської пропаганди. Аналітики Центру визначають основну стратегію протидії ворожій дезінформації.

Одним із ключових досліджень аналітичної команди є «Геноцидна риторика російського режиму», де виявлено елементи геноцидної риторики не лише в пропагандистських токшоу та телеграм-каналах, а й в комунікаціях представників російської влади. Зроблено висновок, що геноцидна риторика має системний характер у політиці Росії. Це дослідження буде використане в розслідуваннях ОГП задля притягнення російських пропагандистів та інших осіб до відповідальності.

Кейс 3

Протидія геноцидній риториці Кремля

На основі щоденних дайджестів російської пропаганди, які Центр готує з першого дня війни, видана книга «Як російський інформаційний корабель пішов на ... Фейки та наративи пропаганди під час повномасштабної війни» [5].

Комунікації та оперативне інформування

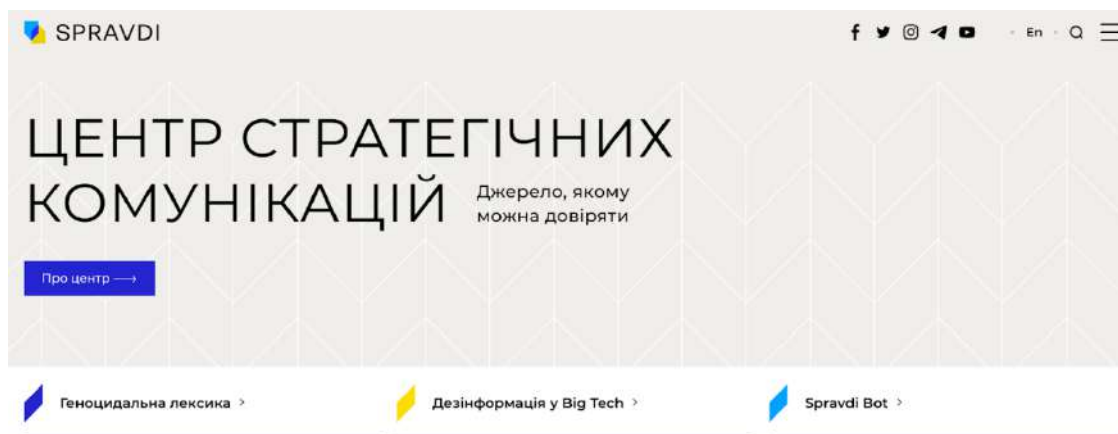
З початком повномасштабного вторгнення канали Центру, зокрема телеграм і фейсбук, стали одними із найпопулярніших джерел офіційних новин для українців. Ці канали отримали довіру через офіційну та перевірену інформацію. Пости SPRAVDI [4] цитуються провідними українськими медіа та представниками влади.

Скриншот 2. Головні показники інтернетної комунікації Центру

Комунікації Центру спрямовані на розбудову мережі в соціальних мережах для охоплення якнайширшої аудиторії. За три роки Центр зібрав на всіх своїх платформах понад 350 тис. відвідувачів, отримав понад 770 млн переглядів публікацій в телеграмі, понад 150 млн – на англійськомовному твіттер-акаунті, понад 50 млн – у фейсбуці та інстаграмі, понад 17 млн переглядів на ютуб-каналі SPRAVDI.

У 2023 р. Центр запустив оновлений сайт із покращеним дизайном та розширеними можливостями. Тепер уся інформація про нашу діяльність зібрана в одному місці: ґрунтова аналітика, оперативні спростування фейків, дайджести пропаганди, тренінги і наші посібники й видання.

Скриншот 3. Оновлений дизайн сайту Центру

Команда диджитал-комунікацій Центру запустила Spravdi Bot для ефективного виявлення інформаційних атак на Україну, який дозволяє отримувати повідомлення про фейки від читачів. Тільки за перші місяці роботи Центр отримав більше 700 сигналів та опрацював більшість з них.

Скриншот 4. Spravdi Bot: ефективне виявлення інформаційних атак, отримування повідомлення про фейки від читачів

Освітній напрямок

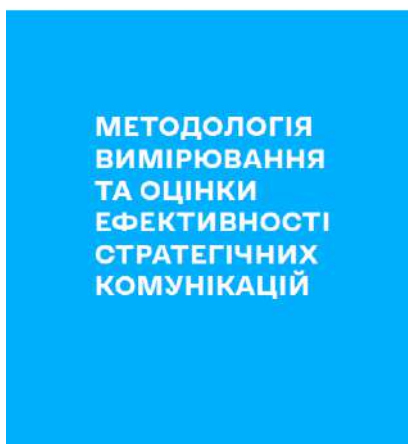
Відкриття «Школи протидії дезінформації» – одне із найважливіших досягнень Центру у сфері освіти. Цей навчальний проєкт спрямований на розвиток навичок державних службовців у сфері протидії дезінформації та розбудови СК. Починаючи з лютого 2022 р. Центром проведено 131 тренінг по всій Україні. Кількість учасників склала понад 1 500 осіб, зокрема держслужбовців – понад 900, військовослужбовців – 108, представників інших сфер – 400.

Для забезпечення якісного проведення освітніх заходів команда Центру розробила, опублікувала та презентувала власні методичні матеріали,

зокрема: аналітичний посібник «Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті» [2], брошура «10 постулатів стратегічних комунікацій» [6], посібник «Методологія вимірювання та оцінки стратегічних комунікацій» [2].

Кейс 3

Навчально-методичні видання Центру

Dovidka.info

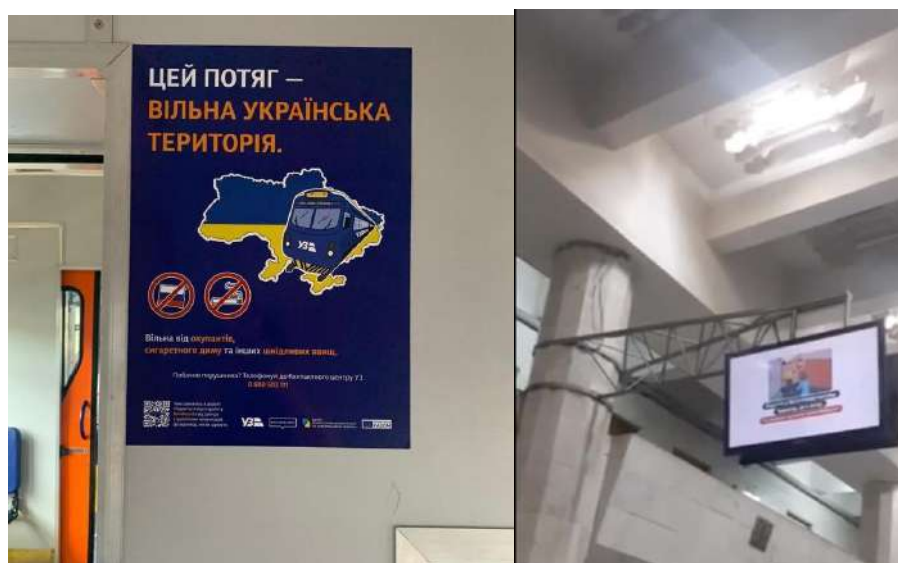
У липні 2021 р., усвідомлюючи загрозу з боку Росії, Центр випустив брошуру «У разі надзвичайної ситуації або війни» [3] у співпраці з ДСНС України, МО України, Апаратом Головнокомандувача ЗС України та громадськими організаціями. Друкована версія, розповсюджена на прифронтових територіях у співпраці з ГШ ЗС України, склала 150 тис. екземплярів.

Вже 23.02.2022 р. відбулася презентація оновленої версії брошури у форматі збільшеного довідника та вебсайту Dovidka.info. Лише наступного дня сайт відвідало близько 200 тис. людей. Нині його охоплення – майже 9 млн.

Скриншот 5. Сторінка довідника «У разі надзвичайної ситуації або війни»

У рамках проекту Dovidka.info створено чат-боти у вайбері та телеграмі, сторінку в інстаграмі, серію експертних відео в ютубі та понад 40 анімованих роликів з інструкціями з безпеки. Ці ролики транслюють у вагонах Укрзалізниці й Київського метрополітену, а також в ефірі національного телемарафону.

Скриншот 6. Ролики з інструкціями з безпеки у вагонах Укрзалізниці та Київського метрополітену

Dovidka.info став універсальним інструментом – довідником, що містить експертні поради і відповіді на усі питання, котрі турбують українців під час війни.

Важливий продукт платформи – Botchecker для перевірки чат-ботів. Для її створення Центр об'єднав зусилля Держспецзв'язку, Мінцифри та Кіберполіції. Завдяки запуску чат-ботчекера вдалося заблокувати декілька тисяч фейкових каналів, а база постійно оновлюється та актуалізується.

Співпраця з Big Tech

Від початку повномасштабного вторгнення Центр активно комунікував з Big Tech компаніями США («Гугл», «Твіттер», «Лінкедін», «Мета», «Фейсбук», «Інстаграм»). У ході співпраці Центр розробив механізм реагування на повідомлення та профілі, що поширюють дезінформацію чи небезпечні наративи стосовно України. Зокрема, такий механізм активно підтримувався стосовно профілів у фейсбуці та інстаграмі, які використовують мову ворожнечі, пропагують війну і видають себе за українські державні установи й посадовців. Центр також передавав інформацію безпечним інституціям стосовно підозрілих повідомлень у фейсбуці та інстаграмі, зокрема рекламних, що використовують мову ворожнечі чи просувають дезінформацію. Крім цього, Центр напрацював і надіслав Big Tech «білий список» надійних джерел (українською та англійською мовами), який містить як офіційні державні джерела національного й регіонального рівня, так і перелік представників ЗМІ, організацій громадянського суспільства та лідерів громадської думки.

Висновки

Протягом трьох років своєї діяльності Центр досяг статусу регіонального лідера серед аналогічних державних установ. Наприклад, суміжні країни, як-от Молдова, виявляють зацікавленість у створенні аналогічних інституцій і запрошують представників Центру для обміну досвідом. Під час свого візиту до Києва, Високий представник ЄС із зовнішньої політики Ж. Боррель відзначив: «Ми повинні вести цю боротьбу та перемогти в ній, оскільки це стосується не лише території, але й людей ... Ми повинні підтримувати організації, подібні до тієї, яку я щойно відвідав – Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки» [7]. Центр продовжує активно сприяти розбудові ефективних механізмів комунікації та інформаційної безпеки як на державному, так і на регіональному рівнях.

Література

1. Гібридна війна Росії проти України. Київ : Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Центр верховенства демократії та верховенства права, 2023. 53 с. URL : <https://drive.google.com/file/d/1AEUYRLeYOx7kBbNPJL1XzwHXstCNJaJW/view>.

2. Методологія вимірювання та оцінки стратегічних комунікацій. Київ : Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, 2023. 23 с.

3. У разі надзвичайної ситуації або війни. Київ : Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, 2022. URL : <https://spravdi.gov.ua/prezentuyemo-onovleniy-dovidnyk-u-razi-nadzvyhajnoyi-sytuacziyi-abo-vijny>.

4. Центр стратегічних комунікацій. Офіційний сайт. URL : <https://spravdi.gov.ua>.

5. «Як російський інформаційний корабель пішов на ... Фейки та наративи пропаганди під час повномасштабної війни». Київ : Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL : <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/yak-rosijskyj-informacijnyj-korabel-pishov-na%E2%80%A6-naratyvy-propagandy-pid-chas-povnomasshtabnoyi-vijny.pdf>.

6. 10 постулатів стратегічних комунікацій. Київ : Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, 2023. Київ : Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL : <https://spravdi.gov.ua/broshura-10-postulativ-strategichnyh-komunikaczij-pidbirka-osnovnyh-postulativ-strategichnyh-komunikaczij-derzhavnogo-sluzhbovczya>.

Джерела

7. Боррель їде в Україну. У Польщі зупинився обговорити всі форми підтримки Києва. LB, 05.02.2024. URL : https://lb.ua/world/2024/02/05/597009_borrel_ide_ukrainu_polshchi.html.

8. Презентовано Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Урядовий портал, 01.04.2021. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-centr-strategichnih-komunikaczij-ta-informacijnoyi-bezpeki>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Найкращий спосіб боротьби з російською дезінформацією – недопущення її поширення на початкових етапах ІІсО. Можливі заходи для запобігання поширенню російських наративів:

1. *Розвиток медіаграмотності суспільства.* Потрібно боротися не з явищем, а перешкоджати досягненню конкретних цілей російських інформаційних кампаній. Задля цього ЦА слід робити «стійкими» до ворожих наративів. Кампанії з розвитку медіаграмотності та критичного мислення – ефективний засіб запобігання негативному впливу дезінформації.

2. *Побудова довіри.* Однакові уподобання, інтереси та цінності ЦА формують однаковий пул каналів комунікації, яким довіряють. Тому для власної ЦА слід виступати легітимним джерелом, якому можна довіряти більше, ніж іншим каналам комунікації.

3. *Численна аудиторія.* Користувачі схильні довіряти тим джерелам інформації, за якими стежить велика кількість людей. Тому меседжі повинні бути цікавими, інклюзивними та стійкими. Цікавими їх робить оформлення: відео, роз-

повіді, інтерактивні можливості. Інклюзивні меседжі поширюються на якомога більшу ЦА незалежно від віку, статі та переконань. Цього можна досягти за допомогою конкретного tone of voice та актуальної тематики. Стійкість визначається тим, наскільки довго зберігається меседж у свідомості ЦА.

4. *Верифікований обліковий запис у соцмережах.* Задля унеможливлення появи фейкових двійників і підвищення рівня довіри серед ЦА варто отримати «значок підтвердження» в соцмережах або розмістити на своєму офіційному сайті посилання на справжній профайл. Окрім цього, слід вести не односторонні комунікації, а вступати в діалог з ЦА задля створення відчуття спілкування та надання аудиторії можливості бути почутою.

5. *Бездоганна репутація.* Це передбачає дотримання неформального етичного кодексу – непоширення дезінформації, закликів до насильства та мови ненависті. Особливо важливими компонентами якісних комунікацій виступають також прозорість, правдивість, відкритість, справедливість і точність. Публікація фейків, які були викриті, підриває довіру цільової аудиторії та негативно впливає на подальшу репутацію та діяльність організації.

6. *Оперативність.* Оперативне висвітлення тієї чи іншої події або ж належна і своєчасна реакція залучає широку ЦА та тим самим збільшує її довіру. Боротьба за довіру між різними каналами та джерелами інформації – це переважно «гра з нульовою сумою», тобто підвищення довіри до одного джерела зменшує довіру до іншого. Саме тому вкрай необхідно виборювати довіру в населення, щоб зменшувати можливі масштаби впливу російської пропаганди.

РОСІЙСЬКА ГІБРИДНА АГРЕСІЯ В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ: ДОСВІД ПРОТИСТОЯННЯ УПРАВЛІННЯ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Богдан СЕНИК

Вступ

Оксфордський словник обрав іменник «постправда» міжнародним словом 2016 року і визначив його таким чином: «обставини, за яких об'єктивні факти менше впливають на формування громадської думки, ніж емоції або особисті переконання» [21].

Л. Макінтайр, співробітник Центру філософії та історії науки Бостонського університету, у книзі «Постправда» визначає поняття постправди як форму ідеологічної вищості, коли іншу особу прагнуть переконати в чомусь, не зважаючи на наявність / відсутність переконливих доказів [4].

Головними виразниками епохи постправди є дезінформація й викривлення реальності. Американський науковець Т. Ніколс у книзі «Диванні експерти. Як необмежений доступ до інформації робить нас тупішими» називає ознакою сучасної доби так звану «смерть ідеальної фаховості». Це спричинений гугл, заснований на Вікіпедії, підживлений блогами колапс, який призвів до того, що ніхто не розрізняє професіоналів і обивателів, студентів і вчителів, знавців і шукачів знань – тобто тих, хто чогось досяг у певній сфері, і людей без жодних досягнень [7]. Смерть фаховості призводить до появи великої кількості інформації, яку ніхто не перевіряє, – так виникають фейки.

Аналіз ситуації постправди в контексті російських агресій

Головними передумовами створення ефективних засобів ведення гібридної війни в епоху постправди є:

- 1) бурхливий розвиток комунікативних майданчиків;
- 2) суб'єкти, які використовують ці майданчики;
- 3) значний матеріальний ресурс.

Британський журналіст і письменник П. Померанцев у книзі «Це не пропаганда» запроваджує поняття *map інформаційних потоків, або «map мереж»*, що створюють науковці, які працюють з даними. За словами П. Померанцева, «Росія панує на цих мапах зі своїми ескадрами у соціальних мережах. Не тому, що це сила, яка й досі потрясає небо і землю, як це було в часи Холодної війни, а тому що правителі у Кремлі особливо вправні в ігрових складових цієї нової епохи» [9] – епохи постправди.

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба у книзі «Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот» зазначає, що «у світі занадто багато не лише брехні, а й версій правди. У цій множинності єдина правда, що заслуговує на підтримку, не обов'язково буде посередині, рівновіддалено від усіх інших. Це ще одна поширена, але хибна думка. Правда перебуває десь між фейками та іншими правдами» [3, с. 18]. Для протистояння і самозахисту від фейків в умовах постправди Д. Кулеба пропонує перейти у контрнаступ і діяти за такими правилами:

1. Спіратися на реальність.
2. Критично мислити.
3. Керувати емоціями.
4. Відчувати спільноту.
5. Взаємодіяти з Державою [3, с. 19].

Початком епохи постправди в РФ можемо вважати 04.09.1999 р. Саме тоді серією вибухів у житлових будинках Москви й ще кількох російських міст почалася операція «Наступник», що призвела до сходження на вершину російської влади Путіна. Далі РФ розпочала все глибше інтегруватися у викривлене поле постправди.

Перша і друга чеченські війни, агресія проти Грузії у 2008 р., вторгнення в Україну в 2014 р. та анексія Криму. Завершується цей ланцюг повномасштабною війною проти України.

Офіційно те, що Кремль почав використовувати постправду як зброю, засвідчив виступ начальника ГШ ЗС Росії В. Герасимова перед академією військових наук з доповіддю про гібридну війну в лютому 2013 р. Основні тези цієї доповіді опубліковані в статті Герасимова «Цінність науки в передбаченні» в газеті «Військово-промисловий кур'єр» [13]. Стаття передрукована в англійськомовному журналі *Military Review* та багатьох інших медіа.

Так звана «доктрина Герасимова» співвідносить невійськові та військові дії як 4:1. Тобто домінуючим є саме інструментарій постправди.

До невійськових дій належать:

- політичний та дипломатичний тиск;
- інформаційне протиборство;
- економічна блокада;
- формування політичної опозиції;
- дії опозиційних сил;
- зміна політичного керівництва країни, яка протистоїть Росії тощо.

Очевидно, у цій концепції ключовим є поняття *інформаційне протиборство*.

Швидкі темпи комп'ютеризації та інформатизації суспільства неминує ведуть до створення єдиного світового інформаційного простору, в якому акумулюються всі засоби збирання, накопичення, оброблення, обміну та зберігання інформації. Інформаційний простір фактично стає театром воєнних дій, де кожна протиборча сторона прагне отримати перевагу, а в разі потреби – розгромити противника.

Класичним вважається визначення *інформаційної війни*, надане у Статуті Сухопутних військ США FM 100-6 «Інформаційні операції»: інформаційна війна – це комплекс заходів щодо досягнення інформаційної переваги шляхом впливу на інформацію, інформаційні процеси, інформаційні системи та комп'ютерні мережі противника одночасно із захистом своєї інформації, інформаційних процесів, інформаційних систем і комп'ютерних мереж [11].

Інформаційним протиборством на теренах Західної Європи, США й інших країн, де РФ розгорнула гібридну війну, займався англомовний канал Russia Today, фінансований російським урядом. Про його деструктивний вплив на західне суспільство ще в 2015 р. попереджали старша наукова співробітниця Center for European Policy Analysis Е. Еплбаум та редактор з питань енергетичних ринків The Economist Е. Лукас у розгорнутій статті в Newsweek [17].

У багатьох країнах російський пропагандистський канал заборонено (в Україні – в 2014 р., в Литві – в 2020 р., ЄС та Великобританія припинили його трансляцію після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну у березні 2021 р.).

Розмах російської гібридної інтервенції набув таких розмірів, що це змусило голову британської розвідки МІ 5 Ендрю Паркера вперше за понад 100 років діяльності служби виступити з публічною заявою 1 листопада 2016 р. у The Guardian: «Вона [Росія] використовує весь спектр своїх державних органів для просування своєї зовнішньої політики за кордоном у все більш агресивний спосіб – за допомогою пропаганди, шпигунства, диверсій і кібератак. Росія веде сьогодні діяльність по всій Європі та у Великій Британії» [19].

У тому ж 2016 р. Комітет з питань розвідки Сенату США опублікував останню – п'яту частину доповіді, присвячену підсумкам розслідування про можливе втручання Росії в президентські вибори у США 2016 р.

Як зазначається у спільній заяві голови Комітету сенатора-республіканця М. Рубіо і співголови демократа М. Уорнера, «протягом останніх трьох років Комітет з питань розвідки Сенату провів двопартійне та ретельне розслідування зусиль Росії щодо впливу на вибори 2016 р. і підризу нашої демократії. Ми опитали понад 200 свідків та переглянули понад мільйон сторінок документів. Немає більш вичерпного розслідування в цій справі. Ми знайшли незаперечні докази російського втручання (у вибори Президента США у 2016 р. – *Авт.*)» [15].

Отже, західні демократії не були готові до тотального використання гібридних атак, інспірованих російською владою. М. Х. Ван Херпен, проаналізувавши гібридні впливи Кремля, що значно посилювалися після вторгнення в Грузію у 2008 р. та анексії Криму в 2014 р., і зазначив: «Нечітка

реакція більшості європейських урядів і діючих політиків цих країн коливалася між бажанням припинення суперечки і відвертою підтримкою Росії, що може викликати якщо не відвертий сором, то глибоке розчарування» [10]. Таким чином, бездіяльність демократичних світових еліт і політика «занепокоєності» призвела лише до подальшої ескалації.

Наслідки і завдана шкода від гібридних війн Кремля проти цивілізованого світу ще мають бути оцінені. Лише після 24.02.2022 північно-атлантичні структури повною мірою почали усвідомлювати згубність впливів російської гібридної агресії й приступили до розроблення контрзаходів [8].

Експерти оцінюють, що за останні 15 років на ведення гібридних війн і створення глобальної пропагандистської мережі Кремль витратив близько 1 трлн доларів США. Так, аналітики проєкту Debunk виявили, що попри повномасштабну війну, яку розпочала Росія на території України, лише офіційно у 2022 р. Кремль витратив на пропаганду 1,5 млрд доларів США [18]. Ці кошти були закладені у федеральний бюджет РФ за відкритими статтями. В закритих розділах її бюджету, за підрахунками аналітиків, зарезервовано ще близько 30 млрд доларів США на ведення гібридної війни.

Українська Держава була досить вразливою до російської гібридної експансії, що зумовлено низкою факторів:

- єдиним мовним простором (за офіційними даними перепису 2001 р. російську мову назвали рідною 14 млн 273 тис. громадян України, або 29,6 % населення країни) [2];
- тривалим перебуванням у складі однієї держави (Російська імперія, СРСР);
- єдиним культурним простором, що формувався століттями.

Слушним вважаємо зауваження Д. Кулеби щодо необхідності ширше дивитися на гібридну війну проти нашої Держави, оскільки сучасний світ переживає Третю світову комунікативну війну [3]. Д. Кулеба пропонує періодизацію державних комунікацій відповідно до реакцій на комунікативні загрози в умовах гібридної війни [3]:

I етап – «наївність» у 1991–2004 рр. Комунікація не була передовою політики. Втім, і Україна ще не стала повноцінною частиною світових комунікацій. Державний спокій порушили міжнародні медіаскандали через убивство журналіста Г. Гонгадзе у 2000 р. та постачання Україною забороненої військової техніки «Кольчуга» до Іраку у 2002 р.

II етап – «романтика» у 2004–2009 рр. Початком став програш тодішньої влади Помаранчевій революції. Майдан породив шалений попит на Україну у світі. За Президента В. Ющенка Держава спромоглася сформувати чіткіший національний наратив, але не змогла налагодити його ефективне просування.

III етап – «аутсорс» у 2010–2013 рр. В. Янукович остаточно зробив ставку на західних радикалів у питаннях стратегій і комунікації. Проблема була лише в тому, що радники працювали на керівництво Держави, а не на Державу. Ніхто не опікувався розбудовою системи державних комунікацій. Розплачуватися за це довелося вкрай високою ціною.

IV етап – «диво» з 2014 р. На Майдані під час Революції Гідності закладено фундамент сучасних комунікацій України. У той час за порятунк Держави взялися добровольці. «Справжніми воїнами комунікативного фронту» стали журналісти та блогери таких організацій, як «Український кризовий медіацентр», EuromaidanPress, «Інформаційний спротив», StopFake, StratCom Ukraine, InformNapalm та інші [3 с. 308–314].

Періодизація Д. Кулеби може бути доповнена *V етапом – «повномасштабна російська агресія»*. Цей етап ознаменувався новим витком російської пропаганди, що суттєво модифікувалася з 24.02.2022: спочатку її ЦА були громадяни України, а метою – введення їх в оману щодо цілей і масштабів вторгнення, потім фокус змістився на цільові аудиторії країн антипутінської коаліції, мета впливів – зривання підтримки України у світі, зокрема постачання зброї. Фактично початок повномасштабної агресії підірвав довіру у світі до будь-якої інформації з російських засобів масової пропаганди. Прикладом цьому є вислів М. Сімоньян в ефірі телеканалу «НТВ» про те, що російська державна дезінформація проникає на Захід через «партизанські тропи», але вона не може їх назвати, адже ці «тропи» можуть перекрити [16].

На IV етапі розбудови державних комунікацій в Україні сформувалися інституції та підрозділи, що мали за мету розвиток різних напрямів СК.

Досвід протидії гібридній війні РФ проти України

Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України

Управління зв'язків з громадськістю ЗС України (далі – Управління) сформоване в 2016 р. За попередні «докомунікативні» роки, обтяжені російської агресією, виникла низка прогалин у розбудові зв'язків ЗС України з громадянським суспільством. Отже, перед Управлінням постали серйозні виклики:

- відсутність системи служб зв'язків з громадськістю (пресслужб) від стратегічного до тактичного рівнів (включно до бригади). До 2017 р. у ЗС України функціонували лише декілька пресслужб у командуваннях військ (сил);
- низьке комунікаційне покриття аудиторії службами зв'язків з громадськістю (пресслужбами);
- відсутність оперативного кризового реагування.

Створення розгалуженої мережі пресслужб

Управління провело низку заходів для подолання цих викликів, зокрема: створено нормативно-правову базу для збільшення кількості військово-службовців у підрозділах, що опікуються питаннями зв'язків з громадськістю; сформовано пресслужби, передусім – у бойових бригадах.

Завдання пресслужб чітко визначені з врахуванням російської агресії: інформування громадськості про діяльність, підтримання позитивного іміджу ЗС України, моніторинг медіа, аналіз інформаційного простору, виявлення інформаційних загроз, вживання комунікативних заходів щодо мінімізації (нейтралізації) репутаційних втрат, реалізація кризових комунікацій тощо.

Десятки знімальних груп щодня відвідували підрозділи ЗС України, які тримали оборону від Станиці Луганської до Маріуполя. Медійники в супроводі пресофіцерів готували репортажі про порушення норм міжнародного гуманітарного права окупантами, про наших героїв – українських військових, які мужньо та стійко боронили Україну від загарбників.

Так, провідні українські медіа мали декілька постійних груп кореспондентів, які працювали на різних напрямках. Зокрема, від таких національних медіа, як «1+1», «Інтер», ТРК «Україна» (нині «Ми – Україна»), ТОВ «СЛМ Новини», 5 канал, Радіо «Свобода» та деяких інших в районі АТО / ООС з 2014 р. по 2022 р. працював фактично незмінний склад знімальних груп. Їхніх журналістів та операторів добре знали у військових частинах, пресофіцери їм довіряли та плідно співпрацювали (фото 1).

Командувач Об'єднаних сил генерал-лейтенант Володимир Кравченко та заступник командувача Об'єднаних сил генерал-майор Богдан Бондар спілкуються з журналістами під час престуру до однієї з ділянок розведення військ в Донецькій області, листопад, 2019

Пресофіцер 24-ої окремої механізованої бригади ім. Короля Данила Олександр Савченко в околицях Торецька супроводжує знімальні групи Радіо Свобода та Естонського телебачення, березень, 2023

Фото 1. Журналісти в районах бойових дій

Під час організації роботи журналістських груп у військовій частині або районі виконання завдань важливо приділяти увагу підготовці особового складу до спілкування з медіа, вибору місця зйомки, зважати на деталі. Наприклад, відомий журналіст видання The New York Times Томас Гіббонс-Нефф, відвідавши декілька підрозділів ЗС України, написав матеріал «Нацистська символіка на передовій України висвітлює гострі питання історії» [20]. Підґрунтям для цього стали фото кількох військовослужбовців, які на своїй формі носили сумнівні шеврони, що потенційно можуть мати негативне сприйняття. У вказаному матеріалі автор розвивав тему, що використання армією нашивок із, на його думку, «нацистськими емблемами» ризикує розпалити російську пропаганду та поширити образи, від яких західні країни вже понад півстоліття намагаються позбавитися. Звісно, що такі матеріали не сприяють формуванню позитивного іміджу Сил оборони України серед іноземної аудиторії.

На даний час виготовляється величезна кількість різних «патчів». Їх дарують, ними обмінюються. Переважна більшість військових не надто замислюється над прихованим змістом цієї символіки. Однак, пресофіцери разом з посадовими особами, відповідальними за внутрішні комунікації, повинні звертати увагу на такі моменти.

Кейс 1

Приклад комунікативної помилки у взаємодії з медіа

На обкладинці британської газети Evening Standard зображений український воїн. Матеріал присвячений II річниці широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, а вказане фото мало показати героїчний образ наших захисників. Однак позитивне сприйняття підриває зміст шеврону («немає ворога страшніше, ніж “поганий” командир») воїна. На перший погляд, несуттєве упущення призвело до певних репутаційних втрат і навіть стало приводом до поширення негативу про керівництво ЗС України. Відтак, важливо, щоб пресофіцери під час візитів медіа звертали увагу й на такі зовнішні деталі. У свою ж чергу, посадові особи, які здійснюють внутрішню комунікацію, а також молодші командири повинні проводити роз'яснювальну роботу з особовим складом.

Водночас правильне використання офіційної символіки військових частин може бути вдалим комунікаційним приводом. Зокрема, шеврони

бойових бригад нерідко дарують українським й іноземним посадовцям, журналістам, волонтерам та іншим особам, які відвідують військову частину.

Кейс 2

Шеврони як символ розбудови позитивного іміджу військовослужбовців

Фото 2 (з особистої фейсбук-сторінки Володимира Зеленського, 25.06.2023 р.). Командувач морської піхоти генерал-лейтенант Ю. Содоль дарує Президенту України – Верховному Головнокомандувачу ЗС України Володимиру Зеленському набір шевронів військових частин морської піхоти

Президент України – Верховний Головнокомандувач ЗС України Володимир Зеленський має колекцію шевронів військових частин та з'єднань Сил оборони України. Цей стенд можна помітити за спиною Президента в його кабінеті під час щоденних відеозвернень.

«Кожен шеврон – це людина. Людина, яка поставила своє життя стіною проти зла. Людина, яка захищає Україну та українців, нашу свободу та мрію всіх народів жити вільно... Це честь для мене – зберігати шеврони наших воїнів. Частину з них мені передали на фронті, частину – рідні героїв, які віддали своє життя за Україну. Кожен важливий. Кожен заслуговує, щоб Україна знала й пам'ятала, чий долі стають перемогою», – написав Володимир Зеленський на особистій фейсбук-сторінці 25.06.2023 р.

Фото 3. Командувач Об'єднаних Сил ЗС України генерал-лейтенант Ю. Содоль під час зустрічі з Предстоятелем Православної Церкви України дарує військовий шеврон

Серед відомих колекціонерів наруканних знаків підрозділів безпеки та оборони України – Предстоятель Православної Церкви України митрополит Київський і всієї України Епіфаній. Зокрема, 05.02.2024 р. речник ГШ ЗС України старший лейтенант Андрій Ковальов повідомив на своїй фейсбук-сторінці, що передав до колекції митрополита Епіфанія наруканні знаки ГШ ЗС України.

(<https://www.facebook.com/share/p/2EqBVzT3SqjXZLKH/?mibextid=ox5AEW>)

Для покращення взаємодії з медійниками й обговорення проблемних питань служби зв'язків з громадськістю різного рівня (ГШ ЗС України, Об'єднаних сил, командувань видів та окремих родів військ) широко використовуються можливості «оффрекордс» зустрічей.

Кейс 3

Зустріч «оффрекордс» українських та іноземних медіа за ініціативи Управління

Фото 4. Начальник УЗГ ЗС України полковник Богдан Сенік інформує представників медіа щодо змін до наказу Головнокомандувача ЗС України «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими Сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану» під час зустрічі у форматі «без запису», Київ, лютий 2024 р.

Після внесення чергових змін до наказу Головнокомандувача ЗС України № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими Сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану» [6] Управлінням спільно з колегами з МО України в лютому 2024 р. проведено зустріч за участі понад 30 представників українських та іноземних медіа. Такий підхід дозволив у неформальній обстановці обговорити різні аспекти співпраці та сформувати спільне бачення покращення взаємодії журналістів і служб зв'язків з громадськістю.

QR-код 1. Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах і в районах бойових дій в умовах воєнного стану

Після низки таких зустрічей Управлінням підготовлені Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану (QR-код 1). Рекомендації розроблені з урахуванням накопиченого досвіду під час відсічі збройної агресії РФ, а також вимог чинного українського та міжнародного законодавства. Мета видання – вдосконалити взаємодію представників медіа з органами військового управління та військовими частинами (підрозділами) під час виконання завдань за призначенням, а також роз'яснити найактуальніші питання щодо роботи медіа в районах ведення бойових дій. Також вказані рекомендації містять ключові контакти пресслужб ЗС України, приклади написання найбільш поширених запитів, алгоритм роботи в районах бойових дій тощо. Ці рекомендації покликані не лише допомогти представникам медіа, а й зменшити навантаження на служби зв'язків з громадськістю ЗС України.

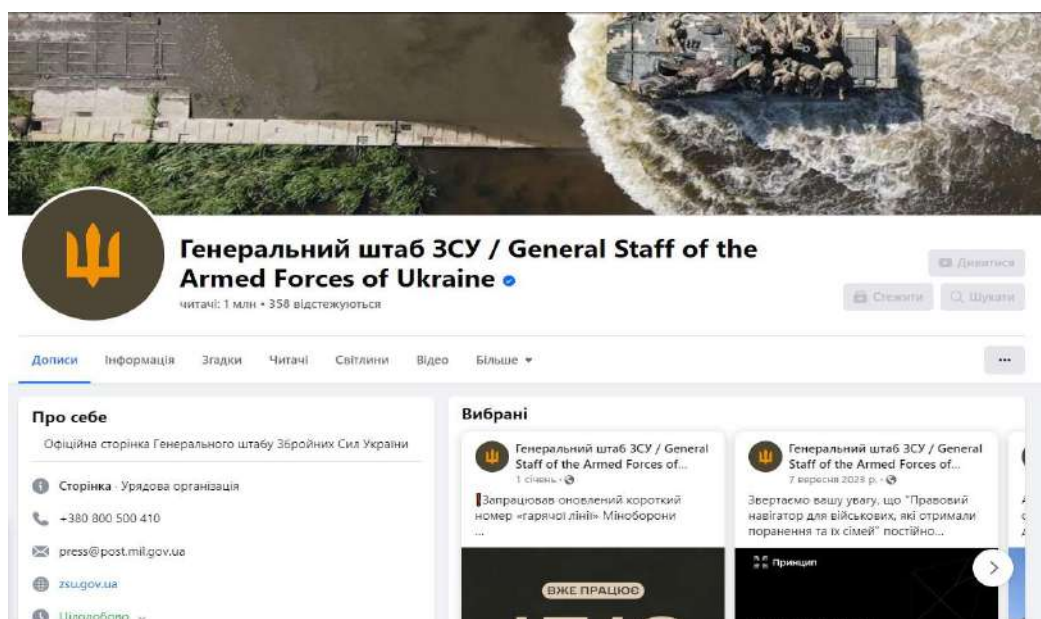
Створення розгалуженої інформаційної мережі

Велику увагу Управління приділило роботі в соцмережах, де активно створювали сторінки військових структур, починаючи від управління родами військ і до бригадного рівня. Так, сьогодні найвідвідуванішими є сторінки ГШ ЗС України, командування Сухопутних військ ЗС України, 93-ї окремої механізованої бригади, командування Повітряних Сил ЗС України, 72-ї окремої механізованої бригади (кейс 4). Після 24.02.2024 р. аудиторія ресурсів стрімко зросла: лише сторінка ГШ ЗС України має понад 1 млн читачів.

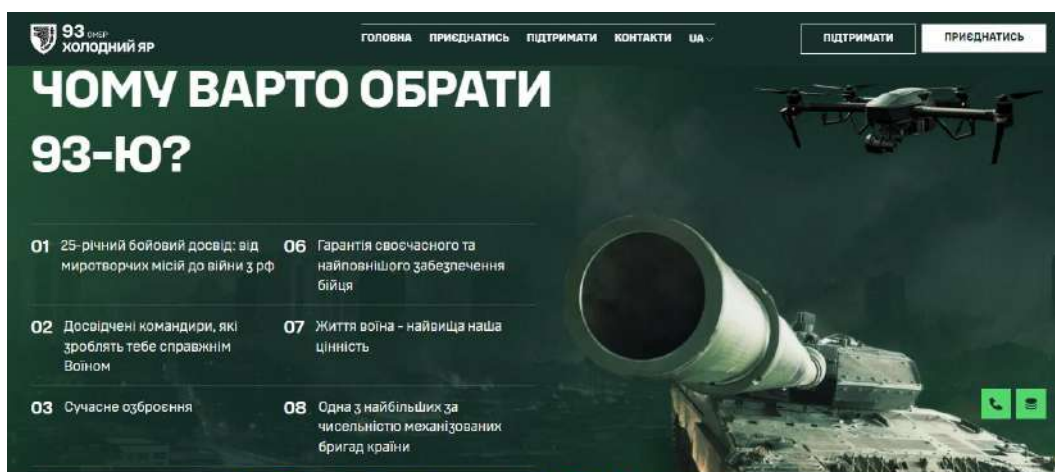
У 2019 р. у фейсбуці нараховувалося понад 220 сторінок, що адмініструвалися службами зв'язків з громадськістю ЗС України. Загальна аудиторія цих ресурсів становила понад 1,5 млн читачів. Після російського повномасштабного вторгнення увага громадськості до інформаційних ресурсів ЗС України надзвичайно зросла і, як наслідок, кількість читачів суттєво збільшилася. Так, наприкінці 2023 р. пресслужби ЗС України адміністрували понад 250 сторінок із загальною аудиторією близько 5,7 млн читачів. Лише стала аудиторія сторінок у соцмережах, які адмініструє Управління, становить понад 2 млн постійних читачів. А охоплена аудиторія досягає 20 млн користувачів в Україні.

Кейс 4

Популярні інтернетні сторінки військових підрозділів

<https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/photos>

<https://www.93ombr.army>

Завдяки англійськомовному контенту вдалося розширити аудиторію і за межами України. Зокрема, Управління публікує англійський переклад щоденних зведень ГШ ЗС України. Інші ключові матеріали також мають англійську версію одразу під українською (кейс 5).

Кейс 5 Англійськомовні повідомлення Генерального штабу ЗС України

The image shows a screenshot of a social media post from the General Staff of the Armed Forces of Ukraine. The post is in English and Ukrainian. The English text reads: "Situation update as of 6 a.m., February 19, 2024. Glory to Ukraine! Day 726 of the Russian full-scale military aggression against Ukraine has begun. The adversary continues to ignore the laws and customs of warfare, using the terror tactics, launching missile and air strikes, and firing multiple launch rocket systems not only at the military, but also at numerous civilian targets across Ukraine. ... Більше". The Ukrainian text reads: "Оновлення ситуації станом на 6 ранку, 19 лютого 2024 року. Слава Україні! 726 день російської повномасштабної військової агресії проти України розпочався. Противник продовжує ігнорувати закони та звичаї ведення війни, використовуючи тактику терору, завдаючи ракетних та авіаційних ударів, стріляючи ракетними системами не тільки по військовим, але й по численним цивільним цілям... Більше". Below the text is a graphic titled "ЗНИЩЕНО ПОВІТРЯНИХ ЦІЛЕЙ" (Destroyed Air Targets) dated "17 лютого 2024 р.". The graphic shows two aircraft icons: a Su-34 and a Su-35. The Su-34 is labeled "2 літаки Су-34" (2 Su-34 aircraft) and the Su-35 is labeled "1 літак Су-35" (1 Su-35 aircraft).

Кризові комунікації

Офіцери Управління тричі на день оприлюднюють оперативну інформацію про ситуацію на фронтах. Щоденно речники ГШ ЗС України, командувачів видів, оперативно-стратегічних угруповань військ інформують громадськість про хід відбиття збройної агресії РФ, зокрема і в ефірі телемарафону «Єдині новини» (кейс 6).

Також щоденно оприлюднюється інформація про втрати окупантів. Така оперативність дозволяє максимально інформувати населення й міжнародних партнерів як про ситуацію в зоні бойових дій, так і про злочини РФ.

Ще у 2019 р. зафіксовано зростання довіри до ЗС України. Якщо в 2019 р. понад 74 % громадян України довіряли армії, то у 2022–2023 рр. – 92–93 % [14], отже, ЗС України мають найбільший рівень довіри серед усіх державних інституцій.

Кейс 6

Приклад оперативного інформування станом на 10.00 від 19.02.2024 р. щодо російського вторгнення

Оперативна інформація станом на 10.00 19 лютого 2024 року щодо російського вторгнення

Відкритість ЗС України не зменшилася і з повномасштабним вторгненням РФ у нашу Державу у лютому 2022 р. Підтвердженням цьому є безпрецедентна кількість представників медіа, які висвітлюють хід російсько-української війни. Так, впродовж 2022 р. Управління акредитувало для роботи в районах бойових дій майже 14 тис. медійників із понад 70 країн світу.

Кейс 7

Приклад щоденного інформування про втрати окупантів

З перших днів війни Управління надає інформацію щодо бойових втрат противника у вигляді інфографіки. Ліворуч – зразок інфографіки, що використовувалась до серпня 2023 р. Праворуч – приклад оформлення, що використовується з серпня 2023 р. по сьогодні.

Напрями і організаційно-правові основи взаємодії ЗС України з медіа в умовах війни закріплені розробленим Управлінням Наказом Головнокомандувача ЗС України «Про організацію взаємодії між ЗС України, іншими складовими Сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» [6]. Цей Наказ оцінений представниками Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення як «перший, найбільш системний і практичний успішний приклад спеціального регулювання у сфері свободи слова, свободи діяльності медіа в умовах війни» [1].

Робота Управління відіграє вагомий роль у підтриманні високого рівня довіри українського суспільства до ЗС України, а також позитивно впливає на надання матеріально-технічної допомоги нашій Державі від міжнародних партнерів. У демократичних країнах Європи медіа мають вагомий вплив на уряди своїх держав, зокрема й у питаннях виділення матеріально-технічної допомоги. Так, французький журналіст і філософ Бернар-Анрі Леві відіграв не останню роль у наданні Францією Україні САУ CAESAR. Його стрічка «Слава героям», створенню якої сприяли Управління та служби зв'язків з громадськістю ЗС України, мала вагомий вплив не лише на французького, а і європейського глядача. Допрем'єрний показ фільму був проведений навіть у штаб-квартирі ООН.

Кейс 8

Фільми Бернар-Анрі Леві «Слава Україні» і «Героям слава»

Висновки

Пропагандистська діяльність Росії в системі координат постправди потребує проактивних асиметричних відповідей нашої Держави. Такі відповіді можливі лише у взаємодії комунікативних підрозділів різних інституцій СБО України, створенні організаційно-правового підґрунтя їхньої діяльності, виробленні й просуванні спільних наративів та постійній комунікації з різними цільовими аудиторіями на основі достовірної інформації. Діяльність Управління – один із прикладів оперативного реагування на гібридні загрози Росії. Подальший розвиток Управління вбачає в посиленні спроможностей служб зв'язків з громадськістю ЗС України. Зокрема, відповідно до рішення Головнокомандувача ЗС України в бойових військових частинах уже введені посади фотографів, що сприяє підготовці якісного контенту. Триває робота із організації підготовки майбутніх пресофіцерів. Наразі у ЗС України введена військово-облікова спеціальність «зв'язки з громадськістю», що є першим кроком на цьому шляху. На черзі – набір курсантів за цією спеціальністю на тактичний рівень підготовки, а в подальшому – й на оперативно-тактичний. Також, важливу роль повинно відігравати і належне матеріально-технічне забезпечення служб зв'язків з громадськістю та наявність чіткої нормативно-правової бази. На законодавчому рівні необхідно відновити поняття *пресслужба*, оскільки єдиний в цій сфері Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» втратив чинність. З цього приводу Управління уже ініціювало відповідні звернення до Комітету Верховної Ради з питань свободи слова. Окрім цього, Управління переконане, що для ефективного виконання завдань за призначенням, служба зв'язків з громадськістю повинна бути у безпосередньому підпорядкуванні командира. Про це свідчить як український досвід, набутий під час АТО / ООС та двох років відбиття повномасштабного вторгнення РФ, так і підходи армій провідних країн-членів НАТО. Керівник служби зв'язків з громадськістю повинен мати прямий доступ до командира (начальника) і в ніякому разі не перепідпорядковуватися заступнику, начальнику штабу чи іншим посадовим особам [12]. Лише за цих умов служба зв'язків з громадськістю здатна оперативно і ефективно виконувати поставлені завдання.

Література

1. Бурмагін О. Медіаправо під час війни. Роль національного регулятора. Воєнна цензура. *Українські медіа в умовах війни. Правові норми та досвід*. Варшава : Видавництво Академії воєнного мистецтва, 2023. 64 с.

2. Всеукраїнський перепис населення України 2001 року. *Сайт Державного комітету статистики України*. URL : <https://2001.ukrcensus.gov.ua/publications>.
3. Кулеба Д. Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Київ : Книголав, 2019. 384 с.
4. Макінтайр Лі. Постправа. Київ : ArtHuss, 2021. 208 с.
5. Наказ Генерального штабу ЗС України «Про затвердження Положення про органи зв'язків з громадськістю (пресслужби) Збройних Сил України» від 11.04.2017 р. № 127.
6. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими Сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» від 03.03.2022 р. № 73. *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. URL : <https://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/vzaemodiya-iz-zhurnalistami-u-rajoni-vedennya-bojovih-dij-na-period-dii-voennogo-stanu.html>.
7. Ніколс Т. Диванні експерти. Як необмежений доступ до інформації робить нас тупішими. Київ : Наш формат, 2019. 240 с.
8. Підхід НАТО у галузі боротьби з дезінформацією. *Офіційний сайт НАТО*, 13.11.2023. URL : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_219728.htm?fbclid.
9. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.
10. Херпен Х. Ван М. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. Харків : VIVAT, 2015. 304 с.
11. FM 100-6. Information Operations. Washington, DC : Department of the Army 1996. URL : <https://irp.fas.org/doddir/army/fm100-6>.
12. MC 0457/3, NATO Military Policy on Public Affairs. Belgium: Allied Command Operations Public Affairs, 2019. URL : <https://www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/06/nato-pao-handbook-2020.pdf>.

Джерела

13. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. *Военно-промышленный курьер* : еженедельник. 2013. № 8(476). URL : <https://web.archive.org/web/20211220001911/https://vpk-news.ru/articles/14632>.
14. Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну. *Сайт Центру Разумкова*, 2024. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>.
15. Росія втручалася в американські вибори 2016 року – доповідь комітету Сенату. *Укрінформ*, 19.08.2020. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3083861-rosia-vtruchalasa-v-amerikanski-vibori-2016-roku-dopovid-komitetu-senatu.html>.
16. «Симоньян раскрыла неизвестные подробности своего плана». *НТВ*, 19.02.2023. URL : <https://www.ntv.ru/video/2185873>.

17. Applebaum A., Lucas E. Putin's News Network of Lies Is Just the Start. *Newsweek*, 11.08.2015. URL : <https://www.newsweek.com/putins-news-network-lies-just-start-361877>.

18. Kremlin Spent 1.9 Billion USD on Propaganda Last Year, the Budget Exceeded by a Quarter. *Debunk.org*, 04.05.2023. URL : <https://www.debunk.org/kremlin-spent-1-9-billion-usd-on-propaganda-last-year-the-budget-exceeded-by-a-quarter>.

19. MI5 Head: 'Increasingly Aggressive' Russia a Growing Threat to UK. *The Guardian*, 01.11.2016. URL : <https://www.theguardian.com/uk-news/2016/oct/31/andrew-parker-increasingly-aggressive-russia-a-growing-threat-to-uk-says-mi5-head>.

20. Nazi Symbols on Ukraine's Front Lines Highlight Thorny Issues of History. *The New York Times*, 05.06.2023. URL : <https://www.nytimes.com/2023/06/05/world/europe/nazi-symbols-ukraine.html>.

21. Oxford Learner's Dictionaries. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.

22. Ukraine Defiant Two Years On. *Evening Standard*, 22.04.2024. URL : <https://eveningstandard.pressreader.com/evening-standard-west-end-final/20240222>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ФАХІВЦЯМ ІНСТИТУТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ, ЯКІ ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1. Гібридні інформаційні атаки РФ проти України будуть ставати все більш завуальованими. Прогнозується, що вони переважно будуть спрямовані на три ключові ЦА:

- внутрішню аудиторію Росії. Стратегічні наративи: *Росія веде війну з НАТО; якби Росія не напала, то б НАТО напало першим;*
- аудиторію іноземних держав. Стратегічний наратив: *Росія хоче миру й мирних перемовин, але Україна не погоджується;*
- аудиторію України. Наративи будуть спрямовані на розкол суспільства: *українці втомились від війни; великі втрати; Україна не здатна перемогти; воюють бідні, а не багаті; поки гинуть солдати, чиновники розкрадають бюджет тощо.*

2. Головним джерелом поширення наративів РФ в Україні залишиться інтернет; російська дезінформація поширюється через мережеві медіа насамперед через відсутність редакційного контролю.

3. Провідними майданчиками російської дезінформації будуть в Україні мережах «ТікТок» і «Телеграм».

4. Ознаки російського маніпулятивного контенту:

- маніпулятивний заголовок, який не відповідає змісту повідомлення;
- CAPS LOCK, фрази на кшталт «100% інфа», «терміновий репост»;
- інформацію повідомляє анонім або відсутнє посилання на джерело;
- використання оціночних суджень: «нахабно заявив», «широ запевнив», «підозріло»;
- велика кількість емоційно забарвлених прикметників;
- використання неправдивих/застарілих фото до новини.

5. Головні засоби боротьби з російськими гібридними наративами:

- оперативне інформування населення через офіційні інформаційні канали органів державної влади;
- збільшення аудиторії офіційних інформаційних каналів;
- регулярний активний моніторинг інформаційного простору для виявлення нових російських наративів, оперативне реагування на них;
- створення бази електронних медіа й каналів у соціальних мережах, які використовуються для просування російських наративів і фейків, вироблення державної політики щодо блокування цих каналів;
- посилення відповідальності для осіб, які умисно поширюють російські наративи і дезінформацію;
- звуження сфери впливу на українських читачів телеграму.

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ В ПЕРІОД ВІЙНИ. ДОСВІД СХІДНОГО ФРОНТУ

Сергій ЧЕРЕВАТИЙ

Вступ

Російсько-українська війна ведеться не лише у традиційному вимірі *суша – море – повітря*, а й масштабних зонах зіткнень – кібернетичній, диверсійній та інформаційно-ціннісній.

Чи не вперше інформаційне протистояння між противниками набуло значення, співмірного з традиційними військовими інструментами. Якщо зазвичай інформаційна кампанія під час воєнних дій планується як супроводжуюча, підтримуюча, то в умовах російсько-української війни на локальних ділянках інформаційні операції за довготривалими результатами набули домінуючого значення.

Керівництво ЗС РФ було впевнене, що інформаційно-пропагандистські кампанії, які здійснювалися роками серед української громадськості, забезпечать результативність вторгнення 2022 р.

Ціннісний вимір сучасної війни

Якщо подивитись на поле бою з точки зору параметрів перемоги, тобто що ми вважатимемо перемогою і що реально нею буде, то певні територіальні завоювання чи відвоювання не означають закінчення воєнних дій між Україною та Росією. Вихід ЗС України на кордони 1991 р. не призведе автоматично до завершення війни, РФ має значні тиллові території, фінансові та людські ресурси для ведення багаторічної війни на виснаження. Цей самий висновок працює і в бік України завдяки її союзникам та визвольнопатріотичному характеру війни – як би не хотіла РФ закріпити окупований шматок території у своїй Конституції, вийти на кордон Дніпра – це не означатиме фінальної перемоги. До перемоги та довготривалого миру призведе лише психологічний надлам однієї зі сторін. Прикметно, що як Україна, так і Росія прагнули б бачити у фіналі війни глибоку політичну кризу у стані противника, що призведе до дезінтеграції державних структур та регіонального розпаду країни. Такі параметри перемоги ставлять цілі інформаційно-психологічного впливу часом над військовою доцільністю. Наприклад, ракетні авіаудари окупантів по соціальних та енергетичних об'єктах України мають на меті саме інформаційно-психологічний вплив на суспільство.

Російська військова культура традиційно вбачає велике значення інструментів пропаганди та інформаційного впливу на опонентів. Історично, війни Радянської Росії з новоствореними національними державними утвореннями на території колишньої імперії були остаточно виграні

завдяки феноменальній успішності «роспропагандистів». У СРСР величезні ресурси виділялись на пропаганду всередині та ззовні країни. Напрацювання СРСР щодо управління змістом інформації, її спотворення та фальшування були кооптовані в нову систему влади та щедро винагороджені Кремлем після періоду демократичної відлиги і гласності у 90-х.

Усі пострадянські десятиліття військова наука РФ розвивалася у дискурсі *гібридної стратегії* та *сцієнтальної війни*. Гібридна стратегія передбачає постійну ескалацію конфліктів, концепція сцієнтальних війн – розгляд майбутніх конфліктів як цивілізаційних, війн ідентичностей. Такий підхід є повністю протилежним західному, спрямованому на деескалацію та обмеження зон конфлікту (Див. [1; 2; 4; 5]).

Водночас українська національна ідентичність сприймалась як «штучна», нетривала, нецінна. Примат цінності «сили», «волі», «примусу до кращого» в російському суспільстві та водночас переконаність в тому, що морально-етичні цінності людини легко перепрограмовуються, призвів до впевненості, що «слабкі» нації не мають суверенітету. Отже, пріоритетною ціллю російської воєнної агресії в Україні є вплив на національну ідентичність.

У військово-політичному командуванні України з перших днів війни розуміли, що провали у ціннісному вимірі можуть призвести до стратегічної поразки загалом. Постало питання розроблення нових асиметричних форматів протидії противнику і створення нових підрозділів, які будуть не просто інформаційно супроводжувати воєнні дії, а й генерувати нові проактивні технології, проводити ефективні ІПСО. З цією метою створено Центр моніторингу інформаційного простору та протидії штабу Командування Сухопутних військ ЗС України (далі – Центр).

Протидія російським ІПСО. Досвід Центру моніторингу інформаційного простору та протидії штабу Командування Сухопутних військ

Перед новоствореним Центром постали амбітні завдання:

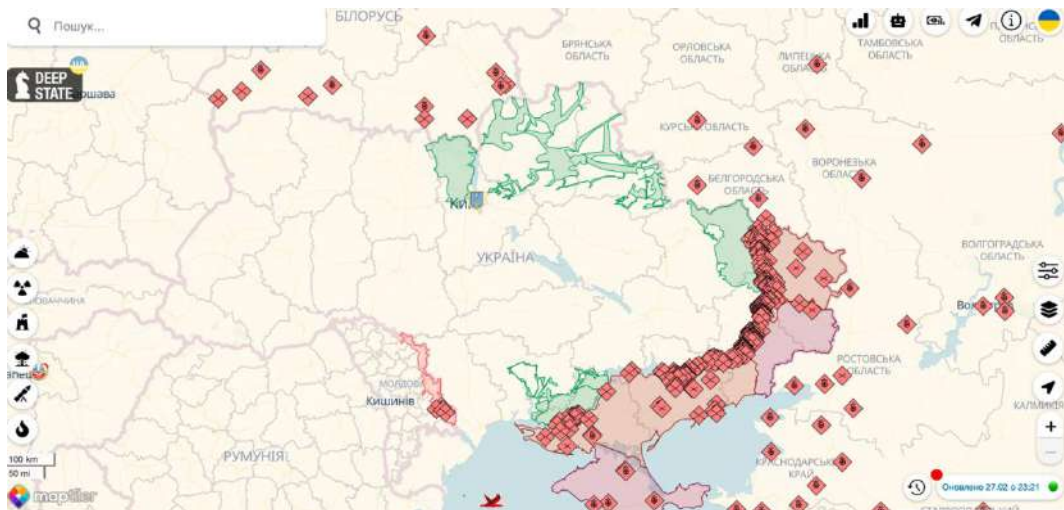
- моніторинг та аналіз інформаційного простору;
- проведення стратегічно-комунікативних кампаній для широких цільових аудиторій: військовослужбовців ЗС України, цивільних громадян України, жителів окупованих територій, жителів Росії та Білорусі;
- здійснення фахових експертних консультацій для провідних українських та іноземних медіа;
- документування бойових дій;
- міжвідомча взаємодія з підрозділами СК та кіберзахисту ЗС України і МО України.

Висвітливо найрезультативніші напрями роботи Центру.

Створення інтерактивного контенту про втрати противника. Фахівці Центру спільно з волонтерськими мережами опору та інтернет-активістами створюють інтерактивні мапи про втрати ворога з коментарями

та прив'язкою «до місця» на гугл-картах. Також на наших і дружніх телеграм-каналах виходили і виходять актуальні карти звільнених територій з фаховими коментарями. На підтримку національного опору Центр поширює заклики та звіти про знищення окупантів, поради, як протистояти ворогу за принципом «мінімум ризику – максимум результату», в тому числі інструкції та методичні матеріали.

Кейс 1 Інтерактивна карта Deep State

<https://deepstatemap.live/#6/49.438/32.053>

Комунікативні кампанії за участю лідерів суспільної думки (артисти, митці, блогери тощо). Інноваційний контент, що містить заклики відомих українців протистояти та знищувати ворога – впливовий інструмент.

Кейс 2 «Ухилянти», Т. Боровок як приклад масової патріотичної культури

Комунікативні кампанії, спрямовані на білоруську та російську цільові аудиторії. У координації з академічною спільнотою Центр розробив комунікативну кампанію щодо реальної ситуації в армії і суспільстві Росії та Білорусі й можливих катастрофічних наслідків вступу у війну Білорусі. Для інформування громадян Білорусі та Росії створено низку телеграм-каналів.

Кейс 3

Телеграм-канал «Пол первого». Комунікація з білоруською аудиторією

На каналі у легкій формі подається критика політики нелегітимного білоруського Президента Олександра Лукашенка, який саркастично іменується *«полупервым»* регулярно до аудиторії доносяться меседж про криваві наслідки можливого вступу у війну Білорусі на стороні Росії.

Пол Первого

Украина работает над усилением санкций против режима полу первого

Источник из Украины сообщает, что украинским ведомствам и спецслужбам поставлена задача активизировать работу с международными партнёрами для усиления санкций против Беларуси. Это вызвано нарастанием агрессивной антиукраинской риторики со стороны полу первого. Также Киев обеспокоен поставками белорусской военной продукции РФ на войну против Украины.

В первую очередь хотят усилить санкции против предприятий ВПК. Стоит задача максимально усложнить работу оборонных предприятий. Планируется обрубить поставки импортных комплектующих, в т.ч. возможны санкции против фирм-посредников из Китая, Турции, ОАЭ и других стран. Также будет введен запрет на покупку мирной продукции у предприятий ВПК.

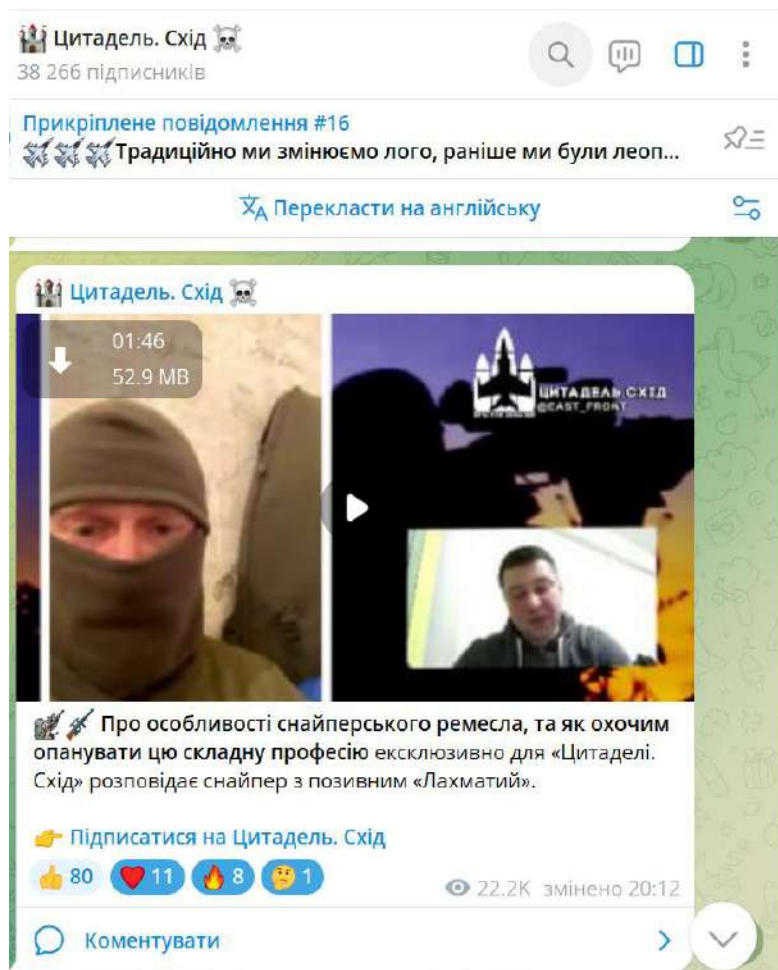
Участие полу первого в путинских авантюрах и попытки заработать на крови, грозит полным разорением белорусскому ВПК.

Прямі ефіри з передової. Цільові аудиторії більше довіряють безпосереднім учасникам подій, які висвітлюють війну такою, як вона є.

Кейс 4

Проект «Цитадель. Схід». Інтерв'ю з бійцями з передової

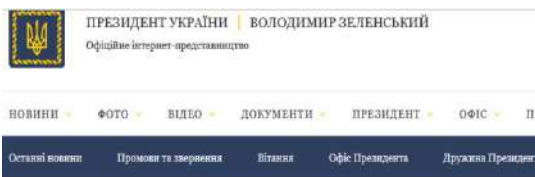
Про особливості снайперського ремесла та як охочим опанувати цю складну професію ексклюзивно для «Цитаделі. Схід» розповідає снайпер з позивним «Лахматий».

Такий підхід формує довіру до Української Армії. Центр підтримав ініціативу наших солдатів, які хочуть показати війну від першої особи в соцмережах.

Супровід керівництва країни і журналістів на передову. З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України Сухопутні війська активно надавали всю необхідну інформацію українським та іноземним медіа. Центр активно бере участь у супроводі керівників Держави на позиції українських військ.

Кейс 5 Супровід керівництва країни і журналістів на передову

Головна Новини Останні новини

Президент України приїхав до Авдіївки та нагородив оборонців міста

29 грудня 2023 року - 18:46

Візит Президента України Володимира Зеленського в Авдіївку 29.12.2023 р.

<https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-priyihav-do-avdiyivki-ta-nagorodiv-oboron-88017>

'Top Ukrainian generals say counteroffensive is 'going to plan' as losses mount

Ukrainian troops launched the counteroffensive a month ago.

By Guy Davies and Meghan Murphy
July 3, 2022, 11:26 PM

Інтерв'ю Олександра Сирського, командувача Сухопутних військ України, виданню ABC News

<https://abcnews.go.com/International/top-ukrainian-generals-counteroffensive-plan-losses-mount/story?id=100617532>

Briefing | General principles

"Anyone who underestimates Russia is headed for defeat"

An interview with Colonel-General Oleksandr Syrsky, Ukraine's second most senior soldier

IMAGE: OLEKSANDR SYRSKY

Dec 15th 2022 | EASTERN UKRAINE

Share

Інтерв'ю Олександра Сирського, командувача Сухопутних військ України, виданню The Economist

<https://www.economist.com/syrsky-interview>

Inside the Ukrainian counteroffensive that shocked Putin and reshaped the war

By Kristian Holmström, Paul Scharf, Thomas Magerus and Nicolas Hachelek
December 29, 2022 at 1:08 p.m. EST

Інтерв'ю Олександра Сирського, командувача Сухопутних військ України, виданню The Washington Post

<https://www.washingtonpost.com/world/2022/12/29/ukraine-offensive-kharkiv-kherson-donetsk>

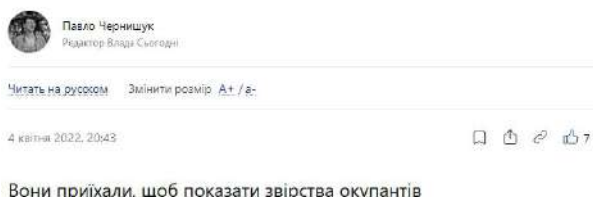
Робота з медіа. Після Битви за Київ відбулася зміна парадигми роботи журналістів на фронті. Українські та іноземні медіа побували на нульових позиціях і всьому світу показали героїчний спротив Української Армії.

Кейс 6

Візит журналістів у Бучу, 2022

Група із 70 іноземних та українських журналістів 04.04.2022 р. приїхала до Бучі, щоб розповісти про звірства російських окупантів.

**70 іноземних та українських журналістів
прибули до Бучі, щоб розповісти світові
правду про різанину**

Під час Харківської контрнаступальної операції та Лиманської операції були організовані престоури у звільнені міста й села для документування злочинів армії РФ серед цивільних.

Для побудови довіри суспільства до інформування про перебіг бойових дій на окремих ділянках фронту було відібрано бійців передових підрозділів, «спікерів з народу», які розповідали про обстановку на їхніх напрямках перебування.

Кейс 7

Візит журналістів видання Associated Press в Ізюм

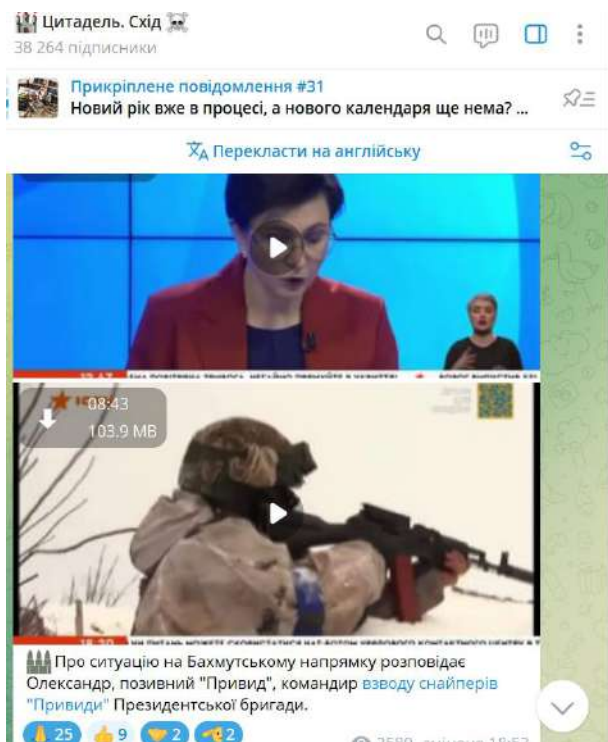

Журналісти видання Associated Press побували в Ізюмі. Репортери нарахували серед дерев сотні могил із дерев'яними хрестами. Більшість із них (понад 400) пронумеровано.

Кейс 8

Командир взводу снайперів «Привиди» про ситуацію на Бахмутському напрямку

Про ситуацію на Бахмутському напрямку регулярно розповідає Олександр, позивний «Привид», командир взводу снайперів «Привиди» Президентської бригади.

Речники Східного угруповання військ, щоденно інформують суспільство про те, що відбувається на фронті, надають коментарі українським і міжнародним електронним та друкованим медіа, проводять низку включень для телеканалів з усього світу.

Кейс 9

Приклади інформування про ситуацію на фронті

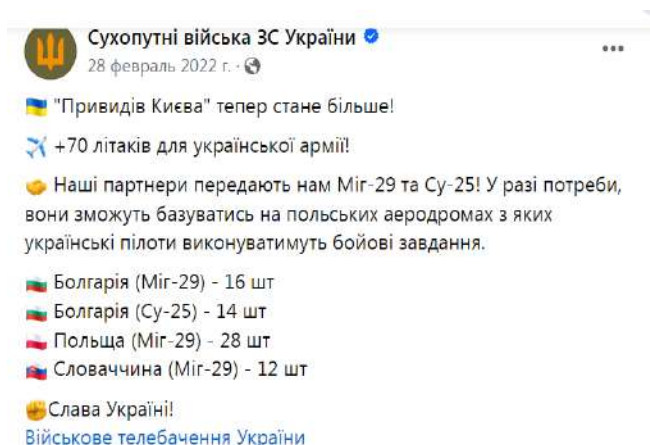
Заступник командувача Оперативно-стратегічного угруповання «Хортиця» С. Череватий інформує про ситуацію на одному з напрямків 17.08.2023 р.

Начальник пресслужби Оперативно-стратегічного угруповання «Хортиця» І. Євлаш інформує про ситуацію на Лимано-Куп'янському напрямку

Комунікативна кампанія «Привид Києва». З першими успіхами українських авіаторів у київському небі у фахівців Центру виникла ідея створити супергероя – Привида Києва.

Кейс 10 Перша згадка про Привид Києва на фейсбук-сторінці Сухопутних військ ЗС України, 28.02.2022

Невдовзі Привид Києва як символ незламності українців перед російською агресією став «міською легендою» з мемами, відео, історіями, футболками, також з'явився мурал, присвячений супергерою. Це збірний образ усіх пілотів, які захищали небо столиці і багато з яких героїчно загинули.

Кейс 11 Мурали «Привид Києва»

Мурал «Привид Києва», Київ,
Академістечко

Мурал «Привид Києва»,
Київ, Поділ

Фейсбук-сторінка Сухопутних військ України. На початку повномасштабного вторгнення, лише за березень 2022 р. кількість підписників фейсбук-сторінки Сухопутних військ зросла з 68 тис. до 830 тис. Станом на серпень 2024 р. ця цифра склала 860 тис. і постійно зростає. Достовірні новини, мотиваційні короткі відео, надихаючий розважальний контент розраховані на різні типи цільових аудиторій. Саме на сторінці Сухопутних військ пролунав один із перших закликів до знищення окупантів та їхньої техніки; маскування дорожніх показників та показників з назвами вулиць і номерами будинків; повідомлень про рух ворожих колон.

Кейс 12 Мотиваційні відео на фейсбук-сторінці Сухопутних військ ЗС України

Відео

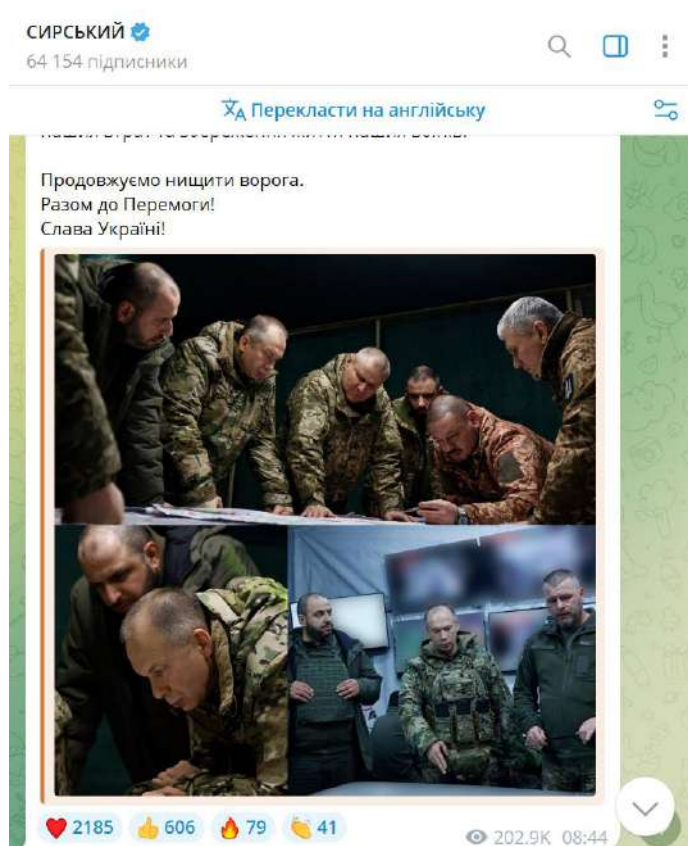
 🔴 Покарали окупантів за те що гуляли у комендантську годину. 🇺🇦 43 окрема... день тому · Переглядів: 8,5 тис. 👍👎👉👈 774	 🇺🇦 Ці хлопці вже давно не бачили цивілізації, але носа не опускають. 🙄 ... 5 дні тому · Переглядів: 12 тис. 👍👎👉👈 Володимир Фітьо, Альона Шевцова та 1	 Поповнення обмінного ресурсу ! 🙄 Працюють бійці 128 окрема гірсько-... тиждень тому · Переглядів: 98,6 тис. 👍👎👉👈 Альона Шевцова та ще 5 тис.
 🇺🇦 Сьогодні самохідна артилерія 4 ОТБр за сприяння стрілецького... тиждень тому · Переглядів: 13,5 тис. 👍👎👉👈 Вадим Болотнік, Альона Шевцова та ще 1	 А Ви знаєте ? ! Як відрізнити хороший турнікет від поганого? 🙄 ... тиждень тому · Переглядів: 22,7 тис. 👍👎👉👈 Володимир Фітьо та ще 619	 Східний напрямок 🇺🇦 Працюють гаубиці 45 окрема артилерійська... тиждень тому · Переглядів: 76,2 тис. 👍👎👉👈 5 тис.

https://www.facebook.com/UALandForces/?locale=uk_UA

Комунікативні кампанії в телеграмі. Фахівцями Центру створено три телеграм-канали для різних прошарків українського суспільства та боротьби з російською пропагандою. Зокрема офіційний канал Сухопутних військ ЗС України та офіційний телеграм-канал «Сирський» – спочатку командувача Східного фронтом, а згодом – головнокомандувача ЗС України генерал-полковника Олександра Сирського.

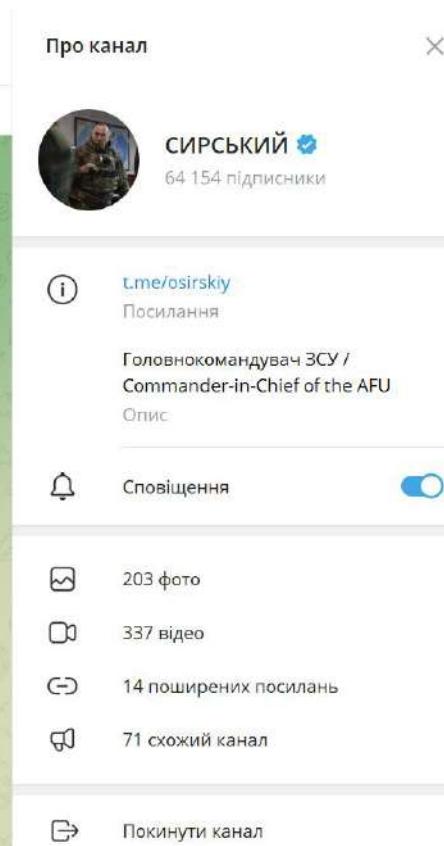
Кейс 13

Офіційні телеграм-канали Сухопутних військ ЗС України

<https://t.me/osirskiy>

Офіційний телеграм-канал головнокомандувача ЗС України генерал-полковника Олександра Сирського

<https://t.me/landforcesofukraine>

Офіційний телеграм-канал Сухопутних військ

Комунікативна кампанія «Валькірії Києва». Кампанія розроблена та реалізована спільно з військовослужбовцями Сил територіальної оборони. Вона мала на меті підняття бойового духу українців на початку війни та деморалізацію ворога. Основними меседжами кампанії були: *«російські солдати! Коли настане ніч, кийвські валькірії знищать вас»*; *«У вас ще є час, щоб здатися!»*; *«Українські дівчата міцніші за російських солдат-чоловіків»*.

Кейс 14

Звернення захисниць Києва до окупантів

НОВИНИ ПУБЛІКАЦІЇ КИЇВ ТБ КИЇВ FM EN

Головна / Новини

"ВАЛЬКІРІЇ СТОЛИЦІ БУДУТЬ ВАС ВБИВАТИ": ЗАХИСНИЦЯ КИЄВА ЗВЕРНУЛАСЯ ДО ОКУПАНТІВ

8 Серпень 2022, 19:46

Share

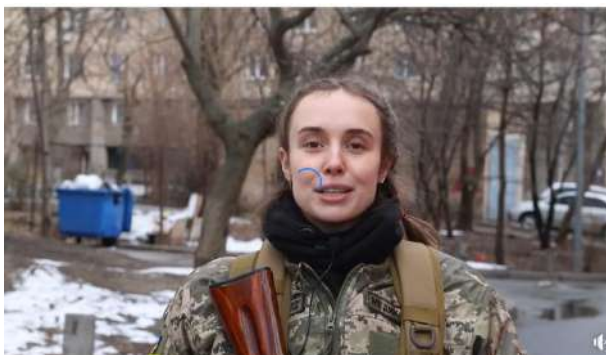
Маргарита замість відпустки захищає Київ.

Валькірії Києва. Олена

Київські Валькірії на сторожі

Валькірії Києва на варті!

Комунікативна кампанія «Фортеця Бахмут» розроблена і реалізована за ініціативи Президента України Володимира Зеленського.

Місто Бахмут трималось, як фортеця, під час спроб окупанта його захопити. Українське командування під час засідання Ставки Президента 06.03.2023 р. ухвалило рішення не виходити з міста, оскільки його оборона дозволить виснажити найбільш боєздатні російські сили. Це рішення стало поштовхом для розроблення комунікативної кампанії «Фортеця Бахмут». Меседжами кампанії були: *«Бахмут – фортеця української незламності», «ворог у Бахмуті втрачає найбільш боєздатні угруповання», «затримання ворога у Бахмуті завадило його подальшому наступу на Донбасі».*

Успіху кампанії сприяв параліч російських військ на східному напрямку, незмога зайняти стратегічні рубежі, надмірно (навіть для Росії) великі втрати ворога. Фактично, під Бахмутом росіяни втратили один зі своїх найбільш боєздатних підрозділів – ЧВК «Вагнер». Бахмут досі залишається символом слабкості російських військ та незламності українського духу.

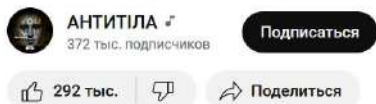
Пісню та кліп гурту «Антитіла» «Фортеця Бахмут» можна вважати ефективними складовими комунікативної кампанії.

Кейс 15

«Фортеця Бахмут», гурт «Антитіла»

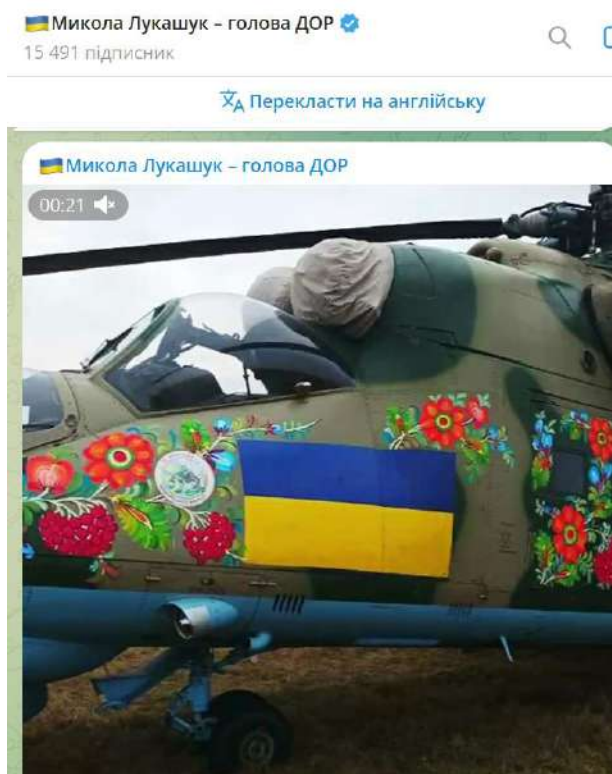
Антитіла - Фортеця Бахмут / Official video

Культурний фронт під час війни. За сприяння фахівців Центру українські майстри петриківського розпису прикрасили гелікоптер та шоломи пілотів винищувачів, які боронять схід України. Ця подія стала інформаційним приводом для багатьох українських і західних медіа. Таким чином, навіть через новини культури світ дізнається про воєнні події в Україні.

Кейс 16

Майстри прикрашають гелікоптер петриківським розписом

Наші майстри з Петриківки розмалювали військовий гелікоптер і спорядження для бійців ЗСУ. Виглядає це круто! Петриківський розпис, який ЮНЕСКО визнала світовою нематеріальною спадщиною, – на бойовій машині. Символ нашої боротьби, що летить в бій, готовий захищати свою історію, людей, цінності й надбання нашого народу.

Щоб розписати бойову машину довелося проводити цілу спецоперацію.

Відтепер на фронті працюватиме вертоліт, вручну розписаний майстрами петриківського розпису – це народний український живопис, який декілька століть тому зародився на Дніпропетровщині, а нині став впізнаваним у всьому світі.

Розмалювати бойового птаха художників попросили військові і для цього провели цілу спецоперацію. Трьох художників в умовах суворої секретності доставили у місце розташування гвинтокрила...

На армійському гвинтокрилі соняхи та червону калину майстри з Петриківки виводили дві доби. «Кожної хвилини він міг полетіти на завдання, він у бойовому режимі і ми все швидко-швидко», – каже майстриня Юлія.

<https://tsn.ua/exclusive/vbivcha-krasa-na-fronti-gelikopter-z-petrikivskim-rozpisom-nischit-voroga-2248831.html>

Музичний хіт – «Байрактар». Патріотичну пісню «Байрактар» створив підполковник Тарас Боровок. Вона швидко стала всесвітньо відомим хітом. Протягом перших кількох днів повномасштабного російського вторгнення, коли медіа не давали позитивних і мотиваційних повідомлень для захисників, пісня «Байрактар» була першим позитивним меседжем українським громадянам – вона була розміщена на фейсбук-сторінці Сухопутних військ 01.03.2022 р. Сьогодні пісня звучить на головних українських радіо- та телеканалах. Тарас Боровок виступає з концертами у військових частинах і госпіталях. З того часу він написав ще 30 пісень. Так складається пісенна історія війни.

Кейс 17

Пісня «Байрактар» як символ спротиву українського народу

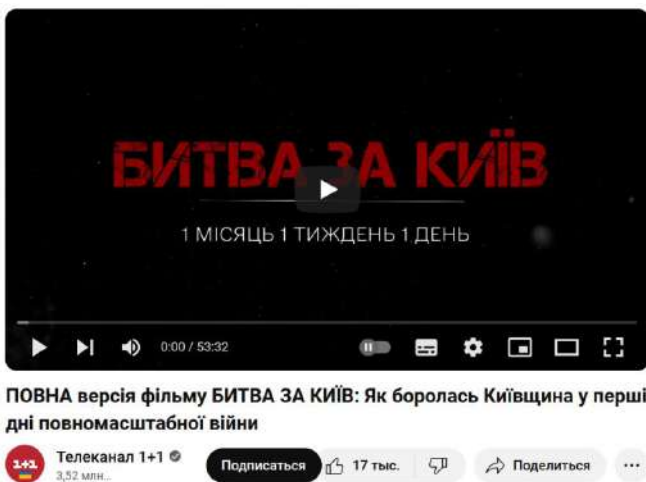
Ремікс на пісню «Байрактар».
Фейсбук-сторінка «Сухопутні війська ЗС України», 10.03.2023

Патріотичні документальні фільми. Для документування історії та підняття патріотичного духу серед громадян фахівцями нашого Центру створюються документальні фільми та програми. Наприклад, один із успішно реалізованих проєктів – фільм «Битва за Київ» режисера Тараса Ткаченка. Кількість переглядів склала понад 3,5 млн.

Кейс 18

Фільм «Битва за Київ»

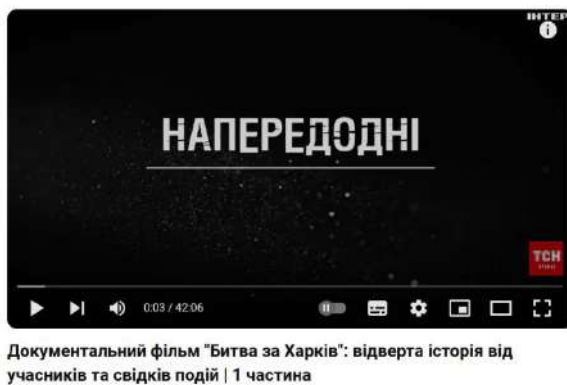
Фільм розповідає про перші дні вторгнення російських військових в Україну, містить коментарі учасників подій та військових експертів. Про подвиги українських воїнів, які не лише давали гідну відсіч загарбникам, а й робили все можливе, щоб урятувати цивільне населення.

Серед успішно реалізованих проєктів – документальні фільми «Битва за Харків», який продовжує документальний цикл, відкритий кінострічкою «Битва за Київ», та «Крути. Гостомельський рубіж».

Кейс 19

Відеопроекти Центру моніторингу інформаційного простору та протидії штабу Командування Сухопутних військ ЗС України

Харківська наступальна операція стала однією з основоположних перемог в російсько-українській війні. Спогади безпосередніх учасників тих подій та унікальні кадри лягли в основу фільму «Битва за Харків». Цей наступ закарбував у пам'яті українського народу, що ворога можна і треба бити. Завдяки злагодженій роботі всіх Сил оборони та громадянського суспільства ми змогли зупинити і витіснити ворога з Харківщини, звільнивши менше ніж за місяць тисячі квадратних кілометрів української землі.

Знімальна група протягом року працювала над стрічкою і по гарячих слідах збирала інформацію в безпосередніх учасників тих подій.

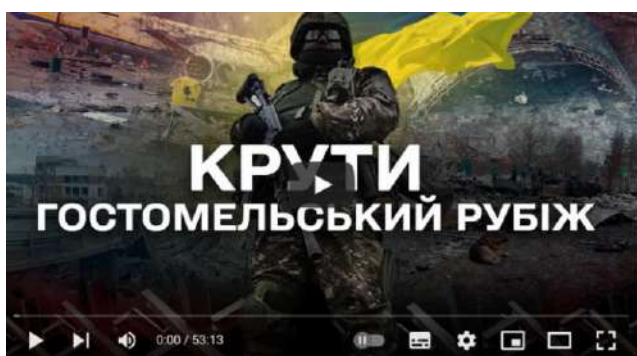
Документальний фільм "Битва за Харків": відверта історія від учасників та свідків подій | 2 частина

TSN
5,07 млн підписників

Стать спонсором

Підписатися

Крути. Гостомельський рубіж | Документальний проект

Телеканал 2+2
841 тис. підписників

Підписатися

8 тис.

Поділитися

Документальний фільм про стрілецький батальйон, що складався з вісімнадцятирічних курсантів, очолюваних генералом, закривав собою міст із Гостомеля на Київ, чи не єдиного ймовірного місця прориву росіян. 25-го лютого курсанти прийняли свій перший бій із ДРГ противника, не знаючи реальної кількості ворожої сили й техніки, вони майже місяць протистояли спробам росіян знайти слабкі місця оборони. Як і понад сто років тому курсанти військового навчального закладу, під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну, повторили подвиг своїх ровесників-оборонців Крут, які у лютому 1918 р. затримали наступ більшовиків на українську столицю.

Центр реалізує проекти за підтримки Центру інформації та документації НАТО. Одним з таких є документальний фільм «Війна (не) жіноча справа», про українських військовослужбовиць, котрі беруть участь у бойових діях та нарівні з чоловіками боронять Україну. Прем'єра фільму відбулася 26.08.2023 р. в ефірі Національного марафону «Єдині новини».

Кейс 20
Документальний фільм
«Війна (не) жіноча справа»

ТАК ВІДВЕРТО ПРО ЦЕ ЩЕ НІХТО НЕ ГОВОРИВ | Війна (не) жіноча справа | ПРЕМ'ЄРА

 Факти ІСТУ
3,23 млн підписників

Стать спонсором

Підписатися

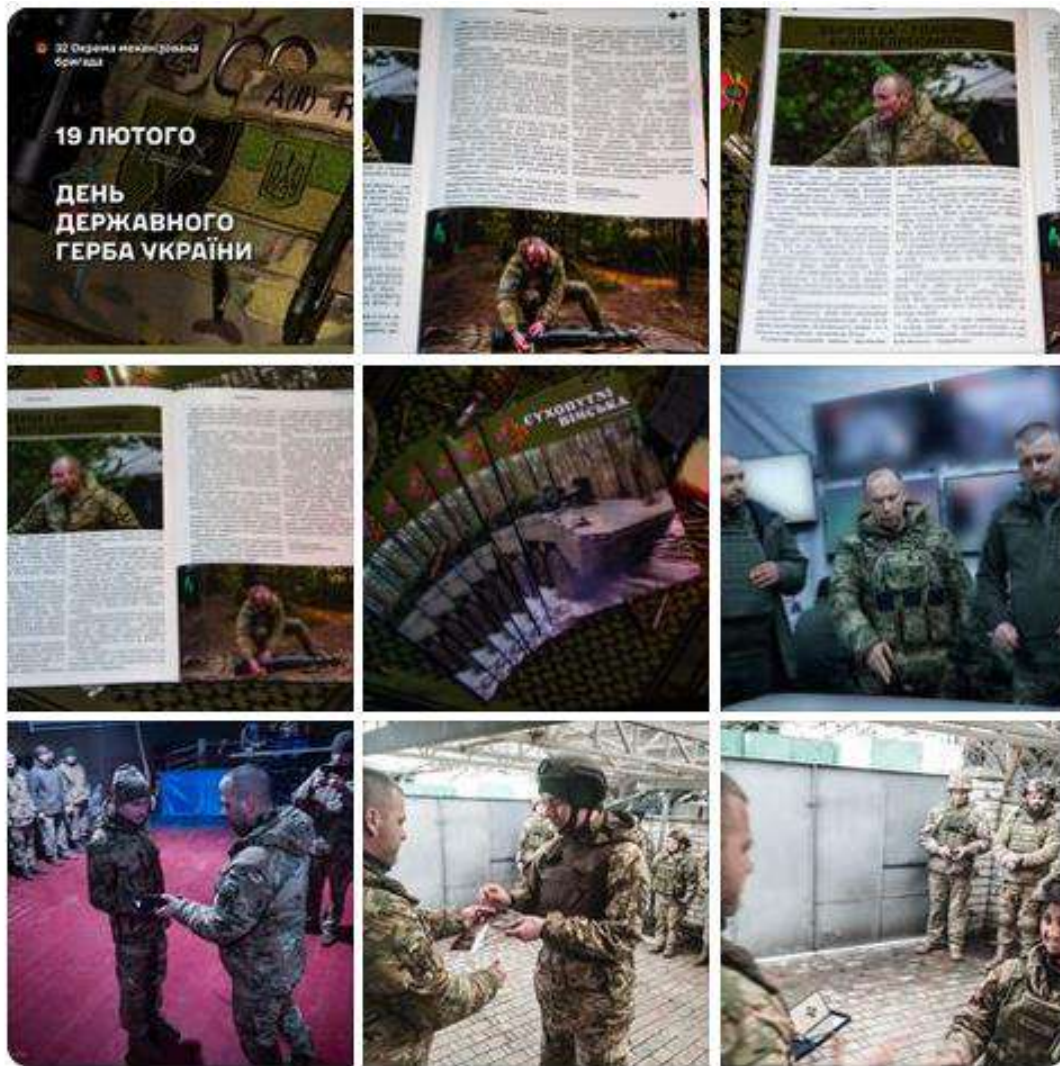
Жінка в армії – це повноцінна бойова одиниця. Вона сильна, професійна, вмотивована. Її не мобілізували, вона сама прийшла в ЗСУ, щоб пліч-о-пліч з побратимами та посестрами захищати нашу батьківщину від ворожої навали.

Сьогодні у Сухопутних військах служить 17 тис. 820 жінок і з кожним днем ця цифра зростає. Поки хтось із чоловіків шукає шляхи як втекти від війни, за останні два місяці до нас прийшло майже 2 тис. добровольців. Нам є з кого брати приклад!

Друковані медіа. Фахівці Центру видають популярне щомісячне видання Сухопутних військ ЗС України – журнал «Сухопутні війська» з історіями про героїзм, навчання та «буденне» життя жінок і чоловіків. Журнал також популяризує службу та навчання в Сухопутних військах і ЗС України загалом.

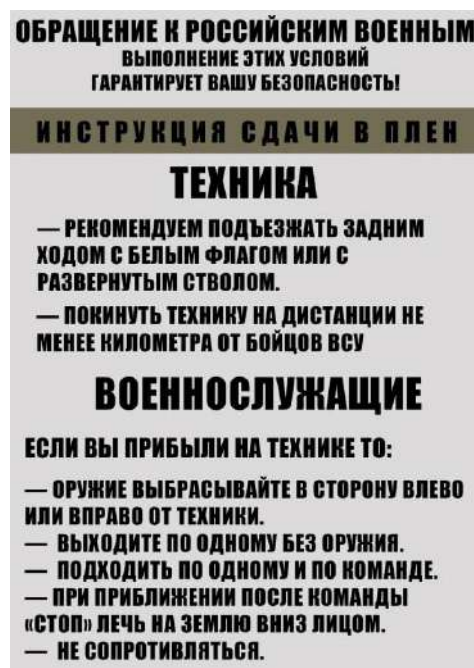
Кейс 21

Історія бійця 32 ОМБр, яку розміщено
у № 1 журналу «Сухопутні Війська» (січень, 2024 р.)

Плакати і листівки. Центр розробив плакатно-листівочну кампанію з розповсюдження листівок, які мали на меті деморалізацію російських військових. Листівки містили заклики до російських військовослужбовців не брати участь у військових злочинах. Такі друковані матеріали поширювалися у спеціальних пропагандистських артилерійських снарядах.

Кейс 22
Листівки-звернення
до російських військовослужбовців

Паралельно проводилася ще одна листівочна кампанія, цільовою аудиторією якої були жителі прифронтових міст та сіл і українські військовослужбовці. Такі листівки містили заклики до учасників національного спротиву на тимчасово окупованих територіях продовжувати боротися, а до військовослужбовців ЗС України – продовжувати знищувати ворога.

Листівки-звернення до учасників національного спротиву та військовослужбовців ЗС України

Успішні кейси роботи Центру моніторингу інформаційного простору та протидії штабу Командування Сухопутних військ ЗС України

Центр моніторингу інформаційного простору та протидії штабу Командування Сухопутних військ активно налагоджує спільну роботу з лідерами суспільної думки – військовими й цивільними блогерами і спікерами.

Така діяльність спрямована на проактивну відповідь на російські інформаційні та психологічні операції РФ у соцмережах. Фахівці Центру працюють за чотирма напрямками:

1. Співпраця з популярними блогерами.
2. Взаємодія з експертним середовищем.
3. Популяризація військових блогерів.
4. Популяризація партнерських (волонтерських) ресурсів для донесення правдивої інформації про події на фронті.

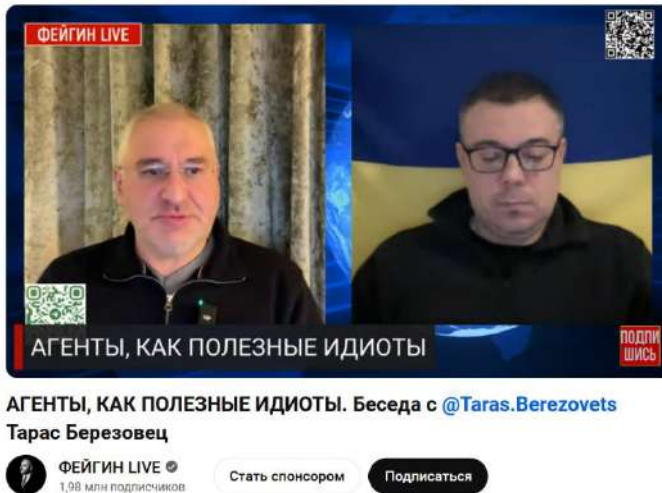
Співпраця з популярними блогерами

Прикладом успішної синергії можна вважати співпрацю з телеграм- і ютуб-каналами таких лідерів суспільної думки, як політтехнолог Тарас Березовець¹

¹ Тарас Березовець – український політтехнолог, журналіст, майор 1-ї окремої бригади спеціального призначення імені Івана Богуна, директор компанії

і російський опозиціонер Марк Фейгін¹. Ця співпраця дозволяє Центру систематично доносити правдиву інформацію не тільки до українськомовних, а й російськомовних цільових аудиторій.

Кейс 24
Інтерв'ю-бесіда з Тарасом Березовцем
«Агенты как полезные идиоты»
на каналі ФЕЙГИН LIVE

31.01.2023 р. на ютуб-каналі ФЕЙГИН LIVE вийшло інтерв'ю-бесіда з Тарасом Березовцем «Агенты как полезные идиоты». Мета ефіру – донесення до протестної та звичайної російської аудиторії правди про ситуацію на фронті, реальний стан справ у кремлівському політикумі, корупцію російської влади, справжні цілі, що переслідує Путін, розв'язавши війну в Україні.

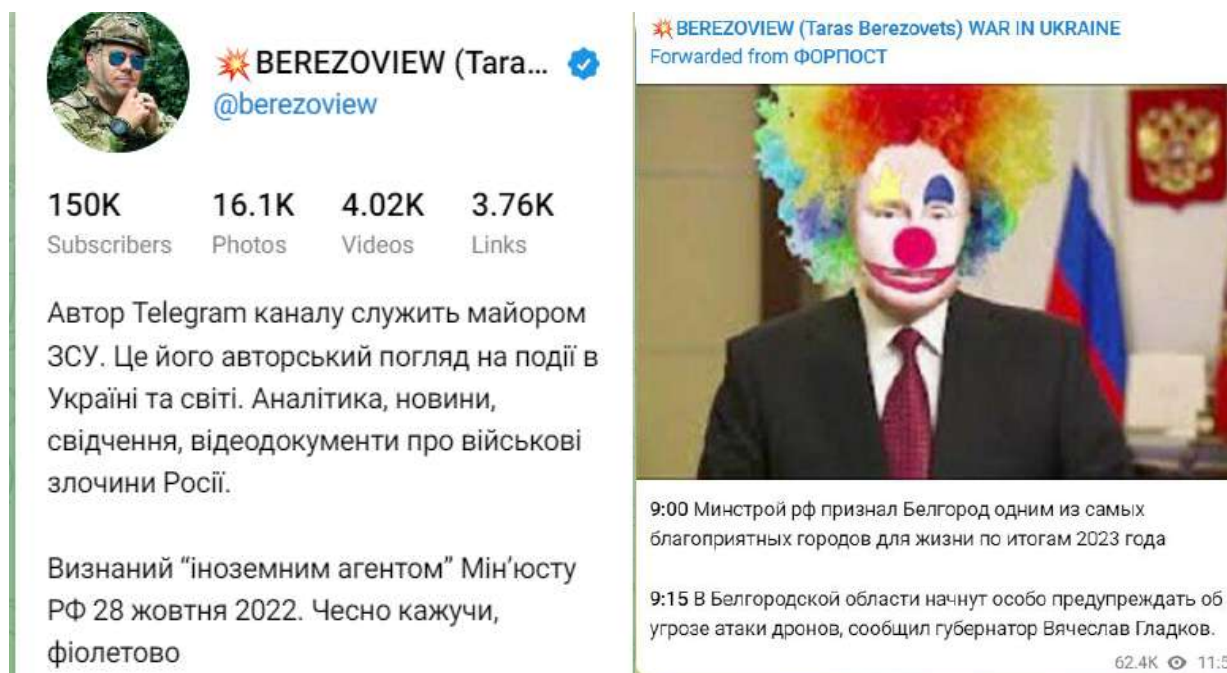
<https://www.youtube.com/watch?v=qbTQJ8hngRg>

Також Центру вдалося налагодити систематичну роботу з телеграм-каналом Тараса Березовця, де на постійній основі розміщується актуальна інформація про ситуацію на фронті й матеріали з протидії інформаційно-психологічним операціям ворога.

персонального та стратегічного консалтингу Berta Communications. Блогер має 136 тис. підписників – у фейсбуці та 151 тис. – у телеграмі.

¹ Марк Фейгін – російський політичний і громадський діяч, колишній адвокат, блогер, кандидат юридичних наук, депутат Державної думи РФ (1994–1995 рр.), віцемер Самари (1997–2007 рр.). У 2018 р. рішенням Ради адвокатської палати Москви позбавлений адвокатського статусу. У 2022 р. міністерство юстиції РФ визнало Марка Фейгіна «іноагентом», а наступного року МВС Росії оголосило його в розшук. На початку 2024 р. Басманний суд Москви ухвалив рішення про заочний арешт Фейгіна за звинуваченням у поширенні «фейків» про російську армію. Блогер має 1,98 млн глядачів у ютубі, 171 тис. підписників – у телеграмі та 66 тис. – у фейсбуці.

Телеграм-канал Тараса Березовця про конфлікти ключових осіб РФ

Для донесення правдивої інформації в інтернеті Центр поставив собі за мету об'єднати людей, авторитетних у соцмережах. На практиці це означає, що популярні блогери стають частиною загальної системи цілодобового інформування суспільства про реальний стан речей на війні та протидію ІПСО ворога.

Взаємодія з експертним середовищем

Одним з не менш важливих напрямків діяльності Центру є робота з експертами, які дають коментарі щодо ситуації на фронті, розвінчують інформаційні та психологічні операції ворога в ефірі Єдиного Національного телемарафону з подальшим розміщенням сюжетів на власних телеграм- і ютуб-каналах.

Серед успішних кейсів можна назвати співпрацю Центру з експертом Олександром Мусієнком¹.

¹ Олександр Мусієнко – військовий аналітик, політичний консультант, керівник Центру військово-правових досліджень, адвокат. Має 227 тис. глядачів на ютуб-каналі.

У регулярних виступах Олександр Мусієнко в ефірі українських і західних телеканалів надає фахову оцінку ситуації на фронті. Центр постійно консультує та організаційно допомагає цивільним експертам, оскільки саме цивільні експерти користуються довірою суспільства.

Росія протягом усієї війни прагне створити альтернативну інформаційну реальність і нав'язати її цивілізованому світу. У такій реальності важко відрізнити правду від неправди. Для розповсюдження дезінформації російські пропагандисти часто використовують псевдоекспертів. Для правильної та адекватної відповіді на таку дезінформацію важливо залучати справжніх фахівців, які у зрозумілій суспільству формі здатні донести правду і розвінчати фейки.

Російські ІПСО використовують українську повістку, роздмухуючи і масштабуючи певні помилки, недоліки, непорозуміння, конфлікти. Центр відслідковує такі ситуації та разом з експертним середовищем вибудовує стратегію відповіді на ці виклики російської пропаганди.

Популяризація військових блогерів

Одне з ключових завдань Центру – створення мережі військових блогерів, які відіграють провідну роль у налагодженні СК між військом і суспільством, військом і владою, ЗС України і західними партнерами, а також усередині самих ЗС України, зокрема зв'язків *командир – солдат*.

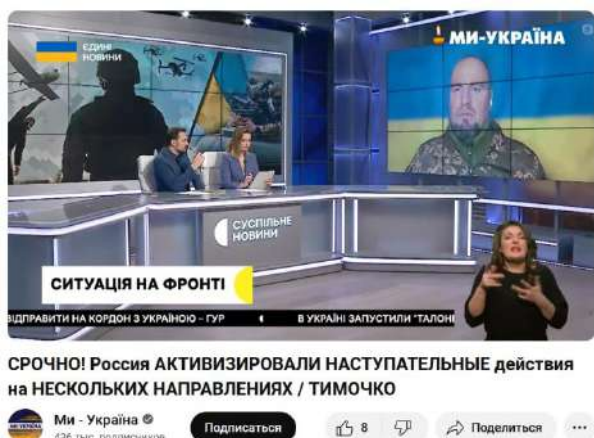
Комунікації військових блогерів позиціюються в ефірі Національного телемарафону, українських телеканалів, на ютубі з подальшим поширенням у соціальних мережах.

Відслідковуючи російські ПСГО, Центр організовує майстер-класи і тренінги для блогерів з метою запровадження більш оперативного і ефективного реагування.

Одним з успішних кейсів Центру є взаємодія з військовим блогером Іваном Тимочком¹, який активно розвиває свій телеграм-канал і виступає на українських телеканалах і в ефірі Національного телемарафону.

Кейс 27

Співпраця з військовим блогером Іваном Тимочком

Іван Тимочко

І про наслідки блискучої операції Збройних сил України по знищенню чорноморського флоту росії.

Також про долю путіна та перспективи світового панування для диктатур та демократій.

<https://youtu.be/G7sL6fIP3DQ?si=9PZaXWnTfzTKdRkD>

YouTube

ТИМОЧКО: Ого! ЗСУ мінували ще П'ЯТЬ КОРАБЛІВ у КРИМУ. Вистачило ОДНІЄІ АТАКИ. Путін йде у ВА-БАНК Як ЗСУ провели успішну атаку у Криму? Росіяни посилюють наступ на Сході? Путін буде воювати ще 3 роки? Про це і не ...

Різного роду російські ПСГО на військову тематику дуже поширені з самого початку війни. Це і нібито зрив мобілізації, і проблеми у самому війську, тощо. Російські пропагандисти часто беруть повідомлення з «одного окопу», де дійсно можуть бути певні проблеми, і масштабують інформацію на весь фронт. Безумовно, для відповіді на такі «вкиди» недостатньо цивільних експертів або пресрелізу військового керівництва. Важливу роль у таких ситуаціях відіграють коментарі та відповіді самих військових, які користуються повагою у побратимів.

Популяризація партнерських (волонтерських) ресурсів для донесення інформації

Починаючи з лютого 2022 р., окрім активних бойових дій росіяни значно активізувалися й на інформаційному фронті. Особливої значущості набуває швидкість реагування на виклики окупантів. Відомо, що відповідь

¹ Іван Тимочко – учасник бойових дій, чинний військовослужбовець, голова ради резервістів Сухопутних військ ЗС України, ветеран АТО.

на дезінформацію росіян через офіційні канали може буди не достатньо швидкою, або ж не дуже зрозумілою суспільству. Для миттєвого реагування на ІПСО противника та більш повного інформування суспільства про ситуацію на фронті Центр активно використовує практику залучення волонтерських телеграм-каналів, а для більш ефективного реагування на інформаційні загрози ворога Центр проводить консультації, майстер-класи, тренінги для адміністраторів каналів.

Успішні кейси партнерства – канали «Цитадель. Схід» і «ФОРПОСТ».

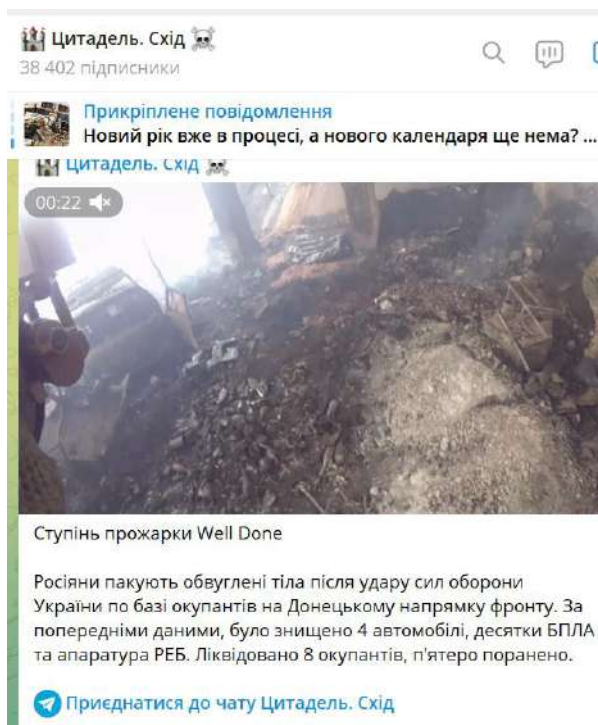
Кейс 28

Мілітарні телеграм-канали «Цитадель. Схід» і «ФОРПОСТ» про ситуацію на фронті

«Цитадель. Схід» – мілітарний телеграм-канал, заснований у грудні 2022 р., нараховує 23 тис. 300 підписників (вересень 2024 р.). Його наповненням займаються військові, волонтери та експерти. Основна тематика – ситуація на фронті, військово-технічні новини, військова аналітика.

«ФОРПОСТ» – військово-політичний телеграм-канал заснований у лютому 2022 р., налічує майже 12 тис. підписників. Основна тематика – військово-політичні новини, новини щодо допомоги західних партнерів, стан справ у військово-політичному житті росіян.

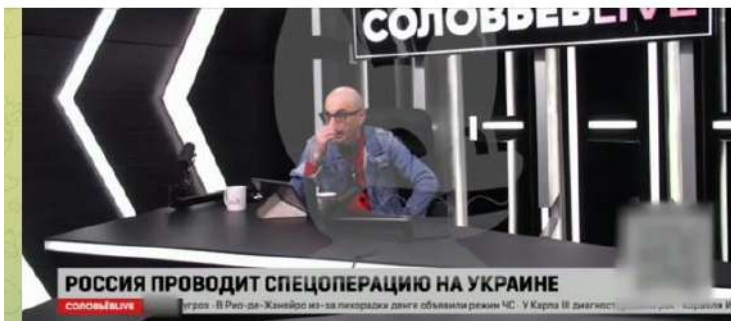
Канали активно задіяні в загальній системі протистояння російським інформаційно-психологічним операціям; відіграють важливу роль у системі інформування населення про ситуацію на фронті, стан справ з військовою допомогою, мобілізацією тощо. Що дуже важливо, на каналах присутні пости російською мовою про реальну ситуацію в Росії, тому чисельність російськомовної аудиторії постійно зростає. Отже, вироблений механізм інформування донесення до російських цільових аудиторій правди про російсько-українську війну. Це підтверджує і той факт, що «Цитадель. Схід» та «ФОРПОСТ» регулярно потрапляють до списків каналів, проти яких проводить дії так звана «кіберармія РФ».

ФОРПОСТ
11 375 підписників

Прикріплене повідомлення
Доповідь: Інтеграція України у ЄС в цифрах. Населення в...

Перекласти на англійську

Российский пропагандист Арменчик Гаспарян настолько разошелся в своих бредовых высерах, что решил "загноцидить ведущего CNN", которого он называет "негрилой" и "120-килограммовой тушей".

Гаспарян конечно же считает CNN дешевыми аматорами (то ли дело Соловьев.live) и брызжет слюной, всячески обзывая британских журналистов. У Гаспаряна ума как у ракушки и он не понимает, что заниматься бодишеймингом и дискриминаций по цвету кожи - это такое днище, которое не оценят даже его хозяева в рашке.

ФОРПОСТ

12 131 subscribers

УКРАЇНА-ФОРПОСТ ВІЛЬНОГО СВІТУ

[VIEW IN TELEGRAM](#)

[Preview channel](#)

Висновки

Серед головних здобутків Центру відзначимо такі:

Утримання високого рівня мобілізаційності суспільства щодо залученості волонтерських проєктів. Суспільна думка не є стабільною, проте підтримка ЗС України не спадає, попри різні новини суспільство не піддається панічним настроям.

Оперативне реагування на інформаційно-психологічні впливи ворога. Напрацювання оперативності реакції є критично важливим, оскільки соціальні мережі забезпечують перетворення певної локальної події на глобальну – вірусна інформація протягом лічених годин може створити проблемний суспільний резонанс.

Розвиток медіаграмотності суспільства. Ідентифікація ворожих ІПСО та роз'яснення їхньої суті громадськості, поширення навичок розрізнення ворожих матеріалів серед української медіаспільноти та мережевих лідерів думок, фіксація довірчих каналів інформації розвинули громадську самоцензуру. Це означає, що вільний обіг інформації у суспільстві не припиняється, але ворожі ІПСО ідентифікуються отримувачами інформації та не «розганяються» далі.

Вільний обмін інформацією. Центр не замкнувся в рамках суворої військової цензури, це дозволило психологічно комфортно спілкуватися

з цільовими аудиторіями. Запровадження військової цензури майже неможливе без заборони вільного користування гаджетами, а вони інтенсивно використовуються самими військовими для горизонтальної самоорганізації, волонтерства, подачі результативних сигналів про «гарячі ситуації».

Збереження вільного обміну інформацією, звісно, з розумними обмеженнями щодо воєнних подій, є результатом роботи усіх причетних до інформаційно-психологічної діяльності органів.

Забезпечення авторитетності та рівня довіри особистих каналів ключових військових керівників. Ідея полягала в тому, щоб привчити суспільство та медіа звіряти критично важливі новини з інформацією від командирів, довіряти офіційним військовим джерелам. Такий підхід є ефективним у протидії чуткам та ворожій дезінформації.

Осмислення попереднього досвіду. Були зроблені висновки з певного негативного досвіду АТО, коли поступово розпочалось відчуження суспільства від подій на Донбасі. Важливо зберігати живий безпосередній зв'язок воїнів з рідними і спільнотою, а головне уникнути ситуації, що описується висловом «це їхня війна».

Війна продовжується, виникають нові інформаційні загрози. Але стратегом тримає свою лінію оборони і готовий до нових викликів.

Література

1. Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті: аналітичний посібник. Київ, 2023. URL : <https://drive.google.com/file/d/1AEUYRLeYOx7kBbNPJL1XzwHXstCNJaJW/view>.
2. Компанцева Л., Заруба О., Череватий С. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій: практичний посібник. Київ: ТОВ «ВІСТКА», 2022. 280 с.
3. Почепцов Г. Теория коммуникации. Київ: Видавничий центр «Київський Університет», 1999. 301 с.
4. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія / [В. Азарова та ін.; за заг. ред. Л. Компанцевої]. Київ: НА СБ України, 2021. 500 с.
5. Эпштейн М. Русский антимир: политика на грани апокалипсиса. Нью-Йорк: FrancTireur, 2023. 250 с.
6. Bertrand N., Graef A. Ukrainian Troops Impress US Trainers as They Rapidly Get Up to Speed on Patriot Missile System. CNN, 22.03.2023. URL : <https://edition.cnn.com/2023/03/21/politics/ukraine-troops-training-patriot-missile-system/index.html>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ФАХІВЦЯМ БЕЗПЕКОВИХ І ОБОРОННИХ ІНСТИТУЦІЙ, ЯКІ ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

1. Робота команди у сфері СК під час війни значно відрізняється від роботи в мирний час. Важливості набуває швидкість реагування на інформаційні загрози. Тому першочерговим завданням є формування окремої команди співробітників, яка буде цілодобово займатись моніторингом інформаційного простору. Завчасне виявлення загрози – передумова її успішного подолання.

2. Другий крок – швидка асиметрична відповідь на загрози. Для цього варто залучати як співробітників підрозділу, так і волонтерів. Розбудова контрнративу, меседжів для різних цільових аудиторій, оперативна зйомка та монтаж відео, написання текстів – все це командна робота.

3. Створення мережі партнерів з комунікацій (блогерів, волонтерів, журналістів, лідерів суспільної думки, представників медіа) посилює спроможності страткому. Чим більшою і розгалуженішою буде така мережа, тим швидше і якісніше можна доносити потрібні меседжі до різних цільових аудиторій.

4. Комунікації в телеграмі дозволяють доносити українську позицію до різних типів цільових аудиторій, зокрема російсько- та білоруськомовних.

5. Повідомлення військових блогерів викликають довіру, оскільки вони користуються повагою серед побратимів і доносять правдиву інформацію з фронту.

6. Варто налагоджувати комунікації з військовими і цивільними експертами. Сформована мережа лідерів суспільної думки, які готові допомогти у донесенні правдивої інформації до масової аудиторії, сприятиме проактивному попередженню ворожих ІІСО.

7. Розгортання культурного фронту, позиціонування відомими артистами та митцями боротьби України за свою державність сприятиме підняттю морально-психологічного духу бійців, громадян України, формуванню підтримки нашої Держави закордонними аудиторіями.

ЦЕНТР СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ХАБ

Богдан ТИВОДАР

Вступ

Розбудова стратегічних комунікацій передбачає системну діяльність і координацію комунікацій на різних рівнях – всередині інституції, між суб'єктами СБО, з громадянським суспільством, медіа, іноземними партнерами. Лише такий вимір діяльності перетворює СК на ефективний інструмент забезпечення державної безпеки. І саме так працюють фахівці Центру стратегічних комунікацій Національної академії СБ України.

Центр створено у 2021 р. Це стало результатом багаторічної праці фахівців Академії у сфері страткому. В 2015 р., після підписання Дорожньої карти Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО [1], у Національній академії СБ України було створено науково-практичну платформу: розпочато перші в Україні курси підвищення кваліфікації зі СК, відмінною рисою яких є залучення фахівців-практиків для викладання українського досвіду протидії російській гібридній агресії; розроблено та впроваджено низку методологій протидії гібридним впливам; створено пул дослідників і практиків, які працюють у різних інституціях СБО, навчальних і наукових установах, а також волонтерів, представників неурядових організацій, журналістів.

Сьогодні працівники Центру своєю місією вбачають науково-освітнє забезпечення підготовки співробітників СБО, зокрема СБ України, зі СК; вироблення проактивних технологій протидії інформаційно-психологічним загрозам з боку РФ, об'єднання зусиль фахівців у протидії російській агресії.

Проактивність, об'єктивність, системність, своєчасність, інноваційність, відповідальність та відкритість визначені основними принципами діяльності Центру, дієвість яких було доведено з перших днів війни.

Діяльність Центру стратегічних комунікацій у перші дні повномасштабної агресії РФ

З початком збройної агресії РФ Центр перетворився на майданчик проактивної інформаційної протидії ворогу та впровадження соціально-гуманітарних проєктів.

Один із них – *Help Us Save People* – розроблений спільно з волонтерськими організаціями в перші місяці війни. Він передбачав збирання коштів на придбання цифрових радіостанцій для підрозділу ЗС України, що надавав допомогу мешканцям звільнених територій Київщини, та розповсюдження серед світової спільноти візуально-вербальної інформації про злочини військових РФ в Україні проти некомбатантів. Для його реалізації було обрано європейську краудфандінгову платформу Crowdfu, а потенційними донорами стали переважно жителі Великобританії, Канади, Китаю, Німеччини, Сполучених Штатів Америки, Таїланду, Швейцарії. Інформація та звернення до потенційних донорів розміщувалися англійською мовою, як винагороду було запропоновано дитячі малюнки для військових, українську символіку. Проєкт транслиував стратегічний наратив – «РФ вчиняє злочинні дії проти цивільного населення, тобто некомбатантів, порушуючи всі норми міжнародного права» і реалізовувався у гуманітарному вимірі: надавав інформацію про злочинні дії військових РФ проти некомбатантів; пропонував систему посилок на відео і фотоматеріали щодо злочинів росіян проти мирних мешканців України; забезпечував комунікацію і зворотний зв'язок із донорами; демонстрував масштабність злочинів РФ через постійне оновлення візуальної інформації. Поступово проєкт трансформувався у комунікативну платформу: донори використовували можливість електронного листування з організаторами проєкту для обговорення подій в Україні. Використовувалась можливість додавати новини на платформу проєкту, демонструвати системність злочинів РФ проти цивільного населення. Так, на платформу завантажувалися фото і відео з Маріуполя про обстріллогового будинку, що викликало певний резонанс серед ЦА платформи.

QR-код 1. Матеріали проєкту *Help Us Save People*

Ще один кейс – міжнародна акція «Кава по-українськи», запропонована молоддю Національної академії СБ України в перші тижні війни. Мета проєкту – започаткувати потужний український бренд-символ та продемон-

струвати стійкість українського народу, його життєлюбність, здатність іронічно сприймати будь-які кризові події. Слоганом акції обрано – «Міцна кава, міцна країна!». Фахівці Центру разом зі студентами розробили стратегію та дизайн акції.

Скриншот 1. Листівка акції «Кава по-українськи»

Ініціативу підтримали відомий шеф-кухар Євген Клопотенко та Вадим Грановський, чемпіон з приготування кави в джезві. Грановський розробив рецепт кави по-українськи, яка має багато смислових «родзинок»: «Готуємо каву у джезві, змішуємо її з подвійним еспресо, з насолодою п'ємо до дна, думаємо про Україну та нашу перемогу, впевненим рухом вивертаємо кавову гущу з горнятка на портрет Путіна))) Ну а далі – фотографуємо та поширюємо! Бо цю неповагу до світового злочинця-терориста мають бачити всі!» [2]. Акція стартувала в Чернівцях [3], її підтримали Управління СБ України в Чернівецькій області, Чернівецька міська рада, волонтери, журналісти. «Вміння єднатися та триматися разом і підтримувати одне одного – ключове зараз. Ми декілька днів тому з Вадимом Грановським їздили в Чернівці. Підтримати людей і презентувати каву по-українськи. Розповідали про її ідеологію. Вадим вчив людей варити каву, я знайомив людей з паляницею. Вийшло дві сили по сенсу: потужна кава і паляниця. Було багато чернівчан та українців, які залишили свої міста», – писав Євген Клопотенко на сторінках фейсбуку [4].

Акцію повторено на фермерському ярмарку у Львові [5], різних військових частинах на теренах України (фотографії 1).

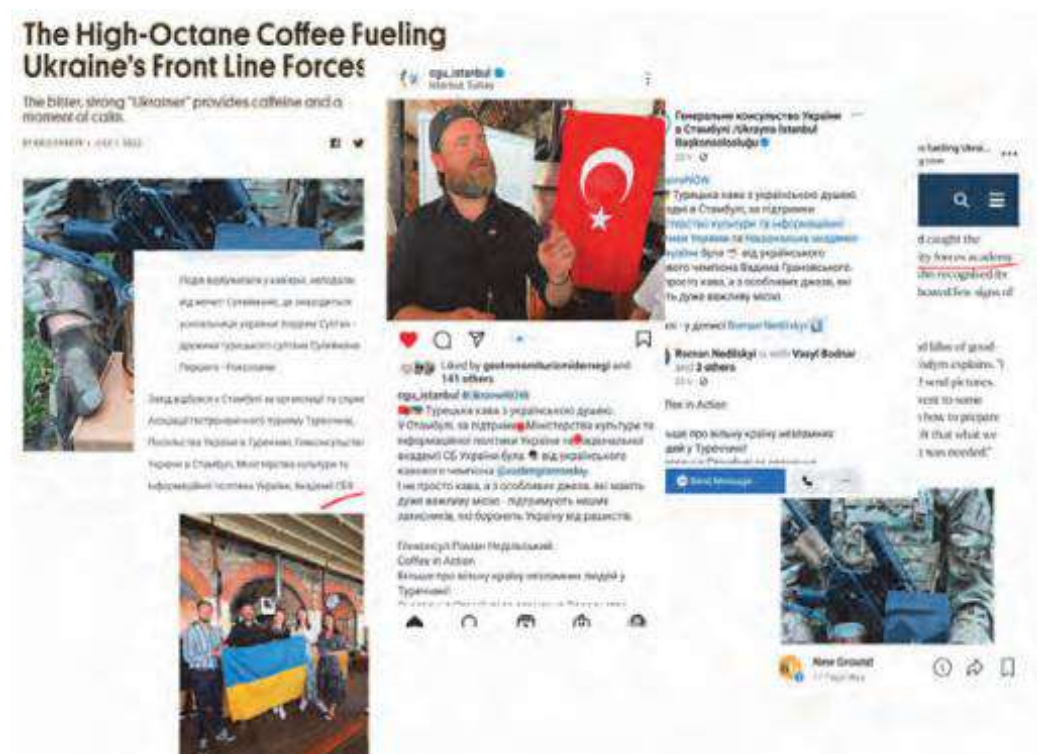

Фото 1. Акція «Кава по-українськи» у Львові та Чернівцях

За сприяння Міністерства культури та інформаційної політики України й Міністерства закордонних справ проєкт вийшов за межі України. Каву по-українськи представлено в Генеральному Консульстві України в Стамбулі, Посольстві України в Турецькій Республіці, фестивалі кави в Анкарі; галузевій події Caffè Culture у Лондоні; на стенді компанії на World of Coffee в Мілані та в межах закритої події на виробництві Victoria Arduino в Бельфорте-дель-К'єнті [6].

Кейс 1

Ініціатива молоді НА СБ України «Кава по-українськи» за кордоном

QR-код 2. Матеріали акції «Кава по-українськи»

З перших днів війни співробітники Центру вели блог на сайті Національного інформаційного агентства «Укрінформ». Всього було розміщено понад 300 аналітичних матеріалів українською, російською та англійською мовами, де викривалися воєнні злочини РФ, фактами розбивалися деструктивні наративи, якими російська пропаганда «зомбувала» людей.

Кейс 2

Блог Національної академії СБ України на сайті «Укрінформ»

23 вересня 2022

18:00 «Третій Рим»: хрест із краплями крові

На тлі відкритого вторгнення путінського режиму до України на його підтримку доволі сильно активізувалися діячі російської православної церкви – від вищого кліру до нижчого.

10:32 Без паніки: що насправді буде, якщо росія підірве греблю Київської ГЕС

Апокаліпсис в Києві відміняється. Про це Укрінформу розповіли науковці, які навесні цього року зробили докладні розрахунки

08:00 Колоніальні імперії світу: росія лишилась одна?

Обґрунтовуючи свої територіальні претензії до України після розпаду СРСР, російські урядовці доволі часто висловлювали тези про свої нібито «споконвічні права» на ті чи інші території.

22 вересня 2022

18:00 Услід за військовим кораблем: необхідний шлях російської державності

Один із основоположних законів історії гласить: усі імперії розпадаються.

Співробітники Центру – представники різних регіонів України. Інформація про воєнні злочини РФ в Бучі, Ірпені, Макарові, Гостомелі, Бородянці, Маріуполі викликала не лише гнів, а й бажання допомогти співгромадянам, розповісти про все, що відбувається світу, щоб дії Росії отримали правову оцінку не тільки на національному, але й на міжнародному рівні!

Для цього Національною академією СБ України спільно з Молодіжним центром Атлантичної Ради України і Командуванням Сухопутних військ ЗС України, за підтримки Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Урядової уповноваженої з питань гендерної політики України підготовлено серію фільмів «Сексуальні злочини армії РФ в Україні». Проєкт ґрунтується на свідченнях осіб, котрі постраждали від сексуального насильства російських військових, очевидців цих злочинів, на даних недержавних громадських організацій (Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», Інформаційно-консультативного жіночого центру, ГО «Ла Страда-Україна», Української Гельсінської спілки з прав людини, Центру громадянських свобод, Центру «Жіночі перспективи»), державних і безпекових інституцій України (КМ України, МО України, СЗР України, СБ України, МЗС України, Мінветеранів України, МВС України, Головного управління Національної поліції в Київській області, Бучанської районної військової адміністрації Київської області). Історії, представлені у фільмах, є реальними і надані з дозволу потерпілих або їхніх родичів чи опікунів.

Кейс 3

Матеріали презентації фільму «Сексуальні злочини армії РФ в Україні» на 67-й сесії ООН

Головним завданням творчої команди було довести, що сексуальні злочини армії РФ в Україні мають кваліфікуватися як воєнні злочини, злочини проти людяності та акт геноциду. І відповідати за них мають не лише військовослужбовці, а й військово-політичне керівництво Росії, яке підтримує використання сексуального насильства як зброї «денацифікації».

Фільми були представлені на 67-й сесії ООН, в офісі НАТО, розповсюджені у представництвах, посольствах, місіях України за кордоном, передані посольствам іноземних держав у Києві.

Співробітники Центру розуміли можливості страткому в інформаційній протидії ворогу, вважали, що основи страткому мають знати представники всіх безпекових і державних інституцій. З цією метою в перші дні війни було випущено серію навчальних фільмів «Стратегічні комунікації в гібридній війні: український вимір». Проєкт підтримав Центр документації та інформації НАТО в Україні.

Кейс 4

Навчальний фільм «Стратегічні комунікації в гібридній війні: український вимір», підготовлений Центром стратегічних комунікацій НА СБ України

The image shows a screenshot of a social media post from "NATO in Ukraine" dated 2 March 2022. The post is in Ukrainian and mentions the National Academy of Security and Defense (НА СБ України) and the Atlantic Council of Ukraine. It promotes a series of educational films titled "Strategic Communications in Hybrid War: Ukrainian Dimension". Below the post is a thumbnail for "Film 1" with the title "СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ В ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР" and "ФІЛЬМ 1". To the right of the thumbnail is a list of four films, each with a QR code:

- Film 1. Strategic Communications as a Tool for Implementing the "One voice" Policy in Security and Government Institutions. How it works in Ukraine.
- Film 2. The Axiological Dimension of Strategic Communications: Ukrainian History as a Battle of Narratives.
- Film 3. Decoding Hybrid Influences of the Russian Federation: Strategies, Narratives, Messages.
- Film 4. How to Resist? Counter-suggestive Technologies in Conditions of Hybrid War.

Діяльність Центру стратегічних комунікацій в умовах російсько-української війни

Сьогодні центр працює за такими напрямками:

- підготовка та підвищення кваліфікації співробітників СБ України, інших інституцій СБО та органів державного управління України стратегічного, оперативного і тактичного рівнів з питань СК;
- оцінювання та аналіз інформаційно-психологічних загроз державній безпеці, зокрема, проведення лінгвістичного аналізу медіа та соціальних мереж;
- здійснення наукових досліджень у галузі СК, лідерства, прикладної лінгвістики, протидії історичним фейкам;
- розроблення технологій протидії інформаційно-психологічним загрозам державній безпеці з боку Росії;
- об'єднання зусиль безпекових інституцій, державного сектору, громадянського суспільства задля формування національної стійкості.

Центр пропонує унікальні дисципліни і курси підвищення комунікації.

Курси OSINT. Війна Росії проти України – це не лише бойові дії, а й постійні масовані інформаційні та кібератаки проросійських «ботоферм» українського і міжнародного інфопростору. На курсах OSINT співробітники СБ України відпрацьовують на практиці техніки та інструментарій із пошуку інформації з відкритих джерел, перевірки достовірності даних та розвінчування фейків.

Курси зі стратегічних комунікацій. Академія СБ України стала першим у Державі майданчиком, де з 2016 р. впровадили систему навчальних курсів зі СК із залученням найавторитетніших експертів. Найбільшим попитом користуються дисципліни і курси «Протидія ворожій пропаганді в умовах війни», «Методологія інформаційних і психологічних операцій», «Лідерство і внутрішні комунікації в системі стратегічних комунікацій».

Кейс 5 Дистанційний курс «Протидія ворожій пропаганді в умовах війни», листопад, 2023 р.

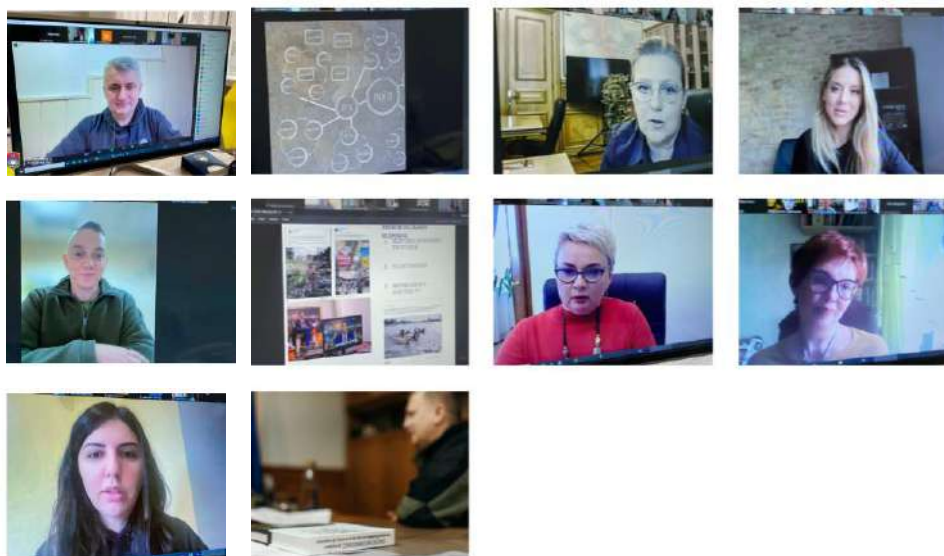
Детально про інструменти російської пропаганди – фейкові телеграм-канали та рекламу, використання ботів та псевдоекспертів тощо – розповіла керівниця департаменту протидії інформаційним загрозам національній безпеці Центру протидії дезінформації РНБО Анаїт Хоперія.

Власним досвідом діяльності в публічному просторі в умовах війни поділилась американка Сара Ештон-Сірілло, яка добровільно приїхала в Україну, вступила до лав ЗСУ та стала речницею Тероборони (на посаді – 2023 р.).

Вона розповіла, як стала жертвою російської кампанії із дезінформації та з чого розпочала свою роботу із поширення правди про війну в Україні.

Також лекторами цього курсу стали соціальний психолог і тренер-консультант з проблем страткому та інституційного спілкування Олег Покальчук і доцент НТУ України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського» Євген Магда.

Дякуємо усім доповідачам за обмін досвідом і цінні поради, які співробітники СБУ зможуть застосувати у своїй професійній діяльності.

Провідні українські експерти зі стратегічних комунікацій та протидії інформаційним атакам поділилися своїм досвідом зі співробітниками СБУ під час триденного навчального курсу, організованого Центром стратегічних комунікацій НА СБУ.

Зокрема, заступник командувача оперативно-стратегічного угруповання військ «Хортиця» зі стратегічних комунікацій полковник Сергій Череватий розповів про роботу своєї команди з 24.02.2022 та найбільш блискучі інформаційні кейси, які транслювались у найвідоміших медіа світу і висвітлювали міць українського війська.

За матеріалами офіційного сайту НА СБ України:

<http://www.nasbu.edu.ua/ua/news-1-8-490-protidiya-vorozhiy-propagandi-v-umovah-viyni-trening-dlya-spivrobotnikov-sbu>

Впровадження в Академії дистанційного навчання дозволило здобувачам освіти, які перебувають на фронті, доєднуватися до занять. Для викладачів – це велика відповідальність: надавати інформацію практично, проактивно, з повагою до захисників. Відгуки студентів – найвища нагорода для співробітників Центру.

Відгуки здобувачів освіти про викладання дисциплін циклу «Стратегічні комунікації»

Дуже цікавий та актуальний курс, особисто для мене. Дуже цікава подача матеріалу, активна робота зі студентами, сучасні джерела та актуальні проблеми. Після цього курсу став по іншому дивитися на інформаційну політику нашої держави та росії, помічати багато намагань зіграти на наших нервах, емоціях. Ще дуже сподобалися завдання зі створення інформаційних впливів, дуже цікавий досвід.

Зауважень ніяких, єдине, шкода, що не з початку навчального року працюємо.

Дуже дякую за курс, багато що виніс для себе

Ваш предмет є дуже важливим в наші дні, так як ворог веде інформаційну війну і осторонь залишатися ми не можемо. Круте викладання і спосіб спілкування зі студентами на їхній мові сленгу є дуже крутою ідеєю. По класифікації балів ставлю 12/10

Студент : Крук Дмитро

Курс виявився надзвичайно цікавим. Матеріал був поданий захопливо та структуровано, що дозволяло легко засвоювати нову інформацію.

Викладач використовував багато прикладів і реальних кейсів, що допомагало краще розуміти теорію.

Весь матеріал курсу був надзвичайно актуальним.

Враховувалися сучасні тенденції це дозволило отримати знання, які можна застосовувати одразу після завершення курсу.

Спосіб викладання був відмінним. Викладач використовував різноманітні методики, включаючи інтерактивні завдання, групові проекти та дискусії. Це сприяло кращому розумінню та засвоєнню матеріалу.

Курс повністю задовільнив мої очікування. Я отримав багато корисної інформації, нових знань та навичок, які обов'язково використаю в майбутньому.

Дякую пані Лесі за чудову роботу!

Студент Зацерковний Валентин. Курс дуже сподобався, теми актуальні, були дуже цікаві практичні заняття на яких кожен студент міг висловитися, та зробити якесь цікаве і творче завдання

Дмитро Осичанський, студент, група ЗІПВ 340007: Пані Тетяно! Дякую за можливість отримувати такі цікаві і актуальні знання! Я продовжую активно волонтерити, ось привіз допомогу хлопцям-артилеристам на "передок". Вони воюють на південному напрямку. Тож ми слухали Ваші сьогоднішні лекції он-лайн усі разом. Передають Вам вітання і дякують за те, що немов би "прояснилося" в голові, стало зрозуміло, як хитро і підступно працює ворог у нашому інформаційному просторі, хоче підірвати нашу віру в Перемогу. Особливо добре, що Ви все це доповнюєте прикладами практично зі стрічки новин, розкладаєте все "по полицях" і вчите, як цьому можливо протидіяти. На знак поваги і вдячності хлопці підписали від викладачів Вашої кафедри снаряд, який полетить нищити ворогів: "Знищимо російську пропаганду!". Дякую Вам за знання, позитивні емоції і натхнення. 28 квітня 2024 року

09:40

На практичних заняттях студенти не просто аналізують інформаційний простір, реальні кейси ворожої пропаганди і деструктивних впливів, а й навчаються протидіяти таким гібридним загрозам. Їхні творчі роботи – не просто виконання завдання на оцінку, вони застосовуються на практиці. До прикладу, студент Олексій «Мангуст», який нині перебуває на фронті, але завжди знаходить можливість долучитися до занять, підготував наратив про те, що у ЗСУ потрібні люди різних цивільних професій. Тому чоловікам не варто боятися мобілізації, а знайти те місце, де вони можуть бути максимально корисними. Цей текст став основою для статті у медіа.

Застосування на практиці творчих робіт здобувачів освіти з дисциплін циклу «Стратегічні комунікації»

Бук Інфо

Головна

Про Нас

Контакти

Щоб ефективно перемагати ворога, в ЗСУ потрібні фахівці усіх цивільних професій – військовий «Мангуст»

Армія

4 червня 2024 року

682

0

Військовий «Мангуст» до війни займався продажем екологічних іграшок

До великої війни 34-річний Олексій «Мангуст» займався досить успішним і абсолютно мирним та милим бізнесом – він є власником одного з найбільших інтернет-магазинів дитячих екологічних розвиваючих іграшок.

Але після повномасштабного вторгнення чоловік, не роздумуючи, одразу вступив до київської тероборони, а пізніше приєднався до однієї з найефективніших бойових бригад - 47 ОМБР "Магура".

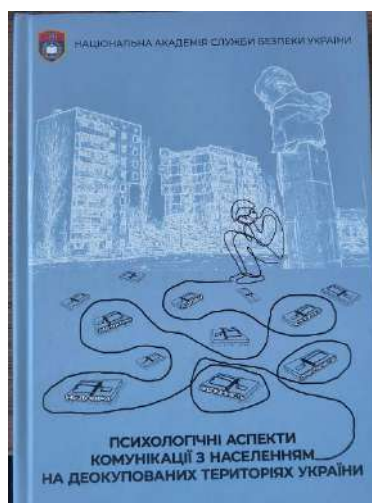
«Відділення, в якому я прослужив більше року, стало об'єктом заздрощів усього батальйону, - розповідає «Мангуст». - Воно складалося з бізнесмена, таксиста, програміста, кухаря, двох банкірів, студента, мебляра, виконроба-будівельника і заробітчанина, який повернувся з Польщі. В той час, коли інші відділення харчувалися тим, як то кажуть, що Бог дасть, у нас були смачні сніданки і вечері.

У нас ніколи не було проблем з організацією ресурсів і необхідних речей для відділення, ніколи не було проблем щось налаштувати по техніці, з ремонтом авто. Ми легко і грамотно будували окопи, бліндажі, де б не були. А дні проходили ефективно і корисно. Бо всі ми звикли цим займатись у цивільному житті».

<https://bukinfo.com.ua/armiya/shchob-efektyvno-peremagaty-voroga-v-zsu-potribni-fahivci-usih-cyvilnyh-profesiy-viyskovyy-mangust>

На базі кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики Центру створено наукову школу за спеціальністю 035 Філологія. Всі праці, які виконують молоді науковці, орієнтовані на розбудову лінгвістичних інструментів ефективного впровадження страткому. Наукова продукція, підготовлена співробітниками Центру, користується попитом як в Україні, так і за кордоном. Видання виходили за редакцією докторки психологічних наук професорки Н. Іванової і докторки філологічних наук професорки Л. Компанцевої.

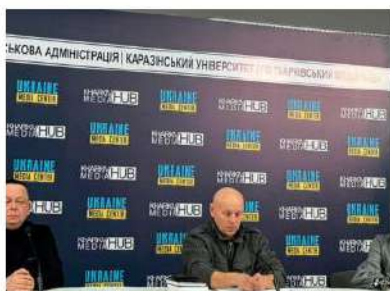

Практичність і відповідь на нагальні потреби щодо протидії російській агресії – головний принцип підготовки видань. Так, книга «Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни» українською та англійською мовами видана спільно Академією СБ України з ГО «Молодіжний центр Атлантичної Ради України» за підтримки НАТО в межах Платформи Україна-НАТО з протидії гібридній війні. У цій роботі зібрано унікальний досвід та аналіз першого року війни. Завдяки експертам у ній сконцентровані кращі кейси, які допоможуть представникам державних інституцій розуміти дії ворога на інформаційному полі та з честю проходити випробування.

Кейс 9

Презентація книги «Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни» в Харківському обласному центрі підготовки населення до національного спротиву

На запрошення Харківської ОВА та КУ «Обласний центр підготовки населення до національного спротиву» Харківської облради співробітники Академії представили практичний довідник державним службовцям, волонтерам, ветеранам війни, науковцям та журналістам.

Завідувачка кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики Лариса Компанцева зазначила, що довідник містить низку аналітичних статей від українських експертів страткому, у яких вони описують власний досвід боротьби з ворожою дезінформацією і пропагандою, шляхи посилення інформаційного супротиву.

«Автори видання наголошують, що воно презентує історії успіху – створені, пережиті та впроваджені фахівцями-практиками безпекових і державних інституцій України, науковцями, волонтерами, журналістами у надважких умовах війни. Ці кейси містять не лише пережитий досвід, це історії про мужність, національну стійкість і незламність», – наголосила Лариса Компанцева.

Практичний довідник видано Національною академією Служби безпеки України та ГО «Молодіжний центр Атлантичної ради України» за підтримки НАТО. Він є у відкритому доступі на нашому сайті за посиланням: <https://bit.ly/3Veb6EM>

За матеріалами офіційного сайту НА СБ України: <http://www.nasbu.edu.ua/ua/news-1-8-566-predstavniki-centru-strategichnih-komunikacij-na-sbu-prezentovali-u-harkovi-vidannya-rekomendacii-ta-kraschi-keysi-realizacii-strategichnih-komunikacij-v-umovah-viyni>

Академія стала хабом, що об'єднав кращих фахівців зі СК задля вироблення спільних методологій боротьби з ворогом та обміну досвідом роботи під час війни. Як змінилась побудова комунікації із суспільством під час повномасштабної війни, що нового в інформаційних атаках ворога та механізмах ефективної протидії, яка роль медіа та культурної дипломатії у формуванні міжнародної підтримки нашої Держави – ці та інші питання обговорювалися експертами під час Міжнародних науково-практичних конференцій «Практика стратегічних комунікацій в умовах війни» (2022, 2024 рр.).

Кейс 10

II Міжнародна науково-практична конференція «Практика стратегічних комунікацій в умовах війни», Національна академія СБ України, квітень, 2024 р.

«Для консолідації суспільства необхідно комунікувати. І два роки повномасштабної війни продемонстрували, що ми знаємо, як захищатися, як протистояти інформаційним впливам, як об'єднуватись для боротьби з єдиним ворогом. І цей захід допоможе обмінятись нашим унікальним досвідом і водночас визначити проблемні питання, що потребують вирішення», – зазначив ректор Академії Андрій ЧЕРНЯК.

Учасників конференції також привітав керівник Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики України Ігор СОЛОВЕЙ: «Радий, що в Україні формуються школи стратегічних комунікацій. І Академія СБУ в цій системі займає провідні позиції. Наш науковий і практичний досвід затребуваний не лише в Україні, але й у світі».

Про міжнародний досвід впровадження страткому та боротьби з дезінформацією розповіли керівниця програм відділу громадської дипломатії НАТО Беата ПОТАШОВА, засновниця та керуюча партнерка консалтингової групи *Black Trident Defense and Security* Др. Лада РОСЛИЦЬКИ, професор Тайванського мовного університету, колишній заступник директора Женевського центру демократичного контролю над сектором безпеки (DCAF) Др. Філіпп ФЛУРІ.

Прикладами успішних внутрішніх комунікаційних кампаній поділились голова міжфракційного депутатського об'єднання «Реабілітаційні сили України», член Комітету ВРУ з питань соціалістики та захисту прав ветеранів Тарас ТАРАСЕНКО, начальник Центру моніторингу інформаційного простору та протидії дезінформації Командування Сухопутних військ ЗСУ Сергій ЧЕРЕВАТИЙ, керівниця психологічної служби київського управління Нацполіції Олена КЕНДИШ. Про вплив лідерства на ефективність страткому розповів керівник ГО «Український центр військового лідерства» Олег БОЙКО.

Гендерні питання у стратегічних комунікаціях обговорили Урядова уповноважена з питань гендерної політики України Катерина ЛЕВЧЕНКО, радниця командувача Сухо-

путних військ ЗС України з гендерних питань Оксана ГРИГОР'ЄВА, керівниця ГО «Маріупольська асоціація жінок «Берегиня» Марина ПУГАЧОВА.

Про феномен культурної дипломатії та унікальний український досвід розповіли шеф-кухар, співзасновник ГО «Інститут культури України» Євген КЛОПОТЕНКО, засновник і очільник «Культурного десанту» та платформи «Культурні сили України» Миколай СЕРГА, начальник відділу Центру моніторингу інформаційного простору і протидії дезінформації Командування Сухопутних військ ЗСУ, автор пісні «Байрактар» Тарас БОРОВОК.

Важливу роль медіа в побудові комунікації Держави із суспільством та міжнародною аудиторією в умовах війни представили голова Національної спілки журналістів України Сергій ТОМІЛЕНКО, продюсер Scripps News (US TV Channel) Дмитро ГОРЄВОЙ, начальник Управління зв'язків з громадськістю ГШ ЗСУ Богдан СЕНИК, шеф-редакторка LB.ua Соня КОШКІНА, пресофіцерка 53 окремої механізованої бригади імені князя Володимира Мономаха Оксана ЧОРНА.

Окремим блоком експерти розглянули побудову системи страткому, зокрема в районах ведення бойових дій, та протидію ворожому впливу під час повномасштабної війни. Доповідачами у цій панелі стали представниця Апарату Голови СБУ Юлія ЛАПУТІНА, шеф-редактор інтернет-сайту «Інформаційний спротив» Юрій КАРІН, головний спеціаліст Управління стратегічних комунікацій ГШ ЗСУ Тарас ДЗЮБА, начальник служби зв'язків з громадськістю Командування Повітряних сил ЗСУ Ілля ЄВЛАШ, заступник керівника департаменту протидії інформаційним загрозам національній безпеці РНБО України Кирило ВІКТОРОВ, професорка КНУ Тараса Шевченка Олена СНИТКО, голова правління ГО «Рада інформаційної безпеки та кібернетичного захисту» Еліна ШНУРКО-ТАБАКОВА.

За матеріалами офіційного сайту НА СБ України:

<http://www.nasbu.edu.ua/ua/news-1-8-576-strategichni-komunikacii-v-umovah-viyni-dosvid-ekspertiv>

Висновки

Ефективність СК можлива лише за умови відкритості, співпраці та координації діяльності. Саме так працює Центр стратегічних комунікацій Національної академії СБ України. Об'єднання експертів і практиків зі страткому дозволило Центру активно протидіяти інформаційній агресії РФ у перші дні повномасштабної війни й продовжувати цю діяльність сьогодні. Аналіз інформаційно-психологічних загроз державній безпеці з боку РФ і розроблення технологій протидії їм, проведення наукових досліджень у галузі СК, лідерства, прикладної лінгвістики, протидії історичним фейкам – ці напрями залишаються актуальними для діяльності Центру й будуть реалізовуватися в об'єднанні зусиль безпекових інституцій, державного сектору, громадянського суспільства для досягнення єдиної мети – формування національної стійкості і здобуття Перемоги.

Література

1. Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО. Україна-НАТО, 2015. URL : <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/dokumenty/dokumenty-dvostoronnogo-spivrobitnictva>.

2. Кава по-українськи. Міцна кава, міцна країна! Сайт НА СБ України, 18.03.2022. URL : <https://academy.ssu.gov.ua/ua/news-1-8-234-kava-po-ukrainskimicna-kava-micna-kraina>.

3. У Чернівцях презентували новий рецепт кави Ukrainer та пригощали паляницями від Клопотенка. Суспільні новини, 03.04.2022. URL : <https://suspilne.media/224712-u-chernivciah-prezentuvali-novij-recept-kavi-ukrainer-ta-prigosali-palanicami-vid-klopotenka> ; Гущу з кави – на портрет Путіна: у Чернівцях сьогодні пригощають новим українським напоєм (ФОТО). ACC Media Agency, 03.04.2022. URL : <https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/guschu-z-kavina-portret-putina-u-chernivciyah-sogodni-prigoschayut-novim-ukrayinskimnapoem-foto-83462> ; «Міцна кава – міцна країна»: у Чернівцях презентували унікальний напій. Чернівецький промінь, 03.04.2022. URL : <https://promin.cv.ua/2022/04/03/mitsna-kava-mitsna-kraina-u-chernivtsiakhprezentuvaly-unikalnyi-napii.html>.

4. Фейсбук-сторінка Євгена Клопотенка. URL : https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=7180966951973350&id=100001803482161.

5. Завтра у Львові презентують новий рецепт Ukrainer-кава для військових. Daily.Lviv, 15.04.2022 URL : <https://daily.lviv.com/news/ekonomika/zavtra-ulvovi-prezentuyut-novyi-retseptukrainer-kava-dlya-viiskovykh-98747/amp> ; Клопотенко: Хочемо, щоб у світі всі пили не американо, а каву по-українськи. Факти, 16.04.2022. URL : <https://life.fakty.com.ua/ua/showbiz/klopotenkohochemo-shhob-u-sviti-vsi-pyly-ne-amerykano-a-kavu-po-ukrayinsky>.

6. Vadym Granovskiy: dall'Ucraina all'Italia, il campione con la passione del caffè che prepara miscele per i soldati al fronte. Padovaogg, 01.07.2022. URL : <https://www.padovaoggi.it/social/vadym-granovskiy-ucraina-italia-caffe-soldatifronte-1-luglio-2022.html>; Granovskiy: «Voglio usare il caffè per raccontare l'Ucraina». Comunicaffe 20.30.07.2022. URL : <https://www.comunicaffe.it/granovskiy-vadym-torrefattore-ucraina-intervista>. In visita in Italia l'ucraino Vadym Granovskiy, il coffee expert che prepara miscele per i soldati al fronte. Horeca News, 01.07.2022. URL : <https://horecanews.it/in-visita-in-italia-lucrainovadym-granovskiy-il-coffee-expert-che-prepara-miscele-per-i-soldati-al-fronte>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

СПІВРОБІТНИКАМ ПІДРОЗДІЛІВ ЗІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Діяльність підрозділів зі страткому має організовуватися за принципами відкритості, системності, прозорості й координації комунікацій.

2. Системність передбачає поєднання науки і практики. Формування наукових шкіл зі СК за різними спеціальностями (Філологія, Психологія, Державне управління тощо) є ефективним інструментом забезпечення практичних потреб СБО України в умовах війни.

3. Досвід України має презентуватися іноземним партнерам як передовий. Проведення спільних тренінгів, конференцій, написання монографій і посібників – шлях до плідної співпраці й вироблення ефективних механізмів СК.

4. Нагальним вбачається науково-практичне впровадження напрямів лідерства і внутрішніх комунікацій у діяльність безпекових і державних інституцій, оскільки лише проактивні фахівці здатні ефективно протистояти агресії РФ і розбудувати Україну майбутнього.

5. Навчання зі СК мають пройти всі особи, які залучені до державної служби, особливо ті, які обіймають керівні посади.

6. Основи СК, поряд із медіаграмотністю, варто запровадити у вищих навчальних закладах України, використовуючи досвід і напрацювання фахівців наукових шкіл страткому.

7. Стрімкий розвиток технологій вимагає від фахівців зі страткому постійного підвищення власного фахового рівня, постійної уваги до появи нових інформаційних трендів, оновлення практичних знань у галузі ІТ-інструментарію, тому програми підготовки фахівців зі страткому мають містити елемент гнучкості, можливості до швидкого коригування відповідно до оновлення викликів і загроз в інформаційному просторі.

ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ОЦІНИТИ, ІНТЕГРУВАТИ, КОМУНІКУВАТИ

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ДІЄВОСТІ МЕТОДИК ВПРОВАДЖЕННЯ ВНУТРІШНІХ КОМУНІКАЦІЙ ВІЙСЬКОВИХ ЛІДЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У 2022 РОЦІ

*Олег БОЙКО,
Владислав КЛОЧКОВ,
Віктор ШИДЛЮХ*

Вступ

У Доктрині стратегічних комунікацій ЗС України [1] визначено, що внутрішні комунікації – це комунікативна діяльність, спрямована на внутрішню аудиторію, що має зв'язок із ЗС України.

Однією з важливих складових системи організації та здійснення стратегічних комунікацій у ЗС України, відповідно до їх сутності, змісту й шляхів реалізації є внутрішні комунікації. Їх головна мета – забезпечення ефективного обміну цільовою за змістом інформацією в межах військової структури, організації, частини (підрозділу), а також між окремими військовослужбовцями, підрозділами, командирами та підлеглими.

Результати експертного оцінювання стану застосування безпосередніми командирами методик військового лідерства і внутрішніх комунікацій у бойових умовах

Відповідно до розпорядження від 16.03.2022 р. № 354/1/822 ГШ ЗС України з березня 2022 р. і дотепер групи інструкторів Громадської організації «Український центр військового лідерства» (ГО «УЦВЛ») впроваджують інноваційні методики впливу та поширюють ідеї Доктрини розвитку військового лідерства у ЗС України [2] на тренінгах з офіцерами і сержантами у військах (силах).

У період з 24.04 по 27.04.2023 р., відповідно до заходів Головного управління морально-психологічного забезпечення (ГУМПЗ) ЗС України,

інструкторами ГО «УЦВЛ» у видах (родах) військ (сил) проведено анонімне експертне оцінювання стану застосування (впровадження) безпосередніми командирами (начальниками) методик (технік) військового лідерства і внутрішніх комунікацій, а саме: «Командирського інформування», «Бойового інформування», «Аналізу проведених дій» (АПД), «Пріоритету заохочень (схвалення)».

Метою експертного оцінювання було визначення спроможностей безпосередніх командирів (начальників) володіти і впроваджувати методики військового лідерства і внутрішніх комунікацій у військово-професійній діяльності в бойових умовах.

В експертному опитуванні взяли участь 1 048 респондентів-військово-службовців різних категорій (рис. 1).

Оберіть свою категорію військовослужбовця:
1 048 відповідей

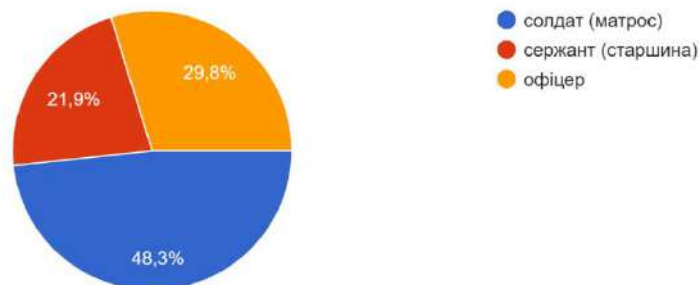

Рисунок 1. Категорії військовослужбовців, які брали участь в опитуванні

Експертне оцінювання проводилося за допомогою опитування, складеного у гугл-формі. Учасникам було поставлено низку запитань, зокрема:

1. Чи проводить Ваш безпосередній командир командирське інформування з метою задоволення актуальних інформаційних потреб?

Примітка: це не доведення інформації (дайджестів, читка наказів, телеграм тощо), а саме задоволення ваших інформаційних потреб. Результати представлено на рис. 2.

Чи проводить Ваш безпосередній командир командирське інформування з метою задоволення актуальних інформаційних потреб? ...я інформаційної потреби, яка у вас присутня.
1 048 відповідей

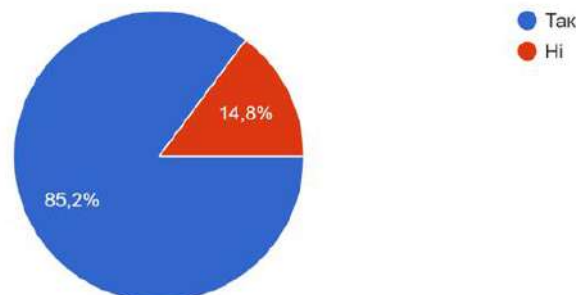

Рисунок 2. Результати проведення командирського інформування

2. Чи проводить Ваш безпосередній командир бойове інформування з підлеглими відповідно до змісту бойового наказу (розпорядження) в бойових умовах?

Примітка: Ви завжди отримуєте від нього відповіді на запитання «Навіщо?», «Що робити?», «Де?», «Коли?» щодо виконання бойового завдання. Результати показано на рис. 3.

Чи проводить Ваш безпосередній командир бойове інформування з підлеглими відповідно до змісту бойового наказу (розпорядження) в бо...? "Коли" і "Як"? виконувати бойове завдання.
1 048 відповідей

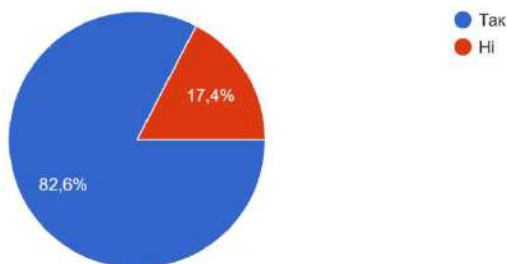

Рисунок 3. Результати проведення бойового інформування

3. Чи здійснює Ваш безпосередній командир з підлеглими «Аналіз проведених дій» (АПД) після бою (події, ситуації, тренування тощо), щоб наступного разу удосконалити дії, засвоїти уроки і впровадити досвід?

Примітка: Ви спільно з ним проводите критичний самоаналіз дій:

1) «що мало бути досягнуто (зроблено)?»;

2) «що досягнули насправді (які + / -)?»;

3) «що потрібно зробити, щоб стало краще? (Як удосконалити?)». Результати показано на рис. 4.

Чи здійснює Ваш безпосередній командир з підлеглими "Аналіз проведених дій" (АПД) після бою (події, ситуації, тренування тощо), щоб нас... зробити, щоб стало краще? (Як удосконалити?)
1 048 відповідей

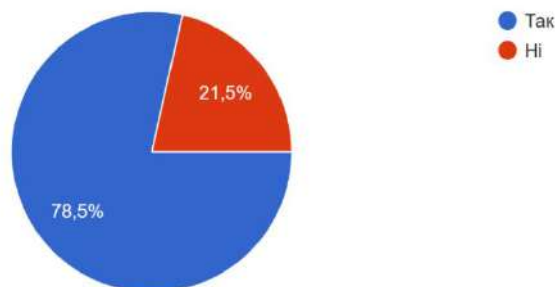

Рисунок 4. Результати здійснення аналізу проведених дій

4. Що є пріоритетом у впливі на особовий склад у Вашого безпосереднього командира: стягнення (покарання), заохочення (схвалення), байдужість?

Результати опитування показано на рис. 5.

Що є пріоритетом у впливі на особовий склад у Вашого безпосереднього командира?
1 048 відповідей

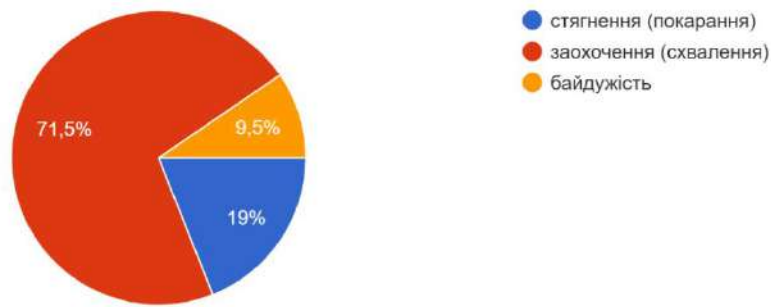

Рисунок 5. Результати дослідження пріоритетних впливів безпосередніх командирів (начальників)

Обрахування результатів методом математичної статистики (χ^2) для номінальних змінних (середовище Jamovi) довело, що за всіма показниками кореляція є статистично значущою, оскільки $p < 0.05$.

Отримані результати свідчать про те, що заходи, які здійснив ГШ ЗС України, зокрема ГУМПЗ ЗС України, командування видів (родів) військ (сил), інструктори ГО «УЦВЛ» та інші структури у 2022 р. під час відбиття Україною широкомасштабної агресії росіян щодо впровадження ідей і поширення досвіду військового лідерства, дали позитивний ефект та мають оптимістичні перспективні тенденції розвитку і якісного покращення.

Залежність атрибутів військового лідерства від контекстів війни

Проблема

Сучасна військова професійна освіта в Україні загалом спрямована на формування у майбутніх офіцерів військово-професійної компетентності (спроможності або здатності) і атрибутів військових лідерів, яку вони мають проявити під час виконання бойових завдань у відповідних місіях. Однак, на нашу думку, надто мало уваги приділяється тому, як ці спроможності і атрибути слід застосовувати у контекстах воєнних викликів, динамічного використання штучного інтелекту, автономних доменних систем на полі бою, зростаючого впливу радіоелектронної боротьби і фальшування об'єктивної інформації. Іншими словами, якщо ми і вчимо майбутніх офіцерів та сержантів природі лідерства, то часто взагалі не звертаємо уваги на його динамічний характер у різноманітних контекстах війни.

Підготовка військових лідерів до майбутньої війни – це завжди **контекстна** візійність та адаптація до нових умов, а не лише прогнозування варіантів розвитку подій. Вивчення мінливого характеру контекстів війни може допомогти військовим лідерам скоротити розрив в адаптації до бойових умов. Офіцери і сержанти, а також рядові солдати повинні не тільки вивчати сутність та потенційний зміст війн майбутнього, але й усвідом-

лювати, які **атрибути**¹ їм будуть необхідні для успішного ведення цих війн [5–7].

Перше завдання формування військових лідерів війн майбутнього полягає в тому, щоб допомогти їм зрозуміти й усвідомити взаємопов'язаність характеру війни і лідерства.

Певні принципи лідерства зберігаються впродовж усіх війн – наприклад «місія насамперед», тоді як інші мають трансформуватися відповідно до характеру війни.

Оскільки нові технології та перетворення в геополітичному ландшафті динамічно змінюють контексти війни, способи командування місією та контролю з боку військових лідерів мають також адаптуватися до нових умов.

Друге завдання формування військових лідерів для успішного ведення війн майбутнього полягає в тому, щоб озброїти їх спроможностями (здатностями) й атрибутами, які їм знадобляться для імпровізації та адаптації на полі бою.

Характер війни буде завжди змінюватися в міру її прогресу або затухання. Це вимагатиме від військових лідерів більшої гнучкості мислення (англ. *growth mindset*) та адаптивності до середовища, в якому ведуться бойові дії. Потрібно бути спроможним відмовитися від деяких сталих принципів тактики, розвідки, логістики, прийняття рішень і управління інформаційними потоками, яких вчили, але вони не працюватимуть у нових умовах.

Пропозиції

Щоб виконати ці два завдання, необхідно розробити та наповнити інтерактивним змістом здобутого бойового досвіду, а також кейсами поки що «фантастичних» сценаріїв навчальні програми підготовки офіцерів і сержантів за умовною назвою «Адаптивне військове лідерство у війнах майбутнього». Це слід робити вже на основі оновлених у 2023 р. програм курсів лідерства – «L1A», «L1B» та «L1C» – так званої «бази» тактичного рівня підготовки офіцера.

Курс має ґрунтуватися на **кількох базових схемах**, які допоможуть військовим лідерам зрозуміти як природу та характер війни, так і лідерства в ній.

Природа війни пов'язана із зусиллями двох або більше акторів, зіткнення яких спрямовано на досягнення політичної вигоди.

Характер війни описує, як насправді ведеться конфлікт. Характер кожної війни є унікальним і змінюється протягом історії зі зміною технологій, суспільства, економіки та політичного контексту.

«Парадоксальна трійця війни: пристрасть, випадковість та розум», визначена Карлом фон Клаузевіцем, є одним із найважливіших і довговічних інструментів для розуміння її природи і характеру. Як стверджує

¹ Атрибут (латин. *attribuere* – додавати) – суттєва, невід'ємна властивість предмета, явища; ознака чи предмет, які становлять характерну прикмету когось, чогось.

К. Клаузевіц [3; 4; 7], будь-яке загальне розуміння війни має враховувати кожен із цих трьох пов'язаних елементів. Проте їхнє відношення одне до одного не є ані довільним, ані фіксованим; вони змінюються з характером кожної конкретної війни. «Трійця» Клаузевіца служить корисним інструментом, який допомагає зрозуміти природу і характер майбутньої війни як абстрактно, так і практично. Вивчення кожної складової «трійці» та їхніх зв'язків може надати важливу інформацію про те, як ведеться війна.

Перша з цієї «трійці» більше стосується людей (народу); друга – полководця і його війська; третя – уряду. Пристрасті, які спалахують на війні, повинні вже приховано існувати в народах. Діапазон, якого прояви хоробрості й таланту досягнуть в області ймовірностей і випадковостей, залежить від конкретних характеристик полководця та його армії; але політичні об'єкти належать лише уряду [7].

Хоча пристрасть, випадковість і розум завжди будуть трьома елементами війни, вони не завжди можуть відображатися в діях народу, військових і уряду. Насправді Клаузевіц стверджує лише, що вони «переважно» стосуються один одного. Як може бути порушений зв'язок між народом, військовими і урядом, так само він може бути порушений і між елементами триєдності. Це має наслідки для здатності вести війну та стабільності політики, яка побудована на відносинах між державою й народом, де військові відіграють унікальну роль від імені держави.

Природу війни можна було опанувати розумною політикою уряду, керуючи силою народної пристрасті за допомогою армії, здатної використати можливості, які з'являються на полі бою.

Клаузевіц проводить аналогію з хамелеоном для опису природи війни: хамелеон завжди залишається хамелеоном (первинна трійця), але він змінює колір, щоб злитися з новим оточенням (вторинна трійця).

Військові не можуть вигравати війни без належно функціонуючих державних інституцій. Таким чином, їхнє розуміння війни має базуватися на соціально-політичному контексті, потім необхідно з'ясувати, чи є вторинна трійця їхнього суспільства здоровою та достатньо врівноваженою, щоб успішно вести війну. Так само, як війною керує «парадоксальна трійця», подібна «трійця» – керує й лідерством. Хоча від лідерів завжди вимагатимуть забезпечувати мету, напрямок діяльності та мотивацію підлеглих, лідерство найкраще описати як **взаємодію між лідерами та послідовниками в певному контексті** [3; 4].

Дослідження взаємозв'язку між цими трьома елементами – **контекстом, лідерами і послідовниками** – значною мірою допоможе озброїти майбутніх лідерів розумінням надважливих зв'язків між характером війни та лідерством.

Сутність природи лідерства – це постійні зміни вимог до лідерів, і, найпростіше, його можна описати як процес впливу на групи людей для досягнення спільних цілей на основі довіри.

Військове лідерство розуміємо як вплив на людей шляхом надання мети, спрямування та мотивації для виконання місії і покращення інституції.

Головне питання полягає в тому, чи достатньо наведеного визначення військового лідерства з урахуванням зміни характеру майбутніх воєн.

Хоча стійка природа лідерства та його сучасне розуміння залишаються основоположними, однак здатність розпізнавати мінливий характер лідерства, подібно до мінливого характеру війни, є життєво важливою для практичної демонстрації військовими лідерських якостей і розуміння власної спроможності бути лідером (кою).

Розширення доступу до інформаційних потоків та їх швидкість сьогодні у поєднанні зі зростаючими труднощами відокремлювати факти від вигадок і фальші впливає на те, що багато молодих офіцерів почуваються менш готовими приймати обґрунтовані рішення в усе більш взаємопов'язаних і складних середовищах.

Автори книги «Лідери: міф і реальність» [8] пропонують більш цілісне розуміння лідерства не як діяльності «зверху вниз», а як інтерактивної системи, у якій лідери(ки), контекст і послідовники впливають один на одного. Характер лідерства за думкою авторів є невід'ємною властивістю взаємодії (між лідерами(ками), контекстом і послідовниками) й постійно змінюється зі зміною самих змінних [8], подібно до того, як взаємодія пристрасті, випадковості та розуму у концепції Карла фон Клаузевиця змінюється з характером кожної війни.

Щоб офіцери і сержанти ЗС України краще розуміли, як лідирувати у теперішній і майбутніх війнах, їм важливо глибоко розуміти кожен зі складових частин «трійці лідерства» та їхньої взаємопов'язаності.

Висновки

Отже, розуміння характеру військового лідерства та його прояву в майбутніх війнах починається саме з вивчення їх контекстів, необхідних атрибутів лідерства, які відповідають певним контекстам, і того, як правильно застосувати ці атрибути до особового складу та організаційних структур ЗС.

Немає сумніву, що покоління військових лідерів(ок), яке загартовується у сучасній війні, буде надзвичайно ефективним і відданим офіцерській професії. Поле бою стає дедалі складнішим, оскільки підрозділи воюють на великих відстанях, що потребує все швидшого прийняття рішень. Поєднання цієї динаміки з погіршенням зв'язком і негативними інформаційно-психологічними впливами, спрямованими на підривання довіри та згуртованості у підрозділі, ставить перед майбутніми лідерами(ками) надскладні виклики.

Отже, має відбуватися не лише модернізація зброї та вишколу військових для майбутніх воєн, а й практики лідерства.

Література

1. Доктрина зі стратегічних комунікацій Збройних Сил України. ВКП 10-00(49).01 : затв. ГК ЗС України від 20.10.2020 р.

2. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України. ВКП 7-00(03).01) : затв. НГШ ЗС України від 01.12.2020 р.

3. Шевченко О. Війна як машина. Концепція тертя Карла Клаузевіца та сучасні битви. Фокус, 13.0.2023. URL : <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/547936-koncepcia-trenia-karla-klauzevica-i-sovremennye-srazheniya>.

4. Bassford C. Word Index to On War Carl von Clausewitz's On War. Princeton: Princeton University Press, 1976/84. URL : <https://clausewitzstudies.org/mobile/wordndx.htm>.

5. Bover A., Livieratos C. The Paradoxical Trinity of Leadership. Modern War Institute, 2022. URL : <https://mwi.usma.edu/the-paradoxical-trinity-of-leadership>.

6. Bover A., Livieratos C. The Changing Character of Followers: Generational Dynamics, Technology, and The Future of Army Leadership. Modern War Institute, 2023. URL : <https://mwi.usma.edu/adapting-the-mold-preparing-leaders-for-complexity>.

7. Livieratos C. From Complicated to Complex: The Changing Context of War. Modern War Institute, 2022. URL : <https://mwi.westpoint.edu/from-complicated-to-complex-the-changing-context-of-war>.

8. McChrystal S., Eggers J., Mangone J. Leaders: Myth and Reality. New York : Portfolio, 2018. 480 p.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ОРГАНАМ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ЛІДЕРІВ(ОК)

1. Органам військового управління (за функціональним призначенням) необхідно підготувати відповідні розпорядження щодо включення в обов'язковому порядку у систему підготовки офіцерського та сержантського складу, курсантів (слухачів) військових закладів освіти методик (методичних матеріалів), розроблених ГО «УЦВЛ» для підтримання позитивних тенденцій формування військового лідерства та внутрішніх комунікацій у ЗС України.

2. Головному управлінню морально-психологічного забезпечення розробити проєкт наказу ГШ ЗС України (розпорядження Головнокомандувача ЗС України), яким ввести в дію Інструкцію «Експертна оцінка рівня психологічної бойової готовності» військових частин (підрозділів) за критеріями, вірогідними для прийняття рішень щодо застосування військових частин (підрозділів) у боях (операціях) та оцінювання їх бойових спроможностей.

Психологічна бойова готовність (ПсхБГ) – це складова частина цілісної загальної бойової готовності особового складу, яка стосується психологічної налаштованості і вмотивованості стійко, рішуче та самовіддано брати участь у боях (операціях), незважаючи на ризик власного поранення чи смерті, а також діяти в інших несприятливих умовах бойових ситуацій (визначення – Бойко О. В.).

Критерії психологічної бойової готовності: задоволеність умовами служби (логістика, забезпечення, побут); військова підготовленість; згуртованість, злагоженість, єдність та дисциплінованість; поінформованість (рівень задоволення командирами (начальниками) інформаційних потреб особового складу у внутрішній комунікації); довіра до безпосереднього командира і вищого командування; занепокоєння, тривожність; моральна та психологічна налаштованість на досягнення успіху у виконанні обов'язків і функцій на лінії бойового зіткнення; технічна оснащеність і бойова спроможність підрозділу; персональна психологічна бойова готовність до виконання завдань за призначенням; проблемні питання, які потрібно негайно вирішити вищому командуванню з метою успішного і якісного виконання завдань і обов'язків особовим складом.

3. Інструкторами ГО «УЦВЛ» методами спостереження й особистого спілкування виявлено, що методику «Аналіз проведених дій», в основному, застосовують командири на рівні «взвод – рота – батальйон». На рівні командувань бригад і вищих органів військового управління, зазвичай, відсутній належний зворотній зв'язок з низовою ланкою управління (існує комунікаційний розрив), недостатньо поширюються засвоєні уроки бойового досвіду, пріоритетом впливів є нагнітання каральної атмосфери, безпідставних звинувачень, погроз і покарання, а не заохочення і критичний аналіз рішень.

Недостатнє розуміння вищими командними ланками інструментів вивчення та засвоєння уроків і впровадження досвіду для удосконалення будь-якої військово-професійної діяльності військової організаційної структури потребує подальшого контролю з боку структур ГШ ЗС України і Головної інспекції МО України. Розповсюдження позитивних прикладів здійснення «Аналізу проведених дій» у військах (силах) на оперативному та стратегічному рівнях має утвердитись як елемент корпоративної культури.

4. Головному управлінню персоналу ЗС України (J-1) доцільно регламентувати відповідними вимогами (розпорядженнями), що стан володіння і впровадження командирами (начальниками) всіх рівнів вищезначених методик військового лідерства і внутрішніх комунікацій, рівень оцінки психологічної бойової готовності, авторитету і лідерства повинні стати головними критеріями у прийнятті рішень щодо бойового застосування військ (сил), набуття спроможностей, заохочення, кар'єрного просування або усунення командирів (начальників) із займаних посад.

Подальші активні заходи щодо поширення позитивного досвіду застосування методик дослідження військового лідерства максимально унеможливають вплив суб'єктивних чинників, а також уникнення персональної відповідальності військових посадових осіб, особливо вищих органів військового управління, за невинуваті втрати особового складу і водночас покращать рівень довіри до рішень вищого військового керівництва з боку низової ланки командирів і підлеглих.

ХАРАКТЕР ВІЙСЬКОВОГО(ОЇ) ЛІДЕРА(КИ), СУБ'ЄКТИВНИЙ ДОБРОБУТ ТА РОБОТА У ВОРОЖИХ КОНТЕКСТАХ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ У ВІЙНІ НА ВИСНАЖЕННЯ

*Андрій РОЖДЕСТВЕНСЬКИЙ,
Тарас ОЛЕКСИН*

Вступ

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24.02.2022 не лише стало абсолютно новим етапом протистояння обох країн, але й зумовило небачений до того патріотичний підйом серед наших співгромадян. Зумовлений усвідомленням безпосередньої загрози самому існуванню української державності та небезпекою для особистого життя і здоров'я, він отримав вкрай різнобічні прояви: від масового добровольчого й волонтерського рухів, різкого зацікавлення власною культурою та історією, і до бойкоту продукції (зокрема – інформаційної), пов'язаної з агресором чи його союзниками.

Втім, як і будь-який емоційний підйом, описана ситуація об'єктивно не здатна була триматися пікових показників надто тривалий час. Неминучий спад ейфорії перших місяців нового етапу війни, поглиблений серйозними помилками глобальної комунікаційної політики держави, поступовим усвідомленням переходу до тривалого позиційного протистояння з Кремлем та новими територіальними втратами після початкових серйозних успіхів, зумовили наростання тривожності, панічних настроїв і типового спектру депресивних станів як серед цивільних, так і військових.

Подібна ситуація є вкрай загрозливою для нас. Адже боротьба з Росією та її союзниками, фактично, перейшла у стадію війни на виснаження. Де вирішальну роль для потенційної перемоги тієї чи іншої сторони відіграватиме саме моральний дух її бійців і тилу. Яка ситуація з ним у представників Сил оборони? Які фактори на нього об'єктивно впливають? І який «геймчейнджер» ми можемо використати для успішнішого протистояння нашому ворогу? Відповіді на ці та інші запитання ми й пропонуємо у даній статті.

Про (мало)відомі наслідки війни на виснаження

Дослідження, результати якого ми сьогодні пропонуємо Вашій увазі, зародилося ще у 2019 р., під час проведення Операції Об'єднаних Сил на Сході України. Його ініціаторами стали дві інституції: Центр Лідерства Українського Католицького Університету (м. Львів) та *Ian O. Ihnatowycz*

Institute for Leadership, Ivey Business School (м. Лондон, провінція Онтаріо, Канада). Спільно з Лукасом Монзані, професором з організаційної поведінки, ми вирішили дослідити взаємозв'язок між характером і добробутом у військовослужбовців (сержантського та офіцерського рівня) і цивільних лідерів(ок).

Під час ознайомлення з дослідженнями колег у даній сфері, опублікованими раніше, ми звернули увагу на наступні їхні висновки:

- втомлені та виснажені лідери(ки) значно частіше ставали носіями токсичної поведінки, що, у свою чергу, негативно впливало на мораль інших членів команди [2];

- якщо лідер(ка) задоволений(а) своїм становищем (чи, перефразовуючи, відчував суб'єктивний добробут), то це позитивно корелювалося з його (її) індивідуальною результативністю та готовністю до виконання завдань [3];

- під час вкрай тривалої роботи у стресовому контексті, рівень суб'єктивного добробуту неухильно падав, що, закономірно, знижувало ефективність як керівника, так і його підрозділу;

- водночас довгострокове перебування у вкрай ворожому контексті зумовлювало й ускладнення у прийнятті рішень, необхідних для успішного виконання поставлених завдань [9];

- на зазначені проблеми паралельно накладалося пришвидшене «вигорання» управлінського та рядового складу підрозділів [10];

- перелічені фактори, у своїй сукупності, негативно впливали й на самі організаційні показники [12].

Спираючись на згадані дослідження, ми вирішили перевірити, чи розвинений характер цивільних та військових лідерів(ок) здатний зменшувати ефект цих негативних факторів у ворожому та вкрай ворожому контекстах.

Саме у них, з огляду на воєнні дії, існують сучасні структури в Україні (як цивільні, так і мілітарні). Давайте розглянемо особливості кожного з цих контекстів:

Ворожий контекст включає в себе (повністю чи частково):

- інституційну та корпоративну корупцію [3];
- системні бар'єри для ведення бізнесу (засилля бюрократичних процедур);

- токсичне організаційне середовище;

- авторитарне або токсичне керівництво.

У свою чергу, вкрай ворожий контекст передбачає:

- перелічені вище фактори;

- «будь-яку небезпечну професію, що змушує людей переносити когнітивні, емоційні та фізичні труднощі, зазвичай, пов'язані з небезпечними контекстами – і, якщо, в кінцевому рахунку, це буде необхідно, – ризиком для здоров'я та життя, з невеликою зовнішньою винагородою» [1].

І якщо до повномасштабного вторгнення переважна частина України перебувала у зоні так званого «ворожого контексту» (за виключенням тимчасово окупованих та прифронтових територій, де він, закономірно, був «вкрай ворожим»), то станом на середину 2024 р., останній поширився практично на всю територію нашої держави. Дуже умовним виключенням можуть слугувати лише окремі райони держави, де ризик життю і здоров'ю населення внаслідок бойових дій дещо нижчий (див. рис. 1). При цьому «вкрай ворожий» контекст має властивість розширюватися і на ці території під час масованих обстрілів країни.

Таким чином, повномасштабна війна проти РФ зумовила перехід майже всієї території України в зону «вкрай ворожого» контексту. Частина територій перебуває в ньому постійно. Він же, у свою чергу, зумовлює вплив перелічених вище факторів на військових і цивільних, посилюючи їхнє «вигоряння» і погіршення якості виконуваних завдань. І цей фактор є ключовим у неодноразово згадуваній війні на виснаження, напряму впливаючи на спроможність суспільства і державних структур опиратися агресору в довгостроковій перспективі. Тому результати нашого дослідження можуть братися до уваги під час роботи із суб'єктивним добробутом команд, які працюють у ворожих та вкрай ворожих контекстах.

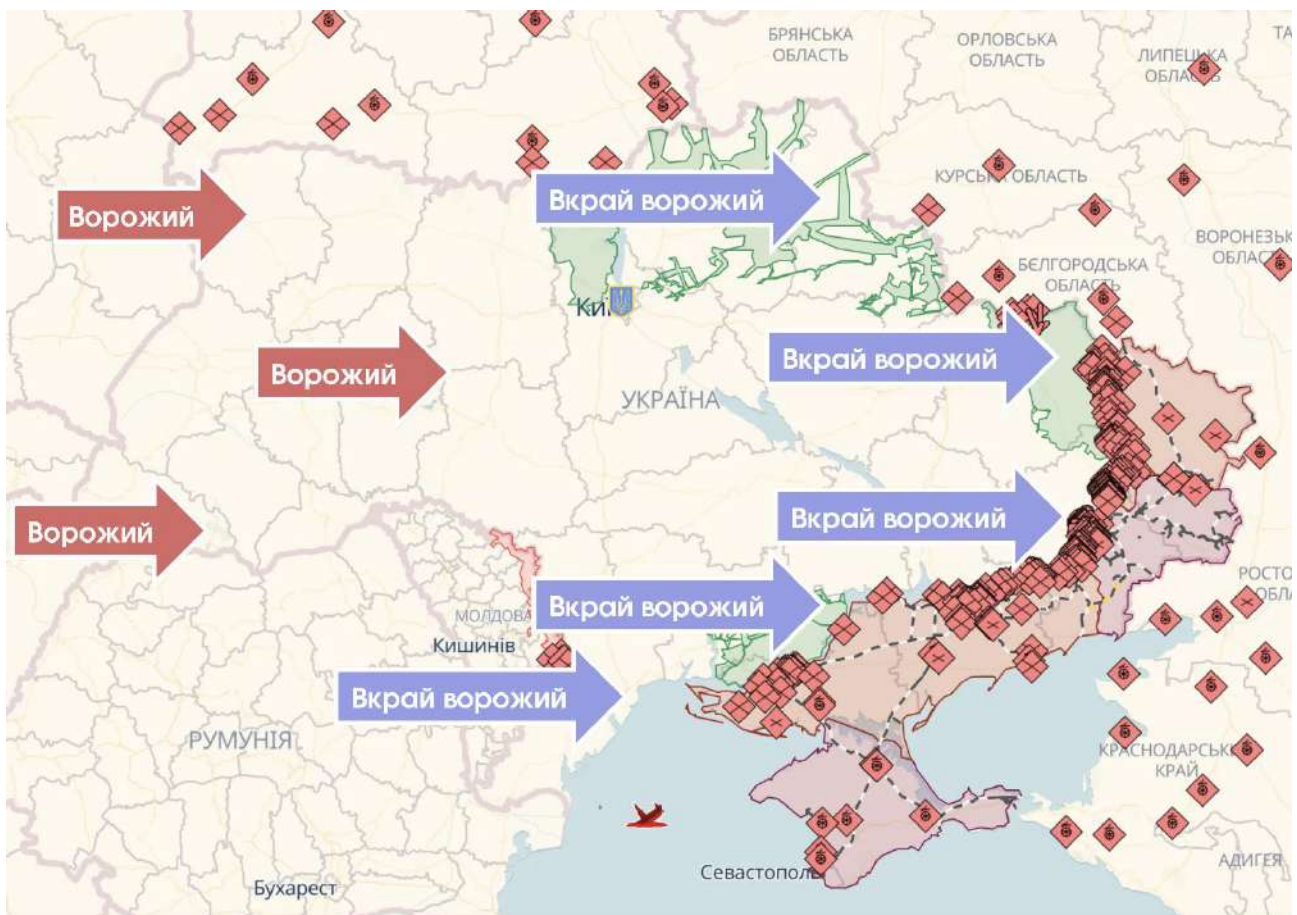

Рисунок 1. «Ворожий» та «вкрай ворожий» контексти для регіонів України (травень 2024 р.), <https://www.deepstatemap.live/#6/48.553/26.543>

Характер лідера(ки): асиметричний фактор у протистоянні систем

Питання впливу особистих якостей цивільних і військових управлінців (або ж того, що ми б назвали «характером лідера(ки)») на абсолютно різну результативність довірених їм підрозділів під час виконання ідентичних завдань, давно стало предметом розгляду науковців різних країн. І для кращого розуміння подальшого матеріалу буде доцільно розглянути найбільш поширені підходи до оцінки лідерського характеру.

Ще у 2004 р. К. Петерсоном та М. Селінгманом запропонована «Модель сильних сторін характеру», що має шість основних складових:

- мудрість та знання;
- гуманність;
- справедливість;
- поміркованість;
- візійність;
- хоробрість.

Кожна з означених чеснот поділялася на 3–5 елементів (рис. 2) [11].

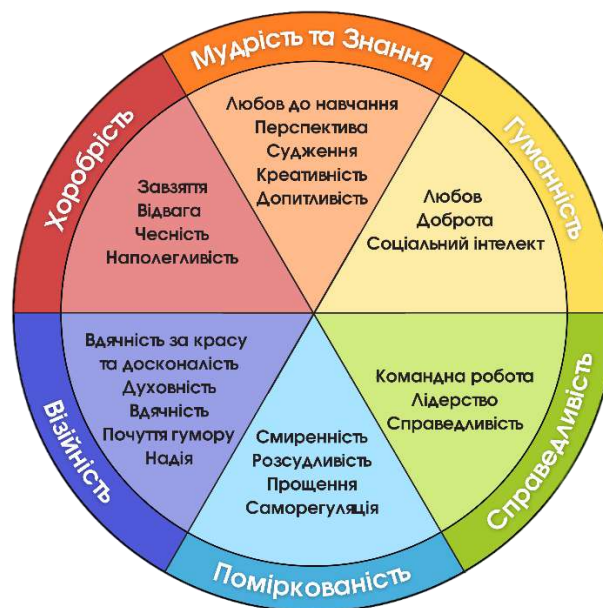

Рисунок 2. Модель сильних сторін характеру
К. Петерсона та М. Селінгмана, 2004 р.

Деяко інший погляд на це питання був опублікований Т. Райтом у 2017 р. Його модель отримала назву «Перелік сильних сторін характеру (для організацій)». На відміну від колег, автор цієї теорії обмежився п'ятьма рисами, що не розбивалися на дрібніші структури:

- критичне мислення;
- доблесть;
- цілісність;
- працелюбність;
- саморегуляція (рис. 3) [14].

Рисунок 3. Перелік сильних сторін характеру (для організації) Т. Райта, 2017 р.

Нарешті, під впливом світової економічної кризи 2008–2009 рр. М. Кроссан, Ж. Сейтс та Д.ж Ґандз, представники *Western University of Ontario*, взяли за власне дослідження характеру лідера(ки) як першопричини (не)успішності команд під час виконання поставлених перед ними завдань. Вченими визначено 11 чеснот характеру, кожна з яких ділилася на 5–9 складових. І саме вона ляже згодом в основу досліджень самого *Ian O. Ichnatowycz (Institute for Leadership, Ivey Business School)* та їхньої партнерської організації в Україні – Центру Лідерства УКУ. Тож зупинімося на цій моделі більш детально (див. рис. 4) [4].

Закладена авторами моделі характеристика чеснот є наступною:

Критичне судження. Готовність приймати обґрунтовані рішення своєчасно, спираючись на релевантну інформацію та критичний аналіз фактів. Врахування ширшого контексту під час прийняття рішень. Прояв гнучкості в разі зіткнення з новою інформацією або обставинами. Наявність інтуїтивного відчуття найкращого способу дій. Здатність вникати в суть складних проблем. Ефективність розмірковувань в умовах невизначеності чи неоднозначності.

Візійність. Вміння помічати можливості там, де інші їх не бачать. Наявність широкого кругозору, як щодо довгострокової перспективи, так і щодо врахування різноманітних факторів. Присутність сильного відчуття мети в житті. Черпання натхнення з досконалості або з вдячності до краси у таких сферах як спорт, музика, мистецтво і дизайн.

Драйв. Прагнення досконалості, наявність сильного бажання щодо досягнення успіху. Вирішення проблем з енергією, пристрасстю та усвідомленням їхньої терміновості.

Колаборація. Усвідомлення цінності й активна підтримка та розвиток позитивних стосунків між людьми. Заохочення до відкритого діалогу. Відсутність захисної реакції на виклики. Здатність встановлювати зв'язок з ін-

шими на фундаментальному рівні, сприяючи обміну ідеями та думками. Визнання ймовірності взаємного впливу певних обставин на інших членів команди.

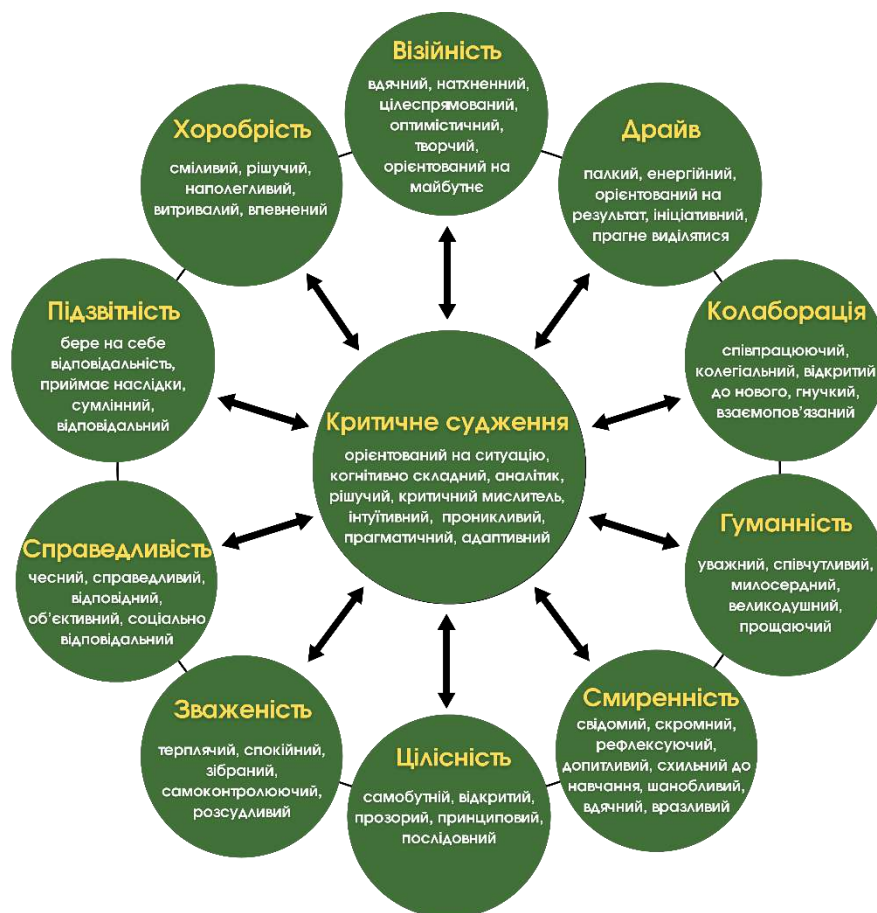

Рисунок 4. Схема характеру лідера(ки) (в організаційному лідерстві), за М. Кроссан, Ж. Сейтсом та Дж. Гандзом, 2016 р.

Гуманність. Прояв щирої турботи про інших і здатність оцінити й ото-тожнити цінності, почуття й переконання інших. Спроможність прощати та не тримати зла на оточення. Усвідомлення вразливості людей і надання їм можливості навчатися з помилок.

Смиренність. Надання змоги досягненням самим говорити за себе. Визнання обмежень. Розуміння важливості вдумливого аналізу власних думок та ідей. Сприйняття можливостей для особистого зростання та само-розвитку. Відсутність егоцентризму. Наявність поваги до інших, а також цінування їхніх сильних сторін і внесків.

Цілісність. Дотримання високих моральних стандартів. Відповідність поведінки етичним нормам навіть за складних обставин. Сприйняття оточуючими як людини, що діє відповідно до особистих цінностей і переконань. Підтримка організаційних політик і практик.

Зваженість. Спокійна та зібрана поведінка. Збереження здатності ясно мислити і відповідати розумно у напружених ситуаціях. Виконання роботи та вирішення проблем обдумано й обережно. Уникання крайнощів та відір-ваності від реальності.

Справедливість. Готовність забезпечити справедливе ставлення до окремих осіб і відповідність наслідків (позитивних або негативних) їхнім вчинкам. Дотримання об'єктивності суджень та мінімізація особистих упереджень під час прийняття рішень. Надання змоги іншим висловити власну думку щодо процесів та процедур. Надання своєчасних, конкретних і відвертих пояснень стосовно прийнятих рішень. Прагнення виправити неправомірні дії як всередині, так і за межами організації.

Підзвітність. Готовність до відповідальності за власні рішення, дії та помилки. Надійність за непростих ситуацій і щодо виконання зобов'язань.

Хоробрість. Готовність робити правильні речі навіть тоді, коли це може бути непопулярним, позбавляє підтримки та/або призводить до негативних наслідків для лідера(ки). Демонстрація непохитної рішучості, впевненості й наполегливості за складних обставин. Швидке відновлення після невдач [5].

Визначимо, яку роль спроможні відігравати перелічені чесноти в протистоянні «вигорянню» військових і цивільних управлінців в актуальному контексті. І для цього нам знадобиться фінальна складова майбутнього «рівняння» – **JD-R-модель**. Її ми й розглянемо у наступному підпункті.

JD-R-модель: цінність для України

Модель JD-R (англ. *the Job Demands-Resources* – співвідношення вимог і ресурсів роботи) остаточно сформувалася у 2007 р., спільними зусиллями Д. Ксантопулоу, А. Беккера, Є. Демероуті та В. Схауфелі. Адаптовану ілюстрацію цієї моделі ми подаємо нижче (див. рис. 5) [15].

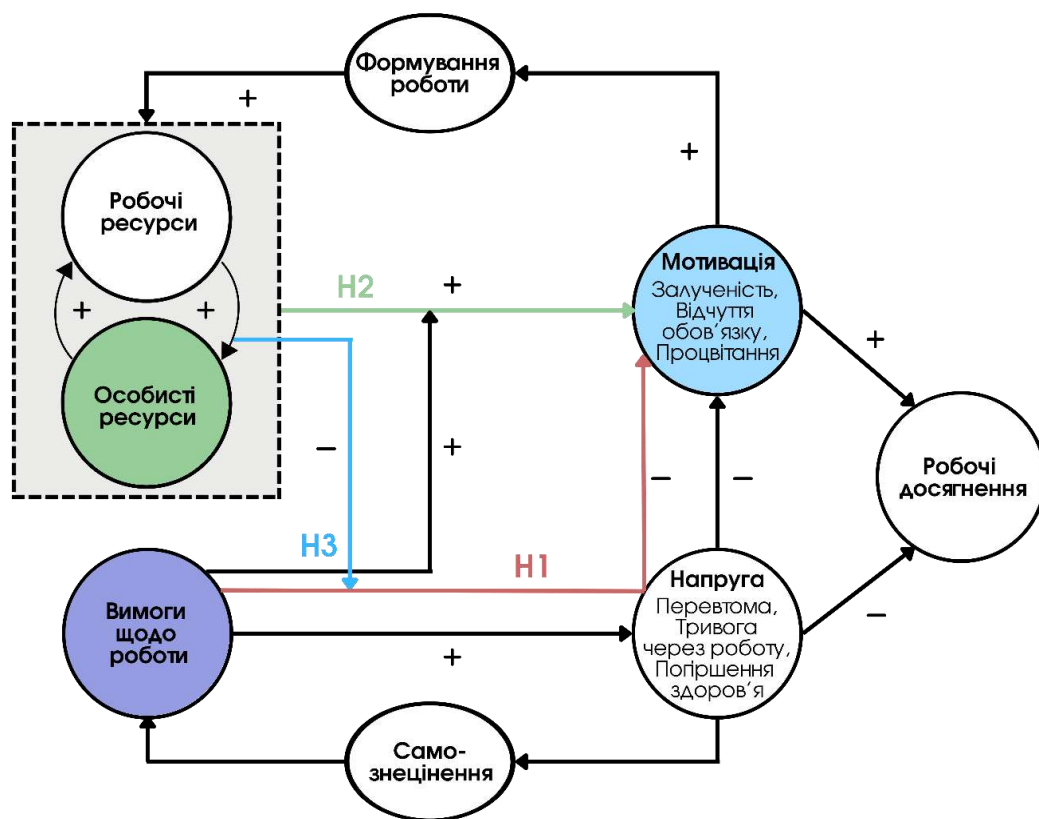

Рисунок 5. Модель співвідношення вимог та ресурсів роботи, за Д. Ксантопулоу, А. Беккером, Є. Демероуті та В. Схауфелі, 2007 р.

Суть цієї моделі зводиться до вкрай простої формули: успішне виконання особою поставлених перед нею завдань можливе за умов поєднання **робочих** (устаткування й умови) та **особистих ресурсів** (включно з характером і навичками). За вдалого поєднання, цих ресурсів достатньо для підвищення **мотивації** працівника, а з нею – й успішного виконання **вимог щодо роботи**, і наявності високих **робочих досягнень**. Водночас, вирішення таких задач зумовлює внутрішню готовність до ще вищого рівня **формування завдань**, що надає змогу структурі розвиватися.

Втім, за умов невідповідності ресурсів або ж вимог керівництва обставинам, що склалися, **мотивація** різко падає. Поряд з цим зростає **напруженість**, що спричиняє **самознецінення**. У свою чергу, це зумовлює некоректне **формування нових завдань**, що лише збільшує кількість помилок, зростання все тієї ж **напруги** та інших негативних наслідків через невідповідність оміряного й фактичного **результату**. В підсумку, невідповідність завдань і ресурсів для їхнього виконання створюють негативний цикл, який швидко демотивує всіх учасників команди або військового підрозділу. В умовах війни, подібний розрив між амбітними цілями та наявними можливостями є особливо частим явищем.

Теорія, яку ми вирішили перевірити у вітчизняному контексті, стосувалася того, чи спроможні потужні **особисті ресурси** (як то розвинені чесноти власного характеру) частково нівелювати нестачу **робочих ресурсів** (що є типовим для ворожого та вкрай ворожого контекстів), і, як наслідок:

- посилити **мотивацію** фахівця (змінна **H2**);
- зменшити (змінна **H3**) негативний вплив (у вигляді змінної **H1**) невідповідних обставинам **вимог щодо роботи** на зростання **напруги** і падіння **мотивації** та рівня **досягнень** підлеглих.

Таким чином, дослідження базувалося на припущенні, що розвинені лідерські чесноти – це особисті ресурси людини, які вона може використовувати для уникнення напруги на роботі, «вигорання» або ж відновлення чи збільшення суб'єктивного добробуту. Тобто, створення передумов для успішного протистояння негативним впливам контексту, у якому змушені діяти українці.

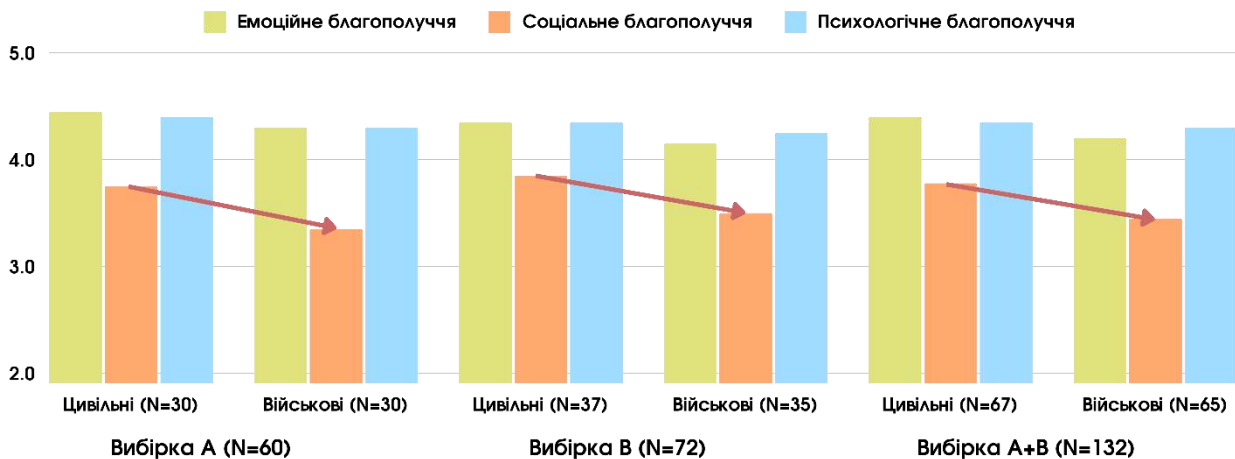
Результати дослідження

У результаті проведених впродовж 2019–2021 рр. опитувань серед 132 цивільних та військових керівників, вдалося з'ясувати, що наше припущення про вплив розвинених чеснот із моделі характеру лідера(ки) на подолання негативних тенденцій із JD-R-моделі відповідає дійсності. Водночас, високий рівень розвитку характеру отримав пряму кореляцію із суб'єктивним добробутом респондентів. До останнього, зокрема, входять:

- емоційне благополуччя;
- соціальне благополуччя;

- психологічне благополуччя.

Опрацювання відповідей 67 цивільних управлінців (30 – у першій вибірці й 37 – у другій) та 65 – військових (30 і 35, відповідно) довело, що існує неочікувана тенденція, котра суттєво вирізняє самооцінку представників обох категорій наших громадян у частині соціального благополуччя (див. графік 1).

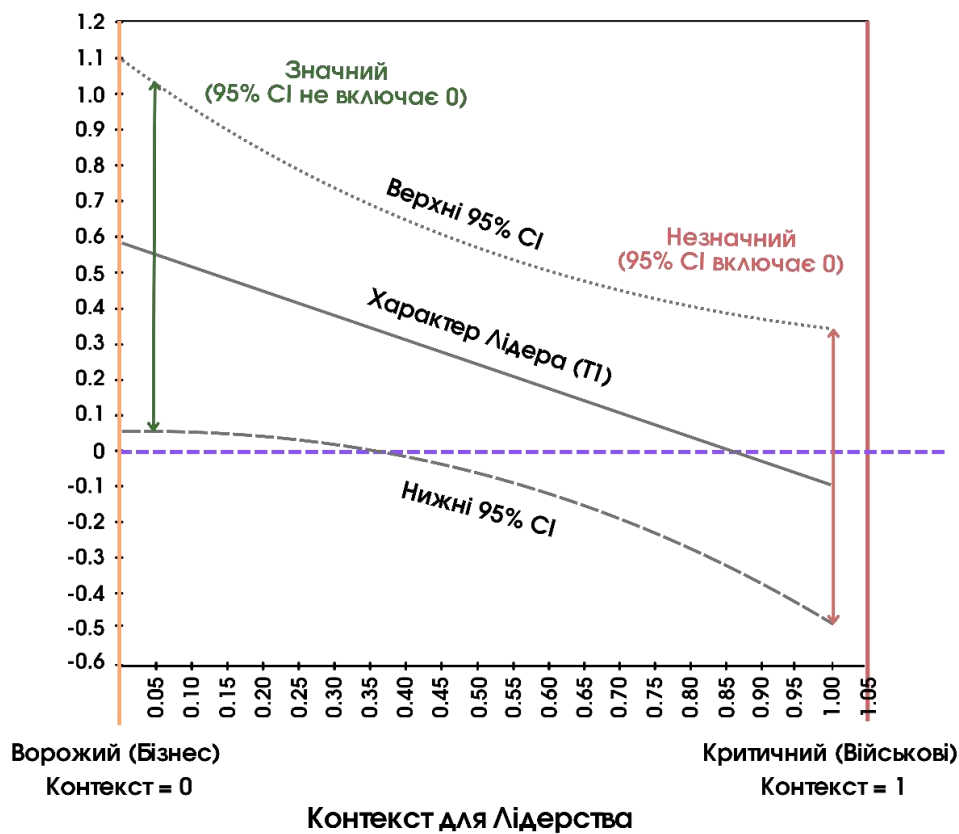

Графік 1. Кореляція суб'єктивного благополуччя цивільних та військових лідерів(ок) України, 2019–2021 рр.

Наведені дані свідчать, у військових, переважно, рівень соціального благополуччя – фактично, усвідомлення власної Місії – виявився суттєво нижчим, аніж у представників бізнесу і державного сектору економіки. Подібна тенденція зберігалася на обох етапах дослідження. Виявлені показники, у свою чергу, посилювали для військових ризик виникнення ситуацій, перелічених нами на початку статті, з покликанням на висновки попередників: ймовірність посиленого «вигоряння», зростання токсичності у колективі чи зниження спроможності до якісного планування завдань і їхнього виконання. Тож зазначений аспект потребує додаткового вивчення у майбутньому.

Встановлена залежність рівня соціального благополуччя від контексту, у якому працювала та чи інша категорія населення, отримала наступний вигляд (див. графік 2).

Задля з'ясування причин подібної кореляції, ми додатково провели понад десяток поглиблених інтерв'ю із респондентами з числа військовослужбовців. Вони надали змогу прояснити обставини, за яких люди, що стояли на захисті держави у 2019–2021 рр., відчували суттєвий спад суб'єктивного соціального добробуту. Зокрема, основними факторами впливу, на думку опитуваних, виявились: недостатня зацікавленість суспільства і держави (на час проведення дослідження) у вирішенні проблем та викликів, з якими доводилося зіштовхуватись військовим, а також неефективна організаційна культура, що панувала у багатьох підрозділах (часто – така, що була носієм застарілої, ще радянської, спадщини).

Графік 2. Взаємозв'язок соціального благополуччя і контексту для виконання роботи

Ще одним завданням, яке ми ставили перед собою, було встановлення пріоритетності чеснот для обох категорій лідерів(ок) (див. табл. 1).

Таблиця 1. Пріоритетність розвитку чеснот характеру для цивільних і військових лідерів(ок)

Цивільні:

Військові:

Чеснота	Середнє значення
Драйв	2.62
Візійність	2.41
Хорообрість	2.21
Цілісність	2.14
Колаборація	1.93
Справедливість	1.90
Гуманність	1.66
Зваженість	1.59
Критичне судження	1.45
Смиренність	0.83
Підзвітність	0.45

Чеснота	Середнє значення
Критичне судження	2.45
Хорообрість	2.10
Справедливість	2.00
Зваженість	1.80
Візійність	1.79
Цілісність	1.62
Драйв	1.41
Колаборація	1.31
Підзвітність	0.38
Гуманність	-0.48
Смиренність	-0.55

Військові продемонстрували особливу розважливість у підборі критеріїв для «ідеального(ої)» лідера(ки). Першопричиною цьому, як дозволили припустити результати поглиблених інтерв'ю, стала висока ціна, котру вони змушені були сплачувати за надмірну необережність.

Окремої уваги, на нашу думку, заслуговують наступні тези, згадані в цих розмовах:

- за визнанням більшості співрозмовників, «керівники українських підрозділів відчували себе неефективними, коли діяли за старої, пострадянської організаційної культури». За такої культури, навіть вищим керівникам доводилося «мовчки виконувати наказ, з яким вони не згодні, без будь-якої можливості для заперечень»;

- водночас, ще за декілька місяців до повномасштабного вторгнення Росії, наші співрозмовники зазначали, що «значна частина українського суспільства не визнає їхніх зусиль щодо захисту своєї країни».

Отримані результати дозволили говорити про справедливість припущення щодо часткової компенсації негативних наслідків JD-R-моделі розвиненим характером лідера(ки). Водночас, дисбаланс між робочими ресурсами та вимогами, про який часто згадували респонденти з числа військовослужбовців, міг перешкоджати буферному впливу характеру лідера/ки на їхнє суб'єктивне благополуччя. У тому числі, на те, як вони осмислювали свій внесок у «соціальний розвиток» рідної держави. І першоджерелом для подолання таких негативних тенденцій повинна стати реформа самої організаційної культури Сил оборони України, котра матиме на меті природний розвиток чеснот військових, а як наслідок – і зменшення стресу та інших негативних факторів у процесі виконання завдань і в контексті війни на виснаження.

Висновки

Таким чином, нам вдалося з'ясувати, що розвиток характеру та 11 чеснот, що його складають, справді здатний зменшити вплив негативних факторів на суб'єктивний добробут цивільних і військових управлінців як у ворожому, так і, особливо, у вкрай ворожому контекстах. Водночас, опитування військових і цивільних управлінців продемонстрували суттєву відмінність між їхніми пріоритетами у саморозвитку. Згідно з отриманими нами результатами, сержантський та офіцерський склад, в основі своїй, був схильний демонструвати більшу розсудливість, що створює передумови для суттєвого розвитку вітчизняного військового й економічного потенціалу у випадку активної взаємодії вихідців з обох середовищ. Та перепорою для зазначених вище тенденцій, найчастіше, виступає неефективна організаційна культура, без свободи дій учасників у межах власних повноважень. Саме вона чинить вкрай негативний вплив на індивідуальний розвиток, самопочуття та результативність членів команди або підрозділу. І лише докорінна зміна організаційної культури спроможна перетворити

Сили оборони України й інші державні структури на дієвий «організм», готовий до вирішення широкого спектру завдань і викликів на сучасному етапі війни і після її завершення.

Література

1. Bakker A. B., Demerouti E. Multiple levels in Job Demands-Resources Theory: Implications for Employee Well-Being and Performance. *Handbook of Wellbeing*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers, 2018. DOI : nobascholar.com.
2. Byrne A., Dionisi A.M., Barling J., Akers A., Robertson J., Lys R., Wylie J., Dupré K. The Depleted Leader: The Influence of Leaders' Diminished Psychological Resources on Leadership Behaviors. *The Leadership Quarterly*, 2014. № 25(2). P. 344–357. DOI : doi.org/10.1016/j.leaqua.2013.09.003.
3. Castro A., Phillips N., Ansari S. Corporate Corruption: A Review and Agenda for Future Research. *Academy of Management Annals*. 2020. № 14. P. 935–968. DOI : doi.org/10.5465/annals.2018.0156.
4. Crossan M. Developing Leadership Character. IVEY, 2012. URL : <https://www.iveybusinessjournal.com/publication/developing-leadership-character>.
5. Crossan M. Leader Character Framework. IVEY, 2016. URL : <https://www.ivey.uwo.ca/leadership/research-resources/leader-character-framework>.
6. Hannah S., Uhl-Bien M., Avolio B., Cavarretta F. A Framework for Examining Leadership in Extreme Contexts. *The Leadership Quarterly*, 2009. URL : https://www.researchgate.net/publication/222545706_A_Framework_for_Examining_Leadership_in_Extreme_Contexts.
7. Hannah S., Avolio B., Walumbwa F. Relationships between Authentic Leadership, Moral Courage, and Ethical and Pro-Social Behaviors. *Business Ethics Quarterly*, 2021. P. 555–578. DOI : <https://doi.org/10.5840/beq201121436>.
8. Mackey J., Frieder R., Brees J., Martinko M. Abusive Supervision: A Meta-Analysis and Empirical Review. *Journal of Management*, 2017. URL : https://www.researchgate.net/publication/276514411_Abusive_Supervision_A_Meta-Analysis_and_Empirical_Review.
9. Mano H. Book Review: Process and Structure in Human Decision Making. *Journal of Marketing Research*, 1992. № 29 (1). P. 151–153. DOI : <https://doi.org/10.1177/002224379202900114>.
10. Maslach C., Schaufeli W. B., Leiter M. P. Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, 2001. № 52. P. 397–422. DOI : <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>.
11. Peterson C., Seligman M. E. Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification. Washington, DC: American Psychological Association; New York : Oxford University Press, 2004. 800 p.
12. Sirén C., Patel P., Örtqvist D., Wincent J. CEO Burnout, Managerial Discretion, and Firm Performance: The role of CEO Locus of Control, Structural Power, and Organizational Factors. *Long Range Planning*, 2018. DOI : doi.org/10.1016/j.lrp.2018.05.002.
13. Wright J. C., Nadelhoffer, T., Perini T., Langville A., Echols M., Venezia K. The Psychological Significance of Humility. *The Journal of Positive Psychology*, 2017. № 12(1). P. 3–12. DOI : <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1167940>.

14. Wright T. A., Goodstein, J. Character is Not “Dead” in Management Research: a Review of Individual Character and Organizational-Level Virtue. *Journal of Management*, 2007. № 33. P. 928–958.

15. Xanthopoulou D., Bakker A. B., Demerouti E., Schaufeli W. B. The Role of Personal Resources in the Job Demands-Resources Model. *International Journal of Stress Management*, 2011. № 14(2). P. 12–141. URL : <https://disinfo.detector.media/theme/tactics-and-tools?page=3>. DOI : <https://doi.org/10.1037/1072-5245.14.2.12123>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ КОМАНДУВАННЮ ПІДРОЗДІЛІВ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ «ВИГОРЯННЯ» ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

За результатами нашого дослідження, можемо говорити про наступні рекомендації щодо збільшення рівня суб'єктивного добробуту військовослужбовців:

1. Наше дослідження продемонструвало, що існує кореляція між розвитком характеру лідера(ки) і суб'єктивним добробутом його підлеглих (у тому числі – військовослужбовців). Тому, посадові особи, відповідальні за морально-психологічне забезпечення особового складу, мають приділити особливу увагу згаданому аспекту. Зокрема, «Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України» за 2024 р. прямо вказує на необхідність розвитку характеру лідера(ки) серед представників Сил оборони, включно з чеснотами, котрі його формують.

2. Оскільки суб'єктивний добробут військовослужбовців залежить не тільки від характеру їхнього(ої) лідера(ки), але й від ряду інших факторів, вкрай важливо працювати над створенням сучасної, людиноцентричної організаційної культури в армії. Окремо відзначимо роль держави у здійсненні ефективної інформаційної політики, спрямованої на підтримку позитивного образу ветерана та Захисника, а також протидії агресивним інформаційним кампаніям проросійських медіаресурсів у цій сфері.

3. Рекомендовано вдаватися до використання періодичних кількісних і якісних методів збору інформації з метою відстеження рівня суб'єктивного добробуту військовослужбовців.

4. Забезпечити позитивну динаміку рівня соціального добробуту військовослужбовців здатні регулярні бесіди відповідальних осіб з особовим складом підрозділу, які висвітлювали б важливість їхньої діяльності у контексті війни за Незалежність.

НОВАТОРСТВО У СФЕРАХ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

ВПЛИВ БЛОГЕРІВ НА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ПІД ЧАС ВІЙНИ. «БЛОГЕРСЬКИЙ БАТАЛЬЙОН»

Ірина ЄФІМЕНКО

Вступ

Блогерська спільнота є потужним сучасним інформаційним ресурсом, з мільйонною аудиторією та великим, значно більшим, кредитом довіри, аніж традиційні медіа чи соціальні канали новин. З моменту повномасштабного вторгнення блогери самостійно об'єдналися і зорганізувалися у телеграм-чат «Батальйон блогерів», створивши добровольче інформаційне військо з особливими завданнями діяльності, зокрема:

- підтримання Держави світовою спільнотою – системне поширення наративів і розповсюдження соціальними мережами інформації про злочини РФ в Україні, заклики до активної реакції Світу на них і надання Україні зброї, запровадження санкцій проти РФ;
- підтримання співвітчизників – формування національної стійкості через впровадження наративів про необхідність єднання, підвищення довіри до влади й інституцій СБО;
- протидія російській пропаганді – запобігання дискредитації ЗС України, влади, протидія розповсюдженню «зради» шляхом роз'яснювальної роботи з аудиторією.

Наша блогерська команда мала широку цільову аудиторію до початку повномасштабного вторгнення, тому 24.02.2022 ми долучилися до «Батальйону блогерів». У цьому розділі представлений польовий досвід нашої діяльності в «Батальйоні», яким ми вбачаємо за необхідне поділитись, розуміючи подальше зростання ролі соціальних мереж у забезпеченні інформаційної безпеки Держави і вплив блогерів на цей процес.

«“Батальйон” для мене на початку повномасштабної війни був джерелом сили. Коли відбувались обстріли, я заходила в соцмережі та одразу читала, що пишуть інші, бо розуміла: там я знайду гумор, силу і своєрідний спокій. Коли я їздила на лінію фронту, завжди відчувала, що є ті, хто переживає та піклується за мене. Звісно, найбільший вплив був у тому, що я мала впевненість в інформаційній підтримці щодо збирання допомоги військовим. Якщо описати мої думки одним словом, то це – “підтримка”».

Я вдячна, що є частиною цієї спільноти» (блогерка, активістка, волонтерка Олена Магілда).

Інформаційний вплив у соціальних мережах

Ще десять років тому інформаційний вплив на різні ЦА здійснювався іншими каналами і з іншою швидкістю. Сьогодні цей процес відбувається за новими правилами, а рівень його потужності зростає в геометричній прогресії. Тому протистояти інформаційному впливу стає дедалі складніше, тим більше, що наразі саме в інформаційному просторі вирішуються долі не лише окремих людей, а й цілих країн. І першу роль у цьому процесі відіграють соціальні мережі [2]. Саме за їх допомогою ми маємо змогу не лише контактувати один з одним, читати новини чи дізнаватись про події, але й можемо самі створювати ці новини, писати повідомлення лідерам (кам) інших країн, надавати інформацію іноземним медіа, закликати державні органи до певних дій, привертати увагу до гострих соціальних питань, створювати резонанс.

Варто пам'ятати про зворотній бік комунікацій у соцмережах, зокрема, навалу неперевіреної інформації, фейків, ботів – контенту, який безконтрольно споживається аудиторією і дестабілізує не лише психологічний стан українців, але і провокує до деструктивних дій, що загрожують безпеці країни.

Інформаційний вплив у соціальних мережах не обмежується тематикою чи територією. Це справжня світова війна. І сьогодні ми спостерігаємо, як ворог системно працює з іноземною ЦА, надаючи неправдиві факти про вторгнення в Україну та маніпулюючи слабкостями інших держав.

Кейс 1

Блокада українсько-польського кордону

Фото 1. Заклик польського фермера до Путіна «навести лад в Україні та Брюсселі», лютий 2024 р.

Блокада українсько-польського кордону почалася 06.11.2023 р. Організатори польських протестів вимагали повернення до практики видачі дозволів для українських вантажоперевізників і зменшення їх кількості до довоєнного рівня. В лютому протестувальники перейшли до більш зухвалих і провокуючих вчинків, як то публічне масове пошкодження зерна або плакати з проросійськими лозунгами, на які швидко відреагувала поліція, але які розповсюдились мережею,

суттєво напружуючи відносини з одним із ключових партнерів України у війні.

Фото 2. Масштабне пошкодження українського зерна, найбільше з моменту початку фермерських протестів – загалом пошкоджено 160 т зерна

Ефективність інформаційного впливу в соціальних мережах забезпечується поєднанням підходів СК, психології, маркетингу, піару, новітніх галузей – смм, контентмейкерство, інфлюєнс-маркетинг¹ та знанням алгоритмів кожної окремої соціальної мережі.

Наразі надзвичайно важливими й актуальними для підрозділів, що забезпечують інформаційну безпеку, є знання про те, яка інформація, як, де і коли в соціальних мережах розповсюджується краще за все. Саме тому лише усвідомлення всіх механізмів, інструментів, суб'єктів і об'єктів інформаційного впливу в соціальних мережах дозволить сформувати й забезпечити комплексний підхід до захисту українського інформаційного простору в умовах повномасштабної російської агресії.

Роль блогерів у формуванні інформаційного простору

Джерело розповсюдження інформації в соціальних мережах – користувачі. Вони одночасно є як суб'єктами, так і об'єктами інформаційного впливу. Переважно цей процес відбувається несвідомо: одна людина знаходить інформацію і ділиться нею з іншою. Це прагматична основа швидкого розповсюдження інформації в соціальних мережах, що задовольняє як користувачів, так і засновників соціальних мереж, які успішно монетизують розповсюдження інформації користувачами. Так з'явився смм (англ. *smm* –

¹ Більшість спеціалістів у сфері смм, контентмейкерства, інфлюєнс-маркетингу отримали знання і навички в процесі самоосвіти, оскільки ці новітні напрями діяльності ще не внесено до офіційного класифікатора професій. Вони є продуктом стрімкого розвитку соціальних мереж і попиту на рекламу на цьому майданчику.

social media marketing) – вид маркетингу, який включає комплекс активностей у соціальних мережах, спрямований на просування тієї чи іншої інформації, найчастіше, бренду або певного продукту бренду. Так з'явився *target* (англ. *target* – мета) – послуга, яку платно надають соціальні мережі для спрямування тієї чи іншої інформації на конкретну аудиторію. Зазначене свідчить, що інформація в соціальних мережах розповсюджується не лише несвідомо, а й доволі керовано.

Мережевий маркетинг передбачає наявність контрольованого розповсюдження – від 10 % до 90 %. *Контрольоване розповсюдження інформації* – це розповсюдження, в якому заздалегідь відомі мета, цільова аудиторія, інструменти, канали, час та прогнозується результат охоплення цільових аудиторій. Це штучне розповсюдження інформації, адже воно вимагає нагляду на всіх етапах процесу, матеріальних витрат, вузько спеціалізованих знань алгоритмів і налаштувань тієї чи іншої соціальної мережі. Яскравим прикладом є реклама.

Недоліком контрольованого розповсюдження є значно менше охоплення і, відповідно, менша довіра аудиторії до інформації у порівнянні з природнім процесом. Раніше, коли ми бачили рекламу, то перемикали телевізор. Сьогодні, щоб цього не сталося та інформація все ж таки спрацювала, контрольоване розповсюдження має займати не більше 30 % контенту соціальних мереж.

Результативним є розповсюдження вірусного контенту, коли відео чи повідомлення неочікувано набирає охоплення в сотні, а то і тисячі разів більше, ніж аудиторія користувача. На, так би мовити, «вірусність» безпосередньо впливають характеристики контенту – якість, актуальність, скандальність, а також відповідність алгоритмам тієї чи іншої соціальної мережі. Створення контенту, що відповідає наведеним показникам, є завданням *контентмейкера* – представника однієї з новітніх «професій» маркетингу в соціальних мережах. Аудиторія значно швидше розповсюджує те, що виглядає захопливо і яскраво, відгукується загальному настрою в суспільстві та підтримує дискусії.

Усі наведені особливості розповсюдження інформації в соціальних мережах можна і необхідно враховувати, коли мова йде про необхідність протидіяти ворожій пропаганді, адже створення і поширення пропаганди відбувається за правилами маркетингу та алгоритмів соціальних мереж.

Ключовим моментом у розповсюдженні інформації є джерело. Один і той самий контент, поширений за однією і тією ж схемою від різних користувачів, може мати абсолютно протилежний результат в охопленні. Саме джерело розповсюдження формує довіру до інформації. Вона транслюється максимально стрімко, коли аудиторія довіряє джерелу і якщо контент

відповідає вимогам аудиторії й соціальних мереж. У цьому випадку йдеться про органічне поширення інформації. Наголосимо, що саме блогери як джерело мають найбільшу довіру аудиторій серед усіх інших інформаційних каналів. Цьому сприяє відкритість блогерів, які демонструють своє життя на загал. Тому *підписники несвідомо вважають блогерів своїми друзями через їхню відвертість. А блогери свідомо вважають свою аудиторію сім'єю*. Це значно підвищує ступінь впливу думки блогера на всю аудиторію, порівняно з іншими інформаційними джерелами.

Одна з навичок блогера – відчувати настрої своєї аудиторії і на основі цього формувати інформаційний потік. Мова не лише про цифри статистики, як-от вподобання, збереження публікацій, вік і стать аудиторії, тощо. Сама суть блогерства полягає в унікальному зворотному зв'язку аудиторії, не стільки в коментарях, скільки в діалогах та особистих переписках, які блогери постійно ведуть зі своїми читачами з різних куточків країни, в тому числі і з людьми в окупації, і з військовими на фронті. Враховуючи те, що блогер на відміну від медіа одноособово є й аналітиком соціальних мереж, і редактором своєї сторінки, і комунікатором з аудиторією, і продюсером свого кінцевого продукту, він має змогу найбільш точно та ефективно створити і поширити інформацію у своєму профілі для своєї аудиторії, ніж будь-хто інший.

Отже, роль лідерів думок, блогерів, інфлюенсерів в інформаційному полі надзвичайно велика. І коли йдеться про розповсюдження інформації, що спрямована на забезпечення інформаційної безпеки, як-от викриття фейків чи закликів дотримуватися інформаційної гігієни, варто розуміти, що саме джерело, тобто блогер, впливає на те, якою буде реакція аудиторії. Таким чином, взаємодія з ним фахівців безпекових інституцій, які опікуються питаннями інформаційної безпеки, є вкрай важливою.

Правове підґрунтя блогерства, свобода слова і цензура

Перші блогери з'явилися ще за часів «Живого журналу» – блог-платформи США, заснованої в 1999 р., і сервісу для ведення блогів Blogger. У 2005 р. з'явився ютуб, пізніше – фейсбук та інстаграм. Блогерами стали називати не лише авторів блогів на спеціальних платформах, а й користувачів соціальних мереж, які створюють контент і мають аудиторію.

З часом популярність блогерів лише зростала і цьому сприяло одночасно декілька факторів, зокрема, алгоритми соціальних мереж та увага рекламного середовища до потенційного комунікативного майданчика. Розвиток блогерства найстрімкіше відбувався в інстаграмі, який не обме-

жував у кількості підписників, сприяв просуванню контенту і був максимально зручним для користувачів.

У 2017 р. в Україні з'явилися перші блогери, які мали кількість підписників понад 1 млн. У цей час перші великі міжнародні бренди почали надавати перевагу рекламній співпраці саме з блогерами через низьку вартість контакту й унікальність лояльної аудиторії. У 2019 р. блогерів почали називати «нові медіа», адже вони мали значно більше охоплення аудиторії, ніж телебачення чи преса, і щоденно на високій довірі формували суспільну думку. Саме тоді сформувалось уявлення, хто ж є блогером: це особа, якій притаманні такі ознаки:

- має власний блог на будь-якій платформі;
- регулярно створює контент;
- має активну унікальну аудиторію;
- взаємодіє з аудиторією;
- впливає на аудиторію.

Привертає увагу, що всі платформи соціальних мереж на той час керувалися з офісів Східної Європи, які переважно знаходилися у Москві. Тому не викликає сумніву, що інформаційна війна проти України почалася ще до 2014 р.

У 2019 р. вперше постало питання щодо законодавчого врегулювання діяльності блогерів. Наголосимо, що це питання залишається відкритим дотепер. У чинному законодавстві України діяльність блогерів частково регулюється положеннями Закону «Про інформацію» [5]. Водночас відсутнє будь-яке законодавче регулювання розповсюдження недостовірної інформації в соціальних мережах. І якщо у журналістів, наприклад, є кодекс етики [6], то у блогерів немає навіть подібного документу. І нічого, крім відповідальності перед аудиторією і власною громадянською позицією, не керує тими, хто має найбільший вплив на аудиторію України і за її межами.

Безперечно, одна з найголовніших цінностей Держави – свобода слова [3]. Проте у період повномасштабного вторгнення РФ має бути нормативно-правове регулювання діяльності осіб, які формують думку суспільства.

Сьогодні спостерігається дуже низький рівень інформаційної гігієни як серед блогерів, так і серед користувачів соціальних мереж. І хоча неможливо прибрати деструктивний контент із соціальних мереж, є перспектива підвищити обізнаність блогерів у цьому питанні. Адже інформаційний вплив не розповсюджується сам по собі, його розповсюджують люди. Коли один блогер, який має 1 млн підписників, ділиться певною інформацією, це означає, що вона фактично охопила до 200 тис. користувачів, а потенційно – до 1 млн і більше.

Соціальні мережі напередодні 24.02.2022

Активна фаза інформаційної війни в соціальних мережах почалась, за нашими спостереженнями, за півроку до повномасштабного вторгнення. Найактивніші комунікації спостерігалися у фейсбуці. Вважаємо, що це зумовлено складом відвідувачів мережі: половина користувачів фейсбуку – люди 21-54 років; за часткою українських користувачів до 31 року фейсбук займає II місце після інстаграму, а користувачі віком від 32 років і старші вже надають перевагу фейсбуку. Найбільше прихильників цієї соцмережі серед 35-річних українців (понад 400 тис.), а також сукупно у віковій групі 65+ – 1 млн. У фейсбуці жіноча аудиторія переважає чоловічу [7].

Через місяць після початку повномасштабного вторгнення акаунти блогерів, які віддавали перевагу естетичним фото, гумористичним відео, темам моди, краси і материнства, стрімко змінили зміст свого контенту. За словами блогерів аудиторія хотіла чути від них пояснення, думку, пораду щодо дій у зв'язку з воєнними діями. Більшість із них самостійно прийняли рішення допомагати і надавати моральну підтримку багатомільйонній аудиторії.

Серед лідерів думок інстаграму вважається моветоном і недосвідченістю критикувати дії державних інституцій і розповсюджувати очевидні фейки. В цій мережі існує культура кенселингу тих, хто відверто дестабілізує інформаційне поле, а враховуючи, що коментарі не мають такої ваги як у фейсбуці, можна припустити, що на початку війни інстаграм був справді (і залишається досі) мережею лідерів думок.

Кейс 2

Особиста сторінка в інстаграмі блогерки Улі Станіславської

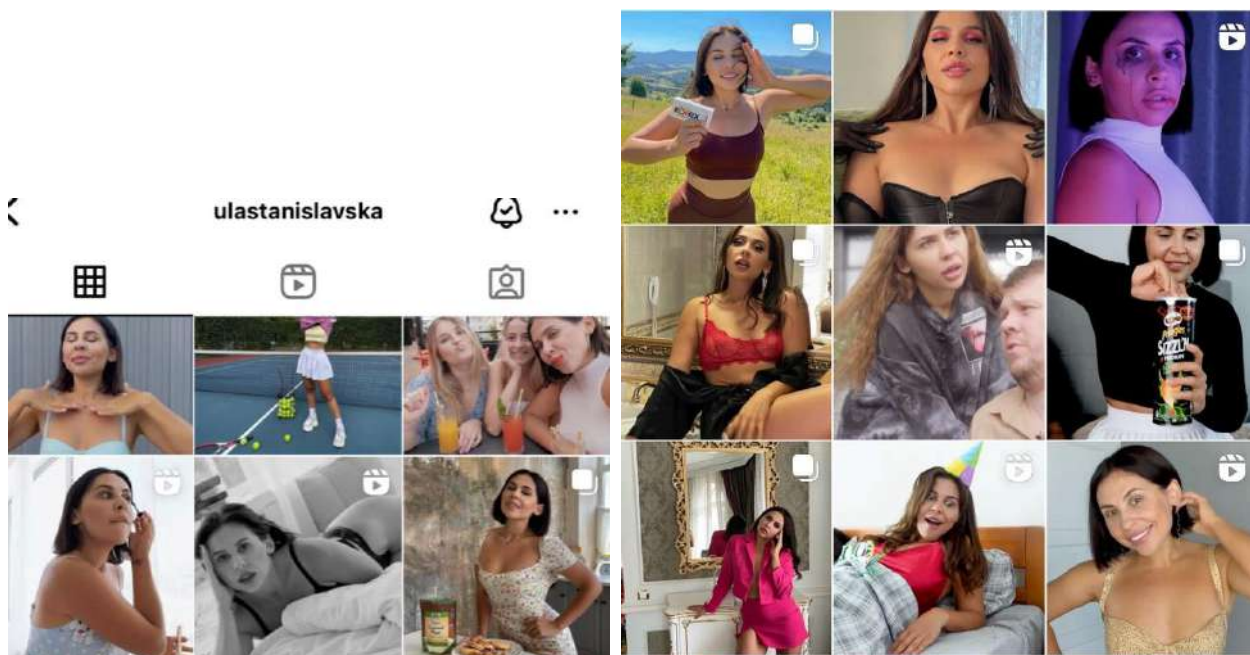

Фото 3. Сторінка до повномасштабного вторгнення

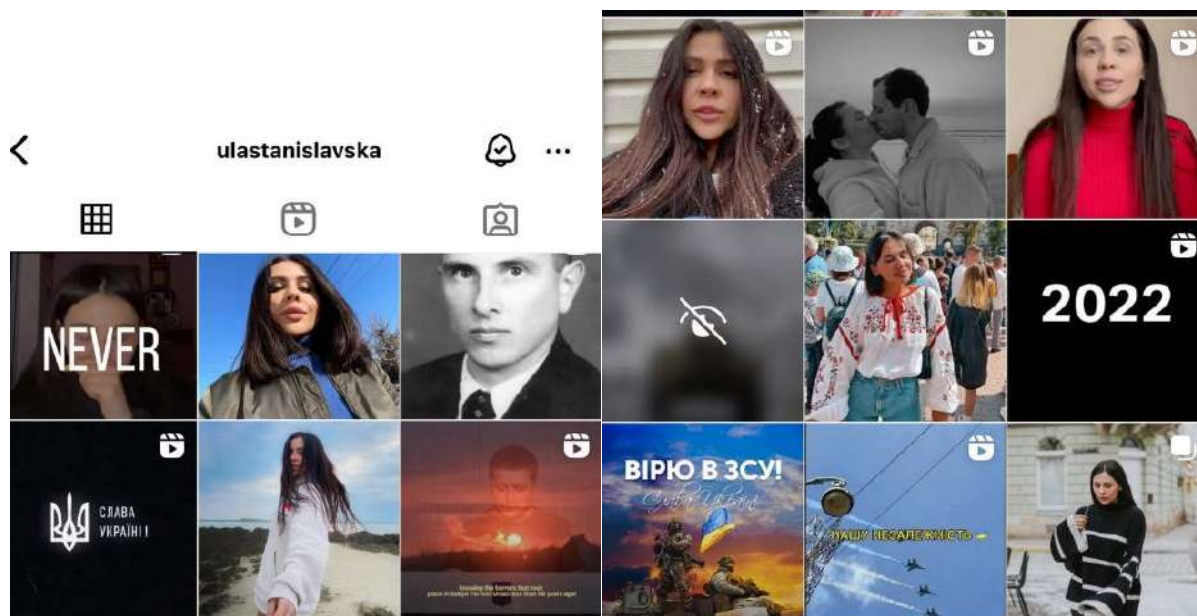

Фото 4. Публікації у лютому 2022 р.

Також варто звернути увагу на комунікації у твіттері. Ця мережа корисна присутністю великої кількості іноземних медіа, політиків, блогерів – вестернів¹.

Кейс 3 Із досвіду твіттер-комунікації блогерки і волонтерки Улі Станіславської

З вестернами можна і варто комунікувати, якщо ти маєш певну кількість підписників, якщо ти пишеш англійською, обов'язково використовуєш необхідні хештеги та поширюєш правильну інформацію.

У твіттері розповсюджується інформація про воєнні злочини РФ в Україні, світу демонструються наслідки жорстоких бомбардувань. Ці факти доносяться до вестернів. Невеликі аудиторії твіттеру закривають великі збори допомоги ЗС України. У мене є знайома волонтерка Яна, з якою я возила допомогу військовим у Донецьку область. Разом з Яною ми зібрали мільйон гривень донатів для наших військових. Кожного дня вона збирає допомогу для наших хлопців на Авдіївському та Вугледарському напрямках. Вона закриває щотижня по декілька мільйонів зборів. І це все завдяки твіттеру.

Ще додам: до комунікацій у твіттері залучено велику кількість брендів. Вони часто долучаються до збирання донатів на допомогу Україні, хоч в інших соцмережах в них буде позиція: «Ми поза політикою і конфліктами». У твіттері так не вийде. Бренди там дуже активні. Наприклад, Маслотом долучається до збирання донатів, розміщуючи в коментарях повідомлення: «Кожному, хто зробить донат на 666 гривень, даруємо банку Маслотом». Таким чином, рекламний і волонтерський рух поєднуються. Твіттер, мені здається, найбільше працює для перемоги України, ніж інші соціальні мережі, бо це ядро найсвідомішої активної молоді, військових, медиків.

Комунікації у тіктоці також не залишилися поза ситуацією в Україні. В цій мережі присутні понад мільярд активних користувачів на місяць. Аудиторія тіктоку складається на 57 % з жінок, та 43 % – з чоловіків. Пере-

¹ Вестерн (у твіттер-комунікації) – представник іноземної цільової аудиторії.

важна більшість користувачів віком від 18 до 24 років, а 17,6 % жінок та 13,6 % чоловіків – у віці від 25 до 34 років. Лише 3 % користувачів віком 55 років і старше використовують тікток. Напередодні 24.02.2022 і дотепер одними з ключових наративів залишаються «Україна – незалежна Держава», «Україна має перемогти країну-агресорку» і «Україна – щит Європи». В той же час у тіктоці особливою популярністю користуються відеопередбачення щодо можливих результатів війни, а з початку 2024 р. просувається проросійська інформаційна кампанія «Ухилянт».

Перед повномасштабним вторгненням суттєво зросла популярність в Україні російського месенджера – телеграм, який, на відміну від соціальних мереж, не має цензури щодо відео та фото, а також завдяки своїм налаштуванням залишає за авторами повну анонімність і не дає змоги ідентифікувати джерело. Сьогодні, за інформацією дослідників, кількість проросійських телеграм-каналів, які відвідують українські громадяни, складає понад 300 [1].

Зауважимо, що на початку повномасштабного вторгнення офіційні джерела не задовольняли потреби суспільства у своєчасному інформуванні, наданні алгоритмів дій і конкретних рекомендацій щодо можливої ситуації повномасштабної війни. Мотивуючі заяви не відповідали на найнагальніші питання: де здавати кров, якою дорогою безпечно покинути місто, який рівень загрози окупації тощо. Зрозуміло, що така інформація не надавалась на широкий загал, зокрема, через заходи безпеки. Але не слід ігнорувати той факт, що саме через відсутність актуального і повного інформування люди не мали можливості прийняти вчасно рішення, від яких залежало їхнє життя.

Враховуючи низьку довіру до медіа, недостатню оперативність в комунікації державних установ через офіційні джерела, масштабну паніку серед населення, а також відсутність досвіду аудиторії в інформаційній гігієні, телеграм-канали, імовірно створені ворогом, за лічені дні набирали значну аудиторію, розповсюджуючи дестабілізуючу інформацію.

Отже, деструктивний інформаційний вплив (поширення панічних настроїв, розповсюдження повідомлень «Київ за 3 дні», магічні передбачення, тощо) напередодні повномасштабного вторгнення здійснювався за допомогою усіх соціальних мереж. Інформаційні операції ворога були ретельно сплановані з врахуванням особливостей соцмереж і психологічного стану аудиторій.

Алгоритми всіх соціальних мереж працюють за принципом пропозиції споживачу контенту подібного до того, який він вже споживає. Тож не викликає заперечення, що аудиторія, споживаючи контент у соціальних мережах, сприяла поширенню інформаційного впливу. Наприклад, за нашими спостереженнями, патріотично налаштована молодь у тіктоці не поширювала дестабілізуючий контент, проте ділилася відео з передбаченням, не замислюючись над тим, що це також має на меті негативний вплив.

Серед усіх соціальних мереж найбільш стійкою до деструктивних про-російських впливів виявився інстаграм. І відбулося це саме завдяки українським блогерам.

Самоорганізація блогерів. «Блогерській батальйон»

Як вже було зазначено, блогерська спільнота ані на початку війни, ані зараз не мала і не має організаційної структури, законодавчого визначення чи інструментів врегулювання. По суті, це окремі лідери думок, які час від часу спілкуються між собою, часто мають розбіжності в поглядах. При цьому збільшення попиту на рекламні інтеграції в соціальних мережах додає конкуренції між ними.

Однією з особливостей організації роботи блогерів є так званий хайп – явище, відоме кожному користувачу соціальних мереж. За своїм змістом *хайп* – це скандальні вчинки, заяви, публікації, які привертають увагу аудиторії, що призводить до зростання статистики. Практично всі блогери з аудиторією понад 1 млн утримують увагу своїх читачів саме за допомогою скандалів. І часто, з метою посилення ефекту, до скандалу долучається інший блогер. Прикладів публічних обвинувачень і з'ясовування стосунків, особливо до повномасштабного вторгнення РФ, було безліч. Звичайно, існували групи, об'єднані між собою спільними інтересами, особистими стосунками та комерційною співпрацею. Але розбіжностей і протистояння у той період спостерігалось значно більше.

Відсутність етичного кодексу та конкуренція, особливо на етапі формування блогерської спільноти, призвели до вкрай напружених стосунків між українськими лідерами думок.

25.02.2022 р., на другий день повномасштабного вторгнення РФ, у блогерській спільноті все змінилось, відбулася перша спроба самоорганізуватися. Представники Міністерства цифрової трансформації України звернулися до представниці блогерської спільноти Ванесси Віноградової з пропозицією створити у телеграмі чат, до якого включити всіх лідерів думок, котрі бажають підтримати країну в інформаційному просторі. За три дні до чату «Батальйон блогерів» доєдналося 369 осіб. Задля підтримання інформаційного простору об'єдналися навіть ті блогери, які раніше конфліктували. Загальна кількість усіх їхніх підписників перевищувала кількість населення України, адже з 369 блогерів, що доєдналися до чату, 34 мали аудиторію понад 1 млн підписників кожен. За приблизними підрахунками «Батальйон блогерів» мав потенціал охопити понад 200 млн читачів. Він став першим добровільним самоорганізованим об'єднанням лідерів думок України. Подібних аналогів у світі не існувало.

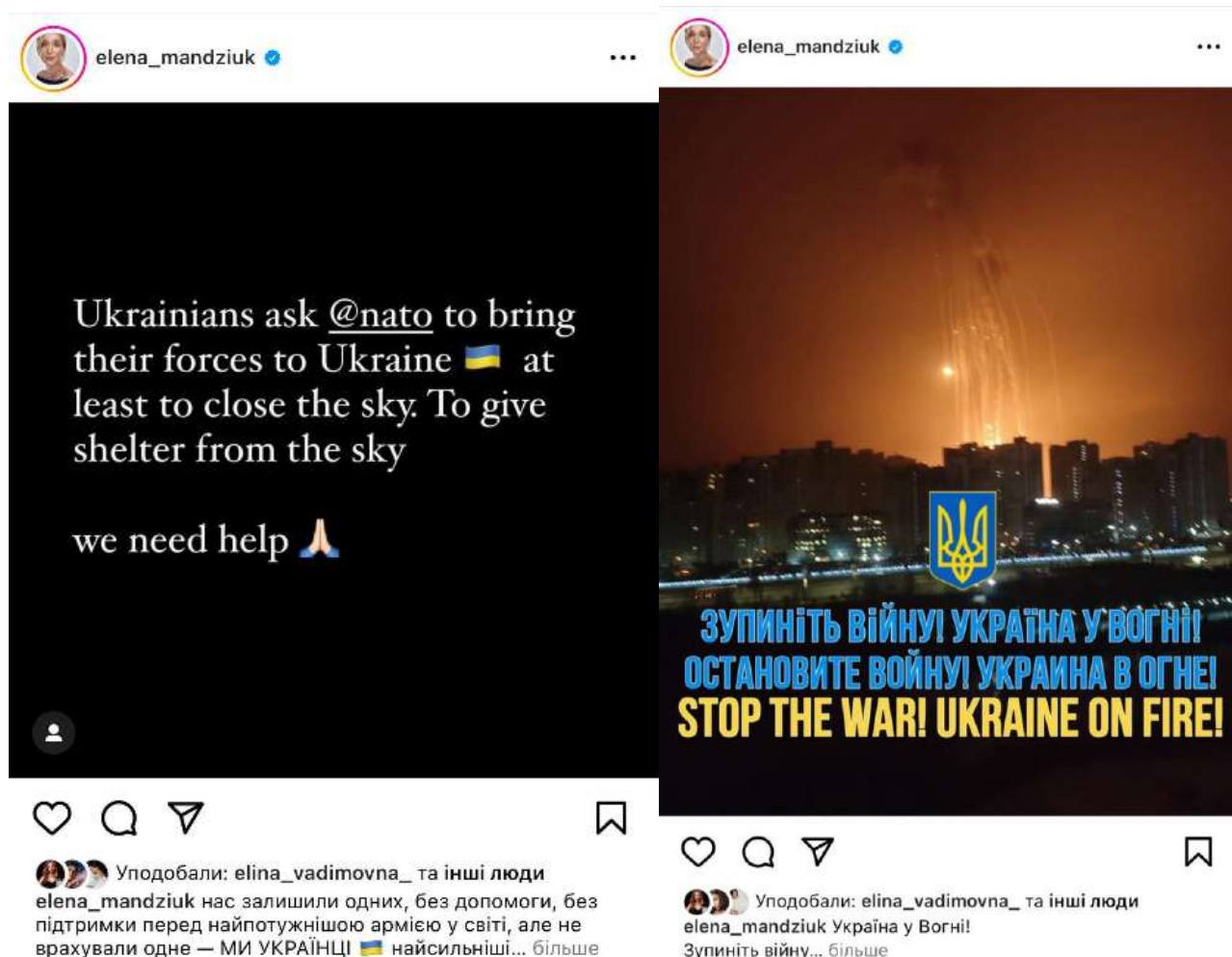
Метою спільноти блогерів став захист інформаційного простору України. Зокрема, мотивуюча підтримка громадян спільними меседжами, перешкоджання розповсюдженню російської пропаганди, організація через

соціальні мережі волонтерської допомоги, звернення до лідерів і народу інших країн, організація мітингів за кордоном.

Кейс 4

Публікації зі сторінки блогерки Олени Мандзюк, лютий 2022 р.

Публікації в перші тижні повномасштабного вторгнення були сповнені закликів до світової спільноти.

У «Батальйоні» було запроваджено таку систему роботи: ідея поширення меседжу пропонувалась певним блогером, решта – підключались до обговорення, вносились корективи, інший блогер писав текст, ще один – створював макет або відео. Після проходження усіх етапів роботи з інформацією блогерська спільнота, за умови наявності інтернету і фізичної можливості, розповсюджувала кінцевий продукт у своїх мережах.

Кейс 5

Блогерка Яна Рогожа про діяльність «Батальйону блогерів»

Перш за все, для мене «Батальйон» став таким собі осередком взаємодопомоги, взаємопідтримки. Тому що з першого дня війни ми зорганізувалися в спільне ком'юніті, в якому шукали вирішення будь-яких питань. Наприклад, ми допомагали в пересуванні людей: складали маршрути, шукали місця для тимчасового проживання. Але головну увагу ми зосередили саме на інфопросторі. Ми піднімали бойовий дух українців – ство-

рювали різні креативи на підтримку ЗС України. Найбільше мені запам'яталося, як ми намагалися в перші дні війни достукатися до наших колег з Росії. Ми вірили, що зможемо їм донести правду, і в них відкриються очі, і, можливо, щось зміниться. Ми, можна сказати, були в рожевих окулярах і вірили в розум та свідомість людей. Але не сталося так, як гадалося. І ми зрозуміли, що розраховувати можемо тільки на себе. Тому «Батальйон блогерів» – це дійсно круте ком'юніті людей, які об'єдналися заради підтримки ЗС України і мирного населення. Багато зборів було закрито з допомогою присутніх у цьому чаті. Спочатку повномасштабні я постійно проводила різноманітні ярмарки і завжди зверталася до «Батальйону» за допомогою та інфопідтримкою моїх соціальних проєктів. Вважаю велику цінність цього чату і дуже дякую всім причетним до його створення.

Рішення про те, яка саме інформація підлягає поширенню, приймалися одночасно колективно і кожним блогером окремо. Абсолютно всі учасники спільноти сліdkували за перебігом подій, кожен мав змогу пропонувати своє бачення та допомогу.

Кількість тих, хто підтримував діяльність «Батальйону блогерів» була величезна. Протягом перших місяців війни в інстаграмі блогери практично перетворили свої особисті сторінки, які були їхнім бізнесом та каналом впливу, на голос України – як для внутрішніх, так і зовнішніх цільових аудиторій. І це було єдине можливе рішення на той момент. Рішення, яке суттєво вплинуло на хід інформаційної війни, підсилило офіційні джерела інформації, створило прецедент в соціальних мережах.

Кейс 6

Блогерка, активістка Емма Шимановіч про діяльність «Батальйону блогерів»

До «Батальйону» мене додали у перші дні війни, в час, коли ми всі спостерігали найжахливіші події нашого життя. Якщо чесно, то люди, які є в цьому чаті, окрім моєї сім'ї, були найбільшою опорою і підтримкою в цей надважкий період, за що я їм дуже вдячна. Ми були згуртовані в інформаційній допомозі, шукаючи будь-які способи, щоб донести світу інформацію про те, що відбувається в нашій Україні і що Росія – країна-терористка, але крім цього ми ще й підтримували один одного.

Ми продовжуємо координувати інформаційний спротив, допомагати один одному поширювати та закривати збори для наших захисників. «Батальйон» і надалі залишається для нас місцем емоційної та психологічної підтримки.

Отже, перша організація блогерів України такого вражаючого масштабу була створена на добровільних засадах і існувала протягом тривалого часу, дотримуючись принципів демократії. «Батальйон блогерів» виконував низку функцій:

1. *Моральна підтримка населення.* Довірливе спілкування з підписниками з початку повномасштабного вторгнення набуло нових сенсів. Крім того, щоб заспокоювати аудиторію в особистих повідомленнях, блогери обрали запропонований владою жанр *tone of voice*. Перебуваючи в укриттях, в евакуаційних потягах, під обстрілами блогери монтували і викладали

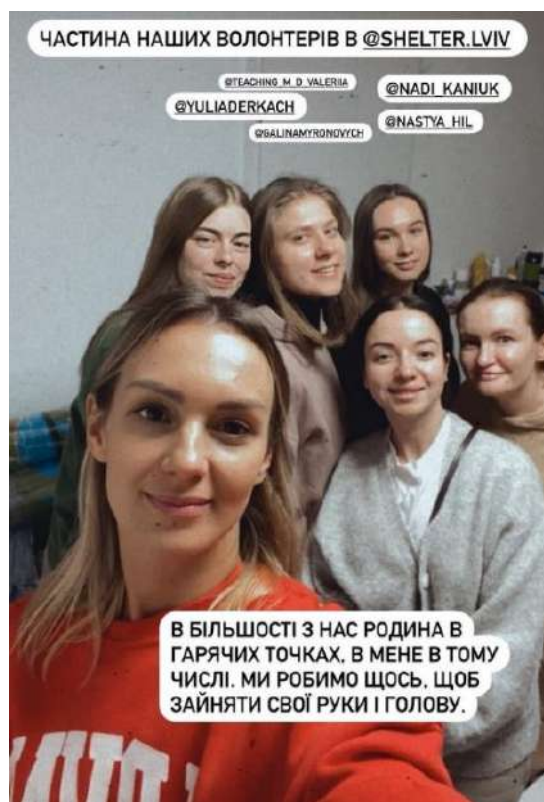
в чат «Батальйону» відео про незламність українського народу, про підтримку міст, що перебували на лінії фронту, про єднання сходу і заходу України, про віру в ЗС України.

2. *Позиціювання національних цінностей.* Особистий приклад більшості блогерів, які вели свої сторінки російською мовою і з початком повномасштабного вторгнення перейшли на державну в усіх соціальних мережах і чатах, був не лише першим публічним масштабним маніфестом відмежування себе від всього, що асоціюється з ворогом, але й прикладом свідомої самоідентифікації для аудиторії. Блогери мотивували своїх читачів до переходу на українську мову. Трендами соціальних мереж стали письменики, традиції, свята, історія – все, що стосувалось автентичності України.

3. *Протидія російській пропаганді.* З перших днів повномасштабного вторгнення РФ в Україну «Батальйон» виявляв і розвінчував російські наративи, зокрема щодо втечі Президента України, протистояння сходу і заходу нашої Держави, відмови мешканців Львова й Ужгорода приймати переселенців.

Кейс 7

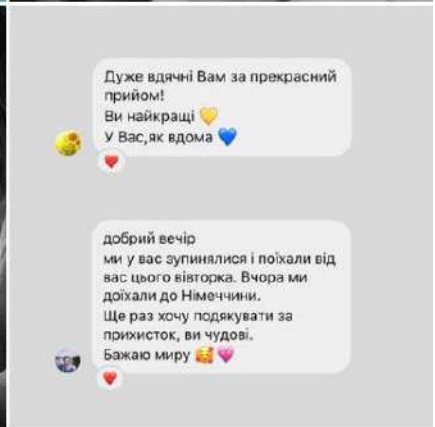
Притулок для біженців Shelter LVIV

Блогери демонстрували на широку аудиторію свою залученість до допомоги тим, хто тимчасово втратив житло, в тому числі, відкриваючи прихистки, що надавало неабиякий приклад іншим. Блогерка Ніна Хук 25.04.2022 р. заснувала у Львові прихисток для жінок і дітей Shelter LVIV.

4. *Вплив на економічні аспекти протидії повномасштабному вторгненню.* Один з найкращих прикладів впливу блогерів в економічному питанні на підтримку санкційного руху – це бойкотування міжнародних компаній, які не вийшли з ринку РФ. Публічне засудження, комунікація з представниками офісів таких компаній в Україні, категорична відмова від рекламної співпраці, заклики до офіційних представництв, свого роду кен-

селинг, створили резонанс і значно пришвидшили питання згортання діяльності багатьох брендів на території ворога.

<https://www.instagram.com/shelter.lviv?igsh=MXhxcXlldjZ2YXI1NA==>

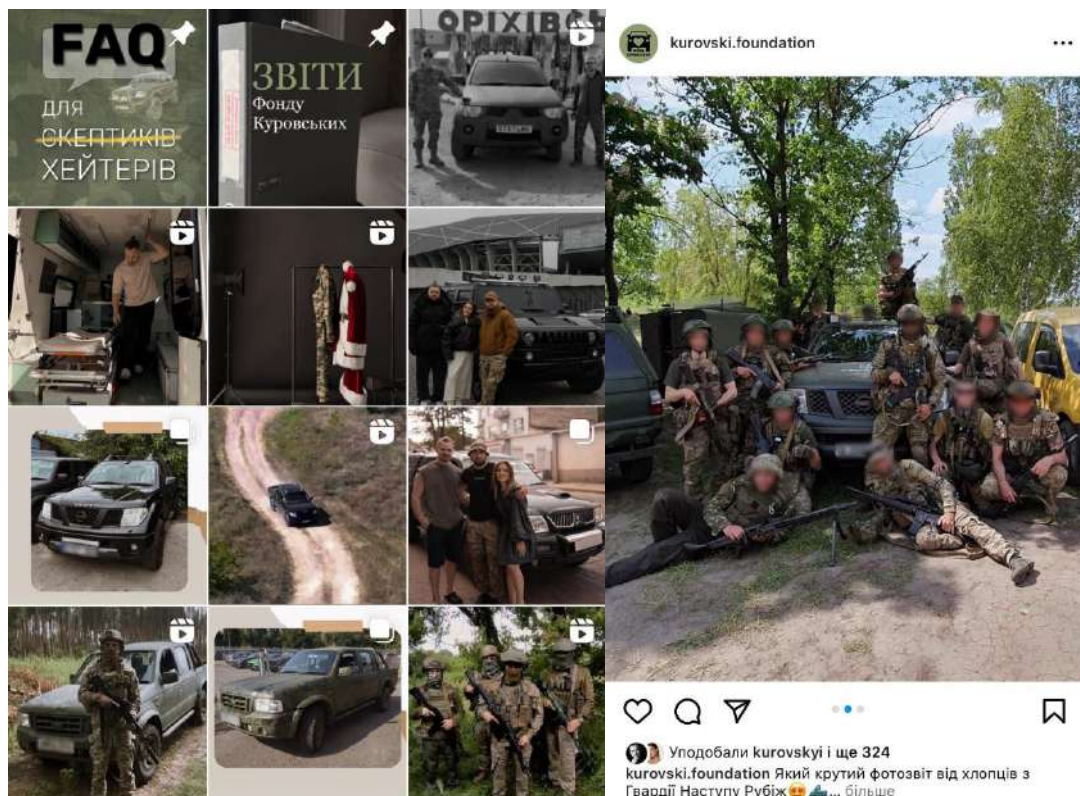
5. *Створення світового резонансу щодо злочинів РФ.* У сучасному світі будь-яка людина може звернутись до лідера іншої країни через соціальні мережі, й, скоріш за все, таке звернення не помітять. Але неможливо не помітити одне й те ж звернення від мільйонів. Блогери розробляли і поширювали меседжі-звернення до лідерів інших країн, міжнародних установ та організацій, закликаючи свою аудиторію робити те саме. Мільйони українців ділились публікаціями блогерів і відмічали на них тих, до кого звертаються. Комунікації блогерів стали одним з дієвих інструментів привернення уваги світу до подій в Україні. Також блогери неодноразово долучались до організації мітингів на підтримку України за кордоном із закликами допомоги нашому народу у протидії російській агресії. Зробити масовими ці мітинги допомагала саме блогерська аудиторія.

6. *Координація допомоги постраждалим.* Блогери взяли на себе функцію посередників між тими, хто надає допомогу, і тими, кому вона необхідна. Поширення інформації про пункти здачі крові, контакти водіїв авто, які готові забезпечити евакуацію, відомості про зниклих осіб, дані про вільні номери в готелях і притулках, які готові надати безкоштовний прихисток, перевірені збори коштів. Саме ці активності та ініціативи блогерів поклали початок великому руху волонтерства серед українських блогерів.

Кейс 8

Благодійний Фонд Куровських

Блогери Олександр і Наталі Куровські заснували благодійний фонд і з перших днів війни збирають кошти, купують авто для ЗСУ і передають їх на фронт. З початку війни Фондом було куплено і передано на фронт більше 90 автовіток.

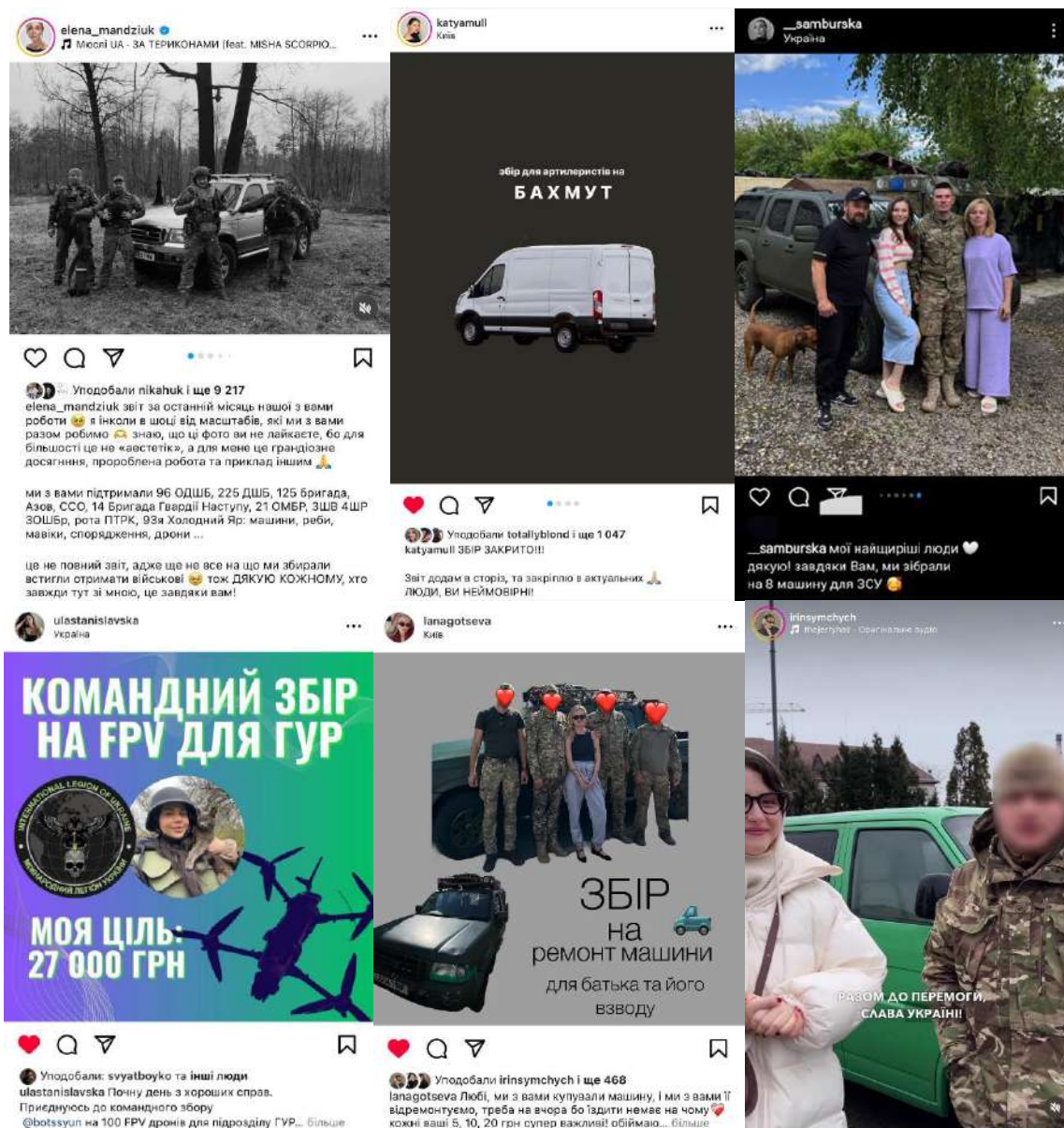
<https://www.instagram.com/kurovski.foundation?igsh=Y3I4dHR3NXh3MGZh>

Таких прикладів чимало. Публікація і підтримка зборів для військових стала добровільним обов'язком майже для кожного блогера, що, звісно, можливо лише через високу ступінь довіри аудиторії, підписників до автора блогу.

Кейс 9

Збори блогерів для допомоги ЗС України

Олена Мандзюк, Катя Мул, Тетяна Самбурська, Уля Станіславська, Лана Гоцева, Ірина Сімчич та багато інших блогерів на постійній основі проводять збори для підрозділів ЗС України.

Діяльність блогерів у перші тижні повномасштабного вторгнення мало чим відрізнялась від діяльності кожного пересічного українця. Але блогери, маючи безмежний ресурс аудиторії, змогли масштабувати, популяризувати та пришвидшувати багато питань щодо допомоги й захисту країни, проявивши себе як справжні лідери думок і патріоти.

Досвід державних комунікацій з блогерами

Представники державних установ та організацій, військові неодноразово звертались до блогерів за підтримкою. Були навіть спроби очолити або координувати блогерів. Наприклад, 05.03.2023 р. ОП України була організована зустріч з відомими інстаграм-блогерами, які мали мільйонні аудиторії. Ця зустріч отримала великий резонанс і висвітлення в соціальних мережах, на жаль – з негативної сторони. Інформаційними приводами для хейту став перелік запрошених блогерів, їх кількість, позиція деяких з цих блогерів в інформаційній війні, їх скандальна репутація, меседжі, якими блогери освітили цю подію, підхід організаторів зустрічі та їх коментарі, звернення представника ОП України до блогерів російською мовою та незрозуміла суспільству мета зустрічі. Все перераховане призвело до низки деструктивних наслідків, зокрема:

- внутрішнього конфлікту між інфлюєнсерами;
- хвилі інформаційного хейту, що тривала 3 дні;
- знецінення роботи блогерів, які з першого дня війни і дотепер є активними інформаційними бійцями й волонтерами.

Невдалий захід дискредитував статус блогерів у суспільстві, завдав репутаційні збитки ОП України. Цього можна було уникнути, взявши до уваги знання про життєдіяльність блогосфери і основи комунікації з блогерами.

Ще один приклад невдалої комунікації – несанкціонована зйомка роботи української протиповітряної оборони. У ніч на 16.05.2023 р. шість мешканців столиці здійснили несанкціоновану фото- та відеозйомку роботи української протиповітряної оборони під час масованої атаки РФ і розмістили відповідні матеріали в соцмережах. Фігуранти зафіксували результати ураження російських крилатих і балістичних ракет, чим могли розкрити місцезнаходження і специфіку роботи української ППО.

За лічені хвилини ці відео «підхопили» численні телеграм-канали та російські пропагандистські пабліки. Серед них – інтернетні ресурси, підконтрольні спецслужбам країни-агресорки. Отриману таким чином інформацію окупанти могли використовувати для коригування повторних повітряних ударів по столиці України.

За вказаними фактами слідчі СБ України зареєстрували кримінальне провадження за ч. 2 ст. 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного стану» Кримінального кодексу України [4].

Проблема полягала в тому, що в медіа й на офіційних сторінках СБ України новина пройшла як «блогери викладають роботу ППО в мережу». Не дивно, що блогерська спільнота вкотре відчула знецінення своєї діяльності та відсутність контакту з безпековими й державними органами – адже не кожен, хто має сторінку в соціальній мережі, є блогером. Вбачаємо, що подібні ситуації дискредитують блогерів як джерело інформації, тоді як цей потужний ресурс міг би і далі співпрацювати з Державою.

У той же час є і приклади ефективної співпраці державних інституцій із блогерами. Зокрема, 04.01.2023 р. у Національній академії СБ України вперше серед усіх закладів вищої освіти було проведено заняття для курсантів, студентів і працівників за участю Ігоря Лаченкова, автора телеграм-каналу «Лачен пише» (1 млн 308 тис. 124 підписників), на тему «Формування стійкого інформаційного простору, протидія ворожим наративам, взаємодія Держави та інфлюєнсерів у сфері інформаційної безпеки». Неоціненний досвід pana Ігоря став прикладом і натхненням для майбутніх співробітників СБ України.

27.04.2023 р. відбувся перший форум «Формування і захист інформаційного простору в умовах війни: військові, медіа, волонтери, блогери». Мета заходу – обмін досвідом і розбудова ефективної співпраці між блогерами, які активно беруть участь в інформаційній війні, лідерами думок та представниками безпекових і державних інституцій України. Захід мав багато позитивних відгуків від блогерів, зокрема учасників «Блогерського батальйону».

Висновки

Спроби співпраці Держави з блогерами неодноразово виявлялись неефективними через нерозуміння підходів та внутрішньої структури інфлюєнс-маркетингу.

Якщо воїн-доброволець захищає Державу, то йому дають зброю і дають знання, як цією зброєю користуватись, а також дають напрям ведення бою та прикриття. Тож і блогери не мають залишатися сам на сам з ворогом. Без відповідного навчання, законодавчого урегулювання діяльності та ефективних комунікацій із державними та безпековими інституціями блогери можуть втратити мотивацію або захопитися деструктивними для національних інтересів ідеями.

Є нагальна необхідність у налагодженні комунікації Держави з блогерами, зокрема із залученням ресурсів НА СБ України, та з урахуванням набутого досвіду працівників новітніх професій, таких як інфлюєнс-маркетологи, і самих блогерів, особливо тих, хто не має репутаційних ризиків та зарекомендував себе лідером думок серед колег.

Література

1. Аналіз соціальних мереж : спецпроект. Детектор медіа, 2022. URL : <https://detector.media/monitoring-internetu/article/205954/2022-12-14-kremlivska-gidra-300-telegram-kanaliv-yaki-otruyuyut-ukrainskyu-infoprostir>.
2. Гринь О. О. Вплив соціальних мереж на забезпечення національної безпеки держави. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 254–256.
3. Закон України «Конституція України» від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Закон України «Кримінальний кодекс України» від 05.04.2001 р. № 341-III. (зі змінами від 09.12.2023 р. № 3513-IX). Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

5. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

6. Куликов А., Кузьменко Л., Дворовий М., Дуцик Д., Куш Л. Посібник з журналістської етики. Київ : Комісія з журналістської етики, 2023. 129 с.

7. Українська аудиторія Facebook за 2022 рік впала на 2 мільйони, а Instagram – на понад 4 мільйони. ACC Media Agency, 01.03.2023. URL : <https://acc.cv.ua/news/ukraine/ukrayinska-auditoriya-facebook-za-2022-rik-vpala-na-2-milyoni-a-instagram-na-ponad-4-milyoni-92139>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ФАХІВЦЯМ БЕЗПЕКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЩОДО НАЛАГОДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ З БЛОГЕРАМИ

Налагодження комунікації з блогерами для ефективного забезпечення безпеки інформаційного простору України має відбуватися такими кроками:

1. Визначити переваги співпраці з блогерами за критеріями:

- наявність аудиторії, яка має високий ступінь довіри;
- здатність ефективно доносити важливу інформацію через власну думку та приклад, що значно ефективніше сприймається населенням;
- патріотична налаштованість, бажання рухатися з державними інституціями в одному напрямку.

2. Оцінити ризики співпраці з блогерами за такими критеріями:

- активність хейтерів. Мільйонна аудиторія завжди має значний відсоток хейтерів (негативно налаштованих інфлюєнсерів), які надзвичайно активні і розповсюджують свій вплив на всіх учасників спільноти;
- можливість інформаційного хейту. Блогери мають свою історію, іноді скандальну. «Скріни не горять, а інтернет пам'ятає все», тому кожна резонансна подія з блогерами завжди буде супроводжуватися історичними даними і записами, що можуть бути причиною інформаційного хейту;
- відсутність законодавчої бази щодо контролю діяльності блогерів.

3. Орієнтуватись на прозорий і добровільний формат комунікації. У комунікації між Державою і блогерами головною цінністю є народ України, отже спілкування має відбуватись максимально прозоро, з донесенням до аудиторії мети та цілей комунікації, національних наративів. Комунікація між Державою і блогерами має стати усталеною практикою, за прикладом спілкування державних інституцій з медіа, для оперативного сповіщення й двостороннього обговорення гострих критичних ситуацій. Співпраця з блогерами можлива на добровільних громадських засадах.

4. Використовувати різні форми взаємодії:

- онлайнві зустрічі з блогерами та їх аудиторією;

- підтримання волонтерських ініціатив блогерської спільноти та ініціатив в інформаційному просторі;

- проведення для блогерів та їх аудиторій тренінгів з медіаграмотності та кібергігієни задля підвищення загального рівня обізнаності у сфері інформаційної безпеки Держави в умовах війни;

- тренінги з інфлюєнс-маркетингу й роботи соціальних мереж для курсантів, студентів та співробітників СБ України із залученням блогерів. Це надасть можливість підготувати проактивних фахівців для досягнення контрольованих результатів та переваг в інформаційному просторі;

5. Обирати для контакту лідера думок серед лідерів думок.

6. Виявляти потреби та мотивувати інфлюєнс-серів до співпраці.

7. Створювати контент для розповсюдження з урахуванням вимог та алгоритмів певної соціальної мережі і профілю самого блогера.

8. Розмовляти мовою блогера.

9. Пропонувати контент на вибір.

10. Залишати за блогером право відмови від співпраці та відкритий термін розміщення матеріалів, але одночасно обговорювати терміни.

11. Не втрачати встановлений контакт, постійно підтримувати його.

12. Аналізувати блогерське ком'юніті та інформаційний простір, враховуючи настрої блогерської спільноти, розділення на групи, а також плюси і мінуси перебування в групі певних блогерів, оцінювати репутаційні ризики.

13. Враховувати вплив стану інформаційного середовища на процес комунікації. Інформаційний вплив у соціальних мережах схожий на комп'ютерний вірус – він не повторюється, він адаптується. За принципами маркетингу жодна рекламна кампанія не дублюється, бо не буде мати такого самого успіху. Все, що має на меті привернути увагу в інформаційному просторі, має бути новим, цікавим і неочікуваним. На сьогодні «Батальйон блогерів» хоча й існує як чат, але мінімально виконує свої задачі. Аудиторія потребує нового контенту. Блогери потребують нового підходу. Ми потребуємо нових рішень на шляху до забезпечення інформаційної безпеки Держави, враховуючи набутий досвід і безперервний розвиток інформаційного простору.

КУЛІНАРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ СТІЙКОСТІ

*Євген КЛОПОТЕНКО,
Марина СОБОТЮК*

Вступ

Кулінарна, або гастрономічна, дипломатія – інноваційний напрям публічної дипломатії. Вона є не лише складовою дипломатичного протоколу, а й плацдармом для сприяння культурному обміну, налагодженню довіри та співпраці між країнами.

Однією з найдоступніших і найефективніших форм м'якого впливу, що демонструє унікальність гастрокультури, є пригощання іноземних гостей стравами нашої національної кухні в її сучасному прояві.

Інструментарій «м'якої сили» провідні держави світу вже давно успішно використовують у реалізації зовнішньої політики для досягнення стратегічних цілей, формування позитивного іміджу держави, зміцнення дипломатичних зв'язків і розвитку торгівельно-економічних відносин.

У дипломатичному протоколі визначені чіткі правила прийому Надзвичайних та Повноважних Послів, де вказано, як правильно розсаджувати поважних гостей відповідно до цілей заходу, зустрічати їх, підбирати посуд, столове приладдя, розміри серветок тощо.

Надзвичайний і Повноважний Посол України, колишній Постійний Представник Держави в ЮНЕСКО, колишній посол у Швеції, Данії, Норвегії, Ізраїлі, автор чисельних публікацій з історії дипломатії Олександр Сліпченко писав: «Основою дипломатії одвіку було особисте спілкування. А що може краще служити цій меті, ніж спільна їжа. Ще Володимир Мономах повчав дітей своїх: “Шануйте гостя, звідки б до вас не прийшов; якщо не подарунком, то їжею і питтям”» [4].

Історія кулінарної дипломатії в Україні та імідж Держави крізь призму національної кухні

Поняття «кулінарна дипломатія» є відносно новим, але концепція кулінарної дипломатії має давню історію. Так, торгівля харчовими продуктами відігравала суттєву роль у розвитку торговельних маршрутів, економіки та встановленні міжнародних торговельних зв'язків. Згадаймо, що під час періоду Великого Шовкового шляху країни розглядали різноманітні харчові продукти і спеції як своєрідну «валюту» для обміну та використовували як подарунки для знаті.

У давніх хроніках часів Київської Русі зустрічаємо розповіді про часті банкети і урочисті столи руських князів, про традиції візантійського прийому іноземних послів. Наприклад, в XI столітті дочка Ярослава Мудрого Анна Ярославна привчила французів використовувати столові приладдя і майстерно володіти придворними манерами, які вона засвоїла при київському дворі.

Кулінарна історія знаходить відлуння в сьогоденні. Так, у 2009 р. на Рівненщині реалізовано проєкт «Перша українська область в Європейській мережі кулінарної спадщини» за підтримки Міністерства закордонних справ Республіки Польща. Основною метою Європейської мережі є відродження національних страв і рецептів, використання натуральної сировини, підвищення якості харчових продуктів.

Прикарпаття має потенціал теж взяти участь у цьому проєкті, оскільки в регіоні розвивається «зелений туризм», а традиційна галицька кухня широко представлена оригінальними стравами з екологічно чистих продуктів. Тут виготовляється чимало своєрідної продукції – бринза, будз, гусянка, чир, банош, кулеші, книглі тощо. Більшість цих страв віднедавна занесено до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Гастрокультура може посилити українські позиції на туристичних ринках. У січні 2015 р. Україна стала третьою державою-учасницею (після Вірменії та Ізраїлю) проєкту «Кулінарна дипломатія», організованого університетом Кадис Хас (Туреччина) і Центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» (Україна) за фінансової підтримки Чорноморського трасту регіонального співробітництва. Метою проєкту анонсовано забезпечення діалогу між недержавними суб'єктами, а саме представниками громадянського суспільства та бізнесу шляхом залучення їх до серії обідів і вечерів для забезпечення різноманітних зв'язків між державами. В українській вечері у Стамбулі взяли участь політики, дипломати, представники бізнесових, державних і академічних кіл, які обговорили двосторонні відносини, культурний, соціальний та економічний діалог і майбутні перспективи розвитку наших причорноморських країн [3].

У 2016 р. туристичний блог Yonderbound зробив рейтинг найсмачніших кухонь світу. Українська гордо увійшла у першу десятку, а в Європі була визнана третьою [2].

Розбудова позитивного іміджу України сприяє приверненню уваги громадян різних країн до сучасних подій та історичних аспектів відносин між Україною й Росією. Кулінарна сфера також відіграє важливу роль у цьому процесі. З початком повномасштабної війни багато професійних спільнот харчової промисловості запустили флешмоби на підтримку України:

#BrewForUkraine – пивовари пропонують тематичне пиво GLORY 2 U, Common Enemy, Bayraktar Dry Stout;

#BakeForUkraine – рух пекарів;
#DrinkersForUkraine – асоціація виробників алкогольних напоїв;
#БродінняЗаУкраїну – продаж кімчі та інших ферментованих продуктів;
#MakeDrinksNotWar – приготування барменами коктейлів;
#MakeBorschtNotWar – популяризація шеф-кухарем Євгеном Клопотенком української кулінарної спадщини [5].

Отже, і в історичному вимірі, і в сучасному кулінарна дипломатія є тим елементом, який може посилити українські позиції у світі, оскільки їжа – один з інструментів розуміння національної ідентичності. Коли національна їжа країн перетворюється фактично на бренд, починає розвиватися стрімко гастрономічний туризм. Країни активно використовують свою національну кухню як інструмент приваблення туристів. Автентичні страви і традиційні смаки, фестивалі їжі, дегустації місцевих страв – усе це сприяє привабленню туристів, які бажають відчувати дух країни через її кулінарію.

Національна кухня проти війни. Практичні кейси

Першим і найголовнішим кейсом української кулінарної дипломатії є внесення українського борщу до переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО 01.07.2022 р. Це одна з головних культурних перемог того року. Попередньо, у жовтні 2020 р. Україна внесла борщ до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Запекла боротьба за ідентифікацію борщу українським розпочалася з 2019 р. з допису у твіттері. Тоді на офіційній сторінці Міністерства закордонних справ РФ було опубліковано пост про те, що «борщ – одна з найвідоміших і найулюбленіших російських страв і символ національної кухні». Росія хотіла привласнити наш культурний спадок.

Українці за кордоном дедалі частіше в закладах громадського харчування, магазинах та супермаркетах зустрічали написи «російський борщ» або «борщ – це російський суп». У 2019 р. у США навіть трапився випадок, коли американець побачив підпис «російський борщ» в одному з магазинів у США, і через суд довів, що ця страва є українською. Після цього власники магазину, серед яких, зокрема, був росіянин, прибрали неправдиву інформацію з вітрини [6].

Крім того, ресторанний путівник «Мішлен» почав плутатися в походженні цієї страви. Тож українці підготували гідну відсіч російській гастропропаганді.

Тоді ми створили ГО «Інститут культури України», зібрали команду однодумців, які розуміли, що нам необхідно довести вагоме значення борщу в українській культурі документально і почали роботу, яка тривала 3 роки.

Ми провели власне дослідження, об'їхавши всю Україну та навіть зняли про це фільм. У процесі збирання інформації не лише шукали коріння походження української страви, а й публічно розвінчували міфи про борщ.

Наш документ, що підтверджував історію походження борщу та його побутування в Україні, складав понад 700 сторінок доказів того, що борщ – символ українською культури, страва, яку готують в кожній родині нашої Держави.

У Росії боротьба за українськість борщу стала тригером хвилі дезінформації. Так, офіційне видання уряду РФ «Російська газета» у жовтні 2020 р. опублікувало статтю «Чий суп буде»: «Україна організувала новий привід для скандалу – її Мінкульт планує номінувати борщ на звання “національної культурної спадщини” у списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО» [8]. Речниця російського МЗС Марія Захарова у квітні 2022 р. заявила, що український борщ був уперше згаданий в історії нібито як «російський». «А так, щоб він (борщ) був спільний і щоб у кожному місті і в кожному регіоні кожна господиня могла приготувати його по-своєму? Ні. На компроміс йти не хотіли. Так це і є те, про що ми говоримо – ксенофобія, нацизм, екстремізм всіх видів» [7].

В ЮНЕСКО рішення внести борщ до нематеріальної культурної спадщини, яка потребує охорони, аргументують тим, що український борщ – «невід’ємна складова українського сімейного і повсякденного життя». Також згадують про те, що борщ є частиною української культури: йому присвячені свята та низка локальних борщових фестивалів, які щороку проводять у різних містах України. У своєму пресрелізі ЮНЕСКО зазначає, що борщ поширений у різних регіонах України. Повсюди він має певні відмінності, які підкреслюють особливості окремих регіонів України. І водночас борщ є частиною українського культурного спадку та його самобутності. Спочатку заявку на розгляд борщу як нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО ми думали назвати «Рецептура приготування червоного українського борщу». Але згодом вирішили відмовитись від ідеї канонічного рецепта й змінили назву заявки на іншу – «Культура приготування українського борщу». Цим ми хотіли підкреслити, що немає «правильного» рецепта борщу. Водночас це убезпечує від того, що російська культура може «присвоїти» страву зі схожим рецептом собі. Поділ борщів не варто узагальнювати навіть регіональними різновидами. Насамперед, борщ різниться саме за родинami, а не регіонами. Це можна простежити, навіть якщо порівняти між собою так звані регіональні рецепти з однієї місцевості. Тобто є загальна українська культура приготування борщу. Але характер борщу різниться залежно від родин, у яких був створений їхній унікальний борщ (унікальні продукти, своя техніка нарізки і черга закидання тощо).

Виконавши всі вимоги для внесення борщу до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, ми поїхали популяризувати його у світі.

Сьогодні світ чітко усвідомив, що борщ – це не просто їжа – це українська культурна спадщина, те, що відрізняє нас від росіян і проводить чітку межу між двома народами.

Кейс 1

Інформаційна акція щодо позиціювання борщу як частини українського культурного коду

Пост МЗС Росії: «Борщ – одна з найвідоміших і найулюбленіших російських страв і символ національної кухні»

Подання заявки «Культура приготування українського борщу» на розгляд борщу як нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО

Фільм «Борщ. Секретний інгредієнт». Євген Клопотенко вирушив у мандрівку Україною, щоб знайти секретний інгредієнт, який робить борщ – найсправжнісіньким борщем!

Борщ – це не просто страва. Це частина української ідентичності, наша національна цінність та кулінарний символ України.

Кейс 2

Борщ як частина українського культурного коду UKRAİNER і Євген Клопотенко [1]

Страва, що вариться з різноманітних овочів і має безліч варіантів приготування, поєднаних квасним смаком. Це основна перша страва української кухні, яку готують у всіх її регіонах і яка набула міжнародного визнання. Як, наприклад, суші одразу пов'язують з Японією, а карі з Індією, так і борщ є символом української кулінарної культури.

Історія борщу

Перша задокументована згадка про український борщ датується 1584 р. у Києві. У своїх щоденниках про страву згадав німецький торговельний агент Мартін Груневеґ. 17.10.1584 р. його купецька валка доїхала до Києва й зупинилася на ночівлю над річкою Борщівка. Це була нинішня річка Борщагівка, що дала назву сучасним західним околицям Києва. Кияни пояснювали гостям походження назви річки тим, що у цій місцевості свого часу діяв борщовий базар.

Однак торговець у своєму щоденнику сумнівався щодо існування такого базару. Він аргументував це тим, що кияни не мали потреби добиратися так далеко від центру міста заради борщу. Він не міг повірити в те, що борщ (чи то інгредієнти для нього) у Києві більше ніде не продавали. У своєму щоденнику він пояснював це так: «Русини купляють борщ рідко або ніколи, тому що кожен готує його у себе дома сам, оскільки це їхня повсякденна їжа і питво».

У 1598 р. православний полеміст Іван Вишенський писав про селян, які з однієї мисочки «поливку або борщик хлебчют». Є згадка, що у перші роки XVII століття якийсь чоловік випив «три миски борщика». А в 1619 р. є спогад про класичний обідній набір: «І пироги там були, та й борщика зварили». В усіх трьох джерелах назва страви використана у пестливій формі – «борщик», що збереглась у деяких регіонах України й донині.

З першої половини XVII століття з'являються прізвища, похідні від слова «борщ»: Борщовський, Борщ, Борщенко. У словнику української мови Бориса Грінченка від 1907 р. є понад десяток слів, які теж виникли від назви страви: борщикок, борщисько, борщувати, борщівниця тощо. Є чимало архівних згадок, які підтверджують, що борщ протягом століть полюбили як звичайні українці, так і відомі урядовці.

Унікальність і особливості страви

Борщ – універсальна страва, яка добре доповнює будь-який стіл, бо підходить до інших страв. Залежно від способу приготування і подачі він відрізняється за густиною і температурою (більш звичний гарячий борщ чи буряковий холодник – охолоджена перша страва); може бути пісний або м'ясний; червоний, білий або зелений; із додаванням локальних складників або без них. Густий наваристий борщ може бути й повноцінним обідом, і сніданком, і вечерею. У будь-який сезон його можна готувати вдома, замовляти у звичайних їдальнях або вишуканих ресторанах. Він – у п'ятірці звичних страв як на Поліссі чи Слобожанщині, так і на Гуцульщині чи Таврії. Борщ може видозмінюватися з часом, але залишається борщем.

Одна з особливостей, що вирізняє борщ з-поміж інших подібних страв – його кислість. Один із традиційних варіантів для закислення борщу – буряковий квас. Також борщ закислюють вишнями, кислими яблуками, порічками, журавлиною, молочною сироваткою, ревенем, щавлем, кропивою, смородиновим листям і калиною. Більш сучасний варіант, який стали використовувати відносно недавно, – помідори та їхні похідні. Помідори завезли в Україну наприкінці XVIII століття, а використовувати у стравах почали у XIX столітті. Серед інших унікальних продуктів, які використовують українці у своїх борщах, є такі: чебрець, копчені груші, галушки, фрикадельки, кров кабана, лисички, риба (карась, судак, в'юн) тощо. Але не варто усі кулінарні експерименти вважати новаторськими: наприклад, борщ із журавлиною на Поліссі готували щонайменше сто років тому.

Різноманіття інгредієнтів і способів приготування борщу дає необмежену кількість рецептів, кожен із яких є унікальним: чи то зі свинячими ребрами й копченою грушею, чи то пісний поліський, чи то навіть крем-борщ.

Через таку розмаїтість і варіативність страви можна впевнено говорити не просто «борщ», а «борщі». Причому це не ставить під сумнів українськість страви, а навпаки – ще раз доводить нам це.

Дослідження борщу

Борщ – одна із центральних страв не тільки в українській кухні, а й в українській культурі, тому вона є й однією з найбільш досліджених страв. Дослідники проводять експедиції, пишуть наукові статті й знімають фільми про борщ. Увага до цієї страви не згасає.

Фонд «Ізоляція» у 2019 р. запустив проєкт Гуртобус. Звичайний рейсовий автобус перетворили на мобільний культурний центр. Гуртобус подорожував Україною і популяризував культуру та сучасне мистецтво у різних її куточках. Серед іншого команда проєкту здійснила гастрономічну експедицію, присвячену борщу.

Відвідувачі Гуртобуса заповнювали анкети, де розповідали про особливості готування та споживання борщу, а також ділилися своїми рецептами

страви. Усього зібрали 173 анкети у низці регіонів України. Після завершення поїздок проєкт отримав назву «Борщ у дії».

Дослідження показало, що 63 % опитаних вважають борщ повсякденною стравою, проте готують його і в будні, і на свята. Рецепти святкових борщів відрізняються від повсякденних, наприклад, на Різдво готують особливий борщ з грибами.

В анкетах відмічали традиційні регіональні особливості страви: борщ із карасями зі Слобожанщини, полтавський борщ із галушками, зелений борщ з Підволочиська та білий (з рожево-білого буряка) з Поділля тощо. Більшість людей зазначила, що буряк – це обов’язковий інгредієнт страви. Серед складників страви дехто назвав такі екзотичні продукти, як авокадо, броколі та спаржу. Серед оригінальних способів готування пригадували і бабусин борщ із печі, і мікрохвильовку як альтернативу.

Популяризатор української кухні Євген Клопотенко провів кулінарну експедицію «Українська їжа», завдяки якій написав кулінарні книжки, серед яких є «Борщ і до борщу». А відзняті під час експедиції матеріали увійшли до документального фільму «Борщ. Секретний інгредієнт» режисера Дмитра Кочнева і Наталії Якимович.

Борщ є впізнаваним візуальним символом. Прикладом цього є фото, зроблене 1953 р. у Вашингтоні, на якому офіціантка ресторану «1203» Елейн Кінан виставляє табличку, запрошуючи пригоститися безкоштовним борщем на честь смерті Сталіна. А сучасна українська ілюстраторка Mаla Malue створила серію іронічних зображень українського борщу в контексті російсько-української війни. Інгредієнти страви, як персонажі в ролі воїнів-захисників, борються з окупантами.

Українська агенція Hexagon Agency створила українські емодзі, серед яких є і борщ. Вона запропонувала ці емодзі на розгляд Unicode Emoji Subcommittee, підкомітету організації Unicode Emoji, який відповідає за перегляд, оновлення і розширення емодзі.

Дослідження борщу, його символізму й ролі в українській культурі триває і має продовжуватися. Адже, як вважає дослідниця антропології їжі Маріанна Душар: «Якщо ми претендуємо на батьківщину борщу, то треба його досліджувати фундаментально, зрозуміти його еволюцію впродовж століть і ґрунтовно вивчити письмові джерела».

Після внесення українського борщу до переліку об’єктів нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО ГО «Інститут культури України» почала організовувати звані вечори за кордоном. За 2022–2023 рр. проведено понад 35 званих вечорів у 15 країнах світу. Наприклад, у травні 2022 р. в Брюсселі українська делегація під керівництвом шеф-кухаря Євгена Клопотенка приготували 400 літрів борщу, яким пригостили понад 5 тис. гостей. Всі виручені кошти пішли на комплектування продуктових наборів для українців. Мета таких заходів – популяризація гастрономічних тради-

цій України та зібрання коштів на продуктові набори для мешканців деокупованих територій нашої Держави (фото 1).

Пригощання борщем переселенців на польовій кухні біля Львівського вокзалу, перші дні повномасштабного вторгнення.

Акція у Брюсселі «Український борщ єднання», травень, 2022 р.

Фото 1. Популяризація гастрономічних традицій України

Радянська влада спотворила все українське й кухню, зокрема. Цілими поколіннями ми зростали у світі, де російське подавалося як велике та могутнє, а українське – меншовартісне та незначне. Тому, окрім захисту

борщу, у 2019 р. разом із співзасновницею компанії «Нова Пошта» Інною Поперешнюк ми відкрили ресторан української сучасної кухні – «100 років тому вперед». Це також наша спроба зберегти українську кулінарну традицію та зробити їжу нашої країни популярною на ресторанному рівні. Ми змоделювали, якою могла бути українська їжа сторіччя тому, до Радянського Союзу. Для цього ми подорожували всією Україною: були у Карпатах та Одеському регіоні, їздили до Житомирщини, Черкащини та збирали рецепти страв у місцевих жителів. Завдяки цьому маємо досить конкретне уявлення про те, що саме їли українці понад 100 років тому.

Концепт закладу передбачає приготування всіх страв у сучасній інтерпретації але виключно з українських продуктів – від спецій до городини. У 2023 р. ми відкрили ще один заклад з концепцією популяризації української кухні «Полтава». Це бістро української кухні зі стравами Полтавщини. Загалом наша мета – відкривати заклади з українською кухнею не лише в Україні, а і за кордоном. Бачимо постійними гостями закладів іноземні делегації, послів, які пізнають Україну на смак.

Ще один важливий кейс, який варто відзначити – ми взяли на себе відповідальність годувати українськими стравами світових лідерів у потягах «Укрзалізниці».

Звичайно, це не означає, що скуштувавши смачного борщу іноземні лідери негайно виділять Україні велику військову чи фінансову допомогу. Проте потрібно пам'ятати про те, що на вирішення дуже багатьох міжнародних питань впливає враження, яке справляє країна на партнера.

Тож, коли ми побачили, скільки іноземних діячів приїждить потягами в Україну з моменту вторгнення, ми звернулися до «Укрзалізниці» з пропозицією готувати страви для високоповажних гостей під час подорожі. Працівники підприємства розуміли важливість враження, що формується під час подорожі, для сприйняття країни в цілому, адже поїздка фактично є найтривалішою частиною їхніх візитів. У дорозі до Києва гості проводять 16-20 годин, тоді як офіційна частина візиту триває зазвичай декілька годин.

Тому ми розробили меню з декількох страв: борщ, сирники, ребра, тушковані у квасі, десерт із запеченого яблука з бринзою. Ми ніколи не знаємо, для кого ми готуємо наперед, це таємниця, лиш потім можемо зробити висновки, коли бачимо, які саме делегації приїздили до України.

Увесь сет меню Євген Клопотенко супроводжує розповіддю про українську кулінарію. Під кожную страву він підбирає розповідь про українську ідентичність та Україну – Державу, що має унікальну смачну кухню. Коли за одним столом збираються люди різних національностей з різних країн світу, важливо врахувати притаманні їм особливості для організації ефективної презентації української кухні. Професіоналізм організаторів відіграє у цьому процесі суттєву роль – вони мають бути не лише фаховими

кухарями, а й добре знати історію своєї Держави, ефективно комунікувати з різними типами ЦА.

Зазвичай, Євген Клопотенко, коли їде в іншу країну, має в сеті страву, що об'єднує нашу Державу і країну відвідування. Після приїзду в іноземну країну Євген їде на місцевий ринок, надихається тамтешньою атмосферою і купує для своїх страв крім українських інгредієнтів традиційні продукти країни перебування. Через таке своєрідне поєднання «двох культур на одній тарілці» він об'єднує людей, завдяки чому українські страви краще сприймаються і стають більш зрозумілими.

Так, за останні 2 роки понад 3 тис. іноземців відчували Україну на смак та понад 30 млн споживачів інформації дізналися про українську кухню через медіа, бо в кожній країні Євген Клопотенко давав інтерв'ю про українську кухню.

Висновки

Кулінарна дипломатія сприяє не лише пізнанню культурного коду нашої нації, а й допомагає розповісти віковичну історію України, здобути підтримку від держав-партнерок для подолання безпекових та економічних викликів, з якими зіштовхнулася Україна під час війни, полегшити процес домовленості щодо постачання стратегічно важливого оснащення для нашого протистояння ворогу.

Сьогодні Україна захищає свою унікальність і ми відстоюємо самобутність на світовій арені, складовою якої є національна кухня. Команда Євгена Клопотенка довела, що кулінарна дипломатія – потужний інструмент «м'якої сили», здатний об'єднати світ навколо України.

Література

1. Борщ як частина українського культурного коду. *Ukrainer*, 27.08.2022. URL : <https://www.ukrainer.net/borshch>.
2. Макуха І. Як смакує Україна: гастрономічні традиції та найвідоміші страви. *Discover.ua*, 08.03.2023. URL : <https://discover.ua/inspiration/ak-smakue-ukraina-gastronomicni-tradicii-ta-najvidomisi-stravi>.
3. Матлай Л. Кулінарна дипломатія як різновид публічної дипломатії: нові підходи та концепції. *Гуманітарні візії*. 2015. № 1. Т. 1. URL : <https://science.lpnu.ua/uk/shv/vsi-vypusky/tom-1-chyslo-2-2015/kulinarna-dyplomatiya-yak-riznovyd-publichnoyi-dyplomatiyi-novi>.
4. Сліпченко О. Дипломатична кухня. *Зовнішні справи*. 2014. № 9. URL : <http://www.uaforeignaffairs.com>.
5. Gastronomic Front of Ukraine. *Ukrainer.net*, 20.09.2022. URL : <https://www.ukrainer.net/gastronomic-front>.

Джерела

6. Американець довів через суд, що борщ – українська страва. *Укрінформ*, 02.12.2019. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2829296-amerikanec-doviv->

cerez-sud-so-bors-ukrainska-strava.html#:~:text=Кілліан%20Деро%20Гоффман%20з%20Нью,інформацію%20з%20вітрини,%20повідомляє%20Експрес.

7. Захарова назвала борщ причиною українського «нацизму». Ютуб, 08.04.2022.

URL : <https://www.youtube.com/watch?v=IWCEd3aUSC0>.

8. Чей суп будет. Российская газета, 08.10.2022. URL : <https://rg.ru/2020/10/08/ukraina-planiruet-vnesti-borshch-v-spisok-kulturnogo-nasledia-iunesko.html>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ФАХІВЦЯМ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

1. Кулінарна, або гастрономічна, дипломатія – інноваційний напрямком публічної дипломатії. Це не лише частина дипломатичного протоколу, а й плацдарм для культурного обміну, налагодження довіри та співпраці між країнами.

2. Кулінарна спадщина посилює українські позиції на світовій арені.

3. Національна страва є етнокультурним феноменом, символом національної культури, вартим дослідження і захисту.

4. Гастрофронт української культури – проактивний напрям перемоги в гібридній війні проти Росії.

5. Для знайомства іноземних ЦА з українською кухнею варто використовувати традиційні національні атрибути для столу, відповідне сервірування, декоративні елементи, музичний супровід з автентичними піснями.

6. Для приготування національних страв слід використовувати фермерські продукти, які також є складовою національної культури.

7. Благодійні кулінарні проєкти за кордоном варто використовувати як заходи культурної дипломатії.

ОСОБЛИВОСТІ НАЛАГОДЖЕННЯ І РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ. ДОСВІД РОЗБУДОВИ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН

*Володимир НАСТЮК,
Віктор ГУРКЕВИЧ*

Вступ

В умовах, коли Україна протистоїть надпотужній країні-агресорці та критично залежна від міжнародної допомоги, важливість якісної комунікації з партнерами переоцінити складно.

Можна констатувати, що після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну **рівень і якість взаємодії суттєво зросли**.

Це обумовлено низкою чинників, що проявились у критичних умовах, та змусили партнерів:

- визнати Росію як загрозу демократичному світу, що грубо і цинічно порушує норми міжнародного права;
- сприйняти Україну як Державу, народ та інституції якої виявилися здатними захищати свою територіальну цілісність і суверенітет, відстоювати основоположні для цивілізованого світу демократичні цінності;
- глибше зрозуміти роль і місце Сил безпеки й оборони України й українських спецслужб як їх невід'ємної складової, унікального практичного досвіду протидії російській агресії, кремлівським гібридним проявам та деструктивним впливам у всіх можливих сферах життєдіяльності.

Формати комунікації з іноземними партнерами

Питанню публічної дипломатії присвячено низку праць як українських, (див., наприклад: [1–3]), так і закордонних дослідників (див., наприклад: [4–7]). Але практичний вимір комунікацій безпекових інституцій з іноземними партнерами ще не був представлений у науковій літературі.

Сьогодні існує багато форматів комунікацій з іноземною стороною – від традиційних у рамках класичної схеми міжнародного співробітництва та обміну інформацією на рівні «спецслужба – спецслужба», до налагодження і розвитку СК у нерозривній взаємодії з розвідувальними та іншими державними органами України – на рівні «державні органи України – міжнародні організації», що продиктовано прагненням нашої Держави стати повноправним членом євроатлантичної спільноти.

Участь представників вітчизняних спецслужб у системних і регулярних заходах «на полях» міжнародних організацій зазвичай передбачає:

- підготовку презентаційних матеріалів з актуальних проблем;
- експертні зустрічі з постійно представленими у структурах співробітниками національних спецслужб;
- особисті брифінги перед відрядженими на зазначені заходи представниками керівної ланки спецслужб і політичними представниками (залежно від формату заходу);
- відповіді на запитання учасників сесії чи засідання по суті презентованих матеріалів;
- спілкування з партнерами «на полях» заходів.

Слід відзначити, що вагому роль у процесі забезпечення такого роду комунікацій відіграють представники України у міжнародних організаціях. Йдеться про організаційно-методичну допомогу та безпосередню участь на етапах підготовки, безпосереднього проведення заходів і реагування за їх результатами.

У всіх випадках, окрім обміну конкретною оперативною інформацією, ключовим завданням є **регулярне доведення до союзників широкого спектру структурованої аналітичної інформації** щодо ситуації в Україні в умовах збройної агресії, військових злочинів РФ, стратегічних завдань російських спецслужб в Україні та у євроатлантичному просторі (особливостей, останніх тенденцій, змін у тактиці роботи), досвіду протидії розвідувально-підривній діяльності російських спецслужб, ситуації на окупованих територіях України, шляхів та напрямків їх деокупації тощо.

Слід враховувати, що брифінги і надані українською стороною презентаційні матеріали не лише формують у партнерів глибше розуміння проблеми. Вони також є офіційною позицією української сторони та виконують роль інструменту доведення важливих меседжів і потреб Держави, обміну даними про спільні загрози та пропозиції щодо відповідного реагування. Так чи інакше, вони **використовуються для формування доповідей політичному керівництву держав-партнерок, впливають на прийняття необхідних рішень.**

Комунікативні технології налагодження і вдосконалення взаємодії з іноземними партнерами

Досвід налагодження та розвитку контактів дає **можливість виділити низку особливостей**, які варто враховувати у процесі вдосконалення комунікацій з іноземними партнерами. Серед них:

- **дотримання принципу «знайомі обличчя».** У форматі проведення регулярних зустрічей доцільною є участь постійної команди. У такий спосіб забезпечується послідовність, ретроспективність і інституційна пам'ять

взаємодії. Також формуються довіра, емоційний зв'язок, товариська атмосфера і глибший рівень розуміння проблем, умови для неформального спілкування тощо. Розширення кола учасників є прийнятним і часто необхідним (особливо, коли є потреба у вузькофахових оцінках чи брифінгах) за умови збереження основного складу команди. У цьому контексті важливим аспектом є їх підготовка через поступове залучення до зустрічей з одночасним опануванням особливостей і тонкощів взаємодії. Прикметно, що такий підхід вітається і партнерами. Слід визнати, що практика участі у заходах, які мають послідовний у часі й просторі характер, ситуативно визначених різних учасників, посадових осіб є хибною і може розцінюватися як недостатньо ґрунтовний та серйозний підхід до взаємодії;

• **«довіра – еволюційний процес»**. Набутий досвід свідчить, що досягнення рівня ефективної практичної взаємодії вимагає часу і значних зусиль. Не слід очікувати результатів від разових акцій чи зустрічей, навіть попри запевнення чи декларації партнерів (це, як правило, лише зовнішній прояв традиційної професійної культури, за яким слідує глибокий і раціональний аналіз). Критеріями довіри партнерів, у першу чергу, є надійність, компетентність, об'єктивність, неупередженість, готовність до діалогу та дискусій, обґрунтованість висновків з безпекової ситуації та зважені прогностичні оцінки. У цьому контексті окремо слід виділити застереження від будь-яких спроб маніпуляцій у роботі з професійною аудиторією. Визначальним є також рівень дисциплінованості у питаннях якості та своєчасності виконання попередньо досягнутих домовленостей.

Загалом, **маркерами процесу еволюції довіри можна вважати**: перехід від брифінгування української сторони до формату постійного діалогу з партнерами; від обговорення конкретних кейсів до планування і реалізації спільних операцій; підвищення з боку іноземної сторони представницького рівня учасників заходів; переведення ситуативних форматів у постійні; готовність партнерів до візитів в Україну (в умовах воєнного стану в Україні є особливим проявом довіри і підтримки). Ознаками зростання рівня довіри є також **навіть незначні зміни форматів проведення зустрічей** – відхід від дрескоду, встановлених часових рамок заходів, відкритість до неформального спілкування тощо.

Позитивним напрямом у СК з міжнародними організаціями є **спільні заходи за участі представників кількох вітчизняних відомств**, що сприймається партнерами як командна робота. У таких випадках важливо перед заходом узгодити послідовність та змістовне наповнення виступів кожного учасника для створення цілісного сприйняття. Також необхідно відпрацювати спільну позицію щодо прогнозованих актуальних питань аудиторії. Зазвичай, відповіді надаються згідно з компетенцією кожного відомства, у разі необхідності українські делегати доповнюють один одного.

Процес підготовки матеріалів до брифінгів та безпосередньо їх проведення має низку особливостей. Серед них:

Постановка актуальних питань. Процес, який передуює підготовці матеріалів і презентацій. Надзвичайно важливий етап, насамперед у форматі регулярних зустрічей із постійним складом учасників. Головне завдання – виокремити найбільш актуальну на час проведення зустрічі проблематику. Одночасно слід враховувати теми, що вже доводились і презентувались. Є декілька варіантів – демонстрація нових тенденцій раніше представлених тем або опрацювання нових – для ширшого охоплення усіх аспектів російського деструктивного впливу. Однак, головним принципом залишається те, що з теми має впливати посил до партнерів, важливий для України меседж. Проблематика, зазвичай, обумовлюється розвитком внутрішньої та зовнішньої безпекової обстановки і новими викликами (наприклад, псевдовибірні кампанії на ТОТ України; військові злочини РФ; безпека перевезення західної військової допомоги; механізми обходу санкційних обмежень тощо).

Підготовка матеріалів брифінгів (презентацій). У ході підготовки матеріалів для брифінгування міжнародних партнерів слід враховувати **фактор обмеженості у часі**. Традиційно, встановлюється суворий таймінг – тривалість заходу за участі представників високого рівня не перевищує однієї години (проте, українська сторона створювала прецедент, коли захід тривав значно довше). У той же час значну частину часу відведено для відповідей на питання, що є одним із найскладніших для спікерів завдань. Зазвичай, питань доволі багато і вони можуть формуватися блоками. Вкрай важливо лаконічно і змістовно відреагувати на усі. Загалом, важливо розуміти, що для партнерів час – це цінність. Тобто, якщо вам його приділяють, то це прояв довіри і зацікавленості.

Обмеженість у часі обумовлює вимоги до тез – лаконічність, сконцентрованість думки, меседжів і посилів. Натомість, значну частину структурованої інформації слід закладати у саму презентацію, яка залишається для опрацювання і вивчення партнерами!

Важливо домогтися оптимального балансу тексту і слайдів. Доцільно кольором чи іншими візуальними засобами виділяти головне, робити акцент на бажаних аспектах. Одночасно треба намагатися не переобтяжувати слайди значною кількістю зображень та тексту. Вітається підкріплення тез конкретними цифрами та найбільш переконливими фактами. Слід також уважно оцінювати матеріали на предмет недопущення їх можливої хибної інтерпретації.

Вкрай важливим є застосування зрозумілої для партнерів лексики та якісного перекладу. Ми традиційно тяжіємо до вітчизняної службової термінології, що часто може сприйматися спотворено. Доцільно викорис-

вати базові поняття і терміни – «модус операнді», «операції», «операції впливу», «активність спецслужб» тощо. Тут значну увагу слід приділити професійному перекладу для уникнення двозначності або некоректності та загалом втрати змістовності матеріалів.

Слід також враховувати фактор *обмеженого розуміння про рівень обізнаності іноземної сторони із певною проблемою*. Це вимагає витримки оптимального балансу між загальновідомою інформацією і деталізацією та акцентами, щоб висвітлити її комплексно, продемонструвати обґрунтованість висновків і тверджень. За можливості, на етапі підготовки доречно попередньо з'ясувати і врахувати рівень володіння аудиторією матеріалом.

Натомість є тези, які вимагають постійного повторення та актуалізації. Навіть, коли вони загальновідомі та на слуху. Важливо, щоб вони звучали саме від нас як офіційна позиція Держави.

Насамперед, ідеться про **потреби України для протидії агресії РФ у військовій** (далекобійна зброя і боєприпаси, військова техніка, системи ППО – ПРО, авіація, навчання військовослужбовців ЗС України), **економічній** (фінансова підтримка економіки, сприяння у її відновленні у післявоєнний період, розвиток співпраці в енергетиці, розмінування територій, арешт і передача Україні російських активів), **політичній** (сприяння євроінтеграції та вступу України в НАТО, розширення антипутінської коаліції, підтримка мирних ініціатив України, застосування нових пакетів санкцій, притягнення винних у агресії проти України до відповідальності) та **безпековій** (протидія інформаційним та спеціальним операціям РФ за кордоном, попередження дестабілізації ситуації для відмови від підтримки України, недопущення дискредитації вимушених переселенців, обмін інформацією, спільні операції) **сферах**.

Важливий аспект – постійне доведення до партнерів інформації щодо **спільних загроз від російської агресії**.

... «Кремль не зупиниться на планах знищення Української держави! Якщо Україна програє, питання хто наступний – лише питання часу».

... «чи все ми зробили, щоб відвернути загрозу подальшої ескалації і розширення агресії? Відповідь проста – рішучість і цинізм російського диктатора пропорційні обережності і процедурам демократії».

... «чи можливо перемогти і зупинити Росію? Ваша зброя в руках українських воїнів та всебічна підтримка доводять, що можливо».

... «на прикладі України Росія хоче довести світу, що право сили перемагає силу права».

У цьому контексті одним із ключових завдань є **розвіювання страху ескалації та перетину так званих «червоних ліній» Кремля**.

... «Кремль робить рівно стільки, скільки ми йому дозволяємо!».

... «за два роки своєї агресії і зневаги до норм міжнародного права Росія бачила у відповідь переважно реактивну поведінку. Як наслідок, Путін продовжує лякати ескалацією і розраховує на страх і слабкість демократичного світу».

... «кожного разу, коли Росія отримувала несподіваний для себе і гідний удар, зокрема з використанням нових зразків західного озброєння, зростала розгубленість і невпевненість путінського режиму, змінювались настрої усередині Росії».

... «практика перетину “червоних ліній” Путіна показала, що Росія боїться справжньої сили, не готова реагувати на неочікувані виклики, а погрози наслідками – лише блеф і прояв слабкості! Логічний висновок – ця практика має бути послідовною і наступальною».

... «прийшов час, коли цивілізований світ має визначити “червоні лінії” для самого Кремля і продемонструвати рішучість захищати демократію і міжнародне право».

Важливим завданням для України є донесення до партнерів реальності **загрози поширення російського деструктивного впливу** для зниження західної підтримки України та схилення України до так званих «мирних» переговорів для фіксації російських загарбань і переходу до наступних етапів агресії.

Коректним є відсилання до гіркого досвіду України, коли Росія та її спецслужби активно використовували те, що вони розцінюють як «слабкості демократії». Тобто підконтрольні Кремлю політики, громадські активісти, церковні клірики, блогери і журналісти маніпулювали громадянськими свободами вільного суспільства для дезінформації та деструктивного впливу.

... «це була їх своєрідна мімікрія під демократію і “дружбу народів”, справжня суть якої проявилась 24 лютого 2022 року. Усі, хто ще вчора кричав про свободу і плюралізм думок миттєво перетворились на частини механізму знищення України як Держави».

Необхідно акцентувати увагу на **спробах Росії вносити розкол серед політичних еліт у державах антипутінської коаліції**, впливати на перебіг та результати виборних кампаній, інспірувати протести під найрізноманітнішими гаслами з використанням розконсервованої агентури в політичних, урядових та економічних колах, своїх позицій у міжнародних організаціях, підконтрольних громадських структурах, середовищах так званої російської еміграції. Постійної актуалізації також вимагає проблема активності Росії з обходу санкцій та придбання необхідних товарів військового і подвійного призначення, ймовірності трансформації діяльності спецслужб РФ у відверто підливну – організація диверсій, терактів, створення міграційних криз тощо.

... «російський деструктив поширюється як пандемія, вірус якої не знає кордонів і становить загрозу для усіх держав світу. Просто носити маску вже замало – потрібна ефективна вакцина».

... «2024 рік – рік путінської надії! Рік політичних кампаній і виборів, які Кремль спробує використати для послаблення демократії інструментами самої демократії».

... «російська пропагандистська машина продовжує продукувати та поширювати наративи, маніпулює і бреше. А російські спецслужби розширюють свої можливості деструктивного впливу».

Для переконливості та кращого сприйняття аудиторією допускається застосування формулювань, що **містять одночасно інформаційне навантаження, заклик і емоційну складову:**

... «російська збройна агресія триватиме доти, поки у Кремля для цього будуть ресурси».

... «захиститись від російських танків, літаків і ракет можна лише за допомогою танків, літаків, ракет».

... «ми досі знаходимо у російських ракетах та іранських дронах західні компоненти. А це означає, що хтось заробив гроші на смерті українців».

... «нам потрібна далекобійна і високоточна зброя, щоб знищувати аеродроми і боєсклади, засоби пуску ракет на території агресора. Доки ми вирішуємо це питання – до атак іранських дронів по наших містах і мирному населенню приєдналися північнокорейські балістичні ракети».

... «російське угруповання не можна знищити дозованими і розтягненими у часі поставками! Нам треба міцний технологічний кулак, від якого російські окупаційні війська посипляться. І треба вже зараз, ще вчора – доки Росія повністю не перейшла на військові рейки, доки у неї проблеми з комплектуючими і виробничими процесами».

... «зменшення військової допомоги напряму впливає і на внутрішню стабільність в Україні. Збільшення постачання зброї руйнує розрахунок агресора на страх і слабкість партнерів, демонструє слабкість самої Росії і впливає на стійкість путінського режиму».

... «рано чи пізно це станеться! То хай це буде рано, хай це буде вчасно. Бо цей час – це життя наших воїнів, життя наших рідних і близьких. Цей час – це гарантія того, що ваші діти і рідні не будуть воювати з росіянами».

Емоційне забарвлення для підсилення тез має бути персоніфікованим, тобто транслюватися спікером. Натомість, у матеріалах презентацій емоційної складової слід уникати.

Корисним може бути і **спосіб протиставлення та постановки риторичних питань:**

... «єдиний спосіб деескалації – уважно слухати, чого хоче Росія і робити навпаки!».

... «Путін каже, що Україна має бути “денацифікована”, “демілітаризована” і мати “нейтральний статус”. Маємо зробити навпаки – озброюватись, консолідувати суспільство і бути повноправним членом євроатлантичного товариства!».

... «Путін каже, що Росія і Україна рано чи пізно домовляться – це означає, що Росія хоче зафіксувати загарбання та перейти до наступних етапів агресії Тому треба подвоювати допомогу Україні для знищення військової потуги Кремля!».

... «Путін каже, що Росія не зацікавлена у вторгненні в Польщу чи Латвію – це означає, що він цього хоче і треба готуватися до вторгнення!».

... «Путін каже, що США краще домовитися з Москвою – це означає, що він хоче бути світовим лідером і говорити на рівних. Тому маємо відповісти йому визнанням нелегітимності!».

Висвітлення питань тимчасово окупованих територій у комунікаціях з іноземними партнерами

Окремої уваги заслуговують **питання тимчасово окупованих територій України**. Насамперед, це дуже важливо для розуміння партнерами необхідності та подальших кроків з деокупації загарбаних Росією територій. Також вони демонструють і розкривають злочинну суть Росії як держави-агресорки, окупантки і терористки, є яскравою ілюстрацією брехливості й жалюгідності так званого «руського міра» – світу репресій, грабунку, страху і рабства. Проблематика ТОТ України є для партнерів додатковим аргументом безальтернативності спільної боротьби і завдання рішучої поразки агресору. Адже, в іншому випадку, саме за таким сценарієм і такими лекалами може відбуватися поневолення й інших народів.

Важливо доводити партнерам, що на ТОТ відбувається як фізичне, так і ментальне вбивство українців. Агресор проводить свідому **системну роботу зі зміни національного складу тимчасово окупованих територій**. На місцях депортованих і внутрішньо переміщених українців прибувають вихідці з регіонів Росії, які **формують органи влади й управління, а також репресивний апарат**. Натомість, українців позбавляють ідентичності і «розчиняють» на величезних теренах РФ.

Акцентувати увагу потрібно на тому, що ця **геноцидна практика застосовувалась росіянами неодноразово**, у тому числі після Другої світової війни в західних регіонах України, а також після окупації Криму у 2014 р. Тобто звернення до історичних аналогій покликане продемонструвати природну поведінку російської кривавої імперської політики.

Такий підхід важливий і в контексті дискусії про «хороших росіян». Тема залишається доволі чутливою і досі неоднозначно сприй-

мається, зокрема, через призму бачення майбутнього РФ та ілюзії щодо можливої демократизації російського суспільства. Важливо доносити думку, що пересічні росіяни у рівній мірі зі своїм військово-політичним керівництвом несуть відповідальність за агресію і злочини в Україні.

... «не Путін намагається знищити українців, а росіяни намагаються знищити українців».

Важливо також демонструвати відмінність між росіянами і українцями, насамперед, у баченнях розвитку суспільства й демократії. Тобто розвіювати головний російський наратив про «спільність народів».

... «якщо є інша Росія чи росіяни – хай доведуть це своїми вчинками. Український народ щоразу, у т. ч. кров'ю, демонстрував свою незгоду з намірами придушити його свободу і перетворити на рабів».

... «знищення українців – знищення європейського народу».

... «Росія не Україна! Росія = імперія = СРСР = рабство».

Для кращого розуміння партнерами процесів на ТОТ України їх слід показувати через ключові кроки російської окупаційної влади, які є системними, взаємопов'язаними та грубо і цинічно порушують норми міжнародного гуманітарного права. Серед іншого:

- **депортація** – вирішення РФ демографічних проблем – знищення української ідентичності населення – формування умов для заселення загарбаних територій вихідцями з РФ – привласнення майна та активів населення ТОТ – інструмент залякування та контролю;

- **примусова паспортизація** – «відторгнення» громадян від України – ілюзія легітимності виборів – умови для подальшої мобілізації – формування умов повної залежності – виявлення та локалізація проукраїнського населення;

- **підготовка до мобілізації** – поповнення російських окупаційних військ живою силою – посилення окупаційного режиму – втягнення громадян України у злочинну діяльність – створення умов залежності від режиму через страх «покарання» за участь у бойових діях проти Сил оборони України;

- **електоральні кампанії окупантів** – інтеграція ТОТ до політичної системи РФ – закріплення «вибору» населення окупованих територій – апробація виборчих технологій та інструментів фальсифікацій – вивчення реакції міжнародної спільноти;

- **контроль інформаційного простору** – російська пропаганда – дезінформація – проведення інформаційних операцій для інспірування панічних настроїв серед населення – дискредитація ЗС України і військово-політичного керівництва України – «відторгнення» населення окупованих територій від нашої країни.

Практика засвідчила, що найбільш чутливою для партнерів є проблема викрадення та депортації українських дітей. Саме вона викликає невід-

робну емоцію, що слід розцінювати як прояв справжнього гуманістичного світогляду. Не дивно, що саме цей злочин став в основі видачі Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт Путіна і його посіпак.

Для кращого розуміння системності цих злочинів доцільно: показувати географію вивезення дітей у РФ, висвітлювати особливості пропагандистської та ідеологічної обробки молоді та безпрецедентні масштаби заходів з її русифікації й мілітаризації. Тобто знищення української ідентичності цілого покоління населення окупованих територій.

... «чи повернуться наші діти?».

... «радянська практика “перевиховання” дітей “ворогів народу”!!! “Суворівські” та військові училища – “фабрика апологетів режиму”».

Особливої уваги партнерів вимагає тема електоральних кампаній на ТОТ України як етапів легітимізації Росією привласнення захоплених територій України та формування повністю підконтрольних владних інституцій. Її слід оцінювати як мімікрію Кремля під «демократичні процеси» на окупованих територіях за умов тотального порушення основоположних прав і свобод громадян, вчинення жакликих воєнних злочинів проти цивільного населення.

... «псевдовибори на ТОТ України відбулися в умовах насильницької зміни громадянства, залякування, масових фальсифікацій та примусового голосування».

... «організовані громадянами РФ за участі “кандидатів” з РФ, за яких голосували громадяни РФ, які до 2022 року ніколи не проживали на територіях України».

... «наміри перетворити мешканців ТОТ України на співучасників злочинів агресора через їх нібито участь у виборах».

Ключовим посилом у тематиці псевдоелекторальних кампаній РФ на ТОТ є необхідність визнання нелегітимності Президента РФ через примусове залучення електорального потенціалу окупованих та анексованих територій України без належного застосування інституту міжнародних спостерігачів.

... «нелегітимність виборів на ТОТ є передумовою до подальшого невизнання виборів Президента РФ за умови участі у них “виборців” фейкових “нових суб’єктів РФ”, які є громадянами України, що перебувають під окупацією».

Важливим аргументом у переконанні партнерів щодо необхідності посилення допомоги є **наша готовність і здатність здійснювати заходи з деокупації**. Для цього доцільно звертатись до набутого Україною досвіду повернення під контроль захоплених після лютого 2022 р. територій. Головний акцент має робитися на тезі, що тривалість окупації напряду ускладнює процес реінтеграції населення і територій. Доцільно також розділяти

особливості (основні проблеми, першочергові заходи) звільнення ТОТ, окупованих після 24.02.2022, ТОТ Донецької та Луганської областей, а також ТОТ АР Крим.

У ході обговорення теми деокупації часто виникає питання настроїв населення окупованих територій через призму демократичного підходу за принципом «чого хочуть люди». Тут важливо доводити до партнерів, що такий стереотипний підхід не може бути застосований до ТОТ України. Адже суспільна думка населення, яке перебуває під окупацією в умовах жорсткого поліцейського-репресивного режиму та зазнає геноцидних переслідувань, не може бути об'єктивно виміряна. Більше того, треба нагадувати про настрої людей, які змушені були залишити свої домівки внаслідок окупації.

Постійної уваги партнерів вимагає і питання міжнародної ізоляції РФ та її покарання за воєнні злочини, грубе порушення норм міжнародного права. Наразі Росія розцінює дипломатичну культуру цивілізованого світу як толерування її деструктивної політики.

... «злочинна модель міжнародної поведінки Росії не має сприйматися третіми країнами як успішна!».

... «злочинці мають бути покарані! Від Путіна, Лаврова і Шойгу до останнього російського пропагандиста, мародера і твалтівника! Кремль має заплатити за скоєні воєнні злочини!».

У цьому контексті доречним є і доведення до партнерів результатів України з виявлення, документування та припинення воєнних злочинів РФ.

Додатково можна виділити питання, обговорення яких найбільш прийнятне у ході неформального спілкування. Насамперед, це проблема глибшого розуміння партнерами **природи російсько-українського конфлікту**. Є нагальна потреба у роз'ясненні історичних, культурних, ментальних і світоглядних відмінностей між українським і російським суспільством. У цьому контексті важливо також доводити до партнерів проблему збереження поверхового уявлення західних демократій про Україну, необхідності її позиціонування і поза рамками воєнної інформаційної повістки (внесок українців як нації у європейську культуру, мистецтво, науку і безпеку). Натомість, у світі досі спостерігається викривлене сприйняття Росії внаслідок поширюваних наративів російської пропаганди, русофільської риторики в наукових колах, університетських та інших освітніх центрах тощо.

Вкрай важливою темою для неформального спілкування є особистий досвід в умовах війни. Унікальні реальні життєві історії рідних, близьких, знайомих викликають непідробний інтерес, щире співпереживання та формують більш об'ємну картину збройної агресії та умов, за яких український народ проявляє стійкість і незламність у протистоянні ворогу.

Висновки

Наразі склалися трагічні, але водночас сприятливі умови для розвитку взаємодії з партнерами. Сьогодні є попит на нас – Україну сприймають, поважають, висловлюють захоплення подвигом її народу! У свою чергу, Україна має, що сказати демократичному світу.

Безсумнівно, вкрай необхідним є збереження існуючих форматів взаємодії. Вони дозволяють у безпосередньому спілкуванні здійснювати обмін аналітичними оцінками, доводити структуровану узагальнену інформацію, переконувати партнерів та акцентувати їх увагу на вигідних для української сторони меседжах, використовувати перебування співробітників спецслужб «на полях» міжнародних організацій для проведення брифінгів та широкого кола зустрічей.

Разом із цим маємо ставити перед собою амбітні цілі досягнення нових горизонтів взаємодії як для перемоги над ворогом, так і для повноцінної інтеграції у євроатлантичні структури в інтересах забезпечення безпеки Держави у майбутньому. Це передбачає вихід на **новий рівень практичної співпраці з партнерами, розширення можливостей оперативного отримання / доведення вагомої інформації** для забезпечення державної безпеки України та країн-партнерок.

Література

1. Головка І. Нова публічна дипломатія в сучасному науковому дискурсі. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. № 14 (2). С. 102–109. DOI : 10.15421/352228.
2. Сергій Корсунський: підтримка України, публічна дипломатія та особливості японського протоколу. Відео Bing, 2024. URL : www.bing.com/vdeos/riverview/relatedvideo?q=публічна%20дипломатія&mid=0F3F10D79DC2E8229B1E0F3F10D79DC2E8229B1E&ajaxhist=0.
3. Черненко Т.В. Сучасний вимір публічної дипломатії в системі стратегічних комунікацій. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 64–71.
4. Huang Zh.A., Wang R. Panda Engagement, in: China's Digital Public Diplomacy. *Asian Journal of Communication*. 2020. № 30 (2). P. 118–124.
5. Marschlich S. Corporate Diplomacy and Political CSR: Similarities, Differences and Theoretical Implications. *Public Relations Review*. 2019. № 45 (2). P. 348–371. <https://doi.org/10.1016/j>.
6. Yenigun C., Basoos H., Hassan G. Negotiation Level between EU and the GCC. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*. 2020. № 14 (11). С. 65–75. URL : https://www.ijicc.net/images/Vol_14/Iss_11/141107_Yenigun_2020_E1_R.pdf.
7. Jia R., Li W. Public Diplomacy Networks : China's Public Diplomacy Communication Practices in Twitter during Two Sessions. *Public Relations Review*. 2020. № 46 (1). <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2019.10181>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАЛАГОДЖЕННЯ І РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

1. Належне позиціонування будь-якої вітчизняної структури в міжнародних організаціях вимагає постійної присутності – **«якщо вас нема в інформаційному просторі, про вас ніхто не знає!»**.

2. Водночас забезпечення якісної комунікації з партнерами – складний, тривалий і доволі чутливий процес, який умовно можна охарактеризувати такими етапами: «знайомство – звикання – сприйняття – довіра – розширення горизонтів». Він вимагає сталої команди, яка повинна забезпечити компетентність і здатність до професійного діалогу і дискусій, послідовність, об'єктивність і обґрунтованість висновків та зважені прогностичні оцінки. У свою чергу, невід'ємними елементами мають бути увага до корпоративної культури партнерів, ретельна підготовка та постійне корегування акцентів.

3. Важливим також є врахування особливостей загальної та поточної (на момент підготовки чи зустрічі з партнерами) зовнішньополітичної повістки Держави, а також думок, бачення і пропозицій представників у міжнародних організаціях, які зазвичай зсередини краще розуміють усі тонкощі та чутливість тих чи інших аспектів!

4. Комунікатори також мають забезпечити постійний моніторинг ситуації навколо та усередині міжнародних організацій для розуміння сучасних трендів їх діяльності, можливих змін і особливостей напрямів політики держав.

5. Аксіомою має стати і коректність та компетентність у питаннях виконання попередньо досягнених домовленостей. Від цього значною мірою залежатиме перспектива розвитку взаємодії.

ПОТЕНЦІЙНІ НАПРЯМКИ ДЕСТРУКТИВНОЇ ВОРОЖОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ЩОДО СПІВПРАЦІ З МІЖНАРОДНИМИ ПАРТНЕРАМИ

Тетяна ЧЕРНЕНКО

Вступ

Останнє десятиліття довело, що дезінформація стала значною загрозою для світових демократій і одним із найефективніших різновидів зброї в сучасній війні, оскільки має можливість значно впливати на стійкість країн. Росії неодноразово вдавалося і вдається здійснювати інформаційну інвазію всередині демократичних країн та ще більше посилювати ці впливи у найбільш критичні моменти, різко розширюючи агресивні дезінформаційні кампанії на всіх щаблях суспільства, на яке націлена атака: від простих громадян, представників інтелектуальних еліт до політичних еліт країни-жертви інформаційної агресії саме в періоди виборчих кампаній. Такі періоди позначені зниженням стійкості до зовнішніх ворожих впливів, бо переважна більшість виборців, незалежно від країни, в основному сконцентрована на вирішенні проблем внутрішньополітичного спектру, що і робить населення та політичні еліти цих країн більш вразливими до зовнішніх впливів, одним з найефективніших інструментів з яких є дезінформація.

Соціально-політична ситуація у світі: 2024 рік

У 2024 р. у 78 країнах світу відбулося 83 виборчих процеси різного рівня. На цих виборах голосувало близько 4 млрд людей. Для України це особливо важливий період, оскільки у 2024 р. перевибори відбулися в багатьох наших країнах-партнерах, зокрема в Європі. Президентські вибори пройшли в Ісландії (у червні), Литві (травні), Молдові (осінь), Північній Македонії (квітень), Румунії (листопад), Словаччині (березень), США (листопад). Вибори до законодавчих органів влади відбулися в Австрії (осінь), Бельгії (червень), Білорусі (лютий), Литві (осінь), Північній Македонії (травень), Португалії (березень), Румунії (листопад), Сан-Марино (грудень), Хорватії (червень), Чехії (осінь). Окрім того, 6–9 червня відбулися вибори до Європейського парламенту, на яких обрали депутатів від усіх 27 країн-членів.

На цьому тлі проблеми необхідності підтримання України стають взаємопов'язаними із внутрішньополітичними проблемами країн-союзниць, що створює зручне підґрунтя для інформаційних впливів РФ на суспільну думку, а відтак, і на представників політичного істеблішменту країн захід-

них демократій з метою завадити наданню військово-фінансової та гуманітарної допомоги Україні в її боротьбі з широкомасштабною воєнною агресією, переконанні в необхідності збільшення тиску на військово-політичне керівництво країни аби схилити його до територіальних поступок та підписання капітулянтських «мирних» угод на тлі відсутності значних досягнень на лінії фронту та існування низки економічних проблем у самих країнах-партнерах. Більш того, саме вишукана і агресивна дезінформація стає однією з найбільш ефективних видів зброї РФ, позаяк військові дії та боротьба на дипломатичному фронті не допомогли повністю досягти мети кремлівського керівництва – припинити надходження західної допомоги до нашої Держави.

Цілі деструктивних впливів РФ

Україна вже стала предметом внутрішніх політичних дискусій [1] у різних країнах, таких як США, Польща [13], Словаччина, Угорщина, Німеччина й ін., тож РФ намагається активно впливати на суспільство і політиків західних держав аби завадити їхній допомозі.

Отже, цілями деструктивної інформаційної активності РФ є такі:

- дискредитація військово-політичного керівництва України на міжнародній арені;
- дискредитація Сил оборони України як неспроможних досягти перемоги [7];
- дезорієнтація громадян держав – міжнародних партнерів України та учасників антипутінської коаліції;
- розпалювання міжетнічної та міжнаціональної ворожнечі серед громадян країн, які надають притулок українським громадянам;
- підрив єдності політичних лідерів країн демократичного світу в протистоянні російській загрозі;
- зменшення військової, фінансової та гуманітарної допомоги Україні;
- намагання досягти примусу військово-політичного керівництва України до мирних переговорів на умовах агресора;
- розхитування внутрішньополітичної ситуації в країнах-партнерах України із наслідком загальної дестабілізації Заходу та втратою єдності НАТО і ЄС.

Вочевидь, російська держава буде підтримувати на високому рівні витрати на фінансування дезінформаційної діяльності як в країнах-партнерах України, так і в країнах, що до цього часу намагаються зберігати нейтральну позицію щодо російської агресії (Індія, країни Близького Сходу, низка країн Латинської Америки [2] та країни Африки), залучаючи як кошти державного бюджету, так і гроші російських власників великих бізнесів, які отримують надприбутки за рахунок співпраці з путінським режимом.

Дезінформаційні кампанії будуть поширюватися на різні ЦА країн демократичного світу і матимуть значний ефект за умови вакууму або недостатньої кількості інформації з України. Прогнозуємо, що основні меседжі цих інформаційних вкидів будуть такі:

- це не війна європейців (американців, ізраїльтян та ін.) з Росією, то навіщо вам за неї платити?

- історія стосунків України і Росії складна, давня, ви її не знаєте, але ми вам зараз про неї розкажемо;

- Україна не є жертвою агресії, бо РФ захищає свої історичні території;

- Україна – штучно створена держава, українці – це ті ж самі росіяни, але «другого» сорту, бо не мають своєї власної культури, історії, а українська мова – похідна від російської;

- Україна – вкрай корумпована держава, тому військова, фінансова та гуманітарна допомога, що їй надається, не є ефективною, розкрадається, підживлює міжнародний тероризм (має місце неконтрольована торгівля зброєю);

- підтримання України приведе економіку країн-партнерок до занепаду;

- Росія не чинить в Україні військових злочинів, а лише звільняє російськомовне населення від українських нацистів. Всі військові злочини на території України здійснюють саме українські військові, перекладаючи провину на росіян.

Прогнози щодо шляхів поширення російської дезінформації в країнах світу

Найбільш імовірними шляхами для поширення дезінформації будуть залишатися такі:

1. *Використання демократичних процесів, зокрема вразливих складових виборчого процесу, проти демократії.* Тобто намагання вплинути на електорат, а відтак – і на результат виборів, схиляючи суспільну думку до тих кандидатів, політика яких була би більш прихильною або передбачуваною для Кремля [5]. Для цього відбувається залучення опозиційних політичних сил і окремих проросійськи налаштованих політиків у країнах Заходу шляхом прихованого фінансування їхніх політичних кампаній; також використовується невдоволення населення економічними та іншими внутрішньополітичними проблемами, для чого синхронізуються з виборчими процесами інформаційні кампанії з такими меседжами: *підтримання урядами західних держав України призводить економіку до занепаду, заважає вирішенню власних нагальних внутрішньополітичних та економічних проблем; військово-фінансова підтримка України є «неефективною», бо значних просувань на фронті Україна не має, а допомога «розкрадається корумпованою верхівкою».* Росіяни використовують як окремих політиків, так і цілі політичні партії та рухи. Яскравим прикладом може слугувати

німецька націоналістична і право-популістська партія «Альтернатива для Німеччини», в основі ідеології якої лежить антиєвроінтеграційність та заборона на імміграцію іноземців. Опубліковано низку розслідувань про заробітки партії за допомогою РФ, але у східних регіонах Німеччини ця політична сила набирає електоральної ваги, не зважаючи на те, що нинішній уряд Німеччини останнім часом лише розширює підтримання України. Експерти зазначають, що «особливістю російського впливу в Німеччині є наявність цілої низки так званих рухів за мир, які під різними соусами продають необхідність того, що потрібно йти на перемовини, зменшувати військове підтримання України. Представники цих рухів – прихильники комуністичних ідей або мають афілійованість із проросійськими організаціями» [8].

2. *Подальше фінансування РФ інвазії антиукраїнських наративів у Латинській Америці з метою відбілювання кремлівської пропаганди і дезінформації через місцеві медіа, максимальне підлаштовування і мімікрія під автентичні медіа країн Латинської Америки та використання їх для легітимації своїх наративів у країнах Європи та Сходу.* Для цього будуть задіяні медіаконтакти в Аргентині, Болівії, Чилі, Колумбії, Кубі, Мексиці, Венесуелі, Бразилії, Еквадорі, Панамі, Парагваї, Перу та Уругваї, серед інших країн Латинської Америки. Зокрема, Держдеп США зазначав, що просування стратегічних інтересів РФ у цьому регіоні здійснюватиметься шляхом відкритої та прихованої співпраці з місцевими медіа й впливовими особами, які користуються авторитетом у цих країнах. Розроблення кампанії інформаційного впливу в Латинській Америці здійснюється й координується з РФ Агентством соціального проектування (АСП), Інститутом розвитку інтернету та фірмою «Структура», що мають потужне фінансування з держбюджету Росії, великі технічні можливості, досвід експлуатації відкритих інформаційних середовищ і опікуються цією діяльністю тривалий час. У заяві Держдепу США зазначається, що Москва поширює оригінальні історії, посилює дискурс розколу, використовуючи мережу державних медіа, проксісерверів та суб'єктів впливу в соцмережах, а потім інтенсифікує цей контент для подальшого проникнення до західного інформаційного середовища. Виконавці зосереджені на спробах переконати латиноамериканську аудиторію в тому, що війна РФ проти України є справедливою, а країни Латинської Америки мають об'єднатися з Росією для перемоги над неоколоніалізмом» [2].

3. *Дедалі активніше використання російських агентів, які діють у середовищі російських культурних центрів та організацій, працюють у аналітичних дослідницьких центрах, а також у філіях російських організацій на Заході, як-от сумнозвісне «Россотрудничество» або ж Російський інститут науки і культури в Римі тощо.* Наслідком багаторічної діяльності в провідних демократичних країнах світу та щедрого фінансування

таких інституцій Кремлем є те, що й сьогодні російські спікери здатні на пряму доносити свої думки до громадян цих країн. Експерти з дослідження російських спецслужб зазначають, що російська розвідка хоч і постраждала, але продовжує активно працювати після недавніх принижень. Так, нещодавно ризький сайт для розслідувань Insider опублікував серію історій, котрі документують російське шпигунство та вплив у Європі. Наприклад, подробиці того, як офіцер ГРУ в Брюсселі продовжує постачати європейське обладнання російським виробникам зброї, а також викриття того, що головний помічник у Бундестазі та латвійський член Європарламенту були російськими агентами, останній, можливо, більше ніж 20 років [9]. Понад 350 російських лобістів у Німеччині, Франції, Італії виявлено дослідниками Інституту інноваційного врядування. Ці агенти впливу Росії активно працюють у європейських країнах. Але з повномасштабним нападом на територію України Росія змінила свій підхід і засоби впливу на людей, які в ЄС ухвалюють важливі рішення на підтримання України. «Вони виступають на дискусійних майданчиках, у медіа, поширюючи корисні для РФ наративи... У Франції є широкі мережі аналітичних центрів, переважно військового спрямування, де навіть колишні співробітники спеціальних служб Франції готові виступати з проросійських позицій» [3]. У медіапросторі оприлюднення російських наративів подається як дотримання стандартів журналістики, що передбачають надання голосу представникам альтернативних точок зору.

4. Активне використання соціальних мереж для розповсюдження як відверто недостовірної, так і викривленої або спотвореної інформації, у тому числі із залученням значної кількості «ботоферм» для розміщення коментарів як відверто агресивного змісту, так і таких, що міститимуть інформацію, спрямовану на формування недовіри до опублікованих правдивих повідомлень.

До прикладу, опубліковане ще в 2022 р. The Washington Post дослідження фіксувало, що понад 70 % дописів на ютубі та в твіттері, на які поскаржилися як на антиукраїнські, залишалися доступними для перегляду станом на кінець року. Понад 90 % акаунтів, що їх публікували, залишалися активними. Дослідники наголошували вже тоді, що nereагування на такі факти призводить до значного поширення кремлівських наративів Європою і США. Натомість керівництво фейсбуку, ютубу, твіттеру зауважувало, що заборони на використання акаунтів здійснюються тільки через системні довготривалі порушення. У той же час, завдяки співпраці з українськими урядовцями від початку війни видалено понад 70 тис. відео і 9 тис. каналів за порушення політики платформи ютубу, 98 антиукраїнських дописів у фейсбуці тощо. Загалом фейсбук та інстаграм добре реагують на подібні скарги, але дослідники хотіли б бачити більше проактивності з боку платформ. Уважаємо, що причина в неефективній протидії активним ворожим

інформаційним впливам у соціальних мережах і на медіаплатформах – брак ресурсів, інвестицій і співробітників зі знаннями російсько-української ситуації. Слід зауважити, що медіаплатформи «Фейсбук» і «Гугл» не звертали достатньої уваги на кремлівські кампанії дезінформації проти України ще в 2014 р. Але ці кампанії стали такою собі підготовкою для російського втручання в американський виборчий процес у 2016 р. Схаменувшись на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, фейсбук, інстаграм і ютуб активізували фактчекінгову діяльність, згорнули продажі реклами в РФ і надали прямий доступ українським урядовцям для повідомлень про російську дезінформацію та пропаганду, що було достатньо ефективною протидією ворожій інформаційній активності. Про це свідчила заборона Кремлем фейсбуку, інстаграму й твіттеру на території РФ. З часом на перший план у медіа знову вийшли внутрішні проблеми демократичних країн, як-от інфляція, ціни на бензин, право на аборт, дорожчання стандартів життя та ін., що призвело до зменшення уваги до війни в Україні і, як наслідок, втрати пильності до можливостей російських ворожих інформаційних впливів. Кремлівці терміново скористалися такою нагодою, використовуючи для просування дезінформації не великі державні медіа, а величезну кількість акаунтів армії «тролів», яких набирають на роботу через телеграм. Росіяни шукають проблеми в суспільствах інших держав, тріщини, які можна використати для створення глибшого конфлікту в країні [7].

5. *Збільшення кількості «замовних» статей у провідних західних виданнях з контраверсійною подачею інформації про події в Україні, включно з поширенням наративів про «нездоланну корупцію» у військово-політичному керівництві держави, недосяжність для України стратегічної перемоги у війні через непрофесійність керівництва держави та брак економічного й військового потенціалу України, необхідність термінового закінчення кровопролитної війни та початок мирних переговорів на не вигідних для України умовах.* До прикладу, у Франції, у якої історично завжди були тісні зв'язки з Росією на рівні і політичних еліт, і простих громадян є широкі мережі аналітичних центрів, переважно військового спрямування, де навіть колишні співробітники спецслужб Франції мають і виступають з проросійських позицій, тобто росіянам вдається просувати свої ідеї навіть серед таких людей. Більше того, серед цієї спільноти останнім часом шириться наратив, що причиною війни в Україні є «недопрацювання з боку НАТО», а перемогти Україна у цій війні не може, бо достатньо слабка. Ці тези медійно підтримуються, це мотивується стандартами журналістики щодо необхідності висвітлювати всі точки зору [10].

6. *Застосування інкорпорації деструктивних меседжів через використання уже існуючих (шкільна спільнота, т. зв. «сусідські чати» та ін.) «закритих чатів» у низці найбільш використовуваних месенджерів, як-от вайбер і телеграм з метою вкидання різних видів дезінформації або полі-*

тичної агітації Кремля під виглядом «власної думки» сусіда чи учасника батьківського колективу в дитячому виховному закладі тощо. Деструктивні меседжі майстерно міксуються з правдивою інформацією або з інформацією від офіційних джерел, а також «зашиваються» в різноманітні повідомлення про ускладнення політичної, економічної та безпекової ситуації як в окремо взятій країні, так і в усьому світі.

7. *Активне використання громадян Росії, які проживають за кордоном, але продовжують підтримувати російський агресивний режим, або не мають однозначного розуміння російсько-української війни.* Висока вірогідність використання громадян Росії з числа вже наявної агентури, сформованої з криміналітету силами Головного оперативного управління Федеральної служби виконання покарань РФ та Управлінням «М» ФСБ Росії (шляхом змушення до агентурної роботи через загрози застосування т. зв. «спеціальних заходів» у місцях позбавлення волі (катувань, згвалтувань під відеозапис з погрозами розповсюдження в кримінальному середовищі та подальшим шантажем) для можливих політичних вбивств, терористичних актів на території інших країн з подальшим якнайширшим інформаційним супроводом.

Наприклад, згідно зі щойно опублікованим в Ізраїлі розслідуванням з листопада 2023 р. росіяни розпочали інформаційну кампанію шляхом розміщення на новинних сайтах Walla й Jerusalem Post низки публікацій, у тому числі спонсорованих інтерв'ю, у яких поширювалися путінські та проросійські меседжі, спрямовані, зокрема, і на те, аби утримати Ізраїль від підтримання України, нав'язати ізраїльському суспільству думку, що «український уряд відірваний від реалій і робить спроби налаштувати Ізраїль проти росіян, а Ізраїль має дотримуватися нейтралітету у визначенні свого ставлення до війни Росії в Україні». За розміщення матеріалів інформаційної кампанії кошти отримала медіагрупа Azor, що належить магнату Елі Азору (власнику газового, грального бізнесів, газети «Маарів», радіостанції 103FM і спортивної телекомпанії Charlton). Матеріали готувалися Ніком (Микитою) Кульохіним (громадянином Ізраїлю, який народився в Росії та свого часу співпрацював із міжнародною державною інформагенцією Китаю Сінхуа. Останніми роками Кульохін нерідко з'являвся в ефірах Russia Today, російського інтернетне видання «Известия» й телеканалу пропагандиста В. Соловйова. За твердженням самого Кульохіна, статті, опубліковані Walla та Jerusalem Post, фінансувалися т. зв. «організацією російських журналістів» «Комунікаційна платформа Росія-ЄС», відомості про яку незрозумілі, джерела фінансування невизначені, а контент є, по суті, російською пропагандою, розрахованою на т. зв. «корисних ідіотів» з однозначною антиукраїнською спрямованістю. Необхідно зауважити, що для Ізраїлю питання розміщення замовного пропагандистського контенту має окрім морально-етичного, чітке правове визначення, оскільки банківська система

Ізраїлю приєдналася до санкційних обмежень, запроваджених Заходом у відповідь на вторгнення Росії в Україну.

8. *Використання економічних проблем, дійсно наявних у країнах-партнерах України, шляхом надання таким проблемам особливого фокусу суспільної уваги, перебільшення, зміщення акцентів із можливих шляхів вирішення цих проблем на звинувачення інших країн, зокрема й України, у погіршенні економічної ситуації.* Наслідком таких дезінформацій може стати як блокада кордонів (як це відбувається у Польщі, Румунії), так і розпалювання в подальшому міжетнічної та міжнаціональної ворожнечі з використанням наративів на кшталт «відновлення історичної справедливості», «український нацизм», тощо. До прикладу, важка ситуація щодо допомоги Україні склалася в США в кінці 2023 р. – на початку 2024 р. Росія намагається просунути ідею шкідливості допомоги Україні в дискурсі пересічних американців, наголошуючи, що США надто багато приділяють уваги зовнішній політиці, забуваючи про внутрішні проблеми. Якщо раніше такі комунікації переважно стосувалися ситуацій, не пов'язаних з Україною, то нині завдяки російській ворожій інформаційній діяльності акценти змістилися саме на необхідність зменшити допомогу Україні. Навіть нещодавно оприлюднену американським урядом Національну стратегію оборонної промисловості США [11], що містить план розвитку оборонної промисловості, співпрацю з Україною прокоментували як проблемну, бо через надання зброї Україні начебто відбувається «скорочення промислової бази США». Подібні меседжі щодо України на постійній основі використовує й учасник президентської кампанії Д. Трамп, що миттєво підхоплюють і поширюють російські пропагандисти, які діють напрочуд синхронно з Трампом [4].

9. *Непрямий вплив на російську еміграційну спільноту та частину населення всередині Росії, яка мовчки не погоджується з політикою Кремля, через представників російської т. зв. «ліберальної опозиції», яка має достатню кількість інформаційних майданчиків у провідних демократичних країнах світу.* Начебто не підтримуючи воєнну агресію своєї країни проти України, ці особи продовжують транслювати меседжі про необхідність якнайшвидшого укладення мирної угоди між сторонами конфлікту, про «велич російської цивілізації», «видатну російську культуру» та «велику російську мову», протиставляючи своє «гуманістичне» розуміння подій «розлюдненню» українців. Як інформаційні майданчики використовуються концерти російських виконавців, що ще не перебувають під санкціями, виступи російських письменників і діячів культури, покази кінопродукції, тощо, які відбуваються за організаційної підтримання закордонних дипломатичних установ РФ. Особливої уваги та занепокоєння з української сторони має викликати факт стрімкого зростання кількості російських емігрантів у країнах Західної Європи та США, які втекли від мобілізації, але мають укорінене імперське ставлення до інших народів і, з великою віро-

гідністю, як носії імперської ідеології можуть стати деструктивним чинником для демократичних суспільств західного світу, джерелом поширення агресивного ставлення до України та українців, яких вважають винними у вимушеній еміграції.

10. *Використання для розповсюдження дезінформації релігійних громад РПЦ, її адептів і лобістів за кордоном, які добре фінансуються російськими та проросійськи налаштованими українськими можновладцями.* Передбачається просування меседжів про «гоніння та переслідування» вірян УПЦ в Україні, значна частка служителів якої є діючими співробітниками ФСБ РФ. До прикладу, 24.02.2024 до Києва за участі екснародного депутата від нині заборонених Партії регіонів і ОПЗЖ В. Новинського прибув голова юридичної компанії Amsterdam&Partners Роберт Амстердам, який лобіює інтереси УПЦ у США та країнах ЄС за кошти Новинського, по суті виправдовуючи злочини росіян, здійснені ними в Україні з благословення московського патріарха Кіріла.

11. *Активне використання штучного інтелекту в дезінформаційних цілях.* Експерт зі штучного інтелекту Генеральний директор OpenAI вже дав свідчення перед юридичним комітетом Сенату США, закликаючи законодавців прийняти правила щодо штучного інтелекту, бо «очікує цунамі дезінформації на виборах 2024 року» [14].

12. *Інформаційний супровід діяльності окремих діючих і колишніх опозиційних представників політичної та економічної еліти України, які з метою повернення до влади фактично підтримують певні наративи кремлівської пропаганди про неспроможність нинішнього військово-політичного керівництва держави досягти успіхів у протистоянні російській агресії.* Ці особи легітимізують кремлівські наративи як серед частини політиків і громадськості західних країн, так і деструктивно впливають на українських громадян всередині країни і тих, хто наразі перебуває за кордоном. Такий супровід чітко відслідковується у заангажованих вітчизняних медіа та у вигляді замовного лобістського контенту в закордонних медіа. Наразі опозиційними силами в Україні застосовується така політтехнологія: масове поширення деструктивних наративів через іноземні медіа (з подальшим цитуванням на власних інформаційних ресурсах і в соціальних мережах заангажованих журналістів та блогерів з великою кількістю підписників), зокрема «Україна програє війну і необхідно шукати варіанти для підписання мирних угод», «Україні було б доцільно відмовитись від окупованих територій на користь приєднання до НАТО через “втому українського суспільства і армії від війни”». Ця діяльність, вочевидь, підриває єдність українського політикуму і суспільства щодо наполегливої роботи із західними партнерами над збільшенням військово-економічної допомоги нашій країні для досягнення перемоги у війні з Росією.

Ефективні інструменти протидії дезінформаційним впливам РФ

Контент-аналіз комунікацій періоду широкомасштабної агресії РФ в Україні дозволив виокремити найефективніші інструменти протидії деструктивним впливам, серед яких:

- термінове запрошення журналістів закордонних медіа на місце воєнних злочинів російської армії;
- оперативна організація «візитів солідарності» представників військово-політичних еліт західних країн;
- невідкладне розміщення в соціальних мережах і на інформаційних платформах аудіовізуальної інформації з передової, а також перехоплень ворожих ефірів, здійснених ГУР та СБ України;
- проведення масових мітингів на підтримання України за кордоном (на жаль, не завжди ці заходи такі масові, до того ж, їх інформаційний супровід мав би бути більш потужним);
- участь українських митців і представників інтелектуальної еліти України в культурних та освітніх подіях за кордоном, однак, Україні слід більш ретельно готувати учасників таких заходів;
- використання майданчиків ПАРЕ, ООН та інших для оприлюднення кричущих фактів воєнних злочинів, здійснених окупаційними військами РФ в Україні. До прикладу, слухання в ООН свідчень українських дітей, які силою були вивезені з України, не мали достатнього інформаційного розголосу, хоча потенційно мали значний інформаційний резонанс;
- оперативне розроблення і впровадження для користування новітніх програмних продуктів із використанням штучного інтелекту, приклади яких уже вдало використовуються в Україні (Osavul) [13] для виявлення інформаційних атак, репутаційного аналізу, збору інформації про конкурентів та відгуків споживачів;
- розміщення аудіовізуальної продукції, спрямованої на підтримання України (шокуючого змісту про реалії війни, з проекцією на територію країни-партнерки, як це було зроблено в Естонії).

Системне використання всіх зазначених інструментів сприятиме проактивності антиросійських комунікацій.

Висновки

Зміна політичних еліт у країнах-партнерах України несе значні ризики негативного впливу щодо загальмування допомоги Україні у боротьбі з повномасштабною агресією Росії.

Деструктивна інформаційна активність РФ, спрямована на перешкоджання ефективній співпраці України з міжнародними партнерами, найближчим часом буде не тільки залишатись на високому рівні, а й матиме

тенденцію до значного посилення. Цьому сприятиме початок і активна фаза виборчих процесів у провідних демократичних країнах Заходу, на тлі яких нинішні очільники та представники правлячих партій змушені переносити фокус уваги із зовнішньополітичних на внутрішньополітичні проблеми власних держав. Отже, ворожі інформаційні впливи будуть мати стійку тенденцію до наростання з наближенням виборів.

Оскільки основними свободами з надбань демократичних суспільств залишається свобода слова, то віднайти ефективні інструменти прямої протидії дезінформації вкрай складно, незважаючи на деякі кроки, започатковані програмами ЄС щодо протидії пропаганді та дезінформації.

Зважаючи на те, що Росія не має союзників на міжнародній арені (окрім обмеженої низки терористичних країн, як-от Іран, Північна Корея, тощо), вона намагатиметься створювати хаос у світовому інформаційному просторі з метою нав'язування різним ЦА різних країн вигідні їй наративи, в тому числі, підтримуючи і роздуваючи внутрішньополітичні чвари з метою нарощування дестабілізаційних чинників та відволікання уваги від російської агресії й переспрямовування зусиль лідерів країн західного світу на подолання протиріч всередині самого Заходу.

Перед безпековими та державними інституціями постало нагальне завдання – розроблення системи проактивних комунікацій із різними ЦА як України, так і світу, що викривають воєнні злочини РФ у нашій Державі та маніпулятивні впливи в країнах-партнерах.

Джерела

1. Букатюк У. «Це буде катастрофа». Польські перевізники заблокували кордон, щоб захистити від українців ринок перевезень ЄС на €370 млрд. Економістка Ірина Коссе пояснює, що відбувається насправді. Forbes, 23.11.2023. URL : <https://forbes.ua/money/tse-bude-katastrofa-polski-perevizniki-zablokuvali-kordon-shchob-zakhistiti-vid-ukraintsiv-rinok-perevezen-es-na-370-mlrd-ekonomistka-irina-kosse-royasnyue-shcho-vidbuvaetsya-naspravdi-23112023-17450>.

2. Держдеп: РФ фінансує антиукраїнську дезінформаційну кампанію в Латинській Америці. Європейська правда, 09.11.2023. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/9/7173203>.

3. Звіт Інституту інноваційного врядування. Виявлення російського впливу в Європі. Instingov.org, 15.01.2024. URL : <https://instingov.org/wp-content/uploads/2024/01/report-revealing-russian-propaganda-iig.pdf>.

4. Колдомасов А. Кремлівські наративи в головах американців: як Росія гальмує надання допомоги Україні. Радіо «Свобода», 21.02.2024. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiyskyy-informatsiynyy-vplyv-u-ssha-naslidky/32829337.html>.

5. Landay J., Lewis S. US Intelligence Report Alleging Russia Election Interference Shared with 100 Countries. Reuters, 20.10.2023. URL : <https://www.reuters.com/world/us/us-intelligence-report-alleging-russia-election-interference-shared-with-100-2023-10-20>.

6. Лише 10 % європейців з 12 країн вірять, що Україна може перемогти Росію – опитування ECFR. Радіо «Свобода», 21.02.2024. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yevropa-opytuvannya-pidtrymka-ukrayiny/32829364.html>.
7. Oremus W. Ukraine Says Big Tech has Dropped the Ball on Russian Propaganda. The Washington Post, 14.07.2022. URL : <https://www.washingtonpost.com/search/?query=Ukraine+says+Big+Tech+has+dropped+the+ball+on+Russian+propaganda>.
8. Помічника депутата Бундестагу від «Альтернативи для Німеччини» запідозрили у зв'язках із ФСБ. Радіо «Свобода», 01.02.2024. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pomichnyk-deputata-bundestah-fsb/32801726.html>.
9. Russian Spies are Back – and More Dangerous than Ever. Economist, 20.02.2024. URL : <https://www.economist.com/international/2024/02/20/russian-spies-are-back-and-more-dangerous-than-ever>.
10. Терещук Г. Вплив Кремля в Європі та Україні: як Росія просуває свої тези через соціальні мережі і лобістів. Радіо «Свобода», 06.02.2024. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/agency-kreml-vijna-yevropa-dezinformatsiya-kanaly-vplyvu/32807356.html>.
11. The National Defense Industrial Strategy (NDIS) Enabling a Modernized Defense Industrial Ecosystem. U.S.Department of Defence, 01.11.2024. URL : <https://www.businessdefense.gov/NDIS.html>.
12. У МЗС Польщі кажуть, що занепокоєні появою на фермерських протестах антиукраїнських гасел. Радіо «Свобода», 21.02.2024. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-plakat-polshcha-fermery/32829255.html>.
13. III проти російських ІПСО. Український стартап Osavul навчив нейромережі воювати з пропагандою. Як продати таку технологію. Forbes, 31.05.2023. URL : <https://forbes.ua/innovations/ai-proti-rosiyskikh-ipso-ukrainskiy-startap-osavul-navchiv-neyromerezhi-voyuvati-z-propagandoyu-yak-prodati-taku-tekhnologiyu-30052023-13928>.
14. U.S.Senat Panel Hearing on Risk Posed to Society by Artificial Intelligens. Brookings, 17.05.2023. URL : <https://www.brookings.edu/articles/senate-hearing-highlights-ai-harms-and-need-for-tougher-regulation>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

СПІВРОБІТНИКАМ БЕЗПЕКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ З ПРОТИДІЇ ВОРОЖИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ВПЛИВАМ РФ

1. Під час розроблення та поширення будь-яких інформаційних матеріалів необхідно дотримуватися стратегічного наративу: «Розпочавши повномасштабну агресію в Україні, Росія розпочала її проти кожної незалежної країни світу. Російсько-українська війна – це війна проти свободи, демократії та суверенітету, глобальної продовольчої безпеки, мирного населення, яке, незважаючи на нелюдські страждання, мужньо продовжує боротися зі світовим злом».

2. На постійній основі необхідно здійснювати моніторинг західних провідних медіа щодо розміщення ними матеріалів про російсько-українську війну. Доцільно надати ширшого інформаційного розголосу і більш високої якості матеріалам, що готуються Центром протидії дезінформації при РНБО України, зокрема щодо аналізу замовних публікацій в закордонних медіа у вигляді щотижневої підбірки з метою подальшого об'єктивного інформування населення України та громадян інших країн. До розповсюдження такої інформації варто залучати всі можливі джерела інформації: від офіційних державних медіа до лідерів суспільної думки та новітніх медіа.

3. Варто здійснювати державним і безпековим інституціям співпрацю з провідними журналістами та блогерами з метою консолідації зусиль у протидії деструктивній ворожій інформаційній активності та відповідальності медіа за поширення недостовірної або маніпулятивної інформації на користь ворога під час повномасштабної війни.

4. Доцільно визначити можливості для створення низки невеликих громадських організацій та ініціатив за участі активістів з числа громадян України, які наразі перебувають за кордоном, з метою донесення необхідних проукраїнських меседжів до громадян західних суспільств про самобутність і високу якість українського культурного продукту, історичну тяглість української боротьби за незалежність, волелюбний характер української нації, її інтелектуальний потенціал, тощо. Варто створювати такі осередки у невеликих населених пунктах із можливістю залучати якнайширше коло місцевого населення. Особливої уваги потребує інформаційне підтримання та висвітлення діяльності таких осередків як у соціальних мережах, так і у місцевих медіа.

5. Започаткування більш проактивного, систематичного підходу до боротьби з російською дезінформацією і пропагандою на рівні найбільших у світі медіа-платформ та техногігантів. Основним меседжем для партнерів України по антипутінській коаліції має стати такий: «Війна в інформаційній сфері вже триває, а РФ є активним актором у цій інформаційній війні проти демократичних країн. Це є підготовчий етап для можливих подальших агресивних кроків зі сторони РФ».

ДЕСТРУКТИВНІ ВПЛИВИ РОСІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

РОСІЙСЬКА ДЕЗІНФОРМАЦІЯ В ІСПАНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ ВІД ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Вікторія РОМАНЮК

Вступ

Починаючи з 2014 року, спротив російським інформаційним загрозам для України став важливою частиною боротьби за суверенітет. Проте, апелюючи до ключових демократичних цінностей і свободи слова, західні партнери не завжди однозначно сприймали аргументацію української сторони щодо глибини загроз російської дезінформації та ставили під сумнів обмежувальні методи боротьби зі шкідливими проросійськими ресурсами. Дискусія і критичні оцінки лунали після заборони доступу до соціальних мереж «Однокласники», «ВКонтакте», до яндексу, після введення санкцій проти телеканалів «112 Україна», NewsOne, ZIK, а також інших заходів.

Після повномасштабного вторгнення ситуація кардинально змінилась. У відповідь на потужну агресію Кремля Європейський Союз та міжнародні медіаорганізації чітко заявили про свою позицію щодо російської дезінформації. Здавалось, усі основні європейські партнери підтримали Україну, визнавши російську пропаганду загрозою, яку потрібно швидко та рішуче мінімізувати. Так, компанія «Гугл» заблокувала можливість монетизації низки російських каналів, зокрема RT на ютубі. Відеосервіс «Ютуб» у березні 2022 р. також призупинив на своїй платформі активність російських пропагандистських каналів RT та Sputnik в межах усієї Європи, заблокувавши понад 1 тис. каналів, пов'язаних з російськими державними RT і Sputnik [12]. Відеосервіс виявив, що канали і понад 15 тис. розміщених там відео поширюють дезінформацію, агресію та заперечують насильницькі дії Росії в Україні.

Після вторгнення і твіттер, і фейсбук також оголосили про блокування діяльності облікових записів, пов'язаних із Кремлем, та запровадили полі-

тику, спрямовану на деактивацію російського контенту, що підтримується державою. Фейсбук заборонив акаунтам російських державних медіа розміщувати рекламу на платформі та демонетизував їхні акаунти. Твіттер демонетизував пошукові запити, пов'язані з війною, не допускаючи рекламу на сторінках видачі [9].

У санкційні пакети ЄС включив заборонні заходи проти державних російських телеканалів: «РТР Планета», «Россия 24» та «ТВ Центр – Международный» відключили в ЄС від кабельної, супутникової та інтернет-трансляції [2]. Також було заблоковано російські пропагандистські гіганти RT і Sputnik в ютубі. Дев'ятий пакет санкцій від ЄС заборонив мовлення на території ЄС російських медіа «НТВ» / «НТВ Мир», «Россия 1», «РЕН ТВ» та «Первый канал» [12]. Було заборонено рекламу продуктів або послуг, що підпадають під європейські та американські санкції.

Санкційні заходи запровадили і окремі країни. До прикладу, у Великій Британії зник російський пропагандистський канал RT, а інші російські пропагандистські медіа були позбавлені ліцензії британського регулятора [6]. У серпні 2022 р. Асоціація польських журналістів засудила тривалі дії російських медійників та закликала судити пропагандистів як воєнних злочинців [4].

На початку російської агресії такі кроки були надзвичайно важливими та сприймалися однозначною перемогою України в цьому питанні.

Проте чи дійсно російські пропагандистські мовники не мають майбутнього? Як змінилася структура російської дезінформації за кордоном під час війни? Куди подівся професійний ресурс кремлівських мовників, який роками розбудовувався з метою просування ворожих наративів у західних країнах?

Російська дезінформація в іспанськомовному інформаційному ландшафті

Іспанськомовний інформаційний сегмент завжди був пріоритетним для російської дезінформації. За даними досліджень міжнародної організації DFRLab, базованого на показниках сервісу Social Blade [9], канал RT на ютубі іспанською мовою до моменту деактивації мав 5,97 млн підписників і майже 4,5 млрд переглядів, а інформаційний ресурс Ahí Les Va! зібрав 1,11 млн підписників і 108 млн переглядів [9]. Аналітики припускають, що тенденція зростання аудиторії зберігалася б, якби ресурси не були деактивовані.

Російські державні акаунти вплинули на посилення авторитету тих іспанськомовних незалежних лідерів думок і журналістів, які розповсюджували меседжі Кремля. За даними дослідження аналітиків Brookings, з 15 акаунтів, які найчастіше ретвітили користувачі, два належали російським дипломатичним і урядовим установам (Посольство Росії в Іспанії та

Міністерство закордонних справ Росії, три належали співробітникам RT або Sputnik і один – іспанськомовному медіа, афілійованому з RT (Ahí les Va) [1].

Проте не слід було розраховувати, що із заборонаю пропаганда припинить своє існування. Фактично одразу після блокування одних каналів почали виникати нові.

Аналітики DFRLab в березні 2022 р. зафіксували 7 нових каналів, що маскувалися або дублювали назви заборонених російських ресурсів. Контент цих ресурсів у більшості складався з перезавантажених із прокремлівських джерел відео, які фактично одразу продемонстрували зростання аудиторії [11].

Наприклад, новостворений канал Ahí Les Va (він відрізнявся від старого однією великою літерою у назві) виключив зі свого опису назву RT і знову почав публікувати свої відео 12 березня. Канал повторно завантажив відео, опубліковане¹ оригінальним Ahí les Va! від 1 березня. Заступниця директора RT en Español, ведуча каналу Ahí les va на ютубі І. Афіногенова одразу опублікувала відео, де засудила обмеження ютуба у Європі та закликала завантажувати і поширювати відеоматеріали із заборонених ресурсів.

Поширювати контент заборонених кремлівських каналів почали і нібито незалежні блогери. Це, на перший погляд, були аполітичні ютубери, контент яких тематично ніяк не пов'язаний з війною в Україні й більше розрахований на молоду аудиторію. Аналітики DFRLab наводять приклад каналу SFP-ASP, який фокусується на «виробництві фотографії, відео та журналістики», і належить еквадорському фотожурналісту Серхіо Фальконі-Паркеру. Проте чомусь 1 березня на цьому каналі завантажуються відео з Ahí les Va!, в якому І. Афіногенова просила глядачів поділитися ним за допомогою додатків для обміну повідомленнями. Чимало каналів і блогерів, які були задіяні в політичних кампаніях у Латинській Америці, почали перезавантажувати контент заборонених російських ресурсів.

Також привертає увагу діяльність самої журналістки Інни Афіногенової. Уже через декілька місяців від початку повномасштабного вторгнення вона заявляє, що її позиція зазнала змін, журналістка звільнилась з RT en Español – нібито в знак протесту проти воєнних дій Росії. Проте приклад трансформації позиції цієї журналістки викликає певні запитання і демонструє початок процесу появи нової моделі російської дезінформації, яка в контексті війни Росії проти України є ще більш небезпечною, ніж попередні моделі. Іспанські експерти та активісти неодноразово звертали увагу на форму такої різкої зміни позиції цієї журналістки. Роками працюючи на керівній посаді редакції RT, І. Афіногенова не вибачилась і не засудила діяльність своїх керівників.

¹ [https://odysee.com/@ahilesva:e/rt-y-%C2%A1ah%C3%AD-les-va!,-fuera-del-aire-\(y:0](https://odysee.com/@ahilesva:e/rt-y-%C2%A1ah%C3%AD-les-va!,-fuera-del-aire-(y:0)

«Незважаючи на її нібито засудження війни, правда полягає в тому, що на практиці заява Афіногенової залишається добре узгодженою з Кремлем і сприяє зусиллям російської дипломатії зламати підтримку України Заходом», – сказав Ніколас де Педро, керівник дослідження аналітичного центру Institute for Statecraft та експерт з російської дезінформації [8].

Аналізуючи діяльність Афіногенової, віцепрезидентка організації «Вільні росіяни-Іспанія» в Іспанії Юлія Таран зауважує: «Замість того, щоб розкривати кожну деталь кожної брехні та кожної неправдивої новини, що виходить під її наглядом ... продовжує передавати те саме заплутане та ірраціональне повідомлення, таке характерне для путінської постправди, яка не розрізняє факти і думки, загарбника і загарбаного» [6].

Фактично, відмежування від RT стало своєрідним прикриттям для продовження пропагандистської діяльності в новому форматі.

Важливим фактором є те, що від початку своєї «незалежної від RT» діяльності, Афіногенова одразу занурилась у локальний іспанський політичний контекст та приєдналась до іспанського активіста й політичного діяча Пабло Іглесіаса. Разом із ним вона почала брати активну участь у заходах і дебатах проти постачання зброї в Україну і, відповідно, проти НАТО. Сам Пабло Іглесіас неодноразово відвідував Країну Басків – регіон Іспанії, де відбулися демонстрації проти підтримки іспанським урядом України [7].

За даними Барометра Іспанії Gabinet d'Estudis Socials i Opinió Pública (GESOP) для групи Prensa Ibérica, 60% іспанців схвалюють поставку зброї уряду Володимира Зеленського. І 32 % населення не підтримує політику уряду щодо військової допомоги Україні [10]. Найменша підтримка військової допомоги спостерігається в Каталонії, де за – 46 %, проти – 44,9 %. Переважно, проти підтримки виступають представники лівих сил – таких як Unidos Podemos, ERC та Más País – цільова аудиторія Афіногенової. Зважаючи на те, що у 2023 р. в Іспанії відбувався виборчий процес, поява таких нових проросійських інформаційних стейкхолдерів, як Афіногенова, свідчить про наміри Кремля застосовувати нові гібридні методи впливу на внутрішню політику європейських країн.

Слід звернути увагу на діяльність ще однієї активістки в Іспанії – Лю Сівої (Любові Сівої), молодшої російської блогерки, яка транслює «альтернативну» до офіційної іспанську точку зору. Аудиторія її сторінок зростає і охоплює 208 тис. підписників на ютубі, 162 тис. – у твіттері й 57 тис. – в інстаграмі. Лю Сівая народилася і виросла в Красноярську (Росія), у 2012 р. переїхала до Іспанії на навчання у віці 18 років, навчалася за спеціальністю «Політологія» в Мадридському університеті Комплутенсе [3]. ЦА – підписувачі з Іспанії та країн Латинської Америки. На своїх сторінках Лю Сівая публікувала різноманітний контент – від коронавірусної аналітики до текстів про тварин та політичних оглядів.

Під час війни Росії в Україні блогерська діяльність Лю Сивої доповнилась низкою провокацій у місцевих медіа. Стиль її комунікації стає досить неординарним, провокативним та іноді агресивним.

Серед основних тез, які Лю Сівая публічно озвучує, такі: українці самі розпочали війну, вбивши багато людей на Донбасі, а бомбардуваннялогового будинку в Маріуполі не було, всі фото і відео – це інсценування української сторони. Свої гучні провокативні заяви блогерка неодноразово транслювала в ефірах іспанських телеканалів, наражаючись на критику ведучих та іспанських журналістів. Проте водночас вона заявляє, що не підтримує Путіна і не є його прихильницею, що вона – незалежна експертка і прагне поширювати правду. На своїх сторінках Лю Сівая публікує фото з представниками фактично всіх політичних сил Іспанії, демонструючи «незаангажованість» та незалежність поглядів. Також має альтернативний акаунт, який присвячений тваринам і природі. Така показова незалежність і неординарність привертає увагу, тож аудиторія Лю Сивої зростає.

На прикладі діяльності таких блогерок спостерігаємо технологію, яку російська дезінформація апробувала свого часу в українському медіапросторі, коли під виглядом незалежної й альтернативної точки зору в інформаційному просторі з'явилися проросійські медіа та лідери думок – як, наприклад, Анатолій Шарій або проросійське видання Strana.ua, які відкрито транслювали проросійську риторику, ворожі наративи Кремля й дискредитували національні реформи, українських політиків і активістів.

Медіазаконодавство України унеможливлювало офіційне блокування інформаційних дій цих медіа. І лише у серпні 2021 р., після того, як РНБО запровадила санкції проти депутата Парламенту Андрія Деркача і його медіаресурсів, блогера Анатолія Шарія та його дружини Ольги Шарій, головного редактора видання Strana.ua Ігоря Гужви та кількох його компаній, їх активність була визнана такою, що «насаджує російські наративи та сприяє окупаційній владі на тимчасово окупованих територіях».

16.02.2021 р. СБ України оголосила про підозру у вчиненні злочину громадянину України Анатолію Шарію. Підозра оголошена за двома статтями Кримінального кодексу України – «Державна зрада» і «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками». У випадку інформаційної діяльності згаданих осіб, мова йде про розпалювання національної, расової та релігійної ворожнечі і ненависті, приниження національної честі та гідності [5].

З 2019 р. Анатолій Шарій постійно проживає в Іспанії та впроваджує свою інформаційну діяльність з цієї країни.

Проте, у випадку з проросійськими агентами дезінформації, які займаються деструктивною інформаційною діяльністю в європейських країнах, сподіватися на застосування радикальних правових механізмів для

припинення їхньої діяльності марно. У демократичних суспільствах, де цінність свободи слова є однією з найвищих, російські дезінформаційні агенти стають надзвичайно ефективними й небезпечними як інструмент просування проросійських наративів та впливу на політичні процеси загалом.

Висновки

Отже, після запровадження санкцій у ЄС російська дезінформація не припинила свою активність. Сформований професійний ресурс, а також наявну ЦА після початку повномасштабного вторгнення було використано в гібридній формі. Офіційні російські медіа та дезінформація з централізованої медіасистеми трансформувалися в розгалужену мережу інформаційних агентів – блогерів і лідерів думок, які формально відмежувалися від своєї попередньої діяльності на російських пропагандистських ресурсах, але продовжили інформаційну активність уже під виглядом трансляторів незалежної точки зору. Джерелом контенту виступають, у тому числі й сторінки російських офіційних установ – посольств Росії, Міністерства закордонних справ.

Одночасно з інформаційною діяльністю нові агенти дезінформації активно залучені в локальні політичні процеси, як правило, об'єднуючись із силами лівого або праворадикального спрямування, та включаються в передвиборчі процеси. Це фактично є спробою Росії за допомогою таких гравців впливати не лише на суспільну думку інших країн, а й на політичний устрій.

Зростання ЦА проросійських агентів інформаційної діяльності забезпечено наявністю блогерської мережі, яка перезавантажує та посилено розповсюджує контент і наративи проросійських акторів. Тож, зважаючи на трансформації підходів російської дезінформації, слід створювати гнучку систему ідентифікації та моніторингу загроз у міжнародному форматі й оновлювати засоби протидії та боротьби.

Література

1. Brandt J., Wirtschafter V. Working the Western Hemisphere How Russia Spreads Propaganda about Ukraine in Latin America and the Impact of Platform Responses. *Policy Commons*, 2022. URL : <https://policycommons.net/artifacts/3527499/working-the-western-hemisphere/4328290>.

Джерела

2. «Рупор, який посилює брехню Путіна». ЄС забороняє мовлення державних російських телеканалів. *Детектор медіа*, 05.05.2022. URL : <https://detector.media/>

infospace/article/198933/2022-05-04-rupor-yakyy-posylyuie-brekhnyu-putina-ies-zaboronyaie-movlennya-derzhavnykh-rosiyskykh-telekanaliv.

3. «Цього не покажуть у ЗМІ». *Тиждень*, 17.04.2023. URL : <https://tyzhden.ua/tsoho-ne-pokazhut-u-zmi>.

4. Польські журналісти закликали судити російських пропагандистів як воєнних злочинців. *Polskie Radio*, 24.08.2022. URL : <https://cutt.ly/MwwAJqkB>.

5. СБУ оголосила про підозру відомому проросійському пропагандисту Шарію. *Офіційний сайт Служби безпеки України*, 16.02.2021. URL : https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-oholosyla-pro-pidozru-vidomomu-prorosiiskomu-propahandystu-shariiu?fbclid=IwAR0kKO2I2dfPfw5vgRr6ff30gT3nj-u-_4XcQeRHhOeyFDNW8qj90abVTgQ.

6. У Британії з екранів прибрали телеканал RT. *BBC News Україна*, 03.03.2022. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60603896>.

7. Afinogenova desarrolla una intensa agenda política paralela desde su llegada a España. *ElPeriodico*, 29.04.2023. URL : <https://www.elperiodico.com/es/politica/20230429/afinogenova-desarrolla-intensa-agenda-politica-86639204>

8. Expertos en desinformación rusa sostienen que Inna Afinogenova sigue haciendo propaganda en España. *Prensa Ibérica*, 28.04.2023. URL : <https://www.epe.es/es/internacional/20230428/expertos-desinformacion-rusa-sostienen-inna-afinogenova-propaganda-espana-86593625>.

9. How Russian Propaganda Is Reaching Beyond English Speakers. *The New York Times*, 09.08.2022. URL : <https://www.nytimes.com/2022/08/09/business/russia-propaganda-spanish-social-media.html>.

10. Sondeo: el 60% de los españoles apoyan el envío de armas a Ucrania y un tercio lo rechaza. *Prensa Ibérica*, 07.03.2023. URL : https://www.epe.es/es/politica/20230307/sondeo-ucrania-armas-84195935?_sid=1685294435&_ga=2.64151146.477926347.1685294434-287200291.1684571155.

11. Videos in Spanish Created by Kremlin Outlets Reappear on YouTube Despite Restrictions. *Medium*, 10.05.2022. URL : <https://medium.com/dfrlab/videos-in-spanish-created-by-kremlin-outlets-reappear-on-youtube-despite-restrictions-8d2374f4bf1f>.

12. YouTube заблокував російські канали RT та Sputnik по всій Європі. *Детектор медіа*, 01.03.2022. URL : <https://detector.media/infospace/article/197062/2022-03-01-youtube-zablokuvav-rosiyski-kanaly-rt-ta-sputnik-po-vsiy-ievrop>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

СПІВРОБІТНИКАМ БЕЗПЕКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ, ФАХІВЦЯМ МАСМЕДІА ЩОДО ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТІ

Для протидії дезінформації у міжнародному просторі необхідно зробити такі кроки:

1. Упровадження систематичної медіааналітики і моніторингу міжнародних медіа та інформаційних гравців на предмет поширення й розповсюдження російських наративів шляхом розроблення та регулярного оновлення мапи ключових акторів та агентів інформаційного впливу, аналізу методів їх роботи та впливу на аудиторію.

2. Співпраця з міжнародними комунікаційними компаніями та соціальними мережами щодо ідентифікації нових акторів ворожої дезінформації. Напрацювання політик контролю блогерської та інфлюєнсерської діяльності в контексті просування загрозливих тематик і ворожих наративів.

3. Розбудова мережі міжнародного інформування шляхом розвитку іншомовних мовників (з урахуванням регіону і стратегічних завдань). Налагодження взаємодії з незалежними журналістами, інформаційними активістами, блогерами тощо.

4. Сприяння розвитку фактчекінгу в міжнародному контексті, посилення взаємодії з міжнародною фактчекінговою спільнотою, яка відстежує тематику війни Росії проти України та публікує спростування для різних ЦА; формуванню взаємозв'язків між фактчекерами і міжнародними медіа. Наприклад, українська фактчекінгова організація StopFake розпочала співпрацю з Radio Martí з метою поширення іспанськомовного контенту про Україну для іспаномовної аудиторії та боротьби з дезінформацією, в тому числі на Кубі. Подібні практики необхідно розвивати і систематично посилювати, вбудовувати у стратегію міжнародних комунікацій.

5. Регулярна комунікація з урядами різних країн щодо зміни підходів та нових рис російської пропаганди, артикуляція нових типів загроз, демонстрація прикладів, введення в інформаційний порядок дня обговорення діяльності прихованих агентів російської пропаганди і способів зменшення їхнього впливу.

РОСІЙСЬКА АГЕНТУРА У СВІТІ ШАХРАЇВ: КЕЙС ПОЛЬСЬКОЇ ЛЖЕПРИНЦЕСИ (журналістське розслідування групи «Інформаційний спротив»)

Олександр КОВАЛЕНКО

Російські спецслужби роками інтегрували та розширювали агентурні мережі в інших країнах, використовуючи методи як успадковані від СРСР, так і адаптовані до сучасних тенденцій. Об'єднувала всі ці методи невід'ємна гібридна складова. І один із напрямків такого гібридного впливу, про який дуже мало говорять профільні організації – шахрайство.

Після розпаду СРСР Росія стала приділяти поширенню мережі шахраїв у Європі не менше уваги, ніж підкупу політиків, журналістів, представників експертного середовища, тощо. За минулі десятиліття мережа шахраїв, які діють на користь Росії, не тільки розширилася в рази, а й була глибоко інтегрована в інші галузі впливу.

У 2019 р. нашої групі на очі потрапив інцидент, який, на перший погляд, здавався просто незаконним перетиним кордону з тимчасово окупованого півострова Крим. Але згодом виявилось, що особа, яка вчинила це правопорушення, є лише часткою шахрайського айсберга, який діє не тільки в Європі, а й у всьому світі, за найтіснішої комунікації з російськими спецслужбами [1; 2]. Цією особою виявилася польська лжепринцеса Анжеліка Ярославська-Сапега.

Вступ

Коли 24.02.2022 РФ розгорнула повномасштабне вторгнення в Україну, багато країн виявили готовність допомогти українському народові в його боротьбі. Уряди, благодійні організації, фонди та прості мешканці інших країн активізувалися, щоби підтримати Україну в її нерівному бою з російськими окупантами.

Але серед тих, хто готовий був щиро допомогти Україні, знайшлися й ті, хто вирішив скористатися трагічною ситуацією з корисливою метою. На жаль, саме трагедія України привела в рух безліч шахраїв, які, користуючись темою війни, стали вичавлювати гроші нібито на допомогу українцям.

Серед безлічі таких шахраїв виокремлює себе особа, яка, на перший погляд, і не може мати відношення до злочинного світу ошуканців і маніпуляторів, адже вона – княгиня.

Польська княгиня Анжеліка Ярославська-Сапега активно веде сторінки в соціальних мережах, на яких публікує власні фото в оточенні високопоставлених політичних діячів та зірок шоубізнесу. І ніхто не здогадався б, що це все обман, спрямований не тільки на те, щоб виманювати гроші, а й на інші цілі.

Шахрайка на крові

Вперше про принцесу Анжеліку Ярославську-Сапегу я почув у 2019 р., коли вона, нібито, від імені Польщі відвідала т. зв. Міжнародний економічний форум, що проходив в окупованій Ялті з 17 по 20 квітня. Там вона представляла програму «Польща 3.0» щодо об'єднання польських річок, автомагістралей і залізниць в одну транспортну мережу та будівництво найбільшого в Європі транснаціонального логістичного центру у Гожичках, а також підтримала створення спільної криптовалюти Росії, Індії та Китаю. Крім того, Ярославська висловила з приводу антиросійських санкцій, зазначивши, що:

- взаємні санкції неефективні та завдають шкоди вільній торгівлі;
- ведуть до посилення політичної напруги;
- посилюють протекціонізм;
- заохочують корупцію та зростання тіньової економіки;
- викликали масове банкрутство польських фермерів (до речі, тему польських фермерів досі використовують деструктивні сили Польщі).

Фото 1. Анжеліка Ярославська в Ялті

Усі ці заяви ідеально вписувалися тоді в російську пропаганду про те, що санкції проти Росії шкодять, насамперед, країнам, що їх запроваджують, а не самій РФ, якій будь-які обмеження лише на користь.

У своєму твіттері, який пізніше сама і видалила, Анжеліка написала: «Я пишаюся тим, що можу офіційно представляти Польщу на Міжнародному економічному форумі в Ялті».

Але в МЗС Польщі тоді поспішили спростувати слова принцеси, заявивши, що Анжеліка Ярославська «офіційно не представляла» Польщу, а саме Міністерство закордонних справ «не було поінформовано про запланований від'їзд пані Ярославської до Криму».

Таким чином, Анжеліка Ярославська-Сапега незаконно відвідала тимчасово окуповану Росією територію Криму, взяла участь у заході, організованому російським режимом з метою легалізації окупації, та виголошувала промови на підтримання заяв російської пропаганди щодо необхідності створення спільної валюти й одночасно брехала, що була офіційним представником Польщі.

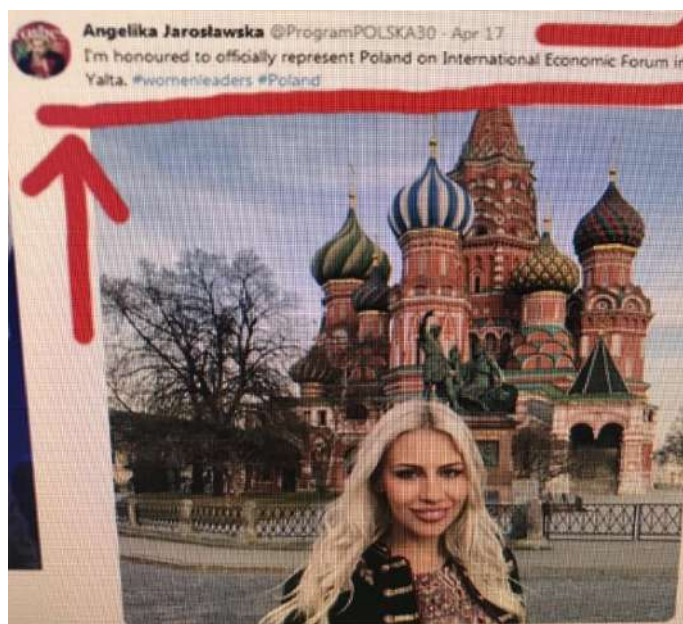

Фото 2. Анжеліка Ярославська хизується участю в Ялтинському міжнародному економічному форумі

Хіба це гідна поведінка королівської особи? Зрозуміло, ні, особливо якщо враховувати те, що в минулому синоптик Анжеліка – ніяка не королівська особа, а свій титул вона отримала завдяки шлюбу з князем Егоном Сапегою. Щоправда, буквально за декілька тижнів цей шлюб розпався, але Анжеліка продовжує досі використовувати для свого позиціонування іменування княгиня/принцеса.

Важливо розуміти й те, що на такому заході як Ялтинський міжнародний економічний форум не буває випадкових гостей. Практично всі запрошені – це особи, котрі співпрацюють з російським злочинним режимом або безпосередньо фінансово та політично від нього залежать. Наприклад, у тому ж 2019 р. на заході була присутня Маріон Марешаль Ле Пен, онука Жана-Марі Ле Пена, засновника націоналістичної проросійської пар-

тії «Національний фронт». Зараз ця партія називається «Національне об'єднання», а її очолює Марін Ле Пен, дочка Жана-Марі Ле Пена, яка відома своїм затятим євроскептицизмом, лобізмом інтересів Росії в Європі, й відкрито отримує російські гроші на політичну діяльність.

Також на заході були присутні Ірен Піветті та Віто Коменчіні з італійської «Ліги Півночі» Матео Сальвіні. Відомо, що ця партія також отримувала від Росії кошти на передвиборчу кампанію та мала контакти з представниками російської військової розвідки, пов'язаними з Владиславом Сурковим.

Варто згадати й Стефана Койтера, Удо Хеммельгарна, Вальдемара Хердта і Франка Пасемана з неофашистської «Альтернативи для Німеччини», що також тісно пов'язана з російськими спецслужбами.

І ось у такій чудовій компанії виявляється польська принцеса. Жахливий збіг? Ні. Це не збіг.

Покровителі та контакти Анжеліки Ярославської-Сапеги

Анжеліка Ярославська-Сапега в політичному середовищі Польщі має покровителів, які представляють її проєкт «Польща 3.0» безпосередньо в Сеймі!

Один із них – Яцек Вілк, який є членом політичної сили «Конфедерація» і дуже відрізняється від багатьох польських політиків незрозумілою та всеосяжною лояльністю до Росії. Або цілком зрозумілою?

Яцек Вілк неодноразово закликав до зняття санкцій з Росії, накладених за вторгнення в Україну та окупацію Криму. У 2018 р. він, як не дивно, також брав участь в економічному форумі в окупованому Криму і так само, як нібито офіційний представник Польщі, давав інтерв'ю російському пропагандистському каналу Sputnik.

Саме Яцек Вілк організував у 2018 р. візит до Сейму Польщі депутатів німецької проросійської правої партії євроскептиків «Альтернатива для Німеччини», а у 2020 р. він став одним із рупорів польського антивакцинаторського руху. Як відомо, Росія фінансувала антивакцинаторські рухи в інших країнах.

Тут слід зробити невеликий відступ та звернути увагу на те, що Анжеліка Ярославська-Сапега очолила опозиційну партію влади в Польщі політичну партію «Біла троянда», яка згодом трансформувалася у громадський рух, оскільки так і не змогла пройти реєстрацію. Але важливим є те, що саме ця партія/громадський рух масово поширювали містами Польщі антивакцинаторську пропаганду.

У лютому 2018 р. Яцек Вілк відвідав зустріч у Відні, організовану Сергієм Назаровим, який є високопоставленим російським чиновником і керівником Ялтинського міжнародного економічного форуму. Супроводжував Вілка на зустрічі Макс Сіпріан Медер, про якого ми розкажемо

трохи згодом. Але варто зазначити, що до того, як Макс Сіпріан Медер почав співпрацювати з Анжелікою, він офіційно працював помічником у парламентському офісі Вілка принаймні з 2017 р.

До Вілка та Медера тоді приєднався ще один поляк: Януш Недзвецький, який пізніше був заарештований владою Польщі за підозрою в тому, що він діяв як агент Росії.

Також був присутній Саргіс Мірзаханян, співробітник Кремля, котрий співпрацював з громадянином Польщі на ім'я Матеуш Піскорський (останнього заарештувала влада Польщі за підозрою в діяльності на користь Росії).

І Піскорський, і Недзвецький разом працювали від імені політичної партії «Зміна» у Польщі та обидва активно просували російські інтереси в Україні.

Ще одним покровителем Анжеліки Ярославської-Сапеги і, мабуть, основним, є Богдан Венгжинек, президент дуже сумнівної організації «Національний кластер інноваційних підприємств».

Богдан Венгжинек провів багато років у Сполучених Штатах Америки, а у 2005 р. навіть був удостоєний престижної премії «Польської діаспори в США» як «Активіст року»: «Він був видатним, надзвичайно активним польським громадським діячем та популяризатором польської культури в Америці, а також в Англії, Ірландії та Польщі» [3].

Здавалося б, дуже значуща постать. Але, забавно те, що зв'язатися з ним неможливо, адже його акаунти в соціальних мережах не комунікують із незнайомими запитами, адреса електронної пошти «Національного кластера інноваційних підприємств» неактивна, а наявні у відкритих джерелах номери телефонів не відповідають.

Очевидно, що людина ховається від зовнішнього світу і виходить на зв'язок лише в тих випадках, коли це важливо та вигідно саме їй.

Цікаво й те, що офіс «Національного кластеру інноваційних підприємств» знаходиться за тією ж адресою, що й «Польща 3.0» – вулиця Тварда у Варшаві.

Але куди цікавіше те, що у 2017 р. Богдана Венгжинека було затримано: він видавав себе за офіцера спецслужби «ГРІМ», причому ветерана афганської війни, який нібито отримав тяжке поранення. Під таким амплуа він проникав у довіру заможних жителів Сілезії, пропонуючи охоронні послуги, а одержуючи доступ до їхнього особистого життя, починав шантажувати.

Кримінальну справу стосовно Богдана Венгжинека так і не розпочато, оскільки його жертви відмовлялися виносити факти особистого життя на загальне обговорення.

Загалом саме Богдан Венгжинек є як куратором Анжеліки, так і її вчителем. Адже практично всі хитрощі, якими користується Анжеліка, вико-

ристовував протягом усього свого життя Богдан. Наприклад, розміщення великої кількості фото з відомими людьми, політиками та зірками шоу-бізнесу для створення видимості близьких контактів з ними. Анжеліка Ярославська-Сапега, так само як і Богдан Венгжинек, любить роздавати нагороди, якісь медалі й грамоти, що не мають абсолютно ніякої ваги та значення і є більш сувенірними виробами. Але на контрольованих Богданом та Анжелікою інформаційних майданчиках, а також у соціальних мережах, про це пишуть як про урочисте вручення відзнак.

Ще одним покровителем Анжеліки Ярославської-Сапеги є Мечислав Тадеуш Кочковський, голова Асоціації підтримки національної безпеки. Саме він вручив їй Кільце Століття Незалежності Республіки Польща за внесок у розвиток республіки в рамках проєкту «Польща 3.0». Хоча насправді ніякого внеску зроблено не було, оскільки сам проєкт – це лише мильна бульбашка, але про це докладніше пізніше.

Мечислав Тадеуш Кочковський у 1980 р. проходив курси для офіцерів контррозвідки Військової внутрішньої служби, а у 1981 р. був відправлений до Вищої школи КДБ у Москві, де успішно завершив академічний курс.

Польські журналісти нерідко пишуть про цього діяча і неприємно про нього висловлюються, дуже часто згадують його контакти з російськими спецслужбами, зокрема – ГУ ГШ ЗС РФ (ГРУ). Як відомо, саме ця структура в Росії займається вербуванням агентів і створенням контактів за кордоном. А німецьку партію «Альтернатива для Німеччини» безпосередньо пов'язують із діяльністю ГРУ.

І чому дивуватися? Контакти Анжеліки з людьми, явно афілійованими російською військовою розвідкою, приїзд на форум до тимчасово окупованого Криму, на якому були присутні агенти впливу російських спецслужб з інших країн – хіба цього мало, щоб запідозрити Анжеліку Ярославську в діяльності на користь російських спецслужб?

Зазначу також, що у 2018 р. Анжеліка Ярославська увійшла до складу наглядової ради City Security, що з 2010 р. веде свій бізнес у Москві і Санкт-Петербурзі. Слід розуміти, що всі охоронні компанії Росії повністю контролюються силовими структурами, зокрема ФСБ і ГУ ГШ ЗС РФ (ГРУ). І знову ГРУ на обрії?

До речі, коли у 2019 р. Ярославська оголошувала про створення партії «Біла троянда», на її руці красувався подарунок Мечислава Тадеуша Кочковського – Кільце Століття Незалежності Польщі, яким вона явно дорожить.

Дуже російський слід

На цьому контакти Анжеліки з представниками проросійських сил та осіб, пов'язаних із російськими спецслужбами, не закінчуються. Слід, про який ітиме мова в цьому розділі, прямо вказує на афіліацію Анжеліки

Ярославської з російськими агентами. Але почнемо здалеку – знайомства з таким діячем, як Сергій Вікторович Дворянов, президент Міжнародного дипломатичного клубу Amicability («Добросусідство»), виконавчий директор Російсько-Корейської Ділової Ради, автор і ведучий програми «Діалог цивілізацій» на «Баланс-ТВ», автор і ведучий програми «Формула ймовірності» на ЛДПР-ТВ, голова Комітету з медіа Асамблеї народів Росії, посол Миру у Федерації за загальний світ.

Усі ці його посади та діяльність мають не гуманітарний характер, а виключно прагматичний, оскільки він виконує функції куратора агентів впливу російської військової розвідки.

Прикриваючись різного роду гуманітарними місіями, Дворянов роз'їжджає світом, розширює агентурну мережу, формує її порядок денний.

Фото 3. Анжеліка Ярославська та Сергій Дворянов

Зокрема, Сергій Дворянов координує діяльність ряду політиків з партії «Альтернатива для Німеччини». Наприклад, йдеться про Гуннара Ліндеманна, депутата Парламенту федеральної землі Берлін, відомого тим, що брав участь практично у всіх заходах Росії на тимчасово окупованих територіях.

У 2018 р. Гуннар Ліндеманн відвідував тимчасово окупований півострів Крим у складі делегації «Альтернативи для Німеччини», потім взяв участь у так званому економічному форумі в Ялті, у 2019 р. відвідав Донецьк тощо.

Іншою курованою Сергієм Дворяновим особою є Бруно Бен Мубама, колишній віцепрем'єр Габона, який отримав нагороду «Посол миру» в Москві від Міжнародного дипломатичного клубу Amicability – імітації «Організації Об'єднаних Націй», фейкової структури, створеної Сергієм Дворяновим, а також прийняв православ'я, перебуваючи в Москві, причому Сергій Дворянов його супроводжував під час релігійної церемонії.

І це далеко не всі персонажі, якими опікується Сергій Дворянов. Найцікавіше, що практично з ними усіма має регулярні контакти та зустрічі Анжеліка Ярославська, беручи участь практично у всіх спільних заходах і постійно контактуючи як із агентами російської розвідки.

Фото 4. Анжеліка Ярославська, Сергій Дворянов та інші представники мережі

Анжеліка Ярославська потрапила у 2019 р. не просто на економічний форум у Ялті, а потрапила на захід, де чужинцям не місце. Це захід, де зібралися люди, завербовані російськими спецслужбами.

Анжеліка Ярославська зустрічалася з Бруно Бен Мубама на форумі в Ялті в 2019 р., з Гуннаром Ліндеманном на саміті WHD, організатор якого так само курується Сергієм Дворяновим. До речі, у 2021 р., аморальний Гуннар був удостоєний «Глобальної гуманітарної премії» від WHD.

Після зустрічі з Ярославською та Дворяновим у Ялті Бруно Бена Мубамба приєднався до Анжеліки й Богдана Венгжинека під час їхньої поїздки до Камбоджі. Там вони збирали фотоматеріали, пов'язані з різними гуманітарними справами, одночасно намагаючись показати приналежність до камбоджійської королівської родини. Після цієї поїздки Бруно повернувся до Москви для додаткових зустрічей з Дворяновим.

Що в Ялті, що в Лондоні на саміті WHD, поряд із Анжелікою Ярославською завжди були не лише агенти російського впливу, а і їхній безпосередній куратор Сергій Вікторович Дворянов.

Дворянов пізніше провів час у Відні разом із Юрієм Сафроновим, який очолює операцію «Всесвітній Альянс за мир» у Криму, організовуючи приїзд до Ялти іноземних громадян, таких як Гуннар Ліндеманн тощо. Коли Дворянов і Сафронов були у Відні, вони зустрілися ще з однією особою – Вільгельмом Августатом.

Показово, що у 2017 р. Вільгельм Августат та його донька Ліз – президент та перша віцепрезидентка Міжнародної асоціації «СВІТ» (International Association PEACE) через організацію «Культура Європи» (CULTURE Europe) – виїхали з Відня і нелегально перетнули кордон із Кримом, де

приєдналися до Сафранова та Дворянова на так званому Четвертому щорічному Міжнародному форумі світу, який проходив у Массандрівському палаці в Ялті.

Загалом, історія Вільгельма Августата – окрема велика тема, оскільки він є учасником схеми шахраїв «блакитної крові» по всьому світу, якими керує російська розвідка.

То ким насправді є польська лжепринцеса? Вважаємо, що проєктом російських спецслужб, який дуже швидко розкрутили в Польщі, впровадили у шляхетну родину Сапег для отримання титулу, завдяки чому зараз користуються ним на всіх рівнях.

Польща 3.0

Анжеліку Ярославську-Сапегу часто згадують саме у контексті проєкту «Польща 3.0», який іноді помилково пов'язують із Ініціативою «Трьох Морів». Мечислав Тадеуш Кочковський вручив Кільце Століття Незалежності Республіки Польща саме за роботу проєкту «Польща 3.0» у рамках Ініціативи «Трьох Морів». Тобто вручив нагороду за те, чого насправді ніколи не було!

Один із керівників Ініціативи «Трьох Морів» Збігнев Григлас без особливого ентузіазму згадує недовгу співпрацю з Анжелікою Ярославською-Сапегою та проєктом «Польща 3.0».

За словами Збігнева Грігласа, експерти «Польща 3.0» – не професіонали, а дилетанти, які представляли вкрай незмістовні пропозиції. Сама ж Анжеліка Ярославська-Сапега наполягала і навіть тиснула на керівництво Ініціативи «Трьох Морів», щоб серед запрошених експертів було якнайбільше представників «Польща 3.0», а також мала намір сама запросити на заходи Ініціативи гостей.

Сьогодні «Польща 3.0» була виключена із зустрічей Ініціативи «Трьох Морів» і не має до цього проєкту жодного стосунку. І це не єдиний приклад того, що «Польща 3.0» приписує собі участь у певних проєктах, до яких не має відношення, а оголошені нею проєкти ніколи не було реалізовано. Наприклад, «Польща 3.0» приписує собі проєкти із розроблення польсько-українського гвинтокрила, будівництва радіотелескопа РТ+90 у Польщі, а також лобювання приєднання України до Ініціативи «Трьох Морів». Але всі ці заходи не були реалізовані.

Анжеліка Ярославська неодноразово публічно заявляла, що в рамках програми «Польща 3.0» до кордону з Чехією буде продовжено залізничну лінію широкої колії, яка нині проходить від кордону з Україною до логістичного терміналу у Славкові, і що реалізацію проєкту забезпечить компанія РКР LHS. Ось тільки РКР LHS спростувала ці заяви та була здивована, що «Польща 3.0» використовує логотип компанії без отримання згоди.

У травні 2019 р. «Польща 3.0» взяла на себе шефство над дитячим відділенням лікарні у Ридултовах у Сілезії. Однак це шефство обмежилось лише аукціоном, на якому було продано модель літака Spitfire за копійкові дві тисячі злотих. Саме цією сумою Анжеліка Ярославська і допомогла лікарні, тоді як сама акція з дитячим відділенням їй допомогла залучити чималі кошти. Куди вони були спрямовані – невідомо.

Анжеліка Ярославська-Сапега також називає себе членом експертної групи Парламентської групи з підтримки розвитку водних шляхів. Але ще у 2019 р. польський сенатор Єжи Вцисла заявив, що це не так – ні «княгиня», ні «Польща 3.0» не мають відношення до експертної групи.

Довгий час адресою проєкту вказувалася вулиця Війська Польського в Мисловицях у Сілезії, хоча офісу «Польща 3.0» там давно вже не було. Не було тому, що власник приміщення видворив представників «Польща 3.0» за несплату оренди! Успішний і титулований проєкт не здатний оплачувати оренду?

Формально ж «Польща 3.0» знаходиться в одному приміщенні з «Національним кластером інноваційних підприємств» за адресою вулиця Тварда у Варшаві. Тобто присутні всі ознаки того, що обидва проєкти-організації більше являють собою майданчики для шахрайства.

Анжеліка Ярославська-Сапега заробляє на горі українців. Після відвідування економічного форуму в Ялті у 2019 р. польська «княгиня» на якийсь час зникла з поля зору наших експертів. Насамперед тому, що не брала участі в деяких скандальних заходах і перебувала у відносній тіні. Але все змінилось 24.02.2022, коли російська армія вторглася в Україну, сіючи руйнування та страждання. Зрозуміло, багато людей по всьому світу були готові надати Україні та українцям посильну допомогу і саме цими добрими намірами вирішили скористатися шахраї.

Сапега почала збирати благодійні внески на купівлю медичного обладнання для України, пожертви українцям, які втратили житло, біженцям, а також допомогу для армії. Для переконання потенційних жертводавців вона використовувала розповіді про досягнення минулих років, а головним її аргументом став якийсь «генерал-полковник», що регулярно говорить про допомогу і дякує лжекнягині.

Як виявилось, цей «генерал-половник української армії» виявився фейком. Зрештою, як і вся кар'єра Сапеги. Фальшивий «вояк» – це шахрай Костельний Генріх Чеслав, який фактично проживає в Україні, але має ще й польське громадянство. Він позиціонує себе як «керівник» «Польського товариства журналістів імені Юзефа Ігнатія Крашевського в Україні». У 2013 р. він створив громадську організацію «Міжнародна асоціація журналістів «Четверта влада», до якої міг вступити будь-хто, навіть не будучи журналістом! Член організації отримував відповідне «журналістське» посвідчення, що полегшувало оформлення візових документів у консульських

установах Республіки Польща. За ці послуги Генріх Костельний, звісно ж, отримував грошову винагороду.

У 2016 р. Костельний очолив обласний центр громадської організації «Всеукраїнський союз ветеранів АТО», який до цього очолював ліквідований українськими спецслужбами на території Росії зрадник Ілля Кива! Цю організацію Кива свого часу створив саме для відмивання грошей та заробітку на гуманітарній допомозі.

Також Костельний неодноразово називав себе керівником Волинського штабу батальйону спецпризначення «Свята Марія» – підрозділу, відомого не стільки захистом України від окупантів, скільки скандалами стосовно махінацій із гуманітарною допомогою!

Фото 5. Генріх Костельний у фейковій військовій формі

Створюючи видимість громадської діяльності, фіктивний волонтер Костельний почав із 2017 р. здобувати фіктивні нагороди недержавного зразка. І практично всі вони прикрашають його мундир, створюючи для непосвячених видимість бойового, заслуженого генерал-полковника!

У 2017 р. Костельний почав використовувати в комунікаціях емпатію: він надсилав жалісні листи від людей, які потребують допомоги, потенційним жертвувачам, а потім – подяки за надану допомогу. Костельний використовує дуже часто саме листи, особливо від дітей, як аргументацію для збору коштів у Польщі на нібито придбання гуманітарної допомоги.

У 2018 р. вибухнув скандал: волонтери та ветерани АТО в Луцьку обурилися, що Костельний вдягнув військовий камуфляж і видавав себе за ветерана бойових дій. З того часу Костельний носив переважно мундир «генерал-полковника козацького війська», який не має жодного відношення до ЗС України, але люди, які цього це знають, сприймають його як військового.

Дивно, але стосовно Костельного в Польщі відкрито низку кримінальних справ. Зокрема, цього «волонтера» звинувачують за такими статтями [4]:

ст. 284 КК РП – присвоєння майна;

ст. 16 КК РП – вимагання повернення ПДВ;

ст. 56 КК РП – надання неправдивої інформації до податкового органу;

ст. 62 КК РП – надання свідомо неправдивої інформації або користування такою задля заподіяння шкоди комерційній компанії – ст. 565 КК РП;
ст. 270 КК РП – підробка документа;
ст. 297 КК РП – вимагання кредиту.

Але, не зважаючи на цей перелік звинувачень, Костельний безперешкодно відвідує Польщу і продовжує оббирати довірливих людей.

Спадкоємець

Анжеліка Ярославська поступово розширювала географію шахрайських операцій, виходячи за межі Польщі та обманюючи людей у Великій Британії, США й інших країнах. У неї навіть почали з'являтися співучасники-спадкоємці. Наприклад, Макс Кіпріан Медер (Max Cyprian Meder), який спочатку виконував функції секретаря Анжеліки. Коли Ярославська зосередилася на шахрайстві у Великій Британії та США, Максима перенаправили в Україну. Тут він контактував із Генріхом Костельним.

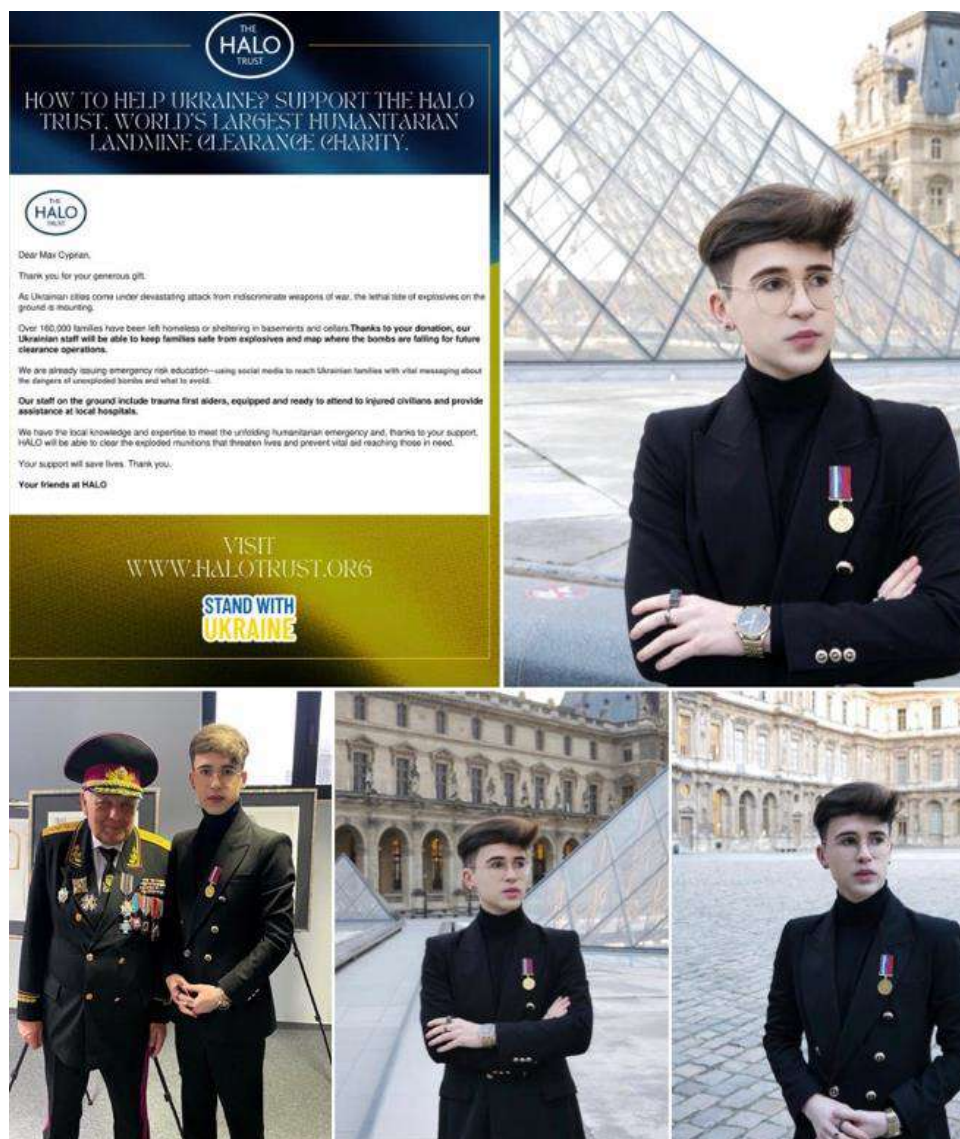

Фото 6. Макс Кіпріан Медер – спадкоємець Анжеліки Ярославської

Створюючи видимість гуманітарної допомоги Україні, Макс Кіпріан Медер і Генріх Костельний забезпечували Анжеліку необхідними фейковими фото та відеоматеріалами, а для створення вагомості цієї діяльності лже-генерал навіть вручив Максу лженагороду. Нагадаю, що вручення різних сувенірних «нагород» – улюблене заняття Ярославської. Вона і її «колеги» вручають ці сувеніри один одному, створюючи фон бурхливої діяльності.

Макс Кіпріан Медер не тільки був присутній на зустрічі з Вілком у Відні, а й приєднався до Анжеліки і Богдана в Ялті в 2019 р., де вони контактували з протеже Сергія Дворянова Бруно Мубама.

Мережа

Наше розслідування довело, що Ярославська – лише сполучна ланка в глобальній мережі шахраїв, розкиданих по всьому світу, але незмінно між собою пов'язаних кураторством російської розвідки. Ці контакти дозволили встановити її зв'язок з такими представниками російських спецслужб, як Сергій Дворянов, Олександр Іонов (лідер антиглобалістського руху) і Андрій Назаров. Створений офіс псевдокоролівської сім'ї Royal Bridge Family Office входить до мережі НУО й інших «гуманітарних» організацій, через які відмиваються не тільки добровільні пожертвування людей, котрих вводять шахраї в оману, але й здійснюються росіянами фінансові операції.

Зокрема, в цю мережу входять НУО: Universal Peace Federation UK, World Humanitarian Drive, International Diplomatic Club Amicability, Polish Peace Corps Foundation, True Tesla Technologies та багато інших.

Отже, російські спецслужби продовжують спокійно використовувати мережі шахраїв, які створювали роками фіктивні організації та образи бізнесменів, медіаперсон, царських осіб. Мета цього глобального шахрайства – не лише маніпуляція суспільною думкою, а й фінансова підтримка російських силових структур.

Головною проблемою у притягненні до кримінальної відповідальності таких осіб і організацій – складнощі збирання доказової бази. Як довело наше розслідування, шахрайству глобального рівня безпекові інституції приділяють значно менше уваги, ніж іншим, більш популяризованим гібридним загрозам, а це робить діяльність шахраїв ефективною.

Висновки

Якщо птах виглядає, як качка, плаває, як качка і крикає, як качка, це – качка. Анжеліка Ярославська бреше про свої досягнення та свою діяльність, привласнює титул, що не належить їй (чи то «княгиня», чи то «принцеса»), і продовжує користуватися прізвиськом колишнього чоловіка – Сапега. Від неї дистанціюються польські політики, які поважають себе. МЗС Польщі неодноразово заявляло, що не має відношення до діяльності «княгині».

Анжеліка Ярославська оточена особами, поміченими в контактах із російськими спецслужбами, вона й сама безпосередньо брала участь в інформаційних та політичних акціях, організованих російською військовою розвідкою. Фейкова «принцеса» є не лише шахрайкою глобального масштабу, вона діє як агент впливу російських інтересів. Про це свідчить як її участь в Ялтинському форумі, так і діяльність під маскою нібито офіційного представника Польщі.

Сьогодні, коли Україна спливає кров'ю, Ярославська розгорнула масштабну бурхливу діяльність – заробляє гроші на трагедії українського народу, користуючись безмежним шахрайським досвідом і довірою людей, які вірять, що спілкуються з шанованою «княгинею-благодійницею». Насправді зібрані кошти зникають у невідомому напрямку і, за нашими даними, є частиною кругообігу фінансування російської агентурної мережі в Європі.

Шахрайство Анжеліки Ярославської набуває все більшого масштабу – вона інтенсивно інтегрується в ООН як представниця миротворчої місії для України. Тобто через неї Кремль буде намагатися просувати у стінах ООН ідеї замороження російсько-української війни.

Література

1. Коваленко А. Пророссийская польская принцесса будет «оберегать» Украину. *Одесский курьер*, 02.06.2019. URL : <https://uc.od.ua/columns/1533/1215219>.
2. Мошенники на крови: Польская лжепринцесса, ряженный генерал и российские спецслужбы. *Информационный навигатор*, 26.11.2022. URL : <https://infonavigator.com.ua/vazhnoe/moshenniki-na-krovi-polskaya-lzhe-princessa-ryazhennyj-general-i-rossijskie-specsluzhby>.
3. Dziubka K., Wyrwal M. Jej Najjaśniejsza Wysokość Księżna Angelika Jarosławska-Sapieha kontra Ukraina. *ONET*, 18.06.2019. URL : <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/kim-jest-angelika-jaroslawska-sapieha/bwx99ch>.
4. Kodeks karny, Ustawa 06.06.1997. Dz. 1997, № 88, poz. 553. CZĘŚĆ OGÓLNA. URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Для якісного проведення дослідження необхідно використовувати комплексний підхід із застосуванням OSINT-інструментів.
2. Якщо розслідування стосується подій за кордонами України, необхідно ретельно вивчати іноземні джерела і комунікувати з іноземними розслідувачами. Такий підхід допоміг нам максимально повно зібрати інформацію у Польщі про діяльність Анжеліки Ярославської і переконатися в її шахрайських намірах.
3. Доводити факт шахрайської діяльності вкрай складно, але збирання інформації щодо кола спілкування підозрюваної особи, її постійних контактів, участі у певних заходах та реконструкція схем шахрайства дозволять отримати необхідну інформацію. Так, постійна присутність в оточенні Анжеліки Ярославської представників російської агентури вказувала і на її безпосередню залученість до мережі російських спецслужб та використання нею шахрайства як одного з методів відмивання грошей у Європі.
4. У разі отримання необхідних доказів варто звертатися як до українських безпекових інституцій, так і закордонних – для притягнення до відповідальності осіб, які займаються шахрайською діяльністю.
5. Якісне журналістське розслідування – суттєвий внесок у забезпечення державної безпеки України.

ПРОКРЕМЛІВСЬКІ ПРОПАГАНДИСТСЬКІ НАРАТИВИ В ЕСТОНІЇ У ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД І ПІД ЧАС ВІЙНИ, РОЗВ'ЯЗАНОЇ КРЕМЛЕМ¹

*Володимир САЗОНОВ,
Юрій КАПІН*

Вступ. Деякі нотатки щодо російської гібридної війни та впливу РФ на Захід

Росія намагається враховувати особливості кожної західної країни та навіть ширше – прагне завдати шкоди демократичній і ліберальній системі загалом, використовуючи різні типи дезінформації задля впливу на політичні, культурні та економічні кола – як на вкрай праві сили, так і вкрай лівих політиків-популістів, і навіть на деякі ліберальні кола західного світу [8; 17; 24]. З цієї причини диктаторський режим Путіна враховує характеристики кожної держави і нації, які є мішенями в інформаційній війні [9; 13].

Основна мета інформаційної війни Кремля проти Заходу, його демократичної системи, цінностей та інституцій, зокрема НАТО і ЄС – посіяти страх, недовіру та нестабільність, роз'єднати західні країни. Для досягнення цієї мети Кремль намагається дестабілізувати ситуацію, використовуючи інструменти маніпуляції [25], зокрема пропаганду [14; 22] і кібератаки.

Отже, операції впливу можна вважати одним із видів воєнної гібридної діяльності, який Росія широко використовує не лише у війні в Україні, а й у попередніх конфліктах. Масштабна війна, розпочата проти України у 2022 р., є наслідком ескалації багаторічної російської гібридної війни.

Росія має багаторічний досвід маніпуляцій, свідчення цьому знаходимо і у царській Росії, і в Радянському Союзі. І. Юрвеев справедливо зазначив, що зовнішньополітичний вплив Росії організовують ФСБ, СЗР та Служба військової розвідки. Путінський режим працює старими методами, які використовувалися ще за радянських часів [6; 7]. Це та реальність, яку ми спостерігаємо у війні проти України.

Т. Е. Ніссен у книзі «Озброєння соціальних медіа» лаконічно описує стратегію Росії в гібридній війні: «...атаки та інші дії, які будуть використовуватись у поєднанні з багатьма іншими формами тиску – від фізичних дій (наприклад, сил спеціальних операцій), економічних, соціальних,

¹ Окремі положення статті представлені на ресурсі «Інформаційний спротив». URL : <https://sprotyv.info/analitica/prokremlivski-propagandistski-narativi-v-estoni%D1%97-u-dovo%D1%94nnij-period-ta-pid-chas-rozvyazano%D1%97-kremlem-vijni>.

культурних і дипломатичних ініціатив до цілеспрямованого психологічного впливу на конкретних гравців. Але дуже складно віднести дії в кіберпросторі до конкретної дійової особи, хоча дійова особа, очевидно, підтримує бажані результати. Незважаючи на те, що можна побачити, кому корисні певні дії, вони можуть здійснюватися групами або окремими особами, які спонсоруються державою або організацією, заявляють про свою приналежність до них або незалежно заявляють про їх підтримку з певних причин» [16, с. 30–31].

Вплив Росії заснований на «озброєних» медіа [19], які використовуються на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях, кожен із яких базується на стратегічних наративах¹, що формують опозиції «Росія – Захід та його інституції (ЄС, НАТО тощо)» [14], «Росія – Україна».

Стратегічні наративи як основний інструмент інформаційної війни Кремля

Одним із важливих інструментів інформаційної війни є стратегічні наративи [15], які, за думкою Л. Розелл є «м'якою силою» ХХІ століття [20]. А. Міскімон, Б. О'Локлін і Л. Розелл визначили напрями, на які впливають стратегічні наративи [11]:

- *міжнародна система* демонструє, як політичний гравець (держава чи міжнародна інституція, зацікавлена група тощо) формує уявлення про організацію міжнародних відносин;
- *політика* може проявлятися у впливі певних політичних гравців на міжнародні перемовини щодо контролю над озброєннями або у втручанні в суперечки сторін щодо управління збройними конфліктами;
- *ідентичність*, яку політичні гравці позиціонують у міжнародних відносинах.

Росія здійснює інформаційні операції як у країнах колишнього Радянського Союзу, так і Заходу, перш за все, намагається завдавати шкоди архітектурі євроатлантичної безпеки. З цією метою РФ створює і поширює стратегічні наративи, спрямовані на різні ЦА, у тому числі антиамериканські, антиєвропейські та інші рухи. Цими наративами також користуються декілька популістських політичних рухів і політиків у західному світі (як лівого, так і правого крила).

¹ Стратегічні наративи – оповідання, що розповсюджуються певними акторами серед громадськості і використовуються як засіб формування спільного минулого, сьогодення та майбутнього міжнародної політики для формування сприйняття та поведінки як внутрішніх, так і міжнародних гравців [1; 11; 20].

Україна як ключовий об'єкт російської агресії

Ще у 2017 р. Х. Мельдер і В. Сазонов поставили питання, базові для розуміння вторгнення Росії в Україну: чому Росія пішла війною проти України? Навіщо Росії Україна? [12].

Ворожість Росії щодо української державності почалася в латентному стані після здобуття Україною незалежності у 1991 р. Ця агресія з часом загострилася і перетворилася на ворожу відповідь Путіна на акції протесту Євромайдану (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.). Протидію Росії зближенню України та Заходу геостратегічно пояснює З. Бжезинський, який описує Україну як «важливий простір на євразійській шаховій дошці», контроль над яким є «попередньою умовою перетворення Росії на могутню імперію, що охоплює Європу і Азію». Безперечно, незалежність України стала для Росії страшним потрясінням, оскільки для Москви після розпаду Радянського Союзу «найжорстокішою втратою стала Україна» [3, с. 113].

Розбудова незалежної Української держави не лише змусила росіян переосмислити свою політичну та етнічну ідентичність, а й стала історичною геополітичною поразкою для російської держави і російської патріотично та імперіалістично налаштованої політичної еліти. Це зменшило вплив Росії в Чорноморському регіоні, де Крим та Одеса історично були важливими стратегічними точками доступу до Чорного моря і далі – до Середземного. Протягом століть росіяни в Україні та Києві вважалися частиною наративу «Державна розбудова Росії». Україна посідала особливе місце у російських національних міфах, а Київ традиційно іменувався «матір'ю всіх руських міст» (рос. – «матерью городов русских») [2, с. 92].

Сьогодні імперіалістична Росія знову переписує історію і згадки про Київську Русь зникають із підручників історії. Це свого роду *damnatio memoriae* (викреслювання з (історичної) пам'яті осіб або подій), що використовувалося в історії і раніше в пропагандистських та ідеологічних цілях.

Під час війни в Україні Кремль загалом не змінив своєї стратегії (за винятком деяких деталей та повідомлень, що позиціонують стратегічні наративи), і продовжує впливати на західний світ з метою підризу євроатлантичної архітектури безпеки. Ця стратегія впроваджується через систему наративів, одним з яких є «Україна – плацдарм збройного протистояння Росії та Європи». Цей наратив дозволяє російським пропагандистам обґрунтовувати доцільність «денацифікації». Серед найрозповсюджуваних фейків, що підтримують цей наратив, такі: на Донбасі вже багато років перебувають британські війська, які зараз також беруть участь у війні на боці Києва [31]; 150 мирних жителів Маріуполя використовувалися українськими націоналістами як живий щит [28].

Фейки соціальних мереж підкріплюються офіційними російськими медіа. Так, 07.03.2022 р. пропагандистський канал «Інтерфакс» повідомив, посилаючись на офіційного представника МО Росії І. Конашенкова, що «бійці

ДНР» перейшли до складу 6-ї армії РФ. За словами Конашенкова, 6 березня у Маріуполі «українські націоналісти» утримували понад 150 мирних жителів, використовуючи їх як живі щити, і прикриваючись ними відкрили вогонь по «бійцях ДНР».

Згідно з твердженням російської пропаганди [31], в Україні воюють 20 000 солдатів із західних країн, серед яких 3 000 британських найманців. На боці України дійсно воюють добровольці із Заходу, але російська пропаганда, використовуючи маніпулятивний прийом глобалізації, стверджує, що на території України відбувається війна Росії і Заходу.

Подібні наративи підтримують в російському суспільстві стан страху, паніки і невпевненості, з одного боку, з другого – формують образ ворога, що відволікає від вирішення внутрішніх російських проблем.

***Pax Russica* як інструмент впливу Росії в Естонії**

Концепція *Pax Russica* («руський мір») є підґрунтям путінської Росії. Вона просувається в медіа, піар-кампаніях, інформаційних акціях і операціях, транслюється російськими політичними елітами для російськомовних ЦА по всьому світу. Мета просування цієї концепції – створення глобального російськомовного ідеологічного, культурного, історичного, політичного, економічного й інформаційного простору, який контролюватиметься та керуватиметься Кремлем. Тут важливо відзначити, що *Pax Russica* дуже тісно пов'язана з політикою путінського режиму щодо захисту російськомовних співвітчизників за кордоном. «Основні ідеї *Pax Russica* активно використовувалися Москвою в експансіоністських цілях, останнім часом – щодо агресії проти України, раніше широко поширювалися для виправдання анексії Криму та вторгнення на Донбас. Просуванню концепції сприяли масовані інформаційні кампанії у медіа, соціальних мережах тощо. Кремль звинуватив українців у фашизмі та дискримінації росіян. Після розпаду Радянського Союзу імперіалістичні амбіції стали дієвим інструментом російської політичної еліти для об'єднання іредентистських рухів російськомовного населення в сусідніх країнах та створення потужної культурної, ідеологічної, соціальної, політичної та інформаційної сфери на території пострадянського простору. Він також використовувався для розроблення власної політики щодо співвітчизників» [15].

Що означає *Pax Russica* для Естонії? Ця концепція просувалася в Естонії два останні десятиріччя. Для цього використовувалася політика співвітчизників за кордоном та дискредитація естонського уряду, Естонської держави та суспільства. Деструктивні дії Кремля закріплювалися стратегічними наративами «Русофобія в Естонії», «Дискримінація російськомовного населення», «Нацизм в Естонії», «Естонія як держава, що не відбулася» й інші. Ці наративи активно пропагуються на російському телебаченні та в інших російських медіа, тоді як у соціальних мережах спостерігається

серйозна спроба розпочати ініційований Росією антиєвропейський рух під хибним прапором.

Аналіз ЦА російських телеканалів, які були представлені в Естонії до 2022 р., довів, що російськомовні споживачі інформації переважно дивилися російські федеральні телеканали, які знаходилися під контролем кремлівської адміністрації. Канал RT не набув в Естонії такої популярності, як в США та Західній Європі, тому що російськомовні естонці мали вільний доступ до багатьох російських федеральних мереж і телеканалів, а RT вважали іноземним каналом через мову. Це означає, що російське населення Естонії перебувало під безпосереднім впливом того ж медіапростору, що й люди в Росії.

Російські канали просували в Естонії деструктивні стратегічні наративи («Аморальність Заходу», «Агресія НАТО», «Заохочення урядом Естонії фашизму, ксенофобії, дискримінації меншин і русофобії» та інші) [26; 27]. Захід і його демократичні інститути представлялися як корумповані утворення, що потребують реформування, а альтернативні формати міжнародного співробітництва, які просуває Москва, виключали участь Заходу та його представників. Держави Балтії – Латвія, Естонія і Литва зображувалися як держави-невдахи, бідна та невдала периферія ЄС, покинута своїми новими західними господарями. РФ представлялася як носій традиційних консервативних (сімейних) ідей, цінностей, що рятують світ від поганого впливу західної ліберальної ідеології та демократії [14; 15].

Після вторгнення Росії в Україну в 2022 р. Естонія заблокувала низку російських каналів і сайтів, які тиражували пропаганду.

Російська діаспора в Естонії та російський вплив

Росіяни в Естонії – найчисельніша національна меншина, що створило плідний ґрунт для поширення російської пропаганди як в Естонії, так і в країнах Балтії загалом. З іншого боку, Естонія вже має тридцятирічний досвід виявлення російської пропаганди та протидії їй, що ускладнює деструктивний вплив Росії, але це не означає, що остання відмовиться від таких спроб. Сьогодні в Естонії простежуються такі російські інформаційні кампанії:

- уславлення так званої «СВО»;
- криза Заходу та його інституцій, перш за все – ЄС і НАТО;
- дискредитація українських біженців;
- енергетична криза в Європі;
- критика демонтажу радянських пам'ятників в Естонії;
- програш Україною війни.

Російські медіа для балтійського регіону працюють за російськими методиками і подають міжнародну інформацію так само, як це роблять державні медіа РФ. Внутрішнім ЦА навіюється думка, що уряди Латвії,

Литви та Естонії намагаються вплинути на росіян і налаштувати їх проти керівництва Росії.

Прикладом деструктивної діяльності є ресурс Baltnews (Baltnews.com), який має також однойменний телеграм-канал. Так, зауваження Президента В. Зеленського щодо необхідності передачі Заходом Україні більшої кількості систем Patriot було представлено як «Зеленський: Україна потрапила в чергу на постачання ЗРК Patriot» [29]. Новини з аналогічним заголовком були опубліковані в інших російських медіа.

Ресурс Baltnews є джерелом неправдивої інформації для російських телеграм-каналів. Наприклад:

- загроза виключення країн Балтії з НАТО [37];
- НАТО хоче війни з Росією [38];
- наруга над радянськими пам'ятниками [27].

Ресурс спрямований на дискредитацію Заходу, демонстрацію його неефективності та економічних проблем, а також заперечення подальшої підтримки України.

Ще один приклад просування російської пропаганди в естонському сегменті фейсбуку і місцевих новинних порталах стосується поширення тверджень, що будь-яка допомога Україні надається за рахунок громадян Естонії. Так, у 2022 р., коли біженці з України їхали до Європи, у російськомовній групі фейсбуку «Таллінці» поширювалася новина про те, що уряд Естонії платитиме 900 євро допомоги українським біженцям [32]. Коментарі до новини мали антиукраїнський характер: просувалася думка, що допомога Україні та українським біженцям несе загрозу стабільності Естонії та країн Балтії загалом.

Уряд Естонії постійно протидіє російській пропаганді, завдяки чому її активність стала меншою. Зокрема, блокуються проросійські ресурси і діяльність проросійських активістів.

Українські аналітичні центри розглядають російську пропаганду в Естонії у контексті глобальної інформаційної операції проти демократії. Наприклад, «Вокс-Україна» розвінчує маніпуляції РФ, що нібито санкції, накладені на Росію, більше нашкодили Європі, результатом чого є падіння виробництва в Латвії, Литві та Естонії [30].

Постійний моніторинг інформаційного поля у країнах Балтії щодо України здійснює Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [33].

Прокремлівський дискурс у політичному ландшафті Естонії

Окремі політики та члени партій (Естонська об'єднана ліва партія, Центристська партія) частково виявляли свої симпатії до РФ, особливо перед 2022 роком, або просували кремлівські дискурси [39–41].

Наприклад, естонська ліва політикиня із Центристської партії Оудеккі Лооне, відома своєю ностальгією за Радянським Союзом і позитивним

ставленням до Росії: «Естонія надасть Україні ракети та артилерію, від яких жертвами стануть народи Донбасу» (пост Лооне у фейсбуці, кінець 2021 р.). Лооне наголошує, що «ця зброя буде використана для вбивства росіян», а відправка боєприпасів для Javelin до України призведе до військового вирішення конфлікту, що не відповідає Мінським угодам. Лооне також заявила: «Коли Україна припинила подачу води до Криму, я всерйоз занепокоїлася, що від Росії послідуєть більш рішучі кроки». За її словами, Путін весь час шукав домовленості із Заходом, і йому це не вдалося: «Швидше, ми могли б підтримати безпрограшні ситуації, як-от загальніша газова угода із запуском «Північного потоку – 2» [18]. Лооне також була серед деяких інших членів Центристської партії в естонському Парламенті, які 22.02.2022 р. не приєдналися до підтримки України перед майбутнім вторгненням Росії [22]. Прокремлівські медіа часто цитували О. Лооне.

Айво Петерсон (Об'єднана ліва партія Естонії) їздив до Москви та на окуповані Росією території. За словами Міністра внутрішніх справ, Петерсон становить загрозу безпеці Естонії. А. Петерсон звинуватив естонську пресу в односторонньому висвітленні війни в Україні: «Всі ми чули про повстання на Донбасі, про те, що повстання саме розбомбило свої міста, свої житлові квартали, свої дитячі садки, школи, лікарні тощо». Петерсон разом зі своїм колегою по партії Олегом Івановим взяв участь у популярному кремлівському пропагандистському шоу «Соловйов Live», де заявив, що для зміни ситуації в Естонії необхідно організувати повстання чи партизанську війну. Раніше Петерсон поширював наратив про те, що росіяни воюють за росіян в Україні [42]. Після повернення в Естонію Айво Петерсон був заарештований і сьогодні перебуває під слідством¹.

Навіть серед консервативної прозахідної Естонської народної партії (EKRE), що загалом рішуче підтримує Україну, у 2022 р. також було декілька членів, які просуvalи прокремлівський дискурс. У січні 2023 р. естонська газета Eesti Ekspress написала, що у найбільшій в Естонії російськомовній соціальній мережі фейсбуку «Таллінці» член EKRE Всеволод Юргенсон заявив, що 99 % допомоги Естонії Україні розкрадається, а тому допомагати Україні безглуздо, бо це найкорумпованіша країна у світі [32].

Незабаром після цього EKRE виключила Юргенсона із партії [36].

Висновки

Російська пропаганда в Естонії, перш за все, спрямована на російськомовну частину населення, особливо споживачів медійного дискурсу, створеного прокремлівськими силами.

¹ <https://rus.err.ee/1609092518/ajvo-petersonu-i-dmitriju-rootsi-predjavili-obvinenie-v-gosizmene>.

Пропаганда Кремля працює на розкол. Її основне завдання – розділити суспільство, країни (у тому числі і Естонію), ЄС, НАТО і весь колективний Захід. Свідченням чого є системне просування наративу *Rux Russica*.

Російськомовна громада Естонії не є однорідною, як це іноді видається в деяких дослідженнях чи медіа; вона помітно фрагментована. Саме представники цієї громади є основною ЦА російських впливів. Стратегічні наративи Кремля спрямовані на потенційні ЦА, серед яких популістські рухи, радикальні (але також і нерадикальні) політичні діячі та сили, декілька міжнародних цільових груп, альтернативні чи антиістеблішментні групи, антиамериканські, антинаївські рухи, тощо. Ці наративи десятиліттями формували сприйняття світу та політичні уподобання відповідно до зовнішньополітичних цілей Кремля.

Література

1. Antoniadou A., Miskimmon A., O'Loughlin B. Great Power Politics and Strategic Narratives. Global Political Economy Center of Sussex University, 2010. URL : <https://pure.qub.ac.uk/en/publications/great-power-politics-and-strategic-narratives>.
2. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York : Basic Books, 1997. 201 p.
3. Brzezinski Z. Suur malelaud. Ameerika ülivõim ja geostrateegilised kohustused. Tallinn : Varrak, 2003. 271 p.
4. Brzezinski Z. Terrorized by 'War on Terror'. CAIR, 2007. URL : https://www.cair.com/cair_in_the_news/zbigniew-brzezinski-terrorized-by-war-on-terror.
5. Hinck R.S., Kluver R., Cooley S. Russia Re-Envisions the World: Strategic Narratives in Russian Broadcast and News Media During 2015. *Russian Journal of Communication*. 2017. № 10(1). P. 21–37.
6. Juurvee I. Venemaa eriteenistuste rollist informatsioonilises mõjutustegevuses: mis on teada, mida on alust arvata ja mida võib oletada? *Sõjateadlane*. 2018. № 8. P. 86–102.
7. Juurvee I. KGB «aktiivmeetmete» kasutamisest. *Tuna*. 2018. № 3. P. 90–101.
8. Karlsen G.H. Divide and Rule: Ten Lessons about Russian Political Influence Activities in Europe. *Palgrave Communication*. 2019. № 5(19). P. 1–14.
9. Lucas E., Pomerantsev P. Winning the Information War: Techniques and Counterstrategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe. Washington, DC: Center for European Policy Analysis, 2016. URL : <https://cepa.org/comprehensive-reports/winning-the-information-war>.
10. Makarychev A., Sazonov V. Populisms, Popular Geopolitics and the Politics of Belonging in Estonia. *European Politics and Society*. 2019. № 20/4. P. 450–469.
11. Miskimmon A., O'Loughlin B., Roselleet L. Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order. Routledge, 2013. URL : <https://www.routledge.com/Strategic-Narratives-Communication-Power-and-the-New-World-Order/Miskimmon-OLoughlin-Roselle/p/book/9780415721882>.
12. Mölder H., Sazonov V. Why did Russia Attacks Ukraine? *ENDC Occasional Papers*. 2017. № 6. P. 28–33.

13. Mölder H., Sazonov V. Information Warfare as the Hobbesian concept of Modern Times – Principles, Techniques and Tools of Russian Information Operations in Donbass. *The Journal of Slavic Military Studies*. 2018. № 31 (3). P. 308–328.
14. Mölder H., Sazonov V. The Kremlin's Strategic Narratives on the Baltic States during the COVID-19 Crisis. *Kwartalnik Bellona*. 2020. № 703 (4). P. 1–10.
15. Mölder H., Sazonov V., Ventsel A. Strateegiline Narratiiv Julgeoleku Dilemma Kujundajana. EMA Occass. Papers. 2021. № 12. P. 18–22.
16. Nissen Th. E. The Weaponization Of Social Media – Characteristics of Contemporary Conflicts, Royal Danish Defence College, 2015. 148 p.
17. Paier A., Sazonov V. From the Comintern to Putin: Russian Ties with Italy. Diplomaatia, 24.10.2019. URL : <https://icds.ee/en/from-the-comintern-to-putin-russian-ties-with-italy>.
18. Paris K. Oudekki Loone hoiatab: Ukrainasse relvi saates hakataks neid kasutama venelaste vastu. Eesti Päevaleht, 06.01.2022. URL : <https://epl.delfi.ee/artikkel/95577941/erisaade-oudekki-loonehoiatab-ukrainasse-relvi-saates-hakataks-neid-kasutama-venelaste-vastu>.
19. Ramsay G., Robertshaw S. Weaponising News : RT, Sputnik and Targeted Disinformation. London : King's College London, 2019. 140 p.
20. Roselle L., Miskimmon A., O'Loughlin B. Strateegiline narratiiv: pehme jõu uus käsitus. *Sõjateadlane*. 2021. № 17. P. 13–32.
21. Saarniit A. Kõik keskerakondlased avaldusega Ukraina toetuseks ei ühinenud. Postimees, 23.02.2022. URL : <https://www.postimees.ee/7461415/koik-keskerakondlased-avaldusega-ukrainatoetuseks-ei-uhinenud>.
22. Sprinģe I. How Russian Propaganda Becomes Even Nastier in Baltic News. Re:Baltica, 29.03.2018. URL : <https://en.rebaltica.lv/2017/03/how-russian-propaganda-becomeseven-nastier-inbaltic-news>.
23. Weiss A. S. With Friends Like These: Kremlins Far-right and Populist Connections in Italy and Austria. Carnegie Endowment for International Peace, 27.02.2020. URL : <https://carnegieendowment.org/2020/02/27/with-friends-like-these-kremlin-s-far-right-andpopulist-connections-in-italy-and-austria-pub-81100>.
24. Weyland K. The Threat from the Populist Left. *Journal of Democracy*. 2013. № 24 (3). P. 18–32.
25. Winnerstig M. (ed.). Tools of Destabilization. Russian Soft Power and Non-military Influence in the Baltic States. Report FOI-R-3990-SE, 2014. URL : <https://www.stratcomcoe.org/mike-winnerstig-edtools-destabilization-russian-soft-power-and-non-military-influence-baltic-states>.

Джерела

26. Баранов А., Афонина Е. Прибалтийская русофобия и её истоки. Комсомольская Правда. Северная Европа, 2020. URL : <https://www.kp.ru/radio/26511/3531281>.
27. В Эстонии проходит саммит «Инициативы трех морей» под сенью коро-навируса и русофобии. Baltnews.ee, 20.10.2020. URL : https://baltnews.ee/Estonia_

politika_novosti/20201020/1019006439/V-Estonii-prokhoditsammit-Initsiativy-trekh-morey-pod-senyu-koronavirusa-i-rusofobii.html.

28. Донбасс решает. Телеграм. URL : <https://t.me/s/donbassr/9268>.

29. Зеленский: Украина попала в очередь на поставку ЗРК Patriot. Baltnews.ee, 03.12.23. URL : https://baltnews.com/Russia_West/20230603/1025991547/Zelenskiy-Ukraina-popala-v-ochered-na-postavku-ZRK-Patriot.html.

30. Огляд провокацій та дезінформації РФ. VoxCheck, 2023. URL : <https://voxukraine.org/ru/obzor-provokatsyj-y-dezynformatsyy-rf>.

31. Стало известно, сколько британских наёмников воюют на Украине. Info24.ru, 14.06.2022. URL : <https://info24.ru/news/stalo-izvestno-skolko-britanskih-nayomnikov-voyuyut-na-ukraine.html>.

32. Таллинцы. Фейсбук. URL : <https://t.me/baltnews/24521>.

33. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки проаналізував медіаландшафт Литви, Латвії та Естонії, 27.10.22. URL : <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-world/3630062-litva-latvia-ta-estonia-so-pisut-pro-ukrainu-kraini-baltii-ta-akij-vpliv-na-ce-mae-rosijska-propaganda.html>.

34. Ямщик пошел за хлыстом: Балтия серьезно рискует, преследуя русских журналистов. Baltnews.ee, 07.12.2020. URL : https://baltnews.ee/Russia_West/20201207/1019141217/Yamschik-poshel-za-khlystom-Baltiyaserezno-riskuet-presleduya-russkikh-zhurnalistov.html.

35. A Russian Propaganda Website has Turned a Local Joke about the Estonian-Russian Border Fence into an Anti-NATO Narrative Directed at Estonia's Ethnic Russians. CEPA. 31.05.2017. URL : <http://infowar.cepa.org/Briefs/Est/How-a-social-media-joke-became-anti-NATO-propEstonia>.

36. EKRE Expels Party Member over Ukraine Aid Claims. ERR News, 18.01.2023. URL : <https://news.err.ee/1608854633/ekre-expels-party-member-over-ukraine-aid-claims>.

37. Insider. Телеграм. URL : <https://t.me/theinsider/10101>.

38. PROPASTOP. URL : <https://www.propastop.org/rus/2023/05/29>.

39. Klensky D. Эстония: Замесь патриотизма с русофобией даёт национализм. REX Information Agency, 22.12.2016. URL : <http://www.iarex.ru/articles/53412.html>.

40. Klensky D. Эстонский плевок в ответ на непонятный визит Швыдкого. Regnum, 14.11.2017. URL : <https://regnum.ru/news/polit/2345222.html>.

41. Klensky D. Коронавирус разоблачил русофобию СМИ Эстонии, или Технология проявления мягкой ксенофобии. Baltia.eu, 8.10.2020, URL : <https://baltija.eu/2020/10/09/koronavirus-razoblachil-rusofobiya-smi-estonii-ili-tehnologiyaproyavleniya-myagkoj-ksenofobii>.

42. Riigikokku pürgiv Aivo Peterson käis Moskvast ja jõudis okupeeritud Donetskisse «eestlaste süüd» otsima. Delfi, 26.02.2023. URL : <https://www.delfi.ee/artikkel/120148892/riigikokku-purgiv-aivo-peterson-kais-moskvas-ja-joudis-okupeeritud-donetskisse-eestlaste-suud-otsima>.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
ФАХІВЦЯМ БЕЗПЕКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ
ІНСТИТУЦІЙ, ЯКІ ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

1. Росія постійно шукає нові канали та способи ведення гібридної війни, тому необхідно постійно моніторити проросійські канали і соціальні мережі; формувати критичне мислення громадян, починаючи з середньої школи.

2. СК необхідно постійно вдосконалювати; вони мають бути гнучкішими та ефективнішими, працювати на всіх рівнях суспільства й Держави. Недостатньо просто заблокувати російську пропаганду й її канали, пропагандистські наративи та фейки. Російській пропаганді необхідно протиставити контрнативи та інші контрзаходи й водночас забезпечити ефективну комунікацію між суспільством, армією, Державою. Це має бути швидка, добре функціонуюча та відтворювана операція.

3. Однією з небезпек для інформаційного середовища є різні теорії змови, які Росія створює і поширює в західному суспільстві з метою викликати страх, недовіру, розчарування чи невдоволення (наприклад, щодо НАТО, ЄС, урядів тощо). Цю проблему необхідно вирішувати комплексно, не можна допускати розповсюдження таких теорій змови, а якщо вони вже існують, необхідно вживати ефективних заходів, у тому числі роз'яснювати людям небезпеки, які можуть становити такі теорії змови.

МОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ДЛЯ КАЗАХСТАНУ

Максим СЕРГАЛІЄВ

Вступ

Мова інформаційної війни відрізняється від мови мирного часу за багатьма параметрами. Нерідко ці відмінності непомітні пересічній людині, проте вони можуть мати доволі руйнівний потенціал. В екстремальних умовах важливі незначні деталі, півтони, на які за інших обставин мало хто звернув би увагу. Нерідко особливого значення набувають навіть не самі слова, а підтекст та емоційне навантаження дискурсу.

Упродовж десятиліть спостерігається подібна ситуація в російських медіа: вони маніпулюють суспільною думкою, коли мова йде про колишні радянські республіки.

Навмисне перекручування прізвищ та імен, свідомо неправильне іменування країн¹ (*Білорусія* замість *Білорусь*, *Киргизія* замість *Киргизстан*, *Молдавія* замість *Молдова*, *Прибалтика* замість *Балтія*) та міст (*Алма-Ата* замість *Алмати*), пародіювання акцентів, зневажлива лексика, саркастичні оцінки національних традицій – мовленнєві прийоми, що стали звичними в риториці РФ. Вони спрямовані на формування наративів щодо неспроможності колишніх республік Радянського Союзу бути самостійними державами без керівництва РФ, фактично йдеться про технологію постколоніального булінгу [15].

Дискурс-аналіз російських медіа дозволив визначити найпоширеніші деструктивні наративи щодо колишніх радянських республік, зокрема: *«народи колишнього СРСР не заслуговують на повагу»*, *«все хороше колишнім республікам дісталось від СРСР»*, *«колишні радянські республіки мало на що здатні самостійно»*, тощо. Російські медіа формують далекий від дійсності стереотип щодо народів колишнього СРСР – малограмотних, схильних до криміналу «заробітчани» з Узбекистану та Молдови, «бандерівців» з України та «невдячних казахів».

Для впровадження таких стереотипів у суспільну свідомість російські медіа звертаються до евфемізмів² з метою зниження уваги аудиторії, применшення реального ефекту описуваної події.

¹ Бажаючи звернути увагу суспільство на цю проблему, у червні 2023 р. креативна агенція «Біртопс» (Бішкек) презентувала нове розширення для браузера «Киргизія, Киргизія, Киргизія... Досить називати нас Киргизія».

² Під евфемізмом розуміємо нейтральне за змістом і емоційним «навантаженням» слово або описовий вираз, що зазвичай використовується в текстах

Евфемізація російського медійного простору як технологія маніпуляції суспільною свідомістю у мовах війни проти України

Евфемізація російського медійного простору набрала обертів під час загарбницької війни проти України. Так, евфемізми часто використовуються у повідомленнях про знищення чи пошкодження російської військової техніки, аеродромів, складів з боєприпасами. У цьому випадку російські пропагандисти звертаються до таких виразів: *«нічний інцидент»*, *«жителів потривожили гучні хлопки»*, *«техніка не пошкоджена»*, *«причина вибуху – людський фактор»*, *«необережне поводження з вогнем»*, *«нічого не вказує на обстріл»*, *«активна оборона»* [17].

Про наслідки вибухів журналісти або взагалі не повідомляють, або надають обмежену та неповну інформацію. Те саме і про причини вибухів: *«виникла пожежа»*, *«здетонував боєприпас»*, *«техніка, що випадково згоріла»*.

Ще приклади: *«Як виглядає Дніпро, що обмілів, через місяць після обвалення Каховської ГЕС»* [16] (без пояснення того, що ГЕС обвалилася після підриву російськими військовими), *«У Криму на складі боєприпасів після атаки БПЛА відбулася детонація»* (без вказівки масштабів вибуху) [13].

Коли російський винищувач СУ-34 скинув бомбу на Белгород, російські медіа описали цю ситуацію евфемізмом *«нештатний схід боєприпасу»*. Декодувати цей вислів можна таким чином: лексема *«нештатний»* наголошує на ненавмисності бомбардування, що підсилюється словом *«схід»* – обставини бомбардування нібито не залежали від пілотів (порів.: *схід снігової лавини*), лексема *«боєприпас»* має применшити наслідки катастрофи, оскільки в однині застосовується рідко і в наведеному вислові заміняє поняття *«бомбити»* більш нейтральним [7].

Прагнення приховати провали і втрати у війні, максимально обмежити доступ до відповідної інформації в умовах бойових дій, – давня і часто виправдана практика багатьох держав. Наприклад, у вересні 1941 р. радянське Інформбюро інформувало населення: *«... Фашистське радіо повідомило, ніби німецька армія розбила великі сили трьох радянських армій, які нібито втратили 53 тисячі людей полоненими, 320 танків, 695 гармат. Це повідомлення німецького командування від початку до кінця є хвалькою брехнею»* [9].

Невдачі, поразки на окремих ділянках воєнних дій, вересневий (2022 р.) відступ ЗС РФ у Харківській області прикривалися такими висловлюваннями: *«кардинальне скорочення воєнної активності з метою підвищення взаємної довіри на переговорах»*, *«операція зі згортання та організованого*

і публічних виступах для заміни інших, які вважаються непристойними або недоречними, слів і виразів

перекидання військ», «низка відволікаючих і демонстраційних заходів», «відведення військ на більш вигідні рубежі».

Відступ з Херсона російські медіа пояснювали прагненням зберегти особовий склад армії від невиправданих втрат. Характерні назви статей листопада 2022 р.: *«Бережне ставлення: як проходить евакуація з правого берега Дніпра», «Воля для маневру: чому ЗС РФ йдуть з Правобережжя»* (Известия, 09–10.11.2022), *«Херсон здадуть із гуманітарно-стратегічних міркувань»* (Независимая газета, 09.11.2022) та ін.

За нашими спостереженнями, керівництво РФ ніколи не говорить про свої провали – усі поразки, невдачі, відведення військ вони називають *«жестами доброї волі», «зниженням бойової активності», «перегрупуванням», «згортанням і перекиданням підрозділів на більш вигідні позиції».*

Іноді застосування евфемізмів супроводжується і прямими заборонами використання тих чи інших висловлювань – це складова пропаганди, як і корекція системи образів і символів. Наприклад, слово *«війна»* і раніше неохоче використовувалося в РФ, чеченську кампанію назвали *«контртерористичною операцією»*, військові дії в Грузії – *«примусом до миру»*. Невипадково, що у 2022 р. російська влада слово *«війна»* замінила невиразним словосполученням *«спеціальна військова операція»* (СВО). Представники Кремля переконували: *«Росія, яка пережила стільки воєн, – це остання країна в Європі, яка взагалі хоче навіть вимовляти слово “війна”. Росія протягом усієї своєї історії ніколи ні на кого не нападала»* [14]. Нагадаємо, що ці слова прозвучали за чотири дні до початку розв’язання повномасштабної війни в Україні. Заміна терміна *«війна»* розпливчастим поняттям – прийом невігадливий, але, як показує практика, цілком ефективний. Його застосування дозволяє контролювати соціальну напруженість, сприяє самозаспокоєнню суспільства – *«адже це не війна, а лише спецоперація».*

Евфемізми використовуються і в текстах сучасних підручників історії Росії. Їхні автори про окупацію радянською армією Чехословаччини у 1968 р. та інтервенції до Афганістану у 1979 р. пишуть як про *«введення військ»*. У той же час участь США у В’єтнамській війні визначена як одностороннє *«вторгнення»*. Ще приклад: введення з санкції ООН французьких військ до Центральноафриканської Республіки названо *«військовим вторгненням»*, а окупація Криму у 2014 р. – *«приєднанням»* [6]. До речі, поняття *«приєднання»*, осучаснене РФ, активно використовувалося в риториці СРСР.

Царська влада в цьому відношенні була більш відвертою і не обтяжувала себе фразеологічними пошуками. Згадавши майже занедбане захоплення фалеристикою, наведу назви деяких російських нагород, заснованих під час численних російських військових кампаній XIX століття: *«За упокорення Угорщини та Трансильванії»* (1849), *«За підкорення Чечні та Дагестану 1857–1859»*, *«За упокорення польського заколоту 1862–1864»*,

«За Хивінський похід 1873», «За підкорення кокандського ханства 1875–1876», «За взяття штурмом Геок-Тепе 1881».

Вважаємо, характерні назви медалей наочно свідчать про сумнівність тези сучасних російських істориків щодо мирного «включення» національних околиць Російської імперії в економічний простір Росії. Їх попередники-історики, які мали можливість спостерігати і брати участь у описуваних подіях на рубежі XIX–XX століть, віддавали перевагу більш точним визначенням. Наприклад, військовий історик генерал-лейтенант Михайло Терентьев – автор «...капітальної праці “Історія завоювання Середньої Азії”», яка востаннє видавалася у 1906 році» і розповідає саме про те, як «ціною неймовірних зусиль і **величезних втрат** російським солдатам вдалося перемогти ворога» [20]. Ймовірно, щоб розвіяти можливі сумніви читачів у засобах, що використовувалися для перемоги Росії, сучасна обкладинка книги М. Терентьева увінчана гаслом «Вогнем і мечем».

2022–2023 рр. виявилися багатими на розширення оновленого арсеналу термінів, що використовуються пропагандистами РФ [8]. Це знадобилося, щоб пояснювати деструктивні дії влади, підміняти реальність «правильними і безпечними» конструкціями, наприклад:

- «анти-Росія» (за аналогією з «антирадянська»). Про Україну як проєкт «анти-Росії» багато і докладно міркував Путін приблизно за півроку до війни;

- «антиросійський анклав» – така собі територіальна сутність, про яку згадав Володимир Путін на відкритому уроці «Розмови про важливе» в Калінінграді 01.09.2022 р. Ліквідація анклаву, згідно з вперше озвученою тоді версією, є метою СВО, хоча 24.02.2022 Путін говорив, що Росію «попросили допомоги народні республіки Донбасу» і мета СВО – захист їх мешканців;

- «англосакси» – за версією російської пропаганди, спільність кількох англійськомовних країн. Хоча історично – це два племені на півдні Британії, підкорені та асимільовані норманами після вторгнення 1066 р.;

- «виконувати завдання» – воювати, брати участь у бойових діях. Цей вислів часто використовується у зведеннях МО РФ та некрологах про загиблих в Україні військовослужбовців;

- «патріотичні» літери **Z, V, O**, що набули поширення в РФ практично відразу після 24.02.2022. Спочатку ці літери мали суто практичне значення для військових, але поступово вони стали неформальним символом підтримки армії: «За Донбас!», «За Батьківщину!», «За Перемогу!», «За наших», «Звоїх не кидаємо!», «Батьківщина-мати Зовет», «ZOV предків», «Сила V правді», «За дітей Донбасу», «Закат нацизму», «Коли Росія поZвала», «За правду» й інші. Прикладів безліч: глава Кузбасу «перейменував» регіон на *КуZбас*, аналогічне рішення прийняла влада Забайкальського краю (з березня 2022 р. назва регіону – *Забайкалля*), телеграм-

акаунт голови «Роскосмосу» Д. Рогозіна змінив назву на «РогоZин». «Патріотичні» літери мали конструювати образ російського військового як сміливого, відважного захисника інтересів країни і російськомовного населення України. Однак ставлення до Z-символіки поступово змінюється, російські пропагандисти відзначають її вразливість [12]. Не на користь Z-символіки стало і її неординарне застосування російськими жінками, які восени 2023 р. наклеювали на автомобілі наліпки «*Верните чоловіка, я Заебалася*».

Зі свого боку, українська сторона вживає заходів щодо компрометації символіки противника. Так, неодноразово вказувалося, що знак V, затверджений у гітлерівській Німеччині в лютому 1934 р. для «старих бійців» СС, містився на шевронах у вигляді двох срібних галунових смужок у формі літери «V». Його мали право носити лише «обрані» члени СС, які вступили до лав НСДАП у «період боротьби», тобто до призначення Гітлера рейхсканцлером 30 січня 1933 р.

«Патріотичні» російські літери не вживаються в Україні з квітня 2022 р., обмеження подібного роду продовжували з'являтися і пізніше. Наприклад, у квітні 2023 р. Уряд України заборонив індивідуальні номерні знаки на автомобілях, що містять латинські літери Z і V, що асоціюються з російською спеціальною воєнною операцією [3].

Серед інших неординарних заходів Києва – рекомендації щодо припинення (обмеження) використання російських джерел інформації в наукових публікаціях, а також відмова від обов'язкового написання в медіа з великих літер деяких слів, пов'язаних з Росією.

Зокрема, Комітет з питань етики Національного агентства з якості вищої освіти вважає, що «використання інформаційно-літературних та наукових джерел держави-агресорки, а отже, посилення на них, підвищує їхню соціальну значущість та наукову вагу, рейтинги їхніх авторів, легітимізує викладене у цих джерел і російську науку загалом» [23].

Черговим нововведенням воєнного часу стало рішення Національної комісії зі стандартів державної мови України про те, що написання назв «Російська Федерація», «Росія», «Москва», «Московія», «Московське царство», «Російська імперія», «Державна дума РФ» з малої літери не вважається відхиленням від норм української мови в текстах неофіційного характеру [2].

Обценна лексика як маркер мови війни

В умовах воєнних дій різко розширився тренд на використання в інформаційній боротьбі ненормативної лексики, карикатур та фотожаб. Один із найбільш характерних прикладів – «*Російський військовий корабель, йди на ...й!*». Примітно, що цей зухвалий вираз став гаслом інформаційної боротьби, який офіційно дозволили використовувати державним службовцям (з цього приводу вийшло офіційне роз'яснення Національного агент-

ства з питань державної служби України) [4]. Обсценна лексика активно практикується в оцінках противника, демонструє зневагу до нього. Нею активно користуються журналісти, блогери, письменники і навіть дипломати, включаючи іноземних¹.

Якщо в українському медіапросторі використання обсценної лексики стосовно військових та військово-політичного керівництва РФ є демонстрацією зневаги до ворога, то російські медіа і публічні особи використовують лайливі вирази як інструмент розпалювання ворожнечі, мілітаризації комунікацій та прихованої згоди на воєнні злочини в Україні. Так, Д. Медведєв запропонував створити Росію «з територією від Лісабона до Владивостока», заявив про свою ненависть до ворогів РФ (кого саме, не уточнив), зауважив, що «вони виродки» і «хочуть смерті нам, Росії». Насамкінець колишній прем'єр і Президент Росії пообіцяв, «поки живий ... робити все, щоб вони зникли» [22].

У своєму акаунті «ВКонтакте» Д. Медведєв (02.08.2022) заявив, що «у Грузії та Казахстані не буде порядку, поки туди не прийдуть росіяни» (пізніше він відхрестився від тексту, заявивши про злом свого акаунту) [22].

У січні 2023 р. Медведєв конкретизував об'єкт своїх претензій, назвавши українців «свинями, які не мають жодної віри і вродженого почуття подяки та розуміють лише грубу силу» [5]. В оновленому лексиконі Медведєва з'явилися такі слова і висловлювання, як «парамілітарна згряя», «упокорені націоналісти», «українська пропаганда верещить», «мазохісти з Брюсселя», «хирляве порося технократів», «ублюдочна влада у Варшаві», тощо.

Поширення обсценної лексики набуло в РФ таких масштабів, що Торгово-промислова палата з посиланням на скарги від телеканалів і радіостанцій звернулася до Роскомнагляду з проханням скласти чіткий список лайливих слів, які не можна використовувати в медіа [24].

Українська сторона активно використала в інформаційній боротьбі результати аудіовідеоперехоплень. У таких розмовах військових із батьками, дружинами і навіть дітьми обсценна лексика поширена – демонстрація цього факту підтверджує *наратив про низький рівень культури росіян* (у такому ж контексті використовуються численні ролики, фото про їхню деструктивну поведінку в побуті, за кордоном та ін.).

Ще одна особливість російських медіа «періоду СВО» – надання принизливих оцінок людям, які не підтримують агресію РФ, під прикриттям «голосу народу». Дана технологія активно використовується зокрема виданням «Аргументи та факти» («АіФ»), яке в 80–90 рр. ХХ століття здобуло вдячність читачів саме за вільнодумство і демократичність, а сьогодні стало одним із найзапекліших гонителів інакодумства.

¹ Голова комісії Сейму з закордонних справ Ріхард Колс під час зустрічі на Парламентській асамблеї ОБСЄ нагадав російській делегації знамениту фразу на адресу російського військового корабля.

Наприклад, Чулпан Хаматова ніколи не залишалася поза увагою «АіФ», яке 01.10.2020 написало про те, що Путін привітав актрису з ювілеєм і назвав її ролі «... глибокими, які нікого не залишають байдужими», а вже починаючи з лютого 2022 р., регулярно, іноді – декілька разів в одному номері, в образливому тоні пишуть про актрису, яка залишила Росію: *«Нехай житиме на чужині. У Мережі обговорюють скасування вистави з Хаматовою»* (27.02.2023), *«Творча невдача. У Ризі принизливо скасували спектакль з Хаматовою»* (27.02.2023), *«Поплавська: латиші не хочуть бачити Хаматову на перших ролях»* (27.02.2023), *«Ризький театр скасував виставу за участю Чулпан Хаматової»* (26.08.2022), *«Що за історія з бандерівським вітанням на спектаклі Хаматової?»* (26.08.2022), *«Басков закликав Хаматову відмовитися від своїх ролей у російському кіно»* (22.07.2022), *«Актор Антон Шагін: Галкіна і Хаматову я вважаю “юдовим племенем”»* (07.07.2022), *«Олег Газманов: “Деяким артистам-зрадникам руки тепер не подам”»* (29.06.2022), *«Газманов про Хаматову: гавкати на свою батьківщину – це зрадити свою матір»* (06.06.2022), *«Пацюки кусають один одного»* (10.09.2023), *«Юрій Лоза назвав актрис Троянову та Хаматову “виючими собаками”»* (21.11.2023) тощо.

Окрім Хаматової під прицілом «АіФ» – Алла Пугачова, Максим Галкін, Андрій Макаревич, Дмитро Назаров та інші імениті «зрадники»: *«Виродок, яких мало. Народ обговорює чергові витівки Дмитра Назарова»* (11.04.2023), *«Пугачова – зрадниця і хабалка. Мережа про останнє інтерв'ю Татарського»* (10.04.2023), *«Шиза “Лютого”. Як актор Артур Смольянінов став фашистом»* (09.01.2023), *«Машина лихоліття. Макаревич, який не служив в армії, знущується з солдатів»* (10.04.2023), *«“Холопи” і “раби”. Аллі Пугачовій не підійшов народ?»* (04.10.2022), *«Гумор тухлий! Жарти Галкіна набридли вже і на Заході»* (03.04.2023), *«“Зголодніла годувальниця”. У Мережі висміяли Вайкуле та її фестиваль»* (07.07.2023), *«“Знюхалися голубки”. Народ оцінив братання Галкіна з колегою на курорті»* (09.12.2023) тощо.

«АіФ» забезпечує практично безперервний потік викривальних нотаток, не особливо обтяжуючи себе навіть редакторським контролем. Завдяки цьому Ольга Шаблінська протягом місяця стала автором кількох однотипних опусів *«Юрій Назаров жорстко розкритикував Галкіна, Макаревича та Хаматову»* (03.10.2023), *«Драпеко розкритикувала Пугачову, Макаревича та Хаматову»* (29.10.2023) *«Пашутин жорстко розкритикував Галкіна, Макаревича та Хаматову»* (02.11.2023).

Тренди інформаційного простору Казахстану, зумовлені російсько-українською війною

Інформаційний вплив Росії на Казахстан через низку об'єктивних і суб'єктивних чинників у пострадянський період був і залишається істот-

ним. Тим не менш, останніми роками, і особливо з лютого 2022 р., цей процес виглядає досить неоднозначно, що дозволяє говорити про наявність у ньому кількох трендів.

Перший і найзначніший тренд – початок війни в Україні послугував **потужним чинником для пробудження національної самосвідомості казахстанців**. Потенційна небезпека стала тригером для консолідації казахстанської нації. Суттєво посилився інтерес до історії, культури та рідної мови, що стало підґрунтям для розгляду питань щодо історичного минулого казахстанців за часів царської влади та в радянський період.

Показово, що вплив держави на цей процес був не принциповим. Спостерігається процес консолідації казахстанців, багато з яких, хто навіть не цікавився раніше політикою, виступили на підтримку України.

Як і в інших частинах світу, в Казахстані проходили проукраїнські мітинги; волонтерський збір коштів; встановлювалися «Юрти Незламності»; створювалися кліпи на підтримку України (*великою популярністю користуються кліпи з казахстанською піснею «Сені суєм» («Люблю тебе») у виконанні українських воїнів*). Казахстанські медіа («Тенгріньос», «Арбат-медіа», «Уральський тиждень» та ін.) регулярно висвітлюють ситуацію в Україні, окремі з них навіть намагалися притягнути «до відповідальності» в РФ.

Посилився інтерес казахстанців не лише до війни, а й до України в цілому, її історії, культури. Ця зацікавленість призводить до формування стійкості казахстанців, які запитують себе: з чим пов'язана сила українського народу, як йому вдається протистояти в неймовірно складних умовах російському агресору, чи здатні ми на таке...

Порівняно з довоєнним періодом розширилися контакти казахстанців з українцями в соціальних мережах. Великий інтерес викликає діяльність журналістів Дмитра Гордона, Юрія Бутусова, блогерів Володимира Золкіна, Дмитра Карпенка, Дениса Казанського, автора чат-рулетки «Одеська хунта» Ігоря Кириленка та ін. Стабільний інтерес аудиторії до казахстанського журналіста Лукпана Ахмедьярова, який зробив серію репортажів з виїздом в Україну.

Другий тренд, пов'язаний із першим – намітилося звуження сфери застосування російської мови і культури.

Рідною мовою говорить все більше казахстанців, особливо молоде покоління, значна частина якого володіє іноземними мовами (переважно англійською). Незважаючи на те, що в Росії продовжує навчатися чимало випускників шкіл Казахстану (близько 40 тис.), вихід Москви з Болонської конвенції та іміджеві втрати сприятимуть скороченню цього потоку.

Ще одне значуще явище: зниження відтоку населення у напрямі Росії відбулося у всіх 20 регіонах Казахстану. У 2023 р. до РФ на постійне місце проживання переїхали 11,7 тис. казахстанців, порівняно з 2022 р. це менше

на 40 % [10]. Росія перестала бути привабливою навіть для росіян – кількість учасників програми переселення співвітчизників до Росії в 2023 р. виявилася гіршою за останні 10 років [19].

Протягом 2022–2023 рр. на тлі резонансних протестів населення в Казахстані скасовувалися концерти та практично припинилися виступи російських артистів, які підтримали війну в Україні (Г. Лепса, П. Гагаріної, команди КВЗ «Камизяки» та ін.).

Третій тренд також пов'язаний із розширенням покоління молоді, яке **через вік не пов'язане з радянським минулим, не відчуває за ним ностальгії** і тому менш схильне до інформаційного впливу Росії.

Четвертий тренд: зберігається певна кількість осіб, які перебувають під інформаційним впливом Москви і підтримують її політику. Після кількох арештів та обвинувальних вироків ця категорія є інформаційно пасивною, але її потенційна небезпека зрозуміла.

П'ятий тренд – війна в Україні, регулярні агресивні нападки В. Ніконова, Є. Федорова, З. Прилепіна, Г. Зюганова, Т. Кеосаяна, Т. Канделакi, М. Смоліна, А. Лугового та їм подібних на адресу Казахстану не могли не вплинути на настрої казахстанців.

Наприклад, у травні 2023 р. у можливість нападу Росії на Казахстан вірили 15 % казахстанців, що вдвічі перевищує показники листопада 2022 р. (8,3 %) [21].

Сьогодні російські вчені з тривогою вказують, що «...йдеться про поступове зростання негативного ставлення до Росії серед частини населення Казахстану» [18]. Експерти з подивом констатують наявність у Казахстані двох фактично різноспрямованих тенденцій. З одного боку, начебто «...в Республіці продовжують вести мовлення російські телеканали, на яких громадянам Казахстану роз'яснюються цілі спецоперації в Україні та розвінчуються західні фейки з приводу її проведення». З іншого – «...у соціальних мережах панує одіозна підтримка української сторони, що не сприяє зростанню симпатій казахстанців до керівництва РФ» [11].

Висновки

Після початку повномасштабної агресії РФ в Україні спостерігаються ознаки важливих змін у тактиці інформаційної війни. Посилився запит суспільства на правдиву інформацію про війну – умови проходження військової служби, масштаби втрат, цілі та завдання війни, і, звичайно, ціна Перемоги. Важливо пам'ятати: Україна зуміла максимально ефективно використати час після 2014 р. для створення умов організації дієвого інформаційного опору. Здебільшого, саме завдяки цьому стала можливою глобальна підтримка Києва у 2022 р. та консолідація українського народу протягом 2022–2023 рр.

В організації інформаційної боротьби у Києва були, є і, напевно, ще будуть помилки. Не помиляється той, хто нічого не робить, але це не про Україну. Зціпивши зуби, вона бореться, роблячи те, що ще вчора здавалося неможливим. У тому числі – на інформаційному фронті.

Події в Україні, починаючи з 2014 р., прискорили початок важливих змін у **настроях** казахстанців. Сам факт їх виникнення, абсолютно немислимим ще відносно недавно, свідчить про ознаки звуження інформаційного впливу Росії та прагнення суспільства до отримання альтернативної інформації. Наскільки стійкою виявиться ця тенденція, покаже час.

Джерела

1. В «ВК» Медведева появился и пропал пост о Казахстане как «искусственном государстве» и Грузии как части РФ. Его помощник заявил о взломе. Радио Азат-тык, 02.08.2022.
2. В Україні дозволили писати «Росія» та інші слова, пов'язані зі «країною-агресором», з маленької літери». Mind.Ua, 21.09.2023. URL : <https://mind.ua/news/20262971-v-ukrayini-oficijno-dozvolili-pisati-slovo-rosiya-z-malenkoyi-bukvi>.
3. В Украине запретили буквы Z и V на индивидуальных номерах авто. Мін-фін, 30.04.2023. URL : <https://minfin.com.ua/2023/04/30/104987123>.
4. Держслужбовцям в Україні офіційно дозволили використати фразу про «російський військовий корабель», УНІАН, 23.03.2022. URL : <https://www.unian.ua/war/derzhsluzhbovcyam-dozvolili-vzhivati-frazu-pro-rosiyskiy-viyskoviy-korabel-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11755834.html>.
5. Дмитрий Медведев: «Свиньи не имеют никакой веры и врожденного чувства благодарности. Они понимают только грубую силу и визгливо требуют жратву от хозяев. На этом основана дрессура». Stolica-S.su, 06.01.2023. URL : <https://archives/362568https://stolica-s.su/archives/362568>.
6. Жуков С. Підручник ненависті. Історична правда, 04.09.2023. URL : <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/09/4/163100>.
7. Кожемякин К. Несвободно владем русским. Псковская губерния, 15.06.2023.
8. Константинова А., Трещанин Д. «Англосаксы», «хунта» и «центры принятия решений». Словарь новой реальности. Медиазона, 08.01.2023. URL : <https://zona.media/article/2023/01/08/dictionary>.
9. Кормилицын С. В., Лысев А. В. Ложь от советского Информбюро. Санкт-Петербург : Нева, 2005. URL : <https://www.booksonline.com.ua/view.php?book=106380>.
10. Майер А., Лакстыгал И. Россияне стали активнее учить языки стран СНГ. Импульсом стал параллельный импорт и релокация россиян. Ведомости, 14.02.2024.
11. Морозов Ю. В. Взаимоотношения центральноазиатских членов ШОС с Россией после начала специальной военной операции на Украине. Восточная Азия:

факты и аналитика, 2022. № 4. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivnye-napravleniya-razvitiya-shos-v-evrazii>

12. Мы сами снаряды к батареям врага подносим. Политолог Сергей Марков — о том, что не так с символами Z и V. Фонтанка.ру, 02.10.2023.

13. На складе боеприпасов в Крыму произошла детонация. РИА Новости, 22.07.2023. URL : <https://ria.ru/20230722/bspilotnik-1885662986.html>.

14. Песков: Россия на протяжении всей своей истории никогда ни на кого не нападала. Фонтанка.ру, 20.02.2022. URL : <https://www.fontanka.ru/2022/02/20/70457459>.

15. «Постколониальний булінг» у російських ЗМІ. Stopfake.org, 10.02.2022. URL : <https://www.stopfake.org/uk/postkolonialnij-buling-u-rosijskih-zmi>.

16. Появились кадры обмелевшего Днепра после обрушения Каховской ГЭС. РБК, 06.07.2023. URL : <https://www.rbc.ru/photoreport/06/07/2023/64a696079a7947fdb78ba8a2>.

17. Публикуем видео мощного «хлопка» в Брянске утром 30 августа. Новости Брянска, 30.08.2023.

18. Ромашкина Н. П., Пересыпкина О. В. Информационно-психологическое воздействие в период кризиса на Украине: уроки для России. *Информационные войны*. 2016. № 1 (37). URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskie-riski-i-problemy-kiberbezopasnosti>.

19. Стрельников А. «Токсичный паспорт». Кого уже не привлекает гражданство РФ. DW.com, 12.02.2024. URL : <https://www.dw.com/ru/toksicnyj-pasport-kogo-bolse-ne-privlekaet-rossijskoe-grazdanstvo/a-68233506>.

20. Терентьев М. Хивинские походы Российской армии. Москва : Вече, 2010. 448 с. С.2 URL : <https://avidreaders.ru/book/hivinskie-pohody-russkoy-armii.html>.

21. Треть казахстанцев стала хуже относиться к России после начала ее вторжения в Украину. Власть, 18.05.2023.

22. Ты что такой резкий? Что случилось с Дмитрием Медведевым? Голос Америки, 07.07.2022. URL : <https://www.golosameriki.com/a/6649298.html>.

23. У Нацагентстві з якості вищої освіти рекомендують не використовувати російські джерела в наукових публікаціях. LB.ua, 05.12.2023. URL : <https://lb.ua/society/2023/12/05/587567natsagentstvizyakostivishchoiosviti.html>.

24. У Роскомнадзора запросили список слов, которые нельзя использовать в СМИ, РИА.ру, 30.05.2023.

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА МЕДІА В КАЗАХСТАНІ

1. Інформаційна діяльність держорганами часто сприймається як тягар, відсутнє розуміння важливості цього напрямку роботи. Неефективність інформаційної роботи держорганів у разі виникнення форсмажорних обставин може мати непередбачувані наслідки.

За десятиліття ігнорування цього питання виникла критична маса прогалин і вразливих місць, аналіз яких потребує окремого та максимально серйозного розгляду.

2. У нашій країні гостро не вистачає незалежних медіа, які мають власну думку і готові її відстоювати. Гостро потребують припливу нових ідей (і людей, зрозуміло) сфери культури, освіти та науки, від якості роботи яких залежить не тільки поточний, а й перспективний розвиток держави.

3. Особливої уваги потребує історична наука Казахстану. На тлі явного посилення в геополітичному просторі ролі історичної науки, що стала одним із важливих видів інформаційної зброї, Казахстан зіткнувся з наслідками багаторічного ігнорування потреб як науки загалом, так і, зокрема, її гуманітарного спрямування.

Спостерігається гостра нестача кваліфікованих істориків, здатних до проведення серйозних досліджень із найбільш актуальних проблем національної історії. Побічним ефектом цієї проблеми є неготовність багатьох казахстанських істориків до інформаційних атак та необхідності організації «активної оборони».

На часі – консолідація суспільства, здійснити яку неможливо без розбудови національних історичних наративів.

ГІБРИДНІ ПІДХОДИ У ТРИВАЮЧОМУ ПРОТИСТОЯННІ МІЖ КНР І ТАЙВАНЕМ

Філіпп ФЛУРІ

Вища досконалість полягає в тому, щоб зламати
опір ворога без бою – боротися і перемагати в усіх
битвах не є вищою досконалістю.

Сунь-Цзи, «Мистецтво війни»

Вступ

Мало хто із західних аналітиків розуміє (або навіть розглядає серйозно) епістемологічні наслідки триваючого протистояння між КПК КНР і демократично обраними урядами Тайваню й інших країн регіону Південно-Китайського моря та поза його межами. Діяльність КНР «без війни», якщо вона визнається, в недавньому минулому інтерпретувалася як прояв «гібридної війни», яка, згідно із західними теоріями, є відносно недавно розробленим аспектом ведення війни. З гібридною війною чесний «кінетичний» солдат не хотів би мати справу, її ведення варто було б делегувати таким інституціям, як Ризький центр стратегічних комунікацій, які є активними, але обмеженими у своїх ресурсах та охопленні аудиторії. Таким чином, «гібридні» втручання здебільшого визнаються постфактум і протидіють їм реактивно. Значне втручання Росії у такі актуальні контексти, як вибори в США та маніпуляції з депутатами Європарламенту, викликає тактичне обурення, але потім увага майже відразу переключається на більш керовані питання.

Гібридність описує поєднання цивільних та військових підходів і технологій, що існують на безперервній основі в межах передбачуваного процесу системного суперництва, який, як очікується, призведе до тріумфу однієї з конкуруючих систем. Цей підхід не є ні новим, ні концептуально складним для китайського стратегічного мислення, він був відомий і застосовувався задовго до перемоги КПК і НВАК у громадянській війні в Китаї. Що може бути новим і, очевидно, чужим для західного мислення, так це всебічна мобілізація значної частини (цивільної) економіки і суспільства для досягнення цієї мети в мирний час.

Але тут ми можемо зіткнутися з іншою концептуальною проблемою. «Ліберальна обіцянка» системних змін у КНР через глобалізовану торгівлю, перетворення КНР на «світову фабрику» і (нібито) запровадження ринкової економіки завжди була однобокою й ніколи не була підтримана керівництвом КПК. У той час, як лідери КПК були відкриті для власної версії промислового виробництва і (меркантилістського) доступу до світового ринку,

зростання добробуту розглядалося як бажаний інструмент консолідації провідної ролі КПК в країні, а згодом і для глобальної провідної ролі Китаю в трансформації глобальної / міжнародної системи, що вважалося несправедливою вигодою для (західних) держав, які її створили і підтримують (зручно ігноруючи минулу й теперішню прибутковість для Китаю).

Якщо ми дозволимо собі на мить відволіктися від західної парадигми міжнародної системи, в якій ліберальна ринкова економіка й демократія значною мірою переважають над авторитарним правлінням і плановою економікою та супутнім їм видаванням бажаного за дійсне, в якій є лише «переможці» і майже немає переможених, окрім тих диких націй, що часто з'являються в ролі лиходіїв у голівудських фільмах, то ми побачимо передумови й ціну функціонування ліберальної парадигми – відмову від важливих аспектів культури та ідентичності нації, і, врешті-решт, від системної боротьби. Це може вважатися набагато ціннішим, ніж можливі вигоди – задоволення потреб нації згідно з рішенням її керівництва. Ілюзія припинення всіх системних конфліктів ґрунтується на свідомому ігноруванні позицій, що суперечать такому припиненню.

Використання існуючої глобальної системи для справедливого розподілу й розвитку, для мотивів і цілей, що виходять за рамки та навіть суперечать підтримці (і можливому поліпшенню) такої системи, може здатися діями *проти доброї волі*. Але вони не є ані несподіваними, ані такими, яким можна запобігти. Повертаючись до початкової думки: основоположним елементом китайського світогляду є те, що війна і мир не взаємовиключні, а визначальні елементи дій, спрямованих на вплив і формування реальності; припущення, що політичні системи координуються в діалектичному взаємозв'язку боротьби за домінування; і, зрештою, перевага «ненасильницької» соціальної інженерії над кінетичною війною. З китайської точки зору, це також може розглядатися як найважливіші елементи керування міжнародною системою, очолюваною Заходом. Можливо, не надто влучно. До цього часу.

(Ре-)інтеграція Тайваню – що таке (ре-)інтеграція?

Тайвань, офіційно відомий як Китайська Республіка (КР), має складні відносини з материковим Китаєм, офіційно відомим як Китайська Народна Республіка (КНР). Ось ключові моменти щодо того, як Тайвань розглядає ці відносини.

Окрема ідентичність. Тайвань бачить себе *відмінним* від материкового Китаю. Він має власний демократично обраний уряд, конституцію та політичну систему. Історично він ніколи не був частиною Китайської Народної Республіки під керівництвом КПК, оскільки острів був переданий Японії в 1895 р. за мирним договором Шімоносеки. Він залишався японською колонією до 1945 р. і далі був повернений тодішньому уряду Китайської Республіки (КР), який відійшов на Тайвань наприкінці Громадянської війни

в Китаї, що призвело до різних серйозних порушень прав людини, скоєних новим урядом ГМД¹ (Гоміндан) проти тайванського населення, і режиму воєнного стану до 1987 р., коли почалася демократизація і нормалізація відносин із Китаєм. Китайська Республіка була членом-засновником ООН у 1945 р. і втратила своє місце в Раді Безпеки ООН через нормалізацію відносин між США і КНР у 1979 р. Острів має унікальну культурну спадщину, мову та історію, які відрізняють його від материкового Китаю. Просування окремої західноорієнтованої тихоокеанської культурної ідентичності Тайваню стало одночасно передумовою політичного успіху Демократичної прогресивної партії (ДПП), і, своєю чергою, сприяло протистоянню з орієнтованою на Китай ГМДП² («республікансько-націоналістична» партія часів першої китайської революції 1911 р., давній суперник КПК).

Де-факто незалежність і суверенітет. З 1949 р. управління Тайваню відбувається незалежно від уряду КНР на материковому Китаї. Тому, з точки зору тайванців, немає жодних підстав для возз'єднання. Керівництво республікансько-націоналістичної партії ГМД втекло на Тайвань під час громадянської війни в Китаї і створило там свій уряд та однопартійну систему. Тим часом ГМД була змушена ділити владу з партіями, які повернулися до воєнного стану, зокрема з ДНП, яка нині знову перебуває в уряді.

Напруженість на обох берегах. Відносини між двома берегами ніколи не були повністю спокійними, оскільки в 1950-х рр. уряд КПК КНР зробив декілька спроб завоювати острів. Нормалізація політичних відносин у 1980-х рр. і взаємовигідні тайванські інвестиції в КНР за сприяння урядів ГМД призвели до помітної розрядки в 1990-х рр. У 1992 р. тодішній тайванський уряд ГМД і уряд КНР домовилися про так званий *Консенсус 1992 р.*, який, на щастя, не ґрунтувався на референдумах в обох суб'єктах, після чого представники ГМД знайшли спільну мову з представниками уряду КПК.

Напруженість у відносинах між двома сторонами зросла після обрання Президентом Тайваню Цай Інвєнь від ДПП у 2016 р. (переобрана у 2020 р.). Відмова Цай прийняти формулу посилення зв'язків між двома країнами, схвалену її попередником Ма Інцзю, поклала кінець спокійним дням. Новобраний Президент Вільям Лай змінив пані Цай 20.05.2024 р.

Через відмову пані Цай продовжувати обговорення (ре-)об'єднання Пекін вдається до все більш агресивних дій, включаючи польоти винищувачів поблизу і над островом, а також відмову від колишньої «розділової» лінії в Тайванській протоці, яку раніше поважали. Він (безуспішно) намагався використати «дипломатію вакцин» проти уряду Цай і схилив на свій бік низку колишніх дипломатичних прихильників Тайваню. Президент КНР Сі також посилив риторику. В останніх публічних виступах офіційні особи

¹ Перша правляча політична партія в історії Республіканського Китаю.

² Партія Гоміндан.

КНР більше не називали возз'єднання *мирним* – спостерігачі за Китаєм відтоді побоюються війни.

Принцип єдиного Китаю. Пекін відстоює *принцип «єдиного Китаю»*, розглядаючи Тайвань як провінцію, що відокремилася і має з часом возз'єднатися з материком. КНР стверджує, що Тайвань пов'язаний вищезгаданою домовленістю, відомою як *Консенсус 1992 р.*, досягнутою між представниками Комуністичної партії Китаю (КПК) і Гоміндану (КМТ), які тоді правили Тайванем. Однак обидві сторони не згодні зі змістом цього консенсусу, документ не мав на меті вирішити питання правового статусу Тайваню.

Для КНР Консенсус 1992 р. відображає домовленість про те, що «обидва береги протоки належать до одного Китаю і будуть співпрацювати для досягнення національного возз'єднання».

КМТ інтерпретує це як «один Китай», причому КР виступає як «один Китай». Партія ставить під сумнів політичну доцільність спільної мови з КНР на острові, який спочатку був заселений тихоокеанськими островами, поступово заселений колоністами з південних провінцій Китаю, переданий Японії як колонія, захоплений урядом наприкінці громадянської війни в Китаї, а зараз розвиває свою власну демократичну ідентичність.

(Ре-)інтеграція Тайваню: чи планує КНР військове захоплення?

Після візиту Путіна до Пекіна і насильницького нападу РФ на Україну в 2022 р. (якому передували гібридні історичні «причини» і, очевидно, «гуманітарні» анексії 2014 р.) міжнародні коментатори заговорили про можливу спробу військового захоплення Тайваню КНР у стилі Путіна – в той час як пан Сі грався в оракула. Отже, між Путіним, Піфією і Сі: чи збирається КНР спробувати насильницьку реінтеграцію? І якщо так, то коли?

Західні експерти зазвичай нехтують палітрою інструментів впливу, які має у своєму розпорядженні КНР. Як показує приклад Путіна, ви не можете довіряти своїм військовим та іншим впливовим особам в однострої, коли справа доходить до оцінки ваших сильних сторін. Крім того, воєнне (і, можливо, знову невдале) втручання серйозно поставило б під загрозу ретельно виплеканий імідж і роль доброзичливого лідера спочатку країн, що розвиваються, а тепер і всього світу, до якого КНР докладає стільки зусиль і на який витрачає стільки ресурсів. КНР дійсно збільшила свій оборонний бюджет і вклала значні кошти як в армію, так і у військово-морські сили. Медіа майже щодня показують нам фотографії нових систем озброєнь, тренувань спецназу, авіаносців – але жодне з цих навчань, жодна з нових одиниць озброєння і техніки не були використані в реальному конфлікті. Тим часом блогери з добрими намірами порівнюють військові потенціали різних країн світу і роблять висновок, що чим більше, тим краще. Проте, якщо бути точним, окрім поточних прикордонних конфліктів у Гімалаях, останнім масш-

табним воєнним конфліктом, в якому Китай брав активну участь, була його інтервенція у В'єтнам 1979 р. І вона не мала успіху.

Натомість краще звернути увагу на палітру інструментів ненасильницького втручання, які вже використовуються.

Втручання – ненасильницьке

Мирне врегулювання не лише ефективно з точки зору витрат і крові, але й підкреслює культурну вищість сторін, які беруть участь у конфлікті, створюючи враження «безпрограшного» рішення.

Західне визначення гібридної війни не відповідає китайському підходу. Гібридна війна не є чимось таким, що зрештою буде оголошено і розгорнуто, щоб усі побачили і відреагували на неї. Крім того, західні демократичні інститути навряд чи здатні розглядати подібні політичні інституційні проєкти і практики. Нерозглянуте, таким чином, стає неможливим, а отже, несуттєвим.

У подальшому ми для практичних цілей будемо дотримуватися терміна *гібридна війна* у китайському розумінні. Теоретики КПК розглядають гібридну війну як «спосіб використання країнами всіх аспектів фізичної та нефізичної державної влади, включаючи громадянське суспільство, для опосередкованого протистояння противнику». Вона також може стати «...засобом протистояння великим державам у взаємопов'язаному і глобалізованому світі» [6, с. 1]. В основі цього світогляду лежить протистояння систем – з точки зору боротьби за інтеграцію Тайваню це означає «...вбудовування її в гібридну війну проти Сполучених Штатів..., (яка) ...також націлена на американських регіональних союзників, таких як Японія і Філіппіни, з метою погіршення іміджу архітектури безпеки на чолі з Америкою, що забезпечує регіональну стабільність» [6, с. 1].

Системне суперництво – це континуум, який вимагає і позитивно санкціонує використання всіх доступних засобів, включаючи маніпулювання фактами і створення альтернативних фактів, що відповідають лєнінському вислову «правда – це те, що приносить користь партії». За словами Гао Вей, «...єдиний і скоординований акт війни – це той, що ведеться на стратегічному рівні з використанням політичних (громадська думка, дипломатія, право тощо), економічних (торговельна війна, енергетична війна тощо), військових (розвідувальна війна, електронна війна, спецоперації) та інших подібних засобів» [6, с. 2]. Гао посилається на заявлене «законне» втручання Росії в Україну в 2024 р., яке супроводжувалося і надалі підтримувалося «референдумами».

У подібному ключі Хан Айонг (науковий співробітник Науково-дослідного інституту міжнародної стратегії Центральної партійної школи) визначає мету гібридної війни як «дестабілізацію великих держав на їхніх периферіях без прямого націлювання на великі держави...; завоювання

прихильності населення, повільне погіршення навколишнього безпекового середовища великої держави, на яку спрямована атака». На думку Сюй Санфея (*Новини Визвольної армії Китаю, НВАК*), саме глобалізація відкрила шлях до непрямой конфронтації між великими державами, зробивши пряму конфронтацію менш імовірною. Сайт НВАК підтверджує, що традиційна військова сила є основою гібридної війни, але широкомасштабні кінетичні битви не є основним способом ведення конкурентної боротьби. Як альтернатива в гру вступають широко розрекламовані «три війни» КПК (*san zhong shanfa* – війна громадських думок, психологічна війна, юридична війна), що передбачають злагоджену співпрацю безлічі урядових установ, «розмиваючи межу між війною і миром» [1].

Для взаємодії Китаю з Тайванем і, зрештою, США та інших його прихильників це означає, зокрема, наступні плани:

- проникнути у тайванське суспільство за допомогою політичних, економічних і військових засобів;
- діяти спільно з осередками партії, щоб створити враження легітимності та народної підтримки. Організовувати зустрічі, наприклад, з релігійними платформами, такими як Тайванська асоціація дружби Мазу;
- скуповувати тайванські медіа, мати «своїх» журналістів;
- «розслідувати» дії провідних тайванських політиків;
- щодня порушувати повітряний простір Тайваню, нехтуючи «розділовою лінією», організовувати вторгнення рибальських човнів, берегової охорони, повітряних куль, барж для видобутку піску, тощо, аби задокументувати безпорадність уряду і створити «нову норму»;
- позиціонувати такі дії як «оборонні», спрямовані на боротьбу з «нелегітимним суверенітетом Тайваню, провінції Китаю» (як у випадку з Росією проти України);
- націлитися на регіональних союзників США – Філіппіни та Японію, накласти санкції і вибірково «винагородити» Австралію. Глобально втручатися щоразу, коли ставляться під сумнів наратив КПК КНР про єдиний Китай і єдину китайську історію, що «логічно» веде до нинішньої КНР під керівництвом КПК;
- продовжувати залучати «державних діячів на пенсії», наприклад, як колишній Президент Тайваню Ма (а у випадку США – Генрі Кіссінджер), котрі надають ринкової «легітимності» поглядам уряду КНР на возз'єднання і заявляють (очевидно, не маючи демократичної легітимності, окрім громадянської) про мир і дружбу;
- ставити під сумнів щирість прихильників Тайваню, до прикладу, засуджувати викид Японією радіоактивних стічних вод з Фукусіми як «безвідповідальний» (у той час як неочищені стічні води, радіоактивні та інші викиди в навколишні моря відбуваються щодня) – таким чином «документуючи», як архітектура безпеки під керівництвом США породжує

небезпеку, применшуючи авторитет МАГАТЕ, яке визнало викиди з боку Японії нешкідливими;

- переслідування Філіппін через «Другу міліну Томас» (на яку претендують Філіппіни і яка окупована з 1999 р.) береговою охороною КНР, морською поліцією тощо;

- перемальовувати карти, негласно претендуючи на частини Південно-Китайського моря і Гімалаїв, даючи «новим» об'єктам назви на мандаринському діалекті;

- загалом використовувати «законодавство» (на кшталт того, як російська Дума визнала окуповані території в Україні «новими провінціями») (див.: [1]).

Висновки. І що далі?

Можна очікувати, що процес гібридного посягання КНР на самоврядування Тайваню буде продовжено. Новий розділ у відносинах з Китаєм може відкрити новий Президент Лай, якого, однак, не можна назвати «голубом китайського миру».

Керівництво Тайваню серйозно ставить до загрози можливої воєнної інтервенції та активно модернізує свою обороноздатність за підтримки США. У грудні 2022 р. уряд Китайської Республіки оголосив про відновлення обов'язкової однорічної строкової військової служби з січня 2024 р. Тим не менш, військова перевага КНР над Тайванем оцінюється як зростаюча.

Повноцінне вторгнення на Тайвань вимагатиме нарощування військового потенціалу у відповідних частинах Південного і Південно-Східного Китаю, що можна спостерігати за допомогою супутників і HUMINT. Нещодавні тайванські військові навчання розглядали сценарії, в яких НВАК і ВМС КНР використовують привід військових навчань у Тайванській протоці для переходу до режиму інтервенції. Якщо уряд КНР вирішить застосувати військову силу, він може виявити, що уряд Тайваню готовий до цього.

Тому слід очікувати, що багатогранні систематичні зусилля з розмивання демократичних інстинктів виживання будуть продовжуватися, щоб нарешті створити гармонійний образ Тайваню, який добровільно возз'єднався з материком. Зрештою, по обидва боки Тайванської протоки живуть китайськомовні люди. Сім'я, частиною якої є тайванці.

Література

1. Challaney B. China's Global Hybrid War. Project Syndicate, 2021. URL : [syndicate/prosyn.org/sHNIqqq](https://project-syndicate.org/prosyn.org/sHNIqqq).

2. China Quietly Annexes Northeast Corner of Gulf of Tonkin. The Maritime Executive, 19.03.2024. URL : <https://MARITIME-EXECUTIVE.COM/AUTHOR/MAREX>.

3. Hoekstra P. China's «Unrestricted Warfare»: Is It Here Already. Gatestone Institute, 26.03.2024. URL : <https://www.gatestoneinstitute.org/20519/China-unrestricted-warfare>.

4. Kelter F. China is Selectively Bending History to Suit Its Territorial Ambitions. Foreign Policy, 18.03.2024. URL : <http://foreignpolicy.com/2024/03/18/taiwan-china-territory-claims-history>.

5. Niven T. The History of China's Interference in Taiwan. The Diplomat, 01.12.2023. URL : <http://thediplomat.com/2023/12/the-evolution-of-chinas-interference-in-taiwan>.

6. Peterson N. The Chinese Communist Party's Theory of Hybrid Warfare. Institute for the Study of War, 21.11.202. P. 1–7.

7. Stahnke J. Taiwan's Ex-Präsident in China. Was Xi mit dem historischen Treffen bezweckt. FAZ, 10.04. 2024. URL : <https://www.faz.net/-gq5-bp1g2>.

8. Stosic S. The Nature of China and Taiwan Conflicting Relations. *The Policy of National Security*. 2023. Vol. XIV/24. P. 107–130. URL : <https://doi.org/10.5937/pnb24-44065>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ІНСТИТУЦІЯМ, ЯКІ ОПІКУЮТЬСЯ ДЕРЖАВНОЮ БЕЗПЕКОЮ, ЩОДО ВРАХУВАННЯ МАНІПІЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ КИТАЮ СТОСОВНО «РЕІНТЕГРАЦІЇ» ТАЙВАНЮ

КНР під керівництвом Президента Сі ясно дала зрозуміти, що вона не лише підтримує зусилля Путіна у створення «нового світового порядку», але й збирається реалізувати плани щодо своєї ролі лідера світу, влади в межах політичного портфеля, який він називає «спільною долею». Відбуваються маніпуляції стратегічного рівня. Їх варто враховувати для оцінювання глобальної безпекової ситуації.

1. Хоча ці амбіції глобальні та потребують узгодженої співпраці між наукою, технологіями, промисловістю, зовнішньою політикою, освітою, медіа та безпекою Китаю, є також регіональні проекти, які Китай прагне реалізувати. Один із них – домінування в Південно-Китайському морі, а також створення партнерів з безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні та за його межами. Дипломатична та політична ізоляція та остаточне захоплення Тайваню є важливою частиною плану, але, зрештою, не більше ніж сходинкою на шляху до запланованої реалізації набагато більшого задуму.

2. Картина мирної й добровільної капітуляції та «реінтеграції» Тайваню була б кращим сценарієм для режиму, який прагне представити себе «доброякісною» наддержавою та лідером світу, що розвивається. «Три (додаткових) типи війни» мають на меті підготувати суспільство до захоплення влади без пролиття крові.

3. Демократичним суспільствам і суспільствам, що демократизуються, буде доцільно вивчити, як Китай врегулював «тайванську кризу». Технологія та інструментарій операцій у сірій зоні не опрацьовані, вони розроблені лише для Тайваню та Південно-Китайського моря.

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ВІЙНИ: АНАЛІЗ, ПРОАКТИВНІСТЬ І ПРОТИДІЯ

«М'ЯКА СИЛА» РОСІЇ ЯК МЕДІЙНА СТРАТЕГІЯ

Лариса КОМПАНЦЕВА

Вступ. Чому Росії довіряли країни Заходу?

Загроза РФ демократичному устрою країн світу почала сприйматися як глобальна лише після повномасштабного вторгнення в Україну. 2022 рік став переломним для знецінювання іміджу Росії як держави, що впроваджує норми міжнародного законодавства та глобальні світові цінності. У листопаді 2022 р. Європарламент і Парламентська асамблея НАТО визнали Росію державою-спонсоркою тероризму та державою, що використовує засоби тероризму. «Європарламент ... підтверджує свій заклик до Європейської комісії та до країн-членів щодо підтримки всіх законних міжнародних та національних процесів з розслідування злочинів, що здійснені під час агресивної війни Росії проти України, з огляду на необхідність притягнення всіх злочинців до відповідальності, а також для надання належної підтримки створенню спеціального трибуналу, що займатиметься злочином агресії Росії проти України» [13].

Пройшли десятки років, перш ніж міжнародна спільнота прийняла таке категоричне рішення. Довготривале позитивне ставлення Західних країн до РФ зумовлено, зокрема, системним застосуванням нею технологій «м'якої сили», що визначається у російському політичному дискурсі як «стратегічний і технологічний інструментарій політичного керування ресурсами.., із використання різноманітних способів і методів ненасильницького впливу на “партнерів”, що призводить до зростання конкурентоспроможності агентів впливу та посилення їхніх позицій з метою контролю над різноманітними глобальними просторами (геополітичними, економічними, культурними, інформаційними)» [30, с. 62]. Технології «м'якої сили» використовувалися та використовуються Росією в інформаційних просторах як Західних країн, так й України. Не припиняється ця діяльність і на звільнених від російського агресора територіях нашої Держави, перш за все, деструктивні впливи впроваджуються через проросійські медіаканали.

«М'яка сила» як медіастратегія Росії: від наукових пошуків до практичного впровадження

Концепт «м'якої / розумної сили» запропонований вперше в 1990 р. професором Гарвардського університету Дж. Наєм як «досягнення бажаного за допомогою привабливості, а не примусом чи за гроші». Він розрізняв «жорстку» та «м'яку силу». Перша є способом придушення, головним чином, із використанням військових заходів. Друга діє за допомогою таких неявних факторів, як культура, цінності та інститути (медіа, релігія, освіта й інші) [42]. А в 2006 р. Дж. Най і Р. Армітидж (колишній заступник Держсекретаря К. Пауелла в Держдепартаменті США) створили двопартійну «Комісію з розумної сили» [41].

Росія запозичила концепт «м'якої сили» із західного соціально-політичного дискурсу, повністю нівелювавши його конструктивний вимір. Наукове розроблення цього концепту розпочато після «вказівки зверху» – виступу Путіна «Росія та світ, що змінюється» у 2012 р.: *«У використанні дедалі частіше й таке поняття, як “м'яка сила” – комплекс інструментів та методів досягнення зовнішньополітичних цілей без застосування зброї, а за допомогою інформаційних та інших важелів впливу. На жаль, нерідко ці методи використовуються для вирощування та провокування екстремізму, сепаратизму, націоналізму, маніпулювання суспільною свідомістю, прямого втручання у внутрішню політику суверенних держав»* [48]. Одна з найпоширеніших російських маніпулятивних технологій – приписування іншим суб'єктам деструктивних дій, що використовує сама Росія. А тому вислів Путіна був сприйнятий російською науковою спільнотою як команда.

Майдан 2013–2014 рр. в Україні оцінений політиками й науковцями РФ як невдача російської стратегії «м'якої сили» щодо «історично та культурно близького сусіда», оскільки «неодмінною умовою посилення позицій Росії в Україні мало стати застосування цілого комплексу різноманітних інструментів soft power, що не було зроблено» [30, с. 67]. Після цього «провалу» знову поступила «висока санкція» щодо інтенсифікації розроблення стратегій «м'якої сили». *«Необхідна суттєва перебудова роботи з громадськістю не лише українською, але й на всьому пострадянському напрямку. Ризиковано у всьому покладатися на дуже важливі, але все ж таки статичні фактори на кшталт історичного коріння, збереження російської мови або російських діаспор – самі по собі вони ще нічого не гарантують... Потрібен глибокий і тверезий аналіз ефективності дій усіх без винятку залучених до цієї сфери державних та недержавних інституцій, розбудова на основі цього аналізу послідовної та довгострокової роботи в загальнодержавному масштабі, а не зусиллями лише дипломатичних та культурних представництв»* [45].

З цього часу у РФ розпочато розроблення концепту «м'якої сили» за трьома рівнями – інституційним, теоретико-методологічним та інструментальним.

На *інституційному рівні* в 2016 р. концепт «м'яка сила» закріплено радою безпеки у Концепції зовнішньої політики РФ як «комплексний інструментарій розв'язання зовнішньополітичних завдань з опорою на можливості громадянського суспільства, інформаційно-комунікативні, гуманітарні та інші альтернативні класичній дипломатії методи та технології» [47]. У Концепції визначено, що в межах публічної дипломатії із застосуванням нових інформаційно-комунікативних технологій Росія буде: домогатися свого об'єктивного сприйняття у світі; розвивати власні ефективні засоби інформаційного впливу на громадську думку за кордоном; забезпечувати посилення позицій російських медіа у світовому інформаційному просторі, надаючи їм необхідну державну підтримку; брати активну участь у міжнародному співробітництві в інформаційній сфері, вживати необхідних заходів для відображення інформаційних загроз її суверенітету та безпеці [47].

У медіа ТОТ активно впроваджується концепт «м'яка сила» за всіма напрямками Концепції зовнішньої політики РФ, відтворюється наратив ««М'яка сила» Росії – “жорстка”, руйнівна України».

Кейс 1

Концепт «м'яка сила» у проросійських медіа тимчасово окупованих територій України

Донецьк

«Мягкая сила спорта как инструмент неофициальных контактов Донецкой народной республики с Российской Федерацией». П.В. ЧЕРКАСОВА, 2022. В статье автор рассматривает использования спортивной дипломатии как инструмента развития добрососедских отношений между ДНР и РФ ([URL : https://elibrary.ru/item.asp?id=48466959](https://elibrary.ru/item.asp?id=48466959)).

Дирижер Донецкой филармонии Владимир Заводиленко: «Музыка – это мягкая сила, ею можно и войны выигрывать» (Комсомольская правда, 21.12.2019, [URL : https://www.donetsk.kp.ru/daily/27071.5/4140742](https://www.donetsk.kp.ru/daily/27071.5/4140742)).

Луганськ

«Ополченочка» – первый полнометражный художественный фильм самопровозглашенной Луганской народной республики.

НУР-СУЛТАН, 20 мая – Sputnik. Между россотрудничеством и киностудией «Лугафильм» состоялось подписание соглашения о некоммерческом показе фильма «Ополченочка» во всех Русских домах (новое неофициальное название Россотрудничества), представленных в 80 странах мира.

Продюсер, соавтор сценария и руководитель киностудии «Лугафильм» Роман Разум поблагодарил Россотрудничество за поддержку. «Мы сможем показать русским людям, живущим за рубежом, что происходит в Донбассе, почему мы встали на защиту на своей земли, к чему мы стремимся. Кинематограф – это мягкая сила, с помощью которой мы можем объяснить, что происходит. Надеемся, что наш фильм отразится в сердцах зрителей», – сказал Роман Разум ([URL : https://ru.sputnik.kz/20210520/Nekommercheskiy-pokaz-filma-17110380.html](https://ru.sputnik.kz/20210520/Nekommercheskiy-pokaz-filma-17110380.html)).

Маріуполь

Спецоперація РФ на Україні

«Сегодня в главном храме вооруженных сил России “Катюши” освятили уникальный витраж, который мы передадим в одну из школ Мариуполя. Витраж создан из осколков стекол, собранных нашими девушками из Мариуполя на местах боев, которые шли в городе этой весной и летом. На нем изображен инок-воин Пересвет, который возвращается к войску Дмитрия Донского после победы над Челубеем на Куликовом поле», – сообщает в телеграм-канале «Мягкая сила» женского движения «Катюша». (07.09.2022, URL : <https://ura.news/news/1052585013>)

Херсонська область

«Россия – это мягкая сила» Власти новых территорий работают над их восстановлением. «Бац – и сделала [Россия] в сложных условиях трассу», – описывает «Ведомостям» заместитель министра цифрового развития и массовых коммуникаций Херсона Михаил Шпир оперативное строительство дороги от Донецка до Джанкоя. Есть и другие вещи, которые делают региональные и федеральные власти. Его ведомство сейчас, например, занято работой с восстановлением баз данных, которые не оставила украинская власть (в них числится 250 тыс человек) и организацией автоматического процесса социальных выплат. Россия, по словам чиновника, – «это мягкая сила». (Лента новостей Херсона, 17.01.2023. URL : <https://kherson-news.ru › 2023/01/17>)

Отже, медіа виконують провідну роль у забезпеченні стратегії «м'якої сили» Росії. Як позитивні приклади її впровадження у зовнішню політику російські науковці (Ю. Смородина, Ю. Морозов) визначають такі: діяльність «Россотрудничества», міжнародні спортивні заходи та широке використання інформаційних технологій. Усі зазначені заходи роками підтримувалися медіа-комунікаціями російських та проросійськи орієнтованих медіа на тимчасово окупованих територіях України (Крим, Луганськ, Донецьк) та територіях, що були окуповані РФ у 2022 р. (Херсон, Маріуполь). У таблиці 1 наведені приклади інтернетних ресурсів-каналів російської «м'якої сили», що впроваджували деструктивні російські наративи в період 2019–2022 рр.

Таблиця 1. Проросійські інтернетні ресурси, що впроваджували стратегію «м'якої сили» РФ на тимчасово окупованих територіях України

Приклади та сутність заходів «м'якої сили» РФ в Україні (в трактуванні російських науковців)	Впровадження заходів «м'якої сили» в інтернетних медіа ТОТ України до 2022 р. та регіонах, що були окуповані в 2022 р.
Опора на «Россотрудничество» – «організацію, підвідомчу МЗС РФ, на яку покладено велику низку завдань (поширення російської мови та зміцнення її позицій у світі, просування російської культури за кордоном, підтримка загальносвітового розвитку, збереження пам'ятників та меморіалів і	Медіа «Русский Центр» (https://russian-center.ru/about) «основан с целью усиления процессов интеграции Донбасса с РФ в гуманитарных, социальных и культурных аспектах, создания прочных и устойчивых взаимоотношений между общественными организациями Донецкой Народной Республики и субъектами РФ...»; «Интеграционная программа Русского центра направлена на развитие спорта, совершенствование систем образования и здравоохранения, патриотическое воспитание, установление общественных и проф-

т. д.)» [23, с. 172]	союзных связей. Мы приветствуем помощь и деятельность различных общественных организаций и отдельных граждан по налаживанию взаимодействия Донбасса и России». Сайт Донецького національного університету (http://donnu.ru/russdonbass), що став платформою проведення форуму «Россия – Донбасс: единство приоритетов» та позиціонування доктрини «Русский Донбасс» (2021 р.), де сплановано напрями окупації України Росією «Луганск 24» – телерадіокомпанія т. зв. «ЛНР» перebrала на себе функції Луганської обласної телерадіокомпанії, що існувала до 2014 р. (https://www.facebook.com/GTRKLugansk24). Впроваджує кремлівські наративи «Донбас – це Росія», «Україна – нацистська держава» (<i>Телемост «Нацизм и распространение нацистской идеологии на Украине и в Европе»</i> 18.02.2022)
«Останнім часом у Росії про-водилося багато спортивних змагань та міжнародних форумів за різними тематиками (зимова олімпіада у Сочі 2014 р., Кубок конфедерацій з футболу та Міжнародний студентський форум 2017 р., Чемпіонат світу з футболу 2018 р.). Організація даних заходів та гостинність приємно здивувала багатьох іноземних гостей усупереч тиску з боку різних західних медіа. Таким чином, поступово створюється образ Росії як добро-зичливої, готової тепло прийняти гостей з інших країн, всупереч західній дезінформації» [23, с. 172]	На стимул «спорт ДНР» гугл пропонує 19 млн 100 тис. результатів, що є свідченням закріплення «ДНР» як суб'єкта у свідомості російськомовних ЦА, переважно на території РФ та тимчасово окупованих територіях України. Крім того, використання доменів ua, su (домен для пострадянського простору), org в адресах вводить спожи-вачів інформацію в оману щодо непричетності спортивних ресурсів до російського інфопростору. Наприклад: Мережеве видання «За Футбол!» (https://zafootball.su/match-tsentr) «выдано Министерством инфор-мации ДНР. Сетевое издание посвящено футболу Донбасса в самых различных его проявлениях». Сайт магазину спортивних товарів «Sport MAX» (https://www.sport-max.com.ua/o-seti-klubov-sportmax) пропо-нує свої послуги мешканцям Донецька й позиціонує Донбас як російський
РФ «має могутній потенціал для розгортання “м'якої сили” за допомогою інформаційних тех-нологій, що мають можливості охопити широку аудиторію, опе-ративно доставити необхідну ін-формацію. У соціальних мережах, як вітчизняних, так і зарубіжних, поширюється актуальна інфор-мація про внутрішню та зовнішню політику Росії з метою форму-вання її позитивного іміджу, а також аналізуються і “париру-ються” антиросійські випадки» [23, с. 172]	В інформаційному просторі Херсонської області до 2022 р. популярності набули інтернет-ресурси, що просу-вали проросійські наративи – <i>versia.ru, newskog.ru, nation-news.ru, politpuzzle.ru, inforuss.info, politexpert.net, zavtra.ru, lugalnews.ru, anna-news.info, novororossia.pro</i>. У цих ресур-сах містилися заклики до насильницької зміни та пова-лення конституційного ладу, захоплення державної влади (наративи: «Україна здійснює геноцид Донбасу», «Крим і Донбас історично належать Росії»); заклики до дій, спря-мованих на зміну меж території та державного кордону України (наративи: «Найближчим часом відбудеться роз-поділ України на дві частини», «Регіони України різні за оз-накою вартості», «Регіони України конфронтують», «Укра-їна – штучна держава, що не має історично територіаль-ної цілісності»; «Росія – миротворець, за необхідності може і має право захистити російськомовне населення України»)

Теоретико-методологічним розробленням концепту «м'яка сила» у РФ опікується низка наукових центрів: Дипломатична академія міністерства іноземних справ Росії (стратегії «м'якої сили» в контексті гібридної війни; психологічне підґрунтя «м'якої сили» як інструмента рефлексивного управління [17]), Військовий університет МО РФ (співвідношення «м'якої» та «жорсткої сили» [4]), Далекосхідний федеральний університет (культуро-логічний аспект «м'якої сили» [9]), Московський державний університет імені М. Ломоносова (національна ідентичність як фактор «м'якої сили» [15]), Уральське відділення Російської академії наук (національна специфіка російської «м'якої сили» [29; 30]).

Інструментальний рівень розроблення концепту «м'якої сили» у РФ є найактуальнішим, зокрема в контексті сирійського конфлікту та вторгнення в Україну [16; 30]. Російські дослідники наголошують, що «м'яка сила» має периферійно супроводжувати «жорстку силу» – «для цього створений цілий комплекс пропагандистських, заходів, що активно працюють у українському напрямі» [31, с. 48)]; «м'яка сила» має використовуватися РФ задля доведення «благонамірності російської присутності на Україні, щоб зберегти ті залишки лояльності, які ще існують на територіях, охоплених воєнними діями», оскільки «прихильність українського народу може створити основу для майбутньої творчої роботи на благо двох братніх народів» [16, с. 536–537]. Необхідність вироблення стратегії російської «м'якої сили» пов'язується з невдачами інформаційних впливів РФ в Україні («Поки що Росія очевидно програє цю війну (інформаційну) з огляду на такі успішні інформаційні демарші київської пропаганди, як “маріупольський пологовий будинок”, “розстріли у Бучі” тощо. Не маючи такої потужної підтримки у світових медіа, яку має Україна, будучи заблокованою на більшості інформаційних платформ, Росія просто не має можливості доносити свою точку зору та бачення ситуації до решти світу» [16, с. 536]) та підтримкою, зокрема медійною, західних країн («Безпрецедентна за ступенем обману та маніпулювання, різноманітністю впливів та диктаторськими формами нав'язування західна ідеологія на Україні сформувала досить серйозну медійну платформу ортодоксального західництва. ...навіть інтелігенція України сліпо віддається обіймам міражів ситого життя Заходу. Поширеними стали нав'язані переконання, що у Росії зосереджено всі недоліки цивілізаційного розвитку світу: від інтелектуальної дрімучості, в'ялості і культурної ущербності до природного антилібералізму, непереборного російського експансіонізму і демонізації Путіна» [39, с. 17–18]). Наведені вислови – свідчення успіхів української «м'якої сили» на медійних платформах світу, але слід розуміти, що ворог теж вчиться. Зокрема росіянами сьогодні розробляються технології «м'якої сили» як інструмента політичної комунікації [30], інфор-

маційно-психологічного протиборства [28], механізму формування національної ідеології [39]; також формується система використання операцій «м'якої сили» в інформаційних війнах, що здатні «провокувати міждержавні, внутрішньодержавні, внутрішньоцивілізаційні та міжцивілізаційні конфлікти та війни. Вони, як правило, передують і створюють умови “гарячої війни”, включаючи світову» [14, с. 100].

Поступово концепт «м'яка сила» починає милітаризуватися, і в російському науковому дискурсі виникає нове визначення – «м'яка сила воєнної могутності» – «вплив на уявлення не лише військових фахівців, а й широких мас населення – про могутність збройних сил різних країн (звеличування одних, залякування інших)» [30, с. 100]. Це призводить до наближення тлумачення концепту «м'яка сила» до поняття пропаганди [19, с. 219], що «змушує людей любити вашу державу» [45, с. 5] та бути інструментом «складання» та «розбирання» суверенних держав як суб'єктів міжнародного права [26, с. 15]. «М'яка сила» впроваджується російськими агентами впливу по всьому світові, зокрема в програмах діяльності державних і суспільних інституцій («Россотрудничество», Федеральне агентство у справах співдружності незалежних держав, Фонд «Руський мір», Фонд підтримки публічної дипломатії імені О. Горчакова тощо), а також міжнародними медіа, зокрема Russia Today.

Медіа як інструмент «м'якої сили» у російському трактуванні, або як здійснюється деструктивний вплив (про)російськими медіа

Теоретики та практики РФ визначають медіа як інструмент «м'якої сили», що забезпечує переконання ЦА [36], сприяє ослабленню «психологічної та моральної стійкості населення і еліт через застосування невоєнних методів втручання у внутрішні відносини об'єкта впливу» [14, с. 99], допомагає владним елітам (і тим, хто їх обслуговує) «впливати на поведінку широких мас і навіть кожної людини окремо, опосередковано змушуючи їх робити те, що в іншому випадку вони ніколи не зробили б» [26, с. 17].

Російські фахівці ретельно аналізують найефективніші форми медіавпливів «на стан геополітичного та гео економічного фону світової цивілізації» [37, с. 400] і як найдієвіші визначають такі:

- медіа (інтернет-спільноти, інформаційні спільноти, телебачення, радіо, друковані видання) – суттєва складова системи впливу – «сучасних інформаційно-мережевих технологій у поєднанні з взаємодією різних продержавних організацій, “мозкових” інформаційно-аналітичних центрів, неурядових громадських організацій», що являє собою «арсенал “озброєнь”, який необхідно використовувати у боротьбі з ворогами та конкурентами Росії» [23, с. 174];

- використання інтернету як агента «м'якої сили»: оскільки «країнам, що під'єднані до світу, не лише легше надсилати імпульси “м'якої сили” – вони найбільш відкриті для них» [34];

- стратегічна мета нових медіа – революційні трансформації: «різке нівелювання державної влади як такої, що веде до політичного прояву владної кризи – конфлікту еліт, консенсуальної прірви під час розв'язання найважливіших державних питань у стратегії розвитку, питань, що зачіпають базові цінності» [38, с. 93];

- використання нових медіа задля «впливу на свідомість мас із метою забезпечення тактики провокації протестних настроїв щодо легітимного державного устрою» [22, с. 132];

- співпадіння «картинки» країни в зовнішніх і внутрішніх комунікаціях [18, с. 6];

- створення медіагруп, що просувають спільні наративи і меседжі;

- широке використання медіа різних рівнів – як приватних, загальнонаціональних, так і медіа МО, видів та родів військ, військових округів і навіть окремих підрозділів;

- створення великої кількості фільмів, що підтримують мілітарні дії;

- виготовлення величезними тиражами рекламної продукції, що розміщується в медіа, інтернеті тощо;

- створення великої кількості програм, орієнтованих на молодих людей призовного віку та школярів.

Напередодні повномасштабної агресії 2022 р. російськими «стратегіями» і пропагандистами розроблялися різні сценарії «примушення до миру» України. Всі вони базувалися на концепті «м'якої сили» і визначали медіа як один із головних інструментів впровадження впливів. Узагальнено всі сценарії та наративи «примушення до миру» України представлені у статті головного редактора радіостанції «Победа» В. Анищенкова:

«1. Розпочати процес проголошення незалежності від корумпованої олігархічної київської влади, яка перебуває під зовнішнім управлінням. Це найрішучіший крок. В умовах бандерівсько-гестапівського режиму він можливий у найантимайданніших областях. Але навіть якщо цей принцип буде заявлений лише декларативно, він матиме далекосяжні наслідки.

2. Там, де перший пункт неможливий, можна застосувати варіант номер два: передача деяких повноважень місцевим органам влади. На рівні законодавчих зборів потрібно ухвалити рішення про залишення податків на місцях, оскільки Київ “не справляється” із розв'язанням загальноукраїнських завдань. Місцеві жителі та місцеві олігархи будуть лише “за”.

3. Там, де перші два способи неможливі, необхідно розпочати активний захист: а) російської мови у тих сферах, де вона переважає; б) про-

голосити улюблене гасло кольорових революцій – “боротьба з корупцією”, що процвітає у Києві; в) боротьба із зубожінням народних мас, підтримання протестів проти підвищення тарифів на ЖКП тощо.

4. В областях, де переважають бандерівські настрої, необхідно підтримувати думку, висловлену самими “свідомими січовиками” про необхідність відділення, поки москалі не захопили владу в Києві.

5. У разі початку воєнних дій проти ЛДНР треба розгорнути активну боротьбу за мир. Одночасно розпочати процес повернення призовників до місць призову.

6. У різних галузях ситуація різна, відповідно і методи дій також можуть бути різними. Головне, щоб усі вони були скоординовані та одночасні. Активно протидіяти на багатьох напрямках укробандерівці не зможуть.

7. Перелічені вище дії неминуче призведуть до децентралізації України. І боятись цього не треба. Тільки так області з проросійськими настроями зможуть безболісно повернутися до рідної гавані.

8. Западєнські області, виділені в окрему державу, нам не небезпечні. Вони живуть коштом російськомовної України. До того ж вони настільки вражені бацилою русофобії, що знадобиться декілька поколінь, поки прийдуть до розуму.

9. «Не треба прагнути завойовувати владу у Києві. Це буде непосильна ноша для Росії. Досвідчені бійці проти укронацистського режиму кажуть: “Отруїмося і подавимосся”.

Поетапне повернення окремих російських областей – найбільш прийнятний та реальний шлях вирішення закоренілої та дуже небезпечної хвороби на рідній нам Україні» [2].

Ці ж ідеї були позиціоновані у Доктрині «Руський Донбас» [46] і **системно просувалися й просуваються у проросійських медіа** різних регіонів України. На реалізацію цього завдання працює низка наукових шкіл Росії, як результат – вибудовування системи медіавпливів, що здійснюють деструктивні зміни у свідомості та поведінці ЦА, які розглядаються як натовп. Підґрунтям російських розробок технологій керування медіааудиторіями є праці відомих дослідників з філософії та психофізіології натовпу (В. Бехтерева, Г. Дебор, Г. Лебона). Базові положення російської системи медіавпливів такі:

1. «... цілий народ під дією відомих впливів іноді стає натовпом ...» [20, с. 157], що супроводжується зміною «свідомої діяльності індивідів несвідомою діяльністю натовпу» [20, с. 158]. У результаті цих впливів у ЦА несвідоме починає переважати свідоме, нівелюється критичне сприйняття ситуацій і проблем.

2. Споживач медіапродукції перетворюється на «людину-спектакль» і «відмовляється від будь-якої автономної якості» [12, с. 41]. Він знаходиться під контролем держави, впливом масової культури, в той час, як еліти мають необмежені можливості маніпулювання масами.

3. Цільові медіааудиторії перетворюються на єдиний організм, оскільки «сила особистості зворотно пропорційна кількості об'єднаних людей. Цей закон вірний не тільки для натовпу, але й для високоорганізованих мас» [3].

4. Відбувається компліментарне звеличення меншості, надання їй права керувати масами. «Меншини – це особистості або групи осіб особливої, спеціальної гідності. Маса – це безліч людей без особливих переваг» [25]. Російські вчені посилаються на концепцію Геббельса, зокрема на його вислів про те, що «люди маси мріють лише про те, щоби ними пристойно керували» [8]. Це керування, на думку російських науковців [14; 28; 29; 34], спрощується тим, що «людина маси ... не знаходить у собі ніякого особливого дару чи відмінності від усіх..., відчуває, що вона – “точнісінько, як усі інші”, і до того ж ніскільки цим не засмучена, навпаки, щаслива почуватися такою самою, як усі» [25].

5. Вплив медіа на «людину маси» розповсюджується, «як пожежа, він переходить від людини до людини, збирає силу, стає таким, що пригнічує, що приводить натовп до шаленої діяльності, до шаленого збудження» [3].

6. Розмежовуються такі поняття, як «переконання» та «навіювання» в медіаманіпулюванні суспільною свідомістю. Під «переконанням» розуміємо активний двосторонній процес взаємодії, коли суб'єкту пропонується низка доказів, які він повинен логічно осмислити і або прийняти, або відкинути. «Навіювання» впливає непомітно на людину, переважно на її емоції, оминаючи логіку. «Навіювання є не що інше, як вторгнення у свідомість чи прищеплення до неї сторонньої ідеї без безпосередньої участі в цьому акті “я”-суб'єкта» [3].

7. Найбільший ефект масової комунікації проявляється «не в раптових драматичних потрясіннях, що виникають внаслідок якихось особливих теле- та радіоповідомлень, “розумно” організованих газетних статей, а в довгостроковій гомогенізації образів думок та поведінки великої популярності людей» [11, с. 35].

8. Залежність суспільства від медіа «перебуває у зворотній залежності від стабільності суспільства: чим більша стабільність, тим менша залежність» [11, с. 35].

У російських наукових та навчальних виданнях з медіакомунікацій як зразкові розглядаються принципи організації пропаганди Й. Геббельса [10; 11; 27; 34]. *Перший принцип* постулює масовий характер пропаганди,

з якою маса має стикатися у постійному режимі: «Щоб пам'ять мас засвоїла хоча б просте поняття, потрібно повторювати його перед масою тисячі й тисячі разів» (Цит. за [10]). *Другий принцип* передбачає простоту та доступність пропаганди: «Її рівень повинен виходити з міри розуміння, властивої найвідсталішим індивідуумам» (Цит. за [10]). *Третій принцип* визначає, що пропаганда має бути якомога одноманітнішою: «Лозунг незмінно має повторюватися наприкінці кожної промови, кожної статті» (Цит. по [10]). *Четвертий* наголошує, що пропаганда має бути категорично однозначною і не повинна припускати жодних сумнівів, *п'ятий* – пропаганда повинна впливати на почуття, *шостий* – пропаганда повинна бути приголомшливою – «тільки нестандартне послання, що шокує, люди будуть передавати та переказувати один одному...» (Цит. за: [10]). Позитивним зразком впливу на ЦА автори цих видань вважають російських пропагандистів – Соловйова, Скабєєву, Симоньян, а ключовими складовими їхнього «успіху» визначають такі:

- непомітність маніпулятивного впливу, що призводить до зміни соціально-політичної активності ЦА: «*Натовп повинен полюбити вас ірраціонально*» [32, с. 193];

- можливість домогтися від індивіда певної поведінки чи утримання від певних дій, на які індивід не погодився б за відсутності впливу: «*Успішна маніпуляція насправді є певною формою підготовки свідомості, налаштування її на необхідну хвилю*» [32, с. 195];

- володіння спеціальними знаннями та технологіями, з цією метою до процесу маніпуляції підключають професіоналів (так званих *spin doctors* або політтехнологів, піарників).

Пропагандисти РФ тривалий час в інформаційному просторі нашої Держави формували суспільну думку, орієнтуючись на три класи мішеней:

- 1) індивідуально-особистісні (основні потреби людини, її слабкості, особливості психіки та стереотипи поведінки);

- 2) групові (зачіпають інтереси та позиції представників певних соціальних груп);

- 3) суспільні (мова, картина світу, суспільна думка, емоційна атмосфера в суспільстві). Вплив на цей клас мішеней позначається на свідомості та поведінці всіх людей, включених до цільової групи [11, с. 156].

Ще до вторгнення РФ в Україну у 2014 р. російські вчені ретельно вивчали сутність концепту «суспільна думка», ключовими параметрами якого визначено такі:

1. Формування лише за умови інформування суспільства. Інформація може бути як реальною, так і нереальною.

2. Інтенсивність і постійність, а тому суспільну думку може зафіксувати суспільство та оприлюднити медіа.

3. Включення сукупності точок зору, що виражають інтереси різних груп.

4. Ідеологізованість.

5. Ситуативність. Суспільна думка – дуже рухлива і динамічна частина суспільної свідомості.

6. Стереотипність, що виявляється як клішованість та стереотипність реакції соціального суб'єкта на ситуацію [5, с. 17].

Окремі прикладні дослідження російських науковців стосувалися вимірювання емоційної атмосфери суспільства, що безпосередньо впливає на формування суспільної думки [33, с. 73]. Ключовими показниками емоційної атмосфери визнано такі:

- загальна задоволеність / незадоволеність життям;
- оптимізм / песимізм;
- почуття впевненості / невпевненості у собі;
- рівень агресивності (інтенсивність агресивних) емоцій);
- рівень тривожності (інтенсивність тривоги, страхів);
- рівень довіри до соціуму.

Суспільна думка населення регіонів України, що були окуповані РФ, поступово готувалася до позитивного сприйняття Росії, перш за все, за допомогою проросійських медіа. Найгостріші напрями впливу «м'якої» та «жорсткої» сили напередодні повномасштабного вторгнення РФ в Україну визначено в доктрині «Руський Донбас»: *«Народ Донбасу є невід'ємною частиною російського народу, історичної Росії. Разом з регіонами, що знаходяться під контролем України – Запорізькою, Харківською, Дніпропетровською, Херсонською, Миколаївською, Одеською областями – Донецька Народна Республіка та Луганська Народна Республіка входять до складу історичної Новоросії, яка є повністю російською національною територією, що склалася на нових землях Російської імперії. XVIII–XIX ст., а їх жителі є частиною єдиної російської нації»* [46]. Саме у зазначених регіонах спостерігалися найактивніші деструктивні медіавпливи на суспільну думку у 2019–2022 рр. (Див. підрозділ «Новинний сайт Kherson.life як платформа операцій “м'якої сили” РФ»).

Відповідно до завдань медіавпливів у РФ розроблено й різнорівневі комунікативні технології – «способи (методи) діяльності, що пройшли практичну та наукову перевірку, доведені до досконалості і представлені у вигляді таких алгоритмів, які можуть бути багаторазово використані для розв'язання подібних завдань, досягнення заданих результатів» [11, с. 222]. Наведемо прикладні класифікації комунікативних технологій, що впроваджені РФ у деструктивну медіадіяльність в Україні.

Комплекс комунікативних технологій впливу згруповано І. Дзялошинським за принципом психологічної небезпеки:

- безпечні технології комунікативного впливу (технології інформування, технології комунікації, що переконує, діалогічні технології);
- технології, використання яких у деяких випадках може завдати певної шкоди психіці адресата (керування комунікативною ситуацією, використання провокативних висловлювань, імітаційні технології, технології соціальної відповідальності);
- технології, що чинять суттєву шкоду психіці та соціальному самопочуттю людей (технології дезінформування, псевдологічні технології – чорна риторика, психологічне маніпулювання, технології психологічного насилля);
- технології, що завдають незворотної шкоди, змінюючи конфігурацію особи адресата (технології соціальної індукції, сугестивні технології, НЛП) [11, с. 222–223].

А. Манойло розглядає медіавпливи як складову інформаційної боротьби, що формується за чотирма ярусами [21]:

- 1) стратегічні інформаційні операції – оперативні комбінації, здатні дати стратегічний ефект у середньостроковій та довгостроковій перспективі (*руський мір, Україна – це Росія*);
- 2) спецпропаганда (розкладання противника; дискредитація його лідерів, підрив політичної стабільності);
- 3) фейки (створення ажіотажу та паніки з метою відволікання сил і засобів противника на непридатний об'єкт);
- 4) оперативні ігри (з олігархами, які готові заради особистого порятунку на все; так звані «мирні переговори»).

Усі наведені технології використовувалися РФ для впливу на різні ЦА – на західних, українських споживачів інформації, так і на ЦА всередині самої Росії. Як результат – громадяни РФ «перегрілися від пропаганди власних медіа», що відзначили і російські дослідники: «...давно назріла необхідність детоксикації медіа, особливо телебачення (у сучасній Росії – субститут соціального смислового каркасу та національної ідеології). Це не стільки навіть питання якості подання подій, що відбуваються в Україні, скільки психологічної ситуації в Росії в контексті кризи самореалізації, що поглиблюється, перспектив інституалізації ненависті та “деструктивного ідеалу”. У тій політиці, яку медіа зараз здійснюють, видно певну загрозу національного масштабу, пов'язану з формуванням простору ненависті та слабкою зворотністю масових психологічних деструкцій, що загрожує повзучою епідемією дій та загальною соціальною деконструкцією. Реабілітація населення, купірування “нового невігластва”, лікування культурних деформацій і розривів потребує багато часу. І помітно більших зусиль, ніж

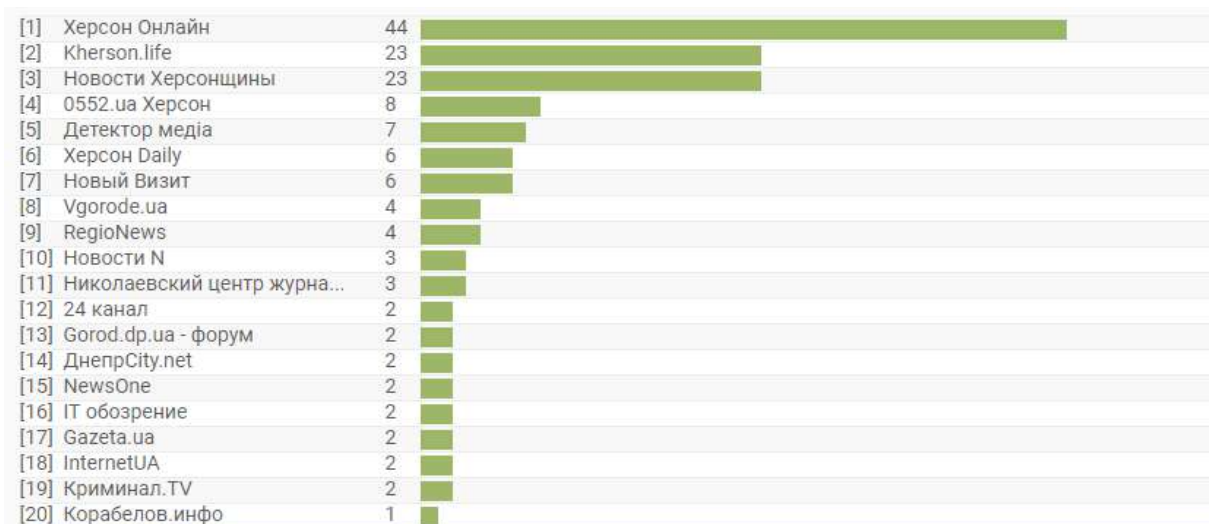
їхнє виробництво» [24, с. 19]. Такі ж токсичні комунікації проросійські медіа здійснювали і здійснюють в інформаційному просторі українських регіонів, тимчасово окупованих РФ у 2022 р.

Нагальним завданням державних і безпекових інституцій вбачаємо припинення діяльності проросійських медіа та відтворення системних комунікацій з громадянами України, особливо в регіонах, звільнених від російської окупації.

Як приклад наведемо контент-аналіз із використанням технології Великих Даних (Big Data) новинного сайту Kherson.life, який системно, починаючи з 2015 р., використовує технологію «м'якої сили» для підтримки довготривалих проросійських інформаційних та психологічних операцій, ЦА яких є мешканці Херсонської області.

Новинний сайт Kherson.life як платформа операцій «м'якої сили» РФ

У 2019–2021 рр. нами здійснювався контент-аналіз низки інтернетних медіа, що впроваджували «м'яку силу» РФ в інформаційному просторі Херсонської області: інформаційного ресурсу EurAsiaDaily (<https://eadaaily.com>, <https://www.facebook.com/eurasiadaily>), інформаційного ресурсу «Фонд стратегічної культури» (<https://www.fondsk.ru>), iarex.ru та інших. Доведено, що всі вони впроваджували наративи, позиційовані новинним сайтом Kherson.life (<https://kherson.life>), який за даними інформаційно-аналітичного сервісу «Аттак Індекс» [40] займає друге місце серед новинних інтернетних медіа щодо впливу на ЦА Херсонської області (скриншот 1).

Скриншот 1. Медіа, що є популярними серед мешканців Херсонської області

Контент-аналіз 2023 р. довів, що всі зазначені ресурси продовжують свою діяльність і виконують роль пропагандистських рупорів РФ.

Завдання, методологія та термінологія дослідження

Для з'ясування рівня і напрямів впливу новинного сайту Kherson.life на мешканців Херсонської області проведено порівняльний контент-аналіз цього ресурсу за періоди 2019–2021 рр. – 2022–2023 рр.

Завдання аналізу:

- на основі технології Великих Даних (Big Data) та комплексу аналітичних алгоритмів проаналізувати масив даних з відкритих джерел щодо просування (про)російських наративів у періоди 2019–2021 рр. та 2022–2023 рр., зокрема щодо насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади; дій, спрямованих на зміну меж території та державного кордону України; а також висловлювань, що сприяють розпалюванню національної ворожнечі та ненависті, приниженню національної честі та гідності;
- визначити ключові наративи, що просувалися у досліджувані періоди новинним сайтом Kherson.life;
- визначити лінгвістичні маркери контенту деструктивного спрямування.

Результати аналізу

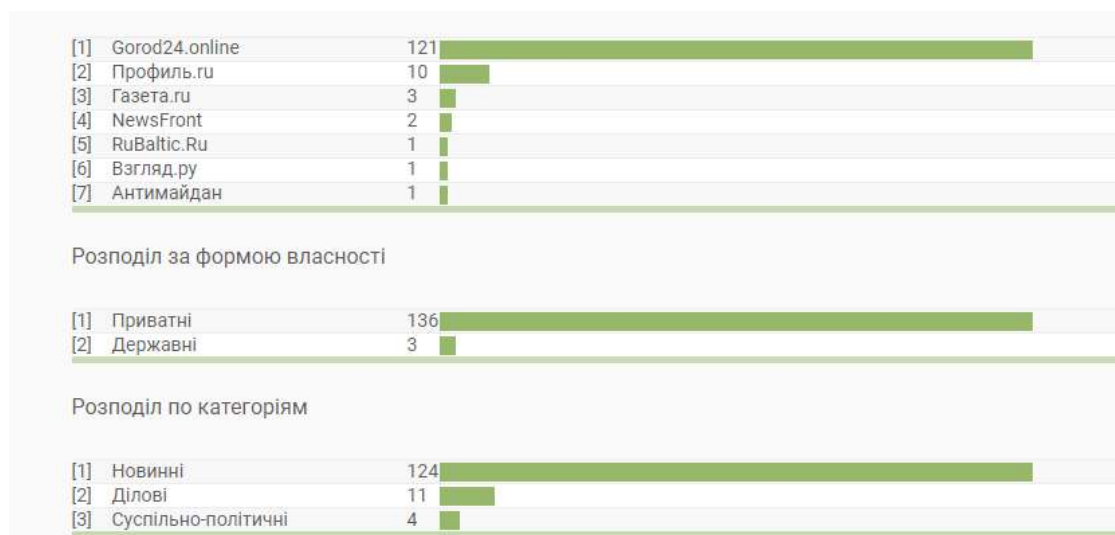
У 2019–2021 рр. новинний сайт Kherson.life систематично втілював технологію «м'якої сили» для впровадження довготривалих проросійських інформаційних і психологічних операцій, ЦА яких – мешканці Херсонської області. Використовувалися такі технології впровадження «м'якої сили»:

- подання переважно негативних новин (близько 89 %) щодо ситуації в Україні, зокрема в Херсонській області;
- використання проросійських наративів та ідеологічних штампів; вкраплення антиукраїнських повідомлень у проукраїнський контент у співвідношенні 1/10.

У період 2022–2023 рр. ресурс став повністю пропагандистським майданчиком РФ. Це дозволяє зробити висновок про те, що до повномасштабного вторгнення Росії в Україну Kherson.life виконував роль резервного, маскуючись під новинний інформаційний канал. Переформатування відбулося за схемою DEER-процесу (англ. *Dissemination – Deletion – Evolution – Expansion – Replenishment*) з використання соціальних мереж для пропаганди тероризму [43]. DEER-процес передбачає такі етапи:

- поширення публічної пропаганди (англ. *Dissemination of public propaganda*). У 2019–2021 рр. Kherson.life просував проросійські наративи в українському контенті;

- видалення або призупинення противником певних комунікацій (англ. *Deletion or suspension by adversary*). З окупацією Херсонської області ресурс повністю призупиняє український новинний потік;
- еволюція структури або методів (англ. *Evolution of structure or methods*). Ресурс переорієнтується на російську пропаганду;
- розширення впливу або методів (англ. *Expansion of influence or methods*). На ресурсі вибудовується деструктивна опозиція «визволений Росією Херсон – окуповані Україною території»;
- поповнення акаунтів та ресурсів (англ. *Replenishment of accounts and resource*). За період 2022–2023 рр. інформація з Kherson.life передруковувалася російськими медіа 139 разів, медіа т. зв. «ДНР», «ЛНР» – 35 разів, що відповідає ритму ІПСО – декілька разів на місяць, рівень інформаційної атаки дорівнював 7 балам з 10 (скриншоти 2, 3), що є свідченням «присутності штучного впливу і наявності інформаційної операції» [40].

Скриншот 2. Розподіл медіа Росії, що транслюють інформацію з Kherson.life

Скриншот 3. Розподіл медіа т. зв. «ДНР», «ЛНР», що транслюють інформацію з Kherson.life

Перехід від прихованого проросійського впливу до відкритої російської пропаганди можна прослідкувати крізь призму зміни наративних комунікацій у зазначені періоди (див. табл. 2).

Таблиця 2. Зміна наративних комунікацій у світлинах ресурсу Kherson.life у періоди 2019–2021 рр. – 2022–2023 рр.

Наративи 2019- 2021 рр.	Лексичні маркери, приклади	Наративи 2022– 2023 рр.	Лексичні маркери, приклади
«Україна – плацдарм НАТО для війни з РФ»	ДАВЛЕНИЕ НА УКРАИНУ, ПЛАЦДАРМ НАТО, ВОЙНА С РОССИЕЙ («Зеленский разрешил войскам НАТО готовить войну с Россией»; «Сондленд подтвердил, что давление на Украину оказывалось по указанию Трампа»)	«Намагаючись поставити Росію на коліна, Захід загнав себе у скрутне становище»; «НАТО воює проти РФ на території України»	СИЛА РОССИИ, НЕМОЩНОСТЬ ЗАПАДА, АВАНТЮРЫ НАТО, ВОЙНА ПРОТИВ РОССИИ («Россия показала миру силу, при этом западные страны явно продемонстрировали свою неспособность», «разумные европейцы не хотят оплачивать авантюры НАТО»; «НАТО ведет против России информационно-психологическую войну»; «в НАТО признали, что готовили конфликт с 2014 года»)
«В Україні – хаос і криза»	ХАОС, КРИЗИС («Украина возвращается в хаос и дефицит 91 года»; «Порядок по-херсонски – это хаос, к которому привыкли»; «Украину ожидает “жизнь в хаосе”»)	«Криза в Україні призвела до кризи в світі», «Криза в Україні вигідна Заходу»	УКРАИНСКИЙ КРИЗИС; КАТАСТРОФА (в Европе, на Западе); ВЫГОДА, НЕЖЕЛАНИЕ ЗАМОРАЖИВАТЬ («Советник премьера Великобритании заявил о нежелании страны замораживать украинский кризис»; «Эрдоган обсудил с Зеленским урегулирование украинского кризиса»; «Украинский кризис привел к новой миграционной катастрофе в ЕС»; «Европа пришла в ужас от выгоды США в украинском кризисе»)

«Український патріотизм, націоналізм – це нацизм, фашизм»	УКРОНАЦИЗМ, НЕОФАШИЗМ, ВОЗРОЖДЕНИЕ ФАШИЗМА («На Украине детей заставили возложить цветы на могилу пособника нацистов»; «Фашизму в Украине не место, и мы должны сделать все, чтобы он не возродился»; «Илья Кива: Мы просим послов стран ЕС дать оценку возрождению фашизма в Украине»; «Фашисты, а не власть»)	«Росія – визволитель від нацизму і фашизму»	КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИ Й РЕЖИМ, НАЦИСТСКАЯ ДИКТАТУРА, ФАШИСТСКИЙ ТЕРРОР, РОССИЯ – ОСОВОБОДИТЕЛЬ ОТ КИЕВСКОГО НАЦИСТСКОГО РЕЖИМА («Французский политик Асселино обвинил Зеленского в укреплении нацистской диктатуры»; «Украинские националисты подвергли массированному обстрелу село Попово- Лежачи Глушковского района Курской области»; «Если кто-то пытается сказать, что нацизма на Украине нет – это лукавство, навязанное западной пропагандой»; «Обозреватель Дохерти назвал антироссийские законы на Украине проявлением национализма»; «Киевский националистический режим продолжает демонстрировать свою бесчеловечную сущность»; «Украинский народ будет освобожден от неонацистских правителей»; «Киевский режим, пропитанный ненавистью и нацизмом, должен быть ликвидирован»; «Россия продолжит освобождать территории, занятые украинскими неонацистами»)

«Українці – меншовартісна нація»	ПЕРИФЕРИЯ, НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ, ВТОРОЙ СОРТ <i>(Мы – периферия. Глубокая, архаичная, безусловная. Была, есть и будем»; «Почему на украинцев смотрят как на папуасов»)</i>	«Українці – меншовартісна нація, що визнано Заходом»	ЭКСПЛУАТИРОВАТЬ БЕЖЕНЦЕВ, НИЗКООПЛАЧИВАЕМЫЙ ТРУД, ПРИТЕСНЕНИЯ, ВОЕВАТЬ ДО ПОСЛЕДНЕГО УКРАИНЦА <i>(«Некоторые жители Великобритании эксплуатируют беженцев с Украины, которых они приютили в своих домах»; «Польша готовится депортировать и мобилизовать украинцев»; «Зеленский позволил США использовать украинцев как “подопытных кроликов”»; «Запад уже не скрывает своего намерения воевать до последнего украинца»)</i>
«Регіони України різні за ознакою вартості»	ОТКОЛ РЕГИОНОВ, РУССКИЙ ЯЗЫК КАК РЕГИОНАЛЬНЫЙ, ОТНОШЕНИЕ К РОССИИ <i>(«Саакашвили предупредил об угрозе откола регионов от Украины»; «предоставление русскому языку статуса регионального поможет в реинтеграции Донбасса»; «В Запорожье не смогли лишить русский язык статуса регионального»; «Херсонский облсовет лишил русский язык статуса регионального»; «отменяют ли в Одессе для русского языка статус регионального по примеру Херсона»)</i>	«Регіони України різні за ознакою вартості, а тому будуть “ по шматочках” розділені країнами Заходу»	РАСПРОДАДУТ, РАССТАТЬСЯ С ТЕРРИТОРИЯМИ <i>(«Украину распродадут по кусочкам»; «Вассерман предложил Украине расставаться с территорией “по кусочку”»; «Референдум в Галиции: Польша все же заберет Львов у Украины»; «Суверенная Украина в любом виде не представляет для Запада интереса. В случае ее раздела ни о каком построении “Южной Кореи” не может быть и речи. Вчерашние “союзники” просто заберут себе»)</i>

«Україна напередодні насильницької зміни чи повалення конституційного ладу»	БУНТ, АПОКАЛИПСИС, КАТАСТРОФА <i>(«В Херсоне устроили бунт из-за нового ужесточения карантина»;</i> <i>«бунт контрабандистов на Закарпатье»;</i> <i>«карантинный бунт в Черкассах как ультиматум Зеленскому со стороны Коломойского»;</i> <i>«предприниматели устроили бунт на Майдане в Киеве»)</i>	«На території, які не були визволені Росією, очікує катастрофа»	БУНТ, АПОКАЛИПСИС, КАТАСТРОФА (лише стосовно регіонів України, що не були окуповані РФ) <i>(«Херсонский Остров – зона апокалипсиса»;</i> <i>«Экс-нардеп назвал Зеленского “всадником апокалипсиса государственности Украины”»;</i> <i>«Рогов предрек бунт в Запорожье из-за недовольства Зеленским»)</i>
«Кримські татари – загроза для Херсонської області»	КВОТЫ ВО ВЛАСТИ, КРЫМСКОТАТАРСКИЙ ФЛАГ, КРЫМСКОТАТАРСКАЯ АВТОНОМИЯ; ДЕПОРТАЦИЯ КРЫМСКИХ ТАТАР НЕ ГЕНОЦИД <i>(«Крымские татары получают квоты во власти»;</i> <i>«возле Херсонской ОГА подняли крымскотатарский флаг»;</i> <i>«Зеленский готов создать крымскотатарскую автономию»;</i> <i>Парламент Канады не признал депортацию крымских татар геноцидом)</i>	«Кримські татари підтримують Росію»	БУДУЩЕЕ С РОССИЕЙ, СОТРУДНИЧЕСТВО <i>(«СБУ принудила крымских татар отказаться от митинга против произвола в Херсонской области»;</i> <i>«в крымю заявили, что татары в южных регионах украины связывают свое будущее с Россией»;</i> <i>«Крымские татары предложили воссоздать крымский федеральный округ России с включением в него Херсонской и приазовской части Запорожской областей»;</i> <i>«Духовное управление мусульман Крыма начало сотрудничать с общиной Херсонской области»)</i>

«Крим – це Росія»	РОССИЙСКИЙ, ЧАСТЬ РОССИИ <i>(«В одном из ЦНАПов на Херсонщине называют Крым “российским” – полиция начала проверку»;</i> <i>«Пропавших рыбаков из Геническа нашли в Азовском море, а не у российских пограничников в Крыму»;</i> <i>«Крым по умолчанию воспринимают российским»;</i> <i>«В “Талибане” признали Крым российским»)</i>	«Крим і Херсон – це Росія»	ВОССОЕДИНЕНИЕ, ПРОЦВЕТАНИЕ, ПРОЕКТ, ИНТЕГРАЦИЯ, ПРИЗНАНИЕ <i>(«Врио губернатора Херсонской области назвал Крым экономическим чудом»;</i> <i>«В Крыму назвали “предрешенным” воссоединение юга Украины с Россией»;</i> <i>«Запущены проекты по интеграции между Крымом и южными регионами Украины»;</i> <i>«Крымские татары призвали Эрдогана оказать влияние на Киев ради признания статуса республики»;</i> <i>«Крым поможет Херсонской области в организации парламентских выборов»)</i>

Отже, усі проросійські наративи, що впроваджувалися ресурсом Kherson.life у 2019–2021 рр., після 24.02.2022 були доповнені новими, суто російськими смисловими компонентами, що дозволило «м'яко», непомітно для споживачів інформації перейти від проросійської позиції до російської пропагандистської. Цей процес забезпечували комунікативні стратегії, спрямовані на швидку зміни переконань ЦА на рівні суджень і думок:

- позиціювання хибних причинно-наслідкових зв'язків: «В Україні – хаос і криза» – «Криза в Україні **призвела до кризи в світі**»; «Криза в Україні вигідна Заходу»; «Регіони України різні за ознакою вартості» – «Регіони України різні за ознакою вартості, а тому **будуть “по шматочках” розділені країнами Заходу**»;
- втрачений перфоматив (пропущена умова): «Україна – плацдарм НАТО для війни з РФ» – «НАТО **воює проти Росії** на території України»;
- хибна номіналізація: «Український патріотизм, націоналізм – це **нацизм, фашизм**» – «Росія – **визволитель від нацизму та фашизму**»;

- генералізація (повідомлення про те, що правило відноситься до всього без винятків): *«Українці – меншовартісна нація» – «Українці – меншовартісна нація, що визнано Заходом»;*

- звуження значення: *«Україна напередодні насильницької зміни чи повалення конституційного ладу» – «На території, які не були визволені Росією, очікує катастрофа»;*

- зміна значення на протилежне: *«Кримські татари – загроза для Херсонської області» – «Кримські татари підтримують Росію»;*

- розширення суб'єкта дії: *«Крим – це Росія» – «Крим і Херсон – це Росія».*

Переформатування наративів супроводжувалося закріпленням негативних номінацій України (*«выгребная яма», «колыбель фашизма»*) та її символів (Гімн України – *«источник национальной катастрофы»*); написання слова *мова* в лапках і протиставлення *«мови»* та *«классического украинского языка»* – *«министр просвещения РФ Сергей Кравцов анонсировал издание учебника “классического украинского языка”»*; українці – *нацисти, неонацисти, укрофашисти, неофашисти*), використанням хибних номінацій, що формують антонімічні смисли (*Бойцы ДНР / ЛНР / Крыма – украинские националисты, боевики. «Бойцы Народной милиции ДНР за сутки ликвидировали свыше 60 украинских националистов»*). Знецінення іміджу України здійснювалося й засобами граматики, зокрема використанням форми *«на Украине»*, що розмиває ідею державності, **деструктивно впроваджує асоціацію Україна – околиця (рос. окраина), штучно створена держава.**

Перетворення резервного проросійського ресурсу Kherson.life на пропагандистський майданчик РФ відбувалося за такою схемою: на запит *«Крым»* до 24.02.22 український контент перемижовувався з проросійськими наративами та штампами; після повномасштабного вторгнення РФ, протягом двох місяців Kherson.life поступово перейшов від позитивних новин (*«Крупнейшее водохранилище Республики Крым вновь наполнилось водой»*) до суто проросійських (*«Крымские татары призвали Эрдогана оказать влияние на Киев ради признания статуса Республики»*), кількість яких почала активно нарощуватися з квітня 2022 р. (скріншот 4). У світлинах ресурсу Kherson.life, починаючи з 25.04.2022 р., номінації *«ДНР»*, *«ЛНР»* почали використовуватися без лапок, а перед іменуваннями *«посадових осіб»* тимчасово окупованих територій вже не застосовувалося словосполучення *так званий / звана*.

Что сейчас происходит в Херсоне. Репортаж «Крым 24»

03/04/2022

Жизнь в Херсоне, взятом под контроль РФ в ходе спецоперации по демилитаризации Украины, продолжается. Сейчас в городе работает общественный транспорт, коммунальные службы, горожане не боятся выходить на улицы, понимая, что ...

Позитивні повідомлення щодо переваг російської анексії

Как выглядит дорога от Крыма до Херсона

05/04/2022

По дороге от Крыма до Херсона проехал корреспондент «Крым 24». Сейчас по дороге от Крыма до Херсона курсируют грузовики, которые в сопровождении военных привозят жителям Украины гуманитарную помощь. Как сообщает ...

Створення образів «свої – чужі»

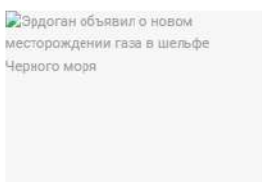

Кто и как охраняет Северо-Крымский канал

03/04/2022

Госкомводхоз: объекты Северо-Крымского канала на Украине охраняют российские военные. Главное сооружение Северо-Крымского канала на Каховском водохранилище охраняют Вооруженные силы РФ, сейчас стоит вопрос создания службы по эксплуатации канала на Украине. ...

Перше проросійське повідомлення після 24.02.22 на запит «Крым»

Крымские татары призвали Эрдогана оказать влияние на Киев ради признания статуса республики

03/04/2022

Президент Турции Реджеп Тайип Эрдоган может оказать влияние на Киев в вопросе признания российского статуса Крыма. С таким предложением к нему обратился глава региональной национальной культурной автономии крымских татар Эйваз Умеров. ...

Позитивні повідомлення щодо переваг російської анексії

Открытие сухопутного коридора по Югу Украины – это новое окно возможностей — глава Крыма Сергей Аксенов

02/04/2022

«Сухопутный коридор до Донецка проходит через потенциально сильные регионы с развитой экономикой и людьми, которые могут внести свой вклад в общее дело. Мы начинаем выстраивать отношения с предпринимателями Херсонской области, ...

Розхитування ситуації на виправдання анексії

Российские силовики обнаружили в Херсонской области базу данных о паспортизации крымчан

29/03/2022

Российские силовики обнаружили в Херсонской области базу данных о паспортизации крымчан – предстоит проверить, есть ли в ней кто-то из российских чиновников, работающих на полуострове, сообщил РИА Новости крымский политический ...

В Камышанах люди толпились за гуманитаркой, которую привезли из Крыма

26/03/2022

В Камышанах сегодня люди толпились за гуманитаркой, которую привезли З-ки. Но наше внимание привлекло не это, а то, какими словами кроют наших сограждан радикально настроенные граждане. Когда сталкиваемся с подобной ...

Позитивні повідомлення щодо переваг російської анексії

Крупнейшее водохранилище Республики Крым вновь наполнилось водой

25/03/2022

Чернореченское водохранилище – стратегический запасник для Севастополя и других городов и населенных пунктов Крыма. Впервые за последние восемь лет оно вновь заполнено водой на 94,7 процента. «Запасов воды достаточно, сегодня ...

В Крыму сообщили, что вода из Днепра прорвалась на полуостров

02/03/2022

Крымские телеграм-каналы пишут о том, что днепровская вода прорвалась на полуостров. Северо-Крымский канал сейчас в стадии наполнения, вода дошла до города Азиянск. Первое фото с водой в ...

Аксенов после посещения Каланчака заявил, что воду в Крым по Северо-Крымскому каналу подадут не раньше, чем через 2 недели

© 25/02/2022

Глава Крыма Сергей Аксенов заявил, что для восстановления подачи воды по Северо-Крымскому каналу на территорию Крымского полуострова займет две недели. Как пишет Крым.Реалии, «об этом он написал в своем Telegram-канале ...

Огромная колонна российской военной техники едет из Крыма в сторону Херсонщины, — УНИАН

© 25/02/2022

В сети появилось видео, как в сторону материковой Украины из Крыма едет российская военная техника (см скрин) Как пишет УНИАН, «ролик опубликовал в своем Telegram-канале журналист Андрей Цапленко: «Джанкой, в ...

Аксенов заявил, что решение о подаче воды в Северо-Крымский канал могут принять за один день

© 25/02/2022

«Глава» Крыма Сергей Аксенов заявил, что технические решения для пуска днепровской воды в Северо-Крымский канал будут приняты 25 февраля. Об этом Сергей Аксенов сообщил в эфире телеканала «Крым-24» в четверг, 24 февраля. По словам ...

Российские войска перешли границу с Крымом — погранслужба

© 24/02/2022

Об этом сообщили в Госпогранслужбе Украины, сопроводив это соответствующим роликом (см видео) Это подтверждает и МБД

Останні інформування в українській інформпарадигмі

Скриншот 4. Перехід ресурсу Kherson.life від проросійської позиції (до 24.02.22) до російської пропагандистської (після 24.02.2022)

Впровадження наративу РФ «Мешканці окупованих Україною російських територій для української влади – люди “другого сорту”» в інфопросторі деокупованого Херсона

Новий наратив РФ, що сформувався після визволення Херсона – «Мешканці окупованих Україною російських територій для української влади – люди “другого сорту”» базується на когнітивному дисонансі – подвійне перейменування Херсона відриває значення від слова: (1) споконвічна російська територія, що повернулася в Росію в результаті спецоперації; (2) Херсон – російська земля окупована українською владою. Наратив акцентує опозицію «свої (Росія) – чужі (Україна)», що простежується у протиставленні повідомлень за ключовими словами *Росія – Україна*.

Таблиця 3. Формування медійного образу Херсона у парадигмі «визволений РФ» – «окупований Україною» (Kherson.life, 2022–2023 pp.)

Медійний образ Херсона, «визволеного РФ»	Медійний образ Херсона, «окупованого Україною»
Захист Росією <i>«Константинов: все необходимые меры по защите инфраструктуры Крыма приняты»; «В День защиты детей херсонский областной дом малютки получил гуманитарную помощь от “Единой России”»</i>	Репресії з боку України <i>«Небензя сообщил о чистках населения украинскими националистами на правом берегу Днепра»; «В госдуме обстрел Херсона со стороны ВСУ назвали “фашистским” террором»</i>

Гуманітарна допомога <i>«В Херсон доставлена гуманитарная помощь из Крыма»</i>	Продовольча блокада регіону <i>«Украинские боевики обстреляли шедший из Крыма поезд с продовольствием»</i>
Забезпечення житлом мешканців Херсона і Херсонської області. Допомога різних регіонів РФ херсонцям <i>«Жители Херсонской области переезжают в Краснодарский край»;</i> <i>«Жители Херсонской области смогут получить жилищный сертификат в Подмосковье»;</i> <i>«Группу переселенцев из Херсона и Каховского района приютил один из отелей города, где с ними начали работать сотрудники социальных служб. Все номера оборудованы туалетом, душем, мебелью и бытовой техникой»</i>	Примусова евакуація та знущання над мешканцями Херсона, які не виїхали до РФ <i>«Украинские военные принудительно эвакуируют из Херсона местных жителей»;</i> <i>«СБУ начали раздавать повестки тем жителям, что были замечены в малейших контактах с российской администрацией, получавшие пенсии в рублях или даже, банально, смотрели российское телевидение. Эти повестки принуждают жителей прибыть в нужное место и нужное время для дальнейших допросов, во время которых граждан вывозят за город и заставляют надевать грязную, рваную одежду»</i>
Впровадження соціальної політики на захист населення <i>«Россия дает народу социальную политику и развитие»;</i> <i>«Врачи России помогли доставить больного мальчика из-под Херсона в Крым»;</i> <i>«В Туапсе медики бесплатно обследуют прибывших жителей из Херсонской области»;</i> <i>«В Херсонской области работают над улучшением качества и доступности медицинской помощи»;</i> <i>«жители Херсонской области полностью освобождены от оплаты за ЖКУ»</i>	Відсутність механізмів соціального захисту населення <i>«Россия дает народу социальную политику и развитие, а Украина ничего. В этом суть Киевского режима – взять худшее от Советского Союза и Западного мира»;</i> «На фоне России, Украина – правое государство, полностью лишенное любой социальной политики. Медицина – только часть общего дела. За медициной идет образование, которое дает реальные знания, военное дело, которое создает воинов и платит достойные деньги, а не просто отправляет на убой, как это было в Украине»; <i>«Украина поднимет цены на воду для жителей Херсона»</i>
Інституціоналізація Херсонської області як російської території, підтримка підприємців <i>«Предприниматели Херсонщины регистрируются в налоговой службе в Крыму»</i>	Репресії щодо проросійськи налаштованих підприємців, тіньовий бізнес, збирання коштів на війну <i>«ВСУ похитили предпринимательницу в Херсоне, угрожали расстрелять ее брата»;</i>

«Свыше 70 тысяч жителей Херсонской области получили российские паспорта Предприниматели возрождают элеватор в Геническом районе»	«“Спонсируют боевиков”: депутат Гусев призвал запретить продажу товаров украинских бизнесменов»; «Война для Украины – огромный нечестный бизнес сверху донизу»
Донесення правди про спецоперацію «Предусмотрели все эти истории, все вышки работают через спутник автономно, положив вышку – они не могут прекратить вещание»	Намагання заблокувати правдиву інформацію із Росії «Моментально удар тремя “Точками-У” и РСЗО “Ураган”. Они не хотят, чтобы до украинцев доходила другая точка зрения»
Налагодження життя мешканців «Жизнь в Херсоне, взятом под контроль РФ в ходе спецоперации по демилитаризации Украины, продолжается. Сейчас в городе работает общественный транспорт, коммунальные службы»	Зниження рівня життя мешканців; свавілля ЗСУ та української влади щодо мешканців «В оккупированном Херсоне назревает бунт. Город лишен электричества, бензин стоит заоблачных денег, а головорезы из ВСУ мародёрят, взламывая дома и выносят ценное»
Підтримка мешканцями Херсона та Херсонської області СВО та Путіна «65 % жителей Херсонской области поддерживают СВО России на Украине»; «85 % жителей Херсонской области поддерживают Путина»	Розчарування проукраїнських мешканців Херсона та Херсонської області діями української влади і ЗСУ «Большая часть тех, кто ждал возвращения военных сил Украины, уже разочарованы в этом. Они видят, что происходит. Они видят, что бардак, что никакой помощи нет, что задерживают людей и сажают их за решетку»
Забезпечення безпеки російськими військовими «Безопасность рейсов между Крымом и Херсоном обеспечивает Росгвардия»; «Горожане не боятся выходить на улицы, понимая, что присутствие российских военных гарантирует безопасность»	Звірства українських військових «Жители населенных пунктов Херсонской области на правом берегу Днепра, который контролируется Вооруженными силами Украины, ежедневно сообщают о преступлениях украинских солдат»; «Украинские военные, в частности, выносят из покинутых домов ценности, вламываются в дома жителей, угрожают оружием, занимаются вымогательством, изымают личный транспорт»

Впровадження високих стандартів російської освіти <i>«Педагоги Херсонщини изучают опыт Крыма в образовательной сфере»; Россия делает все возможное для организации учебного процесса на освобожденных территориях по стандартам РФ»</i>	Нацифікація української освіти, знищення системи освіти в Україні <i>«Содержание учебников по истории изменили в школах Украины»; «Украинские боевики обстреляли школу в Горловке»; «Херсонский учитель рассказал о русофобии и пропаганде ЛГБТ в школах Украины»</i>
Повага до національної культури та мови українців <i>«В херсонской области в школах будут учить украинский язык – минпросвещения РФ»</i>	Русофобія в українській освіті <i>«Образовательным программам придали явную антироссийскую направленность»</i>

Одночасно світлинами Kherson.life формується образ проукраїнських мешканців Херсона – «аборигенів», «ждунів», які представляють *«самый низ общества, деклассированный прекариат, что живет за счет мародерства, грабежа и подачек от киевского режима. Именно такие люди занимаются охотой на тот малый процент нормальных граждан, что стремятся сбежать из Херсона от угроз»*. Українська влада ставиться до них, як до людей *«второго сорта»*, як *«колониальный администратор Британской Индии к смуглым рабам»*. Українська влада та ЗС України використовуватиме репресії до мешканців Херсона, які не евакуювалися перед наступом: *«задерживают людей и сажают их за решетку»; «арестовывают даже тех, кто искренне ждал возвращения киевского режима»; «головорезы из ВСУ мародёрят, взламывая дома и выносят ценное»; «никакой помощи нет»*. Українська адміністрація Херсона позиціонується як *«чужі»* – *«опричники киевского режима, которые занимаются насильственной мобилизацией мужчин в Херсоне, как правило, не херсонцы»; «жить украинские оккупанты в Херсоне не будут. Для них наш край – выжженная земля, которую они продолжают опустошать»*.

Контент-аналіз за технологією Великих Даних довів, що новинний сайт Kherson.life є інформаційним майданчиком для здійснення російських інформаційної та психологічної операцій, ЦА яких є мешканці Херсонської області. У світлинах ресурсу наявні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади; дій, спрямованих на зміну меж території та державного кордону України; а також висловлювання, що підтримують агресію Росії, розпалюють національну ворожнечу та ненависть, принижують національну честь та гідність українського народу, зокрема мешканців деокупованого Херсона.

Якщо до 24.02.22 деструктивні наративи реалізувалися на рівні підтексту, то після початку агресії російська пропаганда відкрито представлена на ресурсі Kherson.life.

Висновки

Концепт «м'якої сили» почав розроблятися РФ напередодні вторгнення в Україну у 2014 р. за трьома рівнями – інституційним, теоретико-методологічним та інструментальним. Десятки наукових шкіл і центрів відпрацьовують реалізацію цього концепту переважно у деструктивному вимірі, зокрема розробляються операції «м'якої сили» спрямовані на провокування конфліктів та війн різного рівня – міждержавних, внутрішньодержавних та міжцивілізаційних, що передують і створюють умови «гарячої війни». Медіа – один з головних інструментів і каналів впровадження «м'якої сили» РФ. Як в самій Росії, так і в інформаційному просторі України, особливо тимчасово окупованих територій і територій, які РФ планувала окупувати, російські медійники давно вже перейшли від використання безпечних технологій комунікативного впливу до технологій, що наносять суттєву або незворотну шкоду психіці та соціальному самопочуттю людей (технології дезінформування, псевдологічні технології, технології соціальної індукції, сугестивні технології, НЛП).

Контент-аналіз із використанням технологій Великих Даних довів, що медіаресурси, які до повномасштабного вторгнення РФ приховано впроваджували наративи країни-агресорки, сьогодні повністю перетворилися на її пропагандистські рупори. Особливо небезпечним вбачається наратив «*Мешканці окупованих Україною російських територій для української влади – люди “другого сорту”*».

Література

1. Агейчев А. С. iGovernance. Управление Интернетом: теория и история вопроса. Москва : ИПО «У Никитских ворот», 2013. 154 с.
2. Анищенко В. «Мягкая сила» для Украины Что может предотвратить большую войну на Донбассе? *Русская народная линия: информационно-аналитическая служба*, 2021. URL : https://ruskline.ru/news_rl/2021/10/27/myagkaya_sila_dlya_ukrainy.
3. Бехтерев В. М. Внушение и его роль в общественной жизни. Санкт-Петербург : Изд-во К. Л. Риккерд, 1908. URL : https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003746623.
4. Бражникова И. Е. Политика «мягкой силы». Соотношение понятий «жесткая» и «мягкая». *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2021. Вып. 3 (71). Ч. 5. С. 167–170.
5. Вавилина Н. Д. Социологическое исследование в государственном и муниципальном управлении : учебное пособие для слушателей ФПС и ФПК. Новосибирск : СибАГС, 1998. 143 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусель. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
7. Гавра Д. П. Общественное мнение как социологическая категория и как социальный институт. Санкт-Петербург : ИСЭП, 1995. 235 с.
8. Геббельс Й. М. Германская судьба в дневниковых листках. Москва : Алгоритм, 2013. URL : <https://lib-king.ru/176489-mihael-germanskaya-sudba-v-dnevnikovyyh-listkah.html>.
9. Гриценко Р. А. Семиотический квадрат и антиномии как инструменты культурологического анализа феномена мягкой силы. *Гуманитарные ведомости ТГПУ имени Л.Н. Толстого*. 2022. № 3 (43). С. 159–170.
10. Гусев Д., Матвейчев О., Хазеев Р., Чернаков С. Уши машут ослом. Современное социальное программирование. Москва : Книжный мир, 2018. URL : https://stavroskrest.ru/sites/default/files/files/books/ushi_mashut_oslom.pdf.
11. Дзялошинский И. М. Коммуникативное воздействие: мишени, стратегии, технологии : монография. Москва : НИУ ВШЭ, 2012. 572 с.
12. Дебор Г. Общество спектакля. Москва : Логос, 2000. 184 с.
13. Європейський парламент більшістю голосів ухвалив резолюцію про визнання Російської Федерації державою-спонсором тероризму. *Укрінформ*, 23.11.22. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3620258-evroparlament-viznav-rosiuderzavousponsorom-terorizmu.html>.
14. Ивашов Л. Г. Операции «мягкой силы» в информационной войне. «Мягкая сила» в международных отношениях : сборник научных трудов. Москва : Московский государственный лингвистический университет, 2018. С. 39–59.
15. Капицын В. М. Символы национальной идентичности как ресурс Soft Power. *Дискурс Пи*, 2014. С. 113–118.
16. Карпец Ф. В. «Мягкая сила» России на Украине в 1991–2022 гг. *Россия в диалоге культур* : круглый стол молодых исследователей, 2022. С. 533–537.
17. Колосова И. В., Костров А. Н. Рефлексивное управление как инструмент «мягкой силы». *Стратегия «мягкой силы» в контексте информационных войн* : сборник материалов Международной научно-практической конференции. Москва : Московский государственный лингвистический университет, 2017. С. 117–128.
18. Кузьмина Т. Р. Практические аспекты мягкой силы. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГЭУ, 2015. 203 с.
19. Лебедева М. М. «Мягкая сила»: понятие и подходы. *Вестник МГИМО-Университета*, 2017. № 3 (54). С. 212–223.
20. Лебон Г. Психология народов и масс. СПб. : Маркет, 1995. URL : <http://www.psi-test.ru/pub/Lebon/oglav.html>.
21. Манойло А. Информационная война в контексте специальной военной операции на Украине. *Международная жизнь*, 2022. URL : <https://interaffairs.ru/jauthor/show/334>.
22. Мельник Г. С. Новые (тактические) медиа как структурный компонент мобилизационных технологий. *Гуманитарный вектор*. 2014. № 3 (39). С. 130–135.

23. Морозов Ю. В. Перспективы использования «мягкой силы» России и Китая интересах реализации их национальных интересов в мире. *ШОС в системе безопасности в Евразии: проблемы многостороннего взаимодействия*. Москва : Институт Дальнего Востока Российской академии наук, 2020. С. 163–194.
24. Неклесса А. Гадкие лебеди. О гибридной войне, сложном мире и чёрных лебедях над Донбассом. Москва : ИНТЕЛПРОС–Интеллектуальная Россия, 2015. 24 с.
25. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс, 1930. URL : https://pstgu.ru/download/1180624504.vosstanie_mass.pdf.
26. Після інтервенції. Управління суспільною безпекою у постконфліктних суспільствах – від втручання до стійкого місцевого самоврядування / за ред. Г. Ібнотер, Ф. Флурі. Женева : ДЦКЗС, 2005. URL : <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/after%2520interv%2520Ukr.pdf>.
27. Ремарчук В. Н. Социальные технологии как инструмент разрушения современной государственности. *Гуманитарные науки*. 2016. № 12. С. 1–11.
28. Роль технологий «мягкой силы» в информационном, ценностно-мировоззренческом и цивилизационном противоборстве / Академия военных наук, Научно-исследовательский центр проблем национальной безопасности, кафедра информационной аналитики и политических технологий МГТУ имени Н. Э. Баумана / под общ. ред. И. В. Бочарникова. Москва : Изд-во «Экон-Информ», 2016. 306 с.
29. Русаков В. М. Мягкая сила военной мощи. *Дискурс Пу*. 2017. С. 96–107.
30. Русакова О. Ф., Русаков В. М. «Мягкая сила» как инструмент политической коммуникации и гуманитарной дипломатии. *Дискурс Пу*. 2017. С. 61–72.
31. Смородина Ю. В. «Мягкая сила» и «умная сила» России в контексте украинского и сирийского кризисов. *Вестник Московского университета*. 2017. Сер. 27, № 4, С. 47–54.
32. Соловьев В. Р. Манипуляции: атакуй и защищайся. Москва : Эксмо, 2011. 352 с.
33. Урнов М. Эмоции в политическом поведении. Москва : Аспект Пресс, 2008. 240 с.
34. Хартвелл К., Нуреев Б. «Мягкая сила» – палка о двух концах? *BRICS Media Initiativ*, 2018. URL : <https://www.bricsmagazine.com/ru/articles/myagkaya-sila-palka-o-dvuh-kontsah>.
35. Черкасова В. П. Медиа-манипулирование общественным политическим сознанием: телевидение и интернет. Москва : Изд-во «Весь Мир», 2019. 152 с.
36. Чирков М. А., Чистяков М. С., Золкин А. Л. Медиа как инструмент «мягкой силы» формирования среды убеждающего политического взаимодействия. *Современные медиакоммуникации в глобализирующемся мире* : материалы II Международной научно-практической конференции. Пятигорск : Пятигорский государственный университет, 2022. С. 66–69.
37. Чистяков М. С. Социальная напряженность как искусственная форма политического манипулирования. *Революция и современность* : материалы научно-

практической конференции. Владимир : Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, 2017. С. 396–400.

38. Чистяков М. С. Трансформационные изменения революционной направленности. *Социально-политические кризисы в истории России* : материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. Шадринск : ШГПУ, 2018. С. 92–94.

39. Ярмач Ю. В. Мягкая сила идеологии и безопасность. *Caspium Securitatis*. 2022. № 1. С. 12–21.

40. Attack Index : інформаційно-аналітичний ресурс. URL : <https://attackindex.com>.

41. Hertzberg H. Smart Power. *The New Yorker*, 18.01.2009. URL : <http://www.newyorker.com/magazine/2009/01/26/smart-power>.

42. Nye J. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone: Oxford University Press, 2002. URL : <https://wcfia.harvard.edu/publications/paradox-american-power-why-worlds-only-superpower-cant-go-it-alone>.

43. Shaheen J. Network of Terror: How DAESH Uses Adaptive Social Networks to Spread its Message. Riga: NATO Strategic Communication Centre of Excellence, 2015. 25 p.

44. SOFT POWER: теория, ресурсы, дискурс : коллективная монография / под ред. О. Ф. Русаковой. Екатеринбург : Дискурс-Пи, 2015. 373 с.

Джерела

45. Выступление и ответы на вопросы Министра иностранных дел России С. В. Лаврова в рамках «правительственного часа» в Совете Федерации Федерального Собрания Российской Федерации, Москва, 18 декабря 2013 года. *Официальный сайт Министерства иностранных дел РФ*. URL : http://mid.ru/brp_4.nsf/0/C008A82590A16E7044257C4500393582.

46. Доктрина «Русский Донбасс». *Русский центр*, 2021. URL : <https://russian-center.ru/8315-2>.

47. Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации : Указ Президента РФ от 30.11.2016 № 640. URL : <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71452062>.

48. Путин В. Россия и меняющийся мир. *Московские новости*, 27.02.2012. URL : <http://www.mn.ru/politics/78738>.

49. Фонд стратегической культуры: інформаційний ресурс. URL : <https://www.fondsk.ru>.

50. EurAsiaDaily : новостной сайт. URL : <https://easaily.com>.

51. iarex.ru : информационное агентство. URL : https://iarex.ru/news/91498.html?utm_referrer=top.

51. Kherson.life : новостной сайт. URL : <https://kherson.life>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ФАХІВЦЯМ БЕЗПЕКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЩОДО КОМУНІКАЦІЙ З МЕШКАНЦЯМИ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Нагальним завданням безпекових і державних інституцій, українських медіа вбачаємо розроблення Стратегії та Дорожньої карти стратегічних комунікацій з мешканцями визволених територій.

Ці кроки передбачають наукову і практичну розбудову концепції постконфлікту. Певні пошуки у цьому напрямку вже відбулися: у 2005 р. дослідницькою комісією Консорціуму «Партнерство заради миру» узагальнено досвід постконфліктного відновлення Афганістану, Боснії і Герцоговини, Гаїті, Іраку, Косова, Східного Тимору та підготовлено інформаційний огляд і рекомендації «Після інтервенції: управління суспільною безпекою у постконфліктних суспільствах – від втручання до стійкого місцевого самоврядування» [26]. У цьому виданні пропонується тлумачення поняття «державно-національна розбудова після конфлікту», що є актуальним і для України: «проходження від передконфліктної ситуації до конфлікту й постконфліктної ситуації, від гуманітарної допомоги під час конфлікту до допомоги у відбудові й розвитку після нього, від етнічного насильства до національного примирення, від права зброї до врегулювання конфліктів шляхом демократичних процесів» [26]. Відправною точкою для відбудови Держави після конфлікту «не може й не повинне бути просте повернення до довоєнного порядку й відтворення Держави в її попередній формі» [26].

Вважаємо, що Стратегія та Дорожня карта СК з мешканцями визволених територій мають містити такі положення:

1. Впровадження на визволених територіях демократично контрольованих і системних комунікацій органів державної влади, безпекових інституцій, медіа з громадськістю, що передбачає створення довіри, впровадження законних, культурних та інституціональних елементів, кожен з яких необхідно роз'яснювати громадянам і підтримувати реальними справами.

2. Позиціювання на всіх рівнях комунікацій – від місцевих медіа до міжнародних форумів – ідеї, що травми і страждання, пов'язані з конфліктом, є відповідальністю глобального масштабу. Це дозволить не лише створювати міжнародні трибунали щодо злочинів РФ проти України, а й формувати шанобливе ставлення до мешканців визволених територій як мужніх громадян України.

3. Врахування низки позицій щодо здійснення СК з мешканцями деокупованих територій:

- *у Вас ніколи не буде другого шансу створити перше враження.* Деокупація припускає виникнення очікувань і тривог з боку місцевого населення: чи зможуть безпекові інституції та органи державної влади підтримати порядок? чи

поліпшаться умови життя після деокупації? чи зможуть органи влади протистояти спробам дестабілізації в регіоні? наскільки представники влади чесні та безкомпромісні? «Існує короткий відрізок дорогоцінного часу, щоб справити більше враження, але зробити це необхідно. ...необхідна готовність діяти негайно й без вагань, інакше можливе подальше розширення загрози суспільної безпеки. Крім того, нагальною є увага до головної потреби населення – безпеки» [26];

- *вироблення й донесення до громадськості цілей і стратегії постконфліктного відновлення.* Стратегія має бути достатньо гнучкою, щоб пристосовуватися до непередбачених обставин, як позитивних, так і негативних, і містити відповіді на такі питання: які установи необхідні, щоб деокупований регіон розвивався? які перешкоди розвитку суспільної безпеки необхідно перебороти, щоб установилася політична і економічна стабільність? яким чином ці перешкоди можуть бути переборені? як комунікувати з мешканцями деокупованих територій? які ідеї та наративи будуть ними сприйняті, а які ні?

- *підтвердження слів діями.* Всі прокомуніковані обіцянки і зобов'язання мають бути виконані, а потім висвітлені медіа. Лише відповідність слів діям збереже довіру і повагу до державних і безпекових інституцій;

- *відтворення комунікацій за принципом «я свій».* Органи влади деокупованих територій мають продемонструвати бажання жити, лікуватися та відпочивати в тих регіонах, де працюють. Лише така позиція сформує довіру і повагу до лідерів постконфліктного часу;

- комунікації мають базуватися на концептах ПРАВДА, МИЛОСЕРДЯ, МИР і СПРАВЕДЛИВІСТЬ;

- *обережне використання понять «жертва» і «потерпілий / а».* Слово жертва має низку значень, зокрема й релігійного характеру (предмет або жива істота, яких приносили як дар богам). Воно означає «людину, що постраждала або загинула від нещасного випадку, від руки ворога; той, над ким знущаються, проявляють насилля; той, хто переживає, терпить різні неприємності від когонебудь, чого-небудь» [7], тобто людину, залежну від обставин та осіб, які вчиняють насилля. *Потерпілий / а* – «особа, яка зазнала чогось важкого, неприємного, дістала фізичну або моральну травму; дістала фізичну травму, зазнала матеріальних втрат, кривди і т. ін.» [7]. Але така людина здатна протистояти обставинам, боротися за свої права і не перебирати на себе роль жертви.

4. Створення комісій правди – несудових органів, що дають можливість постраждалим та їхнім родичам «розкривати порушення прав людини; деякі комісії також дозволяють злочинцям робити свій звіт про події. Головна сила комісії правди в тому, що вона дає голос безправним, людям, які протягом багатьох років переслідувалися зловмисниками, але не були визнані постраждалими. Комісії – транспортний засіб для повідомлення правди, встановлення й озвучування історій постраждалих, які, в іншому випадку, можуть залишитися невисловленими» [26]. Мета комісій правди – надання постраждалим можливості бути почутими.

5. Висвітлення медіа наративів, спрямованих на розбудову деокупованих регіонів:

- *переосмислення й відтворення самої Держави*, що припускає забезпечення в максимально можливому ступені законної суспільної влади, створення державного апарату, що функціонує, а також інститутів ефективно й відповідальної безпеки та правопорядку;
- *змістовне відновлення націй*, що припускає визнання й повагу регіональних, релігійних, етнічних, гендерних та інших соціальних розбіжностей;
- *державотворення*, що створює альтернативи попередній економіці воєнного часу, полегшує стійке зростання і розвиток.

6. Співпраця науковців і практиків для вироблення Словника деокупованих територій, де будуть визначені коректні іменування подій та осіб; стилістичні та граматичні норми створення світлин про воєнні події і ситуації на деокупованих територіях.

7. Спрощення процедури закриття проросійських медіа. З цією метою – налагодження співпраці з профільними науковими інституціями задля здійснення лінгвістичного аналізу ресурсів та вироблення алгоритму аналізу, що може бути використаний в автоматизованому режимі.

НОВАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРАКТИЧНЕ ВТІЛЕННЯ

Євген МАГДА

Вступ

У дослідженні розкриваються механізми та принципи функціонування російської пропаганди, для якої початок широкомасштабного вторгнення в Україну став каталізатором зростання інтенсивності поширення й пошуку нових форм втілення. Тривалий характер російсько-українського збройного протистояння перетворює пропаганду на окремий важіль впливу на воєнно-політичну ситуацію, якому властиві викладені нижче особливості.

Російсько-українська війна стала значним викликом для системи міжнародної безпеки та найбільшим військовим протистоянням у ХХІ столітті, адже його учасники протидіють один одному на суші, у небі і на морі. Проте буде помилковим зосереджуватися виключно на військовому компоненті війни. Протистояння Росії та України має екзистенційний характер, відтак дотримання правил ведення війни, прийнятих для сучасного світу, агресору видається неприйнятним. У практичному втіленні це означає вчинення окупантами значної кількості воєнних злочинів. Кремль намагається знищити українську державність, перетворивши територію України на плацдарм для подальшого просування на Захід. Такий розвиток подій цілком вписується в офіційну риторику російського керівництва, яке продовжує наполягати на незмінності цілей війни в Україні [18].

Фактори агресивного інформаційного впливу Кремля в Україні

З початком широкомасштабного вторгнення РФ Україна веде фактично Війну за Незалежність. Розгортання бойових дій на території України продемонструвало справжні наміри Росії до нашої Держави, яка сприймається Кремлем як конкурент та загроза. Україна не лише зуміла дати відсіч агресору, зламавши його плани щодо підпорядкування собі найбільшої європейської держави. Вона продемонструвала потенціал власної суб'єктності як своїм союзникам, так і опонентам. Попри відсутність публічного визнання України рівним Росії учасником міжнародних відносин (про це свідчить визначення бойових дій в Україні як «спеціальної військової операції» [28]), є підстави припускати, що Кремль добре усвідомлює значення пропагандистських зусиль у контексті власної військової активності в Україні.

Варто звернути увагу на низку факторів агресивного інформаційного впливу Кремля на території України, які стали підґрунтям інтенсивного поширення пропаганди після 24.02.2022:

- керівництво Росії чудово усвідомлює значення пропаганди у сучасній війні, не шкодує для цього людських і фінансових ресурсів [16];
- пропагандистська машина Кремля функціонує роками, має можливість вдосконалюватися під час власного функціонування та використовувати сучасні інформаційні технології для поширення власних наративів;
- дегуманізація українців як нації є вагомим складником внутрішньої політики РФ. Фейк про «розп'ятого хлопчика зі Слов'янська» [32] є не лише показовим, але, на жаль, ефективним інструментом російської пропаганди, вістря якої спрямоване проти України;
- російська пропаганда має «шизофренічний» характер: з одного боку, у 2021 р. Президент РФ Володимир Путін опублікував статтю, у якій стверджував, що росіяни та українці є єдиним народом [19], з іншого – базовою основою сприйняття України російським істеблішментом є теза про її статус *failed state* (держави, що не відбулася, неповноцінної держави).

На початку широкомасштабного вторгнення керівництво Росії розраховувало на можливість швидкого захоплення Києва та зміну влади в Україні. Ранок 24.02.2022 відзначений справжнім цунамі пропагандистських і фейкових повідомлень з анонімних телеграм-каналів. Вони корелювалися з офіціозом, який транслиували російські державні медіа. Разом з тим російська влада здійснила низку кроків із захисту інформаційного простору від можливого негативного для Кремля впливу.

Проголошені особисто Володимиром Путіним гасла «денацифікації» та «демилітаризації» України [20] є побудованим на хибному сприйнятті відображенням особистих поглядів Президента Росії на ситуацію в сусідній державі та історію СРСР і його колишніх республік. Путін на посаді президента РФ пройшов шлях від твердження про спроможність РРФСР¹ здобути перемогу у Другій світовій війні без допомоги українців [23] до закликів про денацифікацію республіки, яка, будучи частиною СРСР, зазнала значних людських та матеріальних втрат під час Другої світової війни. Відзначимо, що неможливість встановити реальні обсяги цих втрат є наслідком радянської політики, спадкоємицею якої виступає сьогодні Росія. Очевидно, що головною причиною цих втрат стали дії нацистів, які протягом тривалого часу повністю окупували територію УРСР². Принагідно нагадаємо, що теза про вшанування нацистів в Україні та використання

¹ Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка, РРФСР (рос. *Росси́йская Советская Федерати́вная Социалисти́ческая Респу́блика, РСФСР*) – офіційна назва у 1936–1991 рр. республіки у складі Радянського Союзу.

² Українська Радянська Соціалістична Республіка, УРСР (06.01.1919 р. – 24.08.1991 р.) – союзна республіка у складі СРСР.

словосполучення «неонацистський київський режим» є базовими для російської пропаганди.

Тактичні зміни російської пропаганди після перших воєнних невдач російської армії в 2022 році

Перші поразки російської армії після вторгнення наприкінці лютого-початку березня 2022 р. спричинили зміни не лише у тональності російської пропаганди. Варто звернути увагу на тактичні перетворення кремлівської системи промивання мізків і формування паралельної реальності, адже спроможність пропагандистської машини до зміни інструментів діяльності свідчить про ступінь її розвитку та інтегрованості до системи державного управління:

- спираючись на ярлик «київський режим» [30], який використовувався з 2014 р., російська пропаганда зробила ставку на системну дискредитацію військовослужбовців Сил безпеки й оборони України, використовуючи для їх позначення слова «бойовики», «нацисти», тощо;

- російська влада намагалася провести показовий судовий процес (аналогічний процесам над німецькими воєнними злочинцями часів Другої світової) над керівниками оборони металургійного комбінату «Азовсталь» у Маріуполі, який було зірвано обміном їх на Віктора Медведчука [6]. Проте судові процеси пройшли над низкою рядових захисників Маріуполя, їх було засуджено до значних термінів позбавлення волі;

- паралельно російська влада намагається використати у своїх інтересах українських військовополонених: від показового каяття до оголошення про створення підрозділу, сформованого на території так званої ДНР з колишніх військовослужбовців Сил оборони України – батальйону імені Богдана Хмельницького [27];

- присутність Сергея Кирієнка [24] у складі керівництва Росії (він посідає посаду заступника керівника президентської адміністрації РФ) була відзначена низкою пропагандистських кроків, пов'язаних з використанням фобій щодо ядерної зброї;

- захоплення на початку широкомасштабного вторгнення Чорнобильської АЕС, давно виведеної з експлуатації, стало операцією інформаційного прикриття для встановлення російськими окупантами контролю над найбільшою в Європі Запорізькою АЕС. Вона залишається під контролем РФ і сьогодні, виступаючи в ролі ключового форпосту оборони окупантів у східних та південних регіонах України. Окупаційні війська розмістили на території Запорізької АЕС боєприпаси та озброєння, проігнорували застереження МАГАТЕ [11];

- знищенням греблі Каховської ГЕС на початку червня 2023 р. окупаційні війська РФ фактично спричинили техногенну катастрофу для території Дніпропетровської, Запорізької та Херсонської областей, причому як

тимчасово окупованих, так і тих, що перебувають під контролем української влади. Прагнучи зірвати наступальні дії ЗС України, окупанти завдали потужного удару по екологічній системі нашої Держави, спричинили жертви серед людей, загибель великої кількості тварин та птахів, значні збитки. Російська пропаганда показово звинувачувала у знищенні гідротехнічного об'єкта Україну;

- восени 2022 р. представники політичного керівництва РФ публічно звинуватили Україну у підготовці до використання «брудної бомби» на Херсонщині [13]. У такий спосіб Кремль намагався дискредитувати керівництво України на міжнародній арені, проте без особливих успіхів;

- заява Володимира Путіна про розміщення на території Білорусі тактичної ядерної зброї заслуговує на увагу через прагнення здійснити «інформаційний дуплет». Дата оголошення про розміщення ядерної зброї на території Білорусі «на прохання Лукашенка» співпала є Днем Волі [7] – днем проголошення Білоруської Народної Республіки у 1918 р. Проте виглядає, що це була далеко не єдина мотивація: демонстрацією прагнення пересунути підконтрольний Кремлю ядерний арсенал вглиб Європи на декілька сотень кілометрів Путін продемонстрував асиметричну реакцію Кремля на виданий Міжнародним кримінальним судом ордер на його арешт через участь у незаконному переміщенні українських дітей [31];

- повертаючись до ситуації в регіоні Центральної Європи, варто відзначити, що Володимир Путін спроможний не лише нейтрально відгукнутися про прем'єр-міністрів Словаччини та Угорщини [21], але й публічно припустити, що Польща готується анексувати західні області України [15]. У такий спосіб Росія намагалася завдати репутаційної шкоди польській владі, яка після 24.02.2022 доклала зусиль для перетворення країни на надійний тил для України;

- варто звернути увагу на механізми поширення російської пропаганди через польський сегмент ютуба, що засвідчує її спроможність до зміни тактичних підходів заради досягнення стратегічної мети [1];

- ігнорування претензій польської влади з приводу прольоту російської ракети над територією Польщі наприкінці грудня 2023 р. свідчить, що Кремль вважає Варшаву непридатною для політичного діалогу країною, «маріонеткою США» та послідовною союзницею України;

- постачання західного озброєння Україні стало для Росії серйозною проблемою. Передача Силам оборони України 155-міліметрових гаубиць, РСЗВ HIMARS, ЗПК Patriot та IRIS-T, десятків одиниць бронетехніки суттєво підвищила оборонний потенціал України, хоча і не зуміла забезпечити ефективний контрнаступ ЗС України на сході та півдні нашої Держави. Російська пропаганда відповіла на практичне втілення в життя формату «Рамштайн» [29] поширенням тези про неефективність надання Заходом військово-технічної допомоги [14];

- одночасно з критикою військово-технічної підтримки України Заходом російські пропагандисти намагаються довести, що в Україні російські війська воюють з НАТО. Звідси гіпертрофовані звіти про кількість знищеної військової техніки виробництва США [5], Великої Британії [2] та ЄС [22], численні повідомлення про «найманців НАТО» у лавах Сил оборони України [26];

- окремим напрямом діяльності російських пропагандистів можна назвати використання проблем України як інформаційного фону для демонстрації безперспективності її підтримки. Кремль вправно бере на озброєння реальні проблеми та грає на протиріччях (прикладом є невдала комунікація української влади щодо причин звільнення Головнокомандувача ЗС України Валерія Залужного [12]);

- до тези про Україну як *failed state* російська пропаганда активно додає використання фактів корупції та зловживань представниками української влади, поширюючи відповідні інформаційні повідомлення. Цьому сприяє той факт, що у Росії існує жорстка інформаційна вертикаль, керована Кремлем, тоді як в Україні про ефективну інформаційну політику наразі говорити складно.

Говорячи про спроможність пропагандистської машини Кремля до тактичних змін (стратегічні цілі, поза сумнівом, залишаються незмінними), варто звернути увагу на наступні кроки:

- корегування процедури подачі інформації про перебіг бойових дій. На допомогу генералу Конашенкову, який став символом войовничої пропаганди та дезінформації, прийшли його молодші за званням колеги, які інформують про перебіг подій на окремих ділянках фронту російсько-української війни, здебільшого, у польових умовах;

- після рішення Європейського Союзу про обмеження функціонування телеканалу Russia Today та інформаційного агентства Sputnik Media на території ЄС, відбулися показові зміни. По-перше, вказані псевдомедіа переорієнтували вектор поширення власного інформаційного продукту на країни глобального Півдня, де позиції Росії виглядають більш вагомими. По-друге, державні інформаційні агентства ТАСС та РІА «Новости» почали поширювати відверті фейки та брехню з посиланням на «інформовані джерела» [9]. По-третє, посилюється поширення пропаганди всередині країни;

- важливим та показовим виглядає факт особистої участі Володимира Путіна у поширенні брехливих наративів російської пропаганди. Залученість Президента РФ до цього процесу суттєво виросла під час президентської кампанії 2024 р., спрямованої на чергове продовження президентських повноважень Путіна. Той грав показову роль військового вождя, безпосередньо причетного до дій російської армії в Україні та зміцнення мілітарного потенціалу РФ [4];

- варто також відзначити у вигляді показових прикладів виступи та заяви інформаційних ад'ютантів Путіна – заступника секретаря Ради безпеки Росії Дмитрія Медведєва та голови Чечні Рамзана Кадірова [10]. Активність Кадірова у питанні коментування перебігу російсько-української війни суттєво зменшилася протягом другого року повномасштабної агресії, тоді як Медведєв продовжує регулярно робити абсурдні заяви [8];

- доцільно звернути увагу, що офіційна пропаганда доволі стрімко перехопила інструменти інформаційного впливу, які належали Євгенію Пригожину після заколоту ПВК «Вагнер» влітку 2023 р. [17]. У такий спосіб фактично було збережено обсяг пропагандистських потужностей, вони лише змінили свого господаря;

- російська пропаганда продовжила використовувати дітей задля формування паралельної інформаційної реальності. У березні 2023 р. добровольці з «Російського добровольчого корпусу» у складі Сил оборони України здійснили рейд до Брянської області. Він став інформаційним приводом для появи «хлопчика Фьодора», який начебто будучи пораненим врятував двох дівчаток [25]. У такий спосіб російська пропаганда здійснює щеплення від інформаційних повідомлень про сотні загиблих дітей через дії російських військових в Україні (мартиролог продовжує зростати практично щотижня), асиметрично реагує на ордери Міжнародного кримінального суду на арешт Владіміра Путіна та «дитячого омбудсмена РФ» Марії Львової-Белової, яким інкримінується незаконне переміщення українських дітей;

- діяльність пропагандистської машини РФ часом набуває підкреслено масштабного характеру. 24.01.2024 р. у Білгородській області РФ було збито російський військово-транспортний літак Іл-76 (32). Офіційна влада РФ намагалася переконати світову спільноту у тому, що він перевозив 65 українських військовополонених для обміну, проте не надала відповідних доказів. З очевидних причин до місця катастрофи не були допущені незалежні експерти ІКАО та ООН. Натомість, повідомлення про загибель кількох десятків українських полонених тиражувалося світовими медіа надзвичайно активно;

- численні анонімні телеграм-канали, які перетворилися на вагомий компонент інформаційного ландшафту України, на жаль, демонструють високу ефективність. Через них послідовно просуваються вигідні Кремлю наративи, вони використовуються для розхитування ситуації всередині України. Їхня методика дій примітивна, проте доволі ефективна – підхоплення та масштабування існуючих проблем, поширення відчуття зневіри, моделювання штучних проблем. Це дозволяє російській пропаганді зберігати вплив на українське суспільство навіть в умовах серйозної консолідації останнього в умовах російської загрози.

Інтенсивність використання, масштаб впливу та обсяги фінансування російської пропагандистської машини в умовах російсько-

української війни дозволяє назвати її окремим родом військ армії РФ, діяльність якого полягає у розповсюдженні фейкових повідомлень – нелетальної інформаційної зброї, оптимальної для використання за співвідношенням витрати / ефективність.

Висновки

Потужність та розгалуженість пропагандистської машини Кремля передбачає асиметричні заходи протидії її активності. Поступово усвідомлення шкідливості російської пропаганди приходить і до країн цивілізованого світу. Усвідомлення спільного інтересу у справі нейтралізації агресивних та брехливих наративів РФ є запорукою спільного успіху.

Системність дій у цьому напрямі має передбачати: реальне оцінювання пропагандистських можливостей Кремля та потужності їхнього впливу; обмін досвідом протидії пропаганді РФ, отриманим в Україні, з фахівцями Європи; створення і масштабування інформаційних приводів, які нейтралізують російський пропагандистський вплив як в Україні, так і в країнах НАТО та ЄС; пошук шляхів інформаційної взаємодії з країнами глобального Півдня у сфері розвитку критичного мислення та медіаграмотності, експертної взаємодії.

Література

1. Алгоритмы YouTube распространяют российскую пропаганду в Польше. 24 Канал, 14.12.2023. URL : <https://24tv.ua/ru/algoritmy-youtube-rasprostranjajut-rossijskuju-propagandu-v-polshe>.
2. Больше не «неубиваемый»: на Украине уничтожен британский танк Challenger-2. Телеканал «Звезда», 09.05.2023. URL : <https://tvzvezda.ru/news/202395203-1qvDx.html>.
3. В Белгородской области разбился военный самолет Ил-76. Что утверждают Россия, Украина и на какие вопросы пока нет ответов. Настоящее время, 24.01.2024. <https://www.currenttime.tv/a/v-belgorodskoy-oblasti-razbilsya-voennyuy-samolet-il-76-chto-utverzhdajut-rossiya-ukraina-i-na-kakie-voprosy-poka-net-otvetov/32789936.html>.
4. Владимир Путин посетил Уралвагонзавод. Ростех, 15.02.2024. URL : <https://rostec.ru/news/vladimir-putin-posetil-uralvagonzavod>.
5. В Херсоне ракетным ударом уничтожен поезд с ЗПК «Петриот». Российская газета, 27.12.2023. URL : <https://rg.ru/2023/12/27/voennoe-delo-v-hersone-raketnym-udarem-unichtozhen-poezd-s-zrk-patriot.html>.
6. Дельфинов А. Обмен пленными. Украина получила «азовцев», РФ – Медведчука. DW, 29.09.2022. URL : <https://www.dw.com/ru/obmen-plennymi-ukraina-polucila-azovcev-rossia-medvedcuka/a-63198758>.
7. День Волі в Білорусі. Що білоруси відзначають 25 березня і чому влада намагається їм це заборонити. Радіо Свобода, 25.03.2021. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/den-voli-bilorus-protesty-lukashenko/31167418.html>.

8. З початку повномасштабної війни Медведєв 57 разів погрожував Україні та світу ядерною зброєю. Лівий берег, 10.07.2023. URL : https://lb.ua/society/2023/07/10/564522_z_pochatku_povnomastabnoi_viyuni.html.

9. Иностранные специалисты и занятые в атаках на Белгородскую область военные ГУР убиты ударом ВС РФ по заводу БПЛА в Харькове, сообщили РИА Новости подпольщики. РИА Новости Медиабанк, 20.03.2024. URL : <https://riamediabank.ru/media/8646123.html>.

10. Кадыров призвал стирать украинские города с лица земли и назвал войну в Украине войной, а не «спецоперацией». Настоящее время, 25.10.2022. URL : <https://www.currenttime.tv/a/kadyrov-prizval-stirat-ukrainskie-goroda-s-litsa-zemli/32099327.html>.

11. Климковецкий М. Окупанти розмістили військову техніку та вибухівку в приміщенні ще одного енергоблоку Запорізької АЕС. НРО, 03.05.2023. URL : <https://hromadske.ua/ru/posts/okkupanty-razmestili-voennuyu-tehniku-i-vzryvchatku-v-pomeshenii-eshe-odnogo-energobloka-zaporozhskoj-aes>.

12. Конфликт Зеленского и Залужного. Уйдет ли в отставку главком ВСУ? РЕН ТВ, 03.03.2024. URL : <https://ren.tv/longread/1186851-konflikt-zelenskogo-i-zaluzhnogo-uidet-li-v-otstavku-glavkom-vsu>.

13. МАГАТЭ не нашла признаков «грязной бомбы» на объектах, проверенных по требованию России. BBC, 03.11.2022. URL : <https://www.bbc.com/russian/news-63500536>.

14. Объем военной помощи Запада Украине с началом СВО почти сравнялся с оборонным бюджетом РФ. Tass.ru, 11.01.2023. URL : <https://tass.ru/ekonomika/16772611>.

15. План поглощения. Что станет с Западной Украиной после того, как ее займет Польша? Baltnews, 29.07.2023. URL : <https://baltnews.com/v-mire/20230729/1026045617/Plan-pogloscheniya-chto-stanet-s-Zapadnoy-Ukrainoy-posle-togo-kak-ee-zaymet-Polsha.html>.

16. Полный контроль медиапространства и большие затраты на пропаганду: в России идеология дороже благополучия граждан. Телеканал Freedom, 31.01.2024. URL : <https://uatv.ua/polnyj-kontrol-mediaprostranstva-i-bolshie-zatraty-na-propagandu-v-rossii-ideologiya-dorozhe-blagopoluchiya-grazhdan-video>.

17. После мятежа Пригожина: «фабрика троллей» закрывается. DW, 06.07.2023. URL : <https://www.dw.com/ru/prigozin-uehal-a-trolli-ostalis-cto-s-fabrikoj-glavy-cvk-vagner/a-66110768>.

18. Путин В. Мир на Украине будет, когда достигнем своей цели. Российская газета, 14.12.2023. URL : <https://rg.ru/2023/12/14/putin-mir-na-ukraine-budet-togda-kogda-my-dostignem-svoej-celi.html>.

19. Путин В. Об историческом единстве русских и украинцев. Президент России, 12.07.2021. URL : <http://www.kremlin.ru/events/president/news/66181>.

20. Путин заявляет, что намерен продолжить денацификацию Украины. Euro-news, 14.12.2023. URL : <https://ru.euronews.com/2023/12/14/putin-ukraine>.

21. Путин назвал Орбана и Фицо пронациональными политиками. Ведомости, 14.12.2023. URL : <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2023/12/14/1011062-putin-nazval-orbana-fitso>.

22. Российские войска уничтожили ЗПК SAMP-T производства Франции. Tass.ru, 19.02.2024. URL : <https://tass.ru/armiya-i-opk/20025965>.
23. Россия, Путин и победа в Великой Отечественной войне. Голос Америки, 10.12.2010. URL : <https://www.golosameriki.com/a/putin-victory-in-world-war2-2010-12-17-112084454/191443.html>.
24. Среди лиц уже под санкциями: Кириенко С.В. Война&Санкции. URL : <https://sanctions.nazk.gov.ua/ru/sanction-person/669>.
25. Стріляла «українська ДРГ»: хлопчик Фьодор з Брянщини загадково «зцілювся» й затусив з Шаманом. 24 Канал, 18.03.2023. URL : https://24tv.ua/bryansk-drg-2-bereznya-2023-geroy-propagandi-hlopchik-fedir-zagadkovo_n2276991.
26. Уничтоженные французские наемники могли состоять в «Иностранном легионе». Российская газета, 19.01.2024. URL : <https://rg.ru/2024/01/19/unichtozhennye-francuzskie-naemniki-mogli-sostoiat-v-inostrannom-legione.html>.
27. Хмельницкий в одном ряду с Судоплатовым. Кремлевские СМИ пишут, что батальон из украинских военнопленных скоро отправят на фронт. Что об этом известно. ВОТАК TV, 14.11.2023. URL : <https://vot-tak.tv/novosti/14-11-2023-batalon-iz-ukrainskih-voennoplennyh>.
28. Чем является «специальная военная операция»? US Department of State, 09.03.2022. URL : <https://stories.state.gov/what-is-a-special-military-operation-ru>.
29. Що таке зустрічі «Рамштайн» і як вони допомагають Україні? Факти, 11.10.2023. URL : <https://fakty.com.ua/ru/ukraine/suspilstvo/20231011-pidtrymka-ta-ozbroyennya-shho-take-zustrichi-u-formati-ramshtajn-ta-yak-vony-dopomagayut-ukrayini>.
30. Як Росія розмиває реальність за допомогою новомови: «київський режим». Детектор Медіа, 14.02.2023. URL : <https://disinfo.detector.media/post/yak-rosiia-rozmyvaie-realnist-za-dopomohoiu-novomovy-kyivskyi-rezhym>.
31. Які проблеми для Путіна створив ордер на його арешт? Європейська правда, 14.08.2023. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/14/7167547>.
32. State-Run TV Station Accused of Making Up Child Crucifixion. The Moscow Times, 14.04.2014. URL : <https://themoscowtimes.com/news/state-run-news-station-accused-of-making-up-child-crucifixion-37289>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Потужність і розгалуженість пропагандистської машини Кремля передбачає асиметричні заходи протидії її активності, зокрема рекомендуємо:

- категорично відмовитися від недооцінки пропагандистських можливостей Кремля та потужності їх впливу;
- визначати пропагандистські зусилля Кремля як одну з провідних загроз національній безпеці України;
- мінімізувати можливості Росії використовувати недоліки соціально-політичного та економічного життя України в інтересах власної пропаганди;
- транслювати вітчизняний досвід протидії пропаганді, методи нейтралізації відповідних проявів з України на територію Європи, докладаючи зусиль для підтримання належної уваги держав і суспільств;
- забезпечити транскордонну співпрацю з країнами НАТО та ЄС у питанні реагування на локальні прояви російської пропаганди;
- ініціювати переговори з НАТО про створення в Україні Центру передового досвіду для протидії російській пропаганді;
- створити постійно діючі та ситуативні робочі групи на двосторонній основі для інвентаризації проблем соціально-політичного та економічного життя України і її союзників, котрі можуть бути використані російською пропагандою;
- ініціювати та масштабувати інформаційні приводи, які нейтралізують російський пропагандистський вплив як в Україні, так і в країнах НАТО та ЄС;
- активізувати пошук шляхів інформаційної взаємодії з країнами глобального Півдня у сфері розвитку критичного мислення та медіаграмотності, експертної взаємодії;
- вивчати специфіку функціонування інформаційно-пропагандистської армії РФ, напрацьовувати методи протидії її наступальним діям у ході конференцій, експертних обговорень тощо.

СТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТОКУ ПЕРІОДУ ГАРЯЧОЇ ФАЗИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ТА СУГЕСТИВНІ ЗАСОБИ ЙОГО ПРОСУВАННЯ

Наталія СЛУХАЙ

Ми живемо не у світі, про який у нас є якась інформація.
Навпаки, ми живемо у світі, створеному інформацією.
Френк Вебстер

Пропаганда чітко показує, що світ – це слова.
Георгій Почепцов

Вступ

Гаряча фаза російської агресії проти України виявила до того приховувані цілі нападника знищити Українську державу і український народ і втілити історично закладену імперією мету – стерти будь-які ознаки українськості як етнонаціонального феномена. У відповідь відбулася небачена мобілізація українського суспільства на відсіч агресору, що може бути прикладом для наслідування іншими спільнотами і безумовно заслуговує на вивчення, особливо з огляду на розширення феномену антагоністів поточної війни: йдеться про цивілізаційне протистояння демократичного й авторитарного світів, у центрі якого – протистояння волелюбної України і агресивної імперської Росії.

Осмислення феномену вербальної сугестії як основної ознаки сучасного інформаційного потоку і маніпулятивності як основної ознаки гібридної новомови агресора – матричної мови, аналіз і використання нових форм контрсугестії воєнного часу в українському соціумі дозволить зорієнтуватися в інформаційному потоці періоду гарячої фази російської агресії та зробити внесок в утримання здобутої перемоги над противником на інформаційному фронті. Це є винятково важливим завданням у час домінування «цифрової релігії» (Г. Почепцов), коли ворожа інформація потрапляє здебільшого через віртуальні канали і «генератори дезінформації працюють активніше від генераторів інформації» [2].

Ознаки сучасної світоглядної війни

Мобілізація українського суспільства і згуртування етносу відбулися під впливом кількох факторів. По-перше, завдяки історично сформованим установкам, притаманним насамперед носіям української ментальності, підтриманим солідарною демократичною спільнотою світу, – ці установки забезпечили специфіку колективної когніції українського народу подій

поточного періоду. По-друге, помітну консолідуючу роль відіграють в цілому коректні дії українських менеджерів інформаційного потоку періоду гарячої фази війни Росії проти України – за урахування, що війна для кожного українця перетворилася наразі з віртуальної на реальну, фізичну.

Історично сформовані установки представника української спільноти, ґрунтовані на координатах когнітивної карти українців, наборі і змісті концептів, позначаються на інформаційних стратегіях і тактиках, зумовлюють їх. Стратегії і тактики утілюються вербальними, паравербальними, невербальними або мультисеміотичними текстами, які складаються у солідарні або конфліктуючі наративи різного інформаційного рангу, аж до гранд-наративів (автор визначення феномену «гранднаратив» – Ж.-Ф. Ліотар, 1979 р.). Однопланові у будь-якому вимірі наративи формують дискурси, які в сукупності забезпечують інформаційний потік. Інформаційний потік збурюється малими інформаційними формами (як-от фейки, мислевіруси, неоміфи, лозунги, мотиватори, демотиватори, меми, актуалізовані відповідно до вимог часу стереотипи та ін.) і демонструє різний ступінь адекватності відображення реальності – від високого до нульового. В останньому випадку інформаційний потік перетворюється на матричну мову – результат процесів фальшування реальності на когнітивному та дискурсивному рівнях. Сучасний інформаційний потік визначається високим рівнем сугестивності; сугестія виступає непомітним або малопомітним способом впливу на підсвідомість сугеренда, тому вивченню сугестії та контрсугестії менеджери сучасного інформаційного потоку приділяють багато уваги. Установки, стратегії, тактики, концепти, мислевіруси, неоміфи, стереотипи та подібні форми презентації актуальних концептуально вагомих смислів належать когнітивному рівню психіки людини, тому сучасну війну називають світоглядною (консцієнтальною, когнітивною, концептуальною, смисловою, семантичною, ментальною, інформаційною). Сутність ворожого впливу на світосприйняття людини під час поточної агресії Росії проти України – у знищенні самосвідомості українця, зміні його ментальної матриці через етно- та ширше – ідентоцид. Фактично, саме це завдання покликана була вирішити путінська стратегія «м'якої сили», викладена в доктрині диктатора у 2022 р.

Основними з-посеред ознак світоглядної війни сьогодні (це – інтенсивність, мультисеміотичність, інтертекстуальність, повсюдність, гнучкість, ритуалізованість, емоційність, аморальність, спрощення та жорстка розкресленість координат світу) є хаотизованість, наративність, підвищення горизонту зла (збільшення числа патогенних текстів) та висока сугестивність. У світоглядній війні, за спостереженнями Ю. Громика, С. Жаботинської, С. Дацюка, театр військових дій – людська свідомість, предмет ураження – секулярна масова свідомість, об'єкт ураження – противник і його потенційні союзники, цільова настанова – етноцид та ідентоцид, регіональні і цивілізаційні смисли та перспективи майбутнього [4]. Про-

відною ознакою світоглядної війни є слово, і це добре розуміли менеджери інформаційного потоку країни-агресорки ще у 2015 р.: «... той, хто приймає ворожий дискурс, неодмінно буде переможений. Бо в дискурсі закладений світогляд ... Поняттєвий апарат – це зброя масового світоглядного ураження» [13]. Сугестивний вплив посідає центральне місце серед засобів вербального впливу на адресата; його уміле спрямування обумовило тимчасову перемогу російської пропаганди в інформаційній війні протягом кількох років, починаючи з 2014 р.; грамотна відповідь України обумовила помітну перевагу в інформаційній війні після початку повномасштабної агресії: «Фіксуємо “інформаційний супровід”, у якому Росія зазнає принизливої поразки» [12], а когнітивні технології українців називають «бойовими».

Вплив на ментальну матрицю людини, особливо довгостроковий, є вкрай небезпечним. Справедливою є підтверджена історичними фактами, зокрема, заходами агресора з асиміляції жителів Донбасу з 2014 р., думка П. Лисянського про те, що через покоління повернути свідомість людей до попереднього стану дуже важко [10].

Результати когнітивної діяльності у спектрі ментальних, емоційних, сенсорних, акціональних проявів найбільшою мірою доступні нам у вербальній формі, тому війну називають і логоцентричною. Адже навіть акції (як агіткампанії та примусове голосування, примусова паспортизація, депуляція, включно з депортацією і перехресним переселенням та ін.) ословлені агресором засобами пропаганди; ще більшою мірою це стосується впливу на ментальні, емоційні, сенсорні матриці людини. Когніція пов'язана з несиметричними процесами породження сугестором і сприйняття сугерендом смислів; другий процес під час війни заслуговує на пріоритетну увагу дослідника.

Координати когнітивної карти українця vs домінантні концепти російських медіа

Координати когнітивної карти українця, парадигми мислення, історично обстоювані патріотично налаштованими діячами української культури, центрованими навколо постаті Тараса Шевченка, включають волелюбність, усвідомлений антиімперіалізм, вестернізацію, вітальність, тобто любов до життя в усіх його формах, кордоцентричність та гуманізм, самостійність і окремішність буття, відцентровість і горизонтальний устрій суспільства, антиномії традиційності і новаторство, синтез духовності і матеріалістичності, любов до рідної землі, хліборобську ментальність, самоідентифікацію як частини демократичного світу і європейської спільноти, прагнення захистити не лише рідну землю, але й цивілізаційні цінності – цінування свободи більше за власне життя та співпричетність. Саме на них заґрунтована українська ідентичність, ігнорування якої є однією з найсуттєвіших

помилок кремлівської політичної еліти. Саме вони жорстко пов'язані з цінностями українців та втілюються у системі ядерних концептів українців.

Домінантні концепти російських медіа періоду до 2019 р. описані, зокрема, й нами [3], але вони набули змін. «Грибниця концептів» російських медіа – 2018–2019 рр., зовні представлена багатьма складниками («*руськість*», «*російська цивілізація*», «*російський народ*», «*російська мова*», «*Росія*», «*Російська держава*», «*російськомовний*», «*споконвічно руські землі*», «*руський менталітет*», «*руський шлях*», «*Україна*», «*українці*» «*українська мова*», «*українізація*», «*Київська Русь*» / «*Давньоруська держава*», «*СРСР*», «*СРСР-2*», «*Захід*», «*західна людина*»), насправді керована сталою тріадичною структурою концептів: опозицією «*російський суперетнос / цивілізація*» («*російський народ*», «*руськість*») – «*західна цивілізація*» і медіатором «*Україна*» (*розірвана, зіпсута, обдурена, збожеволіла, країна «404»* і таке інше). Медіатор часом заступав як другий член опозиції, і тоді тріада виступала як діада. Лівий бік тріади протягом останніх двох десятиліть відцентрував концепт «*руський геополітичний код*», який посів центральне місце в системі політичних концептів, що підтверджується активним вживанням аж до виникнення окремої однойменної рубрики керівника російського страткому Олени Паніної на інтернет-платформі «Военное обозрение» (нині рубрика зникла). Згаданий концепт увібрав менші, до яких, крім згаданих вище, увійшли нові умоглядні концепти-симулякри або концепти з оновленим змістом («*правильна / неправильна ідентичність*», «*глибинний народ*» (це народи Росії, які поділяють погляди Путіна як виразника ідей кремлівської політичної еліти на «правильну» ідентичність), «*денацифікація*», «*ворожий світ*» (це країни демократичного устрою), «*технології зомбування*» (це віртуальні технології західного світу); *Росія* – «*Хартленд*» (країна світла і щастя); «*споконвічно руські землі*» (до яких належить тепер і Чорноросія / Чорнорусія) – Африка). Вони формують групу **концептів «імперського вивищення і зверхності» і «концептів агресії»**. **Українська когнітивна система** відреагувала на гарячу фазу війни формуванням або еволюцією «**концептів ідентичності**», як «*українство*», «*українці*», «*українське воїнство*», «*Батьківщина*», «*патріот*», «*герой*», «*захисник*», «*волонтер*», «*честь*», «*слава*» та інші і «**концептів захисту**», як «*рашизм*», «*ординська ментальність*», «*пабєдобєсіє*», «*деколонізація*», «*деокупація*», «*дерусифікація*», «*дєрашизація*» тощо.

Поточний період стимулював також **вітальні, життєстверджуючі концепти України** (з центральними концептами «*життя*», «*перемога*»). Гаряча фаза війни підсилила блок **мортальних концептів Росії** (з центральним – концептом «*смерть*» як частиною звичного російського менеджменту терором). Відповідно, активізувались когнітивні метафори: українські, як «*час Героїв*», «*час Титанів*»; позиціонування сьогодення як «*передсвітанкового часу*», «*весни*», «*ранку Великої країни*», «*перемоги світла над темрявою*,

космосу – над хаосом, краси над потворністю» і схожі. Значна кількість російських когнітивних метафор пов'язана з центральним мортальним концептом Росії; це – «кривава лазня», «м'ясорубка», «м'ясо», «м'ясні штурми», «порційна могилизація», «Безсмертний полк», «реінкарнація Сталіна», прототип якої – Ленін, який по смерті «живеє всіх живих») і подібні. Фіксуємо також протиставлення українських «концептів майбутнього» російським «концептам минулого».

Домінантні стратегії та тактики гарячої фази війни

Розгортання та формування концептів – центральної складової ментальної матриці спільноти – відбувається у стратегічних наративах через інформаційні стратегії.

В українських медіа періоду гарячої фази війни виформувалися дві домінантні інформаційні стратегії, це: стратегія виживання в сенсі збереження ідентичності (етнокоду та націокоду) і стратегія руху до перемоги. Стратегії і тактики обумовлені інтенціями. Зазначені далі тактики періоду гарячої фази війни, через які розгортаються українські інформаційні стратегії, згенеровані зі спостережень за українськими віртуальними джерелами інформації («Обозреватель», «Цензор», «УНІАН», «Українська правда» та ін., включно з віртуальними блогами і сторінками провідних політиків, військових, журналістів). Тактики за необхідності проілюстровані вербалізаторами. Ці тактики є оперативними – наразі вони змінюють місце у переліку за рангом значущості, відцентровують похідні або згортаються у більш масштабні в залежності від поточної обстановки на фронті і в тилу. Перелік конструктивних тактик (або комунікативних технологій) можна буде остаточно сформувати після здобуття Україною перемоги.

Стратегія виживання як збереження ідентичності (етнокоду, націокоду) просувається вісімнадцятьма тактиками, серед яких: тактика обстоювання етнонаціональної і мовної ідентичності (включно з боротьбою за символи, як Батьківщина-Мати); тактика постійної згадки виняткових рис народу («наш міцний і прекрасний народ»; «свято сильних людей» – Президент; «Країна гордих, героїчних та хоробрих» – В. Залужний); тактика оптимізму («Добрі новини для України»; «надихаймося на новий, плідний, добрий, переможний тиждень»); тактика стимуляції підтримки воїнів суспільством («інвестуй в Перемогу всі ресурси»); тактика щоденного інформування про успішні атаки на військові об'єкти та інфраструктуру противника і втрати живої сили з боку ворога; тактика позиціонування швидкої ліквідації наслідків війни (обмін полоненими, повернення викрадених дітей, відбудова жилого фонду та інфраструктури); тактика консолідації («лише всім народом ми це пройдемо», платформа United 24, операція «Єдність» на збір дронів, терапевтичний

контент, контент «Коди українства» у тіктоці); **тактика гумористичних коментарів** («обміняти Белгород на НАТО»; «казочки від російського міноборони», «гвардія відступу» (про російську армію), «Путін хоче Львов» – «хай наловить собі в Африці»); **тактика демонстрації гуманної поведінки українського суспільства, зокрема, воїнів** (цивілізоване ставлення до полонених, обміну тілами і обміну полоненими; до цивільних громадян країни-агресорки); **тактика вкарбовування у пам'ять подвигів героїв** (лозунги «Вічна пам'ять усім, хто віддав своє життя заради України», створення Стіни пам'яті, меморіалів, перейменування вулиць і об'єктів; поіменна подяка воїнам, загалом – глорифікація воїнів та підтримка культу героїв); **тактика детального інформування співвітчизників про небезпеку і результати атак агресора та можливості виживання** (як Київ-інфо, Країна-інфо); **тактика інформування світу про загрози** (як на ЧАЕС, ЗАЕС, Каховському водосховищу, застосування заборонених видів зброї); **тактика інформування про злочини Росії** (на 14.03.2023 р. зафіксовано 71 147 воєнних злочинів, скоєних Росією на території України [9]); **тактика створення і розширення блоку союзників і зацікавлених у перемозі України країн** (варіюється і постійно розширюється); **тактика викриття і покарання ворогів та колаборантів** (розширюється й оприлюднюється «бавовняний список» СБ України); **тактика фіксації підтримки України світом** (матеріальної, військової, моральної); **тактика фіксації стривоженості світу очікуваним продовженням агресії щодо інших країн з боку Росії**; **тактика дорікання на адресу західного світу за недостатню допомогу Україні** (пряма нетрадиційна риторика Президента України, – згадки про прецедентні факти агресії і травми інших народів, вживання формул докору, прохання, благання, заклики («Що ви за нація? Якщо ви схибите перед цим викликом, то ганьба вам і сором», «Хіба ми багато просимо?», до істеблшменту Італії – «Не будьте курортом для вбивць»[8]).

Стратегія руху до перемоги просувається вісьмома тактиками: **тактика просування переможного наративу** («тільки разом – і тільки до перемоги», «українська воля переможе в цій війні»); **тактика просування ідеї повоєнної відбудови і розквіту України** («майбутнє після війни», «думаємо про відбудову України»); **тактика подяки лідерам і суспільствам світу за підтримку**; **тактика уславлення масового героїзму захисників і суспільства в цілому** (як лозунги «Слава всім нашим воїнам! Слава нашому народу – народу України! Слава Україні!», популяризація заходів, як марафонців Сергія Храпка і Олександра Шевцова «Із полум'я зродились!», пам'ятні мурали, марки Укрпошти, монети); **тактика просування ідеї міцності і нездоланності нашого народу** («сьогодні день сильних новин», «українці – нездоланні, непереможні, молодці», «попереду – новий тиждень незламності, хоробрості, сміливості та сили», «битися

заради України достойно, сміливо, міцно»); **тактика просування масштабної інформації про спочатку очікуваний, тепер – успішний наступ ЗСУ; тактика формування довіри до ЗСУ («Проходимо в укриття. Віримо в ЗСУ»); тактика подяки воїнам, волонтерам, усім членам суспільства (поіменна подяка з боку Президента України); тактика просування ідеї «змінюйся на краще відповідно до кардинальних змін у світі» («вдосконалюй і вдосконалюйся», «еволюціонуй або помри», «шукаймо нові технології, нові сенси, нових себе»); тактика постулювання презирства до ворога, приниження агресора («нелюди, раби, рашисти, лузери, жителі концтабору; орки, павуки, монстри»).**

Сумарні **інтенції** інформаційних тактик поточного періоду гарячої фази війни зафіксовані у такому діапазоні: виживання як збереження ідентичності українця і території держави Україна, консолідація та уславлення всієї спільноти, інсталяція ідеї неодмінної перемоги і повоєнного розквіту України, глорифікація воїнів, подяка українцям, які протидіють агресії, та союзникам; покарання ворогів і колаборантів, засудження байдужості й інертності у важкі для України часи.

Кожна оперативна тактика просувається переважно високо сугестивними засобами, окремі приклади яких наведені після тактик.

Дискурс війни і дискурс миру

Стратегії і тактики подаються через тексти, які складаються у наративи; односпрямовані наративи формують **дискурс війни і дискурс миру**. Обидва дискурси центровані щодо мегадискурсу самопрезентації України, який впроваджується **гранднаративом** – «Україна – демократична європейська країна, яка сьогодні зі зброєю в руках боронить свою незалежність, ідентичність, етнокод і генофонд, землю, а також захищає світові цінності»). Цей гранднаратив є основним способом вибудовування, за влучним висловом М. Томенка, «Українського світу» на противагу «руському міру» [6]. Зазначимо, цю думку політик обстоює з 2011 р. і до сьогодні.

Дискурс війни періоду гарячої фази агресії Росії проти України відкрив нові горизонти вербального, невербального, паравербального, мультисеміотичного впливу на аудиторію. Так, послання Президента України в ситуації офіційності будь-якого рангу засновані на прийомі розриву шаблонів, створенні меседжу про аномальність перебігу подій у світі і включають такі засоби: одяг мілітаристського стилю (вишиванку або футболку темно-зеленого кольору), неформальні жести (стиснутий кулак), манера поведінки (швидкий різкий крок), вид і вираз обличчя (передача емоцій виразом обличчя, кількаденна щетина), манера спілкування (короткотермінові виступи з вживанням простих комунікаційних цифрових систем за моделлю «селф-комунікації»), нетипове прощання (зникнення під час оплесків), різкий тон, спеціальні інтонації (від загрозливих до благальних), голос незвичного темб-

ру. Президент у цих промовах апелює здебільшого до емоції сорому за недостатню допомогу Україні з боку західного світу.

Гранднаратив агресора: Росія – **начебто «гравець першого ешелону на світовій арені, який за правом сильного вимагає перегляду світового порядку, геополітичного перерозподілу, зокрема, знищення України та приєднання до імперії захоплених земель»**. Гранднаратив агресора виріс із ключових наративів російської пропаганди, які, з посиленням на дані американського держдепартаменту, згадав Г. Почепцов: «Росія – “невинна жертва”», «Історичний ревізіонізм», «Колапс західної цивілізації неминучий», «Народні рухи – це спонсоровані США “кольорові революції”», «Реальністю є те, що хочеться Росії» [1].

Український гранднаратив дезавує **матричну мову** противника. Матрична мова, продукт індустрії свідомості, вербалізує штучно створену реальність. Матрична мова – гібридна новомова (рос. *новояз*) Росії, сформований історично закоріненими імперськими установками, концептамі-симулякрами, сюрреалістичними наративами і дискурсами-фальсифікатами. Як результат – на рівні десигнату подія стає «комунікативною подією», спосіб її презентації – симулякри (неоміфи, мислевіруси, фейки), вбудовані в ланцюжки конфліктуючих наративів як частини «цивілізації образів», а мовні засоби об’єктивації події демонструють високу трансгенність і сугестивність. Наприклад, зразок сугестивної складової матричної мови демонструє фрагмент тексту російського ідеолога О. Самсонова щодо майбутнього Росії: *«Або перезапуск Російського проєкту – з можливістю його проєктування на всю планету (за зразком Червоного проєкту): на основі базових принципів свободи, соціальної справедливості, гуманізму, традиційних цінностей і сім’ї, ідей антиколоніалізму і суверенітету, розвитку виховання і освіти, медицини і науки, формування позитивних ідеалів і образу майбутнього людства. Інакше нас всіх просто заженуть у варварський і тупиковий західний “новий дивний світ” цифрового концтабору, цілеспрямовано формований для прискорення депопуляції населення Землі»* (переклад наш, збережена авторська орфографія) [11]. Російська матриця представлена традиційно сфальшованим переліком цінностей (свобода і гуманізм, задекларовані нелюдськи жорстокою країною-агресоркою; антиколоніалізм і суверенітет, які начебто обстоює амбітна імперія), експансіонізмом («на всю планету», «населення Землі»), футуристичністю («майбутнє людства»), жорсткою опозитивністю викладу, високою сугестивністю (прописна літера у назві «Російського проєкту», перифраз СРСР з традиційною символікою кольору («Червоний проєкт»), експлуатація емоції страху («депопуляція»), мортальна метафора («цифровий концтабір»), гіперузагальнення («вся планета», «населення Землі»), перетворення суб’єкта в об’єкт («нас заженуть»), акцентований жирний шрифт усього тексту в оригіналі, інші.

Сугестивність і контрсугестивність інформаційних потоків гарячої фази російської агресії

Усі форми просування інформаційного потоку сьогодні мають ознаку високої сугестивності. Тож необхідність орієнтуватися в інформаційному потоці сьогодні ставить нас перед завданням осмислення засобів впливу – вербальної сугестії і маніпулятивності – як основної ознаки гібридної новомови агресора (матричної мови політикуму та пропагандистів Росії), а відтак – і перед необхідністю аналізу і використання нових форм контрсугестії воєнного часу в українському соціумі.

Сугестія (навіювання) – позаконтрольний раціональному мисленню вплив на підсвідоме людини, яка перебуває в стані легкого трансу, з метою імплантації вербальної, паравербальної, невербальної чи комбінованої інформації та подальшого програмування дій людини. В пропагандистській війні сугестія представлена своїм різновидом – маніпуляцією (впливом на користь сугестору і на шкоду сугеренду) і контрсугестивними формами спротиву впливу агресора.

Помилкою російських пропагандистів було уявлення про подібність вмісту підсвідомого українця і росіянина, в той час як вони демонструють принциповий незбіг. Вміст підсвідомого, який демонструє сьогодні російський соціум, демонструє стереотипи, відмінні від українських. Це **стереотипи мислення** (як стереотипи імперського мислення, неоархаїзації, фундаменталістського православ'я); **мовні стереотипи** (як активне спілкування переважно брутально образливою мовою; перекручування інформації до невпізнання: вживання етнофолізмів); **емоційні стереотипи** (демонстрація ненависті до українців, яка виходить за межі людського; страху наслідків контрдій з боку ЗС України, радість з приводу загибелі українців, навіть дітей; задоволення від матеріального відшкодування втрати годувальника *«дуже приємно отримати машину»*; *«вибухи в Києві – це свято»*; *«удар по Краматорську – просто шик»* (переклад наш. – Н.С.). Матері і дружини в Росії масово заохочують синів (чоловіків) до вбивства і гвалтування українців / українок, включно з українськими дітьми (привід: вони всі нацисти), – ця думка чітко висловлена українофобом Красовським [14]. Це **ментальні прототипи і концепти** (уявлення про «руський геополітичний код», які виформовуються у такі поняття, як уявлення про історичне і геополітичне право або імперське неоколоніальне мислення, антиамериканізм, презирливе ставлення росіян до європейських цінностей). Нарешті, це **поведінкові стереотипи, включно з сенсорними**, які відкривають глибини неусвідомленого – потужної рушійної сили дій агресора (постійне порушення законів війни і законів людяності, як атаки на цивільні об'єкти, тортури, катування, гвалтування, крадіжки, відмови брати полонених; череп українця у подарунок, або зафіксований факт відтинання голови живому українському воїну; фейки як послання на снігу трупами ворогів, начебто викладене українськими воїнами).

Інформаційне протистояння через битву наративів і впровадження різних дискурсів відбувається ресурсами сугестивного (маніпулятивного) впливу в таких різновидах: **вербальна сугестія** (наприклад, мислевіруси, знані як «лозунги, за які росіяни готові померти»: «*наша війна – священна, Крим (Херсонес, Сирія) – священні землі Росії*», «*Чорнорусія*» – про Африку, «*Один народ. Одна історія. Одна країна*» – долучення до китайського лозунгу 2013 р. «*Один пояс – один шлях*», «*Росія закінчується там, де закінчується російська мова*», «*межі Росії ніде не завершуються*», «*Росія кругом, де є руськіє*», «*у Росії немає меж, у неї є лише горизонт*», «*Росія – частина Глобальної Півночі*», «*Глобального Півдня не існує*», «*Росія піднімається з колін*», «*єдина і неподільна*», «*руський – більше, ніж національність, це світогляд*»), **паравербальна** (наприклад, трансляція через гучномовці в зоні бойових дій криків, болісного стогону жінок, дитячого плачу), **невербальна** (символи війни, як Z, SS, свастика, зігування; поширення перед атаками відео обезголовлення українських військовополонених), **комбінована** («*ЗА наших!*», «*Сила V правде!*»).

Вербальна сугестія в українських текстах має іншу природу. Наприклад, до малих, але концептуально вагомих інформаційних форм належать лозунги. Лозунги України містять чимало сталих, історично закорінених форм; нові лозунги втілюють ідею «ми-кола» («*За нашу и вашу свободу!*», «*Україна – це ти*», «*Наша сила – в наших людях!*», «*Україна починається з тебе*»), символічні ідеї («*Із полум'я зродились!*», «*Життя переможе смерть, а світ – темряву*», «*Все буде Україна!*»). З-посеред зазначених останнім часом активізувалася паравербальна складова як засіб сугестивного впровадження інформації, це особливо помітно у промовах політичних інфлуенсерів і військових діячів першого рангу.

Вербальна сугестія – спосіб просування необхідної нам або ворожої нам інформації на рівні концептів («*дерашизація*», «*дерусифікація*», «*деокупація*», «*деколонізація*»), текстів (як історичні виступи лідерів держав або їх провідних ідеологів), малих інформаційних форм (неоміфів, як російські неоміфи «*руська весна*», «*Крим – колыска “руського православія”*», «*друга армія світу*»), мотиваторів (написів у київському метро (їх 20), як «*Найтемніша ніч – перед світанком*», «*Станція вільних людей незалежної України*»), наративів (до прикладу, наратив про героїчне протистояння України імперії, яка загрожує світовому порядку / ворожий наратив про начебто необхідність захисту світу від українського нацизму), які формують дискурси.

До гарячої фази війни російські агресори демонстрували такі інтенції населенняцентричної війни в наративах щодо України: приниження сугеренда, хаотизація його світу, підвищення горизонту зла, утримання сугеренда в ідеологічних кліщах старого і нового гатунку (описані нами раніше [4]). Наприклад, приниження гідності носія української мови і самосвідомості українця набувало таких сугестивних форм: транслітерація та зумис-

на глумлива русифікація і перекручення слів і словосполучень української мови: *щевмерлики, свидомые*; граматичні (на *Украине, в Донбассе*) та лексичні (*украинская трезубая вилка*), включно з інвективами (*бандерлоги*), маркери меншовартості і зневаги України (*«немає такої країни, як Україна. Є країна Росії»*); використання ресурсу графем: рядкової літери замість прописної з функцією приниження предмета опису: *так называемый майдан*, використання ресурсу граматичних форм: множини замість однини: *жить без бандер*, однини замість множини: *украинский и русский народ*. Ці та аналогічні сугестивні прийоми російські медіа демонструють і сьогодні, але нині в умовах воєнних успіхів України, зокрема, на інформаційному фронті, вони вже не складають системи, виглядають еклектичними, повторюються і демонструють розгубленість російських пропагандистів.

Українські форми сугестивного впливу, навпаки, масово з'явилися з початком гарячої фази війни і склалися у продуману систему просування необхідної інформації, виформувалися у систему контрсугестивного захисту.

Активними стали такі сугестивні прийоми просування необхідної інформації: написання слів з малої літери замість великої (*Путін, Росія*), фонографічні засоби (*rossia, pyzzkii*); використання етнофолізмів (*русня, русаки, московити, мокишанці*); граматичні викривлення (на *Росії*); використання безреферентних імен, або слів без конкретного змісту (*кримський міст «всьо», хтось поцілив у кораблі*); кружляння навколо предмету іменування, деномінація події (*сталася бавовна, завітала бавовна, якийсь хлопок, недопалок упав*); рамка модально-часового континууму (*ми вже перемогли*); когнітивні метафори (*орки, орда, Росія – не ведмідь, а облізлий пес*); гібриди (*путлер, запоребрики, рашисти, дерашизація*); залучення сакральних сутностей (*мавки, козотопські відьми*); позитивна самопрезентація (*ми – класні, українці – неперевершені, нація незламних, вільних, сім'я, браття; ранок вільної країни*); сегментна ідентифікація (*хто не поділиться відео, той не українець*); мислевіруси (*не друга, а двадцять друга армія світу*); трюїзми (*добро переможе зло, як світло темряву*) та інші. Сугестивні прийоми впровадження інформації українськими менеджерами інформаційного потоку демонструють і парадигмальну (на рівні варіативності типології засобів сугестивного впливу), і синтагматичну (на рівні варіативності форм одного сугестивного засобу) системність.

Кожна людина має систему психологічного захисту, яка забезпечує цілісність особистості і заважає некритичному сприйняттю зовнішньої інформації. Для зниження толерантності системи захисту використовують психотехнічні прийоми, спрямовані на санкціонування, наведення та утилізацію трансу – зміненого стану свідомості. До інформаційного блоку (концепту, тексту, наративу, топіка, малих форм (мислевіруси, неоміфи, лозунги, стереотипи, мотиватори, демотиватори, меми) імплантують засіб наведення трансу («ми», «наш» – вербалізатор ідеї спільного кола; «щось

страшне», «сталось неоправне» – слабо референтний розпливчастий емоційгени; «священний», «створили неоміф» – сфера сакрального; «серце», «любов» – позитивно маркована лексика, – загалом понад 80 типів). Некритичне сприйняття інформації людиною дорівнює внутрішній згоді на сугестивний вплив, тобто сугестія, за винятком граничних випадків обмеження волевиявлення особистості, приходить як аутосугестія. Якщо її не взяти під контроль, не здійснити контрсугестивні дії, вона починає керувати думками і вчинками людини. Тому контрсугестія є вибудовуванням фортеці особистого захисту для недопущення недостовірної, руйнівної, патогенної інформації. Причина недостатньої дієвості довоєнних форм контрсугестії полягає в інтенсифікації та ускладненні інформаційного потоку, урізноманітненні форм сугестії за рахунок не лише вербальних, але й паравербальних, невербальних, комбінованих мультисеміотичних сугестивних прийомів.

Під час гарячої фази війни, як показав досвід України, до дієвих форм контрсугестії увійшли: відстоювання етнічної ідентичності, зокрема, через мову і культуру; відмова від комплексів (комплексу провини, комплексу залежного, комплексу меншовартості – «українці – гордість світу!»); формування українця як складної людини, яка здатна самотійно осмислювати авторитетні аналітичні, включно з альтернативними, джерела різними мовами та надавати їм раціональну, а не емоційну оцінку; гумор і оптимізм за будь-яких обставин; вміння ідентифікувати сугестивні (маніпулятивні) засоби впливу на сугеренда («перемовини врятовують життя – перемовини лише продовжать час війни»); зміцнення «ми-кола»; трансформація негативного дискурсу в позитивний або нейтральний («рішення щодо Бахмуту залежатиме від реальної ситуації»); пониження іміджу сугестора («лавров», «путлер», «картопляний фюрер»); відвертість у спілкуванні з соціумом, залучення соціуму до вирішення державних проблем, максимальне використання цифрових ресурсів (наприклад, Дія, Країна-інфо, Київ-city на Вайбері, цифрових сторінок установ, політичних та військових діячів), пошук і споживання терапевтичних текстів, зокрема, мотиваторів («Зміїний – вільний острів вільної України»; «щоденно під час контрнаступу – ідемо вперед»; «585... днів повномасштабної війни – і жодного дня слабкості!»).

Найціннішим здобутком практичної контрсугестії вважаємо нові медійні форми контрсугестії, а головне – народжені спротивом згуртованої нації мультисеміотичні та словесні форми контрсугестії громадянського суспільства, зрощені в надрах соціуму.

До медійних форм контрсугестії належать «формули оптимізму» («відсьогодні щонеділі ми збиратимемо для вас головний позитив за тиждень»); формули випередження словом («Тактика ракетного терору Росії вже зазнала поразки»), формули глорифікації України та українців (в метро – «станція вільних людей незалежної України», «героїчний спротив України», «Ранок великої країни» – заставка на Прямому каналі); формула поза-

часової віртуалізації участі пересічного українця в подіях (описи героїчних вчинків полеглих, співчуття та подяка їхнім сім'ям; описи героїчних вчинків воїнів та цивільних, «Ворог, «Відновлення»); *формули єдності* (залучення українців до масової участі в кібервійськах, формах допомоги фронту, терапевтичний контент тіктоку «коди українства»), прості за викладом *відомості про поточний стан збройного протистояння, поточне буття країни, допомогу Україні ззовні* (Країна_інфо: «Ми говоримо правду» (Д. Кулеба); інші, представлені оперативними тактиками.

До форм контрсугестії, сформованих у надрах громадянського суспільства, належать такі: створення численних патріотичних муралів, інсталяцій, графіті, професійних та аматорських малих форм музичних, віршових, прозових творів; перетворення слідів від куль на зображення квітів; зображення ікон на стінах укриттів; поширення в публічному просторі авторських молитов; листів на війну і листів з війни; професійні та аматорські мистецькі форми, включно з унікальними, як розмальовування уламків збитих ракет, потягів залізниці і метро; виготовлення трамваїв з металу легендарної Азовсталі. Особливу роль відіграють в період гарячої фази війни гумористичні форми, центральне місце з-посеред яких посіли сьогодні меми, а з-посеред сугестивних форм просування контрсугестивної ідеї в мемах – інсталяція кореневих інстинктів (стосовно збереження етнокоду і мови), соціопсихічних домінант (хазяйновитості, цінування свого, любові до рідної землі, згуртованості, гуманізму), вираження довіри до ЗС України, презирство до ворога і глузування з нього.

Висновки

Опис сугестивних і контрсугестивних форм впровадження інформації під час гібридної війни російських агресорів проти України, включно з гарячою фазою війни, є практично цінним в поточний момент гострих цивілізаційних викликів не лише в європейському регіоні, але й повсюдно у світі. Завдяки сугестивним методикам інформація легко опановує розум сугеренда і просуває нові смисли, які вибудовують новий каркас буття особистості і спільноти, тому інформаційний контент та його структура належать до найважливіших засобів досягнення Україною перемоги.

Література

1. Почепцов Г. Без України Росія стає азійською державою і втрачає свою могутність. Детектор Медіа, 01.10.2022. URL : <https://detector.media/infospace/article/203329/2022-10-01-bez-ukrainy-rosiya-staie-aziyskoyu-derzhavoyu-i-vtrachaie-svoyu-mogutnist>.
2. Почепцов Г. Уривок із книги «Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії». Детектор Медіа, 25.10.2021. URL : <https://detector.media/>

withoutsection/article/195127/2021-12-25-uryvok-iz-knygy-toksychnyy-infoprostir-yak-zberegty-yasnist-myslennya-i-svobodu-dii.

3. Слухай Н. Склад і структура ідеологічної матриці російських медіа. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія. Київ: НА СБ України, 2021. С. 13–25.

4. Слухай Н. Симулякри в контексті теорії інформаційного викривлення світу: сугестія і контр сугестія. *Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії* : монографія. Київ: Нац. акад. СБ України, 2018. С. 124–176.

5. Слухай Н. Лінгвістичні маркери світоглядної маски суб'єкта масмедійної інтеракції. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія. Київ : НА СБ України, 2018. С. 355–401.

6. Томенко М. Збереження «українського світу» – головне завдання демократичних сил. *Обозреватель*, 16.01.2011. URL : <https://www.obozrevatel.com/news/tomenko-zberezhennya-ukrainskogo-svitu-golovne-zavdannya-demokraticnih-sil.htm>.

7. Томенко М. Екоцид як міжнародний злочин російської орди проти довкілля України. *Обозреватель*, 26.05.2023. URL : <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/ekotsid-yak-mizhnarodnij-zlochyn-rosijskoi-ordi-kraini-terorista-proti-dovkilliya-ukraini.htm>.

Джерела

8. Адамс П. «Сором вам і ганьба». Як промови Зеленського дають йому підтримку Заходу. *BBC News Україна*, 21.03.2023. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60858148>.

9. Галка Н., Ізвозікова А. В Україні зареєстрували понад 71 тисячу воєнних злочинів з початку вторгнення РФ – Офіс генпрокурора. *Суспільне*, 14.03.2023. URL : <https://suspilne.media/413421-v-ukraini-zareestruvali-ponad-71-tisacu-voennih-zlociniv-z-pocatku-vtorgnenna-rf-ofis-genprokurora>.

10. Лисянський П. Ментальна війна Росії проти України. *LB.UA*, 05.10.2021. URL : https://lb.ua/blog/pavel_lisianskiy/495524_mentalnaya_voyna_rossii_protiv.html.

11. Самсонов А. Угроза варваризации России. *Военное обозрение*, 2022. URL : <https://topwar.ru/223836-ugroza-varvarizacii-rossii.html>.

12. Скоморохов Р. «Годовщина – это сложно». *Военное обозрение*, 2022. URL : <https://topwar.ru/211933-godovschina-jeto-slozhno.html>.

13. Чернышов Е. Как нам выиграть понятийную войну за Украину. *Военное обозрение*, 2015. URL : <https://topwar.ru/76546-kak-nam-vyigrat-ponyatiynuyu-voynu-za-ukrainu.html>.

14. Шепель І. Пропагандист Красовський знову заявив, що українських дітей треба вбивати: обурився навіть зрадник Кива. *Обозреватель*, 23.05.23. URL : <https://war.obozrevatel.com/propagandist-krasovskij-snova-zayavil-chto-ukrainskih-detej-nuzhno-ubivat-vozmutiliya-dazhe-predatel-kiva-video.htm>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДСИЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

1. Треба широко тиражувати якісну аналітику, особливо стосовно природи поточної війни (визначення війни як війни ідентичностей, війни на лінії цивілізаційного зіткнення, екзистенційної війни Росії із західною цивілізацією, до якої належить Україна). Важливо також подавати якісний коментар щодо фіктивного змісту порожніх понять *«росіяни» на території України, «донецькі / луганські народи»*, подібних (доречною тут виглядає популяризація Указу Президента «Про історично населені українцями території РФ», посил якого – в дезавуванні порожніх понять, як *«росіяни на території України»*).

2. Війна за збереження ідентичності вимагає підживлення установок українського соціуму для підсилення колективної когніції народу: пропаганди сторінок славетної історії українства, досягнень української науки, особливо в персоналіях українців, які російська і навіть англійська версії Вікіпедії подають російськими, та української культури. Сторінки Вікіпедії мають редагуватися постійно, зважаючи на інформаційний попит на ці сторінки у світі. Особливу роль відіграє висвітлення теми авторів і творів сучасної української літератури, кінематографа, інших видів мистецтва (інформації про виставку 300 картин Івана Марчука у Відні, номінацію на нагороди кінострічок, популяризацію досягнень українців в удосконаленні військової техніки та напрацюванні непересічних шляхів відсічі ворогу). Поняття *потужність* та *унікальність* українського культурного простору треба заповнювати фактами, яких безліч.

3. Потрібен грамотний контроль і корекція інформаційного потоку на всіх рівнях. Потік має бути комплементарним установкам українців.

Українські концепти асиметричні російським: в масмедіа треба подавати інформацію, яка розбудовує **українські концепти ідентичності** (протилежні російським концептам «імперського вивищення і зверхності»), **концепти рішучої потужної відсічі, захисту** (протилежні російським «концептам агресії»), **концепти віталізму, або життєстверджувальні** (протилежні російським «мортальним» концептам). Так, цивілізаційно чужорідними українцям є детальні натуралістичні описи картин смерті, натуралістичні мортальні метафори (вміст емоційної мапи українця дуже відрізняється від російської). Об'єктивація (ословлення) українських концептів, межа припустимого в об'єктивації думки також традиційно відрізняється: називати ненову військову техніку, передану іноземними партнерами, «літаючим мотлохом» неприпустимо.

4. Оперативні тактики повинні бути зорієнтовані на стратегію. Для підтримки оперативних тактик треба розвивати позитивні тенденції ословлення світу: військовий неймінг на етнічному підґрунті (як ударні frv-дрони «Дикі Шершні», новий український підводний дрон «Марічка», підрозділ «Дике поле»); неймінг глорифікації українців та України (пам'ятні знаки Нацбанку, як «Країна супергероїв», пам'ятні марки Укрпошти, впроваджувати форми вшанування пам'яті загиблих, як у Києві на екранах Gulliver); розбудовувати тактику «життя триває»

(як інформація про нові мости, відбудови, військово-технічні досягнення), тактику наближення перемоги (інформація про масштабні перемоги, про асиметричні удари вглиб ворожого тилу), підтримка тактик «ми-кола», «ми єдині, згуртовані, сильні» та «неймовірна Україна». Малі інформаційні форми повинні також працювати на стратегію (фіксуємо зниження активності продукування мемів з боку населення, мислевірусів, лозунгів, мотиваторів з боку масмедіа). Нагальною є потреба у технічно спроможній креативній групі швидкого реагування мемами та мислевірусами на фейки і неоміфи ворога. Так само нагальною є потреба у створенні творчого колективу, який системно продукував би терапевтичні тексти для населення, вразливих груп і чутливих тем українців.

5. Форми сугестії з боку ворога потребують кваліфікованого коментаря (імітація підтримки окупації жителями; фіктивні герої Росії, створені нарацією, так само як і фіктивна історія, псевдофакти сфери науки і культури; меліоративні крестемпоральні лозунги поточних подій Росії («горжусь, верю в будущее»), безреферентні та слабкореферентні іменування з боку російської політичної верхівки («наши освобожденные исторические земли», «западные способы дестабилизации хорошо известны») і подібні. Форми сугестії з нашого боку потребують розвитку та вдосконалення.

6. Розбудови потребують усі форми контрсугестії в українському соціумі – як медійні, так і сформовані у надрах громадянського суспільства.

«БИТВА НАРАТИВІВ» У МЕДІАПРОСТОРІ УКРАЇНИ ВОЄННОЇ ДОБИ¹

Олена СНИТКО

Вступ

Від початку російської гібридної агресії українське суспільство пройшло складний і майже стихійний шлях щодо організації протидії інформаційним впливам. Безконтрольність інформаційного простору, серед іншого, на думку фахівців, свого часу «стала причиною втрати цілісності Держави та неоголошеної війни на її сході» [1, с. 4], яку було розпочато агресором через суттєві демократичні соціально-політичні зміни в українському суспільстві. Інформаційна політика країни в попередні роки була спрямована скоріше не на захист національних інтересів, а на «просування інтересів правлячих еліт та фінансово-промислових груп» [1]. У перші роки російської агресії на сході України розпізнавання фейкової інформації та інших антиукраїнських інформаційних впливів відбувалося майже стихійно, без належної державної підтримки, а дії громадянського суспільства, спрямовані за захист інформаційного простору України, були, скоріше, кроками фахівців-аматорів, які розуміли загрозу інформаційно-психологічного протистояння для подальшої долі країни. Виклики та ризики епохи постправди, помножені на реалії консцієнтальної війни в умовах масштабної російської гібридної агресії породжували хаотизацію свідомості українського соціуму та знижували «когнітивну опірність» Держави [24, с. 26].

Суспільство зіштовхнулося з раніше небаченим типом семіотичної та смислової зброї, який системно використовувався в гібридній війні проти України. Події, що стрімко відбувалися з кінця 2013 р., а особливо з квітня 2014 р. (початок збройного конфлікту на сході України)², примусили українську владу переглянути вектори захисту української державності, визнавши інформаційний напрямок одним із домінантних, значущість і важливість якого необхідно оцінювати на одному рівні з функціонуванням силових інституцій СБО України. Просування українського суспільства на шляху розбудови системи інформаційного захисту країни визначалося такими знаковими документами, як Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» (12.01.2015 р.): 6 запропонованих у цьому документі реформ були пов'язані саме з інформаційною політикою країни; оновлена Стратегія національної

¹ Матеріал частково представлений у двох статтях автора [20; 21].

² Періодизація російсько-української війни здійснюється відповідно до рекомендацій ГШ ЗС України (лист МОН № 7/32-23 від 26.01.2023 до закладів вищої освіти України).

безпеки (26.05.2015 р.), Доктрина інформаційної безпеки (25.02.2017 р.), Стратегія інформаційної безпеки (28.12.2021 р.) та ін.

Як стверджує Г. Почепцов, «політичні, економічні та військові перемоги куються і відбуваються не тільки в фізичному просторі, а й у свідомості людей, тому перехід до нового інструментарію [інформаційного захисту] неминучий. І цей перехід вже зроблений низкою країн. ...це головний інструментарій будь-якої демократичної держави, оскільки засоби примусу в ній не виконують тієї ролі в державному управлінні, як це має місце в тоталітарних країнах» [17, с. 2]. Таким інструментарієм в Україні стала розбудова СК.

Дослідження законів і векторів розгортання СК загалом та антиукраїнських наративів як тригера інформаційного протистояння останнім часом набуває рис системності та певної послідовності, бо саме воно дозволяє окреслити вектори когнітивної війни.

Ворожі наративи другого етапу російсько-української війни

Наративні технології є одними із найефективніших способів впливу на людину. Ось чому саме вони перебувають в епіцентрі досліджень *лінгвістики гібридної війни* як окремого напрямку сучасного українського мовознавства.

Найтипівішими антиукраїнськими наративами другого етапу російсько-української війни перед початком широкомасштабного вторгнення на територію України, за результатами моніторингу Українського кризового медіацентру були такі: «Україна – це недодержава, держава, яка не відбулася (*failed state*)», «Україна знаходиться під зовнішнім управлінням, вона є маріонеткою Заходу», «В Україні процвітає фашизм», «В Україні здійснюється русофобська внутрішня політика» [23].

Кожен із типових антиукраїнських наративів реалізувався в сукупності своїх варіантів, які відтворювалися з достатньо великою частотністю у певний період часу.

Фахівці розрізняють так звані антизахідні та проросійські наративи, які тлумачать події у вигідному для РФ напрямку. Серед останніх найпоширенішою категорією напередодні 24.02.22 були звинувачення України в ескалації воєнних дій на Сході («Україна не виконує Мінські угоди», «Україна зриває перемир'я», «Українська армія планує наступ»), а також наратив «Україна вчиняє репресії» (мова йде про маніпуляції проти санкцій щодо проросійських політиків та медіа) (скріншот 1).

Усі типові наративи та їх варіанти утворювали єдину ідеологічну змістову матрицю, в якій усі складники поєднувалися у намаганні здійснити масований вплив на свідомість людей.

Антиукраїнські наративи є типовим продуктом постправди. На думку фахівців Українського кризового медіацентру, «формування наративу від-

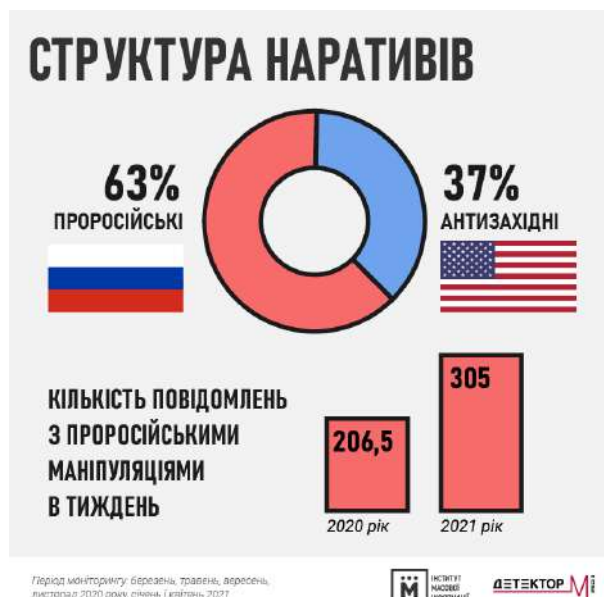
бувається не стільки за рахунок фейків (які також у нього входять), скільки шляхом різного роду маніпуляцій, виривання з контексту та – і це основне – підбором і висвітленням інформаційних приводів, які підтримують бажаний наратив, та ігноруванням подій, що не вписуються у його рамки. Велику роль у цьому відіграє саме дисбаланс між негативом і позитивом: постійне висвітлення та обговорення виключно негативних новин, які цілком можуть бути правдивими, спотворює бачення ситуації глядачем. Факт стає другорядним елементом новини, основним стає бачення наратора» [23].

Скриншот 1. Російські наративи напередодні 24.02.2022 [5]

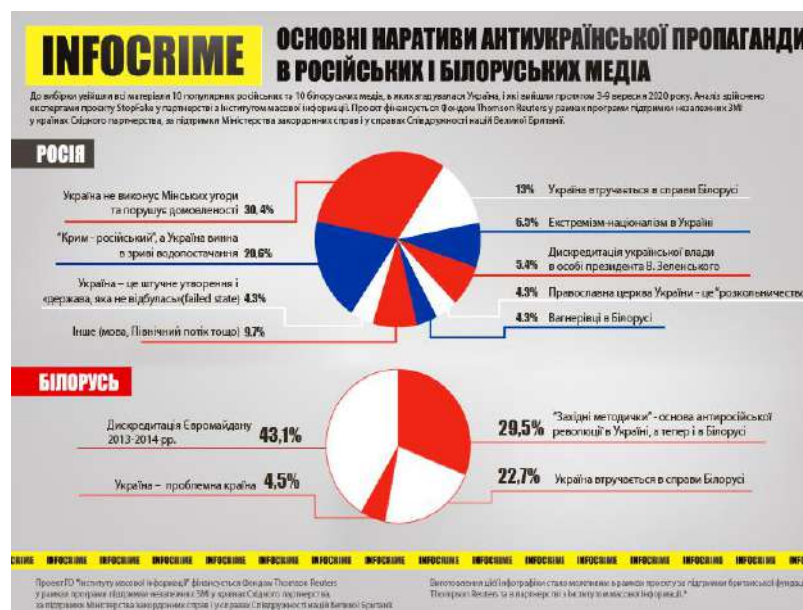
Масовану «атаку» антиукраїнських наративів у різних ситуаціях протистояння можна спостерігати як інформаційну «прелюдію», психологічну підготовку соціуму до розгортання подальших подій, спрямовану на створення так званої «громадської думки», на виправдання реальних агресивних рухів, які було розпочато 24.02.2022. Аналіз змісту поширюваних наративів дає змогу прогнозувати подальші реальні дії противника. Порівняймо кількісні показники розповсюдження антизахідних та проросійських наративів в Україні. Дані Інституту масової інформації вражають: у передвоєнну добу спостерігається суттєве домінування проросійських наративів порівняно з антизахідними: 63 % проти 37 %. Поступово, з наближенням третього етапу війни, кількість повідомлень з проросійськими маніпуляціями зростає: 206,5 повідомлень на тиждень 2020 р. проти 305 повідомлень – у 2021 р. (скриншот 2) [5].

Це свідчить про підготовку агресора до широкомасштабної війни – так званої «спецоперації», яка мала пройти (на думку керівництва РФ) за підтримки проросійськи налаштованого населення України.

Скриншот 2. Структура наративів у період 2020 та 2021 рр. [5]

Одночасно з обробленням українських споживачів інформації проводилась масована інформаційна атака на мешканців РФ та Білорусі, метою якої було нагнітання ненависті до України та спотворення реальності (скриншот 3).

Скриншот 3. Наративи антиукраїнської пропаганди в медіа РФ і Білорусі [45]

Абсолютно зрозуміло, що антиукраїнський вимір російської пропагандистської індустрії цього періоду передбачав руйнування державності України, укріплення проросійських, проімперських поведінкових моделей, знецінення демократичних настанов українців та їх проєвропейської і прозахідної орієнтації. Ось чому надважливим було створення системи заходів протидії в інформаційному просторі України, яка мала розроблятися екс-

пертами і спиратися на затверджену на державному рівні концепцію. Саме тому нагальною потребою українського суспільства стала побудова системи СК (передусім Держави та українського суспільства й України із зовнішнім світом), які були б спрямовані на підвищення когнітивної стійкості українського суспільства та забезпечення позитивного сприйняття України у світі.

Незважаючи на важливі кроки у розбудові СК в Україні, розроблені доктрини страткому органами державного управління (МЗС України, МО України), позитивний досвід проведення інформаційних кампаній (наприклад, інформаційна підтримка надання автокефалії Православній церкві України у 2018–2019 рр.), не можна не погодитись з експертами Національного інституту стратегічних досліджень у тому, що сьогодні не достатньо опрацьованими залишаються питання формування та використання стратегічних наративів як ключового контентного елементу інформаційної діяльності Держави і їх просування в ЦА (внутрішніх та зовнішніх), визначення гранднративу, який є основою ідеологічної матриці інформаційної діяльності [7].

Важливим питанням розгортання СК в Україні було і є усвідомлення змісту та характеру **гранднративу**, який має бути основою ідеологічної матриці Держави. На наш погляд, ним в системі СК в Україні є **наратив ідентичності**. Цей наратив описує фундаментальні ознаки та цінності самобутньої й унікальної української нації, яка виборола і захищає свою державність у європейському політичному просторі. Статус цього гранднративу обумовлений як історичним минулим України (відсутністю державності на багатьох етапах розвитку етносу, насадженням імперської ідеї «триєдиного народу»), так і напруженим сьогоденням, пов'язаним з агресією РФ, а також – омріяним майбутнім українського соціуму – входженням до європейської спільноти. За своїм змістом він «перекриває» практично усі ключові антиукраїнські наративи, які розповсюджуються розпропагандою, зокрема проросійськими медіа в Україні, забезпечуючи когнітивну опірність суспільства в умовах інформаційно-психологічного протистояння. Розмірковуючи про зміст українського гранднративу, Я. Верменич [2] посилається на продуктивну думку С. Плохія, який сприймає історію України (відповідно – українського етносу) як «цивілізаційний і культурний кордон, що збагачує історію Європи» [15, с. 5].

На думку відомих фахівців Національного інституту стратегічних досліджень Б. Парахонського і Г. Яворської, «в українському суспільстві внаслідок історичних і культурних обставин сформовано різні дискурсивні моделі безпеки, пов'язані з ідентичністю Держави та її суверенітетом. Розуміння **ідентичності** коливається від затвердження відносної чи абсолютної окремішності від інших до майже повного ототожнення себе з іншим народом. Зокрема, формула «триєдиного народу», яку подобають прихильники

російського імперіалізму, була досить поширеною в українських суспільних уявленнях, оскільки століттями підтримувалась імперською владою. Однак, на її основі неможливим є створення власної Української держави та встановлення міжнародної суб'єктності та ідентичності» [13].

Підкреслимо, що саме на запереченні ідентичності українського народу будується «концепція» про «єдиний народ» та «російську ідею» сусідньої країни. Осмислення, розуміння факту окремішності української нації та її європейського майбутнього набуває статусу ключового питання державотворення, воно стає стрижнем подальшого розвитку України (кейс 1).

Кейс 1 Україна переможе. Відомий американський дипломат Курт Волкер про українську ідентичність [22]

Після останнього вторгнення Росії в 2014 р. та захоплення Криму українська національна ідентичність вигартувалася у горнилі самооборони. Українці знають, хто вони, ким вони не є, і готові воювати. На поглинання Росією вони не погодяться. Молоді люди сповнені рішучості будувати прозахідну, демократичну та європейську Україну. (Опитування громадської думки минулого місяця показало, що 67 % українців зараз виступають за членство в Європейському Союзі, а 59 % хочуть членства в НАТО.) Вони уособлюють майбутнє України, і Росія не може цього змінити. Російський народ не керує своєю державою: він підданий. Але український народ контролює свою владу: українці – громадяни. Це фундаментальне розуміння – що народ обирає собі владу, а не влада формує собі підданих, – глибоко вкорінена в Україні сьогодні. Це розуміння не зруйнуєш іноземним – тобто російським – військовим завоюванням. Це ідеал, у який вірять і росіяни, але вони безсилі втілити його в життя.

Уже перед початком масштабного вторгнення РФ на українську територію наратив ідентичності стає ключовим у системі СК України. Визначеному гранднаративу підпорядковані та інші проукраїнські стратегічні наративи. Д. Золотухін, спираючись на свій практичний досвід у розбудові страткому в Україні, зазначає, що українські наративи з'являються не як інструмент діяльності державних органів, а як результат роботи експертного середовища шляхом тестування багатьох різноманітних ідей¹. Дослідник справедливо підкреслює суто демократичний шлях формування системи стратегічних наративів у вільному суспільстві. Слушним видається також висновок Д. Золотухіна про те, що в основу українських стратегічних наративів має бути закладена *ідея перемоги, яку «неможливо здобути без вирішальної битви»* [9]. Яскравим прикладом стратегічного наративу, який

¹ Зазначимо, що саме тому розбудова Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки України видається дуже важливим кроком, як і підготовка кваліфікованих кадрів відповідного профілю.

відповідає визначеним ознакам, була, наприклад, історія про непереможних українських вояків – захисників Донецького аеропорту – Кіборгів.

На нашу думку, саме цей наратив (і подібні до нього) спрацював у психологічній підготовці українського суспільства до рішучих дій у найважчий період перед початком третього етапу російсько-української війни у лютому 2022 р. Абсолютно справедливим вважаємо висновок про те, що так звані «позитивні» наративи – ефективний спосіб протидії розпропаганді.

СК передбачають передусім вміння формувати і розповсюджувати такі сюжети та історії, які б не тільки активно «перекривали» деструктивні впливи противника, але й створювали альтернативну «рамку», тобто розповідали про сильну духом Україну, яка гідно долає труднощі й перешкоди. Як приклад можна навести наративи, що напередодні третього етапу війни широко розповсюджувалися в інформаційному просторі України та світу: ***«У ситуації безпрецедентної небезпеки українці демонструють гідність, високий моральний дух і збираються дати відсіч агресору», «Українське військо демонструє високий моральний дух і налаштоване на рішучу відсіч спробам Росії встановити диктатуру в Україні»*** [21].

Сучасний інформаційний простір – це сфера «битви наративів». Виникнення дієвого стратегічного наративу викликає появу контрнاراتиву, який має на меті знецінення впливу попередньої оповіді та її варіантів на свідомість та почуття ЦА. Механізми створення контрнاراتиву не передбачають симетрії, його мета – перепрограмування позитивного впливу, блокування мотиваційного потенціалу реципієнтів. Так, як реакція на широко розповсюджені в українському та світовому інформаційному просторі стратегічні наративи готовності України до супротиву досить швидко агресором був вкинтий контрнاراتив – залякування (та його варіанти), який замість гордості та піднесення мав викликати почуття зневіри та страху. І робилось це не від імені очільників РФ, але за їх безпосереднім режисерським планом. В інтерв'ю одіозному російському пропагандисту В. Соловйову, яке масово тиражувався різними медіа, Лукашенко заявляв, що ***Україна не зможе успішно протистояти військам Росії та Білорусі***, а трохи згодом відкрито ***декларував кроки економічного придушення України*** (кейс 2).

Кейс 2

Заяви Лукашенка щодо війни в Україні [37; 39]

«Україна ніколи з нами не воюватиме: ця війна триватиме максимум три-чотири дні. Там не буде кому проти нас воювати.

Ті, кого там показують із цими дерев'яними автоматами, як вони тренуються... Так ми зараз вийдемо з тобою до сусідньої зали, знімемо на мобільний телефон тренування це і покажемо...».

«ОДКБ що показало – поки вони там розгорнуться і перешлють сюди якісь війська, ми вже стоятимемо біля Ла-Маншу. Вони це знають».

«У Європі буде простіше. Вони що, цього не бачать? Вони розуміють, що безперспективно з нами воювати, насамперед з Росією. Ми не говоримо про ядерну якусь та іншу зброю. Але нас краще не чіпати. Нас не чіпайте».

Самопроголошений Президент Білорусі Олександр Лукашенко заявив, що у випадку ескалації конфлікту між Києвом і Москвою Білорусь припинить постачання палива і електроенергії в Україну.

«Якщо ви (Україна – ред.) зіткнетеся з Росією, ми будемо не з вами. Ми відріжемо всякі поставки не тільки ПММ (паливно-мастильні матеріали – ред.), з Росією разом і електрику».

Буквально за декілька днів очільником РФ *на найвищому дипломатичному рівні* запускається наратив **згвалтування України**, який за змістом, за формою та контекстом вживання цитованої Путіним фрази шокує світову громадськість (кейс 3).

Кейс 3

У Білому домі відреагували на заяву Путіна щодо України [44]

У Білому домі прокоментували слова Президента Росії Володимира Путіна «Подобається не подобається – терпи, моя красуне». Так, на запитання щодо фрази Путіна, яку багато російськомовних громадян сприйняли «як жарт про згвалтування», речниця Білого дому Джен Псакі, заявила, що будь-який жарт про **згвалтування** викличе обурення у всіх в американському уряді. «Ми ніколи не стримували занепокоєння щодо неправдивості деяких заяв, що виходять з вуст Президента Путіна та представників російського керівництва, а також войовничої риторики, що виходить із їхніх ротів».

Мета наративів-залякувань зрозуміла: вони мали здійснити деструктивний вплив на свідомість людей, змінити психоемоційний стан ЦА, відкрити шлюзи для маніпуляцій та зміни поведінкових моделей українського соціуму і як результат – дестабілізації країни. Зрештою, «битва наративів» – це і є боротьба за утвердження певної поведінкової моделі. Противник обирає за основу жорстке інформаційно-психологічне протистояння (гібридну війну, консцієнтальну війну), «щоб змінити поведінку людей і підштовхнути українців до вибору між захистом своєї Держави або потуранням агресору»; це конфлікт людських поведінкових уподобань [16, с. 168].

В історії України так зване «упокорення» нації відбувалося різними шляхами – «вогнем і мечем», шляхом фізичного знищення найкращих представників народу – носіїв духовних цінностей, шляхом голодомору, шляхом руйнування духовних святинь та церкви. Саме спроба руйнування української ідентичності стає епіцентром гібридної війни. Ось чому всі антиукраїнські наративи в основі своїй спрямовані проти українського гранднاراتиву – наративу ідентичності, а переважна більшість проукраїнських наративів мають на меті утвердження ідеї існування та розвитку української державності (кейс 4).

**Фрагмент статті Д. Лубківського
для американського видання The National Interest [30]**

Українці відкинули «російську ідею» – ревізійністську концепцію, яку Путін намагається нав'язати своїм сусідам. «Ви – росіяни, не українці», – написав Путін в липні 2021 р. в статті, яка в багатьох на Заході викликала іронію і сміх. Ревізіонізм Путіна відкидає українську ідентичність і державність. Головна теза статті проста: Україна повинна назавжди залишитися васалом Росії. Втім, сам факт, що Путін не може знайти жодного іншого рішення для відносин з Україною, ніж погроза зброєю, – це провал «російської ідеї». Тим часом, світ відкриває Україну та її національну ідентичність. Ще ніколи досі в українській історії Захід так одностайно не боровся за нашу Державу. Повернення України до світової історії та гідного місця в Європі – це один з найбільших страхів російських царів, радянських диктаторів і сьогодишнього керівництва Росії, бо змушує до майже непосильної справи – реформування їх власної країни.

Третій етап російсько-української війни, розпочатий РФ 24.02.2022, мав на меті повну ліквідацію України як держави. Від напівприхованого декларування своїх цілей агресор перейшов до воєнного втручання, вбивств українців як на фронті, так і на тимчасово окупованих територіях. Російсько-українська війна у її новому вимірі докорінно змінила уявлення про стабільність миру в Європі та світі. Як зазначають фахівці, ця війна «спонукала до перегляду припущень про природу сучасних конфліктів. Припущення про зменшення ваги традиційних засобів ведення війни виявилися передчасними. Водночас некінетичні воєнні інструменти, зокрема когнітивні, зберігають свою вагу» [13].

**Б. Парахонський та Г. Яворська
про російський дискурс війни [13]**

Рішення Кремля розгорнути масштабні збройні дії проти України ґрунтувалося на уявленнях про слабкість її державних інститутів, Збройних Сил і про прихильність російськомовного населення, що відповідало панівній у суспільстві та владній верхівці РФ дискурсивній моделі світу російсько-радянського імперіалізму. Згідно з останньою Україна як країна і як держава насправді не існує, а є лише штучним витвором, вигаданим антиросійськими силами. Руйнування СРСР проголошено «геополітичною катастрофою», наслідки якої мають бути ліквідовані через його реінкарнацію у вигляді оновленої Росії. Тоді вторгнення на українські терени має бути визнане ... як справедлива каральна операція проти українського фашизму. Для маскуванню панівного російського дискурсу в інформаційний простір вкладаються фейкові наративи про засилля фашизму в Україні, утиски російськомовних, наміри нападу на РФ військ НАТО тощо.

Кризові комунікації у подоланні викликів російської агресії. Контентний аналіз

В інформаційному просторі України з початком воєнного стану масштабно розгортаються особливі кризові комунікації, які мають свої закони та специфіку. Передусім третій етап російсько-української війни потребує невеликих за обсягом текстів, у яких добре збалансована фактична та емоційна частини, присутній певний особистісний посыл («Звертайтеся до людей і кожного з них!»), повною мірою реалізовані різні технології суттєвого впливу. Бо у кризових ситуаціях необхідно швидко доносити інформацію до реципієнтів, підтримувати їх ментально та емоційно, демонструвати впевненість і рішучість у подоланні кризи. З самого початку війни ці принципи комунікації домінують навіть у промовах найвищих посадових осіб у сфері дипломатії. Тексти промов суттєво змінюють традиційні принципи побудови (достатньо згадати відверті й насичені глибоким змістом та емоціями виступи В. Зеленського у парламентах європейських країн), які допомагали змінити позицію Заходу в питанні воєнної допомоги Україні (див., наприклад [42]).

У кризових ситуаціях, які переживає людство, швидко змінюються і стратегії комунікації. У 2020 р. новою моделлю світу стала модель BANI, якій притаманні такі ознаки, як *brittle* (крихкий), *anxious* (тривожний), *non-linear* (нелінійний), *imcomprehensive* (незрозумілий). Тобто (відповідно до тлумачення визначених ознак) світ є мінливим, тривожним, непередбачуваним та інформаційно складним, а, отже, незрозумілим. Комунікації змогли підлаштуватися до моделі BANI: крихкість компенсується швидким відновленням, тривожність – чутливістю аудиторії до оточення, нелінійність – адаптацією до можливих варіантів розвитку подій та адаптації до мінливо-складного світу, незрозумілість допомагає побороти інтуїтивність людей, навіть коли важко спиратися на аналітику. Таким чином, комунікаційні стратегії набувають **короткостроковості** та вимагають **постійного врахування поточної ситуації**, яка може дуже швидко змінюватися. Їх формування здебільшого складається з постійного моніторингу різнопланових подій та своєчасної адаптації під кожну з ситуацій. Ще одна риса, яка притаманна сучасним комунікаціям, – **фасилітація**, тобто організація колективного розв'язання будь-яких проблем у певній групі. Також ефективна комунікація має враховувати **настрої соціуму** та реагувати на них відповідним чином, що вінчається двосторонньою інтуїцією в процесі спілкування. Не менш важливими для процесів сучасної комунікації є **соціальна значущість** та **практична цінність пропонованої інформації**, **тригери**, за які чіпляється аудиторія, **емоційність контенту**, **демонстрація публічності** (приналежності до руху, бренду, спільноти тощо), **вибір форми, «історія»**, яка надає значущості інформації.

Дослідники визначають різні ознаки кризових комунікацій. Узагальнюючи думки фахівців, можна відзначити, що ефективним кризовим комунікаціям мають бути притаманні такі риси [4; 8; 25; 26]:

1. Швидкість реагування на певні кризові ситуації, у тому числі – з метою убезпечення реципієнтів від потоків неправдивої інформації, яка може надходити з різних джерел.

2. Правдивість та координованість повідомлень: меседжі з різних джерел (у тому числі – з різних органів влади) не мають суперечити одне одному.

3. Відкритість та інтенція до спілкування з різними категоріями споживачів інформації.

4. Емпатія та емоційність стосовно реципієнтів; вміння відчувати настрій реципієнтів; урахування настрою ЦА цінується більше за аналітику.

5. Демонстрація не тільки стурбованості, але й передусім бачення перспективи розв'язання кризової ситуації, яка є предметом повідомлення, тобто плану дій.

6. Моніторинг особливостей сприйняття інформації (у тому числі і за допомогою соціальних мереж) та забезпечення зворотного зв'язку.

Надважливою видається думка вчених про те, що під час війни, «суб'єктом панівного дискурсу та автором необхідних у його межах висловлювань (актів комунікації) є влада, підтримувана соціумом» [13]. В ідеалі можна стверджувати, що воєнна доба має бути пов'язана з розгортанням таких кризових комунікацій, які передбачають використання технологій, спрямованих на діагностування, прогнозування та **управління** кризовими ситуаціями і (за можливістю) на психологічну нейтралізацію негативних наслідків кризових ситуацій. Як правило, постійно відслідковується зворотний зв'язок з реципієнтами. Досвід показує, що успішні та ефективні кризові комунікації мають бути побудовані за правилом: Concern (стурбованість) – 1 %: Action (дія) – 5 % Perspective (перспектива) – 94 % [12].

Введення воєнного стану в Україні стало передумовою для організації єдиного мовлення в Україні з метою забезпечення оборони, нейтралізації загроз інформаційній безпеці Держави, а також для сталого функціонування цифрового ефірного мовлення. Єдина інформаційна політика країни почала реалізовуватися на цілодобовому марафоні «Єдині новини #UАразом», який відіграв значну роль, особливо у перші дні та місяці війни. Інформаційні повідомлення демонстрували швидке реагування на події, що відбувалися, убезпечували аудиторію споживачів від фейкових повідомлень, були спрямовані на ментальну та емоційну підтримку українців, спрацьовуючи на психологічну нейтралізацію негативних наслідків перших днів і місяців воєнної доби [18].

Згодом, окрім єдиного мовлення, примітною рисою розгортання кризових комунікацій стала поява значної кількості популярних спікерів-ключо-

вих фігур у медіапросторі України (О. Жданов, А. Піонтковський, В. Портніков, Р. Світан, Ю. Федоров, М. Фейгін, Ю. Швець, П. Черник та ін.). Вони компенсували нестачу персоналізації спілкування. Їх щоденні повідомлення прослуховували мільйони українців. Найпопулярніші та найефективніші експерти-спікери мали постійний зв'язок з аудиторією, відчували її настрій, емоції, відповідали на питання людей, надавали щоденний аналіз ситуації з урахуванням її перспективи, в цілому демонстрували обізнаність у розгортанні подій війни та вираженість суджень (скриншот 4).

Скриншот 4. Спікери перших днів війни

Кожний відомий спікер, безумовно, виконував як певні функції інформування суспільства (з урахуванням своїх переконань та завдань), так і функції психологічного впливу на ЦА. Тому у кожного з них були як свої прихильники, так і свої опоненти. Достатньо згадати досить суперечливі (і почасти різко критичні) оцінки коментарів О. Арестовича [41; 50], Ю. Швеця [10] та ін. Проаналізуємо деякі з них.

Так, наприклад, І. Федорів, головна редакторка сайту ЧЕСНО, реагуючи на прямий ефір О. Арестовича та Ю. Романенка від 20.01.2023 («Зачем Украине ЮгоРоссия») висловлює різко критичну оцінку коментарів першого спікера щодо шансів перемоги України у війні, підкреслюючи їх шкідливий характер. І. Федорів висловлює побоювання щодо негативного впливу коментарів О. Арестовича на «довірливих громадян, які вірять у гороскопи та не аналізують інформаційний простір і можуть стати легкою здобиччю ворожих спецслужб» (кейс 6).

Кейс 6

Фрагмент публікації І. Федорів на сторінках «Української правди» [41]

Той, хто на початку російського вторгнення передбачав кінець війни «за 2-3 тижні», вважає, що тепер перемога України – сумнівна. Він також поставив під питання, чи зможе наша Держава вижити в цій боротьбі.

Арестович по суті впливає на ту саму аудиторію, яка вірить у гороскопи та астрологічні прогнози і не аналізує інформаційний простір. І саме на таких довірливих громадян часто роблять ставку не лише політтехнологи на виборах, але й спецслужби під час війни.

Так, саме спецслужби ворожої країни можуть користуватися довірою до астрологів, щоб проводити інформаційні спецоперації, сіяти зневіру чи паніку, розсварювати українців між собою. Довірливі громадяни можуть на основі таких «прогнозів» ухвалювати важливі рішення. Наприклад, виїжджати із зони бойових дій чи ні. А це вже не розвага, а питання життя і смерті.

Визнаючи правомірність критичного аналізу інформації, з розумінням ставлячись до публічних дискусій, до яких звикло українське суспільство, підтримуючи право медійників на оприлюднення власної оцінки ситуації, дозволимо собі підкреслити контраверсійну думку, яка об'єктивована у тексті публікації І. Федорів. Ця думка безпосередньо торкається принципів розбудови інформаційного простору України воєнної доби. Мова йде про готовність чи неготовність українського суспільства сприймати різноекторну інформацію, про поділ споживачів інформації на категорії свідомих (читаємо – «недовірливих») і несвідомих («довірливих») громадян, про право вільної людини отримувати інформацію з різних джерел, порівнювати альтернативні думки, робити самостійні висновки. Шукаючи відповідь на поставлене питання, зазначимо: соціологічні виміри рівня політичної свідомості українського суспільства під час повномасштабної війни демонструють надвисокий рівень консолідації громадян. Як свідчить аналіз мате-

ріалів Круглого столу «Українське суспільство після перемоги», проведеного Національним інститутом соціології НАН України влітку 2022 р., суспільство об'єднує передусім віра в перемогу (93 % опитаних), тотальна відмова від радянської ідентичності, посилення ідентифікації себе як громадян України: якщо рік тому 75 % опитаних ідентифікували себе як громадяни України, то зараз таких вже – 98 %; помітна тотальна відмова від радянської ідентичності та абсолютна сепарація від росіян (91 %) [25]. Результати опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова у грудні 2022 р., підтверджують висновки про високий рівень політичної свідомості українців [14].

Україна стала справжнім відкриттям для країн Європи та світу. Незламність, хоробрість, самовідданість українців, їхня консолідованість є беззаперечними ознаками політичної свідомості нації. Тому поділ українських громадян на «довірливих» і «недовірливих» (тобто здатних до самостійного мислення) є абсолютно хибним. Дозованість, фільтрація інформації не була і не може бути метою введення єдиного мовлення в Україні, надважливим завданням був саме інформаційний захист та консолідація суспільства на єдиній інформаційній платформі, яка стала джерелом для трансляції надважливих для країни стратегічних наративів. Введення в медіапростір системи ютуб-каналів, на яких почали працювати авторитетні експерти, незважаючи на альтернативність оцінок, почасти суперечливість суджень, можна вважати закономірним кроком у здійсненні інформаційної політики країни у стані війни. Загальне інформаційне підживлення суспільства у складній психоемоційній ситуації війни, яке здійснювалось популярними спікерами, було надважливим аспектом діяльності медіа. Практика довела, що отримання інформації лише з так званих «надійних» державних офіційних джерел обов'язково має урізноманітнюватися тлумаченням експертів, які володіють засобами впливу на аудиторію. Контраверсійність думок спонукає до роздумів, до самовизначення людини. Вона не є перешкодою щодо формування суспільної думки воєнної доби.

Ідеологічно діяльність українських медіа була спрямована на вибудовування наративів, які б консолідували українське суспільство, а саме **гранднاراتиву ідентичності, наративу героїчного супротиву агресору, який обов'язково завершиться перемогою над ворогом, наративу незламності українців та непереможністю ЗС України.**

Медіа як простір «битви наративів»

Широкомасштабна конвенційна війна, безумовно, супроводжується достатньо відчутним інформаційним протистоянням. Не є винятком й інформаційний простір України, у якому час від часу розгорталися небезпечні інформаційно-психологічні операції, інспіровані країною-агресоркою, а іноді й зумовлені політичним протистоянням в українському суспільстві.

З метою розповсюдження шкідливої для українського суспільства інформації використовувалися не тільки російські та зарубіжні інформаційні джерела, але й українські канали, на яких працюють достатньо відомі українські журналісти. Необхідно згадати, наприклад, антиукраїнські повідомлення-залякування, які «розганялися» деякими російськими (начебто опозиційними) експертами А. Ілларіоновим (ексрадником Путіна), політологом В. Солов'єм та ін. Так, у середині січня 2023 р. на тлі загострення військових дій на Донбасі експерт А. Ілларіонов здійснює інформаційний «вкид» (зазначимо принагідно – *далеко не перший!*) про початок «великої війни», яку розпочинає Путін, прозоро натякаючи на можливу поразку України, яка зазнає нового наступу з трьох напрямків, не маючи достатньої кількості необхідної зброї (канал *Олександра Шелеста*: «Срочно! Счет пошел на дни! Илларионов: Путин начинает по-настоящему БОЛЬШУЮ войну»; канал *Ukrlife tv*, журналістка Людмила Немиря «Новое наступление Путина. Когда?»). Як тут не згадати відомий наратив-залякування Путіна «Мы еще не начинали!»). А. Ілларіонов лише майстерно «натякає» на програш України, на «встановлення окупаційного контролю на території України», «...угруповання російських військ може бути достатнім...»). Ввічливість відомих українських журналістів (на кшталт репліки Л. Немирі «Ви робите досить ризиковані висновки»), яка не супроводжується спробою критично осмислити інформацію, дещо не зрозуміла. Ураховуючи принципи свободи слова в Україні, необхідність розглядати різнопланову інформацію, зазначимо, що в умовах кризових комунікацій на тлі жорсткої війни та психологічної напруги в українському суспільстві, спричиненої національною ментальною травмою, яку отримали практично всі українці, подібні інформаційні «вкиди», *які не супроводжуються альтернативною аналітикою*, не є корисними [43].

На наш погляд, абсолютно недостатніми були намагання критично осмислити «щирі» повідомлення А. Ілларіонова: українська аналітика *постфактум* була абсолютно запізнілою та не зовсім ефективною.

Перелік відповідних кроків у здійсненні інформаційно-психологічних операцій проти українського суспільства в умовах війни можна багатократно доповнювати. Широко відомий опозиційний політолог професор В. Соловей «спеціалізувався» на регулярних «повідомленнях» про невідворотність застосування тактичної ядерної зброї Путіним, навіть тоді, коли міжнародна експертна спільнота зробила висновки про вичерпність цієї теми [40].

На особливу увагу заслуговує здійснення кризових комунікацій у напрямку «влада – громадяни». Адже війна передбачає, що суб'єктом панівного дискурсу та адресантом необхідних у його межах актів комунікації «є влада, підтримувана соціумом. Суб'єкт влади має не тільки визнавати чи декларувати стан війни або шляхи досягнення миру, встановлювати наяв-

ність загроз існуванню життєвих цінностей суспільства, але також уживати ефективні заходи щодо усунення загроз та забезпечувати ... стабільність у країні. Дієвість і результативність заходів означає реальність панівного владного дискурсу, тоді як їх відсутність або неадекватність ситуації означає, що такий дискурс, швидше, є імітацією реальності» [13]. Влада повинна брати на себе відповідальність за розв'язання ситуації, не приховувати реальні труднощі, постійно моніторити ситуацію, звертати увагу на коментарі в соціальних мережах та вчасно на них відповідати (тобто забезпечувати двосторонній характер комунікації). Проте, не приховуючи реальний стан подій, необхідно спрямовувати увагу суспільства на позитивне розв'язання кризової ситуації. Необхідно дотримуватись етики та емпатії у спілкуванні, обирати спікерів, які володіють відповідними комунікативними технологіями.

В. Дубов та А. Баровська, характеризуючи спроможності органів державної влади у сфері кризових комунікацій, зазначають: «Кризові ситуації є невід'ємною частиною буття людини та суспільства. Виникнення криз на загальнодержавному рівні може призводити до того, що під загрозою опиняється життя великої кількості людей. Це потребує ефективного реагування з боку влади. Важливим елементом такого реагування є спроможність Держави та її органів комунікувати із суспільством, пояснювати причини виникнення ситуації, порядок дій та їх мету, як ці дії сприяють вирішенню проблеми, заспокоїти населення та надати йому всю належну інформацію, від якої буде залежати, зокрема, життя громадян» [7].

Не можна стверджувати, що взаємодія влади (на різних її щаблях) із громадянами України під час воєнного стану в Україні стовідсотково відповідала канонам здійснення успішних кризових комунікацій. Серед негативних прикладів можна навести спілкування із суспільством через ситуацію можливого блекауту в Україні, намагання влади зняти з себе відповідальність за подальшу долю громадян, рекомендація евакуації «в нікуди» та суперечливість повідомлень із різних джерел (кейс 7).

Кейс 7

Інформація Голови уряду України про ситуацію з можливим блекаутом, від 20.12.2022 [35]

Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль заявив, що потрібно готуватися до нових атак РФ по енергосистемі. Адже окупанти робитимуть усе, аби до новорічних свят залишити українців без світла. «Російські терористи робитимуть усе, аби до Нового року залишити українців без світла. Для них важливо, аби Різдво та Новий рік в Україні пройшли в темряві. Тому маємо готуватися до нових атак». За його словами, в умовах, коли енергосистема зазнає ударів ледь не щодня, давати будь-які прогнози щодо відновлення стабільного енергопостачання просто неможливо. Також Прем'єр-міністр додав, що місцева влада теж не повинна створювати завищених очікувань. Адже паралельно з атакою проти нашої енергетики Росія проводить інформаційно-психологічні операції, аби

посяяти паніку та зневіру. «Тому ми говоримо людям правду про те, що ситуація складна; про те, що світло може бути всього по декілька годин на день; про те, що стан справ в енергосистемі може як покращитися, так і погіршитися залежно від інтенсивності та масованості нових атак росіян».

Стурбованість посадової особи зрозуміла, проте, інформуючи суспільство про ситуацію, яка може загрожувати життю та здоров'ю людей, треба не тільки окреслювати дії Держави, але й демонструвати шляхи подолання кризи. Як бачимо, формула ефективних кризових комунікацій «Concern (стурбованість) – Action (дія) – Perspective (перспектива)» у цьому повідомленні не працює.

Не додавали оптимізму киянам і поради мера, який зазвичай користується повагою мешканців, самотужки підготувати собі варіант можливої евакуації за межі столиці. Інформація про загрозу апокаліптичного сценарію, не підкріплена коментарями щодо плану дій влади та перспективи подолання кризи, практично спрацьовувала як деструктивний наратив, а самі тексти звернень погіршували психоемоційний стан людей (кейс 8).

Кейс 8

Інформація мера Києва про загрозу «апокаліптичного сценарію» для української столиці [31]

Мер Києва Віталій Кличко попередив про загрозу «апокаліптичного сценарію» для української столиці цієї зими, якщо російські удари по інфраструктурі триватимуть. Про це він сказав в інтерв'ю Reuters.

«Київ може втратити електроенергію, воду, тепло. Може статися **апокаліпсис, як у голлівудських фільмах**, коли через низьку температуру **неможливо жити в будинках**», – сказав він і запевнив, що влада робить все можливе, аби цього не сталося. «**Картина похмура: у Києві не вистачає пунктів обігріву**, щоб прийняти всі 3,6 мільйона жителів у разі повного відключення. Люди повинні бути готові до евакуації, якщо ситуація погіршиться». Було підготовлено майже **500 пунктів обігріву**, «але для 3-мільйонного міста 500 точок – це ніщо». Мер вкотре попередив, що якщо електрика буде відсутня протягом тривалого часу, а зовнішня температура буде низькою, комунальники будуть змушені **зливати воду з систем опалення**.

Без вербалізації інформації про напрямок дій влади, про очікувані результати цих дій та подолання кризової ситуації подібні тексти стають знаряддям трансляції наративів-залякувань, які руйнують психіку реципієнтів у надважкий період життя країни, працюють на розпалення панічних настроїв. Вони практично не виконують тієї функції підтримки громадян, яку б мали виконувати, підкреслюючи активність та дієвість посадовців різних рівнів. Принагідно відзначимо, що наративи-залякування широко використовувались та використовуються країною-агресоркою (пор. наратив про використання тактичної ядерної зброї, про застосування в Україні так званої «брудної бомби» тощо). У ситуації воєнного стану, коментуючи

кризові ситуації, наприклад, ситуацію з енергопостачанням та інші подібні складні питання, влада має подбати про координованість повідомлень із різних джерел, адже суперечливий характер інформації про кризову ситуацію негативно впливає на суспільство, стимулюючи хаотизацію свідомості та негативний стресовий стан реципієнтів. Наприклад, численні повідомлення медіа від 28.12.2022 про зупинку роботи українських атомних енергоблоків і негативний вплив цих подій на роботу електромереж в Україні лише ввечері було спростовано компанією «Енергоатом» (кейс 9).

Кейс 9 Спростовування поширеної інформації про зупинку роботи українських атомних енергоблоків [33]

В «Енергоатомі» спростовують поширену в мережі інформацію про зупинення роботи українських атомних енергоблоків. Про це повідомляє РБК-Україна з посиланням на повідомлення компанії. Як стверджують у компанії, деякі медіа поширили помилкову інформацію про нібито зупинення роботи українських атомних енергоблоків. «Сьогодні, як і раніше, всі 9 енергоблоків вітчизняних атомних електростанцій, розташованих на підконтрольній Україні території, працюють на максимальній наявній потужності», – йдеться в повідомленні.

Принагідно підкреслимо висновок експертів про те, що так звані панічні наративи на кшталт *«В Україні – безлад»*, *«Україна – країна хаосу, радикалів та нацистів»*, *«В Україні можливе повторення катастрофи на АЕС»* та ін. активно поширювалися розпропагандою [49].

Воєнний стан потребує відповідних зусиль влади щодо управління кризовими ситуаціями, такі повідомлення, безумовно, транслиують наративи на підтримку суспільства, бо демонструють **керованість життя** та окреслюють **позитивну перспективу у подоланні кризових подій** (кейс 10).

Кейс 10 Приклади позиціювання наративів на підтримку суспільства. Енергетики розробляють нову схему електропостачання [32]

Енергетики розробляють нову схему електропостачання, яка допоможе Києву уникнути тотальних відключень. Про це повідомив директор Центру дослідження енергетики Олександр Харченко в ефірі Єдиного телемарафону. Зазначається, що нова схема електропостачання буде запущена у столиці із середини лютого. Завдяки цьому водопостачання та опалення в місті завжди будуть із генерацією. «Якщо все вдасться зробити так, як зараз заплановано, то із середини лютого Києву буде не страшний будь-який блекаут. Київ стоятиме. Якщо енергосистема і не працюватиме, то все одно люди отримають тепло та воду», – каже Харченко. За його словами, у майбутньому за таким же прикладом забезпечуватимуть інші великі українські міста. Проєкт реалізується коштом міжнародних донорів, які допомагають Україні фінансово впоратися з цим питанням.

Інформація про розробку в Україні дронів класу «повітря-повітря» [47]

Україна планує розробити безпілотники класу «повітря-повітря», які зможуть збивати іранські дрони-камікадзе Shahed. Про це заявив Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров, передає РБК-Україна з посиланням на АВС. За словами Міністра, Україна вже проводить дослідження та розробки дронів, які можуть боротися з іншими безпілотниками. «Я вже можу сказати, що ситуація з безпілотниками кардинально зміниться у лютому чи березні», – зазначив Федоров. Крім того, він розповів, що Україна закупила близько 1 400 безпілотників для розвідки, нагляду за полем бою та рекогноситування. Наступний крок, за словами Міністра, – оснащення армії ударними безпілотниками. Він уточнив, що йдеться як про дрони-камікадзе, так і про ударні. Частина їх розробляється в Україні. Федоров підкреслив, що в майбутньому місії із ударними безпілотниками побільшає. Нагадаємо, раніше повідомлялося, що українські військові отримали нові ударні дрони Punisher. У ЗСУ розповіли, як працюють ці безпілотники.

Україна створила мережу управління військами, над якою США працювали десятиліття [46]

Україна створила імпровізовану розвідувальну мережу для координації бойових підрозділів на полі бою, вона виявилася дешевшою за американський аналог, на створення якого Пентагон витратив десятиліття і мільярди доларів.

Дослівно WSJ: «Імпровізована мережа Києва з безпілотників, бійців і зброї, пов'язаних через супутниковий зв'язок і спеціальне програмне забезпечення, дає солдатам рівень розвідки, координації і точності, який дозволяє маневрувати навколо масивних, але незграбних армій Росії».

Деталі: Співбесідники видання у сфері оцифрування в США стверджують, що успіх України у створенні віртуальної системи командування і управління «на льоту» пропонує цінні уроки для Заходу, зокрема, щодо необхідності експериментувати і залучати невійськових експертів.

Наративи про спроможність українців активно та результативно діяти у боротьбі з ворогом, вирішувати складні питання буття, виявляти високий рівень інтелектуальної та технічної підготовки позитивно впливають на формування як внутрішнього, так і зовнішнього іміджу країни.

Під час війни надважлива роль ЗС України, які є запорукою збереження незалежності країни. Повідомлення про героїзм ЗС України, патріотизм та звиягу українських воїнів відіграють надважливу роль у консолідації українського соціуму, терапевтично впливають на свідомість людей, перекиваючи ворожі наративи про поразку України у цій війні, які поруч з танками та ракетами цілять в душу людини (кейс 11).

Кейс 11

Контрнаступ Української Армії увійде до історичних підручників [36]

Колись про цей наступ буде написано багато постів та аналітики. Як про перший оперативно-тактичний успіх у наступі (а для нас це новий досвід, ми за ці роки багато чому навчилися, але не наступати. Нам дай поля, там вже окопаємось, займемо посадки та почнемо душити супротивника), якого спромоглися стримати доволі невеликими силами.

Ми дізнаємося, як у перші дні наші підрозділи йшли уперед, хоча співвідношення снарядів що літали над ними у повітрі було спочатку 10 до 1 (а десь так і по сьогодні). Ми дізнаємося історії настільки героїчні, що по них можна буде писати сценарії до фільмів. Ми дізнаємося про людей, простих, звичайних людей, які потрапили у ситуації, що зробили їх героями. Деяких, на жаль, посмертно. Ми дізнаємось про винахідливість командирів, що змогли опанувати паніку у деяких ситуаціях та досягнути мети. Про підрозділи, які отримавши команду «всі йдуть вперед», пішли вперед настільки, що відірвались від флангів та матеріли сусідів на темі «давай доганяй». Ми дізнаємось, скільки різних, точкових ударів було заплановано, щоб цей план став реальністю. Як росіяни очікували зовсім інший сценарій, і коли все пішло як пішло – здригнулися.

Багато де ситуація змінюється з кожним часом, але вже можна сказати, коли у ФБ люди писали «Вірю у ЗСУ» – вони не помилились.

Так, за даними медіаекспертів українського інтернетного видання «Детектор медіа», найпоширенішим антиукраїнським наративом, який активно просувався та просувається ворогом в Україні та у країнах Європи, є наратив **«Україна програє війну»**. Цей наратив реалізується у різноманітних варіантах: **«Російська армія досягає значних успіхів»**, **«Захід знає, що Росія виграє війну»**, **«Росія воює не в повну силу»** (широковідома фраза Путіна «мы еще не начинали»), **«Українці відмовляються воювати»**, **«Захід запропонував Україні здатися»**, **«Українська армія вчиняє злочини»** тощо [6]. Дослідники визначили типові фейкові наративи, спрямовані на дискредитацію ЗС України: **«Українці не вміють воювати»**, **«Українська армія відстала»**, **«ЗСУ чинять воєнні злочини»**, **«За Україну воює не армія, а бойовики, радикали, нацисти»**, **«Українська армія деморалізована та не хоче воювати»** [6]. Країна-агресорка широко використовувала для дискредитації ЗС України соціальні мережі, демонструючи «скарги» та «погрози розібратися» так званих фейкових «українських» вояків.

Незважаючи на наміри та прагнення розпропаганди створити негативний імідж ЗС України, інформаційний простір Європи демонструє зовсім інші оцінки стійкості та сили українських військових. Проаналізуємо, наприклад, інформацію про ЗС України в нідерландських інтернетних новинах (10.01.2023) (кейс 12).

Кейс 12

Значний удар по Путіну (коментар нідерландських інтернетних джерел) [34]

Секретний звіт, отриманий Washington Post, показує, що українські війська завдали Володіміру Путіну серйозного удару 2022 р., знищивши один із найкращих військових підрозділів Росії. 200-а мотострілецька бригада розбита. [бригада] була одним із перших підрозділів, які брали участь у вторгненні в Україну 24.02.2022. Незважаючи на міцні стартові позиції та елітний статус, цей підрозділ зазнав великих втрат у війні. Багато хто загинув у перші дні після вторгнення. Незабаром після початку вторгнення солдати 200-ї бригади потрапили у засідку українських військ. Було багато загиблих, і майже все обладнання підрозділу було залишено на полі бою. Решта бригади провела березень та квітень,

захищаючи позиції навколо Харкова. Там вона теж втратила сотні солдатів у двох тактичних батальйонних групах.

Наприкінці травня 200-та окрема мотострілецька бригада відступала під час блискавичного контрнаступу України у Харківській області. Згідно зі звітом, що пройшов в даний час, більша частина формування була повністю знищена.

У війні, яка була катастрофічною для другої за силою військової держави у світі, поразка 200-ї окремої мотострілецької бригади вважається особливо принизливою. Найкращі навчені та екіпіровані солдати Росії 200-ї мотострілецької бригади, яка вважається найбільш підготовленим і найкраще оснащеним військовим формуванням Росії, увійшли до України зі значним військовим досвідом, порівняно з іншими підрозділами. Однак, незважаючи ні на що, вона зазнала величезних втрат.

Під час контрнаступу на Харків радник Президента Зеленського заявив, що із «648 [російських] солдатів загинули 645. Залишилося лише троє, двоє з них поранені».

Намагання ворога дискредитувати ЗС України зрозумілі: це сила, на яку українське суспільство покладається у цій війні. За даними соціологічної групи «Рейтинг» більш ніж 90 % українських громадян довіряють військовим та відчують гордість за Батьківщину [3]. Зруйнувати цю віру – значить поцілити у саме серце українського соціуму і зруйнувати віру в перемогу та Батьківщину. Для розпропаганди ця мета була і залишається основною. Про це красномовно свідчать різні матеріали, наприклад, оприлюднені в інформаційному просторі України результати аудіоперехоплення розмови окупанта з його дружиною (відповідне відео було опубліковано ГУР МО України (кейс 13).

Кейс 13

«Не буде цієї нації скоро, їхніх дітей ще в утробі треба душити»: окупант розповів дружині про своє ставлення до українців. Перехоплення ГУР МО України [38]

Російські окупанти їдуть на війну вбивати український народ і навіть не приховують цього. Один із загарбників заявив, що української нації нібито скоро не буде, а дітей українців «треба душити ще в утробі». Про це свідчить нове аудіоперехоплення розмови окупанта та його дружини.

«Кицюнь, це всього лише хохли, кицюнь, це всього лише непотріб, це всього лише пил, блін. Забудь ти про цю націю, не буде її ніколи в житті. Залишилось лише трішки. Її зітруть із землі – і все, не буде цієї хохляцької ненависті. Вони самі винуваті в тому, що натворили. Тому нехай вже вмирають швиденько», – сказав окупант.

Отже, як свідчить аналіз, у воєнну добу гранднаративу ідентичності України залишається основним на протигагу проросійському наративу *«Україна – це держава, яка не відбулася (failed state)»* та його варіанту, який з'явився приблизно через рік героїчного супротиву українців, – *«Україна – це некерована руїна, “нічийна” земля»* (кейс 14).

Скандальні заяви Прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана про російсько-українську війну [53]

Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан на зустрічі з журналістами у Будапешті виклав свою позицію щодо поточної ситуації російсько-української війни, з якої випливає, що він не вірить у перемогу України та вважає, що вона поступово перетворюється в некеровану руїну. Орбан прийняв 15 журналістів у Будапешті, серед яких був відповідальний редактор American Conservative Род Дрегер, який виклав основні тези угорського прем'єра. За словами Орбана, мета Росії – перетворити Україну на некеровану руїну, щоб Захід не міг заявити про неї «як про приз». Орбан переконаний, що росіяни вже досягли успіху в цьому, оскільки тепер Україна, як Афганістан, є «нічийною землею».

Український терапевтичний контент часів повномасштабної агресії РФ

Серед актуальних трендів кризових часів визначимо такі: консерватизм, що зумовлює обирання зрозуміліших історій під час стресу; недовіру до інновацій, адже світ і так здається крихким та незрозумілим; повернення до коріння, адже в кризових станах, в умовах невизначеності люди спрямовують увагу на те, що вже відбувалося раніше, насамперед, українське суспільство переосмислює історичне минуле для посилення відчуття своєї ідентичності; відбувається сублімація напруги через творчість та гумор, бо саме творчість та гумор дають змогу вивільняти накопичені емоції; незважаючи на те, що людина зосереджується на виживанні, вона здатна гостріше відчувати емоції та чуттєвіше реагувати на ситуації, які переживає. У складній ситуації війни українське суспільство, як і в інші складні періоди життя України, «народжувало», активізувало особливі своєрідні форми інформаційного-психологічного захисту. Кризова ситуація, яку переживає суспільство під час воєнної доби, масово виводить на авансцену специфічні тексти, у яких реалізуються найголовніші стратегічні наративи (передусім наратив ідентичності), що підтримують моральний дух громадян – креолізовані (мультимодальні) тексти з високим ступенем сугестивності, що транслюються через класичні та нові медіа, соціальні мережі, поєднуючи різнокодову інформацію (візуальний, вербальний та музичний текст). Ці тексти забезпечують ефективний сугестивний вплив на суспільство і транслюють наративи, емоційно насичені описом, який подається за допомогою різних кодів. Активізація цих форм саме й є результатом вивільнення напруги через творчість. Мова йде про мистецький «вибух», пов'язаний зі створенням кліпів, які буквально «заряджали» суспільство емоціями, підтримуючи дух незламності та прагнення до перемоги над ворогом. Серед найяскравіших прикладів можна назвати музичні кліпи Енджі Крейди («Враже», «НЛО», «Мочить москалів піснями»), Jerry Heil («Кохайтесь чорнобриві», «Козацькому роду», «Мрія»), Alyona Alyona («Рідні мої»),

спільні роботи Alyona Alyona і Jerry Heil («Зозуля»), Jerry Heil і Людмила Шемаєва («Несестри») та ін. (кейс 15).

Кейс 15

Пісні воєнної доби, які підтримують дух перемоги українського суспільства

Ці кліпи мають яскраво виражену фольклорну основу (наприклад, «Враже» Енджі Крейди відтворює стилістику відьмового замовляння), як музичну, так і вербально-образну, вони звернені до коріння українського народу, вони всі є специфічною формою трансляції наративу ідентичності, наративу незламності та прагнення до перемоги. Значна кількість цих музичних креолізованих текстів є гумористичними. І якщо у добу Революції Гідності специфічною ознакою інформаційного простору України стали мультимодальні тексти, у яких втілювалися карнавальні форми сугестії (див. [19]), то ознакою воєнної доби можна вважати появу великої кількості мультимодальних текстів патріотичної спрямованості з яскраво вираженим фольклорним компонентом, які не тільки за змістом, але навіть за своєю формою об'єктивували ідею ідентичності. Наприклад, текст пісні Енджі Крейди «Враже» не тільки відтворює поезику та стилістику замовляння, але й демонструє «класичні» лінгвальні ознаки сугестивного тексту, який має величезний потенціал впливу на емоції реципієнтів та закарбовує у ментальній сфері реципієнта певні сугестивно марковані смисли неминучості страшної смерті ворога, який зазіхнув на свободу України:

Сію тобі в очі, сію проти ночі.
 Буде тобі, враже, так, як відьма скаже.
 Скільки в святу землю впало зерен жита,
 Стільки разів буде тебе, враже, вбито.
 Скільки, враже, півень вночі кукуріка,
 Стільки днів у тебе доживати віка.
 Богові – Боже,
 Ворогу – вороже.
 Буде тобі, враже, так, як відьма скаже.
 Скільки зробиш, враже, кроків по Вкраїні,
 Стільки твого ляже роду в домовині.
 Тільки на півсвіту, чорного пристріту
 Буде тобі, враже, так, як відьма скаже.
 Писанку розпишу, люльку заколишу,
 Матір твою, враже, без дітей залишу,
 Батька твого, враже, смертю заспокою,
 Жінку твою, враже, висушу ганьбою.

Богові – Боже.
 Ворогу – вороже.
 Буде тобі, враже, так, як відьма скаже.
 Як просію горе крізь дрібненьке сито,
 Станеш ти про пекло Господа просити.
 Та не буде, враже, смерть твоя легкою,
 Та й у смерті, враже, не знайдеш спокою.
 Слово моє липке,
 Слово моє кріпке,
 Буде тобі, враже, так, як мати скаже,
 Буде тобі, враже, як дружина скаже,
 Буде тобі, враже, як дівчина скаже,
 Буде тобі, враже, як дитина скаже,
 Буде тобі, враже, так, як відьма скаже.

Ритмічна структура тексту не тільки багатократно закріплює ідею страшної смерті ворога (так званий смисловий повтор), але й спирається на типовий повтор однакових синтаксичних конструкцій (*Буде тобі, враже, так, як мати скаже/Буде тобі, враже, як дружина скаже/Буде тобі, враже, як дівчина скаже/Буде тобі, враже, як дитина скаже/ Буде тобі, враже, так, як відьма скаже*), морфологічних форм (найважливішою з яких є форма майбутнього часу дієслів), фонетичний повтор (як засіб відтворення фоносемантичного впливу на підсвідомість реципієнта). Музичний ритм взаємодіє з вербальним ритмом, відеоряд – сцени магічних дій, чаклування, які межують з кадрами, що демонструють понівечену українську землю, – максимально заряджають реципієнта емоційно, забезпечуючи сугестивне закарбовування головної ідеї перемоги над ворогом.

Досліджуючи феномен мультимодальності, вчені (передусім Г. Кресс, Т. ван Льовен, Е.К. Френсіс, Т. Нітголд) спиралися на ідею *неможливості передати певне значення лише за допомогою ресурсів однієї з семіотичних систем*: «слова викликають озвучувані образи, лист є їх зображення; алгебра більш схожа на синтаксис і семантику природної мови» [28]. На перший план виходять невербальні елементи тексту, бо вербальні фрази обмежують людину в інтерпретаційному шляху. У зарубіжній філософії кінця XX століття йдеться про активне проникнення образотворчих елементів у соціальне буття людини, зокрема Г. Кресс в книзі *Literacy in the New Media Age* («Грамотність в епоху нових медіа») саме акцентує увагу на *домінантній ролі зображення над письмовим текстом* [28]. Безумовно, проблема взаємодії кодів є темою спеціального дослідження. Важливо підкреслити те, що ці коди підсилюють сугестивний ефект одне одного та одночасно спроможні транслювати різні (хоч і взаємопов'язані) наративи.

Високий ступінь невизначеності буття у період воєнної доби активізує в інформаційному просторі особливу форму впливу – так звані «передбачення» (тарологів, астрологів, екстрасенсів). Ця форма є традиційною для здійснення сугестивного впливу на людину, переважно – маніпулятивного, негативного, проте в ситуаціях кризових комунікацій воєнної доби за її допомогою може досягатися швидкий ефект позитивізації емоційно-психологічного стану людини, нейтралізації важкого для психіки стану невизначеності. На думку психологів, «невизначеність супроводжує особистість у всіх сферах її життєдіяльності ... ситуація невизначеності завжди супроводжується сильними емоційними переживаннями, в більшості випадків негативного характеру: хвилюванням, сумнівами, невпевненістю, дискомфортом, тривогою, страхом, панікою, розгубленістю, які дисгармонізують особистість та викликають душевні страждання»; за даними психологів, 82,3 % людей у стані невизначеності переживають негативні емоції [11]. Стан невизначеності у складних ситуаціях воєнної доби значно ускладнюється подіями, що відбуваються навколо людини.

Саме тому в інформаційному просторі України спостерігається постійне зростання кількості інтерв'ю тарологів, екстрасенсів, астрологів, серед яких особливою популярністю користуються О. Бюн, М. Гордєєв, Я. Пасинкова, М. Тиха, Л. Хомутовська, В. Шатилович та ін. Безумовно, популярність так званих «передбачень» може викликати значну кількість питань ідеологічного характеру та іронічних коментарів у громадян та медіаекспертів, проте увага класичних і нових медіа під час війни до цього жанру, на нашу думку, зумовлена передусім швидким терапевтичним ефектом текстів «передбачень». При усій своїй ірраціональності тексти так званих «передбачень» сприяють емоційному полегшенню людини, яка сприймає цю інформацію. Зазначимо, що найкращі їх варіанти дійсно можуть транслювати важливі стратегічні наративи: наратив перемоги у війні, наратив стійкості та гідності українців, наратив віри у майбутнє України, здійснюючи психологічну нейтралізацію негативних наслідків кризових ситуацій.

Проте контраверсійність жанру «передбачень», різновекторність тлумачень подій спікерами (зважаючи на джерела «інформації» та рівень політичної культури і політичну орієнтацію авторів) вимагають постійної уваги страткому (кейс 16).

Кейс 16

Коментар І. Федорів (Рух Чесно) про маніпуляції астрологів, небезпечні для суверенітету України [48]

Торік Рух ЧЕСНО аналізував, як політтехнологи використовують астрологів на виборах. Цього року наша організація, яка веде Реєстр держзрадників, вирішила дослідити, які прогнози давали астрологи щодо війни, чи збувалися ці прогнози, і найголовніше, які небезпечні для суверенітету України меседжі можуть майже непомітно і, на жаль, поки безкарно просувати у медіа. Але є й ті, хто й досі вірить астрологам. І їх чимало.

Тим, хто вірить у такі прогнози, варто задуматися про те, що іноді їх складають не лише з любові до астрології. Надання таким особам трибуни в загальнонаціональних медіа під час війни може мати дуже негативні наслідки. Зараз для інформаційного простору одна з ключових задач – це поширення офіційної інформації та спростування фейків. Астрологи суперечать такій політиці і підривають її.

Вважаємо, що так звана активність текстів «передбачень» в інформаційному просторі України має тимчасовий характер і поступово їх кількість буде суттєво меншою.

Висновки

Стратегічні комунікації – один із найефективніших способів забезпечення когнітивної опірності Держави. Система СК передбачає розвиток стратегічних наративів, спрямованих на формування поведінкових моделей представників тих чи інших ЦА в умовах жорсткого інформаційного протистояння. Стратегічні наративи реалізуються у певній кількості своїх варіантів, яким притаманна тематична і концептуальна єдність. Стратегічні наративи пропонують людині осмислити і прийняти певний вектор розвитку подій, демонструють алгоритм розв'язання проблеми. Саме цим і пояснюється їх важлива роль в організації інформаційного захисту України.

Кризові комунікації воєнної доби передбачають жорстку «битву наративів». Крім швидкості, правдивості, координованості та емоційності реагування на події, що відбуваються, кризові комунікації мають урахувати елементи прогнозування подій і спрямованості на нейтралізацію (або подолання) кризових станів. У воєнний період мають використовуватися технології, спрямовані на діагностування, прогнозування та управління кризовими ситуаціями і (за можливістю) на психологічну нейтралізацію негативних наслідків кризових ситуацій.

Як напередодні широкомасштабного вторгнення, так і у воєнну добу гранднاراتивом в Україні залишається **наратив ідентичності**. Ключову позицію в системі проукраїнських наративів займає наратив *перемоги, яку неможливо здобути без вирішальної битви*, який «перекриває» значну кількість руйнівних наративів, спрямованих проти українського суспільства та ЗС України.

Кризова ситуація, яку переживає суспільство під час війни, стимулює появу в інформаційному просторі України специфічних різнокодових текстів з високим ступенем сугестивності та яскраво вираженим фольклорним і гумористичним компонентами, у цих текстах реалізуються найголовніші стратегічні наративи, які підтримують моральний дух суспільства, створення цих креолізованих текстів є результатом вивільнення емоцій через творчість.

Для здійснення позитивного (терапевтичного) сугестивного впливу на людину в ситуаціях кризових комунікацій широко використовуються фор-

ми так званих «передбачень», які виконують свої функції швидкої нейтралізації важкого для психіки стану невизначеності та транслюють важливі наративи.

Література

1. Бондаренко С. В. Інформаційний напрям політичного захисту національних інтересів держави : дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук. Вінниця, 2017. 257 с.
2. Верменич Я. В. Локально-регіональні рівні вітчизняного наративу. *Український історичний журнал*. 2013. № 5. С. 4–23.
3. Віра в ЗСУ: більш ніж 90% українських громадян довіряють військовим. *В Польщі*, 19.08.2022. URL : <https://vpolskchi.pl/vira-v-zsu-bil-sh-nizh-90-ukrayins-kih-gromadyan-doviryayut-vijs-6803028108380832a>.
4. Гарькавий Є. М. Кризові комунікації як напрям реалізації стратегічних комунікацій у Силах оборони України. *Політичне життя*. 2019. № 3. С. 64–70.
5. Дискредитація Байдена та «Україна винна у війні». Антизахідні проросійські наративи в українських онлайн-медіа у 2020–2021 роках. Інститут масової інформації, 2021. URL : <https://imi.org.ua/monitorings/dyskredytatsiya-bajdena-ta-ukrayina-vynna-u-vijni-antyzahidni-ta-prorosijski-naratyvy-v-ukrayinskyh-i39592>.
6. Дослідження встановило найпоширеніший наратив розпропаганди щодо війни – найактивніше його просувають в Україні. *Детектор Медіа*, 01.09.2022. URL : <https://detector.media/infospace/article/202434/2022-09-01-doslidzhennya-vstanovylo-naypoшыrenishyy-naratyv-rospropagandy-shchodo-viyny-nayaktyvnishe-yogo-prosuwayut-v-ukraini>.
7. Дубов Д. В., Баровська А. В. Аудит спроможностей органів державної влади у сфері кризових комунікацій. *Стратегічна панорама*. 2018. № 1. С. 30–39. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2018_1_5.
8. Запорожець О. Ю. Кризовий комунікативний менеджмент у сфері міжнародних відносин : монографія. Київ : Центр вільної преси., 2006. 238 с.
9. Золотухін Д. Український стратегічний наратив: «матчастина». *Укрінформ*, 15.01.2019. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2620105-ukrainskij-strategicnij-narativ-matcastina.html>.
10. Лубенець В. Піар на крові та спроби розсварити ГУР і ЦРУ: хто такий насправді Юрій Швець. *online.ua*, 05.01.2023. URL : https://novyny.online.ua/piar-na-krovi-ta-sprobi-rozsvariti-gur-i-tsru-hto-takiy-naspravdi-yuriy-shvets_n853260.
11. Мельник Ю. В., Ющенко В. В., Резнік А. В. Психологічна характеристика ситуації невизначеності в життєвому просторі особистості. *Габітус*. 2021. № 21. С. 83–88. URL : <http://habitus.od.ua/journals/2021/21-2021/15.pdf>.
12. Орієнтовний поради́ник із комунікацій з громадянським суспільством у випадку кризової ситуації в суді, затверджений рішенням Ради суддів України № 3 від 25.01.2019. URL : <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-3-vid-25012019-pr-960b81324d.pdf>.
13. Парахонський Б., Яворська Г. Породження війни з безсилля миру: смислова логіка війни. *Сайт Національного інституту стратегічних досліджень*, 23.09.2023.

URL : <https://niss.gov.ua/news/statti/porodzhennya-viyny-z-bezsylyya-myru-smyslova-lohika-viyny>.

14. Підсумки 2022. Під синьо-жовтим прапором свободи! (грудень 2022 р.). *Сайт Разумков Центру*, 2022. URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidsumky2022-pid-synozhovtym-praporom-svobody-gruden-2022r>.

15. Плохій С. Якої історії потребує сучасна Україна? *Український історичний журнал*. 2013, № 3. С. 4–12.

16. Покальчук О. Палаюча «житниця Європи»: причини, розвиток та наслідки російської інформаційної війни в Україні. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія. Київ : НА СБ України, 2021. С. 166–189.

17. Почепцов Г. Стратегические коммуникации: стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении. Київ : Альтерпрес, 2008. 216 с.

18. Рішення Ради національної безпеки і обороти України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» № 152 / 2022 від 18.03.2022 р. *Верховна рада України, Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>.

19. Снитко О. С. Карнавальні форми сугестії в інформаційному просторі України у контексті консцієнтальної війни. *Актуальні проблеми української лінгвістики. Теорія і практика*. 2019. № 38. С. 78–93.

20. Снитко О. С. Кризові комунікації в інформаційному просторі України воєнної доби. *Актуальні проблеми української лінгвістики. Теорія і практика*. 2023. № 38. С. 78–93.

21. Снитко О. С., Гречка С. О. «Битва наративів» у сучасному медіапросторі України. *Актуальні проблеми української лінгвістики. Теорія і практика*. 2022. Вип. 44. С. 86–118.

22. Україна переможе: Відомий американський дипломат Курт Волкер – про те, що варто зрозуміти Заходу та Росії. *New Voice*, 02.02.2022. URL : <https://nv.ua/ukr/opinion/recommends/zagroza-napadu-rf-chomu-ukrajini-peremozhe-novini-ukrajini-50213189.html>.

23. Цехановська О., Цибульська Л. Динаміка російських наративів про Україну та їх експорт в український медіапростір : звіт Українського кризового медіа центру, 2021. URL : <https://drive.google.com/file/d/1S53n--3ZgyPTHanoCLBUq9XuUN4BebtN/view>.

24. Яворська Г. М. Динаміка наративів (до проблеми когнітивної опірності медійного простору). *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія. Київ : НА СБ України, 2021. С. 26–38.

25. Як війна змінює українське суспільство. *Укрінформ*, 12.07.2022. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-ak-vijna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html>.

26. Як стратегічні комунікації допомагають Україні налагодити міжнародну співпрацю з протидії ворожій дезінформації. *АрміяInform*, 09.12.2021. URL : <https://armyinform.com.ua/2021/12/09/yak-strategichni-komunikacziyi-dopomagayut-ukrajini-nalagodyty-mizhnarodnu-spivpracyu-z-protydiyi-vorozhij-dezinformacziyi>.

27. Coombs T. Ongoing Crisis Communication: Planning, Management and Responding. USA : SAGE Publication, 2012. 212 p. URL : https://books.google.com.ua/books?id=r6K0pRwbNn0C&pg=PA31&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false.
28. Kress G. Literacy in the New Media Age. London, New York : Routledge, 2003. 251 p.
29. Lemke J. L. Multimedia Genres for Science Education and Scientific Literacy. Developing Advanced Literacy in First and Second Languages / Ed. by Schleppegrell, Mary J. and M. Cecilia Colombi. New York : The Graduate Center City University of New York, 2002. URL : <http://www.jaylemke.com/storage/MultimediaGenres-Science-2002.pdf>.
30. Lubkivsky D. Why Putin Has Already Lost Ukraine. *The National Interest*. 07.02.2022. URL : <https://nationalinterest.org/feature/why-putin-has-already-lost-ukraine-200400>.

Джерела

31. «Апокаліпсис, як в голлівудських фільмах»: Кличко снова предупредил киевлян о возможной эвакуации. *TCH*, 08.12.2022. URL : <https://kyiv.tsn.ua/ru/apokalipsis-kak-v-gollivudskih-filmah-klichko-snova-predupredil-kievlyan-o-vozmozhnoy-evakuacii-2218492.html>.
32. Баранівська Т. Щоб запобігти блекауту. Енергетики розробляють нову схему електропостачання. *Суспільні новини*, 09.01.2023. URL : <https://suspilne.media/355228-sob-zapobigti-blekautu-energetiki-rozroblaut-novu-shemu-elektropostacanna-dla-kieva-ekspert>.
33. В Україні зупинилися АЕС? «Енергоатом» зробив термінову заяву. РБК-Україна, 28.12.2022. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-zupinilisya-aes-nergoatom-zrobiv-1672225180.html>.
34. Значний удар по Путіну (коментар нідерландських інтернет-джерел. *The Daily Digest*, 2022. URL : <https://www.msn.com/nl-nl/nieuws/overig/gelekt-rapport-oekra%C3%AFne-maakt-russische-militaire-elite-eenheid-met-de-grond-gelijk/ss-AA169ZvP?cvid=0c7fbc0f4abd4548aba6f85a4475c528#image=15>.
35. Інформація Голови уряду України по ситуацію з можливим блекаутом. РБК-Україна, 20.12.2022. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/shmigal-poperediv-novi-ataki-rosiyan-rf-vazhlivo-1671549151.html>.
36. Карпюк О. Героїзм ЗСУ, про який ми дізнаємось ще не скоро. *Главком*, 05.09.2022. URL : <https://glavcom.ua/columns/sergmarco/herojizm-zsu-pro-jakij-mi-iznajemos-shche-ne-skoro-873093.html>.
37. Лукашенко заявив, що війна з Україною тривала б «максимум 3-4 дні». *Українська правда*, 05.02.2022. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/5/7322977>.
38. «Не буде цієї нації скоро, їхніх дітей ще в утробі треба душити»: окупант розповів дружині про своє ставлення до українців. Перехоплення. *Обозреватель*, 05.01.2013. URL : <https://incident.obozrevatel.com/ukr/crime/vojna-protiv-rossii/ne-bude-tsiei-natsii-skoro-ihnih-ditej-sche-v-utrobi-treba-dushiti-okupant-rozpoviv-druzhini-pro-svoe-stavleniya-do-ukraintsiv-perehoplennya.htm>.

39. Новини 7 лютого: заяви Лукашенка про Україну та РФ, НАТО та зброю для України. *Українська правда*, 07.02.2022. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/7/7323158>.

40. Путін морально й психологічно готовий застосувати ядерну зброю – Соловей. *УНІАН*, 21.12.2022. URL : <https://www.unian.ua/war/putin-moralno-y-psihologichno-gotoviy-zastosuvati-yadernu-zbroyu-solovey-12086139.html>.

41. Путін скоро помре? Чий буде Крим? Як астрологи та псевдоексперт Арестович маніпулюють свідомістю. *Українська правда*, 25.01.2023. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/01/25/7386475>.

42. «Свобода переможе, Росія програє»: повний текст виступу Зеленського у Парламенті Британії. *Слово і Діло* : аналітичний портал, 02.08.2023. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/08/novyna/polityka/svoboda-peremozhe-rosiya-prohraye-povnyj-tekst-vystupu-zelenskoho-parlamenti-brytaniyi>.

43. «Срочно! Счет пошел на дни!» Илларионов: Путин начинает по-настоящему БОЛЬШУЮ войну. *Ютуб-канал Олександра Шелеста*, 2023. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=kBpp07r8RqY>.

44. «Терпи, моя красуне»: у Білому домі відреагували на заяву Путіна щодо України. *ТСН*, 10.02.2022. URL : <https://tsn.ua/politika/terpi-moya-krasune-u-bilomu-domi-vidreaguvali-na-zayavu-putina-na-adresu-ukrayini-1973602.html>.

45. Україна в інформаційному просторі України та Білорусі: основні наративи. *Інститут масової інформації*, 22.09.2020. URL : <https://imi.org.ua/monitorings/ukrayina-v-informatsijnomu-prostor-i-rosiyi-ta-bilorusi-osnovni-naratyvy-i35175>.

46. Україна створила мережу управління військами, над якою США працювали десятиліття – WSJ. *Українська правда*, 03.01.2023. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/3/7383476>.

47. Україна планує розробляти дрони класу «повітря-повітря». *День*, 28.12.2023. URL : <https://day.kyiv.ua/news/281222-ukrayina-planuye-rozroblyaty-drony-klasu-povitrya-povitrya>.

48. Федорів І. Путін скоро помре? Чий буде Крим? Як астрологи та псевдоексперт Арестович маніпулюють свідомістю. *Українська правда*, 25.01.2023. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/01/25/7386475>.

49. Хвилі дезінформації літа-осені 2022 року. *Гвара Медіа*, 15.10.2022. URL : <https://gwaramedia.com/hvili-dezinformaczii-lito-osin-2022-rik-analiz-vid-gwara-media>.

50. Что это было? Как Алексей Арестович ушел, чтобы остаться. *BBC News*, 20.01.2023. URL : <https://www.bbc.com/russian/podcasts/p076qqzl/p0dxsqym>.

51. Шмигаль попередив про нові атаки росіян: для РФ важливо, щоб Різдво було у темряві. *РБК-Україна*, 20.12.2022. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/shmigal-poperediv-novi-ataki-rosiyan-rf-vazhlivo-1671549151.html>.

52. Які фейки Путіна про українську армію були правдою про російську. *SPRAVDI*, 16.12.2022. URL : <https://spravdi.gov.ua/yaki-fejky-putina-pro-ukrayinsku-armiyu-buly-pravdoyu-pro-rosijsku>.

53. Яцук Л. Орбан зробив низку скандальних заяв про російсько-українську війну. *Главком*, 27.01.2023. URL : <https://glavcom.ua/world/world-politics/orban-zrobiv-nizku-skandalnikh-zajav-pro-rosijsko-ukrajinsku-vijnu-904862.html>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ФАХІВЦЯМ БЕЗПЕКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЩОДО РОБОТИ З КОНТЕНТОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

1. Головною метою агресора є знищення державності України, знецінення демократичних настанов українців, їх проєвропейської та прозахідної орієнтації. Відповідно, основою ідеологічної матриці СК в Україні має бути **наратив ідентичності**, що описує фундаментальні ознаки і цінності самобутньої та унікальної української нації, яка виборолала й захищає свою державність. Цьому гранднаративу мають бути підпорядковані всі інші проукраїнські наративи.

2. В основу українських стратегічних наративів має бути закладена ідея перемоги, яку «неможливо здобути без вирішальної битви» (Д. Золотухін).

3. Воєнна доба в Україні пов'язана з розгортанням кризових комунікацій, які передбачають використання технологій, спрямованих на діагностування, прогнозування та **управління** кризовими ситуаціями, та (за можливістю) на нейтралізацію їх негативних наслідків. Необхідно постійно відслідковувати зворотній зв'язок з реципієнтами. Рекомендується кризові комунікації побудувати за моделлю *Concern (стурбованість) 1 % – Action (дія) – 5 % Perspective (перспектива) – 94 %*.

4. На особливу увагу заслуговує здійснення кризових комунікацій у напрямку «влада – громадяни». Влада повинна брати на себе відповідальність за розв'язання ситуації, не приховувати реальні труднощі, постійно моніторити ситуацію, звертати увагу на коментарі в соціальних мережах та вчасно на них відповідати (тобто забезпечувати двосторонній характер комунікації). Проте, не приховуючи реальний стан подій, необхідно спрямовувати увагу суспільства на позитивне розв'язання кризової ситуації. Необхідно дотримуватись етики та емпатії спілкування, обирати спікерів, які володіють відповідними комунікативними технологіями.

5. Воєнна доба потребує невеликих за обсягом текстів, у яких збалансована фактична та емоційна частини, присутній певний особистісний посыл («Звертайся до людей і кожного з них!»).

6. Кризова ситуація, яку переживає суспільство під час воєнної доби, масово виводить на авансцену специфічні тексти, у яких реалізуються найголовніші стратегічні наративи, що підтримують моральний дух громадян – креолізовані (мульти-модальні) тексти з високим ступенем сугестивності, які транслуються через класичні та нові медіа, соціальні мережі, поєднуючи різнокодову інформацію (вербальний, візуальний та музичний тексти). Такий підхід забезпечує ефективний сугестивний вплив на суспільство і транслює наративи, емоційно насичені описом. Активізація цих форм є результатом вивільнення напруги через творчість.

7. Високий ступінь невизначеності буття у період воєнної доби активізує в інформаційному просторі вплив у формі «передбачень» (тарологів, астрологів, екстрасенсів). Ця форма є традиційною для здійснення сугестивного впливу на людину, проте в ситуаціях кризових комунікацій за її допомогою досягається швидкий ефект позитивізації емоційно-психологічного стану людини, нейтралізації важкого для психіки стану невизначеності. Тексти так званих «передбачень» транслують важливі стратегічні наративи, проте позиція авторів текстів має залишатися у фокусі уваги фахівців зі страткому.

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРОТИВНИКА (КОМУНІКАТИВНА ПЕРСПЕКТИВА)

Галина ЯВОРСЬКА

Слово «дрон» зараз є синонімом до слова «успіх», якщо він свій, і синонімом слова «смерть», якщо він ворожий.

З допису на фейсбуці, червень, 2023 р.

Вступ

Серед різновидів політичного дискурсу дискурсивні практики країн, що перебувають у стані війни, раніше як специфічний предмет дослідження не виокремлювали. Вияви дискурсивної конфронтації неодноразово були і є предметом детального аналізу, насамперед, у дослідженнях мови пропаганди та маніпуляцій. У рамках найбільш інструментально придатного й теоретично розробленого Критичного аналізу дискурсу (CDA) накопичена велика кількість праць, присвячених виявам гендерної, расової та інших видів дискримінації, доповнених описами мови ворожнечі. Водночас нормативна критична теорія Франкфуртської школи, що лежить в їхній основі та спрямована на впровадження позитивних соціальних трансформацій [3], у часи війни і соціальних потрясінь показує свою теоретичну й етичну обмеженість – логіка боротьби з дискримінацією в умовах війни і масових російських воєнних злочинів не спрацьовує, а начебто морально бездоганні орієнтації на пацифізм та ненасильство парадоксально перетворюються на засоби підтримки агресора. Натомість аналіз політичного дискурсу в рамках Теорії мовних дій (англ. *Speech Act Theory*) дозволяє неемоційно розглянути специфіку дискурсивних вчинків, з погляду досягнення чи провалів комунікативних намірів.

Проблема дискурсивної репрезентації війни РФ проти України відкриває перспективи її розгляду як чинника, що впливає на зміни міжнародного безпекового довкілля і сучасної системи міжнародних відносин. Перцепція цієї війни міжнародними акторами, залежно від ставлення до кожного з противників, стає показником появи нових геостратегічних та геополітичних розподілів.

Нині, на третьому році повномасштабного вторгнення РФ, вже не підлягає сумніву, що основні варіанти у ставленні до нашої війни – (1) підтримка України, (2) позірний нейтралітет, (3) ворожість до нас і підтримка РФ – перетворилися на втілення ціннісних орієнтацій, стали маркерами нових міжнародних амбіцій, показниками сили і виявів слабкостей провідних міжнародних гравців.

Безпекова архітектура, що склалася після Другої світової війни, з подальшими модифікаціями протягом холодної війни та після її завершення, перебуває нині в процесі кардинальних змін, кінцеві результати яких досі неочевидні. Утім можна вже зараз спостерігати за появою трендів та опцій, реалізація яких, зрештою, залежатиме від перемоги України та конкретних наслідків поразки для РФ.

Дискурс противника та поляризація

Традиційне розуміння співвідношення війни і політики – війна як продовження політики іншими засобами – акцентує на відмінності зброї і слів. Натомість сучасні війни наочно демонструють їхній зв'язок та взаємозалежність. Це стосується не тільки явища вепонізації інформації, що використовується як зброя, в сенсі буквальної, неметафоричної здатності спричинити руйнівні наслідки, а й загальних проблем комунікації, пов'язаних із дискурсом війни та умовами переходу до дискурсу миру [1].

Тож що таке політичний дискурс противника? Термін *політичний дискурс* є більш-менш загальноприйнятим, натомість слово *противник* у цій сполуці вимагає уточнень. У політиці противниками, як правило, вважають опонентів із протилежних за поглядами та ідеологією політичних партій і рухів. Боротьба та політична взаємодія з противниками відбувається на рівні полеміки – дискусій, парламентських дебатів, тощо. А дослідження політичного дискурсу у цьому випадкові зосереджене на аргументації, політичних суперечках (англ. *adversarial discourse*) як інструментах боротьби за політичну владу всередині країни.

Однак противник – це не тільки опонент. В умовах війни противник – це, насамперед, зовнішній ворог і назва для ворожого війська. Тут начебто напрошується термін *політичний дискурс ворога*, але до обраної теми він не підходить, бо це звузило б її до оцінних назв *ворожий дискурс*, або *дискурс ворожнечі*. Натомість значення іменника *противник*, пов'язаного із прийменником *проти* («навпроти», «всупереч», «назустріч» та ін.), має широкі семантичні відгалуження, починаючи від позначення протистояння у фізичному просторі, також на полі бою, і завершуючи нематеріальною сферою ідеологічних зіткнень, логічних опозицій та морального вибору.

Таким чином, пропонований термін *політичний дискурс противника* позначає загальні конфігурації публічних дискурсивних протиставлень, що виникають і формуються в контексті російсько-української війни. Термін вводить війну як вимір комунікації і задає перспективу, тобто ракурс погляду на смисли війни як історичної, соціальної, екзистенційної події.

Політичний дискурс противника не обмежується офіційним політичним дискурсом Кремля, його складником є також значна частина антивоєнного, антипутінського дискурсу, що функціонує сьогодні переважно за

межами РФ. Очевидні збіги – це прагнення якнайшвидшого зняття санкцій з Росії, сумніви у можливості перемоги України, небажання поразки РФ, упевненість у потребі перемовин, та ін. Найбільш деструктивним, однак, є вплив цього компоненту дискурсу противника на картину подій у частини наших західних союзників і в західному суспільстві. Перцепція Заходом путінської Росії крізь призму колишніх відносин із ССРСР і загальних, притаманних європейській культурі раціональних очікувань та марних сподівань на «розуміння» й «зміну поведінки» Путіна внаслідок невдач у ході війни проти України, створює серйозні когнітивні перешкоди. Втім, російський дискурсивний вплив на міжнародну взаємодію України, так само як фактор використання спецслужбами РФ нових процесів російської еміграції, потребують окремого розгляду.

Далі зосереджуємося на аналізі деяких ознак сучасного офіційного дискурсу РФ, нашого воєнного противника, з погляду поляризації, тобто несумісного сприйняття реальності, що унеможливлює двосторонню політичну комунікацію. Окрему увагу приділено комунікативним провалам, які є симптомами процесу втрати влади керівництвом РФ.

Оптичні ефекти бачення (кейс африканського візиту)

Дискурсивні практики пов'язують фізичну та ментальну реальності. Пояснити це можна на прикладі бачення. Бачення, разом із зоровим сприйняттям, містить також ідентифікацію об'єкта, який перебуває у полі зору, розпізнання і категорійну оцінку того, що (або кого) ми бачимо. Процес візуального сприйняття спирається на наші знання про світ, включно з певними вихідними припущеннями (англ. *background assumptions*). Зміна останніх здатна впливати на зміни інтерпретації об'єкта, при цьому оптичні стимули можуть залишатися такими ж, як і були.

Можливість різних інтерпретацій побаченого Джон Серль [4] ілюструє за допомогою уявного експерименту: спостерігач дивиться на дім і бачить будівлю, яку ідентифікує як будинок на міській вулиці. Далі може виявитися, що спостерігач стоїть на знімальному майданчику, а будинок є елементом сцени для фільму. З цього випливає, що референт (дім) змінюється, залежно від зміни вихідних припущень. Тобто той самий реальний будинок дорівнює у новому контексті частині оформлення відеозйомки, отже стає штучним, «несправжнім», попри незмінні фізичні характеристики.

Ці абстрактні логіко-філософські побудови парадоксальним чином набувають цілком практичного, матеріального виміру в дискурсі російсько-української війни. Одні й ті самі візуальні зображення, факти судово-медичних експертиз, що ілюструють наслідки звірств російських військових у Бучі, які криміналісти та свідки з місцевих мешканців бачать такими, якими вони є в реальності, значна частина російських громадян в РФ та за

її межами інтерпретує як пропагандистський фейк, «постановочні» відео і фото, згідно із вихідними припущеннями про те, що «Росія ні на кого не нападала».

Навіть перебування у фізичному просторі зчинених звірств в Україні не гарантує сприйняття побачених фактів як справжніх. Так, прессекретар президента ПАР під час недавнього візиту делегації країн Африки до Києва, що збігся з масованою російською бомбово-ракетною атакою та переходом делегації до безпечного укриття, написав у твіттері, що нічого не знає про сирену повітряної тривоги і не чув вибухів. Щоправда президент ПАР під час підсумкової пресконференції визнав факт атаки на Київ, однак одразу знівелював це твердження закликом припинити насильство з обох сторін (!). І попереднє відвідування африканськими делегатами місць російських злочинів у Бучі жодним чином не вплинуло на їхнє загальне сприйняття.

Цей випадок яскраво демонструє поляризацію, несумісність у сприйнятті ідентичних у просторі й часі подій. З одного боку, спостерігаємо правомірний подив і гнів українців, відчуття, що запереченням, зокрема, фізичної реальності чергової російської атаки, яку щойно пережили всі кияни, а декілька людей з передмістя були поранені, їх намагаються пошити в дурні. Тим часом гості, ігноруючи побачене і почуте, використали пропаговане РФ положення щодо провини «обидвох сторін», наводячи це як аргумент для припинення бойових дій. За цим проглядало демонстративне, раціоналізоване за допомогою згаданого псевдоаргументу небажання представників т. зв. нейтральних країн бачити українську реальність. Незацікавлене ставлення африканських гостей, можливо, було визначене просторовою та культурною віддаленістю від подій російсько-української війни, не випадково їхній мирний план не задовольнив не тільки Україну, але й Путіна. Тобто викривлене сприйняття ситуації і намагання досягти власних практичних цілей, пов'язаних з експортом зерна до Африки, закономірно призвело до дипломатичної комунікативної невдачі африканської делегації.

Отже, попередні припущення і перспектива (точка зору) безпосередньо впливають на бачення та сприйняття фактів і подій, на їхнє дискурсивне представлення. Коригування оптики передбачає аналіз і виправлення когнітивних викривлень дійсності. Проблема, однак, полягає в тому, що базові припущення переважно належать до неявної і незаперечної частини думок про світ, тобто до тих уявлень, що в межах спільнот сприймаються як природні і samozрозумілі. Спростувати їх як фальшиві, такі, що не відповідають реальності, за допомогою неґації не вдається. Якщо громадяни в РФ виходять із samozрозумілого для них базового припущення, що Росія не може бути агресором, бо «Росія ніколи ні на кого не нападала», «ми / Росія завжди за мир», то навіть найбільш кричущі факти, які спростовують це, не здатні змінити їхню картину подій. Натомість фальшива версія про

«постановку» у Бучі цілком узгоджується із наявними переконаннями і ціллю зберегти свою картину дійсності непорушною. У цьому конкретному випадку навіть невідомо, чи ідея про «постановку» належить кремлівським пропагандистам, чи вона має, так би мовити, фольклорно-міфологічне походження і спирається на образ ворожого світу як несправжнього, такого, що маскується під щось інше (стереотип, активно експлуатований сучасною масовою культурою). Принаймні нав'язлива стійкість у російському відтворенні цієї абсурдної версії подій у Бучі може свідчити на користь останнього.

На сьогодні серед суто дискурсивних і водночас раціональних інструментів протидії викривленню сприйняття маємо лише один – проблематизацію фальшивих наративів, утім сумнівно, чи працюватиме вона на аудиторію у державі-противниці. Ефективно застосувати цей прийом можна лише разом з мілітарними діями на полі бою, коли наша військова перемога разом із внутрішніми російськими деструктивними процесами зрештою підштовхне до радикальної зміни фізичного та суспільного контексту всередині РФ. Образно кажучи, зруйнований дім перестане бути декорацією, коли це дім самого руйнівника.

Після майбутньої поразки РФ і перемоги України новий розрив, що з'являтиметься між російською дійсністю та її концептуалізацією, знов вимагатиме пояснень і тлумачень, здатних цей розрив заповнити. Це залишає простір для дій зовнішніх акторів, якщо геополітичні потуги виявлять до того інтерес. Наша країна не матиме для цього ні сили, ні бажання.

Зоставлений на самоплив, цей процес швидше за все призведе до відживлення існуючих російських інтерпретаційних схем: втрата імперської величі знов породжуватиме ресентимент і відродження російських воєнних амбіцій. Хоча російська пропаганда у нинішньому вигляді навряд чи матиме шанси вціліти.

Політичні комунікативні провали як симптоми послаблення влади противника: роль сміху і пояснень постфактум

Відомо, що головними чинниками комунікації є мовець (адресант) та слухач (адресат), а також зміст (тема) і мета повідомлення. Фізичний контекст і фактор часу впливають на варіативність та ефективність комунікативних практик, однак переважно не змінюють їхніх структурних, або інваріантних, ознак. Слід згадати також про фактор коду повідомлення, який є передумовою (не)розуміння між комунікантами і може спричинити розрив комунікації. На форми і зміст політичної комунікації і загалом на сферу публічного спілкування впливають цифрові технології й соціальні мережі – твіт відомого політичного діяча миттєво перетворюється на факт

офіційної політики, доповнюючи, а де в чому переважаючи за ефективністю, інші жанри політичних висловів.

З погляду характеристики учасників, політична комунікація є асиметричною – індивідуальний (про)мовець (адресант) і колективний слухач (адресат). Мовець у політичному дискурсі індивідуалізований як політичний лідер або особа, котра має право виступати від імені держави – уряду, парламенту чи іншого інституту, який символізує і втілює державну владу в конкретній країні.

На відміну від індивідуального й індивідуалізованого політичного адресанта, його аудиторія чи адресат – це сукупність людей, колективний суб'єкт (нація, народ, громадяни тощо). Фактично індивідуальний адресат у публічній політиці не існує. Якщо в офіційній ситуації політик раптом звертається до конкретної особи, це постає як особливий риторичний прийом, що здебільшого має на меті застереження або погрозу: наприклад, відома репліка члена комуністичного політбюро Лігачова (на партійній конференції 1988 р.) до виступу майбутнього Президента РФ Єльцина: «Борис, ты не прав». Погроза не досягла мети, бо викликала не страх, а сміх. Цей вираз став прикладом комунікативного провалу Лігачова і водночас симптомом подальшої втрати влади КПРС та, зрештою, розпаду СРСР. У Москві цей мем не забули і перетлумачили – у путінській Росії виявилось, що правим був саме Лігачов, який захищав СРСР і КПРС.

Комунікативні провали у політиці варто розглядати як показники зменшення чи втрати авторитету політичними лідерами та їхніми країнами, а також як ознаки можливих подальших внутрішніх і зовнішньополітичних змін. В умовах невизначеності і, тим більше, масштабної війни, роль таких показників як комунікативні невдачі для вияву опцій подальшого розвитку ситуацій різко зростає.

Кожний політичний вислів – це меседж, у якому поєднано вказівку на зміст повідомлення та намір мовця. Намір часто не виражений напряду та потребує витлумачення: про що йдеться адресанту, що він має на увазі. Це повною мірою стосується політичної комунікації – тлумачити, що саме мав (а частіше – не мав) на увазі лідер держави, входить до обов'язків речників і пресекретарів. У складних випадках цим займаються керівники зовнішньополітичних відомств. Трапляється, що політичні лідери демократичних держав самі змушені пояснювати журналістам і громадськості, що вони мали на увазі, однак у країнах на зразок РФ такого не буває.

У будь-якому разі офіційні публічні пояснення змісту політичних висловів, так би мовити, навздогін – є складниками політичної реальності. На відміну від експертних пояснень і тлумачень, що становлять конвенційну складову політичного дискурсу, тут ідеться радше про окремі казуси, які, однак, не такі вже безневинні, бо викликають бурхливу суспільну реакцію.

Те, що політичний вислів вимагає негайних подальших пояснень за межами певного комунікативного акту, переважно для того, щоби погасити скандал, показує, що політик не досяг своєї цілі, тобто зазнав комунікативної невдачі (якщо тільки метою з самого початку не було спричинити скандал. Для цього, однак, потрібний особливий імідж скандального політика, на зразок Д. Медведєва в нинішній РФ, завданням якого є озвучення найбільш агресивних і провокаційних повідомлень).

Публічна реакція на відповідні ситуації в соцмережах і медіа часто зводиться до висміювання. Це, власне, є відповіддю на комунікативну невдачу, подібною до реакції на кінематографічні невдачі недовулого персонажа, який примудряється падати на рівному місці. Разом із тим, під час війни масове висміювання і знущання над російським противником, крім позитивного психологічного ефекту, формує і сприятливе середовище для виявів агресії до своїх, а далі надається для проведення підливних ворожих інформаційних операцій, тобто породжує низку суперечливих наслідків.

Натомість для противника його власні комунікативні невдачі мають багатовимірні деструктивні ефекти. Наприклад, у сучасному російському політичному дискурсі офіційні звіти про досягнення РФ у ході неспровокованої війни проти України набувають відверто моторошного характеру. У своїх виступах Путін та його посадовці переконують внутрішню і зовнішню аудиторію, що розв'язана Москвою геноцидальна війна в Україні «йде за планом». Ця репліка сама по собі в асертивній частині унаочнює спланований характер дій РФ, тож слугує одним із підтверджень злочину геноциду, для юридичного визнання якого в суді мають бути представлені свідчення існування зловмисного, систематично реалізованого наміру (плану). Водночас, на рівні сприйняття аудиторією внаслідок очевидного розриву з реальним станом справ, заява про відповідність ходу війни планам агресора вживається як іронічний мем «все йде за планом», стаючи в ряд зі знущально-насмішкуватим «Київ за три дні» та ін.

Сміх у соцмережах нівелює авторитет лідера, а масовий характер висміювання виходить далеко за межі сфери дії політичних анекдотів доби Брежнєва. Поміж тим, сміх безпосередньої аудиторії – слухачів і глядачів Путіна – має лоялістський характер, тобто демонструє згоду з його політикою. Таким чином, показник провалу – це не сміх як такий, а його функція. Натомість поява офіційних витлумачень і спростувань заяв політиків є безумовним знаком того, що комунікація була порушена.

Останнім часом комунікативних провалів з боку російського лідера побільшало, відповідно збільшилася кількість випадків пояснень навздогін. Вислів Путіна на економічному форумі в Петербурзі щодо небажання говорити із Заходом на теми ядерного роззброєння: – «А хрен им!», супроводжував догідливий сміх аудиторії. Наступного дня прозвучали пояснення

пресекретаря Президента РФ Д. Пєскова, що вираз «“хрен им” от Путина не значит, что РФ отказывается от переговоров с США».

Однак, це пояснення із запереченням і водночас новим відтворенням виразу Путіна, автоматично не призводить до скасування змісту путінського меседжу з черговою ядерною погрозою світові, а навпаки, стає засобом ескалації ядерного шантажу [2]. Крім того, використання Путіним напівприкритої ненормативної лексики в офіційній ситуації є публічним актом вербального насильства і свідченням підвищення в Росії толерантності до насильства загалом. На тлі існуючих норм публічної офіційної поведінки це ще раз підтверджує рух РФ до маргіналізації на світовій арені.

Вакханалія пояснень і спростувань супроводжувала й події, пов'язані із заколотом Пригожина (24–26.06.2023 р.). Телезвернення Путіна до народу, після закінчення другої фази «путчу», було за декілька хвилин до початку анонсоване пресекретарем Пєсковим – «Эти заявления без преувеличения определяют судьбу России». Після виступу, в якому не було жодної нової інформації, у соцмережах почали поширювати жарти, напр. «Сообщение от БиБиСи, срочно! Путин выступил. Ничего определяющего судьбу России не сказал». Трохи згодом Пєсков повідомив, що його цитата відносно «доленосного виступу Путіна» була фейком. Анонс, що підкреслював значимість змісту, зрештою знівельовав його дієвість.

Нагромадження різних версій і пояснень «путчу Пригожина» захлестнуло світовий інформаційний простір. У цій хвилі відмінних тлумачень є один постійний мотив – влада Путіна зменшилася, а влада в РФ загалом похитнулася.

Висновки

У динаміці спостерігаємо зменшення віри в непереможність Росії та нескінченність її ресурсів, а також зниження рівня впливу залишків наративів часів холодної війни, коли Кремль сприймали на Заході як сторону, з якою можливий діалог. Зміна політичної риторики засвідчує зміну ситуації.

Література

1. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Породження війни з безсилля миру: смислова логіка війни. *Стратегічна панорама*. Спец. випуск. 2022. С. 12–22.
2. Яворська Г. М. Політичний дискурс і теорія мовних дій (до проблеми колективних інтенцій). *Академик Олександр Савич Мельнгичук і сучасне мовознавство* : збірник наукових праць до 100-річчя від дня народження. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. С. 187–206.
3. Horkheimer M. *Critical Theory: Selected Essays*. New York : Continuum Publishing Corporation, 1992. 312 p.
4. Searl J. R. et al. *Speech Act Theory and Pragmatics*. Springer. 1980. 320 p.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ФАХІВЦЯМ БЕЗПЕКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЩОДО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ПРОТИВНИКА ТА ПРОАКТИВНОЇ ВІДПОВІДІ НА НЬОГО

Аналіз політичного дискурсу противника має враховувати глобальний воєнно-політичний контекст, зокрема:

1. Повномасштабна фаза війни РФ проти України перетворилася на фактор змін міжнародного безпекового довкілля. Лінії нових геостратегічних та геополітичних розподілів виникають залежно від позиції міжнародних акторів щодо російсько-української війни. Кінцеві результати змін досі неочевидні і, зрештою, залежатимуть від перемоги України та наслідків поразки для Москви.

2. Політичний дискурс воєнних противників визначає поляризація, тобто несумісне бачення реальності. Однак, крім чітко протиставлених точок зору з погляду України і РФ, існує спектр проміжних оптик. Західні партнери солідаризуються з Україною ідеологічно і практично, утім, нерідко сфокусовані на Росії як на головному суб'єкті війни. Формально солідаризуючись з позицією України, антипутінські російські ліберали виступають з перспективи Росії як їхньої власної країни. Сфокусуватися на Україні, а не на Путіні – це часом надто складне завдання для Заходу і практично неможливе для російських опозиціонерів. Для українського страткому ця розфокусованість бачення війни з боку союзників, позірних союзників і «нейтралів» створює нові виклики і вимагає пошуку інструментів протидії.

3. Новим викликом для українського страткому є відносне зменшення значення боротьби з фейками шляхом викриття неправдивої інформації. Загалом звужуються можливості раціональних дискурсивних інструментів інформаційної боротьби, як-от проблематизація ворожих наративів, спроби заміни їх власними наративами, тощо. Досвід фізичного переживання війни виходить на перший план і стає основою для осмислення реальності. Водночас, він не впливає на розуміння ситуації ворогами і позірними нейтралами. Доцільно використовувати комунікативні провали противника з метою підриву дефолтних стереотипів про «силу і непереможність ядерної держави».

4. Політичний дискурс Кремля визначають погрози у різній формі, від ультимативних вимог припинити розширення НАТО у грудні-січні 2021–2022 рр. і пунктирного ядерного шантажу, який то наростає, то затихає, до постійних спроб залякування України і світу в цілому. Нереалізовані або частково реалізовані погрози залишаються чинником зловмисних інформаційних впливів і створюють безпекові ризики незалежно від факту реалізації. Дискурс РФ має подібність до кримінального, а тому умови РФ до України (нейтралітет, російська мова тощо), завжди виконували маскувальну роль. Метою погроз є не виконання умов, а залякування і примус до вигідних для шантажиста і вимагача дій.

5. Погрози як мовні дії спрямовані на розрив комунікації: постійне озвучення намірів знищити Україну та сподівання РФ на їхню реалізацію, трактування українського керівництва як начебто «нелегітимного», тощо, наочно демонструють російську настанову на цілковиту відмову від комунікативної взаємодії – адже мета знищення комуніканта-противника дорівнює цілі припинити спілкування назавжди. Отже, російські заяви про «готовність» до перемовин відіграють суто маскувальну функцію.

6. Простір для дипломатичного діалогу різко звужується. Для України перемовини з РФ у контексті погроз і поляризації бачення реальності втрачають сенс. Спроби західних союзників підтримувати зв'язок із РФ для сприяння перемогам, розгляд перемовин як інструменту завершення воєнних дій приречені на невдачу. Так само неефективні спроби деяких позірно нейтральних країн вплинути на позиції країн-противниць дипломатичним шляхом.

7. Риторика насильства та її ескалація в РФ демонструють, що значна частина населення в РФ відтворює і розвиває тези своїх політичних лідерів та пропагандистів, а офіційна пропаганда спирається на колективні інтенції громадян, що, знов таки, сприяє подальшій ескалації войовничої насильницької риторики. Спіраль наростання риторичної агресивності РФ щодо України та умовного «Заходу» не завжди корелює з активізацією бойових дій і навіть виступає подекуди як компенсація за недосягнення РФ воєнних цілей. Це стало одним із уроків війни.

8. Під час війни мета українських мілітарних дій синхронізується із цілями СК. Українська інформаційна протидія об'єктивно спрямовується на завдання сприяти розпаду РФ – із зникненням або радикальною зміною РФ, російський політичний дискурс утратить агентивність і припинить існувати як цілісність.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗБУДОВИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ БЕЗКОНФЛІКТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Наталя ІВАНОВА

Вступ

Сьогодні зайве доводити, що проблема конфліктів є актуальною. Подолання наслідків окупаційного режиму РФ на звільнених українських територіях, мешканці яких досить тривалий час перебували в надскладних умовах впливу психотравмувальних чинників окупації, є одним із найбільш актуальних питань повернення України до мирного життя.

На психіку мешканців тимчасово окупованих територій впливали стресові й травмувальні події, які виходили за межі людського досвіду та були небезпечними для життя. Це зумовило можливість виникнення психічної травми різного рівня тяжкості – досить складного психічно нестерпного явища, котре за умов недостатності захисних механізмів психіки може призвести до гострого чи посттравматичного стресового розладу та інших негативних проявів.

Більш того, тривале накопичення таких множинних травм детермінує виникнення ще гіршого психічного стану – кумулятивної травми, викликаній повторними травмуваннями, що може супроводжуватися складним і хворобливим реагуванням психіки на ненормальні умови війни та мати відтерміновані наслідки.

Зазвичай, екстремальність породжує стан підвищеної емоційної напруги, наслідком впливу якої на організм можуть бути різноманітні прояви психічної нестійкості. Вона також може бути опосередкованою причиною конфліктів у процесі комунікації на деокупованих територіях. Зокрема, конфліктні ситуації та невирішені конфлікти відволікають від нормального життя й роботи, зумовлюють формування негативних психічних станів, які супроводжуються психічною напругою, можуть сприяти підвищенню рівня тривожності, зниженню критичності мислення і виникненню інших негативних особистісних проявів.

Також слід ураховувати, що конфлікт за умови неправильного його розв'язання може призвести до погіршення взаємин та підвищення рівня

психоемоційної напруги. Так, зволікання із розв'язанням конфлікту, некваліфіковані дії щодо його нейтралізації можуть спричинити негативні наслідки. Тому, насамперед, слід мати знання щодо структури, особливостей виникнення, перебігу та подолання конфліктів.

Сутність та зміст можливих міжособистісних конфліктів на деокупованих територіях

Під час комунікації у складних умовах війни можуть виникати різноманітні міжособистісні конфлікти, які вирізнятимуться швидкістю виникнення, інтенсивністю протікання та варіаціями розв'язання.

Загалом проблема виникнення, подолання та розв'язання конфліктів існувала завжди. До конфліктів слід ставитися як до закономірних соціальних явищ, якими треба навчитися керувати, враховуючи особливості їх виникнення, перебігу та наслідків. Сьогодні у сфері психологічної науки всебічно досліджують причини їх виникнення, способи запобігання, шляхи розв'язання та подолання наслідків, зокрема і в екстремальних умовах, що наразі є актуальним також у межах розбудови продуктивних комунікацій на деокупованих територіях.

Як відомо, слово «конфлікт» походить від латинського *conflictus* – зіткнення. Також конфлікт розглядають як соціальний феномен, який проникає в усі сфери людського соціуму. Тому його слід всебічно аналізувати й у сучасних умовах війни, щоб не тільки зарадити деструктивним наслідкам та руйнуванню психічного здоров'я людей, а й прогнозувати найбільш оптимальні стратегії його розв'язання. У повсякденному житті поняття «конфлікт» застосовують щодо досить широкого кола явищ – від збройних зіткнень, протистояння різних соціальних груп, міжособистісних розбіжностей аж до сімейних непорозумінь.

Отже, під конфліктом переважно розуміють: зіткнення протилежно спрямованих тенденцій, інтересів, переконань тощо; найбільш гострий спосіб вирішення важливих для людини протиріч (які виникають у процесі взаємодії), що полягає в протидії конфліктуючих сторін та супроводжується негативними емоціями.

Загалом, щоб не зумовити виникнення конфліктної ситуації, з мешканцями деокупованих територій рекомендують дотримуватись таких **правил** спілкування [1, с. 18–19]:

- слід заздалегідь продумати особливості комунікації (із урахуванням індивідуально-психологічних особливостей, мотивів та потреб осіб), бути стриманим, коректним та орієнтованим на конструктивну взаємодію;
- комунікація має бути лояльною і безконфліктною – слід уникати категоричності у висловлюваннях, провокаційних та агресивних запитань;
- необхідно бути доброзичливими, співпереживати, прагнути зрозуміти співрозмовника та надати йому можливу необхідну підтримку чи допомогу;

- мова має бути простою, не директивною, без ознак психологічного тиску чи осуду, а запитання – доречними, коректними й зрозумілими;
- обставини й емоції не повинні перешкоджати комунікації та призводити до викривлення інформації і провокування конфлікту;
- слід проявляти витримку, гнучкість, поміркованість та повагу до співрозмовника; із розумінням ставитись до його проблем, потреб і актуального психоемоційного стану.

У процесі міжособистісної взаємодії виокремлюють такі види конфліктів:

1. Міжособистісні конфлікти – між конкретними людьми, що виникають у разі намагання сторін конфлікту реалізувати несумісні цілі чи різні цінності або одночасно прагнути однієї мети, досягти якої може лише одна зі сторін.

2. Особистісно-групові конфлікти – виникають між особою і групою осіб, якщо буває невідповідність поведінки особи сформованим груповим нормам, очікуванням, інтересам, цінностям чи цілям.

3. Міжгрупові конфлікти – виникають між соціальними групами, якщо їх цілі, наміри та мотиви не співпадають і є прямопротилежними.

4. Особистісний конфлікт (або його називають «мотиваційний») являє собою зіткнення рівних за силою, але протилежних за напрямом і важливих для людини власних мотивів і потреб. Змістом мотиваційних конфліктів є боротьба мотивів. Зокрема, спостерігаються такі різновиди мотиваційних конфліктів [2, с. 103]:

- «добре-добре» – відбувається вибір між двома однаково привабливими, але взаємовиключними альтернативами (виникає ситуація, коли «хочеться і того, й іншого»; умовою виникнення конфлікту є одночасна актуалізація рівних за силою мотивів несумісних дій);

- «погано-погано» – вибір між двома однаковою мірою непривабливими можливостями (тобто має відбутися вибір, який полягає в тому, що «із двох бід я обираю меншу», та ускладнюється рівнем інтенсивності мотивів уникнення);

- «добре-погано» – слід зробити складний вибір, коли одна й та ж мета рівною мірою як приваблива, так і неприваблива (у цьому випадку внутрішня боротьба пов'язана із виваженням всіх «за» і «проти»).

В умовах війни особливо складними мотиваційними конфліктами є ті, що актуалізують вибір між почуттям обов'язку і страхом. Зокрема, це може відбутися тоді, коли людина усвідомлює, що вона має певні обов'язки перед родиною, громадою, країною, а почуття страху деморалізує і гальмує дії.

Протидія конфліктуючих сторін може прослідковуватися у спілкуванні, поведінці та діяльності. Це, зокрема, може проявлятися насамперед тоді, коли негативні емоції, спровоковані розбіжностями в поглядах, намірах і мотивах, мають високий рівень інтенсивності та ще й підсилюються тривожними очікуваннями.

Розглянемо алгоритм динаміки конфлікту:

1. Виникнення конфліктної ситуації (**конфліктна ситуація** – це нагромадження суперечностей, які містять суттєву причину конфлікту).
2. Усвідомлення об'єктивної (реально існуючої) конфліктної ситуації.
3. Наявність інциденту (**інцидент** – це збіг обставин, що є приводом для конфлікту).
4. Настання конфлікту (**конфлікт** – це відкрите протистояння як наслідок взаємовиключних інтересів і позицій).
5. Розв'язання конфлікту.

Компоненти та структурні елементи конфлікту

Формуванню безконфліктної поведінки на деокупованих територіях, зокрема, може сприяти і усвідомлення та розпізнання певних компонентів конфлікту, а саме:

- пізнавального – полягає у виокремленні наявних протиріч в особливостях сприймання наявних складних, екстремальних і навіть руйнівних подій та явищ, ставленні до них, а також у викривленні уявлень про поведінку та позиції іншої особи тощо;
- емоційний – негативне сприйняття один одного, збудливість, неприйняття емоційного стану іншої людини, зневажливість, презирство й т. ін.;
- вольовий компонент виражається через взаємну демонстрацію суперечності позицій, непоступливість, небажання зрозуміти один одного, нав'язування своєї точки зору іншому.

Разом із тим, кращому усвідомленню сутності конфлікту та формуванню безконфліктної поведінки ще сприяє й розуміння його ознак і структури, що дає змогу системно сприймати модель усього конфлікту.

Спочатку слід зрозуміти, чи є якісь ознаки конфлікту, а саме:

- наявність протилежно спрямованих мотивів або суджень;
- протиборство суб'єктів взаємодії, що характеризується нанесенням шкоди.

Так, основними структурними елементами конфлікту є:

- 1) учасники конфлікту;
- 2) предмет конфлікту;
- 3) умови, в яких відбувається конфлікт;
- 4) суб'єктивність сприйняття конфлікту.

Охарактеризуємо зазначені елементи.

1. Учасники конфлікту. У будь-якому конфлікті є як мінімум дві конфліктуючі сторони, до яких відносяться окремі індивіди та групи. Конфлікти бувають і багатосторонніми, коли у взаємодії беруть участь більше двох сторін. Головними учасниками конфлікту є протидіючі сторони (або супротивники, опоненти). Учасники конфлікту поділяються на *прямих і непрямих*.

Серед прямих учасників виділяють ще й ініціатора конфлікту. Інколи труднощі з визначенням учасників конфліктної взаємодії пов'язані із динамічністю цього процесу: на початковому етапі певні співробітники чи група співробітників можуть виступати ініціаторами конфлікту, а на етапі його завершення – перейти в категорію «постраждалих».

Прямі учасники конфлікту характеризуються:

1) *позицією*, яку займає одна зі сторін стосовно протидіючої сторони, в якій:

- окремий індивід виступає від свого власного імені та переслідує власні інтереси;
- окремі індивіди переслідують групові інтереси;
- групи, які безпосередньо взаємодіють одна з одною для досягнення спільних інтересів;

2) *соціальним статусом* – загальним положенням особи або соціальної групи, які спираються на певну сукупність прав чи обов'язків;

3) *потенціалом (силою)* – сукупністю потенційних і активних засобів та ресурсів сторін конфлікту, їх здатністю реалізувати свої цілі всупереч протидії опонента.

Окрім головних сторін конфлікту є й інші його учасники – вони відіграють другорядні ролі. Непрямі учасники конфлікту характеризуються певною рольовою поведінкою, оскільки можуть:

- *провокувати* конфлікт з метою досягнення власних інтересів (підбурювач, провокатор);
- *сприяти зменшенню* гостроти або повному припиненню конфлікту (посередник, медіатор);
- *підтримувати* ту чи іншу сторону або обидві сторони одночасно (посібник, союзник або група підтримки);
- *планувати і керувати* протіканням конфлікту (організатор).

Неоднаковою є роль окремих учасників конфлікту і з психологічної точки зору. У цьому відношенні вона може бути шляхетною, навіть героїчною, а може бути і непривабливою.

2. Предмет конфлікту. Будь-який конфлікт має свою причину та зазвичай виникає як необхідність задоволення певних потреб – це і є предметом конфлікту (те, заради чого конфліктують). Як предмет конфлікту також можуть бути певні матеріальні, соціальні та духовні цінності.

Дуже важливим є відображення предмету конфлікту у свідомості його учасників. Воно може бути різним:

- конфліктна ситуація об'єктивно існує, але не усвідомлюється учасниками конфлікту;
- конфліктна ситуація об'єктивно існує, але по-різному усвідомлюється учасниками конфлікту;
- конфліктна ситуація об'єктивно не існує, але усвідомлюється її учасниками як конфліктна (помилковий конфлікт);

• конфліктна ситуація існує об'єктивно і адекватно усвідомлюється її учасниками.

3. Умови, в яких відбувається конфлікт. Під умовами конфлікту розуміють середовище (соціальна група, колектив, установа тощо) та обставини, в яких виник і розвивається конфлікт. Середовище конфлікту здійснює великий вплив на причини його виникнення та динаміку. Визначення часових, просторових і системних меж конфлікту є важливою передумовою його успішного урегулювання, запобігання його деструктивним результатам.

4. Суб'єктивність сприйняття конфлікту. Характер конфлікту залежить і від його суб'єктивного сприйняття учасниками конфлікту чи образу конфлікту, який виникає в їхній свідомості. Таке суб'єктивне сприйняття чи образ не обов'язково відповідає дійсному стану справ і може бути трьох видів:

- 1) власне уявлення про самих себе;
- 2) особливості сприйняття інших учасників конфлікту;
- 3) сприйняття зовнішнього середовища, в якому розгортається конфлікт.

Саме ці образи, картини конфліктної ситуації, а не об'єктивна реальність, є безпосередньою основою поведінки конфліктуючих сторін. Жахливі нелюдські реалії сьогодення, що зумовлені повномасштабною російською агресією, змушують українців не просто виживати, а виявляти максимум зібраності, емоційно-вольової стійкості та мужності, щоби боронити рідну землю від російських загарбників. Але дуже складно усвідомити та прийняти, що мирне благополучне життя в демократичній країні перетворилося на виживання в екстремальних умовах супротиву рашистській військовій навалі.

Щоденно мешканці міст і сіл України стикаються з різноманітними складними й неприйнятно-нестандартними ситуаціями, що порушують їх звичний спосіб життя, зокрема: убивства, катування та поранення людей, руйнування житлових будинків і промислової інфраструктури, вибухи та постріли, гул сирен повітряної тривоги, життя в окупації, усвідомлення себе біженцем та перебування далеко від домівки. Усі ці стресори можуть викликати певні види гострих емоційних реакцій. Страшні образи й картини, на жаль, породжуються реальністю та можуть дестабілізувати нормальний психоемоційний стан і зумовити конфліктну поведінку.

Щоб об'єктивніше оцінити та зрозуміти конфлікт, слід аналізувати наступні елементи:

- мотиви конфліктуючих сторін – внутрішні спонуки, які можуть детермінувати конфлікт;
- позиції конфліктуючих сторін – ті претензії, що вони висловлюють один одному.

Кожен учасник конфлікту, зазвичай, керується власними мотивами, цінностями (цілями, засобами) та настановами. Реальні мотиви конфлікту

можуть озвучуватись, але й можуть взагалі не демонструватись. Цілі учасників найсильніше прослідковуються за умови піку конфлікту (максимального рівня розвитку). На цьому етапі кожен з учасників також демонструє свої настанови (хто й на що налаштований).

Визрівання причин конфлікту, формування складу учасників, їх взаємодія та досягнення якогось результату відбуваються протягом певного часу. Тому конфлікт не є одноразовим актом, а являє собою процес, інколи навіть досить тривалий (особливо, коли учасники перебувають у стані психоемоційної напруги). Тому аналіз конфлікту вимагає розгляду його структури не лише в статиці, а й у динаміці.

Функціональність конфліктів

Існують різні підходи до трактування функціональності конфлікту, зокрема такі:

- *сигнал до змін* – позитивна роль конфліктів проявляється у тому, що вони сигналізують про об'єктивні суперечності життєвих стосунків і дають змогу вирішити їх чи, навпаки, довести до реального зіткнення, яке може закінчитися негативно для когось із учасників конфлікту;

- *стимулювання змін* – це найпозитивніша функція конфлікту, вона зумовлює розвиток стосунків;

- *можливість зближення* – інколи конфлікти дають можливість подивитися на проблемну ситуацію по-іншому та побачити можливості щодо порозуміння;

- *можливість «розрядки»* – конфлікт може зумовити викид негативних емоцій та знизити рівень напруги;

- *орієнтація на «оздоровлення» відносин* – пошук варіантів розв'язання складних проблем та спільне їх вирішення можуть зближувати людей і відсувати на другий план дрібні непорозуміння, особливо в умовах війни, коли люди допомагають один одному виживати.

Конфлікт є деструктивним (руйнівним), якщо стосунки між людьми не поліпшилися, а проблема, що його викликала, залишилася нерозв'язаною.

Конструктивний конфлікт сприяє поглибленню взаєморозуміння. За конструктивного підходу до проблеми, зазвичай, знаходять її розв'язання.

Отже, виокремлюються дві функції будь-якого типу конфліктів: позитивна (конструктивна) і негативна (деструктивна).

Позитивні функції конфліктів:

- функція розвитку (конфлікт є важливим джерелом розвитку його учасників і він удосконалює сам процес взаємодії);

- пізнавальна (поява конфлікту є ознакою неблагополучних відносин);

- інструментальна (конфлікт виступає як інструмент вирішення протиріч);

- перебудови (конфлікт знімає фактори, які провокують цей конфлікт, сприяє розвитку взаєморозуміння між учасниками).

Негативні функції конфліктів:

- руйнування спільної діяльності, яка існувала до конфлікту;
- погіршення або повне руйнування відносин;
- негативне самопочуття суб'єктів конфлікту;
- низька ефективність подальшої взаємодії.

Деструктивні функції конфлікту можуть призвести до таких наслідків:

- дестабілізації та дезорганізації взаємодії між людьми;
- загострення стосунків і розвитку негативних психоемоційних станів;
- наростання настроїв песимізму та стану фрустрації щодо досягнення спільних цілей;

- спричинення нових, більш деструктивних конфліктів;
- зниження ефективності комунікації.

Деструктивні функції конфлікту на особистісному рівні проявляються в таких наслідках:

1. Конфлікт може здійснити негативний соціально-психологічний вплив на людей: призвести до стресу; можуть, зокрема, з'явитися такі негативні психічні стани, як відчуття пригніченості, песимізму й тривоги.

2. Конфлікт може викликати відчуття невпевненості в собі, втрату мотивації та руйнування ціннісних орієнтацій і конструктивної поведінки. У гіршому разі це може мати більш серйозні наслідки – девіантну (з відхиленням від норми) поведінку і, у крайньому разі, навіть спричинити суїцид (самогубство).

3. Конфлікт може зумовити негативну оцінку людиною свого оточення, розчарування у своїх близьких, знайомих, друзях, родичах.

4. Як реакцію на конфлікт людина може «включати» захисні механізми, демонструючи одночасно негативні для спілкування види поведінки, як-от:

- відстороненість – небажання розмовляти, відособлення від інших (з ким раніше нормально спілкувались, взаємодіяли);

- психоемоційна напруга від інформації, що лякає – лайка, нецензурна лексика, демонстрація переваги перед іншими;

- дискомфорт – відчуття пригніченості, тривоги, песимізму, невпевненості в собі;

- зміни в мотиваційній сфері – зниження рівня мотивації до життя, руйнування ціннісних орієнтацій і умов нормального життя;

- зміна взаємостосунків – негативна оцінка людей з оточення, розчарування в колишніх друзях, демонстрація переваги та зверхності щодо інших;

- постійний пошук винних, звинувачення інших у всіх бідах.

Причиною таких поведінкових ознак в умовах війни може бути, зокрема, і страх. Щоби по можливості його вгамувати або хоча б трохи зни-

зити рівень у себе чи в когось, хто знаходиться поряд, необхідно, насамперед, знати, як діяти в такій ситуації. Треба розуміти, що бояться всі психічно здорові люди, страх – це нормальна реакція організму та психіки на ненормальні умови війни. Коли виникає страх, то з ним слід боротись, якщо він деморалізує, блокує адекватні реакції та конструктивні дії. Насамперед, щоб упоратися зі страхом, необхідно переконатись, що ви перебуваєте в безпечному місці, або знайти таке місце і перейти туди.

Щоб зарадити собі, треба почати дихати глибоко і повільно («вдих-видих»: вдих через ніс, незначна затримка дихання, видих через рот; можна зробити хоча б 5 таких «вдихів-видихів»). По можливості вмитися і рукою чи серветкою під натиском протерти обличчя. Якщо є питна вода чи чай, треба спробувати попити маленькими ковтками. Треба сісти чи стоячи обпертися на якусь опору (стіну, дерево) та сконцентрувати свій погляд на певній точці. Прислухатися до свого дихання і спробувати зосередитись на власних відчуттях (наприклад, на запаху чи температурі повітря). Спробуйте розслабити кінцівки: потупати чи порухати ногами, погладити себе по руці чи потерти долоні одна об одну. Треба подумки проговорити: «Якщо я буду боятися, то цим собі не допоможу. Я обов'язково впораюся зі страхом та з цією ситуацією».

Допомагаючи іншій людині здолати страх, обов'язково треба зробити так, щоб вона відчула і почула, що ви поряд. Тому скажіть їй, що ви зараз її не залишите. Говоріть чітким та лагідним тоном, проявляючи співчуття й розуміння. Не панікуйте самі, візьміть її за руку, подивіться прямо в очі зі спокійним виразом обличчя. Також їй треба допомогти нормалізувати дихання – дихайте разом з нею повільно і глибоко за вказаною вище схемою «вдих-видих». Ще їй треба сказати, що бояться всі, оскільки так адаптується наша психіка до екстремальних умов війни. Інколи страх нас мобілізує, а інколи – деморалізує. Зосередьтесь на можливих шляхах вирішення чи подолання конкретної ситуації, що викликала страх. Проговоріть можливі подальші позитивні перспективи, наприклад, коли зміниться ситуація, чи завершиться обстріл, чи буде мирне життя, чи ви повернетесь до дому.

Знаючи зазначенні психологічні особливості дій під час прояву в людині страху, ви зможете не тільки його вгамувати, а й підвищити рівень емоційно-вольової стійкості, що сприятиме збереженню психічного здоров'я та подоланню чи зниженню в подальшому сили прояву посттравматичних стресових розладів, активності конфліктів.

Конфліктогени

Більшість конфліктів виникає незалежно від бажання їхніх учасників. Відбувається це через особливості нашої психіки, оточення, зовнішні обставини і тому, що більшість людей або про конфлікти не знає, або не надає значення конфліктогенам.

Конфліктогенами називають слова, дії (бездіяльність), що можуть призвести до конфліктів або конфліктних ситуацій. Під час спілкування можуть використовуватись такі конфліктогени: погрози і накази; негативна й необґрунтована критика, зауваження та негативні оцінки; «насмішки»; зневажливий тон, неввічливе ставлення; приниження гідності; безапеляційність і категоричність у судженнях та висловлюваннях; перебивання іншого, підвищення голосу; самоствердження за рахунок приниження й знецінення інших; допити, що заганняють «у глухий кут», або такі, що викликають «почуття провини»; порушення особистісних меж тощо.

Люди в екстремальних умовах дуже вразливі й більшою мірою чутливіші до чужих слів, аніж до того, що говорять самі. Тому, зазвичай, на конфліктогени прагнуть відповісти ще сильнішим конфліктогеном, оскільки думають, що це вплине на опонента чи знизить рівень його конфліктності. Але, зазвичай, конфліктогени, які чують опоненти у відповідь, ще сильніше розпалюють конфлікт. Особливо це прослідковується в екстремальних умовах, коли психіка перебуває у стані напруги.

Разом із тим, не слід боятися власних реакцій на «ненормальні» умови війни! За таких умов у вас може спостерігатися:

- високий рівень тривожності, інтенсивний страх;
- гостре відчуття безпорадності й зниження критичності мислення;
- неадекватність реакцій та дій;
- нав'язливі думки;
- нестабільний психоемоційний стан;
- надмірне збудження чи загальмованість;
- виснаження, втома, біль у м'язах;
- пересихання у горлі, головний біль, спазми шлунку;
- порушення сну, втрата апетиту або навпаки його посилення.

Як знизити рівень власної тривожності в умовах війни? Для цього треба дотримуватись таких правил:

- усвідомлення реальної ситуації, яку складно сприйняти;
- віра в те, що вона обов'язково зміниться на краще;
- усвідомлення того, що наш народ сильний, мудрий і буде завжди захищати власну землю;
- у будь-якому разі не вдаватися до паніки;
- максимально сконцентруватися та відкинути деструктивні думки;
- треба розуміти, що стан відчаю і безпомічності нікому ще не допомагав і не допоможе;
- не слід соромитися свого страху, оскільки для людини це цілком нормальна реакція на «ненормальні» події.

Однією з важливих передумов попередження та розв'язання конфліктів є, насамперед, врахування особливостей поведінки конфліктних людей, які нерідко страждають на різні комплекси і потребують постійного задоволення самолюбства й зняття внутрішньої напруги.

Зокрема, конфліктні особистості мають такі риси: неадекватна самооцінка, прагнення домінувати, перманентне критичне ставлення до оточуючих, підвищена агресивність, емоційна нестійкість, тривожність, консерватизм, зайва принциповість і прямолінійність та ін.

Профілактика конфліктів – основа формування безконфліктної поведінки на деокупованих територіях

Проблема конфлікту надзвичайно складна й багатоаспектна, а психопрофілактика конфліктів у останні роки здобула особливу актуальність. Значно краще здійснювати не тільки й не стільки перетворення і вирішення конфліктів, як попереджати їхнє виникнення, тобто здійснювати психологічну профілактику – вживати заходів з попередження й запобігання конфліктів. Профілактика конфліктів – це сукупність управлінських методів, які зменшують імовірність виникнення конфліктів.

Але слід враховувати, що породжувати конфлікти на деокупованих територіях може і наявність дефіциту інформації. Тому питання надання допомоги, у тому числі психологічної, всім, хто постраждав від війни та окупації, є одним із першочергових на порядку денному, оскільки в Україні саме людина – найвища цінність, а національна згуртованість і взаємодопомога – запорука перемоги над російським агресором. Психологічна компонента допомоги має реалізовуватись, зокрема, через інформування та взаємодію з мешканцями деокупованих територій, спрямовану на психосоціальну підтримку й турботу про їхнє ментальне здоров'я.

У межах інформування мешканцям деокупованих територій, зокрема, можуть надаватись конкретні поради щодо:

- дій зі стабілізації власного психоемоційного стану в умовах впливу психотравмувальних чинників;
- первинної психологічної допомоги / підтримки тим, хто знаходиться поряд і її дуже потребує;
- психологічних прийомів формування психічної стійкості;
- методів актуалізації та поновлення власної ресурсності (внутрішнього потенціалу, що актуалізує можливості людини долати життєві труднощі);
- реадаптації до мирного життя та подолання наслідків психотравми.

Що стосується останнього – реадаптації, то її визначають як:

- складову реабілітації та комплекс заходів, що містять психосоціальні методи впливу, спрямовані на актуалізацію соціальної активності осіб через працетерапію, навчання, волонтерську діяльність, соціальну роботу задля поновлення пристосованості населення до змінених війною нових умов життя;

- організований соціально-психологічний процес «повернення» людей з умов війни до мирного життя та залучення їх до системи соціальних взаємовідносин, характерних для мирного часу.

До того ж, реадаптація поєднує в собі соціальні умови і новий життєвий досвід, накопичений у екстремальних умовах війни. Характер процесу реадаптації безпосередньо залежить від інтенсивності та тривалості впливу відновлюваних заходів на мешканців деокупованих територій, рівня їх психологічної готовності й мотивації до дій в екстремальних умовах, психофізіологічного потенціалу.

Задля реадаптації до змінених війною умов життя на деокупованих територіях актуальності набуває вирішення певних завдань, а саме:

- здійснення переосмислення та переоцінки системи цінностей українців;
- організація системи психологічної допомоги у подоланні психотравми;
- визначення сучасних життєвих пріоритетів та підвищення рівня особистісного потенціалу;
- підтримання патріотичних почуттів і настроїв населення;
- створення такого соціального середовища, яке б сприяло реадаптації населення через його активне залучення до культурних та спортивних заходів, громадської діяльності та відбудови мирного життя й т. ін.

Ще однією з важливих передумов відновлення психічного здоров'я людей, які постраждали від війни, є формування комплексу основних напрямів контрпропаганди загарбницьким діям РФ. Після активного впливу пропаганди необхідність у відновленні психічного здоров'я вкрай важлива, оскільки можуть відбуватися певні зміни в системі ставлень, оцінок подій, процесів, явищ тощо. Ворогом використовуються особливі форми та прийоми впливу через підбір інформації (однобічне просування лише такого контенту, який відповідає задуму суб'єкта) та обрання психологічних технологій (зазвичай, сугестивного типу), що дозволяють знизити критичність сприйняття.

Все це дає змогу сформувати певну стійку оцінку, що стає фільтром, через який проходить вся наступна інформація і який спричиняє трансформацію певного меседжу в особистісні сенси, що й зумовлює формування та накопичення в особі негативних психоемоційних станів, які руйнують її психічне здоров'я. Тільки психічна стійкість дає можливість людині впоратись із особистісними негараздами, активізувати власні ресурси, зберегти чи відновити психічне здоров'я та мотивувати себе до життя.

Також, вирізняють *первинну і вторинну профілактику конфліктів*.

- первинна психопрофілактика конфліктів полягає, насамперед, у наявності знань щодо особливостей виникнення, перебігу та розв'язання конфліктів;
- вторинна психопрофілактика передбачає безпосередню роботу в групах ризику, напруги, протистояння та у групах із високим потенціалом конфліктогенності й ескалації конфліктів.

До основних *напрямів профілактики конфліктів* належать:

- розроблення варіантів стратегій управління колективом;
- залучення підлеглих до прийняття рішень (колегіальність);
- зміни в організаційних структурах управління, якщо надходять сигнали для змін.

Основними *шляхами розв'язання* конфліктів є такі [3, с. 60]:

- з'ясування суті, причин та обставин суперечки;
- опитування учасників комунікації, які можуть володіти інформацією щодо конфліктної ситуації;
- проведення індивідуальної бесіди з кожним із учасників конфлікту з метою з'ясування їх позиції та поглядів на ситуацію;
- визначення можливих наслідків конфлікту і прийняття активної участі у їх подоланні;
- вживання запобіжних заходів щодо заподіяння моральної й матеріальної шкоди, завданої в результаті конфліктної ситуації;
- аналіз та критичне оцінювання конфлікту;
- сприяння усуненню суперечностей, що призвели до виникнення конфлікту;
- аналіз наслідків конфлікту, оформлення відповідних висновків та їх урахування у процесі подальшої комунікації.

До того ж, більшість умов і засобів успішного розв'язання конфліктів мають психологічний характер, оскільки відображають особливості поведінки та взаємодії людей. Отже, попередження чи розв'язання конфліктів передбачає і потребує виваженої культури керування конфліктами (раціональне й конструктивне використання системи заходів щодо формування принципів, норм та правил поведінки під час конфлікту).

Управління безпосередньо конфліктами складається із таких етапів:

- *прогнозування та попередження конфлікту*: виявлення можливих причин конфлікту, передумов його провокації і періоду виникнення; нейтралізація передумов виникнення конфліктної ситуації;
- *регулювання перебігу конфлікту* – усвідомлення реального існування конфлікту; нейтралізація чи ліквідація причин конфлікту, конфліктогенів та дотримання правил поведінки в конфлікті;
- *вирішення конфлікту* – дії спрямовані на завершення конфлікту; вирішення конфлікту може бути повним або неповним, шляхом роз'єднання його учасників, їх примирення чи навіть примусового завершення конфлікту.

Висновки

Таким чином, для формування безконфліктної поведінки і подолання впливу психотравмувальних чинників на населення деокупованих територій необхідно:

по-перше, формувати почуття безпеки – це основна потреба людини, задоволення якої зумовлює виникнення у неї інших похідних потреб та віри у можливість подальшого благополуччя;

по-друге, сприяти реалізації соціальних та економічних мотивів – для вирішення проблеми психічного здоров'я також важливим є створення необхідних соціальних умов; забезпечення економічної бази задля формування відчуття стабільності, засноване на цілеспрямованій позитивній програмі дій;

по-третє, створювати перспективне середовище для життя, роботи й ефективної взаємодії – саме можливості мати належні умови для життя своєї родини за рахунок перспектив навчатися, працювати, розвиватися, відпочивати та покращувати умови життя сприяють підвищенню рівня благополуччя кожної родини;

по-четверте, формувати і підтримувати довіру до соціуму, Держави, громади й загалом оточення – це забезпечує належний рівень впевненості у завтрашньому дні, сприяє розвитку позитивного ставлення до соціально-економічних процесів та усвідомленню необхідності долучення до відбудови й розбудови своєї країни;

по-п'яте, розвивати систему комплексного забезпечення психічного здоров'я – такий підхід сприятиме формуванню гармонійної взаємодії інтелектуальної мотиваційної та емоційно-вольової сфер особистості, а також детермінуватиме підвищення рівня стійкості до стресу, активізацію захисних можливостей організму та усвідомлення власного стану благополуччя; останнє, зокрема, розвиватиметься за наявності сформованих мотивацій до подолання російської агресії і її наслідків, відбудови нашої рідної України, власних домівок та створення ефективної системи протидії ворожій пропаганді.

Реалізація цих завдань має бути здійснена шляхом забезпечення належної інформаційно-ресурсної бази для підвищення рівня обізнаності населення деокупованих територій щодо протидії впливу психотравмувальних чинників окупації; використання сучасних психологічних та освітніх технологій з розвитку психологічної готовності населення до відновлення і збереження психічного здоров'я; орієнтації на особистість – кожен має знати як відновити власне ментальне здоров'я в кризові періоди, зрозуміти, які саме психологічні техніки слід використовувати для ефективної безконфліктної комунікації. Такий дієвий підхід у складних умовах сьогодення має вирішальне значення для особистісного та соціально-економічного розвитку України.

Література

1. Іванова Н. Г., Верещук І. А., Андрусишин Ю. І. та ін. Психологічні аспекти комунікації з населенням на деокупованих територіях України : практичний poradник. Київ : НА СБ України, 2023. 96 с.
2. Іванова Н. Г., Фармагей О. І., Паливода О. О. та ін. Психологічне забезпечення професійної діяльності фахівців сектору безпеки : навчальний посібник. Київ : НА СБ України, 2019. 244 с.
3. Іванова Н. Г., Андрусишин Ю. І., Крапівіна Н. В. та ін. Психологія спілкування : навчальний посібник. Київ : НА СБ України, 2021. 220 с.

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПРАВИЛ БЕЗКОНФЛІКТНОГО СПІЛКУВАННЯ З МЕШКАНЦЯМИ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

1. Не застосовуйте конфліктогени та не відповідайте конфліктогеном на конфліктоген, бо це сприятиме загостренню конфлікту.
2. Виявляйте стриманість та налаштованість на конструктивну взаємодію зі співрозмовником.
3. Контролюйте свій психоемоційний стан та мотивуйте себе до доброчливості, щоб допомогти іншим і собі.
4. Намагайтесь адекватно оцінити власну поведінку в конфліктній ситуації.
5. Поставте себе на місце іншої людини і подивіться на проблемну ситуацію з її точки зору.
6. Не переходьте від проблеми на особистість (характеристику її вад) та не пригадуйте образи минулого.
7. Уникайте осуду інших і не обговорюйте їх з оточенням.
8. Не висловлюйте образи та критику щодо інших, розумійте, що їх стан зумовлений війною.
9. Намагайтесь бути стриманим та об'єктивним, щоб краще оцінити ситуацію і знайти оптимальні шляхи її вирішення.

Наша мета – перемога над агресором. Ми обов'язково її досягнемо і подолаємо будь-які конфлікти! У ворога ж немає жодних шансів, оскільки у нього відсутня світла перспективна мета, а це веде до безпорадності, страху й стану паніки.

ВІРИМО, БОРЕМОСЬ, ЖИВЕМО!

ПОТЕНЦІАЛ НОВИХ МІЖГРУПОВИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Олег ПОКАЛЬЧУК

Вступ

Початок повномасштабного вторгнення як психотравмувальна подія наклався на попередню фазу масштабної невротизації суспільства, пов'язану з пандемією вірусу COVID-19. Формати зміни соціальної поведінки внаслідок пандемії описані в численних дослідженнях і отримали загальну назву *covid stress syndrome* (CSS) [7]. Ковід-стрес-синдром, також відомий як пандемічний стрес, включав в себе, зокрема, такі соціально-психологічні складові:

- посилені страхи і тривожність, особливо стосовно власного здоров'я та здоров'я близьких;
- неспокій, почуття безпорадності;
- підвищену роздратованість, симптоми obsесійно-компульсивного розладу;
- зниження задоволення від життя (агедонію);
- зниження здатності до зосередження;
- соціальну ізоляцію або відчуття відчуженості від інших.

Тобто станом на 24.02.2022 вже існувала глибока невротизація всіх шарів українського суспільства. Її основною об'єднувальною рисою була катастрофічна деформація системи соціальних і міжособистісних комунікацій.

Широкомасштабна інтервенція РФ започаткувала наступну фазу невротизації, яка частково посилила суспільні дезінтеграційні процеси, що виникли раніше внаслідок ковіду. Водночас, пандемія частково виконала функцію попереднього психологічного «щеплення» щодо майбутніх стресів.

Нові патерни особистої і міжгрупової поведінки українського суспільства в умовах війни

У тій частині, де ознаки ковід-стрес-синдрому (атитюди) знайшли свої відповідники в наслідках стресу від ворожого вторгнення, у суспільстві почали формуватися нові патерни особистої та міжгрупової поведінки.

Один із суттєвих наслідків – зміна «когнітивних карт», що може мати критично важливе значення для прогнозування і превенції соціальних та міжгрупових конфліктів у ближчому майбутньому.

Когнітивна карта [5] (також відома як ментальна карта) – уявне зображення, яке використовується для організації та представлення інфор-

мації з метою полегшення розуміння, запам'ятовування і генерації нових ідей. Когнітивна карта відображає зв'язки між різними концепціями, ідеями або об'єктами, створюючи графічну структуру.

Основна ідея когнітивної карти полягає в тому, щоб використовувати ключові слова, короткі фрази для з'єднання понять, які пов'язані між собою.

Побудувати актуальну когнітивну карту соціально-психологічного клімату українського суспільства можливо на основі пірамід Ділтса [1] та Маслоу [6].

Піраміда Ділтса, також відома як «Піраміда оцінки Ділтса»¹, – це модель логічних рівнів, які впливають на переконання і вчинки особи та зосереджені на контексті організаційного управління, мотивації працівників.

Схема 1. Піраміда оцінки Ділтса

Піраміда Маслоу², також відома як ієрархія потреб, презентує потреби від найбільш примітивних і фізіологічних до найвищих і психологічних. Ця модель більше використовується в психологічних дослідженнях розвитку особистості.

Для складання актуальної когнітивної карти використовуємо змінений («перевернутий») підхід до піраміди Ділтса³, оскільки базові потреби мають бути пріоритетними для суспільства та організацій, і ця концепція може використовуватися для розуміння динаміки потреб людини в умовах соціальних проблем і кризових ситуацій.

¹ Ця модель розроблена психологом Клейтоном Альдерфером і уточнена Девідом Макклелландом та Пітером Ділтсом.

² Автор моделі – американський психолог Абрахам Маслоу.

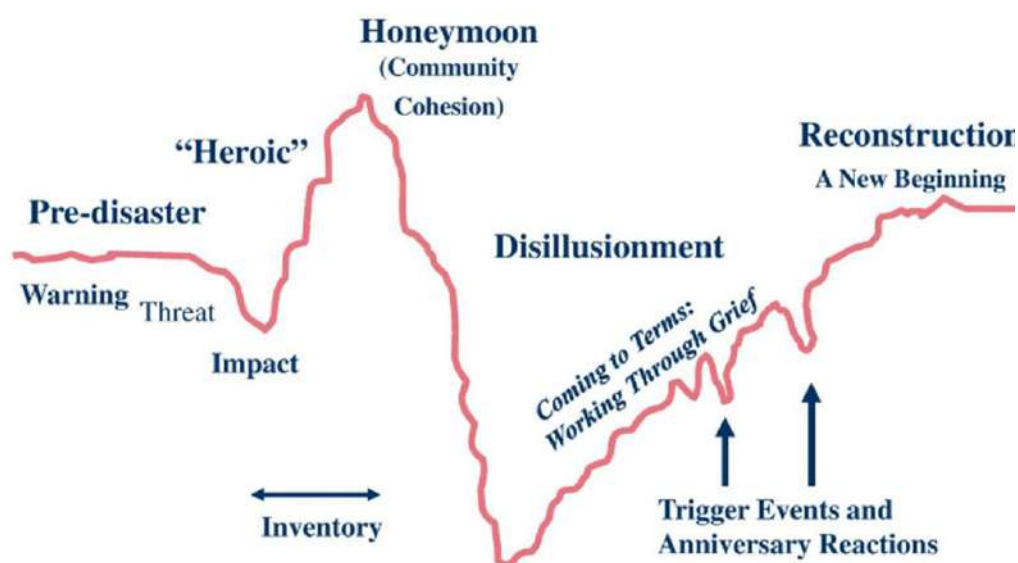
³ К. Альдерфер вважав, що рух іде в обох напрямках, ERG-підхід.

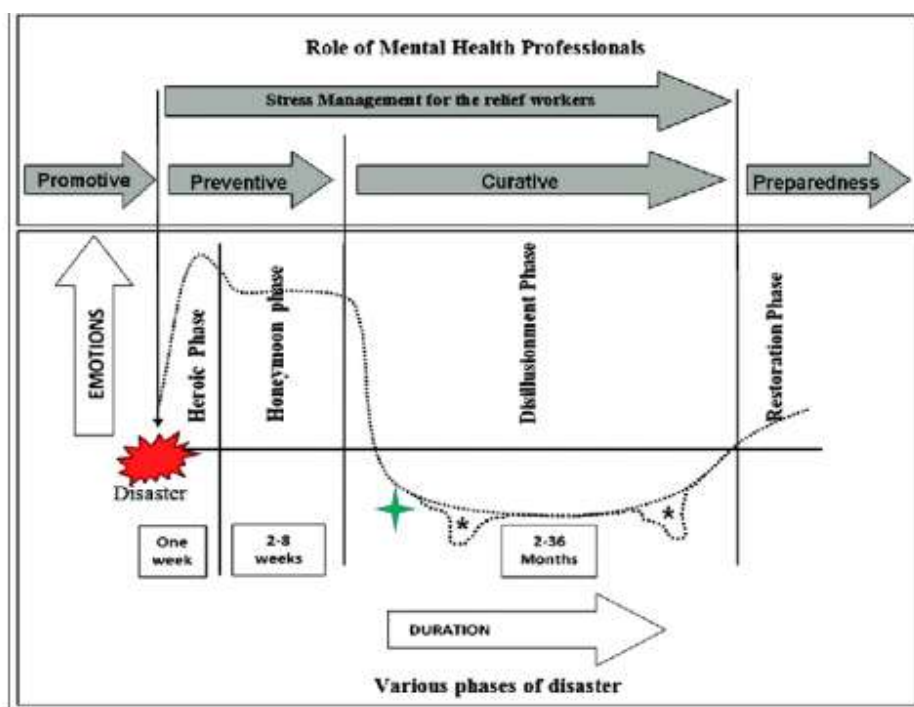
Схема 2. Піраміда Маслоу (ієрархія потреб)

Звернемося також до типового графіка психологічного переживання катастрофічних подій [4]. Початок вторгнення відповідає I фазі порівняльної таблиці пірамід Ділтса і Маслоу і позиції *Impact* у графіку переживання катастроф.

Typical Phases of Disaster

Графік 1. Типові фази переживання катастрофічних подій, за Л. Зуніном і Д. Майерсом [3]

Графік 1. Роль фахівців у сфері психічного здоров'я, за Л. Зуніном і Д. Майєрсом [3]

Початок вторгнення виразно позначив головну загрозу для всіх без винятку соціальних груп – масове фізичне знищення. Спільне уникнення цієї загрози стало головною об'єднувальною місією суспільства (І фаза).

Таблиця 1. Динамічне співвідношення ціннісних орієнтацій у фазах конфлікту

Майбутня конфліктна зона	Піраміда Ділтса	Часова шкала	Піраміда Маслоу
	Оточення (соціум)		Самовираження
	Поведінка		Визнання – самоствердження
	Навички і вміння		
III фаза (зараз)	Переконання – цінності	Рік вторгнення	Потреби причетності
II фаза	Індивідуальність	Півроку вторгнення	Потреби безпеки
I фаза	Місія	Початок вторгнення	Фізіологічні потреби

Перша фаза активізувала інстинкт виживання і максимально оптимізувала групову діяльність, за рахунок взаємної відмови від непродуктивних самоідентифікувальних атитюдів.

На початку цієї фази ідеологічний фактор не був домінуючим, оскільки «стара», теоретична модель патріотизму ще не пристосувалася до нової реальності. Компонент держави і владних структур на цьому етапі відсутній.

Кульмінація II фази сформувалася приблизно через півроку після початку повномасштабного вторгнення. Патріотична ідеологія набула ознак домінантності у формуванні соціальної поведінки, проходячи «героїчну» фазу (див. графік 1) і фіксуючись на максимально ефективній самоорганізації громадянського суспільства. Влада і суспільство уклали неформальний консенсус про відмову від взаємних претензій під гаслом «не на часі».

II фаза також характеризується зростанням самосвідомості як проявом самоідентифікації в нових умовах. Усвідомлення власної ідентичності, формування суб'єктного ядра було потребою психологічної стійкості і відчуття меж особистості, які треба захищати.

III фаза характеризується ревізією і переосмисленням на соціальному рівні суб'єктивних переживань із початку повномасштабної війни. Переосмислення такого рівня потребує рефлексій на рівні соціальної групи. Когнітивні карти «старих» соціальних груп, які були актуальні до ковіду та повномасштабного вторгнення, перестали бути валідними, оскільки більше не гарантували безпеки. Почався процес переформатування соціальних груп всередині українського суспільства.

Повторна самоідентифікація, характерна для другої фази, поширюється на процеси міжгрупової взаємодії, коли знімається мораторій на чутливі дискусії між громадянським суспільством та владою.

Кожна соціальна група в цій фазі намагається повернутися в систему попередніх координат (потреба причетності) або зрозуміти нові правила гри, що потребує постійної дискусії про переконання і цінності.

Індивіди в груповій діяльності діють за такими напрямками:

- а) прагнуть зберегти або поліпшити позитивну соціальну ідентичність;
- б) отримують позитивну соціальну ідентичність через порівняння з відповідними групами суспільства. Це сприяє посиленню соціальної ідентичності, якщо своя група видається позитивною порівняно з іншою групою;
- в) намагаються покинути свою і приєднатись до іншої групи, спільноти або переоцінити свою групу, якщо порівняння матиме негативний вигляд.

Скринінг і динаміка психоемоційного стану суспільства

За даними соціологічної групи «Рейтинг» [2], нами здійснено аналіз психоемоційного стану в умовах війни.

Емоційна кліматика. Загальна емоційна атмосфера – «невизначеність» (фрустрація). Збільшення розриву між очікуваннями і тим, що фактично відбувається, замінюється на «забування» попередніх очікувань. Прогностичні конструкти минулих років витісняються разом із самою опцією прогнозування, оскільки вона вже сприймається як неуспішна і травматична. Смерть стає все більш присутня в суспільному житті через масові ритуали поховання. Екзистенційно міста набувають більш сільської ментальності (цвинтарна культура як складова локальної культури).

Відповідно позитивні та негативні емоції перестають бути чітко асоційовані з попередніми стабільними життєвими практиками. Тому треба брати до уваги, що будь-які заміри рівня задоволеності життям, тривожності та депресії в суспільстві треба додатково сприймати як маркери **істероїдної поведінки зі швидкою і слабо мотивованою зміною емоційних станів**.

Соціальна кохезія. Пріоритетність у практичній взаємодії акцентується на родинних стосунках і ближчих друзях. Відчуття національної приналежності та солідарності між незнайомими людьми декларується виразно, але воно має характер вірування, яке може бути мотиватором поведінки, а може лишатися просто культурним маркером. За самооцінками **об'єднує спільний ворог і загальне горе**. Але на поведінковому рівні – це приховане пояснення зниження інтерактивної комунікації (фрустрація, вигорання). Волонтерська тема ще присутня, але втрачає ознаки домінантності.

Соціальна довіра. Цей критерій розбивається на два субфактори. Один виразно артикулюється як безкритична «віра» (в ЗС України, Президента, Головнокомандувача) і приховано (імпліцитно) включає в себе очікування чудес, як обов'язкового маркера віри. Це – внутрішній локус контролю. Другий – це «довіра – недовіра». На рівні оцінки місцевих і центральних органів влади вмикається інший механізм оцінювання (зовнішній локус контролю). Між першим і другим субфакторами **немає ніяких ознак довірчої взаємодії**. Їх пов'язує ситуативна готовність надати взаємну допомогу в момент кризової події, але це рефлексивна поведінка виживання. Зниження рівня соціальної довіри може свідчити про перенос конфліктів і напруженості в міжособистісну сферу. Зростає взаємна обережність і остигання пасіонарності (ентропія).

Ступінь задоволеності життям. Незадоволеність життям висока, базується на онтологічних причинах – **на втраті попередньої статусності («війна зірвала маски»)**. Нові форми колективного існування ще не створилися, попередні сенси існування лишилися тільки як спогади і є джерелами постійної ретравматизації.

Соціальна напруженість. Напруженість, що зростає, має два параметри. Насамперед – це внутрішньо психологічне явище. Послідовне тривале накопичення стресів призвело до масової невротизації. Соціальна природа явища – неписаний консенсус суспільства і держави про мораторій на взаємні конфлікти під час війни. Тому суспільство в цілому підтримує і сприяє глорифікації влади, хоча ця глорифікація має дедалі більше пропагандистсько-політичний характер. Водночас суспільство констатує ознаки створення нових форм соціальної нерівності і нових видів корупції, слабкість соціальних ліфтів.

Найяскравіші конфліктні маркери – питання мови і релігії. В них нічого нового нема. Але на них, як на раніше апробовані конфліктні майдан-

чики, переноситься те соціальне напруження, що виникає від неможливості розпочати прямий діалог з владою по суті (когнітивний дисонанс).

Створюється **квазіавторитарна ситуація**, де всі учасники процесу формально сповідують демократичні принципи. Але на практиці є учасниками авторитарних процесів із розподілом ролей на домінування – підпорядкування.

Висновки

Державні органи та суб'єкти законодавчої ініціативи у комунікаціях з громадянським суспільством мають враховувати низку динамічних характеристик сучасного стану соціального розвитку, зокрема:

- міжособистісна політико-психологічна напруженість зростає, колишні малі соціальні групи розпадаються, нові ще не створилися;
- чим ближча тематика до внутрішньополітичних, партійно-виборчих перспектив України, тим вища міжособистісна і міжгрупова конфліктність;
- суспільство знаходиться у стані переходу до непластичної раціональності. Це означає зростання ірраціональної безкомпромісності;
- кожна незручність, що раніше могла бути предметом узгодження, зараз є приводом для конфлікту. Є потреба в масштабуванні дрібних конфліктів для підвищення самооцінки. Учасник великого рукотворного конфлікту більш впевнено себе відчуває;
- верховенство локальних субкультур (малі соціальні групи, громади) визначають адаптивні моделі поведінки. Роль столиці більше ритуальна, ніж функціональна;
- територіальна близькість домінує над ідейною єдністю. Прагматична поведінка (наприклад, корупційна) є пріоритетною;
- збільшується розрив між задекларованими, соціально прийнятними цінностями і особистісними мотиваціями (наприклад, ухилення від мобілізації);
- національна консолідація існує, але вже як динамічна сума ситуативних об'єднань. Політичні пояснення ситуації (наприклад, «Єдиний Марафон») присутні в окремому інформаційному дискурсі, який більше не є таким репрезентативним, як у перший рік війни;
- люди у стані стресу негативно реагують на наміри заспокоїти. Це ознака помірного рівня стресу. Державна інформаційна політика заспокоєння суспільства через медіа більше не виконує свою місію.

Література

1. Піраміда Ділтса, або найважливіші питання, на які ви повинні відповісти в житті. *Publish Україна*, 2020. URL : <https://publish.com.ua/navchannia/piramida-diltsa-abo-najvazhlivishi-pitannya-na-yaki-vi-povinni-vidpovisti-v-zhitti.html>.

2. Соціологічна група «Рейтинг». Офіційний сайт. URL : <https://ratinggroup.ua>.
3. DeWolfeD. J. Training Manual for Human Service Workers in Major Disasters. Washington : Federal Emergency Management Agency, 123 p.
4. Emotional Phases of a Disaster. SAMHSA, 2022. URL : <https://www.samhsa.gov>.
5. Golledge R.G. Cognitive Map. Encyclopedia of Social Measurement, 2005. URL : <https://www.sciencedirect.com/topics/neuroscience/cognitive-map>.
6. Mcleod S. Maslow's Hierarchy of Needs. *Simply Psychology*, 2024. URL : <https://www.simplypsychology.org/maslow.html>.
7. Taylor S., Landry C. A., Paluszek M. M., Fergus T. A., McKay D., Asmundson G. J. Development and Initial Validation of the COVID Stress Scales. *PubMed*, 2020. URL : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32408047>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ СПІВРОБІТНИКАМ БЕЗПЕКОВИХ ІНСТИТУЦІЙ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ ПОСТІЙНОЇ РЕТРАВМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

1. У зв'язку з масовим емоційним вигоранням варто видозмінити формат суспільної комунікації. Основний публічний наратив – «зміцнення сектору безпеки – вигідна інвестиція в вашу особисту безпеку». Максимально спростити комунікативну стилістику, оскільки пам'ять у стані постійної ретравматизації не утримує більше трьох компонентів водночас.

2. Оптимізувати роботу з громадянським суспільством у контексті розвитку цивільного партнерства з СБ України. Розширити перелік спеціальностей у сфері інформаційної безпеки, військово-цивільного співробітництва та публічних комунікацій для навчання в Національній академії СБ України.

3. Проводити короткотривалі семінари і воркшопи за згаданими вище напрямками для підвищення кваліфікації громадських організацій, які допомагають або планують допомагати СБ України.

4. У зв'язку з підвищенням загального рівня стресу в системі внутрішніх комунікацій частіше проводити професійний психологічний дебрифінг співробітників.

5. На рівні СК пропрацювати принципово нові типи викликів, ризиків і загроз, які виникають у зв'язку із загальним погіршенням психологічного клімату серед населення України.

ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ АДВОКАЦІЇ РАТИФІКАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВА СТОСОВНО ЖІНОК І ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА БОРОТЬБИ З ЦИМИ ЯВИЩАМИ: НАДБАННЯ, УРОКИ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

*Катерина ЛЕВЧЕНКО,
Ольга ДУНЕБАБІНА*

Вступ

У розділі представлена і проаналізована реалізація ефективних стратегічних комунікацій на прикладі кампаній, спрямованих на ратифікацію Конвенції Ради Європи із запобігання насильства стосовно жінок і домашнього насильства й боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція, Конвенція). Ці кампанії проводилися в Україні протягом 2010–2022 рр. і результатом стала ратифікація зазначеного міжнародного документа у червні 2022 р. та запропонована хронологізація етапів здійснення комунікацій, спрямованих на адвокацію ратифікації Стамбульської конвенції. Авторки є учасницями розроблення концептуальних засад і змістовного наповнення низки кампаній, що складає практичну базу для теоретичних напрацювань.

Етапи адвокації ратифікації Стамбульської конвенції в Україні

Перший етап, 2010–2011 рр., супроводжувався активним обговоренням Стамбульської конвенції на рівні європейських громадських організацій, зокрема мережі WAVE (англ. *Women Against Violence in Europe*), українських НУО із залученням представників державних структур та міжнародних організацій. Це був рік головування України в Раді Європи та питання приєднання до Конвенції обговорювалося на її майданчиках. У 2011 р. виповнювалося десять років із дня прийняття Закону «Про попередження насильства в сім'ї». Аналіз його впровадження у практику відоб-

ражено у звіті «Моніторинг стану виконання Закону України “Про попередження насильства в сім’ї”» [1], який став теоретичним обґрунтуванням і адвокацією ратифікації Стамбульської конвенції. Основна мета першого етапу – поширити інформацію про Конвенцію і лобіювати її підписання Урядом з метою подальшої ратифікації. Датою завершення можна вважати листопад 2011 р., коли Конвенція була підписана від імені України. Суттєвою відмінністю комунікацій на цьому етапі є їхня спрямованість на різні групи фахівців.

На цей етап припадає і поява антигендерних рухів, які вели масові публічні та інформаційні кампанії. Тож до масового користувача, на відміну від фахівців, гендерна тематика скоріш дісталася спочатку через призму деструктивних комунікацій, оскільки в 2010–2013 рр. активізації проросійського антигендерного руху (з приведенням до влади президента Януковича) не приділялася належна увага з боку державних структур, а навпаки, надавалася підтримка, особливо на регіональному рівні. Разом із тим текст Конвенції ще не був включений в антигендерну риторику того часу. В ній він з’явиться пізніше.

З представниками антигендерних течій велися публічні дискусії громадськими організаціями «Ла Страда-Україна», Інформаційним консультативним жіночим центром, Українським жіночим фондом, фондом «Жіночі перспективи» та іншими. Вдалий приклад конструктивних комунікацій того часу – інформаційно-адвокаційна брошура «Топ 10 гендерної політики в Україні», яка видавалася декілька разів в силу своєї затребуваності [3].

Другий етап, 2012–2016 рр., відзначений підписанням Конвенції, першим внесенням ратифікаційного законопроекту до Верховної Ради та невдалим голосуванням за нього у листопаді 2016 р.¹ Це складний час для країни і суспільства, коли на тлі відмови Уряду Азарова від євроінтеграційного курсу і підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, розпочалася Революція Гідності, перемога якої стала поштовхом для російської агресії проти України та окупації частини нашої території.

У цей час формувалися науково-теоретичний і правовий дискурси, здійснено перші аналізи відповідності національного законодавства положенням Стамбульської конвенції, вивчався досвід європейських країн, які крок за кроком приєднувалися до документу, розроблялися та впроваджу-

¹ Проект Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» внесено Президентом України в порядку законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради України VIII скликання (реєстр. № 0119 від 14.11.2016). З огляду на те, що законопроект не був прийнятий у першому читанні за основу та у зв’язку із припиненням повноважень Президента України, яким законопроект був внесений, відповідно до частини третьої статті 105 Регламенту Верховної Ради України він був знятий з розгляду 20.05.2019 р.

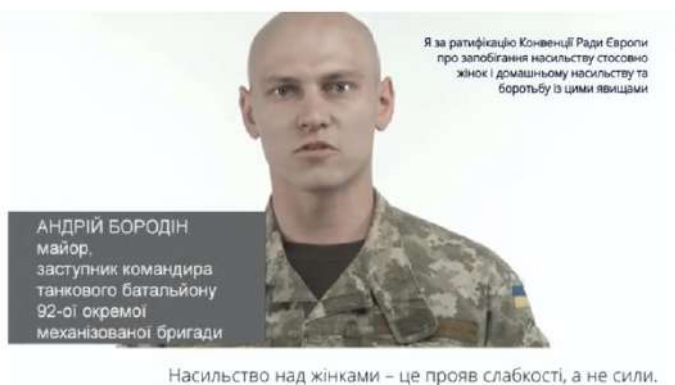
валися тренінгові курси для різних груп фахівців, оцінювався стан готовності системи кримінального судочинства до імплементації положень Стамбульської конвенції. На цей етап також припав старт проєкту Ради Європи, спрямованого на підтримку ратифікації Стамбульської конвенції. Тож можна висновувати, що це був етап експертних комунікацій, адвокації важливості ратифікації Конвенції на рівні фахівців, а не широкої аудиторії. В цьому може бути і причина його невдалого завершення – слабкість комунікацій з депутатами та політиками, які впливали на процес прийняття рішення.

Проведене дослідження вкотре підтверджує висновок про те, що гендерні наративи є одним з інструментів СК у сучасному світі. Для цього є чимало підстав. Наприклад, дослідження гендерних СК (конструктивних і деструктивних), які проводилися українськими дослідницями (Л. Компанцева, К. Левченко, О. Суслова, Л. Кузьменко, О. Дунебабіна та ін.), виявили глибинний зв'язок між політичними цілями лідерів Росії та окремих груп в Україні, спільними завданнями яких було: припинення євроінтеграційних рухів Української держави; переспрямування векторів її розвитку на Росію та створені нею регіональні об'єднання; маніпуляції навколо гендерної тематики [2; 6; 7; 23, с. 190–286].

Третій етап, кінець 2016–2017 рр., завершився прийняттям Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» і внесенням змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, які наближали українське законодавство до сформульованих у Конвенції стандартів. Разом із тим, ратифікаційний законопроект не було внесено на розгляд народних депутатів. Цей етап можна охарактеризувати як етап компромісних адвокаційних кампаній і дискусій в самому експертному середовищі: чи достатньо прийняття закону та вдосконалення національного законодавства без ратифікації Конвенції, чи недостатньо і ратифікація є необхідною.

Кейс 1

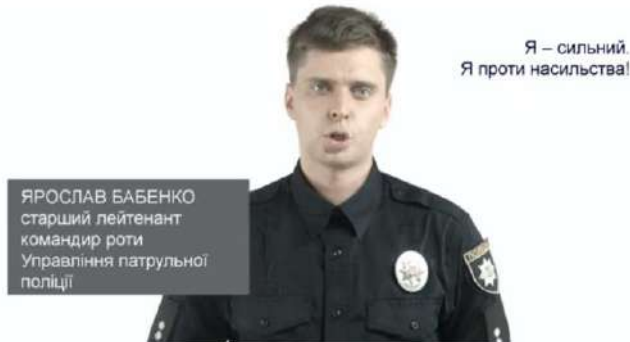
Адвокаційні кампанії «Ла Страда-Україна», 2017 р.

Війська проти насильства

Політики проти насильства

Домашнє насильство – поширена проблема. Це ганебне явище,

Поліцейські проти насильства

Поки складно відслідкувати джерела появи такого наративу, але глибинне звернення до генезису цього процесу є дуже важливим: одним з основних аргументів противників ратифікації Стамбульської конвенції є апелювання до тези самодостатності національного законодавства. Ця теза не є виключно «українським винаходом», а в різних аспектах експлуатується в Болгарії, Латвії, Чехії та інших країнах. Тож перспективним є дослідження поширення наративу самодостатності національного законодавства у паралелі з процесами, що в той же час відбувалися в політико-правовому полі Росії, яка, відмовившись визнавати пріоритет міжнародного законодавства над національним у галузі прав людини (зокрема рішення Європейського суду з прав людини), намагалася впровадити таку відмову і в інших країнах.

Комунікація шкідливості ідеї самодостатності національного законодавства та формування аргументів у відповідь припадає на наступний *четвертий етап, кінець 2018–2022 рр.*, початком якого є Другий Український жіночий конгрес (грудень 2018 р.), під час якого чинний на той момент Президент України П. Порошенко закликав зупинити маніпуляції навколо Стамбульської конвенції та ратифікувати її. Кінець цього етапу співпадає з часом ратифікації Конвенції у червні 2022 р. та її підписанням Президентом України В. Зеленським. Попри проведення президентських і парламентських виборів у 2019 р., які призвели до суттєвої зміни політичних еліт

в країні, націленість на важливість ратифікації Стамбульської конвенції була незмінною, що дає підстави для віднесення 2018–2022 рр. до етапу СК навколо Конвенції.

Активна фаза четвертого етапу прийшлася на 2020–2022 рр., що пов'язано з політичною підтримкою ратифікації, активізацією євроінтеграційних процесів, активністю міжнародних партнерів і громадських організацій, а також необхідністю формування достатнього кола підтримки.

24.03.2021 р. Указом Президента України затверджено Національну стратегію у сфері прав людини (далі – Національна стратегія) [25]. З метою реалізації Національної стратегії розпорядженням КМ України затверджено План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 рр., який містить, зокрема, такий захід: «підготовка та подання Президентів України пропозицій щодо ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція); строк виконання: грудень 2021 р.» [21]. Таким чином, намір Уряду ратифікувати Стамбульську конвенцію було вдруге закріплено в нормативно-правовому документі (вперше – Плані заходів на виконання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, 2017 р.).

Інструментарій стратегічних комунікацій в адвокаційній діяльності з ратифікації Стамбульської конвенції

В адвокаційній діяльності з ратифікації Стамбульської конвенції повною мірою використовувалися можливості СК.

1. *Інтерв'ю з експертами, політиками, підготовка інформаційних та адвокаційних матеріалів на підтримку Конвенції для медіа і соціальних медіа, зокрема таких, що розвінчували міфи та маніпуляції навколо неї.*

Чимало таких матеріалів підготовлені на основі інтерв'ю К. Левченко, зокрема, «Стамбульську конвенцію проти насильства варто прочитати, щоб свідомо підтримати її ратифікацію» [35], «Якщо 15 років тому розколювали українців ставленням до НАТО, то сьогодні використовують питання гендерної рівності» [38], «Стамбульська конвенція створить механізми запобігання насильству» [49].

Питання обговорювалися народними депутатами під час пресконференції «Стамбульська конвенція: чому її необхідно ратифікувати» [18] (М. Іонова, «Європейська солідарність»; І. Совсун, «Голос»; О. Кондратюк, віцепікерка ВР України, «Батьківщина»). На підтримку ратифікації Конвенції виступали дружина Президента України О. Зеленська, посли Канади, Великобританії, керівники міжнародних організацій [31; 34; 50; 52]. Приклади публікацій у медіа, що стосуються тематики Стамбульської конвенції за лютий–червень 2021 р. наведені в таблицях 1, 2.

Таблиця 1. Аналіз публікацій у медіа, спрямованих на підтримку ратифікації Стамбульської конвенції (лютий 2021 р. – червень 2021 р.)

Назва, автор, дата, ресурс	Основний зміст	Цитати
Сидоренко С. Захист без гендеру: як Україна зможе ратифікувати «конфліктну» Стамбульську конвенцію. <i>Європейська правда</i> , 24.06.2021. URL : https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2021/06/24/7124816	Проблеми ратифікації в Україні і Європі Конвенції; несприйняття терміна <i>гендер</i> ; спротив Ради церков процесу ратифікації	Кореспондент «Європейської правди» у Страсбурзі з'ясував, що Рада Європи, попри свої заяви про непорушність цієї Конвенції та про неможливість відхилення від неї, насправді готова сприйняти ратифікацію у вигляді, що виключатиме «загрозу гендеру» . Про згоду з таким підходом заявив президент ПАРЄ, та й у ВР вже є голоси на підтримку цього шляху. Рухаючись ним, Україна може стати прикладом і для інших держав, які застрягли на півшляху до ратифікації Стамбульської конвенції
У Раді створили ще два міжфракційні об'єднання. <i>Укрінформ</i> , 02.06.2021. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3257394-u-radi-stvorili-mizfrakcijne-obednanna-za-ratifikaciju-stambulskoi-konvencii.html	Створення МФО «За ратифікацію Стамбульської конвенції»	У Верховній Раді створено міжфракційне депутатське об'єднання «За ратифікацію Стамбульської конвенції», яке очолив голова Комітету ВР з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва Олександр Мережко
В Україні триває інформаційно-адвокаційна кампанія з ратифікації Стамбульської конвенції. <i>Юридична газета</i> . URL : https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/v-ukrayini-trivae-informaciynoadvokaciyna-kampaniya-z-ratifikaciyi-stambulskoyi-konvenciyi.html	Створення МФО «За ратифікацію Стамбульської конвенції»	Метою цієї медійної кампанії повинна бути протидія дезінформації стосовно Стамбульської конвенції шляхом використання чітких, коротких та зрозумілих слоганів на підтримку ратифікації. Це однозначно має бути синергія співпраці депутатів та депутаток Верховної Ради України, представників та представниць Уряду України, академічних кіл, експертного середовища і міжнародних партнерів

В Україні щороку зростає кількість справ про домашнє насильство – Венедіктова. <i>Жіночий консорціум України, передрук з Укрінформ, 17.05.2021. URL : https://wcu-network.org.ua/possessing-equal-rights/news/V_Ukrain_xhoroku_zrosta%D1%94_klktst_sprav_pro_domashn%D1%94_nasilstvo_-_Venedktov</i>	Статистика випадків ДН в Україні, необхідність ратифікувати Конвенцію	Ратифікація Стамбульської конвенції потрібна «вже зараз», бо сама її ідея і політика полягає в тому, що держави-учасниці криміналізують передбачені нею діяння і встановлюють за них відповідальність. У квітні генпрокурор Ірина Венедіктова підписала офіційну позицію ОГП щодо відсутності будь-яких перешкод в Україні для запуску процедури ратифікації Стамбульської конвенції
ЄС закликає Україну прискорити ратифікацію Стамбульської конвенції. <i>Укрінформ, 14.05.2021. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3245470-es-zaklikae-ukrainu-priskoriti-ratifikaciju-stambulskoi-konvencii.html</i>	Європейська підтримка ратифікації Конвенції	Маасікас зазначає, що Україна є однією з тих країн, які за останні роки досягли значного прогресу в законодавстві про гендерну рівність та домашнє насильство. ЄС вітає цей прогрес і ще раз закликає зробити важливий крок та прискорити ратифікацію Стамбульської конвенції
10-та річниця Стамбульської конвенції: уряди закликали ратифікувати документ і зупинити насильство проти жінок. <i>Radio Свобода, 10.06.2021. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/news-hrw-stambulskakonventsia/31247447.html</i>	Необхідність ратифікації СК, особливо в умовах пандемії	Уряди повинні вжити термінових заходів для протидії дезінформації про конвенцію та боротьби з небезпечними міфами і дискримінаційними стереотипами, що підривають роботу зі стримування насильства щодо жінок, наголосили у HRW напередодні 10-ї річниці конвенції, що була відкрита для підписання 11.05.2011 р. в Стамбулі
Стамбульська конвенція: Венедіктова підписала офіційну позицію ОГП. <i>Укрінформ, 08.04.2021. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3224428-stambulskakonvencia-venediktova-pidpisala-oficijnu-poziciu-ofisu-genprokurora.html</i>	Офіційна позиція ОГП щодо відсутності будь-яких перешкод в Україні для запуску процедури ратифікації Стамбульської конвенції	Гасло Стамбульської конвенції «Вільні від страху, вільні від насилля» має стати дійсністю для України. Генпрокурор Ірина Венедіктова підписала офіційну позицію ОГП щодо відсутності будь-яких перешкод в Україні для запуску процедури ратифікації Стамбульської конвенції. ...її ратифікація не створюватиме для України зобов'язань в частині зміни інститутів сім'ї та усиновлення – суспільство має до цього дозріти. Тому цього разу подібні маніпуляції, які досі гальмували ратифікацію Стамбульської конвенції, не спрацюють

«Стоп насильству»: Левченко про урядову програму протидії домашньому насильству та Стамбульську конвенцію. Українське радіо, 25.02.2021. URL : http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=95263	Маніпуляції навколо Стамбульської конвенції як вияв російської гібридної інформаційної війни проти України	За маніпулятивними ідеями авторів з Росії ця конвенція руйнує сімейні традиції та цінності. Проте, якщо подивитися на текст конвенції, там навпаки сказано, що потрібно укріплювати інститут сім'ї, що конвенція спрямована на зменшення насильства, що також сприяє укріпленню інституту сім'ї

Роботу по розвінчанню міфів проводили не тільки українські організації, але й Рада Європи, оскільки маніпуляції навколо Стамбульської конвенції відбувалися в різних країнах. Приклади публікацій у медіа проти ратифікації Конвенції (лютий 2021 – червень 2021 р.) та їхній основний зміст наведені в Таблиці 2.

Таблиця 2. Приклади публікацій у медіа проти ратифікації Стамбульської конвенції (лютий 2021 – червень 2021 р.)

Назва, автор, дата, ресурс	Цитати
Святослав Юраш: Стамбульська конвенція – потворність постмодерну. ВсіРазом, 24.06.2021. URL : https://vsirazom.ua/article/svyatoslav-yurash-stambulska-konvencziya-potvornist-postmodernu	Лобісти Стамбульської конвенції знають, що... – формулювання конвенції і ідеологеми там закладені не мають нічого спільного з проблемою насильства проти жінок; – жодних інструментів чи ресурсів для боротьби зі злом, яким є домашнє насильство, конвенція не додає; – статистика стосовно домашнього насильства найгірша саме у країнах ЄС, які ратифікували конвенцію. Але вони продовжують брехати про легке рішення, яким є ця ратифікація. Брешуть на всіх рівнях державного керівництва. От ми і маємо зараз новий раунд боротьби за правду
Епіфаній пояснив нардепам, чому Церква проти Стамбульської конвенції. Релігійна правда, 04.06.2021. URL : https://religionpravda.com.ua/?p=69628	Митрополит вкотре підкреслив, що наша Церква повністю підтримує усі заходи, спрямовані на протидію домашньому насильству, однак не може прийняти елементи гендерної ідеології подані у Стамбульській конвенції
Коновальчук Є. Небезпеки для віруючих у новому плані дій Уряду на 2021 р. Слово про слово, 15.04.2021. URL : https://slovoproslovo.info/nebezpeky-dlya-viruyuchykh-u-novomu-plani-diy-uryadu-na-2021-rik	Ратифікація вказаної Конвенції не підтримується більшою частиною українською суспільства через те, що вона несе загрози інституту сім'ї та традиційним для нашого народу сімейним цінностям, адже під прикриттям боротьби з домашнім насильством несе пропагування гендерної та ЛГБТ-ідеології та зміну законодавства. На думку представників релігійних організацій, Україні слід відмовитися від ратифікації вказаної Кон-

	венції та її штучного нав'язування українському суспільству. Натомість більш доцільним є подальше удосконалення вітчизняного законодавства щодо протидії домашньому насильству у напрямку збільшення його ефективності
ПЦУ відкрила притулок для жертв домашнього насильства за підтримки Фонду. Сайт МБФ «Відродження», 29.04.2021. URL : https://www.irf.ua/pczu-vidkryla-prytulok-dlya-zhertv-domashnogo-nasylstva-za-pidtrymky-fondu	ПЦУ відкрила в Київській області шелтер для постраждалих від ДН за кошти МБФ. Хто знає про перипетії навколо Стамбульської конвенції в релігійних колах, той оцінить цей крок ПЦУ та особисто Епіфанія, який представив подолання домашнього насильства інтегральною частиною соціальної доктрини Церкви – Олександр Сушко, директор МБФ «Відродження». Попри обмежені можливості Церква не залишається осторонь проблеми домашнього насильства і Шелтер святої княгині Ольги лише «перша ластівка», але він може стати справжнім «провісником весни», гарним прикладом, за яким постануть й інші надійні та безпечні місця захисту для всіх, хто цього потребує

Під час підготовки матеріалів експерти враховували той факт, що в різних країнах існують національно специфічні теми маніпуляцій: збільшення кількості біженців – актуальний наратив в Угорщині, суперечність традиціям та руйнування сім'ї – проросійські наративи, що транслюються в Україні, Польщі, Туреччині.

У Чехії релігійні організації не підтримують ратифікацію Конвенції через її «гендерну ідеологію», яка, на їхню думку, суперечить християнській культурі [36]. В Угорщині Парламент не підтримав ратифікацію Стамбульської конвенції, аргументуючи це тим, що «угорське законодавство має достатньо ефективні механізми для захисту жінок від насильства». Парламентарі стверджують, що ратифікація Стамбульської конвенції зобов'язе Угорщину надавати притулок мігрантам-біженцям, які зазнають переслідувань у рідній країні на підставі гендеру або сексуальної орієнтації [41]. У Болгарії Конституційний суд країни визнав Конвенцію такою, що суперечить Конституції Болгарії, бо вводить «третю статтю» та є основою для легалізації одностатевих шлюбів [20]. Цей наратив не відповідає дійсності й є маніпуляцією текстом документу. У Словаччині в 2020 р. депутати Парламенту закликали Президентку країни З. Чапутову сповістити Раду Європи, що країна залишиться осторонь від документу, бо деякі положення Конвенції суперечать Конституції країни, наприклад те, що шлюб визначений як союз чоловіка і жінки [40]. У Вірменії противники ратифікації наголошують, що Конвенція становить загрозу вірменським традиціям та цінностям, в тому числі релігійним. У країні пропонують також створити власний документ, але не про підтримку сім'ї, а про протидію насильству. Разом

з тим, у 2019 р. Венеціанська комісія на запит Міністра юстиції Вірменії Р. Бадасяна дала чітку відповідь щодо узгодженості Стамбульської конвенції з Конституцією Вірменії [19]. У Латвії під час обговорення ратифікаційного процесу пролунала низка маніпулятивних заяв, зокрема щодо дискримінації чоловіків, а також, що «з моменту ратифікації Конвенції буде неможливо згадувати та шанувати національних героїв, бо вони домінували над жінками» [27]. Конституційний суд Латвії визнав, що Стамбульська конвенція не суперечить Конституції країни [53]. Відповідно, виникає колізія, за якою Конвенція є одночасно конституційною (Латвія) і неконституційною (Болгарія) в країнах-членах Європейського Союзу, які повинні мати несуперечливе законодавство.

Тому Радою Європи підготовлені, перекладені мовами більшості країн-членів та розповсюджені брошури «Міфи і факти про Стамбульську конвенцію» [11], «Про Стамбульську конвенцію – У безпеці від страху. У безпеці від насильства» [17]. У 2021 р. вийшла також брошура «Що сказати тим, хто має сумнів у необхідності ратифікації Стамбульської конвенції» [29], яка була розповсюджена серед народних депутатів України.

2. Розміщення матеріалів про Конвенцію на сайтах та сторінках у соціальних мережах державних структур, органів місцевого самоврядування, міжнародних та громадських організацій, спеціальних тематичних сайтах («Повага», «Гендер в деталях», «50 %» та інших). Кампанії в соціальних мережах, що супроводжувалися відеоматеріалами.

Наведемо декілька прикладів. У 2016 р. кампанію на підтримку ратифікації Конвенції провела Рада Європи спільно з ГО «Ла Страда-Україна». Було підготовлено низку відеороликів з тодішнім Прем'єр-міністром України В. Гройсманом, Генеральним прокурором Ю. Луценком [46], військовослужбовцями [28] та поліцейськими [45] (кейс 1). Вибір саме цих особистостей для адвокації ратифікації Стамбульської конвенції не був випадковим – він не тільки підкреслював готовність Уряду та Прокуратури як органу, що здійснює координацію усіх правоохоронних органів, підтримувати ратифікацію, але й давав відповідь популярним на той час маніпуляціям на кшталт «військові проти ратифікації конвенції».

У 2021 р. на фейсбуці розпочато кампанію «За Стамбульську конвенцію», в межах якої створено низку відео, спрямованих на підтримку підписання петиції до Президента щодо сприяння ратифікації Конвенції за участі лідерів громадської думки, активістів і активісток громадського руху: Віталія Портнікова, Анатолія Тимошенка, Ольги Рудневої, Уляни Пчолкіної, а також Катерини Левченко. Мета кампанії – зібрати 25 тис. підписів. Петиція набрала необхідну кількість голосів [32].

3. Комунікація з боку міжнародних та світових лідерів – Голови Єврокомісії Урсули фон дер Ляйєн [50], Голови Ради ЄС Жозепа Бореля [34], Генеральної секретарки Ради Європи Марії Печенович-Бурич [29], Посла

ЄС в Україні Матті Маасікаса [30], керівників урядів та міжнародних організацій, послів іноземних держав в Україні [51]; активне використання міжнародних заходів для адвокації ратифікації Конвенції.

Зокрема, у листопаді 2021 р. Представництво ЄС в Україні, Консультативна місія ЄС з реформування цивільного сектору безпеки в Україні (КМЄС), Офіс Ради Європи в Україні спільно з посольствами Бельгії, Канади, Хорватії, Кіпру, Чеської Республіки, Данії, Естонії, Фінляндії, Франції, Німеччини, Угорщини, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португалії, Румунії, Словенії, Іспанії, Швеції, Швейцарії та Великобританії, а також Офісом Координаторки системи ООН в Україні та Представництвом Європейського Інвестиційного Банку в Україні випустили спільну заяву із закликом ратифікувати Стамбульську конвенцію [52].

4. Марші, акції, флешмоби, адвокаційні заходи, у тому числі за участю народних депутатів України.

У 2020 р. Фонд Народонаселення ООН спільно з Урядом України започаткував акцію «Річ у тім», концепція якої полягала в демонстрації предметів, якими вчинялось домашнє насильство. Мета акції – звернути увагу на явище домашнього насильства і той факт, що воно може статися будь-де і будь з ким [47].

Декілька років поспіль 8 березня в Міжнародний день прав жінок відбувався Марш за права жінок. Одним з основних слоганів Маршу були заклики ратифікувати Стамбульську конвенцію [39].

5. Діалоги й дискусії з релігійними групами та організаціями, які виступали проти ратифікації Стамбульської конвенції, перш за все Всеукраїнською Радою церков.

Дискусії з релігійними організаціями, перш за все із Всеукраїнською Радою церков і релігійних організацій (далі – ВРЦіРО), з тематики ратифікації Стамбульської конвенції були складними. І не всі прихильники ратифікації Конвенції вбачали необхідність у такій взаємодії, виходячи з конституційного принципу про відділення церкви від держави та світський характер України. Тим не менш, представники різних церков, а також ВРЦіРО брали участь в обговоренні документів на рівні комітетів Верховної Ради України, тож діалоги були важливими. Церква, засуджуючи насильство, виступала проти ратифікації. 02.12.2021 р. ВРЦіРО випустили заяву, в якій наводили свої аргументи щодо неприпустимості ратифікації Стамбульської конвенції [33]. Митрополит ПЦУ Епіфаній під час зустрічі з народними депутатами у червні 2021 р. також виступив проти ратифікації, наголошуючи на необхідності боротися з явищем насильства. Основні перешкоди ВРЦіРО вбачало у визначення терміна *гендер*, а також ризику впровадження завдяки Конвенції «гендерної ідеології», на що й були дані відповіді у заяві до ратифікаційного законопроекту в 2022 р. [30].

Цей діалог був важливим. Він показав, що в Україні є священнослужителі, які підтримують ратифікацію Конвенції і розуміють її зміст та цілі. І під час голосування у Верховній Раді серед виступаючих був присутній капелан С. Дмитрієв з промовою на підтримку ратифікації [4].

6. Включення тематики Стамбульської конвенції в науковий дискурс, проведення досліджень, підготовка наукових і аналітичних матеріалів.

У додаток до вже згаданих на початку розділу досліджень перших етапів адвокаційних кампаній, назвемо два підготовлені науково-практичні коментарі, що стали результатом дослідження «Практика кримінального правосуддя і насильство щодо жінок» – один до Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [9], другий – до Кримінального та Кримінального процесуального законодавства [5]. У цей час здійснювався аналіз стану готовності системи кримінального судочинства до імплементації положень Стамбульської конвенції [16], проводилися моніторинги виконання законодавства щодо протидії домашньому насильству, в яких обов'язково піднімалися питання відповідності українського законодавства Конвенції [8]; досліджувалися питання маніпуляцій навколо гендерної проблематики на прикладі Стамбульської конвенції [2].

Результати досліджень активно комунікувалися не тільки з фахівцями, але й із суспільством, що також сприяло розповсюдженню знань і формуванню розуміння важливості ратифікації Конвенції, що базувалися на науковому підґрунті. Питання Стамбульської конвенції піднімалися на багатьох міждисциплінарних наукових конференціях (наприклад: [8; 24]), що сприяло розвитку різнобічних досліджень, а також включенню цього питання в освітній процес.

7. Тренінги для різних груп фахівців (прокурори, судді, поліцейські, соціальні працівники, лікарі, помічники народних депутатів України, працівники підрозділів ВР України, народні депутати).

Тренінги проводилися під час усіх етапів адвокаційної кампанії і включали в себе модулі, присвячені Стамбульській конвенції.

8. Підготовка та збирання підписів під петиціями на адресу Президента України щодо необхідності ратифікації Стамбульської конвенції [43; 44].

Таких петицій було дві. Одна розміщена на сайті Президента 24 лютого 2020 р., друга – 24 листопада 2021 р. Формально – достатньо однієї петиції, але для активістів і активісток, які прагнули ратифікувати Стамбульську конвенцію, було важливо підкреслити, що в суспільстві є великий запит на вирішення цього питання.

Обидві відповіді Президента України були позитивними: Президент « внесе в порядку законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради України проект Закону України “Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із

цими явищами” після подання Міністерством закордонних справ України у встановленому порядку відповідних пропозицій. Міністерству закордонних справ України та Міністерству соціальної політики України запропоновано оперативно опрацювати вказане питання» [43].

9. Використання досвіду країн, що є членами Конвенції, зокрема, Хорватії, яка ратифікувала Конвенцію в 2018 р., долаючи спротив консервативних та проросійських кіл, з підготовки і включення до ратифікаційного законопроекту заяви щодо відповідності Конвенції Конституції України.

Заява стала частиною ратифікаційного законопроекту, що вносився КМ України: «Україна визнає, що метою Конвенції є захист жінок від усіх форм насильства, недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства, яке вчинено також стосовно чоловіків та дітей (хлопців та дівчат).

Україна не розглядає жодне з положень Конвенції як таке, що зобов’язує її до зміни Конституції України та Сімейного кодексу України, інших законів України щодо інститутів шлюбу, сім’ї та усиновлення, а також таке, що втручається у право батьків виховувати своїх дітей відповідно до власних переконань.

Україна зазначає, що відповідно до Конституції жодна ідеологія не визнається Державою як обов’язкова і не підлягає впровадженню.

Україна заявляє, що застосовуватиме Конвенцію відповідно до цінностей, принципів і норм, визначених Конституцією України, зокрема щодо захисту прав людини та основних свобод, рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, гендерної ідентичності, формування відповідального материнства та батьківства, підтримки сім’ї та охорони дитинства» [9].

У цій заяві розвінчано більшість міфів і маніпуляцій, які створювалися навколо Стамбульської конвенції: про наявність прихованих цілей Конвенції; про дозвіл на втручання в права батьків щодо виховання дітей; про суперечність Конвенції конституціям окремих держав, зокрема, України; про вимогу в Конвенції легалізації одностатевих шлюбів; про обов’язковість гендерної ідеології тощо. Для формулювання тексту цієї заяви була взята за основу заява депутатів Парламенту Хорватії, а також підготовлені Радою Європи та українськими експертами документи, спрямовані на розвінчування міфів.

10. Включення питань ратифікації Конвенції в євроінтеграційний порядок денний, зокрема, до Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншої (далі – План заходів) [15] і Опитувальник для країни на шляху до кандидатства в Європейському Союзі (2022 р.) [14].

Так, План заходів передбачав завдання № 22: «Ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому

наси́льству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція)», яка була запланована на 2018 р. У 2022 р. в Опитувальнику Європейської комісії для формування висновку про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС питання № 249, що стосувалося ратифікації Конвенції, сформульовано наступним чином: «Чи ратифікувала Україна Стамбульську конвенцію Ради Європи? Якщо так, то як слідкує за її впровадженням і чи є якісь звіти про впровадження? Якщо ні, то які основні перешкоди та причини нератифікації?». Опитувальник ЄС і відповіді на нього для набуття Україною статусу кандидата в ЄС розміщено на Євроінтеграційному порталі КМ України [14]. Апарат Урядової уповноваженої з питань гендерної політики готував відповідь на питання № 249.

Адвокаційні та інформаційні кампанії не зупинилися з ратифікацією Конвенції. Відразу після ратифікації починається *п'ятий етап*, який, за нашими оцінками, триватиме щонайменше декілька років. Його реалізація пов'язана як з необхідністю продовження популяризації Конвенції для її втілення в законодавство і практику, так і новим витком маніпуляцій навколо документу, публічно ініційованих вже під час голосування у Верховній Раді, зокрема, депутатами фракції «Батьківщина». Так, на сайті Президента зареєстрована петиція щодо денонсації Конвенції. Петиція набрала необхідну кількість голосів і отримала відповідь Президента щодо законності ратифікації Конвенції. Навіть після більш ніж десяти років адвокаційної діяльності, авторка петиції використовує стару риторику і методи маніпуляції аж до підміни понять та відвертої брехні: «Закон у тій формі, як він проголосований, не відповідає українським національним інтересам, традиційним українським цінностям та створює загрозу національній безпеці України, поглиблює суспільну напругу в державі»; «в основоположних правах, рівності і недискримінації серед інших ознак, виокремлює окрім поняття “стать” (жінка / чоловік), ще й поняття “гендер”, “сексуальні орієнтації”, “гендерні ідентичності”, що призведе до руйнації інституту сім'ї в Україні»; «запроваджує обов'язковість введення на всіх рівнях дошкільної, середньої загальної, вищої освіти, у неформальних навчальних структурах, а також у спортивних, культурно-дозвіллевих структурах і в медіа навчального матеріалу з питань нестереотипних гендерних ролей, сексуальної орієнтації, можливості зміни дитиною статі – без отримання згоди батьків» [42].

Також у виступах під час обговорення ратифікаційного законопроекту звучали старі маніпуляції, серед яких: рівень насильства в країнах, які ратифікували Конвенцію є вищим ніж в країнах, які цього не зробили; жінок не будуть вважати жінками через положення Конвенції; дітей не можна буде виховувати за статевими принципами; ратифікація зруйнує українську родину й інші. Після ратифікації Конвенції активісти антигендерного руху заявили про свою незгоду з цією подією, а лідер руху «Всі разом» Р. Кухарчук пообіцяв денонсувати Стамбульську конвенцію [37].

На такі заяви не можна не звертати уваги, оскільки, положення Конвенції необхідно імплементувати в українське законодавство та практику; антиконвенційні рухи будуть спрямовувати свою активність на денонсацію документа і дискредитацію Конвенції шляхом створення нових маніпуляцій навколо неї.

Висновки

Для продовження курсу на забезпечення ефективної державної політики з протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству необхідно включати вивчення положень і стандартів Стамбульської конвенції в освітні програми підготовки фахівців СБО, соціальних працівників, адвокатів, суддів, журналістів і освітян; продовжувати проводити широкі інформаційні кампанії; здійснювати наукові та польові дослідження антигендерних рухів не тільки в національному, але й міжнародному, зокрема європейському, контексті; посилювати та розвивати співпрацю із громадськими жіночими і феміністичними організаціями.

Тому важливим є продовження адвокаційної та інформаційної діяльності й реалізація розробленої у співпраці з міжнародними та громадськими організаціями Стратегії комунікації у сфері гендерної рівності, затвердженої Урядом у 2020 р. [22]. План її виконання внесений Міністерством культури та інформаційної політики на розгляд КМ України в січні 2023 р. Затримка його розроблення призвела до того, що поки Стратегія залишається декларативним документом. Стамбульська конвенція, пов'язані з нею комплексні питання прав жінок, недискримінації, гендерної рівності протягом тривалого часу були та залишаються актуальною темою конструктивних СК. Це означає, що і після ратифікації має бути спланована та реалізовуватися комплексна інформаційна кампанія, орієнтована на різні цільові групи як фахівців, так і громадськості. Також є актуальна потреба внесення змін до чинного законодавства для забезпечення його відповідності Стамбульській конвенції, яка активно комунікувалася із суспільством.

Позитивний приклад СК, пов'язаний із ратифікацією Стамбульської конвенції, свідчить що напрацьований досвід та інструменти доцільно використовувати для вирішення інших проблем, зокрема сексуального насильства, пов'язаного з російською агресією проти України; воєнного злочину, який російські військові використовують як зброю війни.

Для долання стигми й упереджень стосовно постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, формування довіри до правоохоронних органів для співпраці постраждалих з ними є необхідним здійснення постійних комунікацій як в Україні, так і за кордоном з використанням (де це можливо і доцільно) напрацьованого досвіду адвокації ратифікації Стамбульської конвенції.

Література

1. Бандурка О., Бондаренко О., Брижик В. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї. 2001–2011 роки / заг. ред. О. Бандурки, К. Левченко. Харків : Права людини, 2011. 240 с. URL : <https://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32366.pdf>.
2. Гендер та антигендер: Хто атакує демократію в Україні. Київ : Ла Страда-Україна, 2020. 48 с.
3. 10 топ гендерної політики. Київ : [Україна], 2013. 48 с.
4. Дмитрієв С. Стамбульська конвенція – це не документ про гендер. *Українська правда*, 21.06.2022. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/06/21/249196>.
5. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
6. Дунебабіна О. Стамбульська конвенція: маніпуляції змістом та уроки для України. *Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні: сучасні досягнення і перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро : МВС, ДДУВС, 2021. С. 58–60.
7. Дунебабіна О. А. Стамбульська Конвенція: маніпуляції довкола процесу ратифікації та майбутньої імплементації. *Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 15–17.
8. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні: сучасні досягнення і перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро : МВС, ДДУВС, 2021. 319 с.
9. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 20.06.2022 р. № 2319-IX. *Законодавство України*, 20.06.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text>.
10. Конвенція Ради Європи про запобігання насильства стосовно жінок та домашнього насильства та боротьбу з цими явищами від 20.06.2022 р. № 2319-IX. *Законодавство України*, 20.06.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.
11. Кузьменко Л., Голуб О. Міфи і факти про Стамбульську Конвенцію. Київ : Рада Європи, 2020. URL : <https://rm.coe.int/ukr-2020-brochure-ic-myths-and-facts-ukr-25112020/1680a07ee9>.
12. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильство за ознакою статі. Київ : Ла Страда-Україна, 2020. 32 с.
13. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» / за заг. ред. К. Левченко, К. Павліченко, В. Чернея. Київ : МВС України; Нац. акад. внутр. справ, 2020. 396 с.
14. Опитувальник ЄС та відповіді на нього для набуття Україною статусу кандидата в ЄС. *Сайт комунікаційної команди Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції*, 17.06.2022. URL : <https://eu-ua.kmu.gov.ua/>

istorii-uspikhu/opytuvalnyk-yes-ta-vidpovid-na-nogo-dlya-nabuttya-ukrayinoyu-statusu-kandydata-v.

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25.10.2017 р. № 1106. *Законодавство України*, 19.09.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>.

16. Практика кримінального правосуддя і насильство щодо жінок. Аналіз стану готовності системи кримінального судочинства до імплементації положень Стамбульської конвенції. Київ : Рада Європи, 2017. 106 с.

17. Про Стамбульську конвенцію. У безпеці від страху. У безпеці від насильства. *Офіс Ради Європи*. URL : <https://rm.coe.int/ukr-ic-instrument-to-promote-gender-equality/16809ece11>.

18. Ратифікація Стамбульської конвенції – це питання нашої приналежності до європейської спільноти – експертка. *Український кризовий медіацентр*, 22.05.2020. URL : <https://uacrisis.org/uk/ratyfikatsiya-stambulskoyi-konventsiiyi-tse-pytannya-nashoyi-prynalezhnosti-do-yevropejskoyi-spilnoty-ekspertka>.

19. Рішення Венеціанської комісії Ради Європи щодо відповідності Стамбульської конвенції Конституції Вірменії. *Сайт Ради Європи*, 11.12.2019. URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)018-e).

20. Рішення Конституційного суду Болгарії щодо Стамбульської Конвенції ради Європи. *Сайт Конституційного суду Республіки Болгарія*, 2020. URL : <http://www.constcourt.bg/bg/Acts/GetHtmlContent/f278a156-9d25-412d-a064-6ffd6f997310>.

21. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки» від 23.06.2021 р. № 756-р. *Законодавство України*, 23.06.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2021-%D1%80#Text>.

22. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» від 16.09.2020 р. № 1128-р. *Законодавство України*, 16.09.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>.

23. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця : монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ : НА СБ України, 2021. 500 с.

24. Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. URL : <http://surl.li/dhfpf>.

25. Указ Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24.03.2021 р. № 119/2021. *Законодавство України*, 24.03.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.

26. Що сказати тим, хто має сумніви в необхідності ратифікації Стамбульської конвенції? Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок

і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами – у питаннях та відповідях. Київ : Ла Страда-Україна, 2021. URL : <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/shho-skazaty-tym-hto-maye-sumnivy-v-neobhidnosti-ratyfikatsiyi-sk.pdf>.

Джерела

27. Антоненко О. Латвийские националисты: права женщин мешают чтить национальных героїв. *BBC News*, 17.06.2017. URL : https://www.bbc.com/russian/international/2016/05/160517_latvia_nationalists_women.

28. Війська проти насильства. Ла Страда-Україна, 24.11.2017. URL : https://www.youtube.com/watch?v=x-P_r0PdcJU&t=11s.

29. Генеральна секретарка вітає ухвалення Українським Парламентом Стамбульської конвенції. *Сайт Офісу Ради Європи*, 20.06.2022. URL : <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/secretary-general-welcomes-ukrainian-parliament-s-approval-of-istanbul-convention>.

30. Епіфаній пояснив нардепам, чому Церква проти Стамбульської конвенції. *Релігійна правда*, 04.06.2021. URL : <https://religionpravda.com.ua/?p=69628>.

31. Європейський Союз закликає Україну прискорити ратифікацію Стамбульської конвенції про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству. *Укрінформ*, 14.05.2021. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3245470-es-zaklikae-ukrainu-priskoriti-ratifikaciju-stambulskoi-konvencii.html>.

32. За Стамбульську Конвенцію проти насильства. *Фейсбук*, 22.06.2022. URL : <https://www.facebook.com/support.istanbul.convention>.

33. Заява ВРЦіРО про загрози, які несе в собі Стамбульська конвенція, та недоцільність її ратифікації. *Сайт ВРЦіРО*, 02.12.21. URL : <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-statement-on-the-threats-posed-by-the-istanbul-convention>.

34. Заява Жозепа Бореля щодо відмови Туреччини від Стамбульської конвенції. *Сайт Дипломатичної служби Ради Європи*, 20.03.2021. URL : https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/95380/turkey-statement-high-representativevice-president-josep-borrell-turkey%E2%80%99s-withdrawal-istanbul_en.

35. Катерина Левченко: Стамбульську конвенцію проти насильства варто прочитати, щоб свідомо підтримати її ратифікацію. *LexInform*, 04.11.2023. URL : <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/kateryna-levchenko-stambulsku-konventsiiyu-proty-nasylstva-varto-prochytaty-shhob-svidomo-pidtrymaty-yiyi-ratyfikatsiyu>.

36. Католики и другие религиозные общины в Чехии отвергают Стамбульскую конвенцию. *AROUNDPRAGUE*, 28.06.2018. URL : <https://aroundprague.cz/news/czech-republic/katoliki-i-drugie-religioznyie-obshhinyi-v-chexii-otvergayut-stambulskuyu-konvencziyu>.

37. Кухарчук Р. Про Стамбульську Конвенцію. *Фейсбук*, 20.06.2022. URL : <https://www.facebook.com/ruslanstory/posts/pfbid023QsrZyNHKSEAmTymCfDqz66TSmEouyebHF55zaVAD2meB7rSkWQvSQKj75JfbaT2l>.

38. Левченко: «Якщо 15 років тому розколювали українців ставленням до НАТО, то сьогодні використовують питання гендерної рівності». *Lb.Ua*, 07.11.2020. URL : https://lb.ua/society/2020/07/11/461567_levchenko_yakshcho_15_rokiv.html.

39. Марш жінок. URL : <https://marshzhinok.com.ua>.

40. Парламент Словачкии отклонил ратификацию Стамбульской конвенции. *Європейська правда*, 26.02.2020. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2020/02/26/7106830>.

41. Парламент Угорщини не підтримав ратифікацію Стамбульської конвенції. *Європейська правда*, 05.04.2020. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/05/5/7109565>.

42. Петиція на сайті Президента України «Денонсувати прийнятий Верховною Радою України Закон про ратифікацію Стамбульської Конвенції № 0157 від 18.06.2022 р., яка запроваджує в Україні ідеологію гендеру». *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, 04.07.2022. URL : <https://petition.president.gov.ua/petition/146508>.

43. Петиція на сайті Президента України «Закликаємо Президента України внести законопроект про ратифікацію Стамбульської конвенції (Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами) до Верховної Ради України». *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, від 24.11.2022 № 22/127632-еп. URL : <https://petition.president.gov.ua/petition/127632>.

44. Петиція на сайті Президента України «Закликаємо ратифікувати Стамбульську конвенцію (Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами)». *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, від 24.02.2020 № 22/087528-еп. URL : <https://petition.president.gov.ua/petition/87528>.

45. Політики проти насильства. Ла Страда-Україна, 24.11.2017. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Jp8JZBIzWRU&t=6s>.

46. Поліцейські проти насильства. Ла Страда-Україна, 24.11.2017. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=DnJFgYeBDpA>.

47. Річ у тім. UNFPA, 2022. URL : <https://ukraine.unfpa.org/uk/%D1%80%D1%96%D1%87-%D1%83-%D1%82%D1%96%D0%BC-20>.

48. Стамбульська конвенція – це про відмежування нас від культур для яких насильство – це норма – священик ПЦУ. *Букви*, 22.06.2022. URL : <https://bykvu.com.ua/bukvy/stambulaska-konventsia-tse-pro-vidmezhuвання-nas-vid-kultur-dlia-iaikykh-nasylyso-tse-norma-sviashchennyk-ptsu>.

49. Стамбульська конвенція створить механізми запобігання насильству. *Укрінформ*, 04.12.2023. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3511785-stambulaska-konvencia-stvorit-mehanizmi-zapobiganna-nasilstvu-levcenko.html>.

50. Урсула фон дер Ляєн про «софагейт»: «Зйомка говорить сама за себе». *50vidsotkiv.org.ua*, 27.04.2021. URL : <https://50vidsotkiv.org.ua/ursula-fon-der-lyayen-pro-sofragejt-zjomka-govoryt-sama-za-sebe>.

51. Яким чином Україна збирається подолати насильство щодо жінок до 2030 року? *Українська правда*, 20.03.2020. URL : <https://life.prawda.com.ua/society/2020/03/20/240284>.

52. Orange the World: ПРИПИНИТИ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЖІНОК НЕГАЙНО!: Спільна заява до Міжнародного дня боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок – 25 листопада, та кампанії 16 днів активізму проти гендерно зумовленого насильства. Сайт Офісу Ради Європи в Україні, 25.11.2021. URL : <https://>

www.coe.int/uk/web/kyiv/-/-orange-the-world-end-violence-against-women-now-joint-statement-in-observance-of-the-international-day-for-the-elimination-of-violence-against-women.

53. The Latvian Constitutional Court finds that the provisions of the Istanbul Convention comply with the Latvian Constitution. *Сайт Офісу Ради Європи*, 07.06.2021. URL : <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/the-latvian-constitutional-court-finds-that-the-provisions-of-the-istanbul-convention-comply-with-the-latvian-constitution>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

СПІВРОБІТНИКАМ БЕЗПЕКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ҐЕНДЕРНО СЕНСИТИВНОГО ПІДХОДУ В КОМУНІКАЦІЯХ

I. Щодо здійснення стратегічних комунікацій у сфері забезпечення ґендерної рівності:

1.1. Міністерству культури та інформаційної політики України доцільно було б доопрацювати План реалізації Стратегії комунікації з питань ґендерної рівності, спрямованої, в тому числі, на подолання ґендерних стереотипів і патріархатної ідеології, як такої, що заохочує насильство.

1.2. Державним, міжнародним, громадським організаціям, органам місцевого самоврядування рекомендуємо покласти в основу комунікативної політики у сфері забезпечення ґендерної рівності Стратегію комунікації з питань ґендерної рівності та План на її виконання.

1.3. Міжнародним організаціям та партнерам із розвитку:

1.3.1. Під час фінансування програм і проєктів державних та неурядових організацій, спрямованих на забезпечення ґендерної рівності, важливо передбачати кошти на здійснення інформаційних і комунікаційних кампаній;

1.3.2. Варто забезпечувати включення ґендерних підходів (ґендерний мейнстрімінг) у проєкти та програми державних і неурядових організацій.

II. Щодо подальшої адвокації впровадження Конвенції Ради Європи із запобігання насильства стосовно жінок та домашнього насильства і боротьбу з цими явищами:

2.1. Продовжувати інформаційні та адвокаційні кампанії з питань важливості принципів і стандартів Стамбульської Конвенції та їхнього впровадження в законодавство і практику.

2.2. Варто здійснити аналіз появи, походження, розповсюдження і трансформації наративів, спрямованих на дискредитацію Конвенції та ґендерної проблематики в цілому.

2.3. В усі тренінгові та навчальні курси з питань протидії ґендерно зумовленому насильству, зокрема домашньому, доцільно включати модулі, присвячені тематиці ґендерної рівності й недискримінації.

2.4. Прийшов час внесення змін до чинного законодавства для приведення його у відповідність зі Стамбульською конвенцією.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЙНИЙ ПЛАН НА ВИКОНАННЯ РАМКОВОЇ ПРОГРАМИ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УРЯДОМ УКРАЇНИ ТА СИСТЕМОЮ ООН З ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ І НАДАННЯ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ

*Катерина ЛЕВЧЕНКО,
Олена СУСЛОВА*

Вступ

Широкомасштабна агресія РФ проти України, тимчасова окупація значної частини нашої території, використання заборонених способів ведення війни, скоєння російськими окупантами всього спектру воєнних злочинів проти цивільного населення та військовополонених викликали нагальну потребу включення цих питань у СК як в середині країни, так і за кордоном. Воєнні злочини військовослужбовців РФ в Україні, зокрема цілеспрямоване використання сексуального насильства, є зброєю війни, що підтримується військовим і політичним керівництвом країни-агресорки. Про це свідчать факти насильства на всіх звільнених від російської окупації територіях. Цей кримінальний злочин має отримати юридичну оцінку як на національному, так і міжнародному рівнях.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (далі – СНПК), не має розглядатися в тому ж контексті, як будь-яке насильство, скоєне у мирний час, наприклад, домашнє. Більше того, СК щодо СНПК мають багато в чому змінити комунікацію щодо домашнього та інших видів насильства у мирні часи.

Важливим завданням є донесення інформації до широкої міжнародної спільноти про злочини, пов'язані з СНПК, та реагування Української держави на них, зокрема, про надання допомоги постраждалим.

Згідно з Римським статутом (ст. 8.2 (с)-(е)), СНПК охоплює, але не обмежується таким формами, як зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація й інші форми сексуального насильства порівняної тяжкості (примусове оголення, примушування спостерігати за актом зґвалтування, погроза зґвалтування, тощо) [5]. Залежно від обставин, СНПК може являти собою воєнний злочин, злочин проти людяності, геноцид, тортури або інші грубі порушення прав людини.

Рамкова програма співробітництва між Урядом України і системою ООН з протидії сексуальному насильству та надання допомоги постраждалим як правова основа формування й реалізації гендерної політики

За результатами візиту в Україну Спеціальної представниці Генерального секретаря ООН з питань запобігання сексуальному насильству в конфліктах Прамілі Паттен (3–6.05.2022 р.) підписано Рамкову програму співробітництва з ООН щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом (далі – Рамкова програма) [9]. Основними напрямками програми є: протидія торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації; надання комплексної допомоги постраждалим від СНПК; забезпечення доступу до правосуддя та відповідальність злочинців; зміцнення потенціалу СБО щодо запобігання сексуальному насильству; компенсації та репарації для постраждалих.

Для координації діяльності, визначеної в Рамковій програмі, рішенням Комісії з координації взаємодії органів виконавчої влади із забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (далі – Комісія¹) під головуванням Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції О. Стефанішиної в червні 2022 р. створено Міжвідомчу робочу групу з питань протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією РФ проти України, і надання допомоги постраждалим (далі – Міжвідомча робоча група). До складу цієї групи увійшли співробітники органів державної влади, зокрема Секретаріату КМ України, Мінсоцполітики, Мін'юсту, Мінреінтеграції, МО України, МВС України, МЗС України, НП України, інших центральних органів виконавчої влади, ОГП, СБ України, народні депутати України, а також представники міжнародних і громадських організацій та проєктів. Робота групи побудована відповідно до п'яти напрямів Рамкової програми, що були названі вище.

Міжвідомчою робочою групою напрацьовано Імплементацийний план до Рамкової програми, схвалений рішенням Комісії 15.09.2022 р. і представлений міжнародним партнерам під час сесії Генеральної Асамблеї ООН 23.09.2022 р. План є координуючим інструментом спільної роботи Уряду, правоохоронних органів, агенцій ООН, міжнародних і громадських організацій. Це «живий документ», який у разі необхідності буде оновлюватись

¹ Комісія з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є тимчасовим консультативно-дорадчим органом КМ України, утвореним для забезпечення узгоджених дій органів виконавчої влади з питань проведення єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства (далі – державна гендерна політика). Комісія створена відповідно до постанови КМ України від 02.09.2020 р. № 784. Цією ж Постановою затверджено і Положення про Комісію [7].

і адаптуватись до завдань та викликів, що можуть виникнути на шляху його реалізації.

Важливою складовою Плану є завдання із забезпечення інформаційної та адвокаційної діяльності за всіма його напрямками.

Відповідаючи на виклики повномасштабної агресії Росії, Уряд спільно з міжнародними і громадськими організаціями оновив Національний план дій з виконання резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (далі – НПД 1325) [6]. Стратегічна ціль НПД 1325 сформульована таким чином: «Держава забезпечує захист від насильства за ознакою статі, сексуального насильства (в умовах збройного конфлікту та в мирний час)». НПД 1325 також містить заходи інформаційного характеру.

14.11.2022 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України». За неї проголосували 92 країни. В Резолюції визнається необхідність створення у співпраці з Україною міжнародного механізму відшкодування збитків, які виникають внаслідок міжнародно-протиправних дій РФ в Україні або проти України. Вона також рекомендує державам-членам у співпраці з Україною створити міжнародний реєстр збитків, який би служив документальною формою запису доказів та інформації про претензії щодо збитків, спричинених міжнародно-протиправними діями РФ в Україні або проти України, а також для сприяння і координації збирання доказів.

Комунікування питань щодо злочинів сексуального насильства під час збройної агресії Росії проти України

Позитивний приклад СК, пов'язаний з ратифікацією Конвенції Ради Європи із запобігання насильства стосовно жінок та домашнього насильства та боротьбу із цими явищами (далі – Стамбульської конвенції), проаналізований в попередньому розділі, дає підстави висновувати, що напрацьований під час адвокаційних кампаній досвід та інструменти потрібно використовувати (з певною модифікацією) і стосовно іншої тематики, зокрема, сексуального насильства, пов'язаного із конфліктом.

Тема СНПК є поширеною в комунікаціях як державних структур, так і міжнародних та громадських організацій. Вона висвітлюється на сайтах Мінсоцполітики, Національної соціальної сервісної служби, МВС України, ОГП України, НП України, Координаційного центру безоплатної правової допомоги, а також сторінках фейсбуку Офісу Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції і Урядової уповноваженої з питань гендерної політики, Фонду народонаселення ООН, організації «ООН Жінки», Ради Європи, громадських організацій «ЮрФем», «Ла Страда-Україна», Інформаційно-консультативного жіночого центру тощо.

Активність комунікації теми СНПК обумовлюється низкою чинників. Назвемо окремі з них.

1. *Велика кількість фактів сексуального насильства, вчиненого російськими військовими на ТОТ.* Оцінити точну кількість постраждалих від СНПК сьогодні неможливо. Проте динаміка збільшення ідентифікованих випадків постійно зростає від одиничних у квітні 2022 р. до сотень наприкінці 2023 р. За оцінками фахівців, кількість звернень до органів правосуддя складає близько 10 % від реальної кількості постраждалих. На кінець 2022 р. ОГП України інформував про майже 150 відкритих кримінальних проваджень за фактами сексуального насильства, скоєного російськими військовими.

2. *Необхідність надання допомоги постраждалим та організація такої допомоги.* Так, однією з тем комунікацій є створення за ініціативи Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, за участі Урядової уповноваженої та за підтримки Фонду народонаселення ООН Центрів допомоги врятованим. Такі центри вже відкриті та працюють у Дніпрі, Запоріжжі, Львові, Києві, Полтаві, Одесі, Кропивницькому, Чернівцях, Ужгороді, Харкові, а також за межами України. Ідея Центрів – налагодження роботи за принципом «єдиного вікна», коли постраждала особа може конфіденційно отримати всі необхідні послуги – експертну, психологічну, соціальну та юридичну допомогу – в одному місці. Основний принцип – не допустити повторного травмування постраждалих і забезпечити середовище довіри, оскільки від першого досвіду отримання допомоги залежить подальша реабілітація. У кожному створеному Центрі працюють соціальні працівники, психологи, у тому числі дитячі, юристи й спеціалісти з надання комплексної спеціалізованої допомоги у випадках насильства, пов'язаного з війною¹ [13].

Здійснюється інформаційна підтримка роботи Національної гарячої лінії із запобігання насильству, торгівлі людьми та гендерної дискримінації (116-123 або 0800-500-335) і урядової «гарячої лінії» (1547), зателефону-

¹ Центри допомоги врятованим надають такі послуги: первинне психологічне консультування для нормалізації психоемоційного стану; консультації соціальних працівників щодо прав і наявної підтримки ВПО (гуманітарна допомога, інформація про центри підтримки ВПО з розміщення, поселення тощо); консультації юристів; спеціалізоване соціально-психологічне консультування (у співпраці з мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства). У разі виявлення випадку пережитого насильства та згоди постраждалої особи, у Центрах працюють кейс-менеджери, які беруть випадок на супровід, зокрема, для перенаправлення до інших служб для отримання необхідної спеціалізованої медичної чи правової допомоги, розміщення у притулку для постраждалих від насильства, чи будь-якої іншої допомоги.

вавши на які можна отримати консультації, психологічну і правову допомогу у випадках СНПК.

Отримання допомоги постраждалими від СНПК – актуальна тема для комунікації, оскільки існує нагальна потреба в більш активному інформуванні громадян як національними, так і регіональними каналами розповсюдження інформації щодо місць та можливостей отримання різних видів допомоги постраждалими від СНПК – медичної, психологічної, психотерапевтичної, правової, соціальної.

Зокрема, потребують більш активного інформаційного підтримання Платформа психотерапевтичної допомоги «Аврора», що має на меті забезпечити доступ постраждалих від насильства до якісної дистанційної допомоги у будь-якому куточку України, включно на тимчасово окупованих територіях, та за кордоном [8], і телефонної лінії сексуально-репродуктивного здоров'я (3033), де можна отримати первинну консультацію профільного фахівця щодо здоров'я жінок, зокрема тих, хто постраждав від СНПК [10].

3. *Процес формування державної політики у сфері надання допомоги постраждалим, переслідування злочинців і відновлення справедливості*, зокрема, підписання Рамкової програми, розроблення і реалізація Імплементацийного плану на її виконання, внесення змін до Національного плану дій на виконання резолюції РБ ООН 1325, розроблення ОГП України Стратегії у сфері протидії сексуальному насильству, пов'язаному з війною [12]. Ця діяльність потребує комунікації із суспільством як на національному, так і міжнародному рівнях.

Міжнародні документи, їх розуміння, аналіз і застосування зазвичай перебувають у полі зору вузькопрофільних фахівців і менше цікавлять широку спільноту. Низька обізнаність про державну політику додатково створює проблеми на шляху її реалізації, а також отримання допомоги постраждалими.

4. *Недостатнє висвітлення каналами комунікації роботи державних структур, спрямованої на протидію СНПК.*

5. *Активна діяльність громадських організацій щодо допомоги постраждалим, інформування громад, навчання різних груп фахівців.* Так, Інформаційно-консультативний жіночий центр за 4 місяці 2022 р. провів навчання з мінімізації негативних наслідків для постраждалих від СНПК для понад тисячі осіб, а також підготував вебінар за цією тематикою [1].

Національна гаряча лінія громадської організації «Ла Страда-Україна» надає консультації з питань протидії СНПК, запобігання домашньому насильству, торгівлі людьми та гендерної дискримінації.

Асоціація жінок юристок «ЮрФем» провела тренінги для більш ніж двохсот адвокатів та юристів системи безоплатної правової допомоги. Фонд

Доктора Деніса Муквеге сприяв відкриттю в Києві та Львові центрів комплексної допомоги постраждалим від СНПК. Глобальний Фонд допомоги постраждалим працює спільно з Урядом над створенням рамки надання термінових проміжних репарацій. Цей перелік можна продовжувати. Разом із тим, більшість інформації щодо роботи організацій та можливості отримати їхні послуги розміщується на сайтах організацій, сторінках у соціальних мережах, які не є активно відвідуваними безпосередньо цільовою групою.

6. *Необхідність вдосконалення українського законодавства з протидії СНПК, наявність різних точок зору і проведення обговорень цих питань.* У зв'язку з широкомасштабним вторгненням РФ в Україну призупинено низку демократичних практик участі громадськості в управлінні Державою, зокрема громадського обговорення законопроектів на сайті ВР України та інших нормативно-правових актів на сайті КМ України. Фахові комунікації щодо певних аспектів зміни законодавства можуть, якщо не замінити, то хоча б заповнити вакуум у відкритому обговоренні питань СНПК.

7. *Низький рівень обізнаності постраждалих про власні права, можливості отримання допомоги, доступ до правосуддя, а також залученості у вирішення цих питань.* Наприклад, проблема компенсацій громадянкам і громадянам за завдану їм шкоду внаслідок збройної агресії Росії, зокрема, постраждалим від СНПК, піднімається постійно з 2014 р., але поки залишається невирішеною. Акцент у комунікаціях постійно робиться на економічній складовій, але проблемні питання законодавства, запровадження адміністративної процедури встановлення статусу особи, постраждалої від СНПК, оцінювання матеріальних та нематеріальних збитків не висвітлюються.

8. *Необхідність долати упередження стосовно постраждалих від СНПК у суспільстві, а також дітей, які можуть народитися внаслідок зґвалтування.* Так, стигмація дітей, народжених внаслідок зґвалтувань радянськими та німецькими солдатами під час Другої світової війни, тягнеться до сьогодні через декілька поколінь [11].

9. *Необхідність доносити світу, міжнародним партнерам правду про злочини РФ в Україні, протидіяти маніпуляціям російських пропагандистів і їхніх прихильників у різних країнах.* В розрізі СНПК це також стосується упередженого ставлення до постраждалих, що відображається у деструктивних наративах, які стигматизують і посилюють стереотипне ставлення, вербалізоване Путіним – «нравіцца, не нравіцца, терпі моя красавіца».

10. *Необхідність підтримки на міжнародному рівні процесу правового забезпечення отримання репарацій від Росії за скоєні злочини, зокрема постраждалими від СНПК.* Для донесення інформації використовуються різноманітні інструменти – інформаційні кампанії, підготовка тематичних матеріалів, навчання фахівців, проведення заходів, зокрема, в міжнародних

організаціях. Уряд України активно використовує для цього існуючі міжнародні майданчики, у тому числі ООН, Ради Європи, інших організацій. Показовими стали заходи під час Генеральної асамблеї ООН у вересні 2022 р., організовані Урядом, ОГП України спільно зі Спеціальною представницею ООН із запобігання сексуального насильства в конфліктах. Такі ж заходи проведені під час 66-ї та 67-ї сесій Комісії ООН зі статусу жінок (березень 2022 р. та березень 2023 р.). Так, лише за перший рік повномасштабної агресії РФ питанням об'єднання зусиль міжнародної спільноти в наданні допомоги постраждалим в Україні та в притягненні винних до відповідальності присвячено низку заходів високого рівня: Офіційна презентація Імплементативного плану до Рамкової програми співробітництва між Урядом України та ООН (23.09.2022 р.); Представлення інноваційного партнерства, зокрема з приватним сектором і організаціями громадянського суспільства з надання допомоги постраждалим від СНПК (21.09.2022 р.); круглий стіл «Співтворчість для репарацій: у центрі уваги жертви сексуального насильства. Вивчений досвід та найкращі практики» (22.09.2022 р.); конференція «Торгівля жінками та дівчатами з метою сексуальної експлуатації: реагування на виклики з метою попередження та захисту в контексті російської агресії проти України» (23.09.2022 р.). Результат цих комунікацій – формування розуміння іноземних партнерів щодо використання російськими військовими сексуального насильства як зброї війни.

Виклики у сфері стратегічних комунікацій, пов'язані з некоректним висвітленням теми сексуального насильства, скоєного російськими військовими

Постраждалоцентристський підхід¹ сьогодні є базовим для політики Урядів та діяльності правоохоронних органів України і західних держав. Такий підхід має застосовуватися і у сфері СК.

Для дотримання постраждалоцентристського підходу важливим є здійснення консультацій з постраждалими від СНПК або з організаціями, що представляють і захищають їхні інтереси, зокрема Фондом Доктора Деніса Муквеге та Глобальним Фондом допомоги постраждалим від СНПК. З цими організаціями в 2022 р. Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики та Офісом Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції підписано Меморандум про співпрацю. Крім того, права постраждалих від СНПК захищають і представляють громадські організації «Ла Страда-Україна», Інформаційний консультативний жіночий центр, Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем», ГО «Центр Жіночі

¹ Цей підхід передбачає, що в центрі будь-якої діяльності є права, інтереси і потреби постраждалих осіб.

перспективи», інші громадські, правозахисні організації, а також Центри допомоги врятованим.

Разом з тим, спостерігається чимало проблемних моментів організації та комунікування цієї теми. До таких проблемних моментів відносимо:

1. Поширення фейків і неперевіреної інформації, зокрема експертною Верховної Ради України з прав людини Л. Денісовою (2018 р. – червень 2022 р.), що використовується російськими політиками і пропагандистами для дискредитації України на міжнародному рівні.

2. Висока чутливість суспільства до теми сексуального насильства, що веде до стигматизації постраждалих та їх множинної травматизації на тлі нерідко нездорового інтересу до теми.

3. Приклади нефахового висвітлення випадків СНПК у медійному просторі, порушення журналістами етичних правил спілкування з постраждалими, що призводить до поширення персональних даних і порушення принципу конфіденційності.

4. Наполягання на безпосередній участі постраждалої особи в інформаційних кампаніях.

5. Упереджене ставлення до постраждалих, зокрема поширення наративів щодо «провокуючої поведінки» у випадках СНПК за принципом «сама винна».

6. Нерозуміння сутності СНПК, що призводить до неправильного розуміння явища, і, відповідно, вироблення стратегій допомоги постраждалим.

7. До маркерів викривлення сутності СНПК відносяться:

- представлення сексуального насильства виключно як зґвалтування, коли СНПК охоплює ширше коло злочинів, відповідно до визначень, що надаються в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, а також в Міжнародному протоколі документування та розслідування випадків СНПК [3; 5];

- залишення без уваги чоловіків, постраждалих від СНПК, концентрація уваги виключно на жінках;

- повне уникнення теми дітей, які можуть народитися внаслідок зґвалтування;

- увага під час висвітлення теми на молодих жінках і жінках середнього віку, тоді як за даними ОГП України, найменшій постраждалій особі було 4 роки, а найстаршій – 85;

- залишення поза увагою свідків сексуального насильства, в тому числі дітей, тоді як свідки СНПК є також постраждалими від нього;

- неприйняття до уваги факту, що СНПК як воєнний злочин не має терміну давнини. Це призводить до недооцінення важливості свідчень постраждалих про факти злочинів, які були скоєні від початку російської агресії в 2014 р.

8. Відсутність у різних груп фахівців (журналістів, соціальних працівників, представників правоохоронних органів, громадських організацій тощо) навичок спілкування з постраждалими і, як результат, неврахування їхніх інтересів і потреб. Важливий принцип формування та реалізації гендерної політики із залученням постраждалих не реалізується ефективно, а сам досвід такого залучення є травмувальним для постраждалих осіб.

Висновки

Налагодження ефективних комунікацій як в Україні, так і за кордоном може стати інструментом долання упереджень щодо постраждалих від СНПК, створення середовища, дружнього до них, формування довіри до правоохоронних органів і співпраці з ними постраждалих.

У цьому вимірі необхідним є дотримання етичних принципів взаємодії з постраждалими – незавдання шкоди, поваги до автономії, збереження конфіденційності, що визначено Міжнародним протоколом документування і розслідування сексуального насильства в конфлікті [3], а також Кодексом, розробленим за ініціативою Нобелівської лауреатки 2018 р. Наді Мурад [2]. Як зазначається в документі, «Кодекс поведінки застосовується до прямого, непрямого, очного та дистанційного збирання інформації від осіб, які пережили сексуальне насильство, або про них у будь-якій формі (включаючи цифрову, письмову, вербальну, аудіовізуальну, фотографічну інформацію) та подальшого її транспортування, передачі, зберігання, використання, розповсюдження або публікації» [2]. Тому знайомство з ним має стати частиною навчальних програм для пресофіцерів і фахівців підрозділів по роботі з громадськістю.

Література

1. Вебінар з питань СНПК. Інформаційно-консультативний жіночий центр, 20.11.2022. URL : <http://wicc.net.ua/post/vebinar-z-pytan-snpk>.
2. Глобальний кодекс поведінки щодо збору та використання інформації про систематичне сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. *Muradcode Project*. URL : <https://www.muradcode.com/uk/murad-code>.
3. Міжнародний протокол документування і розслідування сексуального насильства в конфлікті, 2017. Лондон : Foreign & Commonwealth Office, 2017. 328 с. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/598335/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf.
4. Резолюція «Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України» від 12.05.2023 р. СМ/Res(2023)3. *Законодавство України*, 2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#Text.

5. Римський статут Міжнародного Кримінального суду. *Законодавство України*, 2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544» від 16.12.2022 р. № 1150-р. *Законодавство України*, 2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-2022-%D1%80#Text>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 02.09.2020 р. № 784. *Законодавство України*, 2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2020-%D0%BF#Text>.

8. Психотерапевтична підтримка для постраждалих від насильства, в тому числі сексуального насильства, пов'язаного з війною. *United Nations Population Fund*, 31.05.2022. URL : <https://ukraine.unfpa.org/uk/aurora>.

9. Рамкова програма співробітництва між Урядом України та ООН щодо запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом. *Кабінет Міністрів України*, 03.05.2022. URL : <https://cutt.ly/FJK6IXT>.

10. Центри допомоги врятованим. *Гаряча лінія з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей*, 2024. URL : <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/tsentry-dopomogy-vryatovanyh>.

11. Beevor A. *The Fall of Berlin*. 1945. New York : Penguin, 2003. 556 p.

Джерела

12. В ОГПУ презентували стратегію для постраждалих від сексуального насильства під час війни. *Суспільні новини*, 12.10.2022. URL : <https://suspilne.media/294906-v-ogpu-prezentuvali-strategiu-dla-postrazdalih-vid-seksualnogo-nasilstva-pid-cas-vijni>.

13. 7 листопада Фонд ООН у галузі народонаселення запустив телефонну лінію сексуально-репродуктивного здоров'я, на якій можна отримати первинну консультацію профільного фахівця щодо здоров'я жінки. *ЗМІ для змін*, 08.11.2022. URL : <https://zmina.info/news/v-ukrayini-zyavylasya-telefonna-liniya-seksualno-reproduktyvnogo-zdorovya>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ СУСПІЛЬСТВА З ПИТАНЬ СНПК ТА НАДАННЯ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД НЬОГО

1. Розробити та провести інформаційну кампанію з питань СНПК з таргетуванням на національну і виходом на міжнародну аудиторію із визначенням цільових груп, завдань і цілей кампанії.

2. Розробити та запровадити навчальний курс із коректного висвітлення тематики СНПК у медіа, зокрема для пресофіцерів інституцій СБО.

3. Розробити інформаційні матеріали та включити тематику компенсацій і репарацій постраждалим від СНПК в СК на національному і міжнародному рівнях.

4. Для дотримання правил спілкування з постраждалими від СНПК розробити й використовувати пам'ятку з етичних питань висвітлення тематики на основі Кодексу Мурад.

5. Розробити механізм залучення постраждалих до розроблення політик і програм у сфері СНПК, для цього налагодити контакти та співпрацю з громадськими організаціями, які працюють безпосередньо з постраждалими.

6. Пресслужбами державних структур, насамперед СБО, налагодити співпрацю із громадськими та міжнародними організаціями, які працюють з постраждалими та надають їм допомогу.

7. Кращі інформаційні матеріали (статті, публікації, відео тощо), які висвітлюють воєнні злочини російських військових в Україні, зокрема СНПК, перекладати іноземними мовами для розповсюдження в інших країнах.

8. Відпрацювати механізми співпраці усіх зацікавлених організацій та установ (міжнародних, громадських, державних) з МЗС України з метою розповсюдження за кордоном матеріалів щодо воєнних злочинів, скоєних росіянами в Україні (зокрема СНПК), з особливою увагою до країн Латинської Америки, Африки, Азії та Тихоокеанського регіону.

9. Поширювати практики співпраці (як приклад – співпраця Офісу Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Національної академії СБ України, Командування Сухопутних військ ЗС України, Апарату Урядової уповноваженої з питань гендерної політики, МЗС України, міжнародних і громадських організацій щодо створення та поширення відеофільму «Сексуальне насильство російської армії в Україні») у створенні інформаційного продукту на тему СНПК та його розповсюдження в Україні і за кордоном.

10. Під час висвітлення теми СНПК уникати міфологізації.

РОЛЬ РОСІЙСЬКИХ ЖІНОК У ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ. ДИСКУРС-АНАЛІЗ ДЕСТРУКТИВНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Лада РОСЛИЦЬКИ

Вступ. Опис ситуації

Триває десятий рік агресії РФ в Україні. Жінки і жіночі групи в Росії об'єднуються різними способами задля підтримки мобілізованих. Цей процес супроводжується високим рівнем оперативного втручання російських спецслужб.

Заяви про понад 500 тис. вбитих російських військових, інформація про мобільні крематорії на тимчасово підконтрольних РФ територіях, можливу мобілізацію та інші негативні повідомлення призвели до певних змін соціально-політичного становища жінок в РФ. Зокрема, спостерігається: а) посилення контролю над патріархатною прокремлівською вертикаллю жіночих організацій; б) еміграція активісток-правозахисниць; в) зростання кількості жіночих організацій, що об'єднуються в інтересах мобілізованих батьків, синів та чоловіків.

Слід зазначити, що чоловіки, які беруть участь у протестних акціях чи підтримують їх, наражаються на більший ризик для особистої безпеки, ніж жінки. Прикладом є зібрання 03.02.2024 р. в Москві, де було заарештовано щонайменше 27 осіб, переважно журналістів [27]. У цьому зібранні взяла участь організація «Шлях додому», щоби привернути увагу до проблем, пов'язаних з чоловіками.

Демонстрація формально завершилася біля офісу Путіна. Єдине, до чого він, очевидно, прислухався, – це не заарештовувати жінок. Були затримані лише чоловіки, журналісти російських видань – газети «Коммерсант», незалежного сайту Sota.Vision і міжнародних медіа – французького інформаційного агентства AFP, німецького журналу Der Spiegel, японського видання Fuji.

Той факт, що жодна з родичок мобілізованих не була затримана, вказує на можливу політичну слабкість і вразливість Кремля та його еліт. У той же час безпека жінок (як і чоловіків) перебуває під загрозою і залишатиметься такою в майбутньому. Одне з наших чеченських джерел стверджує, що 20 жінок, які розпочали антиросійський рух, безслідно зникли за останні 2 роки. Хоча здається, що заклики протестувальниць можуть свідчити про формування антивоєнного руху, але їхні цілі, місцезнаходження, а також рівень лояльності та підтримки Кремля різняться. Тому важливо розглянути низку аспектів протестних настроїв російських жіночих організацій:

I. Організації, що стоять за ситуацією, які можна ідентифікувати.

1. Організації кремлівської вертикалі:
 - а) РПЦ – Патріарша комісія з питань сім'ї та захисту материнства і дитинства (далі – ПКПСЗМД);
 - б) «Святість материнства»;
 - в) медіаплатформи і канали:
 - (1) Християнський православний телеканал «Спас»;
 - (2) вебсайт Pravoslavie.ru;
 - (3) платформа Foma.ru;
 - г) Всесвітній конгрес сімей і пов'язана з ним організація «Класичні бесіди»;
 - д) Комісія Громадської палати¹;
 - є) «Жіночий союз Росії»;
 - ж) «Союз жіночих сил» (далі – СЖС);
 - з) «Рух матерів Росії» (далі – РМР);
 - і) «Євразійський жіночий форум» (ЄЖФ).

II. Організації, які не виглядають відкрито керованими Кремлем, відокремлені від кремлівської вертикалі.

1. «Феміністичний антивоєнний спротив» (ФАС).
2. «Комітет солдатських матерів Росії» [10] та «Комітет солдатських матерів Санкт-Петербурга».
3. «Рада матерів і дружин».
4. «Шлях додому».
5. Pussy Riot – для порівняння.

Також важливо розглянути комунікативні практики жіночих організацій РФ і реакцію режиму Путіна на їхню діяльність, зокрема створення так званого «патріотичного руху матерів», інфільтрацію, цензуру, репресії / арешти / викрадення тощо.

Жіночі організації РФ

Жіночі організації, що зосереджуються на ролі жінки як матері (наприклад, «Комітет солдатських матерів»), стали важливими політичними акторами наприкінці існування Радянського Союзу, відіграючи ключову роль у вимогах щодо припинення радянської військової інтервенції в Афганістані та реформування армії. Перелік організацій, наведений у цьому дослідженні, не є вичерпним і слугує лише прикладом того, які існують типи організацій, що нібито підтримують інтереси мобілізованих російських чоловіків.

Роль жінок у російському суспільстві може бути революційною, **але її не слід переоцінювати** у світлі тіньової сили контролюваного Кремлем

¹ Комісія Громадської палати має офіційну назву «Комісія з питань демографії, захисту сім'ї, дітей та традиційних сімейних цінностей».

наративу «хороші матері – для сильної Росії» (гасло багатьох жіночих груп у Росії, наприклад, «Матері Росії»).

До початку 2000-х рр. багато організацій втратили протестний потенціал і спроможність бути незалежними демократичними акторами та зосередилися на збереженні пам'яті про своїх чоловіків / синів / батьків [24]. З приходом до влади Путіна почала пропагуватися нова версія державної «материнської» політики, зосередженої на продовженні роду і традиційних цінностях. Сьогодні російське керівництво пропонує замінити освіту і професійне зростання жінок на користь народження дітей. Про це свідчить заява Міністра охорони здоров'я РФ Мурашка: «Жінки повинні народжувати раніше, а не займатися кар'єрою і освітою» [8].

З початком повномасштабної війни Росії проти України «материнська» політика почала активно використовуватися активістами, які протестують проти війни та мобілізації. Етнічні меншини, які проживають на території РФ, першими заявили про себе, особливо у світлі повідомлень Кремля про вчинення проти них геноциду [32]. Дагестан був одним із перших регіонів РФ, який привернув до себе міжнародну увагу [31].

Хоча Дагестан не є предметом цього дослідження, слід підкреслити, що існує певна паралель між низовими жіночими рухами та рухом за свободу поневолених народів усередині Росії: вони сприймаються як серйозні загрози безпеці кремлівської вертикалі. Наприклад: 26.05.2023 р., відповідно до наказів Міністерства юстиції РФ, до реєстру іноземних агентів внесено як об'єднання «Національний союз відродження Росії» [15], так і громадський рух «Рада матерів і дружин»¹.

Організації кремлівської вертикалі

Найпотужніші жіночі громадські організації перебувають під жорстким контролем орієнтованих на Кремль чоловіків. Історично і станом на зараз ці організації використовують «материнську» політику і (залежних від держави) акторів громадянського суспільства для просування імперських амбіцій.

Ці організації та їхні діячі / діячки застосовуються Кремлем для обдурювання населення РФ і російськомовних людей у всьому світі, зокрема прихильників російської православної церкви.

Патріарша комісія з питань сім'ї та захисту материнства і дитинства [19] – відгалуження російської православної церкви і серйозний актор у глобальній гібридній війні Росії. До організації входять пов'язані з церк-

¹ З політичної точки зору слід відзначити зв'язок між рухами та політичними партіями «Партія відродження Росії» та «Російський національний союз». 01.06.2020 р. їхні лідери Ігор Ашурбейлі та Сергій Бабурін підписали коаліційну угоду про політичну співпрацю.

вою університетські професори, вчителі, діячі культури, підприємці, депутати та представники урядових установ.

«Святість материнства» [11] – організація, пов'язана з РПЦ, заснована у 2006 р. Християнським православним фондом імені Андрія Первозваного. «Святість материнства» – переможниця щорічного конкурсу під егідою Президента РФ, спрямованого на сприяння орієнтації російського суспільства на материнство. Ця організація добре інтегрована в російські державні структури влади і громадянське суспільство. Зокрема, через «Всесвітній конгрес сімей» (нижче) – російсько-американську просімейну організацію, яка також загрожує національній безпеці США.

У діяльності організації беруть участь політики консервативного спрямування, в тому числі членкиня КПРФ і авторка кількох консервативних законопроектів Олена Мізуліна. Очолює організацію Наталія Якуніна – дружина Володимира Якуніна, бізнесмена, професора університету, прихильника анексії Криму (див. нижче про ВКФ) і політика високого рівня.

Медіаплатформи і канали (Християнський православний телеканал «Спас», вебсайт «Православие.ру», платформа «Фома.ру») – майданчики для тих, «хто хоче бути істинно віруючим», але має сумніви. Журнал «Фома.ру» видається і поширюється в Росії, а до лютого 2022 р. мав спеціальну версію для поширення в Україні [25]. Засновник платформи і журналу – Володимир Легойда, професор університету, прессекретар Синоду РПЦ, а з 2012 р. – член Громадської ради при Президентові РФ з прав дитини.

«Світовий конгрес сімей» і «Класичні бесіди» – це російські версії американських консервативних організацій, які виступають за домашню освіту. «Світовий конгрес сімей» представлений в демократичних країнах, включаючи США, і дуже активно в Росії, де його підтримують олігархи-мільярдиери та екстремістські члени РПЦ¹. Він тісно співпрацює з депутатами російської Думи і режимом Путіна, зокрема заохочував ухвалення законів проти ЛГБТ у Росії, заборону «гей-пропаганди» у 2013 р. Серед прихильників «Світового конгресу сімей» є російські чиновники, які потрапили під санкції уряду США після анексії Росією Криму [28].

Лідеркою організації «Класичні бесіди», котра пропагує так звані традиційні цінності, є Ірина Шамоліна – дружина іншого всесвітньо відомого діяча, пов'язаного з антигендерною політикою, Олексія Комова, який є одним із засновників Всесвітнього конгресу сімей [2].

Громадська палата [14], **Комісії Громадської палати** – офіційна назва Комісії з питань демографії, захисту сім'ї, дітей та традиційних сімейних цінностей. Це консультативно-дорадчий орган високого рівня, створе-

¹ Головними спонсорами нового покоління російських учасників Всесвітнього конгресу сімей були двоє заможних і пов'язаних між собою бізнесменів – Володимир Якунін і Костянтин Малофєєв.

ний у 2005 р., завданням якого є громадський контроль за змінами в законодавстві. Він складається з представників різних громадських організацій, деякі з яких призначаються безпосередньо Путіним.

З 2019 р. посаду секретаря Громадської палати обіймає Лідія Міхеєва – професорка права, довірена особа Владіміра Путіна на виборах 2018 р., членкиня СЖР, яка відкрито підтримує російську агресію проти України і є потенційною співучасницею викрадення українських дітей [23].

Громадська палата поширює «традиційні цінності» у співпраці з інституціями РПЦ і є свідченням того, що «традиційноціннісний» матерналізм був би неможливий без роботи різних підконтрольних державі організацій громадянського суспільства, в тому числі жіночих.

«Спілка жінок Росії» [16] – найбільша із залежних від держави жіночих організацій. Була створена в 1941 р. як Комітет радянських жінок. Перетворилася на так звану громадську організацію, очолювану сумнозвісною Катериною Лаховою, яка перейшла від прихильниць гендерної рівності до запеклої анти-лґбткв-спільноти, порівнюючи веселку зі свастикою [33].

Кейс 1

Звернення «Союзу жіночих сил» щодо підтримання «спецоперації»

Обращение Союза женщин России

14 марта 2022

Общероссийская общественно-государственная организация Союз женщин России

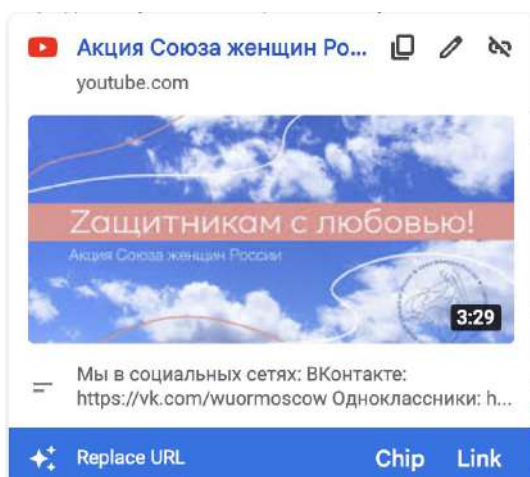

Чітка позиція СЖР була викладена у «Зверненні СЖР», оприлюдненому на їхньому сайті 14.03.2022 р. [13]. В назві цієї організації візуально представлена символічна літера Z. Про її узгодженість із геноцидною політикою Кремля йшлося й далі у мілітаристському документі, що демонстрував підтримку російської імперської політики.

У зверненні «київський режим» названо «небезпекою для людства», звинувачено в «геноциді росіян», «війні проти руського міра», загибелі безлічі «безвинних дітей», «терорі», «нацизмі», «фашизмі» [13].

З 2018 р. СЖР має офіційний статус «державно-громадської» організації та використовує кольори російського прапора на своїх вебсторінках. СЖР має членські організації в кожній адміністративно-територіальній одиниці РФ за участі православних священнослужителів і представників регіональних силових структур.

Акція «Союзу жінок Росії» «Защитникам с любовью!»

Організація відкрито підтримує російську агресію, закликає до допомоги мобілізованим чоловікам, збирає для них пожертви.

Проект жіночих організації РФ «Защитникам с любовью!»

Женсоветы Союза женщин России продолжают оказывать поддержку участникам спецоперации в рамках акции «Защитникам с любовью!»

За 2023 год собрано

1 515 260 кг гуманитарной помощи и посылок солдатам;
72 278 849 рублей

Здесь можно ознакомиться с промежуточными итогами этой работы СЖР:

"Защитникам с любовью": тысячи тонн гуманитарной помощи и душевное тепло, 09.01.2024

Акция "Защитникам с любовью" обеспечивает бойцам надежный тыл, 13.11.2023

Помогаем Защитникам нести ратную службу, 10.10.2023

Полтора года с любовью и заботой помогаем бойцам СВО, 30.08.2023

Наши женщины говорят: Добро любит тишину, 18.07.2023

"Защитникам с любовью" - итоги весны, 31.05.2023

Гуманитарная помощь и душевное тепло, 14.04.2023

Мы продолжаем помогать тем, кому это необходимо, 27.02.2023

Спасибо всем женщинам нашей большой страны! 29.12.2022

Все материалы по проекту размещены [здесь](#)

Есть такая профессия Родину защищать!

Сынам Отчизны Союз женщин России посвящает [акцию «Защитникам с любовью!»](#)

Присоединяйтесь к нам: пишите письма нашим ребятам, читайте стихи, пойте для них песни и публикуйте свои работы с хештегами [#Защитникамслюбовью](#) и [#СжрЗаМир](#)

И пусть тепло наших сердец согреет их в трудный час.

Мы любим вас! Мы верим в вас!

«Союз жіночих сил» [22] і «Рух матерів Росії» [4] є новими «парасольковими» організаціями, які об'єднують низку жіночих груп та органі-

зацій контрольованого державою громадянського суспільства на місцевому й регіональному рівнях.

СЖС визначає свою мету як об'єднання активних жінок для вирішення «економічних, інвестиційних та ідеологічних проблем». Організація очолюється Інгою Легасовою. У партнерстві з Радою Європи (1996, 2009) СЖС впроваджувала проекти щодо жіночого підприємництва, зокрема у сфері дизайну. Сьогодні організація запровадила номінації «мати героя», «мати патріота», а також «мати-героїня».

РМР позиціонує себе як об'єднання матерів для «створення здорового клімату в сім'ї та в трудовому колективі» з метою реалізації державної політики, спрямованої на підтримку сім'ї. Організація бере участь у широкій роботі з матерями у співпраці з СЖР. Очолює РМР Валентина Петренко – членкиня Федеральної Ради (Вищої палати Парламенту).

Євразійський жіночий форум [6] – створена в РФ у 2015 р. державна жіноча організація, що впроваджує на міжнародному рівні «м'яку силу». На ЄЖФ покладено важливу функцію позитивного впливу на міжнародну спільноту і активісток за кордоном (особливо в неєвропейських країнах), яку він виконує, наголошуючи на сприятливій політиці Росії щодо жінок. Якщо перший ЄЖФ у 2015 р. дозволив участь деяким відносно незалежним жіночим НУО і гендерним дослідницям, то форуми 2018 р. і 2021 р. стали місцем спілкування прокремлівських жіночих організацій Росії, які підтримують державне бачення соціальних ролей жінок і материнства [1].

ЄЖФ бере участь у розвитку міст базування російського флоту. Цей факт потребує уваги, особливо коли йдеться про окуповані Росією портові території України та Грузії. Крім того, концепцію закритих військових морських міст впроваджує Тетяна Сахарова, членкиня Ради Фонду, членкиня Комітету Ради Федерації з питань бюджету і фінансових ринків [7].

Організації, на перший погляд, відокремлені від кремлівської вертикалі, які не виглядають відкрито керованими Кремлем

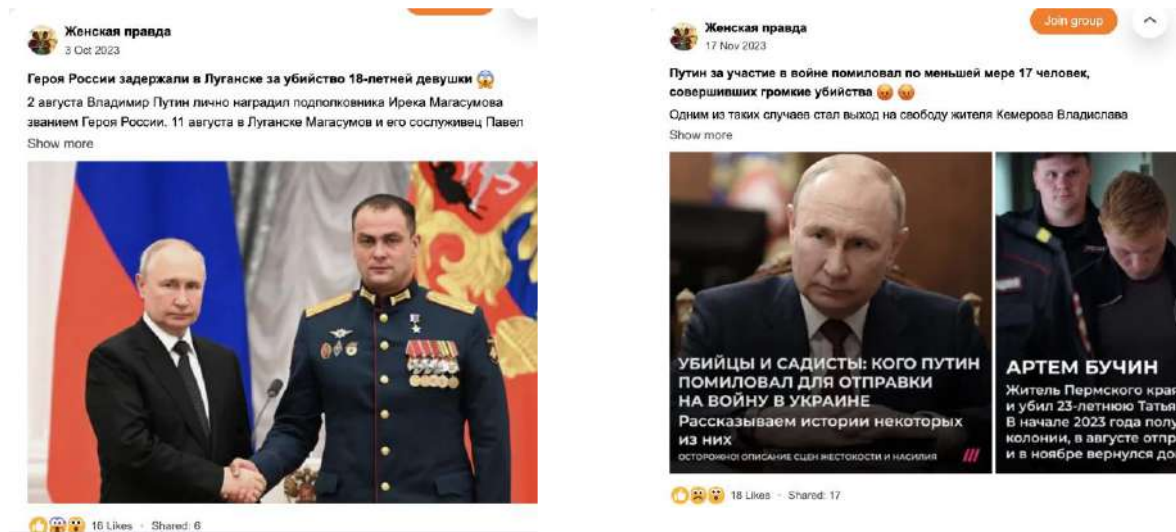
«Феміністичний антивоєнний спротив» швидко став провідним голосом проти війни Росії в Україні. Юлія Градскова, історикиня та гендерна дослідниця, керує розвитком і роботою організації.

ФАС заслуговує на увагу через його демонстративне демократичне позиціонування і заклик до припинення війни в Україні [1]. На перший погляд, організація позиціонує свою солідарність з Україною та є мережею, що діє у понад 40 країнах, які протестують проти російської агресії. Акція ФАС у Міжнародний жіночий день, організована в пам'ять про загиблих у війні українців, пройшла в 112 населених пунктах Росії та інших країн. Координаційний телеграм-канал ФАС (<https://t.me/femagainstwar>) об'єднує понад 29 тис. активістів Росії й іноземних держав. Інформація у телеграм-

каналі ФАС (в тому числі газета «Женская Правда») викриває пострадянську кремлеорієнтовану злочинність, зокрема агресію Росії проти України.

Кейс 4

Антивоєнний контент газети «Жіноча правда»

Активіст(к)и ФАС в Росії перебувають під постійною загрозою арешту і переслідувань, оскільки вони відкрито критикують риторику «традиційних цінностей», підкреслюючи, що війна і патріархатний авторитарний режим в Росії погіршують становище жінок-матерів. Телеграм-канал мережі координує акції протесту, що проходять одночасно в різних містах Росії та за кордоном, і публікує звіти.

«Комітет солдатських матерів Росії» [10] і «Комітет солдатських матерів Санкт-Петербурга» мають дуже схожі назви, зареєстровані в Санкт-Петербурзі і пропонують схожі послуги й повідомлення. У той же час ці організації відрізняються і глибина їхньої інституційної співпраці не відразу стає зрозумілою. Ми наполегливо рекомендуємо розглядати «Комітет солдатських матерів Росії» як ворожу організацію.

«Комітет солдатських матерів Санкт-Петербурга» створений у 1991 р. У 2014 р. він був оголошений «іноземним агентом» у зв'язку з війною в Україні та на тлі скандалу, пов'язаного із затриманням російських десантників в Україні. У той час солдатські матері фіксували численні звернення родичів військовослужбовців 98-ї Свірської дивізії, затриманих СБ України після перетину російсько-українського кордону [21].

«Комітет солдатських матерів Санкт-Петербурга» працює на рівні прихованих змістів, використовуючи символіку війни та поширюючи підконтрольні Росії вебсайти «громадянського суспільства», на відміну від «Комітету солдатських матерів Росії», що відкрито підтримує допомогу солдатам, які воюють проти України [5].

«Комітет солдатських матерів Росії», на перший погляд, підтримує стандарт прав російських військових і мобілізованих. Він пропонує як плат-

ні, так і безкоштовні тренінги та консультації з питань, пов'язаних із призовом, здоров'ям, контактами, допомогою постраждалим та іншими інформаційними питаннями, що стосуються мобілізації. Представники(ці) Комітету також працюють на національній гарячій лінії Слідчого комітету РФ для нібито надання підтримки мобілізованим і їхнім сім'ям. Слідчий комітет РФ – інструмент звинувачень проти українців та України, його голова Олександр Бастрикін перебуває під західними санкціями (всіх країн ЄС, США, Великобританії) у зв'язку з «Актом Магнітського» і «за порушення прав людини в Росії». Комітет (іронічно створений для боротьби з корупцією) також використовується для підтримки звинувачення українських патріотів, воїнів і Української держави [20].

Кейс 5

Співпраця «Комітету солдатських матерів Росії» зі Слідчим комітетом РФ

«Рада матерів і дружин» має за мету «дотримання прав військовослужбовців у зоні проведення спецоперації» та «повернення призовників із зони проведення спецоперації». У середині листопада активістки Ради звернулися з цими вимогами до військової прокуратури та Голови Слідчого комітету РФ.

QR-код. «Рада матерів і дружин»
звертається до Слідчого комітету РФ

Безсилля таких дій чітко показує, в якій пастці опинилися російські активіст(к)и, які висловлюють антивоєнні погляди. Проаналізуємо слабкі місця у владній вертикалі, про які свідчить дана ситуація.

20.01.2023 р. в Самарі затримано лідерку організації «Рада матерів і дружин» Ольгу Цуканову, яка намагалася вилетіти до Москви. Цьому передувала низка подій. Так, у листопаді 2022 р. Ольга Цуканова записала відеозвернення: *«Владімір Владімірович, ви чоловік чи як? У вас вистачить мужності подивитися нам в очі – відкрито, на зустрічі з жінками, яких не вибрали спеціально? Жінкам, які не у вас “в кишені”, а справжнім матерям, які приїхали сюди з різних міст за власний кошт, щоб зустрітися з вами?»*. На факт затримання Ольги Цуканової відреагували в Державній думі. Депутат від «Єдиної Росії» Олександр Хінштейн написав у своєму телеграм-каналі, що «затримана не має жодного відношення до родин учасників “спецоперації”, син Цуканової проходить військову службу в частинах РВСП на полігоні “Капустин Яр”, ...а сама Цуканова – професійний “борець” і провокатор, близька соратниця сумнозвісної Світлани Пеунової (вона ж Лада-Русь), засновниці забороненої за екстремістську діяльність партії “Воля” (з 2016 р. перебуває в міжнародному розшуку і переховується за кордоном). “Рада матерів і дружин” на чолі з Цукановою – така ж фейкова організація».

У соціальних мережах розповсюджувалися негативні повідомлення, що впроваджували наративи Кремля щодо підконтрольності жіночих організацій, на кшталт: *«Мій чоловік Георгій бореться з нацизмом в Україні. Я дуже хвилювалася за нього і побачила в інтернеті організацію “Рада дружин і матерів”. Вона нібито захищає інтереси наших хлопців. Але вони всі шахраї»*.

26.05.2023 р. Міністерство юстиції РФ внесло «Раду матерів і дружин» та Ольгу Цуканову до реєстру іноземних агентів. Організація офіційно оголосила про своє закриття. Прикметно, що представники російських державних інституцій вбачають тут зв'язок між, здавалося б, автентичними громадськими організаціями (жінок та етнічних меншин) і «Радою матерів і дружин».

«Рада матерів і дружин» і громадський рух «Загальнонародний союз відродження Росії» визнані іноагентами [15]. Комітет з національної політики і зв'язків з громадськістю Республіки Алтай закликав жителів не співпрацювати з ними. «Об'єднання “Національний союз відродження Росії”»¹

¹ Сайт «Національного союзу відродження Росії» об'єднує, за словами організаторів, родичів мобілізованих військовослужбовців. Офіційний телеграм-канал «Собору» налічує майже 22 тис. учасників, але незрозуміло, скільки з них є членами руху.

поширювало неправдиву інформацію про рішення, що приймаються органами державної влади РФ та політику, яку вони проводять. Керівник об'єднання С.М. Лада-Русь (Пеунова) проживає за межами РФ і перебуває у федеральному та міжнародному розшуку, а також внесена до реєстру іноземних агентів 23 березня 2023 року. Громадський рух “Рада матерів і дружин” поширював меседжі та матеріали, створені іноземними агентами, а також неправдиву інформацію про рішення, що приймаються органами державної влади РФ, та політику, яку вони проводять. Це проєкт “Національного союзу відродження Росії”, лідер якого визнаний іноземним агентом. Їхні осередки діють і в нашому регіоні, тому просимо мешканців Алтайського краю бути пильними і не брати участь у заходах з іноземними агентами» [15].

Ще одну учасницю Ради, журналістку Світлану Белову, звинуватили в поширенні екстремістських матеріалів (ст. 20.29 Кодексу про адміністративні правопорушення РФ).

Акція протесту дружин мобілізованих солдатів російського громадського руху «**Шлях додому**» відбулася 03.02.2023 р. в Москві. Її учасники(ці) вимагали повернення російських солдатів додому з війни в Україні. Кремль піддав акцію жорсткій цензурі, деяких її учасників(ць) було затримано.

10.02.2023 р. акція російського громадського руху «**Шлях додому**» відбулася в Москві, Санкт-Петербурзі, Владивостоці та Єкатеринбурзі. Влада намагалася заблокувати розгортання більш широкого громадського руху по всій країні напередодні президентських виборів у березні.

Цей протест мав продовження 07.11.2023 р., коли близько 30 жінок з'явилися на мітингу Комуністичної партії під відкритим небом у Москві. Піднялися плакати: «Мобілізованим пора додому», «Ні – нескінченній мобілізації», «Поверніть нам наших чоловіків, наших батьків, наших синів». Протестувальниці наголошували, що не виступають проти «спеціальної військової операції», але наголошують на тому, що настав час іншим взяти на себе тягар війни. Відповідь лідера комуністів Зюганова, до якого звернулися жінки, задала тон офіційній реакції. Пообіцявши «допомогти», він попередив: «Якщо нацисти переможуть, ні вас, ні мене не буде серед живих».

Pussy Riot – російський феміністський гурт, який виконує музику в стилях анархо-панк, поп тощо.

Гурт проводив несанкціоновані провокативні виступи у публічних місцях, які знімалися як музичні кліпи. Теми текстів пісень Pussy Riot – фемінізм, антиавторитаризм, критика російської влади та правоохоронних органів РФ.

Після несанкціонованого виступу Pussy Riot у Храмі Христа Спасителя 21.02.2012 р. проти деяких учасниць колективу порушили кримінальну справу, що викликало широкий резонанс у Росії та за її межами.

Антипутінська кампанія гурту Pussy Riot

Pussy Riot спалили портрет Путіна у новому кліні (відео) – Полеміка (polemika.com.ua)

Учасниці гурту в ютубі розмістили кліп «Попіл Путіна» (Putin's Ashes). Зйомки проходили у серпні 2022 р., у них взяли участь 12 жінок із Росії, України та Білорусі. Учасниці спалили триметровий портрет диктатора, «вимовляючи заклинання» та провівши ритуал на вигнання Путіна з посади Президента. Заклинання звучить так:

мы найдем тебя везде
прах твой тлеет в темноте
не своя и ты не свой
призрак путина со мной
с богородицей идем
мы съедим тебя живьем
нож для путина точку
зла тебе я не прощу
ты гори гори до тла
в ад тебя я забрала

Pussy Riot активно підтримували звільнення Олега Сенцова з російської тюрми – створили музичне відео та провели акції на його підтримку в Якутську та Нью-Йорку. Учасниці гурту різко засудили повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24.02.2022 і геноцид українського народу, виступили за економічні санкції проти Росії і суд над військовими злочинцями.

Комунікативна стратегія організацій, безпосередньо не пов'язаних з Кремлем

Наративи жіночих організацій РФ часів повномасштабної агресії Росії проти України

За нашими спостереженнями, не існує реальної професійно організованої комунікаційної стратегії жінок, які протестують проти кремлівського режиму. Наратив щодо припинення війни майже не представлений в російському інформаційному просторі, більш активно просуваються наративи, в основі яких є нагальні потреби російських жінок, зокрема: прохання про повернення чоловіків з фронту або скорочення термінів мобілізації; прохання про компенсацію щодо мобілізації або загибелі чоловіків; заяви про низький рівень підготовки та боєготовності російських військовослужбовців; скарги на те, що чоловіки воюють пліч-о-пліч зі злочинцями (загін «Штурм Z»).

Кейс 7

Протести жінок у Москві з вимогами скоротити терміни мобілізації

У листопаді 2023 р. російські жінки вперше вийшли на мітинг з вимогою ротації військовослужбовців.

Russian soldiers' wives staged their first public street protest in Moscow

Kanal13
1.62M subscribers

Join

Subscribe

278

Share

Thanks

...

Пізніше заклики щодо скорочення термінів мобілізації пролунали 29.11.2023 р. під час флешмобу. Жінки використали наліпки із закликами повернути мобілізованих родичів.

WIVES OF MOBILISED RUSSIANS CRITICISE PUTIN.
DEMANDING FULL DEMOBILISATION

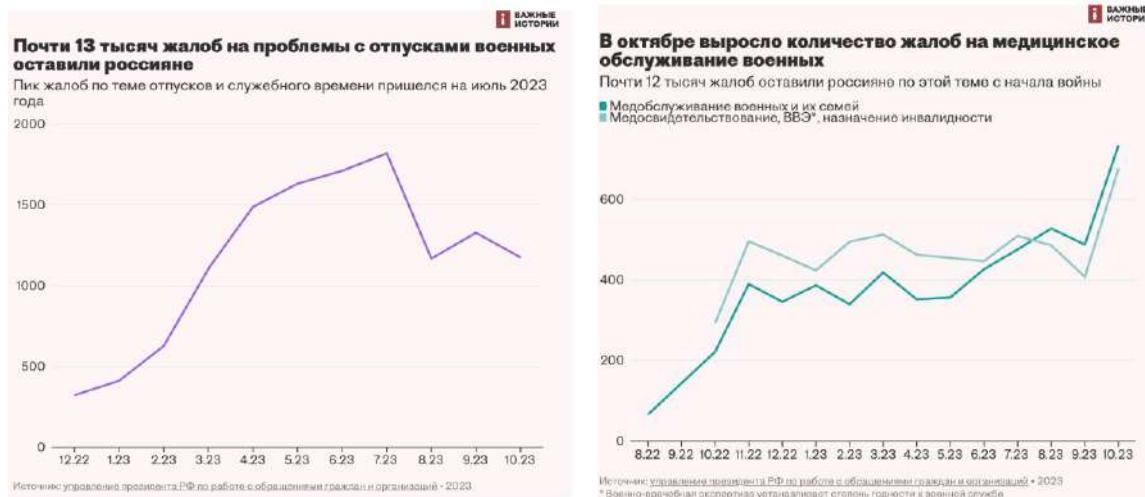

Несправедлива мобілізація є тригером протестних акцій жіночих організацій РФ. За словами керівника правозахисної групи «Громадянин і армія» Сергія Кривенка, всі військовослужбовці мають право на звільнення, але не всі можуть ним скористатися. «Незважаючи на доручення Президента, ще навесні цього року, який оголосив, що необхідно відправити мобілізованих у відпустку, чіткої інструкції досі немає. У зв'язку з цим виникає така плутанина: одних командирів відправляють у відпустки, інших не відправляють. Військовослужбовці зараз взагалі поставлені в рабське становище: вони не можуть звільнитися, їм не дають відпустки, або відпускають довільно. І військова прокуратура може давати якісь приписи, але впли-

нути на військове командування вона не може, а через суд на Міністерство оборони теж не вплинеш» [18]. За даними опитування в телеграмі родичів мобілізованих, в якому взяли участь понад 4 тис. осіб, 17 % мобілізованих жодного разу не були у відпустці. Адміністрація Президента рекомендувала регіональним чиновникам «гасити грошима» протести родичів мобілізованих, які вимагають повернення військових з фронту [9].

Кейс 8

Дані щодо скарг військовослужбовців, за інформацією управління Президента РФ по роботі зі зверненнями громадян і організацій

Цільові аудиторії

Комунікативна діяльність жіночих організацій РФ спрямована на три ЦА:

а) керівництво РФ, зокрема Президент, МО, інституції СБО. Саме тут марність і безсилля ініціативи відчувається чи не найсильніше;

б) населення РФ. Це, мабуть, найважливіша ЦА для тих росіян, які зацікавлені у змінах. Однак, для цієї групи потрібні креативні підходи до комунікації та згуртованість суспільства в ім'я верховенства справедливого права;

в) міжнародна спільнота. Наратив припинення війни у цьому вимірі може бути ефективним, якщо російські жіночі організації будуть комунікувати в унісон з українськими та міжнародними жіночими організаціями, які підтримують демократію і безпеку в Україні.

Так, представниці «Ради матерів і дружин», коли проводили у 2023 р. акції протесту в Москві, намагалися зв'язатися з міжнародними журналістами, щоб донести антивоєнні меседжі світу. Наше дослідження довело, що кількість споживачів антивоєнної комунікації в РФ не є чіткою, а рівень координації протестних настроїв дуже низький, що частково виправдано загрозливою реакцією, з якою стикаються люди й організації, що виступають проти війни.

<https://t.me/femagainstwa>

Реакція кремлівського режиму на діяльність жіночих організацій

Керівництво РФ розуміє потенціальні протестні можливості жіночих організацій, а тому стосовно них використовує низку стратегій:

1. *Стратегія створення так званого «патріотичного руху матерів».* Путін регулярно проводить зустрічі з жіночими організаціями, які нібито представляють так звані інтереси мобілізованих чоловіків, синів і батьків. 25.11.2022 р. відбулася така перша зустріч, на яку не було запрошено жодної з тисяч жінок з недержавних організацій. Присутні належали або до встановленої інституційної вертикалі, або були «проплаченими» особами.

Організація «Рада матерів і дружин» впроваджує «материнську політику» Кремля, що налаштовує населення на участь у війні. Постійні нагадування про демографічну кризу, загрозу державі через «сатанинські» сексуальні орієнтації та необхідність жертвувати особистими інтересами в ім'я багатодітності також психологічно готували російське населення до сприйняття ідеологічного вторгнення та війни.

З початком повномасштабної агресії Росії проти України Кремль активізував агресивну пропаганду та поширення наративів щодо «традиційних сімейних і жіночих цінностей». У травні 2022 р. Путін запропонував відновити нагороду «Мати-героїня» і пообіцяв виплатити значну грошову винагороду (1 млн рублів) матерям, які народили 10 і більше дітей.

СЖР – найяскравіший приклад організації, керованої Кремлем (окрім Російської православної церкви), метою якої є згуртування жінок для підтримки імперської агресії РФ. Організація продовжує публікувати матеріали, що грубо маніпулюють поведінкою російських громадян, використовуючи концепт *ТРАДИЦІЙНІ ЦІННОСТІ* у дискурсах підтримки російської імперської агресії. Наприклад:

- заклики на кшталт «Допоможемо дітям Донбасу», підписані керівницею організації Катериною Лаховою (за декілька днів до 24.02.2022);
- публікація статті за авторством лідера організації-члена з Сахаліну на честь того, що Донбас знову став частиною «руського міра» (травень 2022 р.) [12];
- оптимістичні повідомлення про те, що допомога дітям Донбасу стала однією з найпідтримуваніших акцій у Росії (серпень 2022 р.) – у світлі того, що на той час налічувалося понад 238 тис. дітей [17], які були вимушено переселені до Росії внаслідок її агресії та систем фільтрації, свідком яких став МКЧХ;
- повідомлення алтайської жіночої організації про святкування «возз'єднання Криму з Росією», де учасники також висловили підтримку «спецоперації» в Україні та жінкам Донбасу (стаття містила інформацію про конкурс патріотичних пісень на підтримку «боротьби російських збройних сил з нацизмом») [3].

Кейс 10

Прокремлівські комунікації «матерів-патріоток»

Пропагандистський ефект «кремлівської матері-патріотки» добре відображено в такому повідомленні: «Багатодітна мати-патріотка з Росії заявила, що готова відправити своїх чотирьох синів на фронт як гарматне м'ясо, а сама «нарожає» ще» [26].

У прямому ефірі в одній із соціальних мереж росіянка заявила, що анітрохи не пошкодує, коли українські солдати вб'ють усіх її синів, адже вона готова на все, аби «Росію не зламали». На кадрах росіянка позує зі склянкою горілки. Спочатку вона вивергала нісенітницю про Другу світову війну і німців, які «досі на колінах благають вибачення у Російської Федерації».

Такі комунікації становлять загрозу глобальній безпеці, а тому вважаємо за необхідне внести прізвища ініціаторів цих деструктивних комунікацій («Союз жінок Росії», «Союз жіночих сил», «Рух матерів Росії», «Євразійський жіночий форум», тощо) до санкційних списків. Іноземні інс-

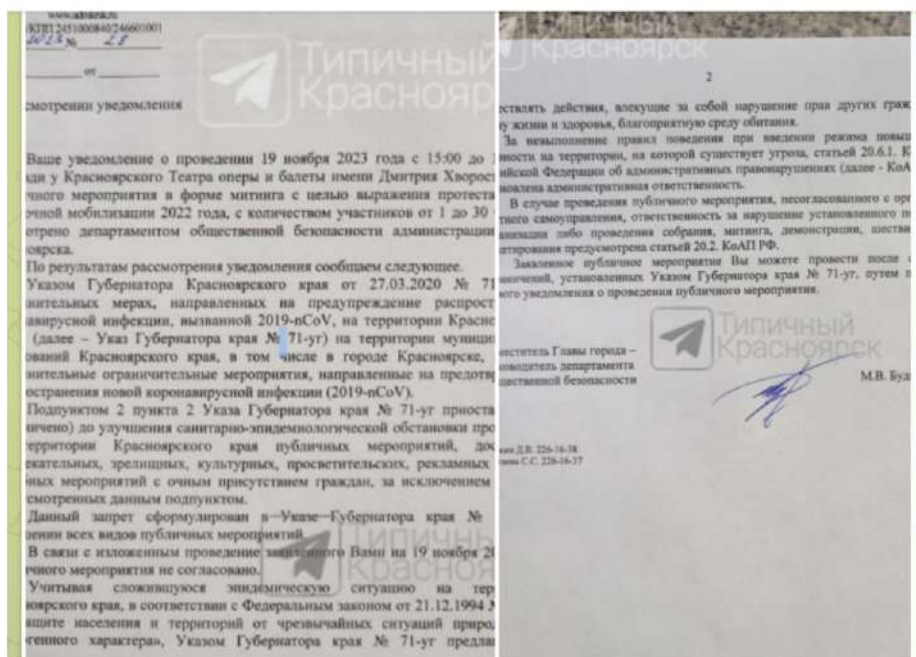
титутції, які підтримують відносини з подібними організаціями, повинні бути добре поінформовані про можливу загрозу, яку вони становлять, зокрема коли це стосується пропаганди злочинів геноциду, воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

2. *Стратегія інтеграції жіночих організацій РФ у міжнародний простір.* Інтеграція представниць прокремлівських жіночих організацій РФ у громадянське суспільство та політичні структури іноземних держав є реальною загрозою їхній національній безпеці. Агенти(ки) під виглядом турботливих матерів, ділових жінок або адепток християнського руху впроваджують у суспільствах західних країн ідеї щодо припинення підтримки України та просувають ідею «справедливої спецоперації» Росії.

Інфільтрація агентів у легітимні громадські організації в Росії становить головну загрозу для успіху будь-якої співпраці та безпеки представників(ць) цих організацій. Це знижує шанси на ефективну антивоєнну співпрацю в масштабах країни, суттєво впливає на готовність українських жіночих організацій розглядати будь-яку форму міжнародної чи двосторонньої співпраці з жіночими організаціями РФ.

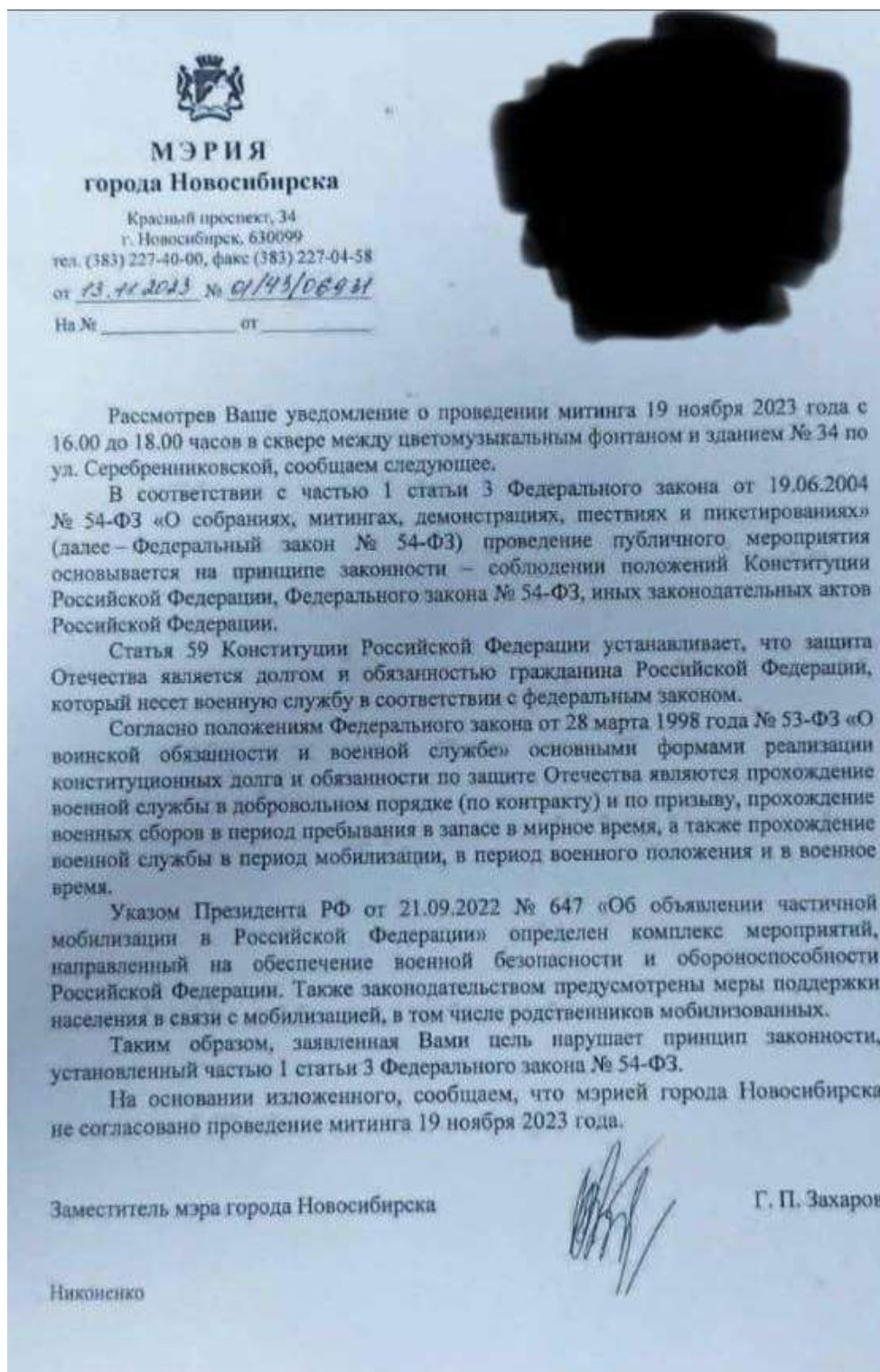
Проникнення в соціальні мережі є ключовим інструментом Кремля як на національному, так і глобальному рівнях, що значно обмежує доступ російських громадян до неурядової інформації і суттєво знижує потенціал протестних комунікацій.

3. *Стратегія цензурування комунікацій.* Очікується, що цензура, яка набуває деструктивного прорадянського формату, лише посилюватиметься. Перш за все, цензура спрямована на недопущення мітингів. Тактика відмови у праві на зібрання обґрунтовується загрозою здоров'ю мітингувальників через COVID-19.

Скриншот 1. Відмова місцевої влади Красноярська у проведенні антимобілізаційного мітингу

Ще одна причина заборони антимобілізаційних мітингів – привернення уваги до проблем мобілізації – шкодить виконанню військовослужбовцями обов'язків у СВО.

Скриншот 2. Відмова місцевої влади Новосибірська у проведенні антимобілізаційного мітингу

Ще один кейс стосується діяльності всеросійської групи «За заміну мобілізованих».

Кейс 11

Цензура антимобілізаційних інтернетних ресурсів російською владою

У жовтні 2023 р. дружини і матері мобілізованих організували флешмоб із масовими закликами повернути резервістів з фронту додому під час трансляції виступу Путіна в рамках дискусійного клубу «Валдай» [30].

Генеральна прокуратура РФ вимагала блокування акаунту «ВКонтакте» групи «За заміну мобілізованих» (загалом 6,8 тис. підписників), а канал «Сім'ї мобілізованих з Росії» в «Яндекс.Дзені» був заблокований Роскомнаглядом. Після флешмобу в коментарях під виступом Путіна у спільнотах дружин і матерів мобілізованих з'явилися наполегливі заклики більше не коментувати прямі ефіри чиновників.

Влада блокує ресурси, на яких родичі мобілізованих координують свої звернення в коментарях під виступами чиновників, підписують листи депутатам, скаржаться на дії влади. «Таке неприємне відчуття, ніби вони впали обличчям у лайно і пхають його ще глибше», – одна з реакцій у групових обговореннях на виступ Путіна батька російського військового.

Ресурс «ВКонтакте» почав блокувати пости користувачів з хештегами #вернемребят, #ротация, #мобилизованнымпородомой тощо на підставі вимоги Генеральної прокуратури № 27-31-2020/Ід2145-22 щодо «недостовірної» інформації про війну в Україні.

4. Стратегія репресій: арешти та нейтралізація. Вважаємо, що найближчим часом варто очікувати на репресії і арешти жінок, які організуються в інтересах своїх мобілізованих чоловіків або проти війни. Наразі Кремль почувається уразливим, коли йдеться про арешти та репресії проти жінок. Той факт, що 20 з них зникли безвісти, свідчить, що подібних випадків, які залишаються невідомими, набагато більше.

Безпека чоловіків і журналістів, безумовно, перебуває під більшим ризиком, оскільки в патріархатному суспільстві їх ліквідація або арешт є більш прийнятними. Очікується, що репресії проти як чоловіків, так і жінок будуть поширюватися і посилюватися. Існує ще вікно, аби скористатися ситуацією непопулярності насильства щодо жінок.

В Росії зростає кількість сфабрикованих звинувачень і ув'язнень. Часто ті, кого відправляють до в'язниці, зникають безслідно на тривалий час. Позасудові вбивства є основним елементом кремлівської системи контролю. Також очікується, що буде нейтралізовано більше осіб, які організують, підтримують і озвучують антивоєнні, антиімперські рухи або рухи за свободу.

5. Стратегія репресій проти іноземних агентів. Поняття «іноземне агентство» введено в російське законодавство в 2012 р. з прийняттям нового закону щодо НУО. Він вимагає, щоб організації, які отримують іноземне фінансування та чия діяльність визнана політичною, реєструвалися як іноземні агенти. Цей закон ліквідував відносини «м'якої сили» між РФ і зовнішнім світом. Вище наведені приклади дії цього закону стосовно трьох організацій – «Національного союзу відродження Росії» [15], «Ради матерів і дружин», «Комітету солдатських матерів Санкт-Петербурга». Цей закон

виправдовує постійну політику Кремля, спрямовану на повне обмеження доступу до інформації, яка не створюється за кремлівськими стінами.

Висновки

Роль жіночих організацій РФ як потенційного фактору дестабілізації політичної ситуації в Росії або сприяння припиненню війни є серйозною можливістю, яку варто розглянути. Однак, сьогодні ці зусилля видаються фактично марними. Наше дослідження довело, що штучний наратив «російські жінки не настільки віддані своїм чоловікам, як в демократичних державах» сповільнює результати антивоєнних докладених зусиль.

Надзвичайно важливо, щоби представники міжнародних урядових і неурядових інституцій усвідомлювали той факт, що не всі жінки РФ, які виступають проти мобілізації і благають про допомогу, не підтримують антицивілізаційну війну РФ.

Використання Кремлем стратегії створення так званого «патріотичного руху матерів», що демонструє перевагу, так би мовити, російських цінностей і єдність жінок у підтримці мобілізованих, зменшує ризики соціального незадоволення.

В РФ є жінки, які піклуються про права людини. Але, як це притаманно авторитарним режимам, багато жінок схиляють голови перед тими, хто вбиває їхніх синів, тому що вірять у месіанське лідерство диктатора.

Література

1. Gradszkova Y. Maternalism and New Imperialism in Russia: «Good Mothers» for a Militarizing State Expectations, Implications, and Resistances. *Gender, Sex and Sexualities*, 2023. Vol. 8. URL : <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsoc.2023.1192822/full>.

2. Stoeki K. The Rise of the Russian Christian Right: The Case of the World Congress of Families. *Religion State and Society*, 2020. Vol. 48. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/09637494.2020.1796172?needAccess=true>.

Джерела

3. В Алтайском крае праздновали воссоединение Крыма с Россией. *Союз женщин России*, 22.02.2022. URL : <https://wuor.ru/news/v-altayskom-krae-prazdnovali-vossoedinenie-kryma-s-rossiey-88638>.

4. Всероссийское общественное движение «Матери России». URL : <https://materirossii.ru/semya-eto-samoe-glavnoe-cto-xochet-imet-v-svoej-zhizni-kazhdyj-iz-nas>.

5. Гуманитарная помощь дошла до военнослужащих. Спасибо за помощь, доброе сердце и отзывчивость. *Комитет солдатских матерей*, 2023. URL : https://www.youtube.com/watch?v=W_rOKNe4xKI&list=PLWvG8Z_qcmJJyp0IkBFYz8vtymKT7_RqA&t=3s.

6. Евразийский женский форум. URL : <https://eawf.ru/en>.
7. Женские инициативы для поддержки закрытых городов. *Евразийский женский форум*, 2023. URL : <https://eawf.ru/en/news/novosti-soveta-ezhf/zhenskie-initsiativy-dlya-razvitiya-zakrytykh-gorodov-podderzhit-novyy-proekt-soveta-ezhf>.
8. Женщины должны рожать раньше, а не заниматься карьерой и образованием – министр здравоохранения РФ Мурашко. *The Insider*, 18.06.2023. URL : <https://theins.ru/news/263525>.
9. Жены мобилизованных обвиняют Путина во лжи: перерастет ли их протест во что-то большее – анализировали эксперты. *Информационный портал свободы, UATV*, 02.12.2023. URL : <https://uatv.ua/zheny-mobilizovannyh-obvinyayut-putina-vo-lzhi-pererastet-li-ih-protest-vo-chto-to-bolshee-analizirovali-eksperty>.
10. Комитет солдатских матерей России: URL : <https://ksmrus.ru>.
11. Международный конкурс «Святость материнства». FAP. URL : <https://conkurs-sm.fap.ru>.
12. Наталья Коршунова: «Донбасс вновь становится частью большого русского мира». *Союз женщин России*, 16.0.2022. URL : <https://www.wuor.ru/news/natalya-korshunova-donbass-vnov-stanovitsya-chastyu-bolshogo-russkogo-mira-102176>.
13. Обращение Союза женщин России. *Общероссийская общественно-государственная организация «Союз женщин России»*, 14.03.2022. URL : <https://wuor.ru/news/obrashchenie-soyuza-zhenshchin-rossii-87792>.
14. Общественная палата Российской Федерации. URL : <https://oprfr.ru>.
15. «Общенародный Союз Возрождения России» и общественное движение «Совет матерей и жен» признаны иноагентами. *Комитет национальной политики Республики Алтай*, 31.05.2023. URL : <https://knp-ra.ru/novosti/1983>.
16. Общероссийская общественно-государственная организация «Союз женщин России». URL : <https://wuor.ru>.
17. «Поможем детям Донбасса!» – одна из самых масштабных гуманитарных акций России. *Союз женщин России*, 25.08.2022. URL : <https://www.wuor.ru/news/pomozhem-detyam-donbassa-odna-iz-samykh-masshtabnykh-gumanitarnykh-aktsiy-rossii-112765>.
18. Почему не отпускают мобилизованных. *Радио Свобода*, 16.11.2023. URL : <https://www.svoboda.org/a/32687572.html>.
19. Русская православная церковь. Патриаршая комиссия по вопросам семьи, защиты материнства и детства. URL : <https://pk-semya.ru>.
20. Следственный комитет Российской Федерации. URL : <https://sledcom.ru/news/item/1860093/?print=1>.
21. Солдатских матерей признали иностранными агентами. *Коммерсант*, 29.08.2014. URL : <https://www.kommersant.ru/doc/2555052>.
22. Союз женских сил России. URL : <https://xn--e1abcgakjmf3afc5c8g.xn--p1ai>.
23. «Союз женщин России» борется с неравенством уже 80 лет. Что нужно о нем знать. *360tv*, 19.01.2022. URL : <https://360tv.ru/tekst/obschestvo/sojuz-zhenshin-rossii>.

24. Ушакин С. Вмесето утраты: Материализация памяти и герменевтика боли в провинциальной России. *Ab Imperio*, 2004. URL : <https://oushakine.scholar.princeton.edu/sites/g/files/toruqf3966/files/oushakine/files/100-30237049.pdf>.
25. ФОМА в Украине: православный журнал для сомневающих. Foma. S.p.A. URL : <https://foma.company.site>.
26. «Я собі ще народжу»: росіянка заявила, що відправить чотирьох синів на загибель в Україну. *UNIAN*, 19.02.23. URL : <https://www.unian.ua/russianworld/ya-sobi-shche-narodzhu-rosiyanka-zayavila-shcho-vidpravit-chotiroh-siniv-na-zagibel-v-ukrajinu-video-12150978.html>.
27. Dozens Detained in Moscow as Wives of Russian Soldiers Protest. *Voice of America*, 03.02.2024. URL : <https://www.voanews.com/a/dozens-detained-in-moscow-as-wives-of-russian-soldiers-protest-/7470119.html>.
28. Exposed: The World Congress of Families: An American Organization Exporting Hate. *The Human Rights Campaign (HRC) Foundation*, 15.06.2015. URL : <https://assets2.hrc.org/files/assets/resources/WorldCongressOfFamilies.pdf>.
29. Genocide of Russia`s National Minorities in its War with Ukraine. *Anti-imperial Block of Nations*, 14.07.2023. URL : <https://abn.org.ua/en/analysis/genocide-of-russias-national-minorities-in-its-war-with-ukraine>.
30. Our Men are Not Slaves. Bring Them Home. *Russian Life*, 11.10.2023. URL : <https://russianlife.com/the-russia-file/our-men-are-not-slaves-bring-them-home>.
31. Protests Erupt in Russia's Dagestan Region as Minorities Say They are Being Targeted by Putin's Mobilization Orders. *CNN*, 26.09.2022. URL : <https://edition.cnn.com/2022/09/26/europe/russia-dagestan-protests-mobilization-intl-hnk/index.html>.
32. Putin's Other Genocides. *Diane Francis Substack*, 12.06.2023. URL : <https://dianefrancis.substack.com/p/putins-other-genocides>.
33. Rossman E. Female Face of Russian Anti-war Movement: Why Women Protest? Ella Rossman, 25.04.2022. URL : <https://lefteast.org/author/ella-rossman>.
34. Russian Ice Cream in 'Gay Propaganda' Row. *BBC*, 07.07.2020. URL : <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-53319505>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ МІЖНАРОДНИМ ІНСТИТУЦІЯМ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В РФ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Залучення жіночих організацій РФ для створення антивоєнних дискурсів має відбуватися дуже обережно, із врахуванням (не)керованості їхньої діяльності Кремлем.

1. Організації кремлівської вертикалі навряд чи становлять загрозу національній безпеці РФ, навпаки, вони обслуговують внутрішню і зовнішню політику Росії. Зменшити їхній вплив можливо шляхом постійного викриття деструктивної діяльності так званих жінок-активісток: сприяння депортації українських дітей, підтримання злочинів проти людяності, що вчиняє російська армія в Україні.

2. Жіночі організації, керовані Кремлем, впливають на політичні і безпекові кола іноземних держав. Цей вплив може бути суттєвим, оскільки здійснюється через бізнесові, наукові та політичні структури. Цей вплив можливо зменшити за рахунок впровадження суворого візового та інформаційного контролю. Партнерство і співпраця мають бути обмежені і ретельно досліджені в контексті імперської зовнішньої політики РФ.

3. Заборона в демократичних країнах жіночих організацій, керованих Кремлем, є виправданою, оскільки враховує загрози національній безпеці. Медіа мають залучатися до інформування ЦА щодо деструктивної діяльності жіночих організацій, керованих Кремлем. Журналістські розслідування матимуть позитивний резонанс у цьому вимірі.

4. Організації, які не виглядають відкрито керованими Кремлем, становлять потенційну, але малоімовірну загрозу національній безпеці РФ. Очікується, що їхній вплив буде незначним через репресивність влади, яка використовує такі інструменти, як обмеження зборів і акцій протесту, мобілізаційне законодавство, закриття соціальних мереж тощо. Надання доступу до захищеного зв'язку та навчання основам кіберзахисту сприятиме діяльності таких організацій.

5. Некеровані Кремлем жіночі організації дуже ймовірно будуть закриті. Прикладом є закон РФ про іноземних агентів. Необхідно шукати більш креативні способи підтримки таких організацій. Наприклад, має бути професійно спланований обмін повідомленнями з іноземними медіа, спрямований на безпеку організацій та трансляцію правдивої інформації.

6. Некеровані Кремлем жіночі організації могли б робити позитивний внесок у міжнародну безпеку. В той же час, їхня діяльність сприймається Кремлем як серйозна загроза внутрішній безпеці, особливо, коли антимобілізаційні протести супроводжуються антивоєнними закликами, підкріпленими фактами. У багатьох державах тисячі жінок втрачають своїх близьких через дії, які РФ називає «гуманітарною економічною зовнішньою політикою» – вербування чоловіків в російські ПВК в обмін на обіцянки регулярної зарплати та російського громадянства. Вербування цих осіб має бути припинено.

7. Міжнародне право має використовуватися як засіб викриття і стримування осіб, причетних до міжнародних злочинів, багато з яких призначені режимом до гуманітарних служб, офісів омбудсменів і антикорупційних органів. Суворіші індивідуальні санкції та розширення обвинувачень міжнародних кримінальних судів перешкоджатиме діяльності таких осіб, наприклад, у російських місіях МКЧХ і ОБСЄ.

8. Публічні протести в РФ рідко створюють загрозу владі, яка використовує усі форми гноблення, щоб утримати тих російських громадян, які наважуються протестувати. Малоімовірно, але можливо, що антимобілізаційні протести матимуть якийсь суттєвий ефект. Посилити його можливо за рахунок розширення системи наративів, які висвітлюють деструктивні дії влади в економічній, політичній і соціальній сферах.

9. Особистий ризик для протестувальників невиправдано високий у порівнянні з імовірністю ефективного впливу. Страх в РФ інструменталізований. Відплата є звичайним явищем, тому жінки бояться брати участь у протестах через загрозу мобілізації їхніх чоловіків. Організації ризикують бути закритими або дискредитованими. Ці процеси можуть стати поштовхом до радикалізації російського суспільства і підпільної діяльності. Необхідно формувати у російських громадян здатність до стійкості та опору. Для цього можна використовувати міжнародні мережі, юридично захищений кіберзв'язок, відеоігри.

10. Використання некерованими жіночими організаціями соціальних медіа має потенціал. Але їхні акаунти регулярно зламують і закривають. Відомо про декілька випадків, коли членкиням жіночих організацій погрожували втратою роботи у разі відмови покинути групи в соціальних мережах. Жіночим організаціям, які діють в умовах тоталітарного режиму Кремля, рекомендуємо онлайн-тренінги з кіберзахисту та інформаційної безпеки. Встановлення неформального партнерства з організаціями вільного світу знизить загрозу безпеці жіночих організацій і сприятиме впровадженню ними антивоєнних і антипутінських наративів.

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

КІБЕРДИПЛОМАТІЯ ЯК ПАРАДИГМА НОВОГО ПІДХОДУ ДО МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ДОСВІД КРАЇН СВІТУ, НАУКОВО-АКАДЕМІЧНІ ПРАКТИКИ ТА КІБЕРБЕЗПЕКА МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Олег ГАЙДУК

Вступ

Повномасштабна агресія Російської Федерації лишається головною загрозою суверенітету і національній безпеці України. Фізичне протистояння на арені бойових дій доповнюється не менш запеклою боротьбою в кіберпросторі, динамічність і відсутність кордонів якого робить це п'яте поле бою надзвичайно небезпечним. Для дієвого захисту і протидії кіберзагрозам, необхідне об'єднання зусиль всіх країн-партнерок, що не тільки зміцнить оборону кожної, але й багатократно підвищить її ефективність і відкриє нові шляхи для довіри, співпраці та взаєморозуміння. Міжнародні комунікації стають провідним механізмом у цій діяльності. Їх реалізація в кіберпросторі передбачає комплексне використання інструментарію кібербезпеки [9; 13; 16].

Процеси економічної, політичної, культурної інтеграції держав активно відбуваються в кіберпросторі, швидко охоплюють нові галузі та сфери життєдіяльності суспільств. Ці інтеграційні процеси формують новий світовий порядок, де країни стають взаємопов'язаними та взаємозалежними, створюються нові можливості для економічного зростання, культурного обміну і вирішення глобальних проблем. Разом з цим обмежена видимість, соціально-технологічна складність, неоднозначний вплив і суперечливий характер поводження з кібербезпекою ускладнюють формування відповідних політик держав, зокрема у сфері міжнародних комунікацій [9].

На фоні глибокої інтеграції та зростаючої залежності розвинутих країн від інформаційно-комунікаційних технологій і кібербезпеки, в міжнародних відносинах набуває різних форм і динамічно змінюється розуміння засто-

сування сили в кіберпросторі. Міжнародні організації ще до сьогодні не враховують розвиток кіберпростору і вплив майбутньої кіберзброї на міжнародні відносини (див., наприклад: [3]). Кібероперації можуть завдати такої ж фізичної шкоди, як й інші види зброї, але міжнародне співтовариство все ще не визначилося, чи вважати використання кіберзброї застосуванням сили [19]. У той же час терористичні операції в кіберпросторі спрямовані на вжиток всього комплексу доступних засобів і заподіяння суттєвої шкоди національній безпеці країн [17].

Отже, розбудова нових кібербезпекових підходів у сфері міжнародних комунікацій, зокрема узгодження термінології на міжнародному рівні та координація діяльності держав і міжнародних організацій, набуває актуальності. Заборона кібертехнологій, що потенційно загрожують безпеці держав, не дасть результатів, перш за все тому, що відсутній механізм перевірки цієї заборони. Отже, як і космічний простір, кіберпростір є сферою, в якій технології розвиваються так швидко, приватні і державні суб'єкти настільки переплетені, а визначення того, що може бути визнано «зброєю», настільки розпливчасті, що важко зрозуміти, як можуть працювати традиційні, засновані на правилах і юридично обов'язкові «заборонні» підходи до контролю над озброєннями. Саме з цих причин певні держави, зокрема США, відкинули спроби накласти традиційні заходи контролю над озброєннями наступальної кіберпотужності. Така позиція особливо важлива з огляду на те, що кампанії Росії і КНР з просування «контролю над озброєннями» в кіберпросторі зосереджені не стільки на реальних заходах зі зниження ризику конфліктів, пов'язаних з технічними кіберопераціями, скільки на спробах кооптувати риторику про контроль над озброєннями на підтримку своїх авторитарних режимів, легітимізувати репресивний нагляд над політичним змістом інтернет-комунікацій.

Інструментарій традиційної дипломатії

Традиційна дипломатія є давньою практикою, яка століттями використовувалася для врегулювання міжнародних відносин і вирішення конфліктів. Її достатньо широкий інструментарій спрямований на підтримку миру та забезпечення співпраці між країнами. Перемовини і консультації – основа традиційної дипломатії, оскільки дозволяють державам знайти компроміси та досягти взаємоприйнятних рішень. Ноти та офіційні листи – також важливі інструменти, які використовуються для формального обміну інформацією, висловлення протесту, пропозицій або для підтвердження домовленостей.

Ключову роль у підтримці постійного діалогу між країнами відіграють дипломатичні місії. Посольства та консульства представляють інтереси своєї країни в іноземній державі, сприяють розвитку двосторонніх відно-

син, надають допомогу громадянам своєї країни за кордоном та збирають інформацію про події в приймаючій країні.

Укладання договорів і угод – кульмінація дипломатичних зусиль. Ці юридично зобов'язальні документи закріплюють домовленості між країнами, встановлюють правила гри та забезпечують стабільність і передбачуваність міжнародних відносин. Традиційна дипломатія також містить протокольні заходи, офіційні візити, обмін делегаціями, культурні та освітні програми тощо.

Кібердипломатія

З появою кіберпростору підходи традиційної дипломатії зазнали змін. МЗС України розробляє Стратегію кібердипломатії України, де кібердипломатія визначена як «вид здійснення дипломатичної діяльності, який являє собою комплекс дій та стратегій, спрямованих на просування та захист національних інтересів і реалізацію зовнішньополітичних цілей України в кіберпросторі, а також на встановлення та підтримку дипломатичних зв'язків з іншими країнами і їх об'єднаннями та міжнародними організаціями з питань взаємодії у цифровому середовищі» [2].

Кібердипломатія України спрямована на досягнення таких цілей:

- позиціювання в кіберпросторі України як сильної та авторитетної Держави. Україна прагне стати одним з ключових гравців у глобальній кіберполітиці, брати участь у формуванні міжнародних стандартів і правил поведінки у кіберпросторі;

- забезпечення сприятливих зовнішніх умов для стійкого розвитку. Україна має значний кіберпотенціал, який може бути використаний для економічного розвитку, підвищення цифрової конкурентоспроможності та зміцнення національної безпеки;

- підвищення цифрового виміру конкурентоспроможності. Кіберпростір є ключовим фактором економічного розвитку та конкурентоспроможності країн. Україна прагне підвищити свою конкурентоспроможність у цій сфері;

- просування та захист інтересів держави та її громадян у кіберпросторі. Україна прагне забезпечити захист своїх національних інтересів та прав громадян у кіберпросторі від кібератак, кіберзлочинності й інших загроз;

- сприяння стабільності та безпеці у цифровому середовищі. Україна прагне до створення безпечного та стабільного кіберпростору для всіх країн.

Ці цілі є частиною стратегії зовнішньополітичної діяльності України – утвердження України як сильної та авторитетної європейської держави [5].

Фундаментальне розуміння кібердипломатії зосереджується на розвитку відносин стратегічного характеру з ключовими партнерами на міжна-

родній арені, передусім з ЄС, НАТО; здійсненні взаємовигідного співробітництва з іншими державами та міжнародними організаціями.

Кібердипломатія охоплює широкий спектр дипломатичних завдань, спрямованих на налагодження зв'язку та діалогу між державними та недержавними суб'єктами. Вона передбачає розроблення глобальних норм і правил, пов'язаних з інформаційними технологіями, а також просування національних інтересів у кіберпросторі. Захист громадян від кіберагресії та підвищення кіберстійкості Держави є ключовими пріоритетами. Кібердипломати також працюють над мінімізацією ризиків і наслідків кіберінцидентів, протидіють кібератакам на критичну інфраструктуру, витоку даних, кібершпionaжу та онлайнової злочинності як державних, так і недержавних суб'єктів.

Досвід кібердипломатії Європи і США

Провідний інструмент кібердипломатії ЄС – спільна дипломатична відповідь на зловмисну кібердіяльність [15]. Це частина колективного європейського підходу до кібердипломатії в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики, яка сприяє запобіганню конфліктам, пом'якшенню загроз кібербезпеки та зміцненню стабільності в міжнародних відносинах. Дипломатична реакція ЄС на зловмисну кібердіяльність є пропорційною до обсягу, масштабу, тривалості, інтенсивності, складності, витонченості та впливу кожного факту та інциденту на стратегічному рівні. Усі дипломатичні зусилля ЄС спрямовані на забезпечення безпеки і стабільності в кіберпросторі через посилення міжнародної співпраці, а також зменшують ризик ескалації та конфліктів, які можуть виникнути внаслідок інцидентів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз організаційних рішень, прийнятих провідними країнами Європи і США, ілюструє визнання ними нагальної потреби в ефективному управлінні кіберпростором та інформаційними технологіями на міжнародному рівні. Ці країни створили спеціалізовані структури у своїх зовнішньополітичних відомствах, демонструючи розуміння важливості нової галузі у сфері міжнародних відносин – кібердипломатії.

У США відкрито Бюро кіберпростору та цифрової політики, яке координує зусилля Державного департаменту у просуванні відповідальної поведінки держав у кіберпросторі та захисті інфраструктури інтернету [10]. Естонія призначила Посла з особливих доручень з питань кібердипломатії, який керує відповідним департаментом у Міністерстві закордонних справ [7]. Данія започаткувала ініціативу TechPlomacy, інтегрувавши технології та цифровізацію в усі аспекти своєї зовнішньої політики та політики безпеки [4]. Німеччина також запровадила посаду Спеціального представника з питань міжнародної кіберполітики та кібербезпеки, відповідального за формування глобального, безпечного і стабільного кіберпростору, захист

прав людини в цифрову еру та активне позиціонування Німеччини на міжнародній арені кібербезпеки [8]. Ці кроки свідчать про розуміння цими країнами важливості кібербезпеки для стабільних міжнародних відносин та їх готовність до співпраці у цьому напрямку.

Знаходячись на перетині сфер міжнародного права, дипломатії, інформаційних технологій і кібербезпеки, кібердипломатія стає важливим інструментом просування національних інтересів і зовнішньополітичних цілей країн.

Академічний погляд на питання кібердипломатії

Аналіз діяльності західних закладів вищої освіти у сфері кібердипломатії довів нагальність міждисциплінарного підходу, що поєднує сфери міжнародного права, юриспруденції, міжнародних відносин і дипломатії та комп'ютерних наук.

Яскравий приклад такого підходу демонструє Університет Карнегі Меллона у Вашингтоні, США. В Інституті стратегії та технологій цього університету є факультет політичних наук та міжнародних відносин, студенти якого можуть здобувати міждисциплінарну освіту, поєднуючи вивчення міжнародних відносин і політичних наук з новітніми технологіями в кіберпросторі.

Випускники, які пройшли таке міждисциплінарне навчання, працюють в Уряді США, Державному департаменті, розвідувальних і безпекових органах, а також у міжнародних організаціях, великих транснаціональних корпораціях та всесвітніх громадських організаціях; вони виконують обов'язки кібердипломатів [11]. У випускниках Інституту зацікавлений Центр інтеграції штучного інтелекту Армії США (див. скриншот 1).

Школа державного управління імені Джона Ф. Кеннеді Гарвардського університету в США (заснована у 1936 р.) є однією з найпрестижніших шкіл державного управління у світі. Школа відома багатодисциплінарним підходом до навчання і пропонує програми бакалаврату, магістратури та аспірантури, спрямовані на підготовку студентів до роботи у сфері державного управління, міжнародних відносин, політики, економіки та кібердипломатії [18]. Курси та дослідження, пов'язані з кібердипломатією та кіберполітикою, викладаються в межах програм з міжнародних відносин та державної політики.

Оксфордський центр кіберполітики є провідним дослідницьким центром Оксфордського університету Великої Британії, опікується питаннями вивчення впливу кіберпростору на міжнародні відносини, безпеку і державну політику. Центр заснований у 2013 році з метою забезпечення кращого розуміння того, як кіберпростір змінює природу конфліктів, співпраці та державного управління. Центр проводить дослідження і пропонує програми навчання, спрямовані на вивчення складних взаємозв'язків між кібертех-

нологіями та міжнародною політикою. Центр об'єднує дослідників з різних дисциплін, включаючи міжнародні відносини, політологію, інформатику, право і філософію [21].

Скриншот 1. Система підготовки фахівців у сфері кібердипломатії в Інституті стратегії та технологій Університету Карнегі Меллона у Вашингтоні, США

Дослідницькі інтереси Центру включають широкий спектр тем, пов'язаних із кіберпростором, зокрема:

1. Кібервійна і кіберконфлікти: дослідження стратегій, тактик і наслідків кібервійн; аналіз кібератак, кібероборони та кібероперацій.
2. Кібершпигунство і кіберзлочинність: вивчення кібершпигунства як інструменту державної політики, а також дослідження кіберзлочинності та її впливу на безпеку та економіку.
3. Кібербезпека й управління інтернетом: дослідження проблем кібербезпеки, включаючи захист критичної інфраструктури, кібергігієну та міжнародне співробітництво в управлінні інтернетом.
4. Кібердипломатія: аналіз ролі кіберпростору в дипломатії; використання кібертехнологій для досягнення дипломатичних цілей; вплив кіберпростору на міжнародні переговори.
5. Права людини і демократія в кіберпросторі: дослідження впливу кібертехнологій на права людини і демократичні процеси; питання свободи слова, конфіденційності та впливу соціальних медіа на політику.

У міждисциплінарній підготовці фахівців задіяно багато інституцій Оксфордського університету, зокрема Інститут інтернету, факультети соціології, комп'ютерних наук, політики і міжнародних відносин, інженерних

наук, а також центри електронних досліджень і докторської підготовки в галузі автономних інтелектуальних машин і систем, Глобальний центр потенціалу кібербезпеки, Школа державного управління імені Блаватника та Школа Мартіна. В Університеті розробляється низка проєктів, зокрема «Людина-кіберзлочинець» (Факультет соціології) та з інформаційної безпеки (Команда з інформаційної безпеки Оксфордського університету) й інші.

Лондонська школа економіки і політичних наук – один із провідних університетів світу, який спеціалізується на соціальних науках. Школа відома своїм багатодисциплінарним підходом, який поєднує економіку, політологію, соціологію, антропологію, право, міжнародні відносини, комп'ютерні науки, кібербезпеку. Дослідницькі центри Школи здійснюють наукові пошуки у сфері кіберполітики, кібербезпеки та кібервійни. Окремий напрямок науковців Школи – вплив російсько-української війни на глобальні кібернетичні норми, міжнародні зусилля з координації кібербезпеки та активну роль транснаціональних корпорацій у кібернетичній війні та обороні.

Центр кіберполітики Університету Таллінна – відомий навчальний і дослідницький заклад в Європі, який спеціалізується на вивченні впливу кіберпростору на міжнародні відносини, безпеку і державну політику. Нова програма Центру – «Кіберполітика і право» [12].

Кібердипломатія в Україні

Досвід України у протистоянні агресії РФ, зокрема з протидії кібератакам, кібершпionaжу та кіберпропаганді, є надзвичайно цінним і може стати потужним каталізатором для зміцнення міжнародної співпраці та посилення позицій України на світовій арені. Цей досвід є своєрідним уроком для всього світу, оскільки демонструє важливість об'єднання зусиль у протидії спільним загрозам у кіберпросторі; сприяє встановленню міцних партнерських відносин з іншими державами, об'єднаними спільною метою протидії кіберзагрозам; є основою для розвитку інших напрямків співпраці, таких як обмін розвідувальними даними, спільні навчання та розвиток технологій.

Фундамент, закладений роками протистояння російській агресії, має стати міцною основою для активного просування інтересів України на міжнародній арені. Україна має всі шанси закріпити за собою роль лідера у формуванні світового кіберпростору і стати майданчиком для міжнародних обговорень, розроблення стандартів та норм відповідальної поведінки держав у кіберпросторі, а також центром обміну досвідом і знаннями. Це не тільки посилить міжнародний авторитет України, але й забезпечить їй значний вплив на глобальні процеси в кіберпросторі.

Розвиток в Україні кібердипломатії передбачає створення профільних центрів у державних і бізнесових установах, а також у громадському секторі. Відповідно, постала необхідність ґрунтовної підготовки фахівців

з питань міжнародних відносин, дипломатії, міжнародного права, юриспруденції, інформаційних технологій.

У Державному торговельно-економічному університеті вперше в Україні запропоновано дисципліну «Основи кібердипломатії», яка передбачає вивчення таких тем: «Кібердипломатія: походження, розвиток, основні принципи, вплив на міжнародні відносини та політику», «Публічна дипломатія», «Цифрова дипломатія», «Дипломатія швидкого реагування», «Технологічна дипломатія», «Підхід міжнародних організацій до розвитку кіберсфери та ІКТ», «Регулювання відносин країн в кіберпросторі», «Міжнародне право в кіберпросторі, виклики, проблеми та потенційні рішення», «Міжнародне цивільне право», «Кібербезпека та кіберзахист: технічні, організаційні і правові основи», «Стандарти інформаційної та кібербезпеки в Україні та світі».

Дисципліна спрямована на формування фахівців, здатних відстоювати національні інтереси України в кіберпросторі, вивчати основні виклики та проблеми, з якими стикаються уряди та міжнародні організації, аналізувати політичні, економічні та технологічні чинники, що впливають на міжнародну кібербезпеку.

Кібердипломатія і стратегічні комунікації: синергія заради результату

Кібердипломатія та стратегічні комунікації є потужними інструментами в арсеналі сучасної зовнішньої політики. Поєднуючи їх, країни можуть ефективно просунути свої інтереси на міжнародній арені.

Стратегічні комунікації зосереджені на розробленні та поширенні переконливих наративів, які просувають інтереси країн за різними комунікаційними каналами, сприяють формуванню громадської думки, підтримують зовнішньополітичний курс держави та забезпечують протистояння інформаційним загрозам. Поєднання кібердипломатії та стратегічних комунікацій створює потужну синергію, де кібердипломатія надає платформу та сучасний інструментарій, тоді як стратегічні комунікації забезпечують зміст та відповідні наративи.

Ефективна кібербезпека є фундаментом для стабільних і надійних міжнародних комунікацій, забезпечує захист від зростаючих кіберзагроз. Технічні та організаційні аспекти, які слід враховувати під час забезпечення кібербезпеки міжнародних комунікацій, такі як захист даних, конфіденційність, надійність і доступність повного циклу інформації є ключовими в цьому процесі. Технології шифрування та захисту даних – важлива частина кібербезпеки міжнародних комунікацій [23].

Ще одним важливим аспектом є кіберстійкість критичної інфраструктури. Країни інвестують у технології захисту, системи виявлення вторгнень та реагування на інциденти, щоб забезпечити стійкість своїх мереж, систем

управління та комунікаційних платформ. Міжнародні організації, такі як ENISA та інші, сприяють обміну найкращими практиками та стандартами в цій галузі [14].

Висновки

Кібердипломатія як новий вимір зовнішньої політики і національної безпеки є ефективним інструментом захисту інтересів Держави у кіберпросторі та зміцнення міжнародної співпраці. Україна в протистоянні агресії РФ набула цінного досвіду у протидії кіберзагрозам, який може стати каталізатором для зміцнення міжнародної співпраці та посилення позицій України на світовій арені. Провідні західні країни визнають важливість кібербезпеки і кібердипломатії, створюють спеціалізовані структури в системі зовнішньополітичних відомств. Кібердипломатія охоплює широкий спектр дипломатичних завдань – від налагодження зв'язку між державними і недержавними суб'єктами до розроблення глобальних норм і правил для кіберпростору.

Кібердипломатія України спрямована на утвердження країни як сильного гравця у кіберпросторі, захист національних інтересів і громадян, а також сприяння стабільності та безпеці у цифровому середовищі. Фундаментальне розуміння кібердипломатії зосереджується на розвитку стратегічних відносин з ключовими партнерами, такими як ЄС, НАТО та їхні держави-члени.

Література

1. Гайдук О., Заблоцький А. Основи кібердипломатії: програма. Київ : ДТЕУ, 2024.
2. МЗС розробляє стратегію кібердипломатії України. *Укрінформ*, 05.04.2024. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3863944-mzs-rozroblae-strategiu-kiberdiplomatii-ukraini-zastupnik-ministra.html>.
3. Статут ООН. *Представництво ООН в Україні*. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
4. Технологічна дипломатія Данії. *Office of Denmark's Tech Ambassador*, 2023. URL : <https://techamb.um.dk/the-techplomacy-approach>.
5. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року “Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України”» № 448/2021 від 26.08.2021. *Офіційний сайт Президента України*. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.
6. Admass W. S., Munaye Y. Y., Diro A. A. Cyber Security: State of the Art, Challenges and Future Directions. *Cyber Security and Applications*, 2024. Vol. 2. URL : <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3790631>.

7. Ambassador Heli Tiirmaa-Klara. *CYBERSEC*, 2020. URL : <https://bxl2020.cybersecforum.eu/en/speakers/ambassador-heli-tiirmaa-klaar>.
8. Ambassador Thomas Fitschen. *CYBERSEC*, 2018. URL : <https://2018.cybersecforum.eu/en/speakers/ambassador-thomas-fitschen>.
9. Bruijn H., Janssen M. Building Cybersecurity Awareness: The Need for Evidence-Based Framing Strategies. *Government Information Quarterly*. 2017. Vol. 34. Is. 1. P. 1–7.
10. Bureau of Cyberspace and Digital Policy. *US Department of State*, 2024. URL : <https://www.state.gov/bureaus-offices/deputy-secretary-of-state/bureau-of-cyberspace-and-digital-policy>.
11. Carnegie Mellon University. *Website*. URL : <https://www.cmu.edu>.
12. Centre for Digital Forensics and Cyber Security. *Website*. URL : <https://taltech.ee/en/centre-for-digital-forensics-cyber-security>.
13. Countering Hybrid Threats. *Website NATO*, 07.05.2024. URL : https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm.
14. ENISA. URL : <https://www.enisa.europa.eu>.
15. EU Cyber Diplomacy Toolbox. The European External Action Service. *The European Commission*, 2017. URL : <https://www.cyber-diplomacy-toolbox.com>.
16. FBI Director Christopher Wray: Countering Cyber Threats Through ‘Joint, Sequenced Operations. *News*, 04.04.2024. URL : <https://www.fbi.gov/news/stories/fbi-countering-cyber-threats-through-joint-sequenced-operations-director-says>.
17. Ford Ch. Responding to Modern Cyber Threats with Diplomacy and Deterrence. *US Department of State, Center For Strategic And International Studies, Washington, DC*, 2017. URL : <https://2017-2021.state.gov/responding-to-modern-cyber-threats-with-diplomacy-and-deterrence>.
18. Harvard Kennedy School. *Website*. URL : <https://www.hks.harvard.edu>.
19. Iftikhar S. Cyberterrorism as a Global Threat. *Review on Repercussions and Countermeasures*, 2024. URL : <https://peerj.com/articles/cs-1772>.
20. London School of Economics and Political Science. *Website*. URL : <https://www.lse.ac.uk>.
21. Oxford Cyber Academy. *Website*. URL : <https://www.oxfordcyberacademy.com>.
22. Tareq Al-Fahdawi, University of Anbar, Cyber Warfare as a Use of Force against Third-Party Countries. The Perspective of International Law. *Groningen Journal of International Law*. 2024. № 10(2). P. 91–102.
23. Yuchong L., Qinghui L. A Comprehensive Review Study of Cyber-Attacks and Cyber Security. *Energy Reports*. 2021. Vol. 7. P. 8176–8186.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЕРЖАВНИМ ІНСТИТУЦІЯМ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ КІБЕРДИПЛОМАТІЇ

Для того, щоб Україна обіймала провідні позиції у сфері кібердипломатії у світі, необхідно зробити наступні кроки:

1. Провести дослідження можливостей України у створенні та розбудові кібердипломатії, визначити її ключові особливості як системи в конкретних політико-адміністративних умовах сьогодення й в середньостроковій перспективі.

2. Сприяти розвитку академічного напрямку розбудови кібердипломатії, впровадити дисципліну «Кібердипломатія» для вивчення за спеціальностями міжнародних відносин, дипломатії, міжнародного права, інформаційних технологій та кібербезпеки.

3. Сформувати центри компетенції з кібердипломатії в державних і бізнесових установах, громадських організаціях.

4. Розвивати міжнародну співпрацю у сфері кібербезпеки, обмін досвідом, інформацією та найкращими практиками.

5. Активно просувати інтереси України у сфері кібербезпеки на міжнародній арені, брати участь у розробленні глобальних стандартів та норм відповідальної поведінки держав у кіберпросторі.

6. Затвердити Стратегію кібердипломатії України і відповідну програму розвитку кібердипломатії, залучати досвідчених кібердипломатів до модернізації зовнішньополітичних стратегій та стратегій кібербезпеки, здійснювати експертизу щодо стану захищеності національних інтересів у кіберпросторі.

7. Підвищувати обізнаність суспільства щодо кібербезпеки, проводити освітні кампанії та популяризувати кібергігієну на всіх рівнях.

8. Продовжувати розвиток кіберзахисту критичної інфраструктури, враховувати досвід протистояння російській агресії, інтегрувати кібербезпеку в усі сфери життя суспільства.

9. Сприяти формуванню міжнародно узгоджених визначень та координованих позицій держав у сфері кібербезпеки, враховувати складність і динамічність кіберпростору.

10. Сприяти розвитку кіберпростору як сфери миру та співпраці, протидіючи кіберзлочинності, кібершпіднажу та іншим загрозам, які підривають міжнародну стабільність.

МІСЦЕ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ: ПОГЛЯД КРІЗЬ ПРИЗМУ МОВОЗНАВСТВА

Алла ГРЕБЕНЮК

Вступ

Стратегічні комунікації набувають особливого значення в умовах гібридної війни та повномасштабного вторгнення. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р., визначає, що саме відсутність цілісної інформаційної політики Держави та слабкість системи СК ускладнюють нейтралізацію ворожої пропаганди [19], яка виступає одним із ефективних інструментів російської агресії.

У той же час побутує думка про те, що боротись з пропагандою можна лише контрпропагандою, тобто, фактично тим же інструментарієм, яким подекуди наділяють соціальні комунікації. З іншого боку, цим ототожнюють СК та пропаганду, що, на нашу думку, неправильно.

Крім того, поряд зі СК фігурують соціальні комунікації, які видаються більш широким поняттям, адже становлять собою універсальний поліфункціональний феномен, що впливає на всі сфери функціонування суспільства та сприяє формуванню стабільних міжособистісних та інтерсуб'єктних відносин між людьми.

Як бачимо, для того, щоб зрозуміти потенціал СК, виробити рекомендації щодо їх якнайефективнішого використання, слід зрозуміти їхнє місце та роль як серед споріднених явищ, так і у зв'язку з антагоністичними процесами.

Це завдання тим більше актуалізується, коли мішенню російської агресії стала не лише Українська Держава, а й євроатлантичний проєкт в цілому. Справа захисту України та її вектору розвитку потребує активізації боротьби з деструктивною пропагандою та побудови ефективних СК як механізму цієї боротьби. Відтак, це вчергове свідчить про затребуваність розмежування наведених понять, з'ясування їх сутності.

Концепція страткому МО України та ЗС України, затверджена Наказом МО України № 612 від 22.11.2017 р., серед слабких сторін урядових комунікацій виділяє саме нерозуміння представниками державних органів основних понять та принципів СК [15].

Погіршує ситуацію те, що як чинне законодавство, так і наявні наукові й лексикографічні праці не дають однозначної відповіді щодо особливостей пропаганди, стратегічних/соціальних комунікацій, що ще більше підкреслює цінність нашого доробку. До слова, згадана вище Концепція констатує

«принципову відсутність документів, що регламентують комунікативну діяльність; нерозуміння учасниками процесу комунікації принципів формування комунікативних планів» [15].

Зважаючи на викладене, нагальним є:

- комплексне вивчення та узагальнення усіх джерел, що стосуються цієї проблематики;
- критичне переосмислення положень, розроблених практиками та науковцями у цій сфері;
- вироблення однозначної позиції щодо співвіднесення термінів пропаганда, СК, соціальні комунікації.

На нашу думку, проблема розмежування термінологічних одиниць лежить у площині завдань правничої лінгвістики та юридичного термінознавства (є спеціалізованим напрямком дослідження юридичної термінології, що синтезує сучасні методологічні підходи мовознавчих і юридичних наук), а також юридичної лексикографії (в її межах здійснюється опис і впорядкування юридичної термінології). Лише за поєднання мовознавчих та юридичних знань реалізується номінативна функція мови юриспруденції, в межах якої відбувається правильне називання фахових реалій і понять. Важливе значення мають використання лексикографічних джерел та застосування лексикографічного методу досліджень.

Вважаємо, що без цього, зокрема, унеможливилось функціонування як єдиної системи СК Держави, державних органів, відповідальних за реалізацію СК, про що йдеться у Концепції [15].

Стратегічні комунікації та пропаганда: частини одного цілого чи несумісні антагоністи?

Однозначної позиції щодо локалізації СК та пропаганди серед науковців наразі не склалось. Це не сприяє як оптимізації комплексу заходів з протидії негативним явищам інформаційної війни, так і не дає змогу чітко зафіксувати її загрози.

У цьому зв'язку першочерговим питанням, на яке слід відповісти у цьому підрозділі нашого монографічного дослідження, є таке: **у чому полягає співвідношення пропаганди зі стратегічними комунікаціями?**

Часткове їх ототожнення відбувається у працях вітчизняних науковців Н. Іванової, О. Паливоди, В. Строгого, В. Коваль та ін. Формуванню такої позиції сприяє поширення дефініцій, які локалізують пропаганду серед нейтральних категорій. Така нейтральність уможливлює їх застосування як до пропаганди, так і до СК.

Так, відповідно до положень Великого тлумачного словника сучасної української мови, пропаганда – це: поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань; ідейний вплив на широкі маси або певні групи людей, що носить політичний або релігійний харак-

тер [2, с. 1162]. Те ж визначення вміщене у Словнику української мови, складеному за редакцією І. Білодіда [17, с. 246].

Як бачимо, це визначення є загальним та не розкриває особливостей розмежування явищ, які ми досліджуємо.

А іноземні фахівці Л. Роуланд та С. Татум подають СК й пропаганду взагалі в одному синонімічному рядку, що лише підсилює тезу про правильність подібних визначень.

Вони пояснюють це тим, що, на їх думку, як для пропаганди, так і для СК спільним результатом є чинення інформаційного впливу. Дослідники стверджують, що для цього можуть застосовуватись ідентичні інструменти – механізми публічної дипломатії, інформаційні операції тощо [23].

Натомість, на розмежуванні пропаганди та СК наполягають Д. Дубов та А. Баровська. У свою чергу, Д. Тимчук, Ю. Карін, К. Машовець, В. Гусаров визначають пропаганду як деструктивне явище. Натомість, виключно в конструктивному руслі стратегічні та соціальні комунікації розглядали В. Пилипчук, Л. Компанцева, І. Доронін, О. Дзьобань, Л. Пелепейченко та ін.

Тобто, розмежування все ж відбувається за ознаками конструктивності чи деструктивності, що вже наштовхує на висновки про різність явищ, які ми розглядаємо. Підтвердження зазначеного отримуємо, аналізуючи положення нормативно-правових актів. Так, Стратегія визначає, що, використовуючи суспільні протиріччя, пропаганда, яка є суто деструктивною, як ззовні, так і всередині України, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Пункт 45 Стратегії визначає пропаганду також підривною.

Пересвідчуємось, що в чинному законодавстві термін «пропаганда» використовується суто в негативному контексті. Відтак, зважаючи на це формулювання, СК протиставляються підривній і деструктивній пропаганді та не можуть ототожнюватись з нею як явище, в цілому відмітне за направленістю [19].

Підстави для розмежування закладені у положеннях Політичної енциклопедії, згідно з якими існують такі види пропаганди:

- «біла» пропаганда – її джерела мають відкритий (з використанням відомостей з офіційних джерел, наприклад, з: ОП України, КМ України) та доступний характер, реалізується методами переконання, стандартними техніками відносин із громадськістю (для прикладу, через медіа) та з однобічним наведенням аргументів, без маскування цілі;

- «сіра» пропаганда – її походження завуальоване (можуть використовуватись медіа офіційних каналів, але з приховуванням її джерел та достовірної спрямованості), а мета полягає в тому, щоб нав'язати адресату неправдиву інформацію, підтасувати факти і думки;

- «чорна» пропаганда – відбувається із замаскованого джерела, із запереченням реального походження контенту, ставить за ціль введення масової свідомості в тотальну оману [1, с. 27].

Переконаємось, що зміст «білої» пропаганди фактично відображає роботу «служби зі зв'язків з громадськістю», що інформує, подає певне трактування подій. Тобто, вона може ототожнюватись зі СК.

З іншого боку, саме у площині «чорного» підвиду розглядає, на нашу думку, пропаганду Стратегія національної безпеки України.

Окрім цього нормативно-правового акту, Кримінальний кодекс України теж наділяє пропаганду виключно негативною конотацією, встановлюючи відповідальність за різні її прояви:

ст. 436 «Пропаганда війни» – публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів;

ст. 436-1 «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» – виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» [11].

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 317-VIII від 09.04.2015 р. теж локалізує пропаганду серед деструктивних явищ [12].

Про деструктивність пропаганди йдеться і у Резолюції «Стратегічні комунікації Європейського Союзу як протидія пропаганді третіх сторін», ухваленій у листопаді 2016 р. Європейським парламентом. Прийнятий документ ґрунтується на нормативних актах ЄС, зокрема на Плані дій зі стратегічних комунікацій (Action Plan on Strategic Communication). У Резолюції наголошується, що дезінформація та пропаганда є складовими частинами гібридної війни (п. 3). У той же час, закріплено, що позитивні меседжі ЄС (в форматі СК) мають бути наступальними (англ. *offensive*), а не захисними (англ. *defensive*) (п. 6) [27, с. 193].

Тобто, відбувається чітке протиставлення пропаганди та СК. Не вважають пропаганду позитивним явищем й експерти-фахівці Д. Тимчук, Ю. Карін, К. Машовець, В. Гусаров (представники групи «Інформаційний спротив»), які дослідили етапи російського вторгнення в Україну, зокрема виділили роль пропаганди у цьому. Вони називають її суто інструментом в арсеналі країни-агресорки, яка розгорнула проти України гібридну війну та застосувала акт агресії.

Наполягаючи на підривному характері російської пропаганди, вони згадують часті візити до Криму представників російської Держдуми В. Жириновського, Г. Зюганова, мера м. Москва Ю. Лужкова та ін. Як вказують зазначені експерти, зустрічі російських державних діячів з моряками чорноморського флоту РФ, членами проросійських організацій та ветеранами носили виключно пропагандистський характер. Російські політики підтримували ЧФ РФ будівництвом житла, клубів для російських військових, поширювали літературу й організовували концерти. У той же час все це робилось під проросійські лозунги на кшталт «Крим – це Росія».

У подальшому підрозділи чорноморського флоту РФ стали однією із основних сил російської агресії, окрім диверсійно-розвідувальних груп спецслужб РФ, військовослужбовців збройних сил РФ та членів проросійських організацій та рухів, що були ядром т. зв. місцевого ополчення [3; 6].

У нашій публікації за назвою «Пропаганда: метод спеціальних інформаційних операцій чи акту зовнішньої інформаційної агресії?» були проаналізовані доробки експертів Центру глобалістики «Стратегія XXI» [7], які пов'язують інформаційно-пропагандистський вплив з гібридною війною, в межах якої реалізуються й силові елементи. Нами встановлено, що вони ставлять цей вплив на перше місце поряд із розвідувально-диверсійно-партизанським впливом, застосуванням регулярних частин та високоточної зброї для бойових дій, обмеженим використанням тактичної ядерної зброї [4].

З урахуванням викладеного зроблено висновок, що пропаганда органічно поєднується з актом агресії, є її невіддільним елементом [7], до якого Статут ООН відносить у т.ч. застосування зброї на території іншої держави, засилання озброєних банд, груп, нерегулярних сил чи найманців, які застосовують силу проти іншої держави [8].

З урахуванням результатів проведених нами досліджень у публікації *Propaganda and Strategic / Social Communications: Features of Distinction and Actualization of Definition* [22] було висловлене припущення про те, що:

- пропаганда реалізується у форматі «чорного» чи, принаймні, «сірого» формату поширення і постійного, глибокого й детального роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань;
- СК реалізуються в межах «білої» пропаганди та можуть бути отождествлені з нею.

Проте, на нашу думку, віднесення пропаганди та СК, зважаючи на їх різновекторну спрямованість, фактично поляризацію, тобто різке розмежування як суспільно протилежних явищ [17], до єдиного родового явища неможливе.

На підтвердження наших висновків Д. Дубов та А. Баровська також вважають, що поняття СК та пропаганди не слід вважати синонімами. Вони пропонують враховувати те, що в американській термінології пропаганда є будь-якою формою ворожого комунікування, особливо тенденційного чи

обманного характеру, спрямованого на здійснення впливу на думки, емоції, взаємини чи поведінку якої-небудь групи для отримання вигоди (прямої чи опосередкованої).

Згадані вище Д. Дубов та А. Баровська зазначають, що мета пропаганди і страткому одна – здійснити вплив на аудиторію, а відмінність полягає в орієнтованості цієї мети на те, як подається інформація для досягнення впливу:

- у форматі тенденційних/обманних відомостей для пропаганди;
- спирається на реальність та «комунікування діями» (у випадку СК) [9].

Таким чином, «біла» пропаганда, яка реалізується через характерні їй способи, не може вважатись пропагандою, адже за своїм змістом більше відповідає сутності саме СК. У свою чергу, «чорна» й «сіра» пропаганда і є справжньою пропагандою, що є ворожим механізмом тенденційного чи обманного комунікування.

З іншого боку, СК та пропаганда є різними за своєю суттю явищами, фактично несумісними антагоністами, які протиставляються один одному.

Пропаганда в сучасному політичному дискурсі: інструмент в руках агресора

За результатами наших попередніх наукових пошуків вдалось визначити, що пропаганда – це поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення тенденційних/обманних відомостей із замаскованих джерел з метою нав'язування адресатам неправдивої інформації, підтасовування фактів і думок, введення масової свідомості в тотальну оману [22].

Зрозуміло, що це визначення не претендує на всеохопність та довершеність, а тому пропонуємо виділити наведену дефініцію як робочу та на її основі удосконалити поняття пропаганди в контексті предмету нашого дослідження.

У той же час теза про виключну деструктивність пропаганди, що повинно враховуватись у процесі розмежування цього явища та СК, звучить у контексті вивчення антиукраїнської пропаганди. Окремі результати її вивчення викладені у нашій публікації «Антиукраїнська пропаганда: характерні риси та поняття» та можуть бути використані у цій монографії.

Так, зауважимо, що у Стратегії національної безпеки України підривна пропаганда поставлена в один ряд з розвідувально-підривною діяльністю, спеціальними інформаційними операціями та кібератаками. З ними однаково активно слід боротись правоохоронним, спеціальним, розвідувальним та іншим державним органам відповідно до їх компетенції [19].

Фактично цими положеннями певною мірою (принаймні у тій частині, що стосується підривного характеру пропаганди) заперечуються доробки тих учених, які віднесли це явище до категорії нейтральних, чи взагалі

поставили його в один ряд зі СК. З іншого боку, удосконалюючи визначення пропаганди, вважаємо за необхідне перш за все враховувати її підривної природу.

Відповідно до Словника української мови, підрив – це дія і стан за значенням «підривати», «підірвати». Встановлюємо, що ці терміни означають – діями, вчинками і т. ін. шкодити чому-небудь, послаблювати щось; позбавляти чого-небудь, руйнувати щось [17]. Тобто, термінологічна одиниця «підрив» ототожнюється з термінами «послаблення», «руйнування», «нанесення шкоди».

Повертаючись до наведених вище положень авторства представників групи «Інформаційний спротив» Д. Тимчука, Ю. Каріна, К. Машовця, В. Гусарова (щодо прикладу російської пропаганди в українському Криму), а також О. Бойка (щодо розмежування «сірої» та «чорної» пропаганди) встановлюємо її маніпулятивний, прихований характер.

Як стверджують дослідники історичних та психологічних передумов виникнення гібридних війн (О. Комарчук, зокрема), для будь-якого маніпулювання характерні закритість, ілюзія, невидимий механізм, психологічний вплив на свідомість з метою формування тих чи інших переконань чи переваг. Маніпулятор, надсилаючи людині повідомлення у вигляді текстів чи вчинків, подає такі знаки, щоб людина, вбудовуючи їх у певний контекст, змінила образ цього контексту у своєму сприйнятті. Тобто, пов'язує текст чи вчинок з реальністю, нав'язує таке їхнє тлумачення, щоб людське уявлення про дійсність було спотворено у бажаному для маніпулятора напрямі.

Як бачимо, у цьому випадку маніпулювання пов'язане виключно з нещирістю та обманом, виступає виключно деструктивним явищем.

При цьому зазначається, що найчастіше методи маніпуляції використовуються у трьох основних сферах, серед яких, окрім економічної (реклама) та соціальної (виховання, освіта), фігурує ідеологічна (пропаганда) сфера [13, с. 8].

З цього вчергове пересвідчуємось про тісний зв'язок пропаганди та маніпулювання. У той же час, звернімо увагу, що російські вчені, досліджуючи особливості інформаційно-психологічної війни, виділяють шість складових впливу на масову та індивідуальну свідомість: дезінформування, лобіювання, маніпулювання, пропаганду, управління кризами, шантаж. Вони виокремлюють інформаційно-пропагандистську акцію, спрямовану на дестабілізацію суспільного життя, розкладання зсередини, які готують ґрунт для успішного здійснення політичних, економічних та військових дій.

Тобто, теза про деструктивність пропаганди як явище на тлі такого твердження набуває лише більшої актуальності.

Проте, як ми зазначали у нашій статті «Антиукраїнська пропаганда: характерні риси та поняття», пропаганда може бути й відкритою, у зв'язку з чим було запропоновано виділити це як ще одну рису вказаного явища [6].

Як приклад відкритої форми пропаганди були наведені результати розгляду Луцьким міськрайонним судом справи № 161/19656/17. Дії винного суд кваліфікував: за ст. 109 ч. 2, 3 КК України за ознаками розповсюдження матеріалів із публічними закликами до насильницької зміни і повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади, в тому числі, вчиненими повторно; за ст. 110 ч. 1, 2 КК України за ознаками розповсюдження матеріалів із публічними закликами до зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, в тому числі вчиненими повторно; за ст. 295 ч. 1 КК України за ознаками розповсюдження матеріалів із публічними закликами до знищення майна, захоплення будівель, що загрожують громадському порядку; за ст. 436 ч. 1 КК України за ознаками розповсюдження матеріалів із публічними закликами до розв'язування воєнного конфлікту.

Засуджений умисно, усвідомлюючи протиправність своїх дій, 01.02.2012 р., з метою обміну інформацією з необмеженою кількістю осіб, за допомогою персонального комп'ютера – ноутбука, а також власного мобільного телефону зареєстрував у загальнодоступній та соціально-орієнтованій інтернет-мережі «ВКонтакте» електронну сторінку (аккаунт) під мережевим псевдонімом. Використовуючи вказану сторінку, з метою доведення до відома усіх користувачів розмістив 23.04.2014 р. текстовий запис під назвою: «С БОГОМ, ГОСПОДА ОФИЦЕРЫ! ПОБЕДА БУДЕТ ЗА НАМИ!». Цей текстовий запис містив такі висловлювання: *«Народно-освободительная армия Юго-Востока готова к полномасштабному выступлению против бандеровской хунты. ... Поддержит большинство в МВД и даже в СБУ. ... Списки для ликвидации всех присягнувших бандеровской хунте составлены и переданы антитеррористическим спецбригадам. Вся киевская хунта ... будет ликвидирована. ... Вопрос с федерализацией решён. Украинская Федерация будет состоять из 8-ми территорий, войдёт в Таможенный и Евразийский союзы, войдёт в военный союз с Россией и ОДКБ... Смерть бандеровской хунте в Киеве!»*.

03.07.2014 р. він же розмістив черговий матеріал наступного змісту: *«СМЕРТЬ УКРАИНЕ! Потому, что “украина” должна умереть. Потому, что мы никого не забудем. Потому, что мы ничего не простим» та «Украина должна разлететься на куски! Либо же она превратится в очаг постоянной войны. ...у бандерлогов нет шансов на мир»*.

Наведені та інші згадані у вирокі тексти були доступні для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі, які відвідували його сторінку та автоматично надійшли як сповіщення всім користувачам соціально-орієнтованого ресурсу «ВКонтакте», які були додані до розділу «Друзі» вказаного аккаунту [27].

Експерт-лінгвіст зазначений текст визначив як мовленнєвий акт пропаганди. Проте, у той же час нами, на підставі результатів аналізу наведених матеріалів судового провадження, був зроблений висновок про те,

що цей акт був пов'язаний із розповсюдженням матеріалів із публічними закликами [6] – це звертання до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло [2]. Тобто, пропаганда тісно пов'язана і з мовленнєвим актом «заклик», реалізується через нього.

Більше того, пропаганда в РФ відіграє основну роль, будучи елементом «бунтівної війни». Ця пропаганда здатна збити з ідейних позицій, запевнити в переможності ідей країни-агресора і залучити до їх реалізації, змусити противника до виконання чужої волі. Виділяють наступальну (сприяє послабленню ворога) і оборонну пропаганду (має активізувати емоції та думки воїнів країни-агресора), в якій однаково затребуваною є лицемірна напівправа, для противника і для себе.

Вигідність цієї війни полягає в тому, що для її ведення не потрібно традиційних дорогих витрат на утримання військової сили, бойової техніки та зброї, тилового забезпечення. На зміну їм приходить механізм «мережецентричного» впливу, у якому формуються невеликі групи, технічно оснащені і самостійно діють на великих територіях, за необхідності об'єднуючись до виконання спільного завдання.

Уточнимо, що цей вплив здійснюється на всій території країни-жертви, територіях третіх країн, на міжнародному рівні, для чого створюється мережа різних державних та недержавних, регулярних та іррегулярних, військових та цивільних тактичних угруповань, керованих з єдиного стратегічного центру, причетність якого до подій заперечується [5].

Дослідники Національної академії СБ України у низці видань, підготовлених в межах науково-дослідної роботи «Гібридна війна Російської Федерації проти міжнародного правопорядку», довели, що, насамперед, пропаганда з боку РФ становить найбільшу загрозу республікам колишнього Радянського Союзу, але не меншу загрозу вона несе країнам, що входять до складу Європейського Союзу. Пропаганда в сучасному політичному дискурсі розуміється як відкрите поширення поглядів, фактів, аргументів та інших відомостей, тією чи іншою мірою навмисно спотворених та таких, що вводять в оману, з метою формування громадської думки чи інших цілей, які переслідують пропагандисти.

Пропаганда, як і дезінформація, виступає одним із основних засобів політичної маніпуляції. РФ здійснює активну кампанію із пропаганди в усьому світі. Вона спрямовує її на російськомовне населення Балтики, України й інших сусідніх держав, використовуючи широкий спектр засобів, включаючи традиційні засоби передачі інформації і різні соціальні мережі. У деяких випадках Росія використовує пропаганду для того, щоб знижувати довіру населення до урядів, які не підтримують РФ у політичних чи економічних кроках, а також нівелюють основоположні принципи існування міжнародних організацій, таких як НАТО та ЄС.

Російська пропаганда виявилася дуже гнучкою і саме тому може орієнтуватися на широкі верстви населення. Росія дуже добре визначає, як, чим і коли атакувати держави-члени ЄС через дезінформацію: для Німеччини росіяни зосереджувалися на міграції, для Литви – на профспілкових рухах, для Естонії – на меншинах, для Великобританії – на Brexit, для Іспанії – на сепаратистських питаннях [20].

З урахуванням викладеного, удосконалюючи вироблену нами дефініцію, **пропаганда** – це *поєднане з розвідувально-підбивною діяльністю та спеціальними інформаційними операціями, маніпулятивне чи відкрите поширення і роз'яснення тенденційних/обманних відомостей чи закликів, із замаскованих чи відкритих джерел, з метою нав'язування неправдивої інформації, підтасовування фактів і думок, введення масової свідомості в тотальну оману, що здійснюється на території країни-жертви, третіх країн, на міжнародному рівні, протиставляється СК та носить виключно деструктивний характер.*

Стратегічні комунікації: до питання про актуалізацію поняття в умовах сучасних реалій

СК визначені важливим засобом протидії ворожій пропаганді, деструктивній за своєю суттю, такою, що шкодить національним інтересам України. Саме тому з'ясування її природи конче необхідне на тлі потреби удосконалення її механізмів.

Вважаємо за необхідне віднайти місце СК у співвідношенні із соціальними комунікаціями. З'ясовуємо, що:

- комунікація в цілому – це обмін інформацією, спілкування; процес інформування; те саме, що спілкування – підтримування взаємних стосунків, ділового, дружнього зв'язку з ким-небудь; об'єднання для спільних дій [2, с. 1368];

- соціальний – пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві; суспільний, громадський; існуючий у певному суспільстві [2, с. 1360].

Тобто, соціальні комунікації – це загальна система обміну інформацією, що склалась і функціонує у певному суспільстві.

Такий висновок цілковито корелює з думкою Л. Пелепейченко, яка вважає, що соціальні комунікації – це взаємний обмін учасниками спілкування соціально значущою інформацією, що здійснює вплив і на самих учасників, і на суспільство загалом. У той же час вона стверджує, що термін «стратегічні комунікації» не слід ототожнювати із термінологічною одиницею «соціальні комунікації» [18].

Утім, на їх зв'язку наполягають В. Пилипчук, Л. Компанцева, І. Доронін, О. Дзьобань та ін., визначаючи СК як соціальні комунікації, які набувають стратегічного значення з огляду на їх реалізацію між суб'єктами СБО та громадянським суспільством [16].

Тобто, з цього виходить, що СК є видом соціальних комунікацій, відносяться до них як до родового явища та реалізуються суто в межах вектору «Держава – громадянське суспільство». У свою чергу, соціальні комунікації є явищем більш широким, всеохопним, загальним до СК.

Водночас СК відрізняє мета, яка, згідно з Концепцією стратегічних комунікацій МО України та ЗС України, обумовлена необхідністю:

- забезпечення національної безпеки, формування національної ідеї та об'єднання навколо неї громадян України, а також вироблення єдиного підходу до формування національних інтересів;
- організації ефективної відсічі деструктивним інформаційним кампаніям, які веде агресор;
- просування загальнодержавного наративу та формулювання й впровадження ключових повідомлень задля підвищення розуміння політики суспільством, ефективна протидія інформаційним викликам та загрозам [15].

У свою чергу, у цій же Концепції вміщене визначення СК, актуальне для МО України та ЗС України, – це скоординоване і належне використання комунікативних можливостей Держави: публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, *спрямованих на просування цілей Держави* [15].

Тобто, метою СК є формування об'єднаної державної політики, спрямованої не лише на побудову звичайної комунікації з громадянським суспільством, а й консолідацію суспільства, українського народу в цілому.

Хоча у Концепції і йдеться про «формування національної ідеї», вважаємо, що слід вести мову саме про український народ, поняття якого, згідно із положеннями Конституції України, охоплює громадян України усіх національностей [10].

Також з'ясовуємо, що Л. Пелепейченко наділяє СК не лише спрямованістю на ключові цілі країни в цілому чи її інститутів, галузей, соціальною визначеністю, плановістю, а й реалізованістю у міжурядовій, міждержавній, міжгалузевій взаємодіях [18].

Відтак, СК, з їх обов'язковим «державним» та «загальнонародним» елементом, хоча й є частиною соціальних комунікацій, але все ж виходять за межі певного суспільства, не обмежуються наведеним вектором «Держава – громадянське суспільство». Вони виступають системою обміну інформації міждержавного характеру.

Відтак, саме у форматі СК розвивається міжнародне співробітництво (далі – МС), яке можна назвати їх частиною.

На підтвердження цього висновку зазначимо, що однією із слабких сторін урядових комунікацій Концепцією страткому МО України та ЗС України визначено недостатній рівень розвитку саме міжнародної взаємодії у сфері СК [2]. Тобто, нормотворці, навіть не зазначаючи прямо про це, все ж виділяють МС як важливу складову, що вказує на правильність наших висновків.

У контексті вказаного відзначимо, що на практиці у складі кожного суб'єкта СБО функціонує підрозділ, який відповідає за міжнародне співробітництво. Відтак, окрім нормативного, хоча й побіжного, закріплення складової МС у системі СК, передбачено її структурно-виконавчий механізм.

Наприклад, у СБ України – це центр міжнародного співробітництва Апарату Голови вітчизняної спецслужби. На офіційному сайті йдеться, що СБ України тісно взаємодіє з міжнародними партнерами: спецслужбами та правоохоронними органами інших держав. На напрямку міжнародного співробітництва цього державного органу спеціального призначення основними є інституції насамперед ЄС та НАТО, безпекові структури міжнародних організацій [26].

У МО України – це Відділ координації стратегічних комунікацій та моніторингу й Департамент міжнародного оборонного співробітництва, який призначений здійснювати міжнародне співробітництво за воєнно-політичним напрямом з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями з метою зміцнення обороноздатності України, захисту національних інтересів та виконання міжнародних зобов'язань. До його завдань відносять реалізацію координації та контролю організації і здійснення співробітництва за військово-технічним та військовим напрямками в системі МО України [25].

У системі МВС України діє Департамент міжнародних зв'язків [24].

Тобто, водночас учасниками СК, окрім Держави й громадянського суспільства, стають іноземні партнери Української держави, її інституції.

До слова, Концепція стратегічних комунікацій МО України та ЗС України серед шляхів реалізації системи СК передбачає:

- розвиток двосторонніх відносин України з державами-членами НАТО, впровадження принципів Альянсу в усіх сферах військової діяльності для досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства в Організації Північноатлантичного договору, в тому числі шляхом отримання безпосередньої допомоги від іноземних експертів (радників) з питань оборони;
- ефективне використання двостороннього та багатостороннього співробітництва з партнерами та союзниками у військовій сфері [15].

Відповідно, той же підхід слід застосовувати і під час визначення складу учасників СК для інших суб'єктів СБО України.

Отже, СК – це вид соціальних комунікацій, який відображається у соціально визначеній, плановій системі рівноправного, взаємовигідного та узгодженого обміну інформації між суб'єктами СБО України та громадянським суспільством, а також іноземними державними інституціями.

З метою подальшого удосконалення цієї дефініції пропонуємо більш детально з'ясувати сутність наведених понять (іноземний партнер, міжнародне співробітництво) у їх зв'язку зі СК. Від їх розуміння залежить, на нашу думку, правильність формулювання остаточного визначення СК.

Зважаючи на локалізацію міжнародного співробітництва у системі СК, які Концепцією стратегічних комунікацій МО України та ЗС України розглядаються (пункт 2.4.) у тісному зв'язку з інформаційною політикою Держави, інформаційним простором [3], можна стверджувати, що МС – це один із напрямків інформаційної політики Держави та складова інформаційної безпеки.

Проте міжнародне співробітництво не обмежується лише інформаційним аспектом. Так, для прикладу, Н. Нагорічна, В. Слободян виділяють такі основні форми міжнародного співробітництва, що стосуються економічного виміру міждержавної комунікації:

- 1) співробітництво в межах міжнародних організацій;
- 2) співробітництво шляхом укладання міжнародних угод;
- 3) співробітництво шляхом укладання міждержавних угод або союзів держав (ЄС, ГУАМ, Великобританія тощо);
- 4) співробітництво в межах міжнародних конференцій [14].

Відзначимо, що в межах цих форм можливий як обмін інформацією, так і економічна взаємодія, що передбачає обмін матеріально-технічними цінностями. Про це йдеться у працях зазначених вчених.

Також зауважимо, що МС – важливий сегмент СК, який відіграє значну роль у справі здобуття Перемоги над агресором. Так, завдяки СК загалом Україна отримала фінансову, технічну, військову та ін. допомогу від більше п'ятдесяти країн світу та тридцяти іноземних компаній. Вони стали надійними партнерами нашої держави, суб'єктами її СК та учасниками не лише системи обміну інформації, а й донорами зазначених видів допомоги.

Відтак, розглядаючи міжнародне співробітництво як сегмент СК, ураховуючи локалізацію МС не лише у форматі інформаційної політики, можна вести мову про доповнення і поняття СК з урахуванням урізноманітнення проявів міждержавної взаємодії. Принаймні, пропонуємо віднести це питання до категорії дискусійних.

У свою чергу, з'ясовуємо, що відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови партнер – це той, хто бере участь у якійсь грі разом із ким-небудь; учасник гри; компаньйон, товариш у якій-небудь справі, у якому-небудь занятті [2, с. 890]. Тобто, партнерські відносини передбачають спільну участь у якомусь процесі, діяльність сторін, підпорядковану єдиному задуму, цілі.

Також у цій же статті лексикографічного джерела зазначено, що у значенні партнера йдеться про державу, громадське угруповання, підприємство і т. ін., з якими здійснюється яка-небудь спільна діяльність [2, с. 890]. Отже, є підстави констатувати, що саме вони розглядаються серед першочергових партнерських інституцій, які слід виділяти зокрема й у спектрі суб'єктів СК.

Також встановлюємо, що партнерство – це узгоджені, злагоджені дії учасників спільної справи; взаємні відносини, контакти держав, громад-

ських угруповань, підприємств тощо, засновані на взаємовигідності та рівноправності [2, с. 890–891].

Те ж спостерігаємо у визначенні співробітництва – це спільна діяльність, спільні дії [2, с. 1367].

Таким чином, якщо йдеться про партнерські стосунки та міжнародне співробітництво у СК, маємо на увазі узгодженість та злагодженість участі у них їх суб'єктів, взаємовигідність та рівноправність зазначеної участі, то це виключає суто односторонні відносини.

Отже, іноземний партнер у сфері СК – це рівноправний учасник системи обміну інформацією, як і Держава та громадянське суспільство, а також суб'єкт економічної та військово-технічної взаємодії.

На цьому тлі логічним постає питання про його підпорядкування меті СК. Нагадаймо, що вона, в контексті функціонування СБО України, стосується консолідації українського суспільства й народу в цілому та не зовсім вписується у коло вузьконаціональних інтересів іноземних держав.

Яку дотичність до цього має зарубіжний партнер-учасник СК? Яка роль відводиться йому? У чому його зацікавленість та головна умова долучення до СК Української держави?

Своє бачення міжнародного співробітництва, яке поділяємо, представили вище згадані Н. Нагорічна та В. Слободян. Вони формулюють його у такий спосіб:

міжнародне співробітництво – це один із видів спільної діяльності держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів, спрямованої на *узгодження їхніх інтересів та досягнення спільних цілей у вирішенні особистих та спільних проблем на основі загальновизнаних принципів і норм міжнародного права* [11].

Спільною проблемою, зважаючи на те, що Концепція констатує, що «Російська Федерація розпочала масштабну агресію не лише проти України, але й проти інших демократичних держав світу» [15], є, на нашу думку, побудова спільного безпекового простору.

Висновки

Пропонуємо мету СК, зважаючи на їх міждержавний аспект, формулювати з його урахуванням та доповнити наведеним блоком цілей:

формування об'єднаної державної політики, спрямованої на побудову комунікації з громадянським суспільством, консолідацію українського народу, а також узгодження національних інтересів України з інтересами країн-партнерок задля побудови спільного безпекового простору.

Таким чином, **стратегічні комунікації** – це вид соціальних комунікацій та *напрямок інформаційної політики держави, який протидіє пропаганді та реалізується у соціально визначеній, плановій системі рівноправного, взаємовигідного та узгодженого обміну інформацією між суб'єк-*

тами СБО України та 1) громадянським суспільством з метою формування об'єднавчої державної політики, спрямованої на побудову комунікації з громадянським суспільством, консолідацію українського суспільства й народу, а також 2) іноземними інституціями задля узгодження національних інтересів України з інтересами країн-партнерок та побудови спільного безпекового простору.

Література

1. Бойко О. Д. Пропаганда. Політична енциклопедія / Редкол. : Ю.А. Левенець, Ю.І. Шаповал та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 610 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Вторгнення в Україну: Хроніка російської агресії. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2016. 240 с.
4. Гібресія Путіна. Невоєнні аспекти війн нового покоління. *Центр глобалістики «Стратегія ХХІ»*. Київ, 2016. URL : <https://geostrategy.org.ua/analitika/doslidzhennya/gibresiya-putina-nevoyenni-aspekty-viyn-novogo-pokolinnya>.
5. Гібридна війна: Російська Федерація проти країн Балтії : оглядове видання / уклад. : С. Л. Фальченко, В. М. Гребенюк. Київ : НА СБ України, 2020. 168 с.
6. Гребенюк А. Антиукраїнська пропаганда: характерні риси та поняття. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. Вернадського*. 2021. Вип. 61. С. 128–139.
7. Гребенюк А. Пропаганда: метод спеціальних інформаційних операцій чи акту зовнішньої інформаційної агресії? Пропаганда в комунікативних технологіях : метод спеціальних інформаційних операцій чи акту зовнішньої інформаційної агресії? *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. Вернадського*, 2021. № 62. С. 42–52; № 63. С. 65–74.
8. Денисов В. Н. Агресія. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін. Київ : Академперіодика, 2014. Т. 1. А–Д.
9. Дубов Д., Баровська А. Стратегічні комунікації на сучасному етапі: теоретико-концептуальні проблеми розуміння та складнощі практичної реалізації. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія. Київ : НА СБ України, 2018. С. 19–49.
10. Закон України «Конституція України» від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
11. Закон України «Кримінальний кодекс України» від 05.04.2001 р. № 341-III (зі змінами від 09.12.2023 р. № 3513-IX). *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
12. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 р. № 317-VIII. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.

13. Комарчук О. О. Історичні та психологічні передумови виникнення гібридних війн. *Політикус*, 2016. Вип. 2. С. 5–9.

14. Нагорічна Н., Слободян В. Основні форми міжнародного співробітництва України у митній справі. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 3 (20). URL : http://rev.kpu.zp.ua/journals/2020/3_20_ukr/8.pdf.

15. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України» від 22.11.2017 р. № 612. *Законодавство України*, 2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>.

16. Пилипчук В. Г., Компанцева Л. Ф. та ін. Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України : монографія. Київ : ТОВ Видавничий дім «АртЕк», 2018. 274 с.

17. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL : <https://slovnyk.ua/index.php>.

18. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця : монографія. Київ : НА СБ України, 2018. 518 с.

19. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”» від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, 2020. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua>.

20. Хакімова В.Т. Європейський Союз в епоху постправди: діяльність EAST STRATCOM TASK FORCE. *Актуальні проблеми політики*, 2021. Вип. 67. С. 155–160.

21. Школьник Р. Гібридна війна як виклик європейській безпеці. *Проблеми європейської інтеграції та демократії в рецепції української та польської молоді* : збірник статей. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2021. Вип. 4. 214 с.

22. Propaganda and Strategic. Social Communications: *Features of Distinction and Actualization of Definition. Advances in Economics, Business and Management Research*, 2021. Atlantis Press. Vol. 188. P. 172–176.

23. Rowland L., Tatham S. Strategic Communication & Influence Operations : Do We Really Get It? *Small Wars Journal*, 2010. URL : mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/119385/.../2010_08.pdf.

Джерела

24. Департамент міжнародних зв'язків Міністерства внутрішніх справ України. *Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України*. URL : <https://mvs.gov.ua/struktura>.

25. Департамент міжнародного оборонного співробітництва Міністерства оборони України. *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. URL : <https://mil.gov.ua/ministry>.

26. Міжнародне партнерство. *Офіційний сайт Служби безпеки України*. URL : <https://ssu.gov.ua/mizhnarodna-diialnist>.

27. Справа № 161/19656/17 Луцького міськрайонного суду. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78463088>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ТЕОРЕТИЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Результати проведених нами досліджень не претендують на кінцеву остаточність та абсолютну правильність. З-поміж іншого вважаємо за доцільне у розрізі зазначеного рекомендувати:

- під час формулювання визначень у сфері СК послуговуватись методологією філологічних досліджень;
- визначити місце СК серед видів соціальних комунікацій та елементів інформаційної безпеки Держави, суспільства та людини як учасників СК;
- розмежувати пропаганду та СК як антагоністичні явища, що протиставлені між собою;
- актуалізувати суб'єктний склад СК, передбачивши, окрім Держави та громадянського суспільства, також іноземних партнерів, суб'єктів міжнародного співробітництва;
- розширити поняття соціальних комунікацій, які, у зв'язку з тим, що СК виходять за межі суто внутрішньодержавного сектору, становлять систему обміну інформацією, зокрема, міждержавного значення, міжнаціональної взаємодії;
- передбачити напрямок міжнародного співробітництва серед важливих складових СК, інформаційної політики Держави, інформаційної безпеки загалом;
- закріпити мету СК, яка полягає: на внутрішньому рівні – у формуванні об'єднавчої державної політики, спрямованої на побудову комунікації з громадянським суспільством, консолідацію українського суспільства й народу; на зовнішньому рівні – в узгодженні національних інтересів України з інтересами країн-партнерок та побудови спільного безпекового простору;
- враховувати необхідність симетричного поширення СК у вимірах застосування пропаганди: на території країни-жертви, третіх країн, на міжнародному рівні.

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ. ДОСВІД УКРАЇНИ 2015–2024 РОКІВ

Ірина ІЖУТОВА

No matter what their field, all strategic communications professionals use the same principles to plan a communication strategy that conveys key messages via communication channels like social media to a target audience.

L. Formichella, New York-based writer and editor

Вступ

Досвід розвитку і становлення системи стратегічних комунікацій України є унікальним, оскільки набувається в умовах відкритої широкомасштабної війни з РФ. Одним зі способів збереження «спільного розуміння національних цілей», про які говорить Президент України [4], є усвідомлення всіма суб'єктами своєї відповідальності за реалізацію страткому. Концепти *КОМУНІКАЦІЯ* та *СТРАТЕГІЯ* передбачають відповідальність кожного/ої, а не лише керівника чи начальника, певної структури або організації.

Звісно, є чітка межа та різниця страткому мирного і воєнного часу. Як зберегти довіру аудиторій та не перейти межу дотримання безпеки операцій? Цей виклик постає перед будь-якою країною в умовах відбиття збройної агресії.

СК в сучасному динамічному світі є комплексним процесом, мета якого – розроблення, просування й поширення необхідних принципів і наративів інституції задля формування й закріплення її позитивного іміджу, доведення до ЦА її намірів, позицій, основних задач. Це потужний мультидисциплінарний інструмент досягнення інституційних цілей, а також протидії ворожій дезінформації. Злагоджене та комплексне застосування страткому забезпечує подолання сучасних викликів і загроз.

Формування національної стійкості передбачає синхронізацію та координацію формування й транслювання наративів і меседжів різним ЦА, що може бути забезпечено лише проактивними комунікаціями інституцій.

Метою СК у військовому контексті є підтримання державної військової політики, реформ та набуття членства в НАТО, а також узгодженість дій органів державної влади та суб'єктів страткому.

В Україні існує два підходи до СК – державний і військовий. На державному рівні визначено п'ять основних елементів страткому, як-от: публічна дипломатія, зв'язки з громадськістю, військові зв'язки з громадськістю, інформаційні операції та психологічні операції.

Відповідно до військових нормативно-правових документів [1], визначено шість елементів страткому: публічна дипломатія, зв'язки з громадськістю, військові зв'язки з громадськістю, інформаційні операції, акції психологічних операцій, цивільно-військове співробітництво.

Історія стратегічних комунікацій в Україні

Активний розвиток системи страткому в Україні розпочався у 2014 р., коли РФ анексувала Крим і окупувала окремі території сходу України. В цей час нагальною стала потреба саме у координації всіх суб'єктів процесу комунікації та синхронізації їхньої діяльності – як на інституційному, так і загальнодержавному рівнях.

Історія розвитку СК на державному рівні розпочалася з Уельського саміту 2014 р., коли були сформовані спільні заяви Комісії Україна-НАТО на рівні керівників держав і урядів, а згодом – на рівні міністрів закордонних справ. У цих заявах наголошено на «започаткуванні суттєвих нових програм, які зосереджені на сферах командування, управління та зв'язку, логістики, стандартизації, кіберзахисту, соціальної адаптації військово-службовців, а також стратегічних комунікаціях» [6; 7].

В Україні вислів *стратегічні комунікації* набув статусу терміна в 2015 р. і на тлі загострення ситуації в інформаційній сфері та розгортання воєнної агресії проти України в окремих районах Донецької та Луганської областей. Саме тоді було визначено необхідність його імплементації в інформаційну сферу Держави.

Під час офіційного візиту Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга до України 21–22.09.2015 р. була підписана Дорожня карта Партнерства зі стратегічних комунікацій між РНБО України і Міжнародним секретаріатом НАТО, якою «започатковано партнерство між Україною та НАТО у сфері стратегічних комунікацій, спрямоване на здійснення комплексної підтримки нашої Держави у сфері стратегічних комунікацій, зокрема, протидії російській пропаганді та інформуванні громадськості про події в Україні» [2].

Дорожня карта стала першим планом дій у сфері СК, який передбачав проведення повного аналізу нормативно-правового забезпечення страткому, його вдосконалення, розбудову системи та забезпечення належного рівня підготовки фахівців.

Після підписання Дорожньої карти наступним кроком стало видання Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”», де в розділі I нормативно закріплюється термін *стратегічні комунікації* як «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей Держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей Держави» [8].

За результатами комплексного огляду СБО надана оцінка стану воєнної безпеки Держави та виявлені проблеми функціонування Сил оборони в умовах існуючих і потенційних загроз з урахуванням досвіду бойових дій на сході України. Так, Указом Президента України у 2016 р. введений в дію Стратегічний оборонний бюлетень України, що є дорожньою картою оборонної реформи, де визначені шляхи її впровадження на засадах і принципах, якими керуються держави-члени НАТО [9]. Отже, Дорожня карта партнерства у сфері СК імплементована в стратегічно важливий національний документ.

Ще одним концептуальним документом розвитку системи страткому в Україні стала Доктрина інформаційної безпеки України [10]. Доктрина визначала національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері. Зокрема, в Доктрині зазначалося, що «Міністерство оборони України має забезпечувати функціонування системи військово-цивільних зв'язків у місцях постійної дислокації та розгортання підрозділів ЗС України, інших військових формувань, а також організовувати і забезпечувати:

- зв'язки з українськими та іноземними медіа щодо висвітлення ситуації в районі проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях;
- протидію спеціальним інформаційним операціям, спрямованим проти ЗС України та інших військових формувань;
- супроводження інформаційними засобами виконання завдань оборони України;
- донесення достовірної інформації до військовослужбовців ЗС України, інших військових формувань, зокрема через засоби масової інформації ЗС України» [10].
- МО України розроблено Концепцію стратегічних комунікацій МО України та ЗС України [5], яка стала дорожньою картою для Сил оборони.

Основними цілями розвитку страткому МО України та ЗС України є «формування довіри українського суспільства до воєнної політики Держави, підтримка ним реформ у воєнній сфері та курсу з набуття Україною членства в НАТО; скоординованість дій державних органів та інших учасників стратегічних комунікацій під час об'єктивного інформування суспільства з питань, що стосуються оборони Держави, підготовки і застосування Збройних Сил» [5].

Якщо в Доктрині інформаційної безпеки України суб'єкти страткому визначені на державному рівні, то в Концепції відбулося визначення суб'єктності та розподіл відповідальності саме на відомчому рівні.

Інституціоналізація сфери СК простежується в Річних національних програмах під егідою Комісії Україна–НАТО (далі – РНП), починаючи з 2015 р. В РНП 2015 про СК мова не йшла взагалі, незважаючи на появу

терміна та заяви про розвиток системи страткому в Україні. На середньострокову перспективу були визначені лише питання зв'язків з громадськістю та інформування населення.

У Стратегії національної безпеки України 2020 р. зазначено про виявлені загрози національній безпеці, як-то: «відсутність цілісної інформаційної політики Держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози. Крім того, наголошено на тому, що Україна розвиватиме інклюзивний політичний діалог через створення системи стратегічних комунікацій» [6].

Ще одним важливим документом для ЗС України щодо розвитку системи страткому є затвердження Доктрини зі стратегічних комунікацій восени 2020 р. В цьому документі визначено виміри сучасного інформаційного простору; сутність, зміст і складові страткому ЗС України; акцентовано увагу на аналізі та оцінюванні інформаційного середовища і ЦА. Важливим є виділення оцінки, показників і критеріїв ефективності проведення страткому [7].

У 2021 р. в Україні створено два центри на державному рівні, які опікуються питаннями СК, – Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України і Центр протидії дезінформації при РНБО України.

Стратегія інформаційної безпеки, введена в дію Указом Президента України у 2021 р., порушує питання СК: «Несформованість системи стратегічних комунікацій. В Україні триває процес становлення системи стратегічних комунікацій. Органами державної влади України здійснено низку організаційних та практичних заходів зі зміцнення власної інституційної спроможності у сфері стратегічних комунікацій, однак не створено дієвого механізму координації і взаємодії між усіма органами державної влади, залученими до здійснення заходів із протидії загрозам в інформаційній сфері. Зазначене послаблює можливості до розбудови комплексного стратегічного планування інформаційного потоку, здійснення системної комунікативної діяльності КМ України, об'єднання всіх ключових суб'єктів у сфері інформаційних відносин, суб'єктів формування і реалізації державної політики щодо ефективного захисту національного інформаційного простору, утвердження позитивного іміджу України, реалізації цілей захисту національної безпеки України в інформаційній сфері» [11].

24.02.2022 перед нашою Державою постало завдання не просто відбивати широкомасштабну збройну агресію, але й ефективно комунікувати аби не завдати шкоди військовим, національній безпеці та національним інтересам. Цей період став іспитом щодо здійснення кризових комунікацій, коли рішення необхідно приймати швидко і забезпечувати максимальну поінформованість населення про події.

Україна оперативно відреагувала на інтенсивну інформаційну російську агресію та прийняла рішення щодо «єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» [12]. У документі обґрунтовано, що «реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні “Єдині новини #UAразом”» [12].

Отже, головну роль з початком прямої військової агресії з боку РФ проти України відіграв інформаційний марафон «Єдині новини», запущений 24.02.2022 з метою інформування громадськості щодо ситуації в Державі. На початку війни він забезпечував підтримку, інформування та піднесення патріотичного настрою громадян. Це був майданчик для виступів міністрів, керівників відомств та офіційних спікерів Держави за різними напрямками. Інноваційним кроком стали щоденні виступи Президента України у прямому ефірі з підбиттям підсумків доби героїчного спротиву країни.

У лютому різко постала необхідність у впорядкуванні роботи в районі проведення воєнних операцій як вітчизняних, так і іноземних журналістів. Так, 03.03.2022 р. підписано наказ Головнокомандувача ЗС України «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими Сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану», яким врегульовано алгоритм роботи з акредитованими представниками медіа під час дії правового режиму воєнного стану, перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії ЗС України, інших складових Сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану, порядок акредитації представників медіа під час дії правового режиму воєнного стану, правила роботи представника медіа у районі ведення бойових дій, форму для проходження акредитації, форму прескарти, порядок опрацювання запитів і допуску представників медіа на об'єкти ЗС України під час дії правового режиму воєнного стану [13].

Крім того, важливим фактом у цей період стала поява офіційної (нової) сторінки ЗС України у фейсбуці, стилізованої відповідно до нових вимог брендінгу ЗС України. На цій сторінці, крім новин, розміщуються історії українських героїв. У новому стилі виконані й сторінки в соціальних мережах Головнокомандувача ЗС України, командування Повітряних Сил ЗС України.

У серпні 2022 р. розгорнув діяльність «Мілітарі Медіа Центр» (англ. *Military Media Center*) – медійний майданчик, де акумулюються всі комунікаційні спроможності Сил безпеки й оборони України.

У своїй діяльності «Мілітарі Медіа Центр» забезпечує просування єдиної інформаційної політики щодо відсічі збройної агресії РФ проти України. На це спрямована спільна інформаційна робота усіх комунікаційних підрозділів силових відомств України.

«Мілітарі Медіа Центр» взаємодіє з представниками комунікаційних підрозділів МО України, ЗС України, Головного управління розвідки, Державної спеціальної служби транспорту, СБ України, МВС України, НГ України, НП України, ДПС України, ДСНС України, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Укроборонпрому.

«Мілітарі Медіа Центр» сприяє роботі українських та іноземних журналістів, які висвітлюють російсько-українську війну. На його майданчику проводяться медіабрифінги представників Сил безпеки й оборони країни. Використовується формат онлайн-брифінгів і включень за участю речників силових структур Держави й експертів, проводяться інформування про поточні події, дискусійні та експертні панелі, присвячені тематиці обороноздатності України. Представники вітчизняних і закордонних медіа мають змогу індивідуально відвідувати брифінги чи переглядати їх у форматі онлайн [14].

Наприкінці 2022 р. знаковим стало прийняття Закону України «Про медіа», який «спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України». Цим Законом передбачено, що «Міністерство оборони України може засновувати друковані медіа (суб'єкти у сфері друкованих медіа) і онлайн-медіа (суб'єкти у сфері онлайн-медіа) на час, визначений частиною першою статті 118 цього Закону. Фінансування діяльності такого друкованого медіа здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

Інформація, що поширюється у такому друкованому медіа, має відповідати засадам достовірності, збалансованості, повноти та неупередженості. Поширення реклами політичних партій, виборчих блоків, інформації про діяльність їх керівників та членів, що має агітаційний характер, забороняється. Впродовж одного року після прийняття Верховною Радою України рішення про скасування визнання певної держави державою-агресоркою (державою-окупанткою) МО України має привести друковане медіа у відповідність із вимогами цього Закону» [3].

Крім того, Законом визначаються певні обмеження щодо змісту інформації у медіа, пов'язані зі збройною агресією (ст. 119). «Ситуація у сфері інформування і залучення зазнала суттєвих змін на локальному рівні після 24 лютого 2022 року. Причиною цього стали як воєнні дії, законодавчі обмеження воєнного стану, так і суб'єктивні рішення на місцях. У сфері інфор-

мування в громадах спостерігається загальноукраїнська тенденція збільшення ролі соціальних мереж та месенджерів як каналів отримання інформації жителями» [3].

З початком широкомасштабної збройної агресії РФ проти України також важливим осередком інформації стали голови обласних військових адміністрацій (далі – ОВА) або їх представники. Щоденно вони інформували та продовжують інформувати громадян про події у своїх регіонах. Інформування проводилося обов’язково зранку та ввечері у форматі відеозвернення (якщо цього неможливо зробити, то обов’язково робився відповідний допис), але протягом дня у разі загострення ситуації, її різкої зміни також робилися відповідні повідомлення, які оперативно розміщувалися і розміщуються на офіційних сторінках голів ОВА, в соціальних мережах і на сайтах ОВА. На початку великого вторгнення МО України розробило чіткі рекомендації для всіх місцевих влад, як подавати ту чи іншу інформацію. З перших днів у профільного заступника Міністра оборони України, відповідального за інформаційну політику у сфері оборони, особисто був телефонний зв’язок з більшістю мерів і голів ОДА. Крім представників ОВА, коментаторами стали й мери міст, іноді окупованих, або їх помічники.

ГШ ЗС України продовжив практику оприлюднення офіційних зведень, як і раніше станом на 06.00 та 18.00, але було додано ще повідомлення о 12.00. Інноваційним кроком стало щоденне інформування про втрати противника, що надихає як воїнів, так і всіх громадян.

Активна комунікація Головнокомандувача ЗС України з найактуальніших подій, пов’язаних із першими та переломними успіхами української армії, теж відіграла свою роль. Це були повідомлення і про успішне застосування турецького ударного оперативно-тактичного середньовисотного безпілотного літального апарату (БПЛА) з великою тривалістю польоту «Байрактар ТБ2», українського протитанкового ракетного комплексу «Стугна-П», розбиті колони противника, звільнення населених пунктів, затоплення радянського і російського ракетного крейсера «Москва» тощо.

Примітним є швидке перенаправлення комунікації в телеграм-канали, що має просте пояснення:

«1. Це один з найзручніших способів для отримання новин про поточну ситуацію.

2. В перші дні повномасштабного вторгнення переважна більшість українців використовувала месенджер за його основним призначенням – підтримка зв’язку та контактів з родичами, друзями, знайомими і колегами.

3. Телеграм слугував одним із перших додатків для підтримки зв’язку з тими, хто був вимушений тікати за кордон» [15].

Відповідно, місцеві органи влади оперативно реагують на виклики сьогодення – створюють або вдосконалюють свої офіційні сторінки у фейсбуці та телеграмі. Місцеве самоврядування швидко відреагувало на виклики

воєнного стану у сфері інформування й залучення мешканців громади, оскільки від цього часто залежало життя та безпека людей – створювали нові або посилювали існуючі канали комунікації з донесення суспільно-необхідної в умовах воєнного стану інформації (наприклад, про гуманітарні коридори, видачу гуманітарної допомоги тощо), реагували на дезінформацію та маніпуляції. Водночас «посилені заходи інформаційної безпеки призвели до приховування органами влади частини суспільно важливої інформації про свою діяльність, яка не стосується обороноздатності та не несе загрози територіальній цілісності» [16].

Висновки

Перші місяці повномасштабної російсько-української війни відзначені певними успіхами українського страткому у сфері оперативного інформування і консолідації суспільства. Зі стабілізацією воєнної ситуації потреби громадян в інформації змінюються, перш за все, виникає потреба в отриманні інформації з різних джерел, розбудові нових форматів інформування. На нашу думку, в перші місяці повномасштабного російського вторгнення в нашу Державу комунікативні рішення були прийняті відповідно до загроз. Немає універсального підходу, але досвід України є унікальним та не схожим на досвід будь-якої іншої країни.

Сильними сторонами українського страткому є надзвичайна гнучкість, асиметричність, креативність, пошук новітніх підходів до інформування, залучення офіційних і неофіційних спікерів, потужна публічна дипломатія.

Література

1. Доктрина зі стратегічних комунікацій Збройних Сил України. ВКП 10-00(49).01 : затв. ГК ЗС України від 20.10.2020.
2. Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО. *Міністерство закордонних справ України*, 2015. URL : http://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/nato/files/Roadmap_Ukr.pdf.
3. Закон України «Про медіа» від 08.12.2023 р. № 3504-IX (зі змінами). *Законодавство України*, 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.
4. Ми заходимо в наступний рік і маємо зберегти спільне розуміння національних цілей – звернення Президента України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, 27.12.2022. URL : <https://www.president.gov.ua/news/mi-zahodimo-v-nastupnij-rik-i-mayemo-zberegiti-spilne-rozumin-80097>.
5. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України» від 22.11.2017 № 612. *Законодавство України*, 2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>.

6. Спільна заява Комісії Україна–НАТО на рівні глав держав та урядів (укр./рос.). *Міністерство закордонних справ України*, 04.09.2014 р. URL : <https://mfa.gov.ua/news/2278-spilyna-zajava-komisiji-ukrajina-nato-na-rivni-glav-derzhav-ta-uryadiv>.

7. Спільна заява Комісії Україна–НАТО на рівні міністрів закордонних справ. *Міністерство закордонних справ України*, 13.05.2015 р. URL : <https://mfa.gov.ua/news/36339-spilyna-zajava-komisiji-ukrajinanatona-rivni-ministriv-zakordonnih-sprav>.

8. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”» від 24.09.2015 р. № 555/2015. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, 24.09.2015 р. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

9. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”» від 06.06.2016 р. № 240/2016. *Законодавство України*, 06.06.2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016#n10>.

10. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Доктрину інформаційної безпеки України”» від 25.02.2017 р. № 47/2017. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, 25.02.2017. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

11. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”» від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, 2020. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua>.

12. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року “Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану”» від 19.03.2022 р. № 152/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, 19.03.2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents>.

13. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» від 03.03.2022 р. № 73. *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. URL : <https://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/vzaemodiya-iz-zhurnalistami-u-rajoni-vedennya-bojovih-dij-na-period-dii-voennogo-stanu.html>.

Джерела

14. Мілітарі Медіа Центр (Military Media Center). *Офіційний сайт Міністерства оборони України*, 2022. URL : [https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/militari-media-centr\(military-media-center\).html](https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/militari-media-centr(military-media-center).html).

15. Скрипін В. Феномен Telegram в Україні – з початку війни час користування месенджером збільшився у 8 разів. *ІТС*, 17.06.2022 р. URL : <https://itc.ua/ua/novini/fenomen-telegram-v-ukrayini-z-pochatku-vijni-chas-koristuvannya-mesendzherom-zbilshivsia-u-8-raziv>.

16. Стан інформування і залучення жителів громад в умовах воєнного стану. *Проект PROSTO*, 2023. URL : <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/43839.pdf>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ФАХІВЦЯМ БЕЗПЕКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ, ЯКІ ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

1. Важливо налагоджувати постійну комунікацію з аудиторіями, використовуючи всі доступні канали. У разі найменшої втрати комунікації виникає плідне підґрунтя для спотворення інформації, появи фейків, маніпуляцій та дезінформації. Потрібно забезпечувати належний рівень комунікації на всіх рівнях з усіма ЦА задля забезпечення безпеки Держави.

2. Сьогодні не розбудований алгоритм взаємодії і здійснення комунікації в умовах кризи. Існує гостра необхідність у його розробленні та імплементації. Звісно, неможливо передбачити всі кризи, оскільки вони є перманентними, виникають постійно, але у разі наявності чіткого відпрацьованого алгоритму саме в державних інституціях продовжувати безперебійно діяти за умови їх виникнення буде простіше.

3. Неврегульованим залишається питання моніторингу. Моніторинг здійснюють багато інституцій, але не завжди якісно і без врахування конкретних завдань. Існує потреба в узагальненні моніторингу та зосередженні уваги на локальному моніторингу з метою раннього виявлення загроз і прийняття ефективних рішень, ініціювання проактивних, а не реактивних заходів. Сьогодні це питання є надважливим, коли на локальному рівні, в малих соціальних групах сіється так звана «зрада», тестуються різні деструктивні теми та варіанти реагування аудиторій на них.

4. Дотепер спостерігається дуже низький рівень медіаосвіти громадян, які стають об'єктами впливу та маніпуляцій противника. Процес просвіти з медіаграмотності необхідно проводити ненав'язливо, вплітаючи розвіювання фейків і дезінформації у повсякденне життя.

ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗМІСТ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

*Віталій КАЦАЛАП,
Вікторія НАМЕСТНИК*

Вступ

Характерною рисою російсько-української війни є агресивний інформаційний супровід бойових дій РФ. Противник використовує всі доступні інструменти й форми інформаційно-психологічного впливу для досягнення своїх геополітичних цілей. Відтак постало питання пошуку ефективних механізмів протидії інформаційним загрозам як на національному, так і на міжнародному рівні. Одним із таких механізмів є формування системи СК, яка забезпечує донесення цілісної, правдивої та своєчасної інформації до ЦА, що набуло особливої актуальності у 2022 р. через повномасштабне вторгнення РФ на територію України. Ключові зусилля системи СК були спрямовані на формування світової підтримки України як у воєнних (озброєння, техніка), так і в соціогуманітарних (допомога біженцям та гуманітарна допомога) цілях.

Вітчизняний досвід стратегічних комунікацій

Відповідно до Концепції стратегічних комунікацій МО України та ЗС України, основними принципами діяльності у сфері СК є такі:

- законність, демократичність, відкритість, прозорість, цілісність, доброчесність, підзвітність і відповідальність;
- оптимальне поєднання та збалансованість інтересів ЗС України й суспільства;
- єдність підходів у формуванні та реалізації заходів стратегічного;
- науковість, системний підхід до формування й розвитку СК в МО України та ЗС України [4].

Доктрина зі стратегічних комунікацій ВКП 10-00(49).01 конкретизує та розкриває основні принципи реалізації СК у ЗС України як для діяльності в цілому, так і для окремих заходів:

- планування заходів СК повинно будуватися на відповідному аналітичному підґрунті. Розуміння аудиторій та інформаційного середовища, в якому вони існують, є найважливішими передумовами стратегічного військового планування;

• планування має враховувати потенційні ризики та загрози, орієнтуватися на аудиторії, бажане ставлення і сформовану поведінку. Військове керівництво повинне визначати аудиторії та потенційний ефект з метою досягнення воєнно-політичних цілей;

• усі структурні елементи ЗС України, незалежно від їх основної ролі, є потенційними засобами комунікації, діяльність яких має ґрунтуватись на реалізації заходів, узгоджених зі стратегічним наративом;

• співвідношення витрачених сил та засобів і досягнення очікуваного результату має визначати оптимальний шлях реалізації СК для досягнення загальної мети;

• координація дій під управлінням одного керівника, наділеного повноваженнями і відповідальністю. Командир є головним суб'єктом і розпорядником інформації та всіх подій, пов'язаних зі службовою діяльністю;

• суб'єкти СК і визначені комунікатори мають розуміти стратегію й завдання (цілі) своєї діяльності, щоб формувати зрозумілі повідомлення та здійснювати ефективні кроки для передачі цих повідомлень на підтримку загальної мети;

• комунікація повинна бути інтегрованою протягом усіх процесів від аналізу і планування до виконання та оцінювання діяльності;

• проактивний характер реалізації завдань СК. Здатність суб'єктів комунікацій не бути заручником чужої думки, діяти на випередження, швидко реагувати на зміни, брати на себе відповідальність за формування порядку денного – стають вирішальними за умови однакових комунікативних спроможностях [6].

У ході реалізації СК відповідно до компетенції МО України та ЗС України встановлено таке обмеження: всі заходи у сфері страткому МО України і ЗС України слід проводити без порушення законних прав та свобод людини і громадянина, крім випадків обмежень, передбачених чинними нормативно-правовими актами [7].

Основними цілями розвитку страткому МО України та ЗС України є: формування довіри українського суспільства до воєнної політики Держави, реформ у воєнній сфері й курсу з набуття Україною членства в НАТО; скоординованість дій державних органів та інших учасників СК під час об'єктивного інформування суспільства з питань, що стосуються оборони Держави, підготовки і застосування ЗС України [1; 3].

Результати моніторингу інформаційного простору свідчать, що умовами та чинниками, які впливають на організацію і зміст заходів страткому ЗС України в умовах широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, можуть бути такі:

• військові та політичні цілі й напрями діяльності України;

• загрози, джерелом яких є РФ;

• демографічні умови, втрати населення та соціальні наслідки війни;

- зовнішні політичні й економічні умови, які зумовлюють вплив іноземних держав і організацій на безпеку й територіальну цілісність України;
- розвиток інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Аналіз зовнішньополітичної обстановки і тенденцій динаміки наповнення інформаційного простору вказує, що на організацію та зміст стратегічному ЗС України в умовах широкомасштабної збройної агресії РФ впливають такі чинники:

- зростання рівня інформатизації суспільства;
- збільшення кількості й масштабу воєнних конфліктів у світі;
- зростаюча роль інформаційної боротьби для досягнення воєнно-політичних та економічних цілей;
- посилення впливу кіберпростору на інші сфери життєдіяльності; формування нових національних стратегій держав;
- коригування та зміна іміджу країни на міжнародній арені;
- поява і розвиток нових форм публічної дипломатії.

Разом із тим, головними чинниками впливу на організацію і зміст стратегічному ЗС України, є загрози, пов'язані з широкомасштабною агресією РФ проти України, зокрема негативні інформаційні впливи на свідомість людини та спільноти через медіа й інтернет, що здійснюються на шкоду Україні і мають на меті:

- зміну психічних та емоційних станів людини, її психологічних і фізіологічних характеристик;
- розпалювання міжрелігійної, міжетнічної та міжнаціональної ворожнечі, ненависті за етнічною, мовною, релігійними й іншими ознаками;
- поширення закликів до сепаратизму, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності Держави;
- інформаційні впливи на населення України, у тому числі на особовий склад військових формувань, мобілізаційний резерв, з метою послаблення їх готовності до оборони Держави та погіршення іміджу військової служби;
- поширення суб'єктами інформаційної діяльності викривленої, недостовірної та упередженої інформації для дискредитації органів державної влади, ЗС України, дестабілізації соціально-політичної ситуації, що значно ускладнює прийняття політичних рішень, завдає шкоди національним інтересам чи створює негативний імідж України.

Вивчення ворожих заходів інформаційного і психологічного впливів, здійснених у період російської агресії проти України з 2014 р. та широкомасштабної війни з 2022 р., дає змогу визначити виключно негативну тональність повідомлень, їхню надмірну деталізацію та емоційність під час опису негативних подій, що траплялися в ЗС України:

- плановість подання тих чи інших інформаційних повідомлень, об'єднаних єдиною тематикою;

- збільшення інтенсивності інформаційних повідомлень за конкретною тематикою (напрямом) за короткий термін часу;
- маніпуляція інформацією, що стосується ЗС України.

На організацію та зміст страткому ЗС України в умовах широкомасштабної збройної агресії РФ впливають чинники, що пов'язані із загрозами інформаційній безпеці у війсьній сфері, а саме:

- поширення інформації (дезінформація або спотворення інформації), що дискредитує військове керівництво та ЗС України;
- насичення зовнішнього інформаційного простору повідомленнями, спрямованими на деморалізацію особового складу інституцій СБО;
- поширення інформації в іноземних медіа щодо зриву мобілізаційних заходів в Україні;
- поширення викривленої, недостовірної й упередженої інформації, яка дискредитує військові формування, військову службу і військовий обов'язок;
- поширення інформації іноземними медіа, спрямованої на блокування або перешкоджання наданню військової допомоги Україні лояльними до неї країнами;
- розповсюдження інформаційних повідомлень (коментарів) і заяв офіційних (неофіційних) осіб іноземних держав у медіа щодо звинувачення особового складу інституцій СБО в причетності до незаконних дій (порушення законів і звичаїв війни, участь у контрабанді, продаж озброєння та військової техніки тощо).

Досвід впровадження стратегічних комунікацій країн-членів НАТО

Сьогодні спостерігається тенденція щодо зростання в країнах-членах НАТО впливу громадської думки і суб'єктивного фактору керівництва на підготовку, планування, хід і результат військових операцій. За оцінкою американських фахівців, збиток, нанесений противнику на ідеологічному фронті, може істотно перевищити пряму вигоду, отриману в ході воєнних дій. Рационально використовуючи інформаційні ресурси, можна управляти громадською думкою аж до зміни системи цінностей. Маніпуляції інформацією дозволяють навіть добитися ефекту, коли реципієнт «переплутає» військову перемогу з поразкою. Інформаційна перевага таким чином є необхідною умовою для досягнення перемоги в сучасній війні.

Відповідно до стандартів НАТО основними складовими системи СК є такі:

- публічна дипломатія;
- публічні відносини і військові публічні відносини (англ. *Public Affairs and Military Public Affairs*);
- інформаційні операції (англ. *Information Operations*);

- психологічні операції (англ. *PSYOPS*);
- операції в кіберпросторі (англ. *CYBEROPS*).

Процес реалізації СК складається з таких етапів:

- уточнення політичних цілей; розпізнавання ЦА;
- визначення бажаного поведінкового ефекту об'єкта впливу;
- проведення аналізу аудиторії (які її уявлення, позиції, поведінка і як їх необхідно змінити);
- визначення ідеологічних установок;
- формулювання основних цілей для підготовлених повідомлень і планованих акцій;
- узгодження інформаційного впливу, організованих акцій і політичних дій;
- синхронізація дій носіїв інформації за часом;
- планування першочергових заходів і контрзаходів;
- оцінювання результатів і коригування планів [8].

Носіями інформації відповідно до концепції СК можуть виступати інформаційні та фізичні домени. До інформаційних доменів відносяться радіо, наземне, кабельне та супутникове телебачення, преса, інтернет, потокове відео, мобільні телефони, громадські організації та чутки. Фізичними доменими є військові навчання, демонстрація сили, візити, конференції, різні робочі семінари, наукові й військові обміни, асоціації випускників, організація і проведення відновлювальних робіт, торгівля і гуманітарна допомога, завдяки яким військово-політичне керівництво країн-членів НАТО намагається викликати симпатії до своїх країн або страх перед їх міццю.

Щоб СК були здатні цілеспрямовано змінювати умови ведення бойових дій (операцій), треба прогнозувати очікуваний результат від інформації, що надається, оскільки вона може змусити систему управління противника «дивитися на світ чужими очима». Ефективність цілеспрямованого інформаційного впливу зростає, якщо він відбувається разом з іншими видами впливу (ефект синергізму).

Згідно зі стандартами НАТО, СК є основою планування бойових дій, що пов'язано з оцінюванням стратегічної ролі окремих напрямків (зв'язків з громадськістю, стимулюванню подій тощо), оптимальною їх комбінацією на основі чіткості, послідовності й максимізації впливу комунікативних програм за допомогою несуперечливої інтеграції всіх повідомлень. Особливе значення мають піар-кампанії як невід'ємний елемент СК.

Аналіз досвіду реалізації СК у країнах НАТО, допоможе їх адаптації до потреб ЗС України в контексті створення відповідних структур у різних ланках управління. Основи СК закладені низкою керівних документів НАТО та рекомендованими для використання публікаціями, зокрема Війсь-

ковою концепцією страткому НАТО (2010), останньою версією Військової політики НАТО зі СК (2016) і підручником зі страткому НАТО (2015). На необхідності впровадження технологій СК також наголошено у низці стратегічних документів держав-членів НАТО [8–14].

Фахівці НАТО виокремлюють у наукових дослідженнях три моделі організації СК. *Перша* передбачає створення підрозділу радників зі страткому у групі спеціальних радників (спеціальних штабних елементів). Цю модель застосовують у штабах командувань стратегічного і оперативного рівнів, наприклад, структурі союзного командування НАТО з операцій, що гарантує ефективний нагляд за веденням СК на стратегічному рівні.

Друга модель передбачає створення посади окремого заступника начальника штабу зі СК із відповідними підпорядкованими підрозділами, які опікуються військовими зв'язками з громадськістю, аналізують інформацію, що надходить від медіа, взаємодіють зі медіа для поширення власних меседжів (повідомлень), а також спрямовують і координують інформаційні, психологічні операції, операції із цивільно-військового співробітництва, впливають на важливих діючих осіб. Заступник начальника штабу зі СК також є радником командувача з цих питань.

Третя модель передбачає надання максимального обсягу повноважень керівнику зі СК, який одночасно обіймає посаду спеціального заступника командувача. Крім безпосереднього доступу до командувача, він має повну свободу нагляду за всією діяльністю у сфері СК.

Кожна з моделей передбачає безпосередній доступ до командувача керівника зі СК. Враховуючи значущість страткому у протидії агресивним інформаційним впливам РФ, доцільно значно посилити роль елементів СК у структурі командування.

Так, на стратегічному рівні (ГШ ЗС України) достатньо задіяти першу модель зі спеціальним підрозділом радника зі СК у групі спеціальних радників для створення відповідного наративу воєнно-політичного рівня та гарантування того, що комунікативна стратегія буде відображена у плануванні операцій.

На оперативному рівні (об'єднаного оперативного штабу, оперативних командувань) доцільно віддати перевагу другій моделі зі створенням посади окремого заступника начальника штабу, який керує зв'язками з громадськістю, інформаційними операціями, психологічними операціями та цивільно-військовим співробітництвом. Враховуючи критичну необхідність зосередження, координації та синхронізації всіх зусиль із формування сприятливих для відбиття широкомасштабної агресії РФ проти України переконань у ЦА, головному штабу військ (сил) у зоні ведення операцій важливо централізувати командування СК через введення посади окремого заступника командувача, тобто використати третю модель.

Аналіз сучасного вітчизняного досвіду свідчить, що органи державної влади, відповідальні за реалізацію СК в Україні, наразі не функціонують як єдина система. Вважаємо, що цілями реалізації СК є просування загальнодержавного наративу, формулювання і впровадження ключових повідомлень для підвищення розуміння діяльності складових СБО України суспільством, налагодження їх дієвої та ефективної координації.

Відповідність стратегічних комунікацій ЗС України стандартам НАТО

Рішенням РНБО від 18.03.2022 р., тобто вже за декілька тижнів після початку широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну, закріплено поняття «єдиної інформаційної політики». Документ був введений в дію Указом Президента 19.03.2022 р. і визначав «необхідність в умовах воєнного стану забезпечити реалізацію єдиної інформаційної політики як пріоритетного питання національної безпеки» [5]. Такі рішучі дії обумовлені прямою і вже не прихованою військовою агресією з боку РФ, що супроводжувалася активним поширенням державою-агресоркою відвертої пропаганди, дезінформації, маніпуляцій, спрямованих передусім на українську й міжнародну спільноту.

Розуміючи ризики втрати переваги в інформаційному просторі, першим вагомим кроком з реалізації СК стало рішення про об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів в єдину інформаційну платформу – цілодобовий інформаційний телевізійний марафон під назвою «Єдині новини UAразом». Варто зазначити, що таке рішення було цілком свідомим і обґрунтованим ще й тому, що низка провідних українських каналів, програмне наповнення яких складалося переважно з інформаційних та інформаційно-аналітичних програм, вже мала певні проблеми у мовленні через те, що частина їх персоналу (журналісти, оператори, редактори, відеоінженери) долучилися до захисту Держави.

Медійний проєкт «Єдині новини UAразом» став лише одним з інструментів досягнення мети, згодом постала необхідність забезпечити інформаційну діяльність Сил безпеки й оборони України з дотриманням принципу «єдиного голосу». Тож було прийнято рішення забезпечити реалізацію єдиної інформаційної політики усього СБО України шляхом консолідації комунікаційних спроможностей його складових. Ці положення знайшли відображення у відповідному рішенні Ставки Верховного Головнокомандувача ЗС України від 21.07.2022 р. і, фактично, стали визначальними.

На виконання цього, а також інших надважливих завдань при МО України утворено Міжвідомчу координаційну групу з формування єдиного інформаційного простору з питань оборони. Група отримала робочу назву

«Інфоштаб СОБ». До її складу увійшли представники комунікативних підрозділів МО України, Апарату Головнокомандувача ЗС України, ГШ ЗС України, ГУР МО України, МВС України, НП України, СБ України, НГ України, ДПС України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, ДСНС України, а також Державного концерну «Укроборонпром».

Основними завданнями Міжвідомчої групи наразі є прийняття спільних і узгоджених рішень для формування єдиної інформаційної політики, вироблення стратегій співпраці між підрозділами страткому СБО, розроблення алгоритмів дій під час кризових ситуацій, написання інформаційних рамок, «стейтментів», роз'яснень, спільних заяв для громадськості та медіа, реагування на інформаційні атаки з боку держави-агресорки, організація й узгодження престурів представників цивільних медіа на позиції Сил оборони України та в місця проведення стабілізаційних дій, делегування представників для участі у спільних інформаційних заходах для журналістів тощо.

Також на базі МО України розгорнуто медійний хаб з формування та забезпечення єдиного інформаційного простору з питань оборони Держави, який отримав назву «Мілітарі Медіа Центр» [2]. Цей майданчик став головним інструментом з реалізації рішень, напрацьованих Міжвідомчою координаційною групою «Інфоштаб СБО». В «Мілітарі Медіа Центрі» декілька разів на тиждень проводяться брифінги, пресконференції, зустрічі, презентації, а також інші публічні заходи для громадськості й журналістів.

Аби забезпечити постійну присутність оборонного відомства в інформаційному просторі, в МО України та ЗС України визначено офіційних речників і сформовано коло військових експертів. Наразі вони щоденно надають фахові коментарі, долучаються до ефірів Національного телевізійного марафону «Єдині новини», проводяться брифінги і пресконференції для вітчизняних та іноземних журналістів про перебіг операції з відсічі й стримування російської збройної агресії, а також про інші суспільно важливі аспекти діяльності Сил оборони України в умовах воєнного стану.

Також налагоджено взаємодію та співпрацю з представниками іноземних медіа та служб зв'язків з громадськістю ЗС країн-партнерок, аби забезпечити оперативне інформування міжнародної спільноти про ситуацію в Україні, втрати противника і про ключові рішення вищого військового та політичного керівництва України. З метою забезпечення узгодженості інформаційної діяльності за принципом «єдиного голосу» щотижня МО України розробляє позиційні матеріали з подальшим оприлюдненням на офіційних ресурсах та у медіа.

Одним із напрямів СК є підтримання ЗС України. Для цього проводяться відповідні інформаційні кампанії. До прикладу, у 2023 р. Головно-

командувач ЗС України Валерій Залужний дав старт інформаційній кампанії «Мобілізація». Головна мета – мотивувати українців вступати до лав ЗС України для відбиття повномасштабної збройної агресії РФ. Поповнення особового складу ЗС країни – одне з ключових завдань сьогодення.

Кейс 1
Інформаційна кампанія
Збройних Сил України «Мобілізація»

*Інформаційна кампанія «Мобілізація»,
Коростенська міська рада*

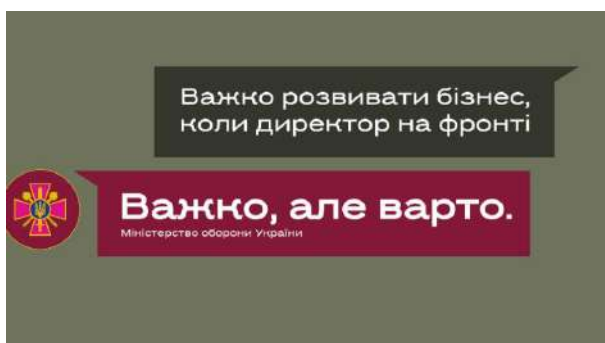
*Інформаційна кампанія «Мобілізація»,
Ємільчинська селищна рада,
Житомирська область*

Ще один приклад – соціальна комунікативна кампанія «Важко, але варто», спрямована на мотивування громадян України працювати для перемоги. Через тривалість війни недостатньо до активного спротиву люди починають відчувати себе слабкими, особливо у порівнянні з військовослужбовцями. Кампанія мала зламати тенденцію до ментальної поразки та допомогти українцям знайти внутрішню мотивацію.

Кейс 2

Інформаційна кампанія
Збройних Сил України «Важко, але варто»

Також у 2023 р. МО України проводило інформаційну кампанію «Родинам захисників», покликану роз'яснити, як запобігти стресовим ситуаціям у родинах захисників і захисниць та інформувати членів сімей військових про канали комунікації із ЗС України. В рамках кампанії МО України спільно з ГШ та інститутами громадянського суспільства розробили прості рекомендації з відповідями на найчастіші питання, які виникають у членів родин військовослужбовців.

Кейс 3

Інформаційна кампанія Міністерства оборони України
«Родинам захисників»

Реалізація цих, а також низки інших оперативних заходів та інформаційних проєктів дозволила створити дієву систему реалізації єдиної інформаційної політики у сфері оборони як єдиної концептуальної позиції, запровадити узгодженість, координацію та синхронізацію інформаційної діяльності з питань обороноздатності Держави на період дії правового режиму воєнного стану, забезпечити доступ громадськості та медіа до достовірної й перевіреної інформації, створити комунікативні майданчики Сил безпеки й оборони як додаткові канали поширення інформації, забезпечити обмін інформацією та коригування інформаційних повідомлень за принципом «єдиного голосу».

Серед проблем, пов'язаних із побудовою дієвої системи СК за стандартами НАТО, слід виокремити відсутність чіткого розуміння її складових та ефективної координації суб'єктів СК у різнорівневих системах із власною ієрархією, системою прийняття рішень, традиціями та навіть цілями. І основним завданням Держави є забезпечення єдності дій цих структур у межах єдиного вектора діяльності. Ця координація має включати як загальне практичне взаємоузгодження дій, так і створення системи єдиних меседжів, що не суперечать один одному.

На інструментальному рівні ефективна система СК – це передусім однозначна формалізована модель взаємодії інституцій, їх оперативна співкоординація для утвердження певного наративу, сформованого не лише силами Держави, а й у тісній співпраці із широким колом представників суспільства – науковцями, експертами, громадськими активістами тощо. Саме тому питання розбудови системи СК – це питання саме координації. Складною й неоднозначною залишається проблема підготовки фахівців як за конкретними напрямками СК (публічною дипломатією, інформаційними та психологічними операціями, військовими зв'язками з громадськістю), так і, що не менш важливо, фахівців, здатних розробляти плани кампаній зі СК та ефективно їх реалізовувати. Останнє потребує достатньо ґрунтовних

знань не лише про специфіку кожного елемента СК, а й про сферу державного управління загалом, механізми координації державних установ. Необхідно спростити і пришвидшити заходи формування політики, планування й реалізації СК.

Відповідно до стандартів НАТО, опанування інформаційним доменом збройного протиборства (застосування ЗС України) передбачає:

1. Інтеграцію дій в інформаційному просторі в загальну модель застосування ЗС;

2. Підготовку (оперативне обладнання) інформаційного простору (побудова інформаційної інфраструктури впливу і захисту, розвиток мереж телекомунікацій, теле/радіомовлення, медіа тощо);

3. Наявність власних сил та засобів, можливість залучення додаткових (мобілізаційні завдання, резервісти, контракти тощо);

4. Централізацію керівництва діями в інформаційному просторі, наявність підсистеми управління, інтегрованої в загальну систему управління військами (силами);

5. Розвиток підсистеми забезпечення (кадрового, наукового, правового, ресурсного тощо).

У країнах НАТО існує низка методик та підходів щодо оцінювання ефективності, а саме: оцінювання СК [8]; оцінювання операцій НАТО [12]; оцінювання психологічних операцій ЗС США [14].

Процес оцінювання операції включає чотири основні етапи [12]:

- 1 етап – планування, розроблення дизайну оцінювання операції;

- 2 етап – розроблення плану збирання даних;

- 3 етап – збирання даних і їх зберігання;

- 4 етап – аналіз, інтерпретація та рекомендації.

СК, що підтримують застосовування військ (сил), є також частиною цього процесу, тому цей порядок може бути застосований і до них.

Оцінювання прогресу в досягненні воєнно-стратегічних цілей вимагає розуміння того, як військова діяльність впливає на сприйняття, ставлення та поведінку аудиторії. Це потребує використання комбінації критеріїв оцінювання для визначення впливу наших дій на сприйняття, переконання, інтереси, цілі, рішення і поведінку аудиторії. Якщо кінцевий стан має бути досягнутий і підтримуватися протягом певного часу, розуміння того, що змінить ставлення та поведінку є важливим. Так само необхідне розуміння того, що може підтримувати і зміцнювати ці характеристики.

Так само важливим для розуміння є оцінювання факторів, що впливають на сприйняття та переконання (оточуюче середовище, мотиви й цінності), які можуть формувати поведінку. Формулювання показників оцінювання ефективності (МОЕ) має зосередитися на двох пов'язаних питаннях:

- що говорить аудиторія? Це може вказувати на зміни у ставленні або визначити умови, необхідні для зміни поведінки;

• що робить аудиторія? Це підтвердить створення ефектів щодо бажаних змін у поведінці та може свідчити про зміни у ставленні.

Відкрите висловлення думки може вимагати набагато більше зобов'язань, ніж анонімне. Так само те, що люди говорять анонімно, може не відображати їхні відкриті дії. Люди поведуться і говорять по-різному онлайн і офлайн. Плануючи створення потрібних ефектів, слід урахувати як короткострокові, так і довгострокові зміни поведінки.

Висновки

Система СК в Україні, у тому числі й у ЗС України, перебуває на етапі розвитку спроможностей. Формується організаційна вертикаль і напружуються ефективні механізми ведення страткому.

На організацію страткому ЗС України в умовах широкомасштабної збройної агресії РФ найбільше впливають інформаційні виклики та загрози у воєнній сфері. Необхідна розбудова нових форм і методів збройної боротьби, інформаційних технологій, інших засобів інформатизації.

Основними цілями розвитку страткому МО України та ЗС України мають бути такі: формування довіри українського суспільства до воєнної політики Держави, реформ у воєнній сфері та курсу з набуття Україною членства в НАТО; скоординованість дій державних органів та інших учасників СК під час об'єктивного інформування суспільства з питань, що стосуються оборони Держави, підготовки і застосування ЗС України.

Література

1. Доктрина зі стратегічних комунікацій Збройних Сил України від 12.10.2020 ВКП 10-00(49).01.

2. Мілітарі Медіа Центр (Military Media Center). *Офіційний сайт Міністерства оборони України*, 2022. URL : [https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/militari-media-czentr\(military-media-center\).html](https://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-aparatu-ministerstva/militari-media-czentr(military-media-center).html).

3. Наказ ГШ ЗС України «Про затвердження Інструкції з реалізації стратегічних комунікацій у Збройних Силах України» від 07.10.2016 р. № 374.

4. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України» від 22.11.2017 р. № 612. *Законодавство України*, 2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>.

5. Рішення РНБО України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» від 19.03.2022 152/2022. *Законодавство України*, 2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text>.

6. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року “Про Стратегію забезпечення державної безпеки”» від 16.02.2022 р. №56/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, 2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>.

7. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки Украї-

ни”» від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*, 2020. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua>.

8. Allied Joint Doctrine for Strategic Communications. Ed. A, V. 1. March, 2023. URL : <https://www.gov.uk/government/publications/allied-joint-doctrine-for-strategic-communications-ajp-10>.

9. Military Concept for NATO Strategic Communications (MCM-0085-2010), 2010. URL : <https://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Concept.pdf>.

10. NATO Military Policy on Civil-Military Cooperation and Civil-Military Interaction (MC 0411/2), 2002. URL : <https://www.nato.int/ims/docu/mc411-1-e.htm>.

11. NATO Military Policy on Psychological Operations (MC 0402/2), 2012. URL : <https://info.publicintelligence.net/NATO-PSYOPS-Policy.pdf>.

12. NATO Operations Assessment Handbook. NATO Command and Control Centre of Excellence, 2016.

13. NATO Strategic Communications Policy (P0(2009)0141), 2009. URL : <https://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf>.

14. Psychological Operations Process Tactics, Techniques, and Procedures, 2007. URL : <https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-05-301.pdf>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЕРЖАВНИМ СУБ'ЄКТАМ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Забезпечення належного способу спілкування, що враховує переконання, досвід і потреби суспільства в удосконаленні основних принципів донесення інформації, є вкрай актуальним завданням. Це постійний процес як всередині Держави, так і на міжнародному рівні. Тому в умовах воєнного стану для ефективної організації страткому ЗС України необхідно забезпечити:

- систематичний моніторинг вітчизняного і зарубіжного інформаційного простору з метою раннього виявлення інформаційних загроз та розроблення заходів із протидії;
- єдину комунікативну стратегію для всіх органів влади, зокрема й Сил оборони України, та координацію діяльності всіх суб'єктів СК;
- наскрізність стратегічних наративів під час здійснення комунікації на всіх рівнях;
- реалізацію принципу «єдиного голосу» під час реалізації державної інформаційної політики на всіх рівнях з метою уникнення поширення неправдивої інформації (дезінформації) та протидії російській пропаганді;
- адаптацію інформації (тексту), що поширюється в межах СК, під особливості комунікації ЦА (офіційна комунікація, соціальні мережі тощо);
- підготовку фахівців за напрямками СК (публічна дипломатія, інформаційні та психологічні операції, військові зв'язки з громадськістю).

Реалізація наведених напрямів дозволить здійснювати моніторинг інформації відповідно до визначених заходів страткому ЗС України.

НОВІ БЕЗПЕКОВІ АЛЬЯНСИ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ (ПРОПОЗИЦІЇ ДО КОНЦЕПЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ)

Андрій ЮСОВ

Вступ

Глобалізований світ перед усіма державами безперервно породжує нові й нові виклики, які не вписуються в логіку пояснення, що описувала «вчорашню» картину світу, відтак є недієздатними ті інституції та механізми реагування, що були сформовані в попередніх епохах та історичних контекстах. До таких випадків підходить поняття «кризи», що відображає ситуацію, коли докорінні трансформації роблять застарілими низку концепцій, ідей і політик, що раніше відповідали за забезпечення кризового менеджменту держави та збільшення його ефективності. Це стосується не лише державних стратегій і дій, а й світового політичного устрою, поведінки його ключових акторів – провідних країн та економік, військових, політичних, економічних блоків держав і навіть транснаціональних корпорацій.

В умовах зростання російської агресії та гегемонії (Перша і Друга чеченські війни, війна в Сирії, війна в Грузії, вторгнення в Україну, що почалося з анексії Криму) ООН, фактично, повторила долю Ліги Націй, яка також стала недієздатною перед зростанням агресії гітлерівської Німеччини наприкінці 30-х рр. XX століття проти Рейнської області, Чехословаччини, а згодом і Польщі, що спровокувала початок Другої світової війни.

Заснування ООН після Другої світової війни утвердило нову систему світового устрою й безпеки, гарантами якої були держави, що перемогли Третій Райх та імперську Японію: СРСР, США, Великобританія, Франція, а також Китай. Ці держави ввійшли у п'ятірку ради Безпеки ООН. Після розвалу СРСР його місце як правонаступниця зайняла Російська Федерація.

Після приходу Путіна до влади російський державний апарат став на шлях трансформації до диктатури, авторитаризму і закритого суспільства, а РФ розв'язала низку загарбницьких воєн, здійснила жахливі воєнні злочини. Але в ООН не знайшлося жодних ефективних інструментів впливу аби спинити російську агресію та притягнути винних до відповідальності.

Окремо можемо сказати про військово-політичні союзи, які постали також після Другої світової війни. Перш за все це НАТО (створено у 1949 р.) та Варшавський договір (створений у 1955 р.). Ці військово-політичні союзи відобразили непримиренне протистояння двох світів, двох систем – західної демократії та комуністичної диктатури. Їхнє протистояння супро-

воджувалося постійною гонкою озброєнь, нарощенням арсеналів знищення, у тому числі – ядерної зброї та носіїв до неї.

Бінарна модель військово-політичних альянсів, утверджена після Другої світової війни й особливо під час Холодної війни і представлена двома ключовими блоками – НАТО та Варшавським договором, після розпаду СРСР також похитнулася. З порядку денного зникла глобальна комуністична загроза, натомість постали нові виклики: міграційні хвилі, безпрецедентний дисбаланс світової економіки, міжнародний тероризм і антизахідні ісламістські проєкти, інтеграція пострадянських територій під впливом агресії РФ, зростання світового впливу китайського проєкту інклюзивної глобалізації, інтеграційні проєкти Глобального Півдня.

Закономірно, що в таких умовах виникають нові лінії глобальних конфліктів, які неможливо стабілізувати чи нейтралізувати згідно із застарілими доктринами та інструментами часів Холодної війни. Реальна політика вимагає дієвіших рішень, тому закономірно, що низка держав, враховуючи власні національні інтереси і новітні історичні контексти, шукають нові шляхи відстоювання національних інтересів. Саме на цьому ґрунтується логіка появи нових альянсів.

Анексія Криму Російською Федерацією та початок російсько-української війни в 2014 році стали тією межею, за якою система безпеки після розпаду СРСР остаточно була порушена і жодні міждержавні об'єднання не змогли цьому стати на заваді – ні НАТО, ні ОБСЄ, ні ЄС. Пошук нових, дієвих альтернативних до наявних альянсів для України та багатьох інших держав, що відчували загрозу від російської агресії, став питанням часу. Одночасно зростають нові виклики перед світом західної демократії, зокрема міжнародний тероризм, мілітаризація КНДР та економічна гегемонія Китаю.

Нові альянси як відповідь на нові виклики

Сьогодні все частіше чути голоси аналітиків і політиків, які вважають, що світовий порядок, встановлений після Другої світової війни, гарантом збереження якого виступає ООН, потребує перегляду і перезавантаження. Річ у тім, що виникли нові держави; суттєво змінились кордони між країнами, і це стосується не лише Африки чи Азії, а навіть Європи (після розпаду колишньої Югославії); деякі країни, які зараховували до так званого «Третього світу» здійснили стрімкий економічний ріст [1].

Здавалося, що розпад СРСР та завершення Холодної війни нарешті призведуть до тривалого миру та скорочення арсеналів смертоносної зброї. І справді, Варшавський договір у 1991 р. припинив своє існування, але до глобального миру це не призвело.

На наше переконання, Північноатлантичний альянс, втративши свого головного антагоніста, не зазнав суттєвих внутрішніх змін, а тому не зумів

належним чином швидко переорієнтуватися на нові виклики, які постали в світі.

Посилення ісламського фундаменталізму, поведінка диктаторських режимів в Азії, Африці, Латинській Америці, все зростаюча роль Китаю в світовій економічній, політичній та військовій сферах, а відтак – все нові і нові безпекові виклики не отримали вчасної і відповідної до загроз реакції.

Так сталося і з РФ, яка дуже швидко пройшла шлях від союзника західного світу до його головного противника. Ні мюнхенська промова Путіна (2007 р.), ні оголошена російським генералітетом доктрина гібридної війни (2013 р.), ні пряма агресія Росії проти суверенної Грузії (2008 р.), ні окупація Криму та інспірація конфлікту на Донбасі (2014 р.) не отримали повної адекватної реакції ні від ООН, ні від НАТО. Це і призвело до одного із наймасштабніших викликів системі світової безпеки сучасності – повномасштабної збройної агресії РФ проти України.

Наголосимо, що безпекові загрози від Російської Федерації та путінського режиму стосуються не лише України, а й усієї Європи, всього блоку НАТО, а у перспективі – усього світу.

Провідні європейські аналітики та інтелектуали неодноразово наголошували, що навіть після закінчення Холодної війни РФ, залишаючись ядерною та мілітаризованою країною з імперським мисленням, становила загрозу для цивілізованого світу [18].

Однак ці голоси не були почутими. Так, світові політичні та економічні альянси, оборонні союзи, навіть такі потужні, як ООН, Європейський Союз, НАТО не змогли дати адекватної, а головне – вчасної відповіді на агресивні протиправні дії Росії. Цей гіркий урок ще раз підтвердив необхідність пошуку та втілення нових форм міжнародної співпраці, утворення нових, іноді дуже локальних альянсів, які втім можуть дуже швидко відповідати на нові виклики. Україна, не заперечуючи свого генерального бажання стати повноправним членом Європейського Союзу та Євroatлантичної спільноти, теж пішла цим шляхом.

До речі, створення локальних, ситуативних, іноді навіть короткотривалих – для вирішення конкретної мети військово-політичних союзів – тема зовсім не нова у світовій політиці. Наприклад, Росія надзвичайно активно (і ефективно) використовує економічні, політичні та військові альянси – і глобальні, і локальні для досягнення свої цілей. У 1992 р. в Ташкенті створено Організацію договору про колективну безпеку (ОДКБ) як певну альтернативу Західному світу. І головною метою ОДКБ виявилось навіть не захист її членів у випадку зовнішньої агресії (член ОДКБ Вірменія не отримала практично ніякої підтримки у війні супроти Азербайджану, швидше навпаки – Баку отримало підтримку і Мінська, і Москви), а поширення російського впливу на країни колишнього СРСР, передусім, у Середній Азії та на Кавказі.

У 2001 р. утворено Шанхайську організацію співробітництва (ШОС), субрегіональну міжурядову міжнародну організацію, яка на сьогодні налічує 10 країн-членів з дуже різних регіонів – Білорусь, Індія, Іран, Казахстан, Киргизстан, Китайська Народна Республіка, Пакистан, Російська Федерація, Таджикистан і Узбекистан. Здавалося, які у цих країн можуть бути спільні інтереси? Але ці інтереси є, і зосереджені вони на Росії.

Подібною є і наступна історія. У 2006 р. організовано міжнародну організацію БРІКС. До її складу в даний час входить 9 країн: Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка, Іран, Єгипет, Ефіопія та Об'єднані Арабські Емірати. І РФ намагається відігравати у цьому союзі ключову лідируючу роль.

Також Росія постійно створює локальні союзи, наприклад – з Сирією, Іраном, КНДР тощо для просування своїх інтересів на територіях інших держав. Для забезпечення своїх інтересів в Африці Російська Федерація в останні роки зуміла таємно посприяти недемократичній зміні законно обраної влади в ряді країн так званого поясу Сахель. Після військових переворотів до влади у цих країнах прийшла військова хунта під керівництвом полковника Асімі Гойта у Малі, капітана Ібрагіма Траоре у Буркіна-Фасо та генерала Абдурахамана Чіані в Нігері.

Ще 16 вересня 2023 р. військові хунти африканських Малі, Нігеру та Буркіна-Фасо підписали угоду про безпеку, в якій пообіцяли допомагати одна одній у разі будь-якого повстання або зовнішньої агресії. Тоді ж малійський лідер Асімі Гойта заявив, що їх метою є створення Альянсу держав Сахеля (AES).

Справді, у цих країн є спільний противник – ісламістські повстанці, пов'язані з Аль-Каїдою та Ісламською державою. Санкції проти держав, де відбулися неконституційні військові перевороти, обіцяє застосувати регіональний блок Економічне співтовариство західноафриканських держав (ECOWAS). Однак головним своїм ворогом новостворений альянс оголосив Францію, а союзником – Росію [17].

На початку липня 2024 р. військові лідери африканських держав Нігер, Малі та Буркіна-Фасо підписали договір про конфедерацію, підкреслюючи свою рішучість дистанціюватися від військово-політичного та економічного блоку ECOWAS, який об'єднує решту країн регіону [15].

Також була поставлена вимога – окрім Франції, свій військовий контингент з Нігеру, Малі та Буркіна-Фасо повинні вивести і Сполучені Штати Америки. В результаті зруйновано десятиліттями налагоджені зв'язки Америки та Заходу з африканськими країнами. Аналітики констатують, що виведення американських військ з Нігеру поставить під загрозу контртерористичні операції США і дасть можливість Росії значно наростити свої впливи на Африканському континенті.

Понад десять років Нігер був одним із найнадійніших союзників США в регіоні Сахель, і ось 7 липня 2024 р. американські військові остаточно виведені з авіабази у столиці Нігеру Ніамей. Підрозділи, дислоковані на базі безпілотників, покинули Нігер у серпні 2024 р. Французькі військові, які докладали зусиль у боротьбі із джихадистами в цьому регіоні Африки, залишили Малі та Буркіна-Фасо ще раніше, після того, як до влади там прийшли путчисти. Вимушене виведення військ США з Нігеру після військового перевороту в цій африканській країні є серйозною поразкою для ЗС США в їхній боротьбі з ісламськими екстремістськими угрупованнями в регіоні Сахель в Африці.

Жак Дю Пре, аналітик південноафриканської дослідницької та розвідувальної компанії In on Africa, попередив, що ослаблення присутності США в Сахелі може створити умови для відродження ісламського екстремізму, подібного до активізації ІДІЛ у 2014 р. Він зазначив, що Сахель – це дуже важливий регіон, і якби ІДІЛ змогла там закріпитися, це дало б їй змогу дуже сильно вплинути не тільки в Африці, а й у сусідніх регіонах, зокрема в Європі [16].

Скорочення присутності США в Сахелі також, ймовірно, сприятиме посиленню російського впливу в регіоні, особливо якщо терористичні загрози зростуть.

Але не тільки Росія має свої інтереси в Африці. Так, ініціатива Китаю «Пояс і шлях» фінансувала кредити африканським країнам. Поки що у Китаю є лише одна база в Африці – у Джибуті, однак у Піднебесної є серйозні плани швидко наростити свою військову, економічну, а відтак і політичну присутність на Африканському континенті [12]. Іран також є ще одним гравцем у регіоні, підтримуючи «Ісламський рух Нігерії» та уряд Судану, який веде громадянську війну проти повстанського угруповання. Минулого року Президент Ірану Ебрагім Раїсі відвідав Кенію, Уганду та Зімбабве, щоб зміцнити зв'язки з усіма трьома країнами.

Чи має перспективи для України регіональна співпраця, тактика «малих союзів» та двосторонніх угод? Безперечно, що так.

Згадаємо реалізацію досить успішних оборонних безпекових альянсів: АНЗЮС (англ. ANZUS) – військово-політичний союз США, Австралії та Нової Зеландії, утворений у 1951 р.; АНЗЮК – військово-політичний союз в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, до складу якого входять Австралія, Нова Зеландія, Велика Британія, Малайзія та Сингапур, утворений у 1971 р.; найновіші – Північноєвропейське оборонне співробітництво (англ. *Nordic Defence Cooperation, NORDEFCO*) – об'єднання країн Північної Європи: Швеції, Норвегії, Данії, Фінляндії та Ісландії у галузі оборони, утворенк у 2009 р. і метою якого є підвищення ефективності армії, флоту й авіації

п'яти країн Північної Європи; АЮКЮС (англ. *AUKUS*) – тристоронній оборонний пакт, укладений Австралією, Великою Британією та США у 2021 р.

Попри те, що Велика Британія в 2021 припинила своє перебування в ЄС, вона стрімко переформатовує свою зовнішньополітичну стратегію, зокрема на посилення присутності в Індо-Тихоокеанському регіоні. Євроатлантичний світ у широкому розумінні цього слова продемонстрував здатність об'єднатися перед світовими загрозами. Такими, згідно з рішеннями червневого саміту глав країн-членів НАТО, є Російська Федерація та Китайська Народна Республіка.

Тим не менше, традиційно антизахідні держави, спільноти і політичні рухи також стали на шлях форматування нових типів альянсів як системних, так і несистемних глобалізаційних альтернатив. Мотивів щодо створення таких альянсів існує чимало й вони мають регіональну, релігійну й іншу специфіку. Так, на Близькому Сході відчутним ідеологічним підґрунтям для діяльності низки рухів є масове невдоволення результатами «Арабської весни», зокрема це найбільше стосується громадського сектору та бізнесу. Такі антагонізми накладаються, як на протиріччя західного (окцидентального) та східного (арабського) мислення, так і на протистояння сунітського та шіїтського світів, що часто виливалися в збройні сутички (Ірак, Сирія, Кувейт, Ємен). Дослідник Р. Халіков стверджує, що в «усіх варіантах необхідно брати до уваги не лише бойові загони безпосередніх учасників збройних конфліктів, а й геополітичний рівень, коли утворюються та руйнуються наддержавні блоки й коаліції, відбувається відкрита чи прихована підтримка різних сторін конфлікту третіми силами» [13].

У такому складному політичному контексті власну вигоду шукає й Росія, яка ще в 2015 р. пішла на зближення з Іраном: фактично з погодження постачань комплексів С-300 всупереч західним санкціям почалася активна військова співпраця, що за масштабом виросла у союзницькі зобов'язання. Іран, маючи значні проксі-сили на Близькому Сході, кремлівському режимові надає додаткові інструменти тиску на західні країни, що вилилося в масштабну війну проти Ізраїлю та в Секторі Газа. Симетрично до цього процесу відбувається взаємодія Кремля з КНДР.

Ще одне питання – Китай, який займає окрему позицію. Його зовнішньополітична поведінка має чітку стратегічну мету, що суперечить національним інтересам багатьох країн, зокрема США. Якщо коротко її описати – це намір сформувати власний міжконтинентальний проєкт інклюзивної глобалізації з низкою залежних державних політик та економік. На цьому шляху Китай і надалі активно використовуватиме поточних партнерів та їхні ресурси, як, наприклад, росіян.

Балто-Чорноморський безпековий пояс

Російська агресія проти України 2014 р. змусила низку країн Європи, які найближче розташовані до РФ, переглянути політичний порядок денний, зокрема в аспекті безпекового середовища і новітніх загроз. Оскільки джерело таких загроз має незмінне історичне та географічне походження (чергова спроба гегемонії російського імперіалізму на європейському континенті), то чимало дипломатичних, геополітичних, безпекових напрацювань низка країн здійснила ще в попередніх історичних та політичних контекстах.

Передусім, заслуговує на увагу політична історія Балто-Чорноморського союзу як ідеї безпекового і оборонного альянсу, що увінчалася підписанням безпекового договору в 1919 р. представниками тодішньої України, Білорусі та країн Балтії. Геополітична концепція Балто-Чорноморського союзу (Міжмор'я) непокоїла інтелектуальну думку різних країн, яким загрожувала гегемонія російського імперіалізму. Після Першої світової війни цією ідеєю та її реалізацією захопився Юзеф Пілсудський, який прагнув об'єднати в конфедерацію низку країн Центрально-Східної Європи (передусім Польщу, Україну, Чехословаччину, Румунію, Угорщину, Молдову, Югославію, Білорусь, Литву) на протидію зростанню впливу німецькомовних держав у Центральній Європі і російському впливу на сході.

Цікаво, що ця ідея знайшла симпатію в окремих колах британських політиків, які мали на меті захистити Європу від нашествия російського більшовизму. Таку позицію відстоював Хелфорд Макіндер, який вважав, що «санітарний кордон» має відмежувати Росію від цивілізованої Європи, що забезпечить геополітичні інтереси Великобританії в цьому регіоні. Етапним виявився 1920 р., коли з 6 по 20 серпня в Ризі делегації шести держав – України, Польщі, Литви, Латвії, Естонії та Фінляндії проводили четверту безпекову конференцію для створення «Балтійської Антанти».

Після відновлення державної Незалежності України ідея Балто-Чорноморського безпекового поясу держав знову актуалізувалася, першим її прибічником був В'ячеслав Чорновіл. Ідея цього поясу так само часто звучала серед лідерів країн Вишеградської групи, зокрема на необхідності створення Балто-Чорноморського блоку держав говорив Президент Польщі Анжей Дуда.

Варто згадати, що в річищі цих ідей рухалася й українська інтелектуальна думка, що сформулювала дотичну концепцію Чорноморської доктрини (спершу в працях історика М. Грушевського, географа С. Рудницького («балто-понтійська федерація»), а згодом в «Українській трилогії» («Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії») геополітика й письменника Юрія Липи.

Ідею Чорноморської доктрини є продовження безпекової концепції Балто-Чорноморської вісі (поясу), яка посилює її «південний простір».

Симптоматично, що давній транзитний та торгівельний маршрут «путь від варяг до греків» проходив між світом тогочасної середньовічної цивілізації і світом кочових народів. Як «стабілізаційна лінія» він утверджував державність Русі. Сьогодні, в умовах імперських загроз, що линути від російського режиму, саме «стабілізаційною лінією-простором», на думку багатьох аналітиків, є держави Балто-Чорноморського поясу: країни Балтії, Польща, Україна, країни чорноморського регіону, на які здійснює імперський тиск Російська Федерація.

Українські історики й географи неодноразово звертали увагу на важливість Чорноморського регіону для подальшого становлення України, формували перші геополітичні візії. Чорне море у геополітичній площині аналізували Степан Рудницький («Коротка географія України», 1914 р.), Михайло Грушевський («Орієнтація чорноморська», 1918 р.).

Водночас Юрій Липа безпеку для всього північно-чорноморського простору, тобто України, вбачав у політично й економічно сталій «Тавриді» (Крим): півострів має бути українським і тим самим не створюватиме геополітичної напруги в усьому чорноморському регіоні. На його думку, ініціатива України «в зближенні Чорноморських держав для економічної й політичної співпраці впливає вже з її географічного положення й характеру її людності» [8].

Ключ до реалізації Чорноморської доктрини сьогодні лежить у площині деокупації Криму та позбавленні всього Чорноморського басейну від російської військової присутності.

Варто також сказати, що геополітична проблема вісі міжмор'я давно перебуває в центрі уваги дослідників [2].

Ще у 90-х роках ХХ століття в середовищі країн-сусідок, які ще добре пам'ятали характер Російської імперії та Радянського Союзу, виникла ідея створення регіонального альянсу, перш за все – Польщі, Литви та України, які мали спільне історичне минуле і виявились до цього найбільш готовими. У перспективі до цього альянсу мали долучитися інші країни регіону задля створення єдиного безпекового і економічного простору Міжмор'я, або Балто-Чорноморського союзу [5].

На цьому шляху, починаючи з 2004 р., зроблено низку кроків. Уряди України, Литви та Польщі почали поетапно втілювати тісну політичну, економічну, гуманітарну і військову співпрацю. У 2014 р. створений міжнародний підрозділ – литовсько-польсько-українська бригада імені Великого гетьмана Костянтина Острозького, у яку увійшли військовослужбовці трьох країн. Наприкінці 2016 р. бригада пройшла сертифікаційні навчання НАТО і підтвердила набуття повних операційних спроможностей, зокрема для участі у міжнародних операціях на основі мандату Ради Безпеки ООН. Характерно, що підрозділ залишається відкритим для приєднання інших держав регіону [11].

Ідея тісної співпраці між Україною, Польщею та Литвою в повнішому масштабі була втілена у форматі так званого Люблінського трикутника. Відповідну спільну декларацію міністри закордонних справ Польщі, Литви та України підписали 28 липня 2020 р. в Любліні, Польща. Символічно натякнувши на акт Люблінської унії 1569 р., коли була заснована спільна Польсько-литовська держава Річ Посполита, до складу якої входили і українські землі. Метою було задекларовано політичне, економічне, культурне співробітництва між Литвою, Польщею та Україною, зміцнення діалогу між країнами, підтримка інтеграції України в ЄС та НАТО, спільна протидія російській агресії в Україні та відновлення її територіальної цілісності [10].

Після початку повномасштабної агресії Росії проти України відбулися два саміти країн Люблінського трикутника 26 листопада 2022 р. у Києві та 11 січня 2023 р. у Львові.

Не менш важливим напрямком Президент України Володимир Зеленський визначив співпрацю з Турецькою Республікою. У 2020 р. започатковано нову ініціативу українсько-турецького військово-технічного співробітництва – щорічні зустрічі міністрів закордонних справ і міністрів оборони України та Туреччини за формулою «два плюс два» (так звана «Квадрига») [6].

Ще один напрямок – співпраця між країнами, які потерпіли від російської агресії (Грузія, Молдова, Україна), отримав новий поштовх у 2018 р., коли Голови парламентів України, Грузії і Молдови підписали заяву про створення Міжпарламентської асамблеї Парламенту Грузії, Парламенту Республіки Молдова і Верховної Ради України [14].

Формат співпраці цих країн був посилений у 2021 р. шляхом підписання спільного меморандуму між міністрами закордонних справ Грузії, Молдови й України та створенням так званого «Асоційованого тріо». Меморандум відобразив прагнення усіх трьох країн, що вже на той момент були асоційованими партнерами Європейського Союзу, увійти до ЄС як повноправні члени. У документі зазначено про співпрацю, координацію та консультації між міністерствами закордонних справ країн-підписанток, а також із Європейським Союзом із питань, що стосуються європейської інтеграції країн, включаючи співпрацю у форматі «Східного партнерства» [7].

Міжнародна діяльність України суттєво змінилася після 24.02.22, коли виникла смертельна загроза для суверенітету та територіальної цілісності Української Держави.

Створення альянсу України, Великої Британії і Польщі для протидії російській загрозі та спільної роботи заради європейської безпеки – одна з найбільш перспективних ідей, що не суперечить іншим форматам співпраці. Про початок створення такого союзу 1 лютого 2022 р. заявив Президент України Володимир Зеленський під час спільної пресконференції з Прем'єр-міністром Великобританії Борисом Джонсоном [9].

У березні 2022 р. Президент України Володимир Зеленський виступив з ініціативою створення об'єднання держав U-24. Метою такого об'єднання визначено негайну зупинку конфліктів, передусім воєнних, надання всієї необхідної допомоги, у тому числі зброї, жертвам агресії. Крім того, таке об'єднання могло б надавати допомогу і тим, хто переживає стихійні лиха, техногенні катастрофи, гуманітарні кризи, епідемії тощо.

У своєму зверненні Володимир Зеленський зазначив: «Я звернувся і до Сполучених Штатів, і до всіх відповідальних держав щодо створення нового об'єднання U-24. Нового союзу, який гарантуватиме, що кожен агресор отримає скоординовану відповідь світу. Швидко та ефективно. Одразу. Не через тижні, місяці, роки, а за перші 24 години від нападу... Ми не можемо більше довіряти наявним інституціям. Ми не можемо сподіватися на те, що бюрократи в міжнародних організаціях зміняться так швидко. Тому ми повинні шукати нових гарантій. Створювати нові інструменти. Брати тих, хто має хоробрість, і робити те, чого вимагає справедливість. Ми вже довели, що можемо робити історичні речі. Це не тільки наш спротив. Не лише оборона» [3].

Ініціативу Президента Зеленського підтримали Польща, Франція, Італія, Грузія, Азербайджан, Чехія, Молдова, Велика Британія, Литва, Німеччина. Згодом ця ініціатива розрослась до глобальної міжнародної гуманітарної платформи з ідеєю «об'єднати світ довкола допомоги Україні. Щоб захищати, рятувати життя та відбудовувати» [4].

Для протидії російській агресії Україна застосовує усі можливі формати створення мережі альянсів, що можуть забезпечити підтримку в протидії агресору. Президентом України ініційовано підписання десятків двосторонніх безпекових угод з різними країнами світу. Вони передбачають довгострокову військову і фінансову допомогу, навчання українських військових, постачання зброї, гуманітарних вантажів тощо. Кожна з цих угод враховує усі фактори та обмеження, які можуть бути у контрагента. У них не йдеться, наприклад, про зобов'язання участі іноземних солдатів у бойових діях в Україні чи щось подібне. Але ці угоди демонструють широку міжнародну підтримку України, розширюють коло її союзників та партнерів.

Стратегічна місія створення Балто-Чорноморської безпекового поясу вже очевидна: це може стати потужним геополітичним, військово-оборонним блоком держав, а також стимулом для поглиблення економічної, торгівельної, енергетичної співпраці, не кажучи вже про спільні культурні, гуманітарні та освітні проєкти. Для цього є чимало як історичних підстав «спільної пам'яті», так і з теперішнього політичного порядку денного. Спроба відновлення гегемонії сучасним російським імперіалізмом потребує стрімких рішень і практичних результатів, оскільки під загрозою знахо-

диться національна безпека і сам факт існування багатьох європейських країн, зокрема й України.

Чорноморська доктрина та активні заходи України щодо демілітаризації регіону від росіян

Демілітаризація Чорного моря і Криму загалом, а перед тим звільнення острова Зміїний, вишок Бойка, потоплення крейсера Москва (після цього російський флот у Чорному морі перетворився у флотилію) – усе це пазли цілісного процесу реалізації Чорноморської доктрини, яка відстоює утвердження безпечного середовища всього Чорноморського регіону.

На першому етапі одним з головних завдань українських операцій в акваторії Чорного моря було створення безпечного коридору для проходження торгових суден. Це дало змогу забезпечити функціонування незалежного від РФ «зернового коридору». Це стратегічне завдання, реалізація якого дозволила розблокувати для нас ринки Африки та Близького Сходу.

Мета діяльності бойових підрозділів ГУР МО і Сил безпеки й оборони України загалом у Чорному морі змінювалась разом зі зміною загальної стратегічної картини. Спочатку головною метою було не дозволити висадку десанту на українське узбережжя. Далі – зниження спроможності російських окупаційних військ контролювати акваторію; знищення крейсера «Москва», який виконував функцію протиповітряної «парасольки» для російських сил у чорноморському регіоні; відновлення контролю над островом Зміїний та «вежами Бойка», де розміщувалися потужні російські РЛС. Операції ГУР МО України безпосередньо в Криму призвели до знищення низки російських станцій РЛС та установок ППО, а в подальшому – до знищення А-50.

Останній на сьогодні етап битви за Чорне море – витіснення російського флоту далеко від українського берега та примус відійти від концепції «Севастополь – головна база чорноморського флоту Росії». Зараз головною небезпекою для українських та іноземних суден в акваторії Чорного моря є не кораблі російського чорноморського флоту, а хаотичне мінування, яке проводить Росія.

Станом на зараз знищено **28** російські кораблі та підводний човен із 74 загального складу. Ворог не може ефективно поповнювати склад чорноморського флоту РФ, оскільки Босфор закритий для проходу військових кораблів, у зв'язку з дією Конвенції Монтре 1936 р. Україна започаткувала новий тип операцій на морі, який дозволяє ефективно протидіяти ворожому флоту навіть без наявності власного військового флоту.

Велику роль у здійсненні останнього етапу відіграла поява в арсеналі України сучасних «західних» крилатих ракет великого радіусу дії. А також створення власного «безпілотного» флоту, що складається з унікальних

українських розробок, які не мають аналогів у світі. В межах створення «безпілотного флоту» Україна перша в світі застосувала на практиці технологію «рою дронів», тобто скоординованих атак великої кількості автономних безпілотних засобів, які працюють як єдина команда.

Вимушений відхід кораблів чорноморського флоту Росії від берегів України та суттєве зниження можливостей ворожого ППО та РЕБ мало ще один результат: українські сили отримали можливість збивати російські бойові літаки в Чорноморському регіоні.

У контексті зазначених подій стрімко зросла роль СК безпекового напрямку. Головний стратегічний наратив: *Чорномор'я є надбанням всіх країн регіону, це наш спільний простір, багатий на ресурси та унікальну екосистему, який треба оберігати разом.* Україна, Болгарія, Румунія і Туреччина вже здійснюють заходи щодо очищення Чорного моря від російських мін.

Висновки

Кривава війна з нашим одвічним ворогом – Росією – примушує Україну не лише стійко приймати екзистенційні виклики та протидіяти стратегічним загрозам, але й творити нові геополітичні союзи. Часом – несподівані, втім оригінальні та ефективні. До організації створення подібних союзів прямий чи опосередкований стосунок завжди мають українські розвідники.

У сучасних умовах класичні великі альянси часто стають недієздатними. Малоефективними в плані безпеки виявилися і багато старих класичних міжнародних організацій. ОБСЄ, Рада Європи і навіть ООН ризикують повторити долю розпущеної 80 років тому Ліги Націй. У такій ситуації виник величезний запит на появу нових горизонтальних союзів та створення нових міжнаціональних структур.

Протягом багатьох років Україна виношувала ідею створення нового Балто-Чорноморського об'єднання, до якого би увійшли країни, які раніше були об'єднані у Велике князівство Литовське, у Річ Посполиту чи які історично знаходилися на великому шляху «з варяг у греки». Це – Україна, Польща, Литва, Латвія, Естонія.

Протягом минулих 2,5 років українським дипломатам та розвідникам вдалося ухвалити низку військово-політичних угод з нашими західними сусідами. У липні цього року Україна підписала безпекову угоду з Польщею. У червні 2024 р. аналогічний документ підписаний з Литвою. Двосторонні безпекові угоди Україна підписала з США, Великою Британією, Канадою, Туреччиною, Данією, Люксембургом та іншими країнами.

Подібні «горизонтальні» безпекові стосунки різних країн за нинішньої світової політичної турбулентності можуть стати реальною альтернативою класичним безпековим союзам на зразок НАТО. Адже прийняття колективних рішень у подібних альянсах потребує значної кількості часу, зусиль та згоди усіх його членів.

Література

1. Генік М. А. Від Міжмор'я до НАТО: еволюція системи міжнародної безпеки у центральній-східній Європі у період трансформації. *Вісник Національного університету імені В. Каразіна*. 2007. Вип. 9. С. 273–276.
2. Дашкевич Я. Чорноморські проблеми в минулому і сучасному. «Учи неложними устами сказати правду»: історична есеїстика. Київ: Темпора, 2011. С. 517–540.
3. Зеленський про ініціативу створення нового союзу U-24: «не можемо більше довіряти наявним інституціям». *Радіо Свобода*, 17.03.2022. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-u-24/31757118.html>.
4. Ініціатива Президента України – Офіційна фандрейзинова платформа України. *United 24*, 27.05.2024. URL : <https://u24.gov.ua/uk>.
5. Короман Н. Місце України у формуванні Балто-Чорноморського регіону: від ідеї до реального співробітництва. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2007. № 54. С. 55–57.
6. Кулеба Д. «Квадрига» відкриває нову сторінку не лише у відносинах України та Туреччини, а і у розвитку регіону загалом. *Урядовий портал*, 21.12.2020. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-kvadriga-vidkrivaye-novu-storinku-ne-lishe-u-vidnosinah-ukrayini-ta-turechchini-i-u-rozvitku-regionu-zagalom>.
7. Кулеба Д. Україна, Грузія та Молдова започаткували Асоційоване Тріо. *Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України*, 17.05.2021. URL : <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukrayina-gruziya-ta-moldova-zapochatkuvali-asocijovane-trio>.
8. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Київ : Українська Видавнича Справа, 2023. 137 с.
9. Печенюк А. Зеленський та Джонсон провели брифінг за підсумками переговорів. *УНІАН*, 01.02.2022. URL : <https://www.unian.ua/politics/zelenskiy-provodit-peregovori-z-dzhonsonom-onlayn-translyaciya-novini-ukrajina-11690401.html>.
10. Студінський В. А. Люблінський трикутник у системі економічної безпеки Європи в контексті російсько-української війни 2014–2022 рр. *Економічний вісник університету Г. Сковороди*. 2022. Вип. 53. С. 132–138.
11. Тристороння бригада Литполукрбриг набула бойових спроможностей відповідно до стандартів НАТО. *Defence Express*, 26.01.2017. URL : <https://defence-ua.com/index.php/home-page/2287-trystoronnya-bryhada-lytpolukrbryh-nabula-boyovykh-spromozhnostey-vidpovidno-do-standartiv-nato>.
12. Українець Л. А. Ініціатива «Пояс і шлях» як основа нарощування економічної експансії Китаю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 24, Ч. 3. С. 109–113.
13. Халіков Р. Повстання проти секулярного світу. Київ : Видавництво Руслана Халікова, 2022. 150 с.
14. Шевчук Ю., Лавренюк С. Разом ми сильніші: Створення Міжпарламентської асамблеї «Грузія – Молдова – Україна» дозволить ефективніше відповідати на

спільні виклики та загрози. *Голос України*, 13.06.2018. URL : <http://www.golos.com.ua/article/304130>.

15. Balima B. Junta-led Sahel states rule out return to West African Economic Bloc. *Reuters*, 06.07.2024. URL : <https://www.reuters.com/world/africa/junta-led-sahel-states-rule-out-return-west-african-economic-bloc-2024-07-06>.

16. Dress B. US Losing Ground to Russia in Geopolitical Battle over Africa. *The Hill*, 05.01.2024. URL : <https://thehill.com/policy/defense/4634201-us-losing-ground-russia-africa-niger>.

17. Juntas of Mali, Niger and Burkina Faso sign security pact. *DW*, 16.09.2023. URL : <https://www.dw.com/en/juntas-of-mali-niger-and-burkina-faso-sign-security-pact/a-66834143?maca=en-rss-en-all-1573-rdf>.

18. Rogue Russia Threatens the World, not Just Ukraine. *The Economist*, 14.03.2024. URL : <https://www.economist.com/leaders/2024/03/14/rogue-russia-threatens-the-world-not-just-ukraine>.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ФАХІВЦЯМ ІНСТИТУТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ, ЯКІ ОПІКУЮТЬСЯ ПИТАННЯМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Поки триває політичний процес щодо перспектив набуття Україною членства в НАТО і ця перспектива не має чітких термінів, для зміцнення свого безпекового середовища Україна, як і низка країн європейського континенту, відчуває зростання російської загрози та гегемонії, а тому зацікавлена у формуванні нового політичного, безпекового та військового альянсу.

Стратегічні комунікації України та їх основоположні, регламентуючі документи мають чітко враховувати таку зміну політичного порядку денного, реагувати на нові виклики сьогодення.

Такий новий альянс має високий потенціал створення у форматі нового безпекового блоку, який у політичному, аналітичному та науковому дискурсі асоціюється з ідеєю Балто-Чорноморського союзу держав.

Важливе методологічне зауваження, що йдеться про оборонний та безпековий союз суверенних держав, а не створення наддержавного об'єднання (конфедерації), як у часи Пілсудського.

Через лідерів громадської думки, експертів та блогерів проводити роз'яснювальну роботу про важливість для України створення «малих альянсів», які вирішують багато оперативних питань для підтримки української армії у боротьбі з агресором, економіки нашої країни та її соціальної сфери.

Через експертів-міжнародників, економістів та істориків актуалізувати історичну необхідність створення Балто-Чорноморського союзу, який матиме низку аспектів: безпековий (створення поясу протистояння російській агресії); економічний (розвиток вісі економічного співробітництва північ-південь, фактичне відновлення торгового шляху «із варяг у греки»), культурний (інтелектуальний та мистецький взаємообмін між народами, які впродовж століть мали спільне історичне минуле).

Через експертів з міжнародного права, авторитетних політиків втілити у суспільну свідомість тезу, що створення Україною ряду «малих» двосторонніх союзів, розвиток Чорноморської співпраці, проєкт Міжмор'я тощо не становлять жодних протиріч із прагненням України стати повноправним членом НАТО та Європейського Союзу.

Через публікацію статей у провідних європейських виданнях, через соціальні мережі розповсюдити інформацію, що налагодження Балто-Чорноморської співпраці, без повноцінної участі України малоефективне.

Доцільно провести ряд круглих столів із залученням провідних істориків із країн Європи з метою нагадати громадянам Польщі та Литви про наше спільне історичне минуле, особливо про спільні військові звитяги над московитами (битва під Оршею 1514 р., розгром московського війська, облога Москви 1610–1618 рр., визволення Києва у 1920 р., битва під Варшавою 1920 р.).

Через українських політиків, політиків дружніх до України та міжнародні організації, членом яких є Україна, донести до держав цивілізованого світу інформацію, що підписання двосторонніх безпекових угод з Україною – вимога часу й історичний вибір для країн і суспільств. Нейтралітет у цивілізаційній боротьбі між добром і злом, демократією і тоталітаризмом, минулим і майбутнім світу неприпустимий.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бойко Олег – професор кафедри поведінкових наук та військового лідерства Національної академії Сухопутних військ, Львів, керівник громадської організації «Український центр військового лідерства», доктор педагогічних наук, доцент

Гайдук Олег – радник з питань цифровізації та кібердипломатії CDTO Міністерства зовнішніх справ України

Гребенюк Алла – провідна наукова співробітниця наукової лабораторії науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, кандидатка філологічних наук

Гуркевич Віктор – офіцер з особливих доручень Департаменту контррозвідки Служби безпеки України

Дунебабіна Ольга – менеджерка ГО «Ла Страда-Україна», експертка Офісу Ради Європи в Україні, аспірантка Національної академії Служби безпеки України

Єфименко Ірина – наукова співробітниця наукової лабораторії центру кібербезпеки Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України, інфлюєнс-маркетолог

Іванова Наталя – завідувачка кафедри професійної психології Національної академії Служби безпеки України, докторка психологічних наук, професорка, заслужена працівниця освіти України

Іжутова Ірина – заступниця начальника інституту професійної військової освіти «Вишкіл Лідерів» Національного університету оборони України, кандидатка наук з державного управління

Карін Юрій – провідний експерт ГО «Український центр дослідження проблем безпеки імені Дмитра Тимчука», координатор групи «Інформаційний Спротив», шеф-редактор сайту «Інформаційний спротив»

Кацалап Віталій – начальник кафедри інформаційної боротьби інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, кандидат військових наук, доцент

Клопотенко Євген – шеф-кухар, громадський активіст, співзасновник ГО «Інститут культури України»

Клочков Владислав – начальник Головного управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України, генерал-майор

Коваленко Олександр – провідний експерт ГО «Український центр дослідження проблем безпеки імені Дмитра Тимчука», координатор групи «Інформаційний Спротив»,

Компанцева Лариса – завідувачка кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики центру стратегічних комунікацій Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України, докторка філологічних наук, професорка, заслужена працівниця освіти України

Левченко Катерина – Урядова уповноважена з питань гендерної політики, кандидатка філософських наук, докторка юридичних наук, професорка

Магда Євген – доцент Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сикорського», кандидат політичних наук, доцент

Наместнік Вікторія – доцентка кафедри інформаційної боротьби інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, кандидатка наук з державного управління

Настюк Володимир – перший заступник начальника ДІАЗ Служби безпеки України

Олексин Тарас – менеджер з досліджень Центру лідерства Українського Католицького університету, магістр історії

Покальчук Олег – соціальний психолог, тренер-консультант з проблем стратегічних комунікацій та інституційного спілкування, викладач Українського Католицького університету

Рождественський Андрій – керівник Центру лідерства Українського Католицького університету, кандидат психологічних наук

Романюк Вікторія – директорка Могилянської школи журналістики (НаУКМА), заступниця головного редактора StopFake, запрошена професорка Мадридського університету імені Карлоса III, Іспанія, кандидатка культурології

Рослицьки Лада – засновниця та керуюча партнерка консалтингової групи Black Trident Defense and Security

Сазонов Володимир – професор-дослідник Естонської військової академії, доцент кафедри досліджень Стародавнього Близького Сходу, Тартуський університет, запрошений професор Теологічного інституту EELC, Естонська Республіка

Сеник Богдан – начальник Головного управління комунікацій Збройних Сил України

Сергалієв Максот – експерт у сфері інформаційної безпеки, Казахстан

Слухай Наталія – професорка кафедри східнослов'янських мов та інформаційно-прикладних студій Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, докторка філологічних наук, професорка

Снитко Олена – професорка кафедри східнослов'янських мов та інформаційно-прикладних студій Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, докторка філологічних наук, професорка

Соботюк Марина – співзасновниця ГО «Інститут культури України», дослідниця традицій української культури

Соловей Ігор – керівник Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України

Сулова Олена – старша аналітикиня громадської організації «Інформаційний консультативний жіночий центр»

Тиводар Богдан – директор центру стратегічних комунікацій Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України

Флурі Філіпп – професор мовного університету Урсулін Вензао, Тайвань, колишній заступник директора Женевського центру по демократичному контролю над сектором безпеки (DCAF)

Хоперія Анаїт – заступниця керівника Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України

Череватий Сергій – генеральний директор «Укрінформу», речник Східного угруповання військ Збройних Сил України (2022–2023 рр.), заступник Командувача ОСУВ «Хортиця» зі стратегічних комунікацій (2023–2024 рр.), кандидат політичних наук

Черненко Тетяна – доцентка кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики центру стратегічних комунікацій Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України, кандидатка філософських наук

Черняк Андрій – ректор Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор

Шидлюх Віктор – доцент кафедри зв'язків з громадськістю інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України

Юсов Андрій – представник Головного управління розвідки Міністерства оборони України

Яворська Галина – докторка філологічних наук, професорка, головна наукова співробітниця, Національний інститут стратегічних досліджень

Наукове видання

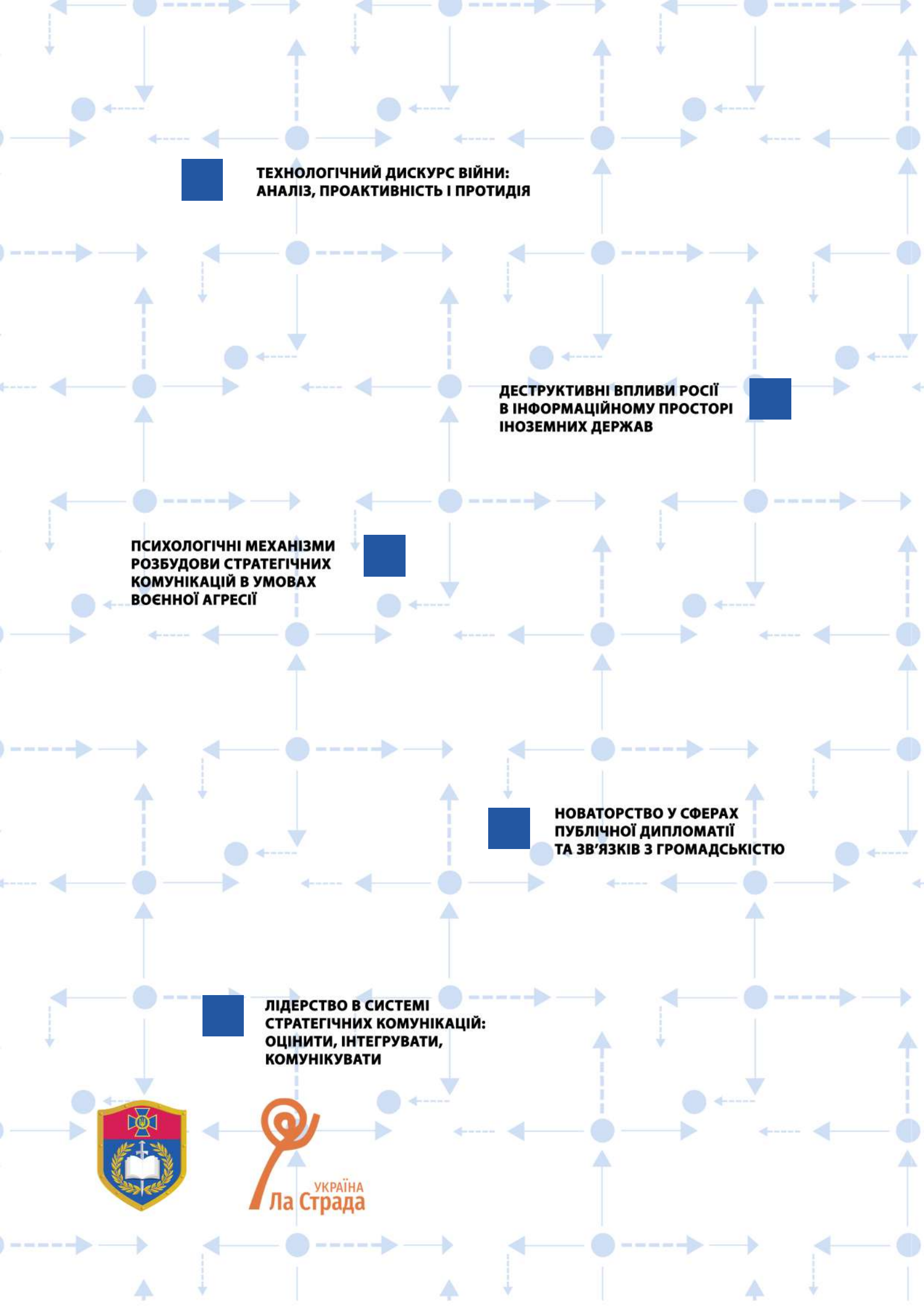
**СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ
В УМОВАХ ВІЙНИ:
ПОГЛЯД ВІД ВОЛОНТЕРА
ДО НАУКОВЦЯ**

Монографія

Коректор *І. І. Дівітаєв*
Технічне редагування
та комп'ютерна верстка *Т. В. Єжової*
Дизайн обкладинки *А. В. Зеленько*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 28,59.
Обл.-вид. арк. 34,30. Тираж прим. Заявка № _____

Видавець і виготовлювач ТОВ «7БЦ»
03087, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84
e-mail: 7bc@ukr.net, тел.: (044) 592-00-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5329 від 11.04.2017

**ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ВІЙНИ:
АНАЛІЗ, ПРОАКТИВНІСТЬ І ПРОТИДІЯ**

**ДЕСТРУКТИВНІ ВПЛИВИ РОСІЇ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ
ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ**

**ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ
РОЗБУДОВИ СТРАТЕГІЧНИХ
КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ
ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ**

**НОВАТОРСТВО У СФЕРАХ
ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ
ТА ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ**

**ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ
СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ:
ОЦІНИТИ, ІНТЕГРУВАТИ,
КОМУНІКУВАТИ**

